

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 354
SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

**HYÖDYLLISIÄ JA MIELEKKÄITÄ OPPEJA
KOTIIN VIETÄVÄKSI**

H. G. PORTHANIN VÄITÖSTEESSIT JA AKATEEMINEN KASVATUS

Inkeri Kinnari

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2012

Turun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Latinalainen filologia

Tutkimuksen ohjaajat:

Professori Jyri Vaahtera
Klassilliset kielet ja antiikin kulttuuri
Turun yliopisto

Professori emeritus Toivo Viljamaa
Klassilliset kielet ja antiikin kulttuuri
Turun yliopisto

Esitarkastajat:

Dosentti Sari Kivistö
Helsinki Collegium of Advanced Studies
Helsingin yliopisto

Dosentti Raija Sarasti-Wilenius
Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä:

Dosentti Raija Sarasti-Wilenius
Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus
Helsingin yliopisto

ISBN 978-951-29-5211-3 (Painettu/PRINT)
ISBN 978-951-29-5212-0 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082-6995
Painosalama Oy - Turku 2012

Kiitokset

Koen olevani etuoikeutettu, koska olen voinut toteuttaa väitöskirjani kirjoitusprosessin omalla äidinkielelläni. Kotimaisen tieteen historiasta on tärkeää kertoa kansainvälisissä julkaisuissa, mutta jos siitä ei kirjoiteta myös kotimaisilla kielillä, niin mistä sitten? On kaikkien etu, että oma äidinkieli soveltuu tieteen kieleksi nyt ja tulevaisuudessa.

Tutkimus Porthanin teeseistä lähti liikkeelle professori emeritus Toivo Viljamaan ehdotuksesta. Häntä kiitänkin aiheesta ja asiantuntevista neuvoista tämän monitahaisen, aluksi minulle aivan tuntemattoman aineiston käsittelyä koskien. Työskentelyäni ohjasi myös professori Jyri Vaahtera, joka on opettanut minua yliopisto-opintojeni alusta saakka. Hänen kanssaan keskusteleminen on helppoa, ovatpa kyseessä sitten tieteellisen kirjoittamisen nyanssit tai mikä tahansa arjen haaste. Kiitos.

Väitöskirjani esitarkastivat dosentti Sari Kivistö ja dosentti Raija Sarasti-Wilenius. Heitä kiitän hyödyllisistä ja mielekkäistä kommentteista, jotka edistivät työn viimeistelyä. Ennen esitarkastusta tekstiäni luki dosentti Juhani Sarsila, jonka osoittamasta mielenkiinnosta sekä avuliaista neuvoista olen kiitollinen. Englanninkielisen tiivistelmän kirjoittamisessa minua ystävällisesti auttoi FM Aleksi Mäkilähde. Virheistä, jotka tähän kirjaan ovat jääneet kaikkien saamieni huolellisten neuvojen jälkeenkkin, olen itse vastuussa.

Koko Turun yliopiston klassillisten kielten ja antiikin kulttuurin väki on ollut oleellinen osa tämän työn valmistumista. Yksin ei ole tarvinnut puurtaa. Tunnen valtavaa kiitollisuutta siitä, että olen saanut kuulua näin antoisaan opiskelu- ja työyhteisöön suuren osan elämästäni. Viihtyisästä ilmapiiristä, avoimista ovista ja hyvistä neuvoista kiitos kuuluu professori Jyri Vaahteran lisäksi dosentti Martti Nymanille, FT Jaana Vaahteralle, FM Veli-Matti Rissaselle sekä muulle henkilökunnalle ja jatko-opiskelijoille. Aivan erityisen tärkeää on ollut FM Minna Seppäsen päivittäinen vertaistuki; hän on kyennyt ymmärtämään väitöskirjan viimeistelyn ilon- ja huolenaiheita varsin omakohtaisesti.

Kiitollisen maininnan ansaitsee myös eräs tärkeä rakennus, nimittäin Juslenia ja sen työhuoneet, kirjastot ja kahvihuone. Minulla on ollut ilo saada työskennellä oppiaineemme tiloissa tässä rakennuksessa, joka on ollut monella tavalla tarkoitukseensa sopiva, vaikka se oli parhaat päivänsä nähnytkin jo jokin aika sitten. Jusleniassa on sijainnut myös Palladion ry:n kahvikoppi, jossa on vuosien varrella vietetty lukemattomia hauskoja hetkiä. Väitöskirjan teon aikanakin on siellä tullut käytyä monenlaisia neuvoja ja mielipiteitä kyselemässä ja jakamassa. Tutkimustyötä on edistänyt myös riemukas ja rentouttava vapaa-aika Turun yliopiston parhaan puhallinorkesterin Sohon Torwien seurassa.

Parhaasta mahdollisesta tuesta ja ymmärryksestä kiitän rakkaita vanhempiani Anne ja Raimo Kinnaria. Ehkä olen ajoittain koetellut läheisteni kärsivällisyyttä, mutta heillä sitä on riittänyt. Janne, sinulle kuuluu kiitos siitä, että kotona on hyvä olla.

Seuraavien tahojen myöntämä taloudellinen tuki on mahdollistanut väitöskirjatyöhön keskittymisen: Alfred Kordelinin säätiö, Klassikot ry., Koneen Säätiö, Oskar Öflunds stiftelse, Otto A. Malmin lahjoitusrahasto, Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahasto, Svenska litteratursällskapet i Finland ja TOP-säätiö.

Turussa lokakuussa 2012

Inkeri Kinnari

1. Johdanto	1
1.1. Tavoitteet ja menetelmät	1
1.2. Aineiston esittely	6
1.3. Turun akatemian opiskelijat ja Porthanin oppilaat	10
1.4. Porthanin edeltäjät, esikuvat ja teesiväitösten historia	13
2. Opetuksen ja kasvatuksen lähtökohdat	20
2.1. Kehittyvä kasvatusoppi	20
2.2. Koulutus ja yhteiskunta	27
2.3. Kielten opettaminen	33
3. Kirjallisuuden ja taiteen tuntemus	42
3.1. Sivistys, kieli ja kulttuuri	42
3.2. Oppihistoria ja estetiikka	47
3.3. Runoutta, käännöksiä ja muuta kirjallisuutta	54
3.4. Antiikin kirjallisuus	64
4. Hyvän kielenkäytön opit	74
4.1. Retoriikan teoriaa	74
4.2. Käytännön puhetaitoa	81
4.3. Pappien koulutus ja saarnataito	87
5. Menneisyyden käsittely	92
5.1. Historian opettavaisuus	92
5.2. Antiikin ja Raamatun historia	96
5.3. Ruotsin ja suomalaisten historia	102
6. Moraali ja uskonto	107
6.1. Velvollisuudet ja luonnonoikeus	107
6.2. Hyveen merkitys	113
6.3. Luonnonteologia	125
6.4. Harhaoppien torjuminen	134
7. Yhteiskunnallisia kysymyksiä	142
7.1. Lainsäädännön ja rangaistusten periaatteet	142
7.2. Hallinnolliset aiheet	146
7.3. Talousopista luonnontieteisiin	152
8. Filosofian oikea ja väärä käyttö	160
8.1. Ihmismieli, aistit ja tunteet	160
8.2. Totuus ja ennakkoluulo	167
8.3. Järjettömät kiistat ja hämärät termit	176

9. Johtopäätökset	186
Lähteet ja kirjallisuus.....	191
A. Porthanin teokset	191
B. Muut Turun akatemian väitöskirjat	194
C. Tutkimuskirjallisuus	197
Liite 1: Porthanin harjoitusaineiden otsikoita	205
Liite 2: <i>Henrici Gabrielis Porthan Theses Omnes</i>	209
<i>Bibl. = Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis</i>	210
<i>Russ. = R. V. Pauli Juusten Narratio de Legatione sua Russica</i>	223
<i>Poes. = De Poësi Fennica</i>	224
<i>Chron. = Chronicon Episcoporum Finlandensium</i>	225
<i>HBorg. = Historia Borgoae Urbis Nylandiae</i>	255
<i>Acc. = Ad Recensionem Bullarii Romano-Sveogothici a Nobil. A. Celse Editam Accessio</i>	256
<i>Syll. = Sylloge Monumentorum ad Illustrandam Historiam Fennicam Pertinentium</i>	264
<i>Stip. = Theser till Disputations-öfning för Stipendiaterne</i>	270
Summary	272
Henkilöhakemisto	274

1. JOHDANTO

1.1. TAVOITTEET JA MENETELMÄT

Tässä tutkimuksessa tarkastelen 1700-luvun akateemista kasvatusta H. G. Porthanin (1739–1804) väitösteesien (*theses respondentis*; jatkossa ”teesit”) pohjalta. Nämä teesit ovat Porthanin kirjoittamia irrallisia väittämiä, joita tutkintoa tavoittelevat ylioppilaat puolustivat väitöstilaisuuksissa. Akateemisella kasvatuksella puolestaan tarkoitetaan tässä yhteydessä niitä tieteellisiä, ammatillisia ja moraalisia oppeja, joiden omaksumista Turun akatemian opiskelijoilta edellytettiin. Hypoteesini on, että Porthanin teesejä voi tarkastella yliopistopintojen keskeisten sisältöjen tiivistelminä, jotka kertovat meille useiden eri tieteenalojen historiasta. Lähestyn Porthanin teesejä teksteinä, jotka hän on tuottanut opettajan roolissa mutta joihin hänen omien mielenkiinnon kohteidensakin oletetaan vaikuttaneen. Teesien taustojen osalta keskityn tässä tutkimuksessa ennen kaikkea Turun akatemian oppihistoriaan. Porthanin teesit heijastelevat sitä, millaisilla tiedoilla ja taidoilla varustettuna opiskelijat siirtyivät yliopistosta eteenpäin. Ne tarkentavat myös monia näkökohtia Porthanin ajattelussa, jonka tutkimisen tueksi tarvitaan koko hänen tuotantoaan. Ensisijaisena aineistona ovat kuitenkin teesit ja päämääränä niiden merkityksen selvittäminen. Teesien perusteella saadaan tarkempaa tietoa Porthanin opetuksen painotuksista. Hänen asemansa sivistyselämässä oli niin keskeinen, että näitä tuloksia voidaan soveltaa laajemmin aikakauden oppisäädyn yleissivistyksen kuvaamiseen. Nämä oletukset teeseistä perustuvat aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyihin näkemyksiin, joita ei kuitenkaan tähän mennessä ole systemaattisesti tutkittu ja perusteltu.

Porthanin aikana yliopistokoulutus oli luonteeltaan yleissivistävää ja keskittyi vastaamaan valtakunnan pappis- ja virkamiestarpeeseen. Kaikki Turun akatemian opiskelijat aloittivat opintonsa filosofisessa tiedekunnassa, joka sisälsi humanistiset ja luonnontieteelliset opinalat. Muut tiedekunnat olivat teologinen, oikeustieteellinen ja lääketieteellinen. Filosofisen tiedekunnan opettajista keskeisin oli puhetaidon professori (*professor eloquentiae*), jonka tehtäviin kuului latinan ja ruotsin opetus. Porthan toimi tässä virassa vuodesta 1777 antaen opetusta lähestulkoon kaikille tuona aikana akatemiassa opiskelleille. Filosofisessa tiedekunnassa suoritettiin kandidaatin ja maisterin tutkintoja, joita kumpaakin varten puolustettiin painettua väitöskirjaa julkisessa väitöstilaisuudessa. Kandidaatin väitös oli nimeltään *pro exercitio* (”harjoitusväitös”) ja maisterin *pro gradu*. Väitöskirjan oli tarkoitus olla jossain määrin itsenäisesti laadittu tutkielma, jonka aiheen ja aineiston väittelijä (*respondens*) oli saanut ohjaajalta eli esimiehenä (*praeses*) toimivalta professorilta tai dosentilta. Turun akatemian emoyliopistossa Uppsalassa *pro gradu* -väitökset olivat yleensä väittelijän kirjoittamia, kuten asetuksissa vaadittiin, mutta *pro exercitio* -vaiheessa ohjaajan osuus oli suurempi. Sen sijaan esimerkiksi Lundin yliopistossa ja Saksassa olivat molemmat väitökset usein ohjaajan työtä, mikä pätee Iiro Kajannon (1984, 15–18) mukaan myös Turun akatemi-

aan.¹ Hän lisää, että Porthanin kohdalla *pro exercitio* -väitökset ovat selvästi hänen tekemiään, mutta *pro gradu* -väitösten kohdalla vastaus tekijäkysymykseen ei ole niin yksiselitteinen.² Kun tutkielma oli kokonaisuudessaan esimiehen kirjoittama, jäi väittelijän tehtäväksi ainoastaan väitöstilaisuudessa esiintyminen ja kahden opponentin edessä puolustautuminen. Äärimmillään väittelijä puolusti tutkielman sijasta pelkkiä irrallisia teesejä, jotka esimies oli laatinut. Tätä tapahtui etenkin *pro exercitio* -väitöksessä, jonka kirjoittamisessa väittelijän osuus oli useimmiten muutenkin pienempi.

Porthan hyödynsi teesiväitöskäytäntöä keventääkseen työtaakkaansa opinnäytteiden valmistelussa sekä myös saadakseen omia tutkimuksiaan julki. Väitöskirjan painatuskustannukset olivat nimittäin väittelijän vastuulla, ja painosmäärä oli vuodesta 1759 alkaen jopa 500 kappaletta, kun se aikaisemmin oli ollut yleensä 150–200.³ Porthan kirjoitti laajoja tutkimuksia, jotka hän sai julkaistua opiskelijoidensa opinnäytteinä paloittelemalla ne lyhyisiin osiin ja liittämällä niihin teesejä. Väitöstilaisuuksien tarkoituksena oli ennen kaikkea kielitaidon ja argumentointikyvyn osoittaminen, ja tämä toteutui mainiosti väittelemällä sekalaisia aiheita käsittelevien teesien pohjalta. Pelkillä teeseillä väittelemisen olikin vakiintunut yleiseurooppalainen tapa.⁴ Teesiväittelyitä oli kuitenkin myös kritisoitu niiden hedelmättömyyden vuoksi ja sanottu korostavan väittelyjärjestelmän muotoa varsinaisen sisällön kustannuksella. Teesiväitökset olivatkin Porthanin aikana alkaneet käydä harvinaisiksi, koska itse käsiteltävän aiheen merkitystä oli alettu pitää oleellisempänä kuin pelkkää dialektista traditiota.⁵ Teesien luonnetta ja merkitystä tuona aikana valaisevat etenkin Porthanin kirjeet, joihin tutkimuskirjallisuudessa viitataan usein useasti. Porthan esimerkiksi selittää omaa käytäntöään eräässä kirjeessään toteamalla, että teesien avulla voidaan yhtä hyvin kuin varsinaisilla tutkielmilla saavuttaa väittelyiden varsinainen päämäärä, eli väittelijöiden latinan osaamisen ja päättelytaidon testaaminen. Itsenäiseen kirjoittamiseen hän huomauttaa tulevan tilaisuuden *pro gradu* -vaiheessa. Samassa yhteydessä hän mainitsee teesien olevan hyvä keino saada tutkimuksia julkaistuksi.⁶

¹ Ks. myös Annerstedt 1914, 169–172.

² Kajanto (1985b, 5) toteaa vielä, että kaksiossaisten tutkielmien tapauksessa on respondentilla yleensä ollut osuutta jo ensimmäisen osan (*pro exercitio*) kirjoittamisessa. Kaiken kaikkiaan Kajanto näkee, että vähintäänkin aihe ja idea olivat aina Porthanilta kotoisin, mikä oikeuttaa hänen ajatusmaailmansa tutkimisen väitöskirjojen pohjalta. Lisäksi tätä tukee se, että teesien ja luennojen sisältö yleensä vastaa väitöskirjoissa esitettyjä ajatuksia sekä tutkielmien aihepiirejä. En itse ota tässä tutkimuksessa laajemmin kantaa yksittäisten väitöskirjojen tekijäkysymykseen. Käsitelien kaikkia Porthanin johdolla julkaistuissa väitöskirjoissa esitettyjä ajatuksia sillä oletuksella, että hän itse oli vähintäänkin hyväksynyt ne tieteellisesti perusteltuina.

³ Varpio 1996b, 197.

⁴ Frijhoff 1996, 376.

⁵ Klinge 1987, 386–390.

⁶ Porthanin kirje C. C. Gjörwellille 3.4.1803 (Lagus 1898, 284): ”Ätminstone tror jag, at då egentliga ändamålet med våra dispp. näml:n Respondenternas publika prof, genom Thesers försvarande, lika väl kan vinnas, och de som sjelfve äro i stånd at skrifva (som en och annan af mine Respondenter gjort) hafva tilfälle dertil när de utgifva sina Gradualer (i hvilkas ställe jag aldrig substituerar mine egne suiter); det är en god invention at på detta sättet få en hop saker tryckte, som annars aldrig skulle se dagsljuset, utan efterhand förgås, såsom härtils ofta skedt.” Ks. myös Porthanin kirje Rasmus Nyerupille 23.8.1798 (Lagus 1898, 224).

Aikaisemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että 1700-luvun akateemista yleissivistystä ja kasvatusta tutkittaessa on perusteltua keskittyä Porthaniin ja hänen teeseihinsä. Porthanin teesien on katsottu kuvastavan osuvasti hänen tieteellistä ajatteluaan. Teesejä on pidetty tärkeänä lähteenä tutkittaessa Porthanin akateemista toimintaa, mutta varsinaisesti niihin kohdistuva tutkimus on kuitenkin ollut varsin hajanaista.¹ Sen vuoksi on tärkeää tarkastella teesejä myös kokonaisuutena. Porthanin teesien katsotaan käsittelevän joko ajankohtaisia kysymyksiä tai ns. ikuisia totuuksia eli vakiintuneita akateemisen koulutuksen aihepiirejä. Teeseistä mainitaan usein myös niiden yhteys Porthanin muihin akateemisiin tuotoksiin. Useimmille teeseissä esitetyille ajatuksille onkin löydettävissä vastine Porthanin varsinaisista väitöskirjoista ja luentomuistiinpanoista. Toivo Viljamaa (2005, xxi) toteaa, että ”teesit olivat yksi Porthanin tapa opettaa ja saattaa ajatuksensa lukevan sivistyneistön tietoon. Kaiken kaikkiaan Porthanin *theses respondentis* on merkittävä hänen ajatteluaan ja mielipiteitään valaiseva aineisto.” Iiro Kajannon (1984, 16) mukaan teesejä lähdeaineistona luonnehtii ennen kaikkea se, että ne olivat Porthanin itsensä kirjoittamia ja että ne ilmaisevat hänen näkemyksiään ytimekkäässä ja aforistisessa muodossa. Kajanto (1982, 16; esipuheessa suomennokseen Porthanin valituista teoksista) on kiteyttänyt näkemyksensä Porthanin teeseistä seuraavasti: ”Teesit koskettelivat kysymyksiä, joita Porthan oli luennoillaan käsitellyt tai jotka muuten olivat ajankohtaisia ja Porthania sekä hänen oppilaitaan kiinnostavia. Monia teeseissä esitettyjä ongelmia on myöhemmin käsitelty laajemmin väitöskirjoissa. Teesien merkitys Porthanin ajatusten ja aatteiden ilmentäjänä on melkoinen.” Thiodolf Reinin (1908, 220) mukaan Suomen yliopistoissa ei ole milloinkaan ollut opettajaa, jolla olisi ollut yhtä suurta vaikutusta nuorison kasvattajana kuin Porthanilla. Kaikista Porthanin toimintaa ja jälkivaikutusta ylistävistä kommentteista tämä onkin osuvimpia. Porthanin tuotannon laajuus ja hänen johdollaan väitelleiden ylioppilaiden määrä oli valtava; myöhempinä aikoina tuskin kukaan olisi kyennyt vastaamaan yhtä suuresta osasta oman yliopistonsa opetusta kuin hän. 1790-luvulla tiedetään Porthanin luentojen yleisömäärän olleen keskimäärin 90, mikä on lähes puolet akatemiassa tuolloin kirjoilla olleista ylioppilaista!²

Porthanin kasvatustavoitteena oli muokata ylioppilaista yhteiskunnan tarpeiden ja odotusten mukaisia kansalaisia. Omien sanojensa mukaan hän koki, että hänen velvollisuutensa opettajana oli tarjota ylioppilaille ”hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi”. Samassa yhteydessä ilmenee, että hän käytti tähän tarkoitukseen nimenomaan teesejä.³ Frans Mikael Franzén (1772–1847) puhuu muistopuheessaan Porthanille hänen ope-

---

¹ M. G. Schybergson (1908; esim. 254–268) kertoo jonkin verran Porthanin teeseistä samoin kuin G. Suolahti (1902; esim. 140–149). Iiro Kajannon monografia *Porthan and classical scholarship: a study of classical influences in eighteenth century Finland* (1984) sisältää myös lukuisia mainintoja teeseistä. Ainoa kokonaan teeseille omistettu tutkimus on Kajannon artikkeli ’Porthanin mielipiteet väitöskirjojen teesien valossa’ (1983), jossa hän tarkastelee lähinnä filosofiaa ja uskontoa käsitteleviä teesejä. *Opera omnia* -sarjan osassa XII (2005) Toivo Viljamaa esittelee teesejä sekä analysoi ja luokittelee ne aiheen mukaiseksi hakemistoksi liittäen mukaan myös teeseistä löytyvien sitaattien lähdetiedot.

² Heikkinen 1972, 165.

³ Porthanin kirje Lidénille, 20.6.1788 (Lagus 1898, 143): “[...] har jag dock räknat för min plikt, at och för min ringa del tjena mine Landsmän (händst våre unge studerande som härifr. skola hemföra nyttige och vettige kunskaper), med uplysningar som hafva anseende på detta tempore

tuksensa monialaisuudesta ja esittää samalla huomion hänen pyrkimyksestään ottaa opiskelijoiden tarpeet huomioon: ”Men Porthan beräknade ej sitt eget beröm eller tadel, utan tänkte endast på de studerandes gagn och behof, och grep hvarje tillfälle att dertill bidra.”¹ Samasta puheesta ilmenee, että aikalaiset tunsivat tämän innokkaana neuvojen antajana ja kasvattajana. Porthan oli sekä osakuntien inspehtorina että yliopiston opettajana toimiessaan aina valmiina auttamaan ylioppilaita näiden tarvitessa neuvoja, selityksiä tai isällisiä kehotuksia ja varoituksia, ja hän piti tärkeimpänä tehtävänäään kehittää nuorukaisia valistuneiksi ja tehtävissään taitaviksi yhteiskunnan jäseniksi.² Oleellinen kysymys onkin, miten nämä Porthanin pyrkimykset sekä Turun akatemian pappis- ja virkamieskoulutuksen yleiset tavoitteet näkyvät hänen teeseissään. Pohdin tässä tutkimuksessa myös sitä, millaisia yhteyksiä teeseillä on väittelijöiden aikaisempiin ja myöhempiin opintoihin tai uraan.

Tutkimukseni esitystapana on Porthanin teesien aihepiirikohtainen kommentointi ja analysointi, jossa korostan erityisesti teesien yhteyttä Porthanin väitöskirjoihin ja hänen luennoistaan säilyneihin muistiinpanoihin. Porthanin suhde antiikin kirjallisuuteen, oppikirjoihin ja muuhun uudemman ajan kirjallisuuteen on myös tarkastelun kohteena. Porthanin teesien taustalla vaikuttaa etenkin Turun akatemian väittelykäytäntöjen historia. Tarkastelemistani aatteellisista virtauksista keskeisimpiä ovat uushumanismi, hyötyaate ja valistus. Porthan edusti kiistatta uushumanistisia arvoja, mutta toisaalta hänen kasvatusajattelunsa oli käytännön hyötyyn tähtäävää. Hän arvosti niin antiikin kuin kotimaansa kulttuuria ja tavoitteli kansakunnan menestyksen kasvua. Hän pyrki uudistamaan ja järjeistämään ajattelua kuitenkin kyseenalaistamatta keskeisiä uskonnollisia oppeja. Oliko hän siis valistumies, uushumanisti vai hyötyajattelija?

Juha Mannisen (2000, 65) mukaan valistus on osaltaan hyötyaatetta, empirismiä, uskoa tieteen edistykseen ja pyrkimystä kansankielen käyttöön, mutta samalla se on myös humanistisen arvopohjan painottamista. Valistus yhdistää yleisen inhimillisen ulottuvuuden tieteen ja talouden järkipäisyyteen. Tätä Manninen kutsuu ”valistuksen projektiksi”.³ Uushumanistinen näkökulma koskee vain pientä osaa tieteellisestä elämästä. Antiikki on läsnä

---

behof. Herr Professoren läser märka det af någre Theser, som finnas framför min Disp:s-suite rörande Finlands Historia: den anledningen har jag nyttjat, at bibringa ungdomen vissa nödiga ideer, som jag förklarar med all flit.” Tämän kirjeen mukana Porthan lähetti näytteen teoksesta *Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboensis*, joka sisälsi teesejä. Vastaanottaja Johan Henrik Lidén (1741–1793) toimi mm. Uppsalan yliopiston kirjastonhoitajana ja oppihistorian dosenttina.

¹ Franzén 1860, 401.

² Franzén 1860, 405–406.

³ Uudemmassa tutkimuksessa on toisaalta myös kyseenalaistettu, saapuiko valistus lainkaan Ruotsiin aatteellisella tasolla. Tieteenhistorioitsija Tore Frängsmyr (2005) väittää, ettei Ruotsissa ollut varsinaista valistusta 1700-luvulla ja että aikakautta leimaa enemmän mystiikka ja okkultismi kuin valistusfilosofia. Frängsmyrin mukaan tutkimusta ei tulisi tehdä aikakausten nimitysten ehdoilla, vaan tutkia ensin aikakauden kulttuuria ja aatemaailmaa ja vasta sen perusteella muodostaa nimitys aikakaudelle. Hänen keskeisimpinä perusteluinaan valistuksen toteutumattomuudelle Ruotsissa ovat sananvapauden ja uskonnonvapauden rajoittuneisuus sekä taloudellisten syiden ohjaama kulttuuri- ja tiede-elämä. Frängsmyrin mukaan asianmukaisempi kuva 1700-luvusta muodostuisi, jos sitä tarkasteltaisiin taloudelliseen hyötyyn tähtäävän luonnontieteen kehityksen sekä Kustaa III:n ajan kirjallisuutta ja mystiikkaa suosivan kulttuurin aikakautena (”ekonomisk kultur, estetisk kultur”).

Porthanin ajattelussa sekä esteettisenä että moraalisenä esikuvana, ja yleinen kirjallisuuden arvostus kasvaa hänen aikanaan. Taloudellinen hyöty ja käytännönläheisyys ovat samalla vähintäänkin yhtä keskeisiä pyrkimyksiä. Varsinaisena hyödyn aikakautena pidetään 1700-luvun alkupuolta, mutta hyötynäkökohdat eivät vuosisadan jälkipuoliskollakaan unohtuneet. Kansakunnan kasvatusta ja koulutus, niiden käytännöllinen toteutus ja hyötyvaikutukset ovat Porthanin ja hänen aikalaistensa ajattelussa niin keskeisiä, että Porthanin aikaa voi nimittää myös kasvatuksen aikakaudeksi.¹

Porthan oli uransa keskivaiheilla alkanut ajautua ristipaineeseen tutkimuksen ja opetuksen määrän ja laadun välillä. Monet aikalaisprofessorit eivät halunneet ohjata väitöskirjoja, joten Porthan otti suuren osan väittelyistä harteilleen. Hän kertoo 16.11.1797 päivätyssä kirjeessä Matthias Caloniukselle väsymyksestään ja työnsä liiallisesta rutinoitumisesta. Porthan olisi halunnut vähentää väitöskirjojensa määrää, mutta ylioppilaat tarvitsivat ohjaajaa opinnäytetöilleen.² Seuraavana keväänä hän kirjoittaa Caloniukselle promootioruuhkasta ja vaikeuksista saada opinnäytteiden kirjoittajia valmistuville opiskelijoille.³ Tällaiset väitöskirjojen massatuotannosta kertovat kommentit selittävät osaltaan teesien taustoja. Sarjajulkaisujen paloittelu lyhyiksi osiksi ja niiden täydentäminen teeseillä on ollut yksi Porthanin tavoista vastata tuottavuuspaineisiin. Vuonna 1802 Porthan kirjoittaa, että hän ”vanhan tavan mukaan” (jolla hän viittaa omaan käytäntönsä) antaa opiskelijoiden puolestaa ensimmäisenä väitöksensä historiallisten sarjajulkaisujen osia. Hän mainitsee myös niiden liitteenä olevat teesit.⁴

Tätä tutkimusta ei ole rajattu koskemaan vain tiettyä osaa teeseistä, vaan Porthanin väitösteesit käydään nyt ensimmäistä kertaa läpi kokonaisuudessaan. Teesejä ei voi jättää huomiotta Porthanin ajattelun ja suomalaisen oppihistorian tarkastelussa, mutta sitä tarkoitusta palvelee parhaiten, että kohteeksi valitaan tutkittavaa aihetta tai tieteenalaa koskevia teesejä. Tämän tutkimuksen tavoitteet puolestaan edellyttävät teesien lähestymistä yhtenäisenä aineistona. Teesien kokonaisvaltaisen tarkastelun seurauksena tämä tutkimus on ensimmäinen kattava selvitys siitä, millaisia Porthanin teesit ovat ja mikä on niiden merkitys akateemisen kasvatuksen kuvaamisessa.

---

¹ Risto Ikonen toteaa *Åbo Tidningar* -lehdestä tekemässään tutkimuksessa, että lehti ilmentää kasvatusyhteiskuntaa. Ikonen tutkimus koskee vuosia 1771–1808. Kasvatusyhteiskunnalla hän tarkoittaa tilaa, jossa ”yhteiskunnan perustoiminnot on järjestetty kasvatuksellisia päämääriä silmälläpitäen”. Ikonen 1997, 361.

² Lagus 1886b, 438: ”De flesta mina göromål äro redan blefne likasom mekaniska, så at de ej mycket kosta på själen. Mine Dispp. måste jag dock söka at minska. Men hvem skal då taga vid i stället? Bror tror icke, huru svårt gossarne hafva efter Praesides. Bilmark tröttnar ock.”

³ Lagus 1886b, 481 (10.5.1798): ”Om ej gubben Bilmark (som nu går på sit 71 år) vore så flink med sina chrior, så skulle sannerl. en vacker til af Candidaterne blifva utan Praeses. Jag får derföre jämväl lof at utgifva en och annan Chria.”

⁴ Porthanin kirje Tarton yliopiston teologian professori Lorenz Eversille 21.9.1802 (Lagus 1912, 93): ”Jag har bibehållit den gamla seden, at i stället för den första Disputationen låta ungdomen försvara suiter of Historiska arbeten, som jag sedan (med utslutande af de particuliere titelbladen och dervid bifogade Theses) utgifver på en gång til samlares tjenst”.

1.2. AINEISTON ESITTELY

Porthanin akateemiset tekstit jakautuvat kolmeen lajiin: hänen sarjajulkaisuina ilmestyneet omat tutkimuksensa, muut väitöskirjat sekä sarjajulkaisujen liitteenä olevat teesit. Tutkimukseni ensisijainen aineisto koostuu Porthanin teeseistä, joiden ohella olen tarkastellut hänen väitöskirjatuotantaan (211 erillistä julkaisua) kokonaisuudessaan. Teesejä sisältäviä väitöksiä on yhteensä 114 ja teesejä 875 kappaletta. Näiden latinankielisten teesien lisäksi olen ottanut tutkimusaineistoon mukaan myös itsenäisenä julkaisuna ilmestyneet ruotsinkieliset stipendiaattiteesit; näin tulee teesien kokonaismääräksi 889 kappaletta.

Porthanin yksityisiltä luennoilta tehdyt muistiinpanot ovat teesien ja väitöskirjojen lisäksi tutkimukseni keskeistä aineistoa. Mukana on sekä oppilaiden muistiinpanoja että Porthanin omia käsikirjoituksia.¹ Olen käyttänyt *Opera omnia* -sarjassa julkaistuja muistiinpanoja (osissa II–IV ja XI.1). Seuraan näiden editioiden luku- ja merkintätapoja. Kaikki Porthanin väitöskirjat ovat ilmestyneet *Opera omnia* -sarjan osissa I, V–VII, IX, X, XI:2 ja XII.

Teesejä on osissa V–VII, IX sekä XII. Noudatan tässä tutkimuksessa väitöskirjojen alkuperäisen painoasun ortografiaa. Teesit on julkaistu editoituna tämän tutkimuksen LIITTEESSÄ 2: *HENRICI GABRIELIS PORTHAN THESES OMNES*. Tämän edition myötä teesit tulevatkin aiempaa helpommin hyödynnettäviksi. Edition sisältyy myös johdatus teesien ortografiin käytäntöihin.

Latinankielisiä teesejä on väitöstä kohden 5–12, keskimäärin 8. Ne mahtuvat 1–2 painosivulle, ja varsinaisen väitöskirjan pituus on yleensä n. 16–20 sivua. Ainoat ruotsinkieliset teesit sisältyvät stipendiaattiväitöksenä ilmestyneeseen julkaisuun *Theser till Disputationsöfning för stipendiaterne* (OO XII; lyhenne *Stip.*) vuodelta 1803, joka koostuu 14 ruotsinkielisestä teesistä.² Varhaisimmat Porthanin teesit ilmestyivät 27.6.1771 teoksen *Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis* (lyhennettynä *Bibl.*; OO V) ensimmäisessä osassa. [Viitaan teeseihin seuraavasti: *Bibl.* 1/5 = teoksen *Bibl.* ensimmäisen osan viides teesi.] Tämä koko-

---

¹ Turun akatemiassa oli kahdenlaisia luentoja: maksuttomia julkisia luentoja sekä maksullisia yksityisiä kollegioita. Professorien opetusvelvollisuuteen kuului neljän viikoittaisen luennon pitäminen. Julkisessa opetuksessa tuli välttää liiallista oppineisuutta ja turhien riitakysymysten käsitteilyä; ihanteena oli retorisesti selkeä ja totunnaisia opinkappaleita esittävä luennointi. Yksityiset luennot olivat vapaaehtoisia, mutta ne muodostivat kuitenkin tärkeän osan opetuksesta – ja maksullisuutensa takia myös professorin tuloista. Niillä käsiteltiin yleensä ylioppilaiden toivomia aiheita ja selitettiin julkisten luentojen vaikeita asioita yksityiskohtaisemmin. Opiskelijoiden velvollisuutena oli seurata vähintään kahden professorin luentoja, ja toisen näistä oli käsiteltävä teologiaa.

² Stipendiaattiteesit eivät ole tutkielman suorittamista varten julkaistuja, vaan kuninkaallisen stipendirahan turvin opiskelevien ylioppilaiden harjoituksen ja edistymisen osoittamisen vuoksi järjestettyihin väitöstilaisuuksiin laadittuja väittämiä. Ne ovat muodoltaan ja sisällöltään samankaltaisia kuin muutkin Porthanin teesit. Hän kirjoitti ne stipendiaattien inspektorin asemassa, ja niitä puolusti Ekestubben stipendiaatti Otto Adam Armfelt. Vastaväittäjinä toimivat Porthanin suosikkioppilaat G. I. Hartman ja F. M. Franzén (Heikel 1940, 262). Ekestubben suvun stipendi oli tarkoitettu taloudellisia aineita opiskelevalle (Strömberg 1987, 349). Stipendiaattiteesien etusivulla mainitaan respondentiksi vapaaherra Otto Adolph Armfelt, mutta ylioppilasmatrikelin mukaan kyseessä on Otto Adam Armfelt. Aatelisten tapaan Armfeltkään ei suorittanut tutkintoa Turun akatemiassa, vaan hänen tulevaisuutensa oli johtavissa sotilastehtävissä.

naisuudessaan 388-sivuinen Turun akatemian kirjaston historiaa käsittelevä teos ilmestyi osissa 25 *pro exercitio* -väitöksenä, joista osat 1–23 julkaistiin vuosina 1771–1787 ja kaksi viimeistä appendix-osaa vuonna 1795. Seitsemän ensimmäistä osaa ilmestyivät ennen Porthanin professoriksi valintaa, jolloin hän toimi puhetaidon dosenttina. Teoksen kaikkiin osiin on liitetty teesejä, joiden lukumäärä koko teoksessa on yhteensä 185 (keskimäärin 7 teesiä/väitös).

Porthanin laajin teos, kommentaari Paavali Juustenin piispainkronikkaan eli *Chronicon Episcoporum Finlandensium* (*Chron.*; OO VI ja VII) koostuu 56 osasta vuosilta 1784–1800. Kaikki osat ovat ilmestyneet *pro exercitio* -väitöksinä, ja niihin sisältyy yhteensä 453 teesiä (keskimäärin 8 teesiä/väitös). Koko teoksen pituus hakemistoinen on 877 sivua. Myös hakemisto-osuus on paloiteltu *pro exercitio* -väitöksiksi.

Piispainkronikan kommentaarin liitännäisteos on *Ad recensionem Bullarii Romano-Sveogothici a Nobil. A. Celse editam Accessio* (*Acc.*, 1796–1801; OO XII), joka sisältää 15 *pro exercitio* -väitöksenä ilmestynyttä osaa ja yhteensä 113 teesiä (keskimäärin 8 teesiä/väitös). Teoksen pituus on 152 sivua. Kronikkakomentaariin liittyy myös 176-sivuinen *Sylloge monumentorum ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium* (*Syll.* 1802–1804; OO XII), joka on jaettu 11 *pro exercitio* -väitökseen joissa on yhteensä 83 teesiä (keskimäärin 8 teesiä/väitös). Tämän teoksen viimeinen osa on samalla viimeinen Porthanin väitöksistä. Se ilmestyi 14.3.1804, vain kaksi päivää ennen Porthanin kuolemaa, ja esimiehenä väitöstilaisuudessa toimi poikkeuksellisesti Frans Mikael Franzén.

Lyhyempiä teoksia ovat 5-osainen *De Poësi Fennica* (*Poes.*; OO IX), jonka osat 3–5 sisältävät teesejä ja ilmestyivät vuonna 1778. Teesien yhteismäärä on 17 (keskimäärin 6 teesiä/väitös). *R. V. Pauli Juusten Narratio de Legatione sua Russica* (*Russ.*; OO IX) on ilmestynyt vuonna 1775 eli ennen Porthanin professorin virkakautta. Se on jaettu kolmeen *pro exercitio* -väitökseen, joissa on yhteensä 18 teesiä (keskimäärin 6 teesiä/väitös).

Teesien kannalta hieman poikkeuksellinen teos on kaksiosainen *Historia Borgoe Urbis Nylandiae* (*HBorg*; OO IX), jonka ensimmäinen osa (1794) on Magnus Alopaeuksen *pro exercitio* -väitös. Tähän ei kuitenkaan sisälly teesejä, joita sen sijaan löytyy osasta 2 (1795; 6 teesiä), joka on ilmestynyt samaisen Alopaeuksen *pro gradu* -väitöksenä. Tämä väitöskirjapari pohjautui respondentin isän, Porvoon piispa Magnus Jakob Alopaeuksen, keräämään materiaaliin Porvoon historiasta. Se valmistui isän, pojan ja Porthanin yhteistyönä.¹ *Pro gradu* -väitöksenään nuorempi Alopaeus sai puolustaa pelkkiä tutkielman 2. osaan liitettyjä teesejä kenties siksi, että hänellä oli ollut osuutta sen kirjoittamiseen lähinnä *pro exercitio* -vaiheessa ja lisäksi tavoitteena oli ehtiä vuoden 1795 promootioon.

Turun akatemian virallisen käytännön mukaan *pro gradu* -väitöstä ei periaatteessa saanut suorittaa pelkillä teeseillä.² Porthanin 114 teesiväitöstä ovatkin edellä mainittua Alopaeuksen väitöstä lukuun ottamatta *pro exercitio* -väitöksiä. Porthan varasi ”varsinaisten tutkielmien” puolustamisen *pro gradu* -väittelijöille, koska nämä eivät hänen sanojensa mukaan halua puolustaa sarjajulkaisujen osia. Hän mainitsee tutkielmien kirjoittamisen

¹ Iiro Kajanto käsittelee tämän väitöskirjaparin tekijäkysymystä johdannossa sen suomennokseen (1985b). Hän ei mainitse toiseen osaan liitettyjä teesejä tai erittele respondentin roolia ensimmäisen ja toisen osan laatimisessa.

² Vallinkoski (1966, x) esittää poikkeuksena joitakin Henrik Hasselin teesiväitöksiä. Muitakin esimerkkejä *pro gradu* -väitöksen suorittamisesta pelkillä teeseillä on kuitenkin runsaasti.

opiskelijoilla ja niitten korjailun sekä tarkistamisen olevan usein työläämpää kuin olisi itse tehdä ne alusta loppuun, mutta että opiskelijat saavat niin hyödyllistä harjoitusta kirjoittamisesta, että se on vaivan arvoista.¹ Pelkkien irrallisten teesien puolustamisen perusteluksi on ehdotettu, että sitä hyödynnettiin varsinkin heikkolahjaisempien opiskelijoiden tapauksessa.² Teeseillä väittelemisen saattoi joissain tapauksissa johtua myös ylioppilaan rahapulasta.³ Ohjaajien ajanpuute – etenkin promotiovuosina, jolloin opinnäytetöiden tarvitsijoita oli runsaasti – vaikuttaa kuitenkin rahapulaa todennäköisemmältä syyllä.

Alla olevasta taulukosta ilmenee teesiväitösten ilmestyminen vuosittain. Kiireisin vuosi oli 1797, jolloin Porthan julkaisi 10 teesiväitöstä. Promootioseremonia (joka järjestettiin yleensä kolmen vuoden välein) pidettiin 26.6.1798, johon mennessä *pro gradu* -väitösten tuli olla käsiteltyjä. Tämä selittää *pro exercitio* -väitöksinä ilmestyneiden teesiväitösten runsaan määrän promotiota edeltävänä vuonna. Promootiovuodet (taulukossa tähdellä merkitynä) teesiväitösten ilmestymisen ajalta ovat 1772, 1775, 1778, 1782, 1786, 1789, 1792, 1795, 1798 ja 1802 (sekä 1805). Teesiväitöksiä ilmestyi säännönmukaisesti eniten promotiovuosina tai niitä edeltävinä vuosina.

PORTHANIN TEESIVÄITÖKSET VUOSITTAIN:

VUOSI LUKUMÄÄRÄ VÄITÖKSET (TEESIEN MÄÄRÄ)

1771	1	<i>Bibl.</i> 1 (12)
*1772	3	<i>Bibl.</i> 2 (11); <i>Bibl.</i> 3 (6); <i>Bibl.</i> 4 (5)
1773	2	<i>Bibl.</i> 5 (7); <i>Bibl.</i> 6 (6)
1774	0	---
*1775	3	<i>Russ.</i> 1 (5); <i>Russ.</i> 2 (7); <i>Russ.</i> 3 (6)
1776	1	<i>Bibl.</i> 7 (8)
1777	0	---
*1778	3	<i>Poes.</i> 3 (6); <i>Poes.</i> 4 (6); <i>Poes.</i> 5 (5)
1779	0	---
1780	1	<i>Bibl.</i> 8 (8)
1781	0	---
*1782	2	<i>Bibl.</i> 9 (10); <i>Bibl.</i> 10 (7)
1783	2	<i>Bibl.</i> 11 (7); <i>Bibl.</i> 12 (7)
1784	4	<i>Bibl.</i> 13 (5); <i>Bibl.</i> 14 (5); <i>Chron.</i> 1 (6); <i>Chron.</i> 2 (6)
1785	3	<i>Chron.</i> 3 (5); <i>Bibl.</i> 15 (6); <i>Bibl.</i> 16 (6)
*1786	2	<i>Bibl.</i> 17 (6); <i>Bibl.</i> 18 (7)
1787	7	<i>Bibl.</i> 19 (9); <i>Bibl.</i> 20 (7); <i>Bibl.</i> 21 (7); <i>Bibl.</i> 22 (8); <i>Bibl.</i> 23 (9); <i>Chron.</i> 4 (9); <i>Chron.</i> 5 (8)

¹ Porthanin kirje K. F. Mennanderille 7.12.1801 (Lagus 1898, 38): "[...] ty gradualisterne vilja ej respondera för sådane suiter, och jag söker gerne at ibland dem ej hafva andre än dem som kunna efter gifven plan sjelfve sammanskriwa sine prof, ehuru besväret at rätta deras arbete är oftast större, än at straxt sjelf författa det helt och hållet. Men deras större öfning, och underhållandet af en loflig ambition, synes betala denna möda." Kajanto (1984, 17) luettelee useita muitakin kirjoituksia, joissa Porthan kuvailee tarkastustyön raskautta.

² Frijhoff 1996, 376.

³ Laine & Laine 1997, 15.

1788	7	<i>Chron.</i> 6 (8); <i>Chron.</i> 7 (6); <i>Chron.</i> 8 (6); <i>Chron.</i> 9 (7); <i>Chron.</i> 10 (6); <i>Chron.</i> 11 (7); <i>Chron.</i> 12 (10)
*1789	3	<i>Chron.</i> 13 (8); <i>Chron.</i> 14 (9); <i>Chron.</i> 15 (10)
1790	3	<i>Chron.</i> 16 (9); <i>Chron.</i> 17 (9); <i>Chron.</i> 18 (8)
1791	5	<i>Chron.</i> 19 (6); <i>Chron.</i> 20 (9); <i>Chron.</i> 21 (6); <i>Chron.</i> 22 (9); <i>Chron.</i> 23 (9)
*1792	6	<i>Chron.</i> 24 (8); <i>Chron.</i> 25 (9); <i>Chron.</i> 26 (9); <i>Chron.</i> 27 (9); <i>Chron.</i> 28 (10); <i>Chron.</i> 29 (8)
1793	3	<i>Chron.</i> 30 (9); <i>Chron.</i> 31 (8); <i>Chron.</i> 32 (8)
1794	5	<i>Chron.</i> 33 (9); <i>Chron.</i> 34 (9); <i>Chron.</i> 35 (7); <i>Chron.</i> 36 (8); <i>Chron.</i> 37 (10)
*1795	5	<i>Chron.</i> 38 (6); <i>Chron.</i> 39 (7); <i>Bibl. App.</i> 1 (8); <i>Bibl. App.</i> 2 (8); <i>HBorg.</i> 2 (6)
1796	5	<i>Acc. app.</i> 1 (5); <i>Acc. app.</i> 2 (5); <i>Chron.</i> 40 (7); <i>Chron.</i> 41 (9); <i>Chron.</i> 42 (7)
1797	10	<i>Chron.</i> 43 (8); <i>Chron.</i> 44 (8); <i>Chron.</i> 45 (10); <i>Chron.</i> 46 (9); <i>Chron.</i> 47 (10); <i>Chron.</i> 48 (9); <i>Acc. prol.</i> (8); <i>Acc.</i> 3 (7); <i>Acc.</i> 4 (7); <i>Acc.</i> 5 (9)
*1798	5	<i>Chron.</i> 49 (6); <i>Chron.</i> 50 (7); <i>Chron.</i> 51 (8); <i>Chron.</i> 52 (7); <i>Chron.</i> 53 (8)
1799	0	---
1800	9	<i>Acc.</i> 6 (9); <i>Chron.</i> 54 (10); <i>Acc.</i> 7 (7); <i>Chron.</i> 55 (9); <i>Chron.</i> 56 (9); <i>Acc.</i> 8 (7); <i>Acc.</i> 9 (7); <i>Acc.</i> 10 (9); <i>Acc.</i> 11 (7)
1801	3	<i>Acc.</i> 12 (10); <i>Acc.</i> 13 (8); <i>Acc.</i> 14 (8)
*1802	3	<i>Syll.</i> 1 (10); <i>Syll.</i> 2 (7); <i>Syll.</i> 3 (8)
1803	7	<i>Syll.</i> 4 (6); <i>Syll.</i> 5 (6); <i>Syll.</i> 6 (7); <i>Syll.</i> 7 (7); <i>Syll.</i> 8 (9); <i>Syll.</i> 9 (8); <i>Stip.</i> (14)
1804	2	<i>Syll.</i> 10 (8); <i>Syll.</i> 11 (7)

Kielenkäyttö Porthanin teeseissä seuraa samoja linjoja, joita tieteellisessä kirjoittamisessa yleisestikin noudatettiin. Tavanomaista oli, että väittämät muotoiltiin varsin koukeroisiksi. Monimutkaiset ilmaisutavat ovatkin yleisiä myös Porthanin teeseissä, kuten muotoilut "väärässä ovat / epäilemättä erehtyvät ne, jotka luulevat / väittävät...". Porthan käyttää runsaasti kieltomuotoja sanoen esimerkiksi "emme voi olla hyväksymättä" tai "kukaan ei voi kieltää". Teesien väitteet ovat lähes poikkeuksetta joko monikon ensimmäisessä persoonassa tai ilman mainintaa tekijästä ("väitämme", "esitämme", "vakuutamme", "arvelemme"; "on oikein sanoa"; "vaikuttaa siltä, että"), mikä on yleensäkin tavanomaista Turun akatemian väitöskirjoissa. Tämä juontuu siitä, että väitteet pyritään esittämään tiedeyhteisön kollektiivisena käsityksenä vakuuttavuuden lisäämiseksi. Muutamat teeseissä esiintyvät yksikön 1. ja 2. persoonan muodot ovat kielellisiä tehokeinoja.

Porthanin tapauksessa on yleistä, että yhdessä teesissä on ilmaistu useampi erillinen väittämä tai vastaavasti jokin yksittäinen asia on jaettu kahteen peräkkäiseen teesiin; tätä keinoa hän hyödynsi pitääkseen teesien määrät ja pituudet samankaltaisina väitöksestä toiseen. 49 eli lähes puolet Porthanin teesiväitöksistä sisältää 2–6 teesin muodostaman kokonaisuuden, jossa hän käsittelee selvästi samaa aihetta. Tällainen on harvinaisempaa vielä hänen uransa alkupuolella, mutta lisääntyy ajan mittaan. Yhtä ja samaa aihetta käsitteleviä teesiväitöksiä Porthanilla on kaksi: *Chron.* 52 (kielen kehittyminen) ja *Syll.* 2 (antiikin kirjallisuus ja retoriikka). Näiden väitösten teesit ovat kieliasultaankin jatkumoa toisilleen.

1.3. TURUN AKATEMIAN OPISKELIJAT JA PORTHANIN OPPILAAT

Turun akatemian opiskelijoiden säätytaustoja ja tulevia ammatteja valaisee tiivistelmä John Strömbergin (1987, 322–323) laatimasta taulukosta koskien kaikkia akatemian opiskelijoita vuosina 1760–1809. Kyseisenä ajanjaksona keskimäärin 33 % opiskelijoista oli taustaltaan pappissäätyisiä tai opettajien poikia. Valmistuneista 40 % päätyi papeiksi tai opettajiksi ja suunnilleen kolmasosa tästä osuudesta toimi jossakin korkeammassa virassa (piispa, professori, kirkkoherra) ja loput alemmissa kirkollisissa viroissa tai opettajina. Porvaristaustaisia oli 13 % opiskelijoista, mutta porvarillisissa ammateissa tuli toimimaan vain noin puolet tästä osuudesta. Keskimäärin 6 % opiskelijoista oli virkamiesperheistä, mutta 1700-luvun aikana kasvanut virkamiesten tarve johti kaikkiaan 15 % päätyminen tähän ammattikuntaan. Talonpoikaissädystä tuli n. 10 % opiskelijoista, joista suurin osa kohosi yhteiskunnallisessa arvoasteikossa korkeammalle opintojensa jälkeen. Aatelisylioppilaat, joita oli keskimäärin 5 % opiskelijoista, eivät yleensä suorittaneet tutkintoja vaan keskittyivät miekkailuun, ratsastukseen ja modernien kielten opiskeluun voidakseen toimia esimerkiksi diplomaatteina tai upseereina.

Porthanin teeseillä väitelleiden 114 ylioppilaan säätytaustat ja opintojen jälkeiset ammatit poikkeavat jonkin verran Turun akatemian keskiarvoista.¹ Esimerkiksi heistä 59 eli hiukan yli puolet oli kirkonmiesten poikia (verrattuna keskimääräiseen 33 %:iin). Muista säädyistä tuli 55 ylioppilasta. Papisto on siis tavanomaista runsaammin edustettuna jo Porthanin opiskelijoiden perhetaustojen osalta. Kun koko akatemian oppilaskunnasta 40 % ryhtyi papiksi tai opettajaksi, on vastaava osuus Porthanin teesiväittelijöistä kaksinkertainen: pappisvihkimyksen sai tästä 114 opiskelijan ryhmästä kaikkiaan 83, ja 81 heistä myös toimi kirkollisessa ammatissa. Kirkkoherraksi eli korkeampaan pappisvirkaan oli nimitettynä jopa 46, eli Porthanin johdolla opiskelleet tulevat papit pääsivät urallaan pidemmälle kuin akatemian oppilaat keskimäärin. Opettajiksi eri kouluasteille päätyi 10, virkamiehiksi 7 ja lääkäreiksi 4 Porthanin oppilasta. Lisäksi joukosta löytyy kaksi maanviljelijää, kaksi varatuomaria, yksi sotilas, yksi merimies, yksi Turun akatemian kirjastonhoitaja, yksi pormestari sekä yksi aateloitu valtioneuvos. Neljä Porthanin teesiväittelijää kuoli ehtimättä toimia misään ammatissa.

Opiskelua Turun akatemiassa rahoitettiin stipendien avulla. Erillisestä stipendimäärärahasta jaettiin tukea 48 opiskelijalle, jotka kuninkaallisina stipendiaatteina olivat myös erityisen valvonnan alaisia. Inspektorit (*inspectores stipendiariorum*) tarkkailivat heidän luennoille osallistumistaan ja järjestivät heille väittelyharjoituksia. Stipendiaattien osuus kaikista opiskelijoista oli suunnilleen kolmas- tai neljäsosa. Ylimääräinen valvonta ja harjoittelu tuottivat yleensä parempaa opintomenestystä tälle opiskelijaryhmälle.² Stipendikäytäntö jatkui samanlaisena koko Turun akatemian ajan. Vuonna 1700 Daniel Juslenius mainitsi väitöskirjassa *Aboa vetus et nova*, että stipendiaatit pitivät joka viikko puheen ja mikäli muu

¹ Porthanin johdolla väitelleiden ylioppilaiden elämäkerrallisia tietoja on tarkasteltu Helsingin yliopiston ylioppilasmatriikkelista (Kotivuori 2005).

² Strömberg 1987, 349–350. Varhaisimmat julkaistut stipendiaattiteesit ovat vuodelta 1725, ja niiden julkaiseminen jatkui vuoteen 1852 asti. Läheskään kaikkia stipendiaattiteesejä ei julkaistu, vaan ainoastaan parhaimmat niistä. Akatemian Turun ajalla julkaistuja stipendiaattiteesejä on 63, ja Helsingissä vuosina 1828–1852 niitä ilmestyi 171 (Vallinkoski 1962–1966, x).

väitöstilaisuus ei estä, väittelevät ohjaajansa antamista teeseistä. Stipendiaattien valvojina ja ohjaajina hän sanoo olevan neljä professoria.¹

Porthan oli opiskellessaan kuulunut pohjalaiseen osakuntaan ja toiminut sittemmin sen kuraattorina vuosina 1762–1777 sekä inspektorina vuodesta 1779 alkaen. Hänellä oli kiinteitä yhteyksiä osakunnan jäseniin, mikä näkyy vaikkapa siitä, että huomattava osuus hänen johdollaan väitelleistä kuului pohjalaiseen osakuntaan.² Hänen teesiväittelijöistään 44 eli lähes puolet oli pohjalaisia. Porthan oli myös boreaalisen osakunnan inspektori vuodesta 1778, mutta tästä osakunnasta hänen johdollaan teesejä puolusti vain 11 ylioppilasta. Viipurilaisen osakunnan (johon Porthan olisi synnyinpaikkansa Viitasaaren puolesta kuulunut) jäseniä väitteli Porthanin teeseillä 10.

Osakunnissa järjestettiin väittelyharjoituksia, joihin osallistuttiin aktiivisesti opintojen alusta lähtien. Dosenteiksi nimitetyt maisterit kirjoittivat teesejä opiskelijoiden puolustettaviksi ja osakunnan inspektori toimi väittelyn puheenjohtajana. Väittelyharjoitukset olivat oleellinen osa varsinaisiin väittelyihin valmistautumista ja koko akatemiassa opiskelun keskeisen tavoitteen saavuttamista, tieteellisen keskustelun ja oman aiheen puolustamisen oppimista. Lisäksi ne toimivat latinan puhumisen harjoituksena. Aiheet olivat varsin yleisluontoisia ja väittelemisen enimmäkseen retorista.³

Tutkintojen suorittamiseen valmistauduttiin myös opintoihin keskeisesti kuuluvalla harjoitusaineiden kirjoittamisella. Näiden latinan- ja ruotsinkielisten harjoitusten (*chria*, ”kria”) teettäminen opiskelijoilla kuului nimenomaisesti puhetaidon professorin toimenkuvaan. Porthan oli hoitanut tätä tehtävää jo puhetaidon dosenttina ollessaan. Harjoitusten tavoitteena oli kirjallisen esitystavan kehittäminen sille tasolle, jota väitöskirjoilta edellytettiin. Porthan panosti erityisesti ruotsinkielisten tyyliharjoitusten ohjaamiseen.⁴ Hänen tiedetään käyttäneen runsaasti aikaa kirjoitelmien korjailuun, ja hän myös kehui esikuvaansa Henrik Hasselia tämän väsymättömästä ahkeruudesta tämän tehtävän suorittamisessa. Muistopuheessa Hasselille Porthan kertoo, miten tämä kirjoitusharjoitusten avulla ohjasi nuorisoa seikkaperäiseen, perusteltuun, hyvin järjestettyyn ja todenmukaiseen kirjoitustapaan.⁵ Porthanin teettämien harjoitusten otsikoita on nähdäkseni säilynyt vain yksi 35 otsikkoa sisältävä luettelo, joka on vuosilta 1791–1792. Otsikot sisältävä nide on säilynyt Kuopion lyseon kirjastossa. Otsikot julkaissut Neovius (1897, 329–330) toteaa, että ne ovat käsialan perusteella Porthanin laatimia. Aineiden kirjoittaja on Neoviuksen mukaan luultavasti ollut Samuel Wilhelm Heurlin (1775–1809).⁶ Otsikoiden kysymykset ovat yksinkertaisia, koska tärkeintä ainekirjoituksessa oli vieraan kielen harjoittelu.⁷ Porthanin aineiden aiheet olivat peräisin hänen omilta luennoiltaan, ja lisäksi joukossa oli täysin yleisluontoisia

¹ *Aboa vetus et nova* III, 15 (2005, 95–96): *Regiis alumnis 48, omnibus septimanis orationem ex Cathedra declamantibus, et si alia disputatio non impediatur, theses a Praeside exhibitas ventilantibus, 4 ex ordine Professorum quotannis praesunt, in dictis disputationibus eos moderantes.*

² Heikel 1940, 234.

³ Klinge 1987, 534–535; Linkomies 1928, 197–198.

⁴ Schybergson 1908, 252.

⁵ Suolahti 1902, 133–135; OS IV, 367–368.

⁶ Heurlin aloitti opintonsa Turun akatemiassa vuonna 1790 ja puolusti Porthanin ohjauksessa väitöstä *De origine & propagatione litterarum I (pro exercitio, 1794)* sekä sen jatko-osaa *De origine & propagatione litterarum II sectio I (pro gradu, 1795)*. Sittemmin hänestä tuli Porvoon lukion lehtori.

⁷ Schybergson 1980, 253.

aiheita. Otsikot ovat myös hyvin samankaltaisia kuin teesien aiheet. Tarkoituksena oli totuttaa opiskelijat kirjoittamaan sen tapaisista väittämistä, joita he tulisivat teesiväittelyissä puolustamaan. Lisäksi ennen *pro exercitio* -väitöstä oli respondentin osoitettava latinan taitonsa vielä yhdellä lyhyellä kirjoitusharjoituksella. Tätä käytäntöä noudatettiin viimeistään vuodesta 1729 eteenpäin.¹ Teesien ja harjoitusaineiden otsikoiden eroavaisuus on lähinnä se, että teesit ovat laajempia ja yksityiskohtaisempia.² Porthan kutsuu teesejään nimellä *chria* eräässä jo edelläkin mainitussa kirjeessään Caloniukselle; tämä kertoo hänen oman kantansa ainekirjoituksen ja teesien puolustamisen keskinäiseen vastaavuuteen.³ Teesien ja otsikoiden välillä nähtävissä olevia yhteneväisyyksiä käsittelemme tarkemmin LIITTEESSÄ 1, jossa on mukana myös Neoviuksen julkaisema otsikkolista kokonaisuudessaan.

Matrikelista ilmenevien tietojen mukaan 93 Porthanin teeseillä väitelleistä ylioppilaista saavutti filosofian maisterin arvon. Kandidaatteja tuli yhdeksästä, ja ilman mitään rekisteröityä tutkintoa jäi 12. Korkeampia tutkintojakin suoritettiin – Porthanin oppilaiden joukosta valmistui 8 teologian ja 4 lääketieteen tohtoria. Maisterien ja kirkkoherrojen runsaat osuudet liittyvät sikäli toisiinsa, että Porthanin aikana maisterius johti yleisestikin ottaen nimenomaan korkeampiin kirkollisiin virkoihin.⁴ Maisterin arvoa ei kuitenkaan erityisesti vaadittu mihinkään tehtävään, vaan se oli vain merkki siitä, että väitöstilaisuuksista suoriutunut opiskelija oli ottanut osaa promootioon.⁵ Yksityiskohtaisia opintosuunnitelmia ja tutkintovaatimuksia ei ollut, joten yksittäisen opiskelijan nauttima opetus koostui suhteellisen sattumanvaraisesti sen mukaan, mitä aiheita professorit saattoivat kulloinkin luennoimaan. Stipendiaattien oletettiin yleensä suorittavan maisteritutkintonsa viidessä vuodessa, mutta paljon lyhyemmässäkin ajassa saattoi saavuttaa akateemisen oppiarvon. Ylioppilaaksi kirjautumisen ja *pro exercitio* -väitöksen suorittamisen välillä kului Porthanin teeseillä väitelleillä opiskelijoilla keskimäärin 4 vuotta. Ylioppilaiden toimeentuloon liittyvät seikat vaikuttivat luonnollisesti osaltaan opiskeluaikoihin. Kevätlukukausilla läsnä oleviksi ilmoittautuneiden määrät olivat yleensä suurempia kuin syyslukukausilla, mikä johtuu esimerkiksi perheiden paremmasta varallisuustilanteesta vuoden lopussa, kun sato oli myyty. Talvisaikaan siirtyminen kotiseuduilta Turkuun oli helpompaa, ja kesäisin oli usein oltu palkkatyössä, jota jatkettiin mielellään vuoden loppuun.⁶ Myös ylioppilaiden oleskelu kotiopettajina toisilla paikkakunnilla pitkitti opiskeluaikoja.⁷ Väitökset suoritettiin siinä vai-

¹ Heikkinen 1972, 167.

² Suolahti 1902, 134; 147.

³ 10.5.1798 (Lagus 1886b, 481; kirjeen aiheena on promootion aiheuttama ruuhka opinnäytteiden valmistamisessa): ”Jag får derföre jämväl lof at utgifva en och annan Chria.”

⁴ Strömberg 1987, 334.

⁵ Klinge 1987, 463. Vuosina 1725–1810 saavutti 13 % Turun akatemiaan kirjautuneista ylioppilaista maisterin arvon. Kirjautuneita ylioppilaita on vuosilta 1722–1810 yhteensä 7031. Heikkinen 1972, 114; 175.

⁶ Heikkinen 1972, 177. 1700-luvun kuluessa tapahtui opiskeluaikojen lyhenemistä, jonka syyksi Heikkinen (1972, 185) esittää virkoja koskeneen kilpailun kiristymisen sekä opetuksen tehostumisen ja sisältöjen tiivistymisen. Vuosina 1769–1805 maisterin arvon saavuttaneista opiskelijoista 74,3 % oli saanut opintonsa päätökseen eli suorittanut *pro gradu* -väitöksensä alle 26-vuotiaana.

⁷ Vuosina 1760–1790 keskimäärin 53 ylioppilasta eli 10 % kaikista opiskelijoista työskenteli kotiopettajina. Ongelmana oli, että Turun kaupungista ei riittänyt työpaikkoja läheskään kaikille,

heessa, kun ohjaaja katsoi opiskelijan olevan valmis tai kun työlle ylipäänsä löytyi ohjaaja. Promootiovuosien lähestyessä vilkastui väitöstilaisuuksien järjestäminen. Opiskeluajoista ei siis voi johtaa yksiselitteisesti mitään päätelmiä, vaan valmistumisaikataulu riippui monista akateemisen ja arkisen elämän tosiasioista.

1.4. PORTHANIN EDELTÄJÄT, ESIKUVAT JA TEESIVÄITÖSTEN HISTORIA

Teeseillä väittelemisen perinne alkaa yliopiston perustamisesta ja katoaa vähitellen 1800-luvulla väitöskirjoille asetettujen tieteellisten vaatimusten kasvaessa. Antero Heikkisen (1972, 169) mukaan väitöskirjojen tekijyys ei ollut Turun akatemian aikana kovinkaan oleellista, koska väitöskirjojen rooli oli lähinnä toimia väitöstilaisuuksien pohjana. Väitteilyissä tärkeintä ei ollut uuden tiedon esittäminen vaan tieteellisen argumentaation (logiikan sääntöjen) sekä latinan taidon osoittaminen. Väitöskirjojen tekijäkysymys vaikuttaa olleen samantyyppinen kautta eurooppalaisen yliopistomaailman. Tutkielman tarkoitus oli olla oppineisuutta osoittava kirjoitelma ohjaajan antamasta aiheesta. Vähitellen se muuttui pelkästä harjoitustekstistä väittelijän oman tutkimuksen tuloksia esitteleväksi itsenäiseksi teokseksi, jollaisena väitöskirjoja 1800-luvulla alettiin pitää.¹

Teesiväitösten ja yhtenäisten tutkielmien erot näyttävät varsin vähäisiltä, kun tarkastellaan 1600-luvulla ilmestyneitä väitöskirjoja, joissa käytettiin nimityksiä *Thesis*, *Aphorismus* ja *Theorema* tarkoittamaan yksinkertaisesti väitöskirjan alalukua. Esimerkiksi Turun akatemian ensimmäisten professorien joukkoon kuulunut teologi Georg Alanus (1609–1664) julkaisi vuosina 1649–1660 sarjateoksen, jossa käydään läpi luterilaisen kirkon tunnustuskirjojen kokoelmaa, *Yksimielisyyden kirjaa (Liber concordiae)*. Julkaisun osat koostuvat kokonaisuudessaan *Thesis*-otsikoiduista lyhyistä tekstikappaleista. On ilmeistä, että tämän sarjajulkaisun muoto johtuu siinä käsiteltävän aineiston luonteesta, ja kyseessä ei olekaan teesiväitös sanan varsinaisessa merkityksessä. Alanuksen väitös *Theoremata quaedam miscellanea* vuodelta 1646 puolestaan on muodoltaan varsinainen teesiväitös. Se sisältää 18 *Theorema*-otsikoitua lyhyttä väittämää, joille esitetään noin sivun mittaiset perustelut. Alanuksen ensimmäinen väittämä on: ”Filosofia ei ole ristiriidassa teologian kanssa.” Kolmannessa väittämässä hän toteaa: ”Kieli ei ole synnynnäistä vaan opittua.” Aiheena on myös esimerkiksi se, että naisia ei tule kokonaan sulkea pois vallasta.² Väittämien aiheet ovat siis moninaiset, ja Alanus käsittelee sujuvasti muitakin tieteenalvoja kuin professuurinsa edustamaa. Tämän väitöskirjan viimeisellä sivulla on vielä *Corollaria*-osasto, johon sisältyy seitsemän ytimekässtä kysymystä ja niiden perässä vastauksena joko *Aff.* (*affirmatur*; myönnetään) tai *Neg.* (*negatur*; kielletään), esimerkiksi: ”Perustuuko näköaisti silmistä lähteviin säteisiin? Ei.”³ Tässä Alanuksen väitöksessä perusteluosion sisältävät teesit muodostavat varsinaisen jul-

---

joten monet joutuivat oleskelemaan muilla paikkakunnilla eivätkä siten voineet osallistua luennoille ja edetä opinnoissaan. Suolahti 1903, 77.

¹ Frijhoff 1996, 376.

² 1. *Philosophiam S. Theologiae contrariari falsum est.* 3. *Lingvarum nulla nobis naturalis & congenita, sed usu & assuefactione paratur.* 17. *Ab imperii majestate non plane arcendae sunt foeminae.*

³ *An visio fiat per emissionem radiorum ex oculo? Neg.*

kaisun. *Pro exercitio* -väitöstään suorittamassa ollut respondentti Axel Kempe on mitä luultavimmin puolustanut väitöstilaisuudessa ainoastaan lopussa olevia korollaariväittämiä.¹

Matematiikan ja sittemmin teologian professori Johan Flachseniuksen (1636–1708) väitöskirjojen joukosta löytyy esimerkkejä, jotka ilmentävät 1600-luvun julkaisukäytäntöjä monipuolisesti. Vuonna 1678 ilmestynyt väitöskirja sivistyksen esteistä (*De impedimentis eruditionis*) on 32-sivuinen yhtenäinen kokonaisuus, jonka kymmenen alalukua on otsikoitu nimityksellä *Thesis*. Alaluvut eivät ole mitään irrallisia väittämiä, vaan ne muodostavat jatkuvan esityksen; tässä tapauksessa *thesis* tarkoittaa siis samaa kuin ”alaluku”. *Theoremata nonnulla miscellanea* (”Joitakin sekalaisia väittämiä”) vuodelta 1679 sisältää kuusi lyhyttä väittämää eri aiheista otsikolla *theoremata*, jonka jälkeen kutakin niistä käsitellään suunnilleen yhden painosivun laajuudella. Väitöskirjan viimeiselle sivulle on kuitenkin lisäksi painettu vielä kymmenen irrallista väittämää, joihin ei sisälly selitysoasiota. Näiden lyhyiden toteamusten otsikkona on *Addimenta*, ja ne käsittelevät esimerkiksi Jumalan kaikkietävyuden vaikutusta sekä hyveen olemusta.² Väitös on samantyyppinen kuin edellä esitelty Georg Alanuksen julkaisu ja siihen pätevät samat selitykset teesien ja lisäväittämien tehtävästä. Flachseniuksen myöhemmällä urallaan vuonna 1691 julkaisema väitös *Mare aeneum Salomoneum, cum selectis quibusdam aphorismis, historice & mathematice explicatu* sisältää yhdeksän *Thesis* -nimityksellä otsikoitua lyhyehköä alalukua otsikon ilmaisemasta aiheesta eli Jerusalemin temppelissä sijainneesta Salomonin rakennuttamasta pronssisesta altaasta³, sen historiasta ja mittasuhteista. Lopussa on vielä otsikon mukaisesti kymmenen irrallista väittämää (*Decas aphorismorum*). Nämä aforismit ovat yhden lauseen mittaisia ja käsittelevät sekä muun väitöksen linjaan sopivia raamatullisia aiheita että myös muita tieteellisiä kysymyksiä. Kahden ensin mainitsemi Flachseniuksen julkaisun respondentit olivat suorittamassa *pro exercitio* -väitöstään, mutta tässä viimeksi mainitussa on kyse *pro gradu* -väitöskirjasta. Sen muoto antaa kuitenkin syyn olettaa, että edelleen oli väittelijän tehtävänä puolustaa ainoastaan loppuosan irrallisia väittämiä.

Porthanin sarjajulkaisujen määrä ja laajuus on omaa luokkaansa, mutta vastaavaa julkaisuformaattia käyttivät muutkin professorit. 1700-luvun loppupuolella oli tullut tavanomaiseksi julkaista useammasta väitöksestä koostuvia pidempiä tutkielmia, joiden irrallisiin osiin liitettiin teesejä respondentin puolustettavaksi. Esimerkiksi kemian professori Johan Gadolin (1760–1852) julkaisi 15 osassa vuosina 1815–1819 tutkielman *Historia doctrinae de affinitatibus chemicis*. Tutkielman 9. osasta alkaen siihen sisältyy alkuun liitetyjä teesejä, joita on väitöstä kohden 6–7 kappaletta. Teesit ovat aiheeltaan kemiaan liittyviä. Johan Gadolinilta ilmestyi muitakin sarjajulkaisuja, joissa hän toteuttaa samaa teesikäytäntöä. Hänen käytäntönsä poikkeaa Porthanista siinä, että hän pysyttelee teeseissä omalla opetuslallaan ja teesien ilmestymisyhteyden aihepiirissä.

Moraalifilosofian ja historian professori Johan Bilmark (1728–1801) oli Turun akatemian tuotteliain väitöskirjojen laatija; hänen presidiollaan ilmestyi 229 väitöskirjaa. Bilmarkin

¹ Vallinkoski (1949, 8) on esittänyt, että väitöskirjojen lopussa olevat erilliset teesit ja korollaarit olisivat olleet respondentin tekemiä. (Väittelijä siis keksii itse kysymykset, joihin hän väitöstilaisuudessa vastaa.) Tämä voi hyvinkin päteä näihin Alanuksen väitöksen korollaariteeseihin, vaikka Porthanin teesien tapauksessa se ei pidäkään paikkaansa.

² *Divina praescientia non tollit rerum contingentiam. Virtus consistit in perfectione animae.*

³ Altaasta, ”vaskisesta merestä”, kerrotaan Vanhassa testamentissa (2. Aik. 4:2).

nimissä on ilmestynyt kaksi väitöskirjaa, jotka koostuvat pelkästään ruotsinkielisistä teeseistä.¹ Näiden lisäksi hän julkaisi teesejä väitöskirjojensa liitteenä. Vuonna 1771 ilmestyneen *pro gradu* -väitöksen *Causa indigentiae publicae in non-notabili pecuniarum defectu* lopussa on 16 teesiä, joiden otsikkona on *Theses miscellaneae*. Kolmessa muussakin Bilmarkin väitöskirjassa on teesiliite.² Teesien liittäminen myös muiden kuin sarjajulkaisujen yhteyteen oli yleinen käytäntö, jota hyödynnettiin useimmiten silloin, kun kyseessä oli esimiehen *pro venia docendi* -väitös tai viranhakua varten laadittu *pro munere* -väitös. Esimerkiksi A. N. Clewberg (Edelcrantz) julkaisi vuonna 1772 *pro venia docendi* -väitöksensä *De caussis florecentis & marcescentis reipublicae litterariae II*. Väitöksen humanistisesta aiheesta huolimatta sen lopussa on yhdeksän luonnontieteellistä teesiä otsikolla *Theses physicae*. Clewberg on oletettavasti valinnut teesien aiheet respondentti Lars Abraham Hoffrénin opinnoissa suuntautumista ajatellen. Hoffrén tosin suoritti vain *pro exercitio* -väitöksen ja ryhtyi papiksi, eikä hänen opinnoistaan ole tietoa.

Toinen esimerkki teesejä sisältävästä *pro venia docendi* -väitöksestä on Jakob Wegeliuksen (1748–1778) *De methodo linguam latinam addiscendi* vuodelta 1773 (*pro exercitio* Salomon Kreander). Wegelius oli Porthanin oppilas; hän suoritti *pro exercitio* -väitöksensä (*De poesi Fennica II*) tämän johdolla vuonna 1768. Wegeliuksen oma väitöskirja käsittelee latinan kielen opetusmetodia, ja sen loppuun on painettu 17 teesiä respondentin puolustettavaksi. Teesit liittyvät pitkälti varsinaisen väitöskirjatekstin aihepiiriin; niissä käsitellään latinan ja kreikan oppimista sekä muita kasvatukseen ja koulutukseen liittyviä seikkoja. Osa teeseistä on suoria poimintoja väitöskirjatekstistä.

Porthanin keskeisimmistä edeltäjistä ja esikuvista³ professorit Algot Scarin, Henrik Hasel, K. F. Mennander, Jakob Gadolin ja Pehr Kalm käyttivät usein teeseillä väittelyä opin-

¹ *Strödda anmärkningur uti filosofien*, 4.5.1776; *Någre filosofiske tankar*, 10.10.1796.

² *Diss. historica, solennem inscrinationis actum b[eat]i episcopi Aboensis Hemmingi exhibitura II*, 19.4.1775. *De praepositis Aboensibus, comitibus quondam palatinis*, 9.12.1772; lopussa viisi teesiä otsikolla *Theses quaedam scepticae. Kortta och enfaldiga tankar om upfostringsvärkets hinder i vårt k[ära] fädernesland*, 21.4.1773; ruotsinkielisen väitöksen lopussa kuusi latinankielistä teesiä.

³ Porthanin opettajista ja esikuvista lähemmin: ks. Suolahti 1904, 5; Schybergson 1908, 39–40; Tarkiainen 1948, 13–14. Porthanin tieteellisinä esikuvina on pidetty erityisesti puhetaidon professori Henrik Hasselia ja arkkipiispa, fysiikan ja teologian professori K. F. Mennanderia. Porthan kuunteli opiskeluaikanaan Hasselin luentojen lisäksi ainakin Algot Scarinin historian ja moraalifilosofian luentoja, Johan Kraftmanin (1713–1791) talousopin ja matematiikan luentoja sekä C. A. Clewbergin (1712–1765) opetusta pyhissä kielissä ja teologiassa. Porthanin *pro exercitio* -väitöksen *Revelationi quid debeat philosophia nostra* (1758) esimiehenä oli filosofian ja oppihistorian professori Jakob Haartman (1717–1788). *Pro gradu* -väitöksensä Porthan puolusti aforismikokoelmaa *Aphorismi philosophici* (1759), jonka esimiehenä toimi Jakob Gadolin. Porthanille läheinen aikalainen oli myös talousopin professori Pehr Kalm, joka oli yksi Turun akatemian toimeliaimmista opettajista ja väitöskirjojen julkaisijoista. Porthania opettaneista professoreista matematiikan professori Kraftman ei ollut erityisen tuottelias, eikä hänen julkaisemansa neljän väitöksen joukossa ole myöskään teesiväitöksiä. Pyhien kielten ja teologian professuureja hoitanut Clewberg julkaisi kaksi teesiväitöstä ja yhden aforismiväitöksen *pro gradu* -tutkielmina: *Theses hebraeo-philologicae*, *Aphorismi philologici de genio sermonis originalis Novi Testamenti* ja *Theses philologicae*. Haartmanin viiden väitöksen joukossa on yksi teesiväitös: *Theses moralis atque historici argumenti* (todennäköisesti *pro exercitio*).

näytteiden suorittamisen tapana. Porthan on mitä luultavimmin istunut ylioppilasaikanaan kuuntelemissa ainakin Kalmin ja Gadolinin johtamia väitöstilaisuuksia. Scarinin, Hasselin ja Mennanderin teesiväitökset puolestaan ovat Porthanin opiskelua edeltäneeltä ajalta. Viitataan mainittujen professorien julkaisemiin teeseihin kautta tämän tutkimuksen niissä tapauksissa, joissa on nähtävissä yhteyksiä Porthanin teeseihin. Kaikki läpikäymäni teesiväitökset on lueteltu osiossa LÄHTEET, B. MUUT TURUN AKATEMIAN VÄITÖSKIRJAT.

Algot Scarinia (1684–1771) on pidetty 1700-luvun alkupuolen Suomen johtavana historioitsijana. Vaikka Porthania on kutsuttu ”Suomen historian isäksi”¹, voidaan kuitenkin sanoa, että Scarinin historialliset tutkimukset toimivat tarpeellisenä perustana Porthanin työle. Scarinilla oli tärkeä rooli 1600-luvulla kukoistaneen gööttiläisen historiankirjoituksen kehittämisessä uudeksi, kriittisemmäksi suuntaukseksi.² Hänen vaikutustaan Porthanin historiallisiin tutkimuksiin on käsitelty kaksijakoisesti. Jaakkolan (1939, 227) mukaan Scarinin (ja Bilmarkin) ei voida katsoa vaikuttaneen Porthaniin tämän Suomen historiaan kohdistuneessa tutkimussuuntauksessa, koska Scarin keskittyi opetuksessaan pitkälti historian ulkopuolisiin aiheisiin eikä varsinaisesti käsitellyt kotimaan menneisyyttä. Erkki Urpilainen (1993, 83–89) toisaalta korostaa, että Scarin oli kiinnostunut Ruotsin varhaisesta historiasta sekä Turun kirkollisista dokumenteista, esimerkiksi Paavali Juustenin piispainkronikasta. Scarin käsitteli tutkimuksissaan myös mm. Pohjolan asuttamista sekä muinaisjäännöksiä. Yksi hänen käyttämistään opetusmetodeista oli sanomalehtikollegioiden pitäminen. Esimerkiksi lukuvuoden 1759–1760 luento-ohjelmassa hän ilmoitti luennoivansa *ex codicillis rerum gestarum* eli sanomalehdistä.³ Sanomalehtiä opetusvälineinä käyttivät sittemmin mm. Johan Bilmark sekä Porthan; Scarinin opetusmenetelmissä ja tutkimuskohteissa on siis selvästikin yhteyksiä Porthanin uraan. Scarinin johdolla ilmestyi 127 väitöskirjaa vuosina 1724–1756. Näistä 46 on aiheeltaan historian tutkimukseen liittyviä, ja loput enimmäkseen poliittisia tai moraalifilosofisia.⁴ Teesiväitöksiä hän julkaisi yhteensä 16, joista 14 on ollut saatavilla tätä tutkimusta varten. *Pro gradu* -väitöksiä näistä on 11, ja väittämiä määrä on 15–30.

Puhetaidon professori **Henrik Hassel** (1700–1776) edusti samanaikaisesti sekä humanismia että hyötyaatetta. Hänen jälkivaikutuksensa perustuu ennen kaikkea siihen, että hän oli Porthanin opettaja ja esikuva.⁵ Iiro Kajanto (2000, 205) on todennut, että Hasselin omat

¹ Nimitys on peräisin Jalmari Jaakkolan artikkelista ”Henrik Gabriel Porthan, ”Suomen historian isä”” (1939).

² Urpilainen 1993, 11–16; 40–47.

³ Urpilainen (1993, 66–67) esittää, että Scarinin yksityisluennoissa on kolme vaihetta. Uransa alkupuolella hän kävi läpi perinteisiä teoksia. 1720-luvulla hän perehtyi itsenäisemmin Ruotsin historiaan. 1730-luvun puolivälistä alkaen hän käsitteli yleistä historiaa uuden tutkimuskirjallisuuden ja sanomalehtien pohjalta. Sanomalehtikollegioiden alkuperä on 1600-luvun lopun Saksassa, jossa alettiin ensin lukea sanomalehtiä julkisesti ja sittemmin myös kommentoida ja selittää artikkeleita. Ajankohtaisista tapahtumista kertovia artikkeleita hyödynnettiin valtio-opin opetuksessa.

⁴ Scarinin väitösten aiheiden jaottelu: Urpilainen 1993, 18.

⁵ Lindberg 1990, 165. Hasselin toiminnasta Turun akatemian professorina saadaan tietoa Porthanin pitämästä ja julkaisemasta opettajansa muistopuheesta (*Oratio funebris*, 21.5.1778; OS IV, 357–390). Puheessa Porthan kuvailee laajasti Hasselin hyveitä ja ansioita opettajana. Hän kertoo tämän pyrkimyksestä hyödyttää oppilaitaan ja välttää tarpeettomia opillisia hienouksia. Lisäksi

ajatukset tulevat ehkä aidoimpina esiin hänen teesiväitöksissään. Juha Manninen (2000, 29) puolestaan katsoo, että Hassel laski väitöskirjoillaan perustan Suomen akateemiselle valistukselle ja muovasi Turun akatemian tieteentekoa modernistisemmaksi kuin muissa Ruotsin yliopistoissa tuohon aikaan. Porthaniin Hassel vaikutti filosofisissa kysymyksissä huomattavasti enemmän kuin filologisissa. Hassel kannatti antispekulatiivista, empiiristä filosofiaa, maltillista valistusta, uskonnollista suvaitsevaisuutta ja ajatuksenvapautta. Bacon ja Locke olivat hänen hyväksymiään auktoriteetteja, mutta Descartesia ja varsinkin Leibniziä hän kritisoi liiallisesta spekulatiivisuudesta. Hasselin katsotaan perustaneen Suomeen empiirisen koulukunnan, joka kilpaili Turussa Wolffin filosofian kannattajien kanssa. Turussa empiirinen koulukunta saavutti ylivoimaa aikaisemmin kuin Lundissa tai Uppsalassa.¹ Eräässä teesissään Hassel puolustaa suorasanaisesti modernin oppineisuuden paremmuutta antiikin oppineisuuteen nähden.² Hassel oli modernin tieteen kannattaja ja hyötyaatteen puolestapuhuja, ja mainittu teesi on varhaisin Turun akatemiassa esitetty kannanotto ns. vanhojen ja modernien kiistaan.³ Antiikin kielten ja kirjallisuuden tuntemuksen Hassel kuitenkin myönsi välttämättömäksi. Aihetta käsittelevässä teesissä hän toteaa, että koska kaikki tieteet ovat kehittyneet antiikin aikana, olisi mahdotonta ymmärtää uudempaa kirjallisuutta ilman jonkinlaista tietämystä antiikin kirjallisuudesta.⁴ Antiikin kirjallisuudesta etenkin Ciceron *De officiis* oli Hasselin mielestä arvokas sen käytännöllis-moraalisesta opettavuudesta johtuen. Klassikoiden esteettisiä arvoja Hassel ei kuitenkaan tunnustanut, toisin kuin hänen aikalaisensa J. M. Gesner (1691–1761) ja sittemmin Turussa Porthan.⁵

Bo Lindbergin (1990, 192) mukaan Hassel oli renessanssihumanismin antiikki-ihanteita kumoamalla luonut ”tyhjiön, jonka Porthan saattoi täyttää uudella sisällöllä”. Tätä tyhjiötä ilmentää hyvin eräs Hasselin teesi, jossa hän toteaa antiikin retoriikan sopivan moderneihin tarpeisiin yhtä huonosti kuin roomalainen oikeus sopii moderniin oikeustieteeseen ja tuomioistuinkäytäntöihin.⁶ Hasselin opetus ja väitöskirjat edustavat 1700-luvulla laajalle levin-

---

hän korostaa opettajansa uutteruutta kirjoitusharjoitusten korjaamisessa ja oppilaiden ohjaamisessa hyvään tyyliin. (OS IV, 367–368) Nämä ominaisuudet ovat hyvin samankaltaisia, kuin Porthanin on nähty omassa opetustyössään toteuttaneen. Niitä voidaan pitää aikakauden akateemisen opetuksen yleisesti tavoiteltuina hyveinä.

¹ Kajanto 1984, 26; 28. Manninen (2000, 31) nostaa esille Hasselin johdolla julkaistun väitöksen, jossa ilmenee uuden (empiirisen) kauden alku. Kyseinen väitös on *De fabulis philosophorum* vuodelta 1732, jossa puolustetaan kokemuksen ensisijaisuutta tiedon perustana sekä painotetaan Francis Baconin, John Locken ja pienellä varauksella myös Christian Wolffin oppeja. Metafysiikka tuomitaan tässä väitöksessä mielikuvituksen tuotteeksi. Manninen (2000, 34) pitää erikoisena sitä, että Baconia arvostavia lausuntoja esittää puhetaidon professori, jonka olettaisi pitävän yllä lähinnä antiikin perintöä.

² *Theses miscellanae*, 17.4.1745. Teesi 1: *In vexatissima illa quaestione: Antiquis ne an recentioribus palma eruditionis debeat, non dubitamus accedere illis, qui pro recentioribus pronunciant.*

³ Kajanto 1984, 38.

⁴ *Theses miscellanae*, 11.11.1747. Teesi 19: *Omnium scientiarum fontes apud antiquos inveniuntur; proinde orbis literati recentioris faciem intelligit nemo, nisi qui veteris aliquam habuerit notitiam.*

⁵ Merisalo 1995, 143.

⁶ *Theses miscellanae*, 16.4.1745. Teesi 24: *Praecepta Rhetorica, a Graecis atque Romanis tradita, non magis conveniunt praesenti negotiorum indoli, & stilo, qui jam obtinet, civili, quam Jus Romanum cum Jurisprudentia & praxi fori hodierna congruit.*

nyttä pragmaattista lähestymistapaa historiaan. *Historia pragmatica* näki menneisyyden esikuvien kokoelmana, joka tarjosi esimerkkivastauksia moraalisiin ja poliittisiin kysymyksiin. Historian opettavaisuuden katsottiin perustuvan siihen, että ihmisyyden pysyy aina samanlaisena.¹ Hassel ei hyväksynyt antiikin maailman esikuvaksi asettamista, mutta ihmisluonnon muuttumattomuuden vuoksi antiikin historiaa oli mahdollista hyödyntää esimerkkitapausten lähteenä.² Eräässä aforismissaan hän selventää pragmaattisen historian käyttötarkoituksia. Ne ovat valtio-opillisten syy-seuraus -suhteiden opettaminen sekä aiemmin vallinneen tilanteen esittäminen nykyhetken taustana ja selityksenä. Samassa väitöksessä hän huomauttaa, että antiikin historialla on vain ensin mainittu käyttötarkoitus kun taas uudemmalla on molemmat. Tällä perusteella uudempi historia on tärkeämpää.³

Hasselin johdolla ilmestyi 125 väitöstä. Erillisiä respondentteja oli yhteensä 112. Huomionarvoista on, että Hasselin oppilaiden taustat ja tulevat ammatit jakautuivat hyvin samankaltaisesti kuin Porthanin respondenteilla; pappissäädyn edustajia on runsaammin kuin keskimääräisesti Turun akatemiassa.⁴ Hasselin väitöksistä 26 on otsikoitu teesi- tai aforismiväitöksiksi. Niistä 9 on *pro exercitio*- ja 17 *pro gradu* -väitöksiä, ja väittämiä niissä on 13–40 kappaletta. Eräästä Hasselin teesiväitöksestä löytyy jopa perustelukin irrallisten väittämien julkaisemiselle: ”Tieteiden esittäminen aforismien muodossa on varsin hyödyllinen tapa.”⁵

Karl Fredrik Mennander (1712–1786) julkaisi 73 väitöskirjaa, joista 12 on teesiväitöksiä. Ne sisältävät 13–31 väittämää, ja *pro exercitio* -väitöksiä on 7 ja *pro gradu* -väitöksiä 5. Mennanderin varsinaiset väitöskirjat liittyvät enimmäkseen luonnon, kasvien ja eläinten tutkimukseen. Hänen kiinnostuksensa suuntautui pitkälti talousoppiin sekä kotimaan asioihin, mikä vaikutti Porthanin myöhempään harrastuneisuuteen.⁶ Filosofisia ja teologisia väitöskirjoja Mennander julkaisi vähemmän, mutta myös niillä oli vaikutusta Porthaniin. Mennander oli filosofisissa kysymyksissä Hasselin seuraaja, eli hän painotti empiiristä tietämystä. Porthan noudatti tieteellisessä työssään Hasselin ja Mennanderin tapaan tiedon käytännönläheisyyttä korostavaa ajattelutapaa.⁷ Mennanderin teesien aiheet ovat monipuolisempia kuin hänen varsinaisten väitöskirjojensa, joten niiden pohjalta on mahdollista löytää luonnollisen teologian lisäksi muihinkin aloihin liittyviä yhteyksiä Porthanin ajatteluun.

¹ Hassel totesi promootiopuheessaan vuonna 1738: *Mutatis tantum personis eadem traditur fabula* eli ”vain henkilöt vaihtuvat, mutta juoni pysyy samana.” (Lindberg 1990, 183)

² Manninen 2000, 72.

³ *Aphorismi historico-politici*, 4.11.1747.

⁴ Hasselin respondenteista 41 eli 37 % oli kirkkoherrojen tai muiden ylempien kirkollisten virkojen haltijoiden poikia. Tuona aikana koko akatemian ylioppilaista vain 18 % edusti tätä säätytaustaa. Hasselin oppilaat olivat tavanomaista useammin pappistaustaisia ja päätyivät myös tavallista useammin kirkon palvelukseen. Hänen respondenteistaan 52 tuli toimimaan kirkkoherran virassa ja 23 muissa kirkollisissa tehtävissä. Kaikkiaan 106 respondenttia eli 95 % päätyi tavalla tai toisella kirkon, koulun tai yliopiston palvelukseen. Lindberg 1990, 171, 213; Strömberg 1987, 322.

⁵ *Theses miscellaneae*, 13.6.1745. Teesi 4: *Modus proponendi Scientias per Aphorismos admodum est utilis*.

⁶ Kerkkonen 1939, 244.

⁷ Kajanto (1984, 29) toteaa, että Porthan saattoi väitöskirjoissaan ja teeseissään hyödyntää ainoastaan Mennanderin väitöksiä luonnollisesta teologiasta, mutta tämäkään yhteys ei ole varma.

Hänen teeseistään ei kuitenkaan löydy yhtään suoraa vastinetta Mennanderin teeseille. Porthan aloitti opintonsa Turun akatemiassa vuonna 1754, ja Mennander julkaisi viimeisen väitöskirjansa vuonna 1755. Se on siis ainoa, jonka käsittelyssä Porthan olisi saattanut olla läsnä. Porthanin ja Mennanderin ajatusten vaihto onkin varsinaisesti tapahtunut heidän keskinäisissä keskusteluissaan sekä kirjeenvaihdossaan, joka jatkui vielä Mennanderin tultua Uppsalan arkkipiispaksi.

Jakob Gadolinin (1719–1802) johdolla ilmestyneet 43 väitöskirjaa ovat aiheiltaan aluksi fysiikkaan ja myöhemmin teologiaan liittyviä. Kaksi väitöskirjaa Gadolin julkaisi ruotsiksi, ensimmäisen vuonna 1752 eli heti kun oli tullut luvalliseksi käyttää matemaattis-luonnontieteellisten väitöskirjojen kielenä ruotsia, ja toisen vuonna 1757.¹ Gadolinin väitöskirjoista kahdeksan on teesiväitöskirjoja, ja niistä vain yksi on *pro exercitio* -väitös. Gadolinin teesiväitöksissä on enimmillään 25 ja vähimmillään 6 erillistä väittämää; jälkimmäisessä tapauksessa on kyse hyvin laajoista aforismeista. Porthan suoritti *pro gradu* -väitöksensä *Aphorismi philosophici* vuonna 1759 Gadolinin johdolla. Tämän väitöksen kymmenestä aforismista ensimmäinen käsittelee terminologisia määritelmiä, toinen ihmismielen ominaisuuksia ja kolmas luonnontilaa ja yhteiskuntatilaa. Nämä ovat Porthanille läheisempiä aiheita, toisin kuin loput (aforismit 4–10), joiden aiheena on fysiikka. Schybergsonin (1908, 44) näkemyksen mukaan ovat humanistiset teesit Porthanin itsensä laatimia ja Gadolin, joka tuolloin toimi fysiikan professorina, olisi ollut kirjoittajana vain omaa opetusalaansa sivuavissa teeseissä.

Pehr Kalm (1716–1779) julkaisi yhteensä 146 väitöskirjaa, joista 11 on teesiväitöksiä. Ne ovat yhtä lukuun ottamatta ilmestyneet *pro gradu* -väitöksinä. Väittämiä on 6–24, ja Gadolinin tapaan teesien vähäisempi lukumäärä tarkoittaa samalla sitä, että ne ovat laajempia. Yleisesti ottaen Kalm pitäytyy teeseissään pitkälti talousopillisissa aiheissa ja muita teemoja käsitellessäänkin nivoo ne omaan alaansa liittyviksi. Hänen väitöstensä teesimäärät ovat vähäisempiä kuin esimerkiksi Hasselilla; lyhyimmillään teesien määrät ja jopa pituudet ovat vastaavia kuin Porthanilla. Vuonna 1757 ilmestyi Kalmin johdolla Porthanin nuoremman veljen Sigfrid Porthanin *pro gradu* -väitös *Aphorismi oeconomico-politici*. Sen kahdeksassa väittämässä käsitellään talousoppia. Muut väittämät on otsikoitu aforismeiksi (*aphorismus*), mutta 7. väittämän kohdalla lukee *Thesis*. Tämä kirjoitus- tai painovirhe vahvistaa omalta osaltaan sitä, että *thesis* ja *aphorismus* ovat käytännön tasolla synonyymisia termejä.

Porthanin teesiväitökset asettuvat luontaiseksi osaksi edellä esiteltyjä Turun akatemian väittelykäytäntöjä. Teeseillä väittelemisen juuret ovat 1600-luvulla käytetyssä väittämä kerrallaan etenevässä tieteellisen esittämisen tavassa. Teesiväitösten yleisyys yhä 1700-luvulla osoittaa, kuinka keskeistä nimenomaan itse väitöstilaisuudessa esiintyminen eli suullisen argumentoinnin taito on yliopistomaailmassa ollut. Se, että Porthan julkaisi kaikki latinankieliset teesinsä omien osiksi paloittelujen tutkimustensa liitteinä, edusti hänen aikanaan uudehkoa akateemisten opinnäytetöiden käyttötarkoitusta: teesit olivat väittelyiden materiaalia itse väitöstilaisuuksissa ja muu osa julkaisusta taas tieteellisen keskustelun aineistoa niiden ulkopuolella.

---

¹ *Wetenskapens nytta i krigskonsten; pro exercitio* Anders Planman. *Tanke-försök til närmare utredande af mekaniska häf-tyget wiggens egenskaper; pro gradu* Henric Tocklin.

2. OPETUKSEN JA KASVATUKSEN LÄHTÖKOHDAT

2.1. KEHITTYVÄ KASVATUSOPPI

Porthanin oppilaista suurin osa tuli toimimaan kasvatusta- ja opetustehtävissä: koulujen ja yliopiston opettajina sekä pappeina. Opiskeluaikanaan moni heistä elätti itsensä kotiopettajana. Varsinaista opettajankoulutusta ei Suomessa vielä ollut ennen 1800-luvun alkuvuosia, jolloin teologisen seminaarin perustamisen yhteydessä alkoi myös pedagogisen seminaarin toiminta. Tätä ennen oli koulujen opettajilta kuitenkin jo vaadittu tuomiokapitulintulintu myöntämä tutkinto.¹ Tuomiokapitulilla oli vastuu myös opettajanvirkojen täyttämisestä, joten koulumaailma oli suurelta osin papiston kontrollissa. Ohjenuorana oli, että (pienipalkkainen) opettajan virka oli vain välivaihe uralla kohti (tuottoisampaa) pappisvirkaa; opettajana työskentelyn oli tarkoitus kestää noin seitsemän tai kahdeksan vuotta. Vuoden 1724 koulujärjestyksessä (joka oli voimassa Suomessa vuoteen 1843 asti) vaadittiin opettajaksi ryhtyvältä esikuvallisia elämäntapoja, riittävää tiedollista pätevyyttä opetettavissa aineissa sekä pedagogista taitoa ja sopivaa luonnetta. Opettajalla tuli olla mieluiten maisterin tutkinto, mutta pappistutkinnolla täydennetty kandidaatin tutkinto riitti myös. Pelkkiä ylioppilaita toimi koulujen viroissa vain harvoin.²

Porthan ei juuri julkaissut kasvatustieteellisiä väitöskirjoja. Sellaiseksi voidaan lukea lähinnä *Cogitata quaedam, educationem juventutis publicam in scholis inferioribus, spectantia* (1781), jossa esitetään huomioita alemman koulutuksen tärkeydestä sekä sen käytännön järjestelyistä. Keskeisin lähde Porthanin kasvatustieteelliseen ajatteluun ovat hänen kotiopettajille suunnattujen luentojen muistiinpanot (*Utkast till undervisning för informatorer, rörande deras skyldigheter och kloka förhållande*, 1791). Muistiinpanojen kirjoittaja on todennäköisesti Nils Johan Kekoni, joka toimi tuohon aikaan opettajana Turun katedraalikoulussa.³ Nämä luennot ovat tietävästi ensimmäinen kerta, kun Suomessa käytetään kasvatustieteen (Upfostrings-Vetenskap) käsitettä.⁴ Porthan oli luennoinut aiheesta jo 1780-luvulla, ja hänen vuonna 1779 tekemällään Göttingenin-matkalla katsotaan olleen vaikutusta hänen kasvatustieteelliseen ajatteluunsa.⁵ Luentomuistiinpanoissa käsitellään kotiopettajan tehtäviä eri oppiaineiden opetuksesta yleiseen käyttäytymiseen ja lasten kohtelemiseen. Yleensä Porthan piti yksityisluentonsa jonkin oppikirjan pohjalta, mutta tästä aiheesta ei sellaista ollut saatavilla. Sen sijaan hän suunnitteli luentonsa kirjamaiseen asuun omien tietojensa ja kokemustensa pohjalta.⁶

Porthanin pedagogiikka on kokemuseräistä moraalikasvatusta. Sen tärkeitä kuvaajia ovat luentomuistiinpanojen sekä lehtikirjoitusten lisäksi hänen teesinsä. Teesissä *Bibl.* 23/4

¹ Klinge 1987, 543; 548–549.

² Hanho 1947, 139; 108.

³ Ks. OO II, viii.

⁴ Tähtinen & Hovi 2007, 44; OO II, 203.

⁵ Tähtinen 2007, 77.

⁶ Myös estetiikan luentokurssi (OO XI:2) oli pidetty ilman oppikirjaa. Klinge 2001, xii.

hän muotoilee, että kasvatustoppi nojautuu psykologian (joka on filosofian osa-alue) periaatteisiin ja keskittyy nuorten ajattelun ja tapojen muovaamiseen. Kasvatustopin luentomuistiinpanoissa määritellään tieteenalan perustaksi ihmisluonnon tuntemus, jota käsitellään psykologiassa ja joillakin lääketieteellisillä aloilla, kuten ravitsemusopissa (”Dietetik”). Tärkeimpänä kasvatustopin lähteenä mainitaan kuitenkin kokemus (”uplyst Erfarenhet”).¹ *Åbo Tidningar* -lehden eräässä kirjoituksessa Porthan esittää, että kasvatustoppi on käytännöllistä toimintaa ja siksi sen toteuttamiseen ei riitä teoreettinen tieto, vaan myös kokemusta tarvitaan.² Kasvatustopilla on siis yhteyksiä niin filosofisiin teorioihin kuin käytännöllisiin havaintoihinkin, eikä sitä tule käsitellä elämästä tai muista tieteenaloista irrallisena teoreettisena rakennelmana. Porthan painottaakin opetuksessaan toistuvasti kaikkien tieteenalojen yhteyttä ja niiden vaikutusta toisiinsa; ne ovat jatkuvassa ja monipuolisessa avustavassa vuorovaikutuksessa.

Logiikan luentomuistiinpanoissa esiintyy tieteenalojen jaotteluja ja määritelmiä, joiden loppukaneettina esitetään: ”Hufvudsaken ligger icke i delningen utan i kunskapen om Vettenskapernas sammanhang och släktskap med hvarandra.”³ Tämä on leimallista Porthanin tieteelliselle ajattelulle. Kasvatustopin kiinteä yhteys muihin akateemisiin aloihin johtaa hänen mielestään siihen, että pelkästään sen yksinomaista opiskelua ei voi suositella. Teesissä *Acc. 9/3* Porthan puolustaa akateemista vapautta vetoamalla monitieteisyyden ihanteeseen. Tieteenalat ovat teesin mukaan vuorovaikutuksessa keskenään. Porthan toteaa, ettei nuorison opintoja tule rajoittaa liikaa, jotta he voisivat laajentaa näköalojaan vertailemalla useampaa eri tieteenalaa keskenään. Toki hän myöntää teesissä senkin, että yhteen aiheeseen keskittyminen mahdollistaa sen saralla pidemmälle edistymisen. Myös tieteenalojen keskinäinen tasavertaisuus tulee esille teeseissä; olisi suorastaan typeryyden osoitus tuomita jokin ala hyödyllisemmäksi kuin toinen. Teesissä *Chron. 29/4* näpätetäänkin niitä, jotka kiistelevät siitä, onko esimerkiksi kirurgia (*chirurgia*) hyödyllisempää kuin lääketiede (*medicina*); tämä kiista todetaan vastaavaksi kuin vaikkapa siitä keskusteleminen, pitäisikö ihmisen mieluummin lakata käyttämästä silmiään vai korviaan.

Yliopistolaitoksen historiaan kuuluu keskiaikainen jaottelu vapaisiin ja ”mekaanisiin” eli teknisiin tieteisiin (*artes liberales, artes mechanicae*). Niiden keskinäisestä arvojärjestyksestä ja asemasta yliopistossa käytiin keskustelua pitkään.⁴ Porthanin oppihistorian luento-

¹ OO II, 204.

² *ÅT 6/1792 Några anmärkingar angående Upfostran: ”Wid dessa olika methoders pröfwande, likasom wid alla praktiska frågors undersökande, gör icke tilfyllest at sluta efter theoretiska grunder; erfarenheten måste äfwen tillitas.”* Ikonen 1997, 98.

³ OO II, 11.

⁴ Teknisiin tieteisiin luettiin esimerkiksi rakennustaito ja kaivostoiminta sekä ns. sovelletut luonnontieteet kuten maanviljelys ja lääkintä. Teknisten tieteiden joukosta ainoastaan lääketiede päätyi osaksi yliopistojen tiedevalikoimaa. Lääketiede jaettiin usein käytännölliseen (esimerkiksi kirurgia), joka kuului teknisiin tieteisiin, sekä teoreettiseen lääketieteeseen, joka laskettiin osaksi vapaita tieteitä. Tuomas Akvinolaisen mukaan tekniset tieteet (sisältäen lääketieteen) tähtäävät tiedon lisäämisen sijasta käytännön hyötyyn, jolloin ne eivät voi kuulua vapaisiin tieteisiin. Akvinolainen kutsui teknisiä tieteitä nimellä *artes serviles* (palvelevat tieteet; ”aputieteet”). Käytännön hyöty ei ollut yliopiston perustamisen tarkoitus, mutta ennen pitkää vapaat tieteet tuottivat myös teknistä kehitystä. (Rüegg 1992, 25–29) Turun akatemiassa opetettiin aikakauden yliopistojen tapaan myös ns. harjoitusaineita, jotka eivät kuulu varsinaisiin akateemisiin tieteen-

jen muistiinpanojen mukaan tieteet (*scientiae*) jakautuvat kahteen luokkaan: *severiores* ("kovat tieteet") ja *elegantiores* ("taiteelliset alat"). Ensin mainitut käsittelevät totuuden löytämistä ja esittämistä sekä ymmärryskyvyn ja vapaan tahdon kehittämistä – kyseessä on siis ennen kaikkea filosofia. Jälkimmäiset puolestaan liittyvät hyvän maun jalostamiseen; *litterae elegantiores* eli *studia humaniora* sisältävät runouden, puhetaidon ja tyyllisten kysymysten osalta myös historiankirjoituksen. Taidot (*artes*) jaetaan vastaavasti teknisiin (*mechanicae*) ja taiteellisiin (*elegantiores*). Tekniset taidot, kuten rakentaminen, ovat luonteeltaan yksinomaan hyödyllisiä. Taiteelliset taidot, kuten maalaus ja kuvanveisto, tähtäävät nautintoon ja mielihyvään.¹ Sama jaottelu esiintyy myös Porthanin väitöskirjassa *De habitu artium elegantiorum ad rempublicam* (1789).² Estetiikan luentokäsikirjoituksessaan Porthan esittää, että taiteellisia taitoja ("vackra Konster"; "*Musique, Dans, Telckning, Måleri, Gravure, Bildthuggeri och Byggningskonst*") kutsutaan myös vapaiksi taidoiksi ("fria Konster") erotuksena teknisistä ("mechaniska"), joita entisaikaan harjoittivat vain orjat.³ Teesissä *Bibl.* 20/3 hän toteaa, että näitä vapaita taitoja (*artes liberales*) pidetään yleisesti käden taitoja (*artes manuariae*) ylempiarvoisina. Teesin mukaan se ei kuitenkaan johdu vapaiden taiteiden käyttötarkoituksen paremmuudesta. *Ars manuariae* tarkoittaa Porthanilla samaa kuin *ars mechanica*, jota hän kutsuu ruotsiksi nimellä "handtvärk". Käsiyöläisistä tulee hänen mukaansa taitelijoita, kun he ovat allaan täysinoppineita, ja käsiyöstä tulee silloin *ars liberalis*.⁴

Porthanin ajattelussa hyötyarvo ja esteettinen arvo ovat tasaveroisia, mutta taiteella on jollakin tavalla ylempi asema perustuen sen edellyttämään pidemmälle hiottuun taitoon. Teesin *Bibl. app.* 1/1 mukaan taidot (*artes*) edellyttävät ruumiillista ketteryyttä, mutta korkeampiin saavutuksiin niissä tarvitaan myös älykkyyttä. Saman väitöksen seuraavassa teesissä (*Bibl. app.* 1/2) Porthan korostaa, etteivät tekniset taidot suinkaan ole pelkkää hyötyä ja taiteelliset taidot vain nautintoa varten. Hän vieläpä julkaisi saman teesin lähes identtissä muodossa viisi vuotta myöhemmin (*Acc.* 9/5). Tieteenalojen keskinäiset yhteydet, arvojärjestys ja akateemisen perinteen mukainen alojen luokittelu tulevat siis teeseissä esille samaan tapaan kuin Porthanin väitöskirjoissa ja luennoillakin. Nämä aiheet ovat oleellisia tarkasteltaessa Porthanin akateemista opettajuutta – ne todistavat hänen monialaisesta ja poikkitieteellisestä ajattelustaan, jota hän toteuttaa myös kasvatustieteen saralla.

Osa Porthanin teesien kasvatustieteellisistä väittämistä käsittelee nimenomaan alkeisopetusta ja toiset taas koulutuksen myöhempiä vaiheita. Varhaiskasvatusta oli usein kotiopettajan harteilla, joten siihen liittyvät teesit pyrkivät vastaamaan ylioppilaiden ajankohtaiseen tarpeeseen näiden elättäessä itseään kotiopettajan työllä. Lasten ja nuorten kohteluun Porthan antaa neuvoja teesissä *Acc.* 5/7, jossa hän toteaa, että kasvattajan tulee toimia älyllisesti, kärsivällisesti ja johdonmukaisesti. Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä hän käsittelee johdonmukaisuutta yksityiskohtaisemmin (*Stip.* 8): liiallinen ankaruus tukahduttaa nuorison lahjakkuutta, mutta ylenmääräinen lempeys toisaalta ruokkii laiskuutta ja omapäi-

---

aloihin. Aateliin kuuluvat ylioppilaat opiskelivat säätynsä edellyttämiä taitoja, kuten tanssia, musiikkia, ratsastusta ja miekkailua sekä ranskan kieltä, joita opettivat harjoitusmestarit. Näitä taitoja kutsuttiin nimellä *artes cultiores*, "sivistystaidot" (Oja 1974, 71). Aatelisylioppilaiden opinnoista ks. Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 194–200.

¹ OO III, 75.

² OO X, 124.

³ OO XI:1, 1.

⁴ OO III, 159.

syöttä. Kurinalaisuuteen ja ahkeruuteen totuttaminen on yhtä tärkeää kuin tietojen ja taitojen opettaminen. Keskeistä on myös syöttää oppilaissa rakkaus tieteitä kohtaan. Teesin *Chron.* 2/2 mukaan opettajalle onkin paljon suuremmaksi kunniaksi saada oppilaansa omaehtoisesti rakastamaan kirjallisuutta ja perehtymään itsenäisesti asioihin, kuin onnistua upottamaan heihin suuria määriä tietoa, joka unohtuu helposti. 10 vuotta myöhemmin ilmestyneessä teesissä (*Chron.* 36/3) Porthan lisää, että oppilaan tulee oppia itse havaitsemaan asioiden välisiä yhteyksiä ja ajattelemaan vapaasti. Virheistä ei tule moittia, vaan opastaa takaisin totuuden pariin; näin varmistetaan oman ajattelun kehittyminen. Laajan tietomäärän muistiin painamisen merkitys oli alkanut vähentyä jo 1500-luvulla, kun kirjapainotaito teki tiedosta helpommin saatavaa. Tämän seurauksena järjen ja päättelykyvyn kehittäminen nousi tärkeimmäksi kasvatustavoitteeksi.¹ Porthaninkin opetuksessa korostuu ajatus, jonka mukaan oppilas ei saa sokeasti omaksua opettajansa ajatuksia, vaan hänen tulee muodostaa itse oma, kriittinen käsityksensä.

Porthan lainaa eräästä Horatiuksen kirjeestä runomuotoista otetta, jota hän nimittää ”kasvatusopin tiivistelmäksi” (*paedagogiae compendium*). Horatius kuvaa runouden ansiokkuutta nuorison kielellisessä ja moraalisisessa kasvatuksessa, ja Porthan yhdistää teesissään (*Chron.* 17/9) runoilijat yleisesti viisaisiin ihmisiin eli kasvattajiin ja opettajiin. Horatiuksen runossa kerrotaan, kuinka runoilija/kasvattaja opastaa lasta kauniiseen ja sujuvaan kielenkäyttöön sekä ystävällisyyteen ja jalouteen tarjoamalla kuuluisia esimerkkejä ja osoittamalla myötätuntoa sekä huolenpitoa (*Hor. epist.* 2, 1, 126–131). Porthanin sitaatti on lähes sanatarkka; hän jättää ainoastaan Horatiuksen käyttämän sanan *poeta* pois teesistään, koska sen tarkoituksena on kuvata kasvattajan, ei runoilijan, tehtävää. Porthanin kasvatusopin luentomuistiinpanoissa perustuu kasvatustavan esittely tähän samaan Horatius-sitaattiin, josta todetaan: ”Desse verser innehålla en vacker plan til en förnuftig barna upfostran.” Luentomuistiinpanoissa suositellaan huonon käytöksen ja ikävien tunnetilojen poistamista, hyvien esimerkkien tarjoamista, viisaiden neuvojen antamista, mietelauseiden ja sanontojen käyttämistä, sopivia rangaistuksia ja palkintoja sekä sellaisten tarinoiden kertomista, joihin lapsi voi eläytyä.² Luentomuistiinpanot ovat vuodelta 1791 ja tässä käsitelty Horatius-teesi vuodelta 1790. Koska Porthan oli luennoinut samaa kurssia jo aiemmin, saattoi kyseinen Horatius-sitaatti hyvinkin kuulua luennon vakioaineistoon.

Kasvatukseen ja opetukseen Porthan suosittelee käytännönläheistä otetta, jonka tulee näkyä paitsi kasvatuksen tavoitteissa, myös sen toteuttamisessa. Teesin *Chron.* 3/5 mukaan oppilaiden ajattelun kehittämisessä on tärkeää, että heille esitetään sellaisia asioita, jotka he kokevat tuttuina ja mielenkiintoisina. Abstrakteja, arkielämälle etäisiä perusteluja ei tule käyttää. Oppilaiden koulutustaso ja tausta on myös huolellisesti otettava huomioon, mihin liittyen Porthan käsittelee teeseissään esimerkiksi vertauskuvien käyttöä opetuksessa. Allegoriset kertomukset eläimistä olivat suosittuja renessanssin aikana, ja keskiajallakin kerrottiin antiikin malliin tarinoita, joissa eläinsymboliikka yhdistettiin moraaliopetuksiin.³ Porthan esittää teesissä *Chron.* 4/1, että tällainen vertauskuvien (*repraesentationes symbolicae*)

¹ Mikkeli 2000, 48.

² OO II, 220–222.

³ Joutsivuo & Mikkeli (2000, 374–383) kuvailevat tätä allegorioiden, symbolien ja faabeleiden varaan rakentuvaa ns. emblemaattista traditiota ja sen hiipumista modernin tieteen kehityksen myötä.

käyttö oli entisaikoina varsin tarpeellista johtuen ihmisten ajattelutavasta ja elinolosuhteista. Hän sanoo sen olevan hyödyllinen kansan ja lasten opettamisen keino yhä edelleen, kunhan varotaan ”pintapuolisesta symbolien ymmärtämisestä” johtuvia virheitä. Vuonna 1789 ilmestyneen teesin (*Chron.* 15/1) mukaan viisas ja väärinkäyttöä välttävä symbolinen esitystapa (*modus proponendi Symbolicus*) toimii etenkin kouluttamattomien ihmisten kohdalla. Tätä edeltävässä väitöksessä puolestaan on teesi, jossa Porthan viittaa entisaikojen ihmisten käyttämään naiiviin (*puerilis*) esitystapaan sekä heidän suosimaansa aistiperäiseen (*sensualis*) ja allegoriseen (*allegorica*) opetusmetodiin (*Chron.* 14/6). Nämä vuonna 1789 ilmestyneet teesit on julkaistu sanoihin aikoihin kuin väitöskirja *De usu mythologiae hodierno*, jossa käsitellään myyttien alkuperää ja niiden allegorista tulkintaa. Väitöskirjan mukaan aistiperäinen ilmaisutapa sopi varhaisten aikojen ihmisten kehitysasteeseen.¹ Sekä teeseissä että väitöskirjassa Porthan siis rinnastaa kehittymättömät kansakunnat sekä oman aikansa kouluttamattomat ihmiset toisiinsa ja katsoo, että samanlainen esitystapa sopii näille molemmille. Aiheesta on luultavasti keskusteltu myös joillakin Porthanin luennoilla teesien ja väitöskirjan ilmestymisen aikoihin, minkä johdosta respondentit ovat kysyneet puolustamaan näitä teesejä.

Sivistyksen välittämisessä on tärkeää, että noudatetaan keskitietä yleisen ja erityisaloja koskevan tiedon välillä sekä keskitytään kaikkein tärkeimpiin erityisaloihin. Teesissä *Chron.* 8/4 Porthan viittaa sivistyksen yleis- ja erityisluonteeseen (*extensiva, intensiva*) sekä mainitsee, että ns. reaalisanakirjat (*lexica realia*) hyödyttävät yleissivistystä mutta saattavat olla pinnallisuudessaan haitaksi erityisalojen tuntemukselle. Teesin lopuksi hän huomauttaa havainnollistavaa sanontaa käyttäen, että on tarpeellista varoa, ettei sivistykselle kävisi kuten virroille: ”mitä leveämmiksi ne käyvät, sitä vähemmän syviä niistä tulee”. Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa onkin jaoteltu tietämys yleiseen (*cognitio extensiva*, joka on laaja-alaista mutta ei syvällistä) ja erityiseen (*cognitio intensiva*, joka on vankkaa asiantuntemusta yhdellä tietyllä tieteenalalla). Niissä todetaan myös, että tärkeintä kaikille ihmisille on tuntea omat velvollisuutensa, joten keskeisimmät tieteenalat ovat uskonto ja moraalioppi.² Väitöksessä *De philosophia populari complexa* (1798) käsitellään kansanomaisen, yleissivistävän filosofian harrastamisen sekä syvällisen tieteen tekemisen eroavaisuuksia. Ensin mainittuun sopivat esimerkiksi aikakauslehdet sekä (teesissäkin mainitut) reaalisanakirjat, joista ei kuitenkaan ole mahdollista hankkia systemaattista ja syvällistä käsitystä tieteestä.³

Teesien merkitys (koti)opettajien kasvatuksessa on enemmän moraalinen kuin käytännöllinen verrattuna siihen, kuinka yksityiskohtaisia ohjeita opettajan toiminnasta ja opetuksen sisällöstä kasvatustieteen luentomuistiinpanoista puolestaan löytyy. Kahdessa teesissä Porthan kuitenkin käsittelee geometrian opettamisen tärkeyttä ja painottaa sitä muissakin teksteissään. Tämä juontune siitä, että perinteisesti geometriaa ei juuri ollut opetettu alemmilla kouluasteilla, mutta logiikan sääntöjen opettaminen sen sijaan oli ollut tapana

---

¹ OO X, 87.

² OO II, 383. Seuraavaksi tärkeimpiä aloja ovat muistiinpanojen mukaan kirjoitus- ja laskutaito, maantiede, historia ja matematiikka. Myös luonnon tuntemus on tärkeää (OO II, 384).

³ OO XI:2, 399.

aloittaa jo varhain.¹ Geometriaa käsittelevät teesit ovat kielten opettamista koskevien teesien ohella (ks. luku 2.3.) harvinaisia esimerkkejä siitä, että Porthan kertoo teeseissä eksplisiittisesti, mitä oppilaille tulee opettaa. Ensimmäisessä teesissä (*Bibl.* 23/6) hän toteaa, että geometrian opiskelu tulisi aloittaa jo alemmilla kouluasteilla ja että se on jopa hyödyllisempää kuin logiikan sääntöjen opettaminen pojille. Kyseessä on siis nuorten oppilaiden ymmärryskyvyn ja oman ajattelun kehittämisen väline. Jälkimmäinen teesi (*Chron.* 38/4) sisältääkin tämän näkökulman; siinä Porthan esittää, että geometrian opettamisen laiminlyöminen osoittaa tietämättömyyttä kyseisen opinalan hyödyntämisestä poikien ajattelun kehittämisessä.² Aiheesta on mainintoja myös Porthanin väitöskirjoissa ja luentojen muistiinpanoissa. Väitöksessä *Cogitata quaedam, educationem juventutis publicam in scholis inferioribus, spectantia* (1781) käsitellään alemmilla kouluasteilla opetettavia aiheita ja todetaan, että geometrian perusteiden opiskelu opettaa ajatusten erittelemistä ja järjestelemistä, todistelujen ja perustelujen ymmärtämistä sekä asioiden välisten yhteyksien hyödyntämistä.³ Kasvatustieteen luentomuistiinpanoissa on geometrialle omistettu oma alalukunsa, joka alkaa edellä esiteltyä teesiä vastaavalla lauseella: ”Denna vetenskapens förnuftiga lärande, gagnar gossar långt mera än Logikens studerande.”⁴ Geometrian opetuksen avulla voidaan logiikan opintojen aloittamista siirtää kypsemmälle iälle. Geometrian hyödyt esitellään vastaavalla tavalla kuin edellä käsitellyssä väitöskirjassa ja ohjeistetaan tarkemmin, mitä siitä tulee opettaa ja millä tavoin.

Opettamista käsittelevissä väitöskirjoissa ja muissa teksteissä Turun akatemiassa esiintyy usein jako käytännöllisiin esimerkkeihin ja teoreettisiin oppeihin. Niissä painotetaan erityisesti hyvien esimerkkien pedagogista merkitystä, kuten tekee vaikkapa Porthanin opettaja Henrik Hassel eräässä teesissään.⁵ Yleisenä käytäntönä on myös puolustaa esimerkiksi tärkeyttä esittämällä lentävä lause ”matka on pitkä teorian kautta, mutta lyhyt ja tehokas esimerkkien kautta” (*longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla*) Senecan kirjeestä, jossa hän puhuu läsnäolon ja ystävyyden merkityksestä asioiden todellisessa omaksumisessa.⁶ Tätä Seneca-lainausta käytetään alkuperäisestä kontekstistaan irrotettuna varsinkin kielten ja kieliopin opettamista koskevissa kirjoitelmissa.⁷ Useiden Porthanin teesienkin lähtökohtana on juuri tuo kaikkien tuntema lausahdus. Suora sitaatti on kahdessa teesissä, joista ensimmäisessä (*Chron.* 11/1) Porthan toteaa, että kaikkien nuorisoa opettavien tulee pitää kyseinen Senecan lausahdus mielessään. Jälkimmäisessä (*Chron.* 23/9) hän täydentää tätä toteamusta huomautuksella, ettei esimerkin antamisen tärkeys

¹ Esimerkiksi 1700-luvun jälkipuoliskolla pidetyissä koulutarkastuksissa ilmeni puutteita geometrian opetuksen järjestämisessä (Hanho 1947, 256).

² Jakob Wegeliuksen väitöksessä on lähes identtinen teesi (*De methodo linguam latinam addiscendi*, 1773; teesi 16): *Qui Geometriae fundamenta juventuti Scholastica instillanda esse negant, non possunt non ignorare, quantum hoc studii genus ad acuendum iudicium puerorum faciat*. Porthanin teesi ilmestyi paljon myöhemmin, vasta vuonna 1795: *Qui Geometriae fundamenta juventuti instillare negligunt; sese ignorare produnt, quantum hoc studii genus ad acuendum iudicium puerorum faciat*.

³ OO I, 319–320.

⁴ OO II, 330.

⁵ *Theses miscellaneae*, 13.6.1745. Teesi 27: *Exemplis facilius, quam regulis docemur*.

⁶ *Sen. epist.* 6, 5: *In rem praesentem venias oportet, primum, quia homines amplius oculis quam auribus credunt; deinde, quia longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla*.

⁷ Kinnari 2010, 68.

suinkaan poista hyötyä ja merkitystä teoreettisilta opeilta. Tämä teesipari on esimerkki niistä tapauksista, joissa aiemmin julkaistu teesi toistetaan lisäkommentilla tai tarkennuksella varustettuna. Porthanin kasvatustieteen luentojen muistiinpanoissa on sama Seneca-sitaatti kielenopetusta käsittelevässä luvussa.¹ Sitaatin yhteydessä puolustetaan kielen oppimista tottumuksen eli ympäröivien ihmisten antaman jatkuvan esimerkin avulla. Perusteluna on, että äidinkieli opitaan juuri siten. Teorian eli kieliopin todetaan sopivan hieman varttuneemmille oppilaille, jotka kykenevät filosofiseen ajatteluun. Tämä kasvatustieteen luentomuistiinpanojen osio saa vastineita teeseissä, joissa käsitellään kielen opettamista ja kieliopin roolia siinä (ks. luku 2.3.). Senecan lausahdusta Porthan toistaa vielä kahdessa teesissä omin sanoin tähän tapaan: ”Lasten kasvatuksessa auttavat hyvät esimerkit enemmän kuin viisaimmatkaan (sanalliset) opetukset.” (*Bibl.* 9/5, *Chron.* 41/9) Jälkimmäistä teesiä seuraavana vuonna ilmestyneessä väitännässä (*Chron.* 44/2) hän täydentää vielä, että teoreettiset opit muodostavat kuitenkin tärkeän lisän onnistuneeseen kasvatukseen. Tämän tyyppiset usein toistellut neuvot ja kysymykset ovat olennainen osa akateemista koulutusta, ja respondenttien on ollut todennäköisesti helppo puolustaa aihetta käsitteleviä teesejä pohjatietojensa perusteella.

Joissakin teeseissä Porthan käsittelee esimerkin tärkeyttä irrallaan teoreettisiin oppeihin vertaamisesta. Hän toteaa, että ihmisen ominaisuudet ja kyvyt kehittyvät lajitovereita jäljittämällä, jonka vuoksi sillä on suurta merkitystä, millaiselle esimerkille kukin altistuu varsinkin kasvuiässä (*Chron.* 8/3).² Nämä teesit ovat hyvin samantyyppisiä väitöskirjan *Cogitata quaedam, educationem juventutis* (...) aloituslauseessa esitetyn ajatuksen kanssa.³ Väitöskirjassa sitä seuraa alaviite, jossa siteerataan John Locken teoksen *Some thoughts concerning education* (1693) ranskankielistä käännöstä. Sitaatissa Locke toteaa, että koulutus on keskeisin tekijä siinä, millainen ihmisestä tulee – hyvä vai paha. Hyveiden oppimisesta ja esimerkin sekä jäljittelyn vaikutuksesta siihen puhutaan väitöskirjassa *De habitu virtutis comparando* (1789): opettajien tulee varjella suojattejaan haitallisilta, mieliä korruptoivilta tuttavuuksilta ja tarjota heille runsaasti hyviä esimerkkejä jäljiteltäväksi.⁴ Väitöskirjassa käsitelty huomio koulutuksen ja kasvuympäristön tärkeydestä ihmisen moraalisisessa kehityksessä kiteytyy sittemmin teesissä *Acc.* 11/2, jossa Porthan toteaa, että eroavaisuudet ihmisten moraalikäsitelyissä johtuvat pitkälti juuri heidän saamastaan koulutuksesta ja siitä, millaiselle esimerkille he lapsuudessaan ovat altistuneet. Tämä teesi sekä Locke-sitaatti edustavat luvussa 2.2. tarkemmin esiteltävää Porthanin näkemystä, jonka mukaan ihmisen tapoihin vaikuttavat sekä kasvatustieteen että kasvuympäristö, joiden lisäksi myös synnynnäiset ominaisuudet määrittelevät ihmisen olemusta.

Kasvatustieteen luentomuistiinpanoissa korostetaan opettajan oman käyttäytymisen tärkeyttä. Perusteluiksi esitetään pitkä sitaatti Juvenaloksen satiireista; sekä Porthanin että Juvenaloksen käsittelevät mallioppimisen ja lasten oikean kohtelun merkitystä kasvatuksessa.⁵

¹ OO II, 294: ”Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla; säger fördenskul Seneca rätteligen.”

² Ks. myös *Chron.* 24/1 sekä lähes sanatakkasti sama teesi: *Syll.* 8/3.

³ OO I, 310: ”Ea est in campum hujus Universi egredientis indoles, ut ad institutionem & exempla eorum, quorum in consortio primam suam aetatem agat, actiones suas & mores fere conformet.”

⁴ OO XI:2, 130.

⁵ OO II, 237–238; *Juv. sat.* 14, 31–57.

Samaa tekstikohtaa Porthan siteeraa myös kahdessa teesissä, joiden sisältö on olennaisesti sama kuin edellä esitellyissä Seneca-sitaatin sisältävissä teeseissä. Juvenaloksen neuvo ”lapsi ansaitsee suurimman mahdollisen kunnioituksen” (Iuv. sat. 14, 47: *maxima debetur puero reverentia*) todetaan viisaaksi ja perustelluksi. Ensimmäisessä (Bibl. 19/5) Porthan huomauttaa, etteivät mitkään tapoja koskevat säännöt auta, jos niitä opettava henkilö ei itse noudata niitä. Jälkimmäisessä (Chron. 54/4) hän mainitsee, että tätä Juvenaloksen neuvoa tulee niin vanhempien, opettajien kuin pappienkin noudattaa, koska he huolehtivat kasvatustehtävästä. Samaan asiakokonaisuuteen liittyy eräs toinen teeseistä löytyvä sitaatti samasta Juvenaloksen satiirista. Juvenalis toteaa, että ”paheilla on perustuksensa” (Iuv. sat. 14, 123: *sunt quaedam vitiorum elementa*), johon Porthan jatkaa, että kuka tahansa ei siis yhtäkkiä muutu paheelliseksi (Chron. 26/5). Estetiikan luentokäsikirjoituksessa Porthan toteaa, että Juvenaloksen satiirit tunnetaan niiden palavasta tapojen rappeutumisen vastustuksesta.¹ Juvenalis onkin Porthanille Senecan tapaan auktoriteetti siinä asiassa, että ihmisen saamat esimerkit ja kasvuympäristö ovat keskeisiä hänen oppimistaan ja käyttäytymistään selittäviä tekijöitä.

Esimerkin ja jäljittelyn merkitykseen liittyy keskeisesti oppi *sympatian* voimasta. Porthan toteaa teesissä Chron. 3/1, että etenkin nuorukaisten tulee välttää pahuuden kanssa tekemisissä olemista, koska *sympatian* voima turmelee ihmisten mielet niin helposti näiden altistuessa jollekin vaikutteelle. Väitöskirjan *De sympathia animorum humanorum* (1778) mukaan *sympatia* paitsi herättää erilaisia tunteita (*affectus*), myös muokkaa mielipiteitä, tapoja, hyveitä ja paheita, joita omaksumme nimenomaan niiltä, joiden kanssa olemme eniten tekemisissä. Väitöskirjassa jatketaan, että samasta syystä on esimerkeillä suurempi voima ihmisten muokkaamisessa kuin teoreettisilla opeilla. Siinä todetaan, että tämän takia on *sympatian* vaikutus otettava kaikessa kasvatuksessa huomioon.² Teesissä Chron. 10/1 Porthan mainitseekin vielä lyhyesti, että *sympatialla* on erittäin hyödyllistä käyttöä ihmisten yhteiselämässä. Kyseessä on teoria, joka kuuluu etenkin retoriikan ja psykologian alaan. Tämä yhteys kuvaa osuvasti Porthanin opetuksen ja kasvatuksen lähtökohtia sekä hänen myötään kehittyvää kasvatustietoa, joka tiivistyy tietenalojen vuorovaikutukseen toistensa sekä jokapäiväisen ihmiselämän kanssa.

2.2. KOULUTUS JA YHTEISKUNTA

Kysymys kasvatuksen ja koulutuksen vaikutuksesta ihmisen ominaisuuksiin on keskeinen Porthanin pedagogisessa ajattelussa. Hän esittää luennoillaan ja teeseissään huomioita siitä, ovatko tavat, luonne ja taidot riippuvaisia enemmän synnynnäisistä lahjoista vai tarkoituksellisesta koulutuksesta. Teesissä Bibl. 14/4 hän toteaa, että ihmisen ominaisuuksien lukeminen pelkästään joko luonnon tai kasvatuksen ansioksi on virheellinen ajatus. Pelkkään luontoon eli synnynnäisiin ominaisuuksiin uskomista hän pitää kuitenkin haitallisempana.

Porthanin aikakauden ajattelussa kasvatuksella oli keskeinen yhteiskunnallinen merkitys, joten siitä oli tärkeää kirjoittaa myös suuremmalle yleisölle. Porthanin kirjoituksista *Åbo Tidningar* -lehdessä välittyy samanlainen kasvatuskäsitys kuin hänen akateemisista

---

¹ OO XI:1, 63.

² OO I, 159.

teksteistäänkin. Esimerkiksi *Anmärkning om Upfostran* -lehtikirjoituksessa vuodelta 1782 määritellään kasvatuksen päämääräksi hyvien ja hyödyllisten kansalaisten muovaaminen ("bilda dem til goda och nyttiga medborgare").¹ Teeseissä esiintyvät huomiot kasvatuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä ovat osoitus siitä, että Porthan käytti lehtikirjoitusten tapaan myös teesejä levittääkseen yhteiskunnallisesti tärkeitä ajatuksia mahdollisimman laajaan tietoisuuteen.

Porthan puolustaa koulutuksen tärkeyttä mutta huomauttaa teeseissään kuitenkin, että on väärin lukea kaikki ihmisten eroavaisuudet koulutuksen ansioksi. Ne, jotka puolustavat kaikkien ihmisten älyllisten kykyjen synnynäistä tasaveroisuutta, ovat "filosofisesti epäuskottavia" (*parum probabiliter philosophantur; Bibl. 22/1*). Saman väitöksen seuraavassa teesissä (*Bibl. 22/2*) hän lisää, että ihmisen tapoihin vaikuttavat kuitenkin koulutuksen lisäksi myös luontaiset ominaisuudet, minkä todistaa kokemus. Myöhemmin (*Acc. 6/5*) hän jatkaa vielä tähän epäuskottavuuteen viittaamista todeten, että "eräs nerokas mies" erehtyi lukiessaan älyllisten eroavaisuuksien syyksi vain erilaisen koulutuksen. Näillä teeseillä Porthan viittaa ranskalaiseen filosofiaan Claude Adrien Helvétiuksen (1715–1771). Teeseissä siis kumotaan Helvétiuksen teoksessaan *De l'esprit* (1758) esittämä ajatus, että ihminen syntyy sekä ilman synnynäisiä ideoita että myös ilman luontaisia taipumuksia tai lahjakkuuksia. Toisaalta, koska Helvétius uskoi koulutuksen hyötyyn, on Porthan hänen kanssaan samalla kannalla siinä, että koulutus on tie yhteiskunnalliseen edistykseen. Logiikan luennoillaan Porthan viittasi näihin ajatuksiin mainiten Helvétiuksen myös nimeltä.²

Teesissä *Acc. 8/1* Porthan toteaa, että ajatusten järjestäminen ja asiayhteyksien hahmottaminen ei voi onnistua ilman koulutusta. Koulutuksen merkitystä ei tule hänen mielestään kuitenkaan liioitella. Teesissä *Chron. 30/2* Porthan kumoo Plinius vanhemman teoksessa *Naturalis historia* (7, 4) esittämän väitteen "ihminen ei osaa mitään ilman koulutusta – ei puhua, ei kävellä, ei syödä, lyhyesti sanottuna ei luonnostaan mitään muuta kuin itkää". Teesin mukaan tätä siinä siteerattua Pliniuksen toteamusta ei selvästikään voi varauksetta hyväksyä. Vastaus kysymykseen luonnon ja kasvatuksen rooleista onkin Porthanille "sekä että", ei "joko tai". Ihmisellä on sekä synnynäisiä että opittuja taipumuksia, kuten myös teesistä *Chron. 20/8* voi lukea.

Synnynäisten taipumusten huomioiminen ja koulutuksen kehittäminen ovat sekä pedagogisia että koulutuspoliittisia kysymyksiä. Vuonna 1754 oli valmistunut akatemian lausunto kasvatuskomission mietinnöstä koskien koululain parantamista (*Åbo Domkapitelens till den öfver Academiae och Scholae-verken högtförordnade Kongl. Commissionen afgifna betänkan- de af den 27 Mars 1754*).³ Lausunnossa korostetaan ammatinvalintaa (ständsväl) edistäviä toimenpiteitä, joista tärkeimpänä pidettiin sitä, että opiskelijat valitsisivat elämänuransa (*vitae genus*) entistä varhaisemmassa vaiheessa.⁴ Kasvatuskomission mietintöä myötäileviä

¹ ÅT 44/1782. Ikonen (1997, 91–99) käsittelee kasvatuksen ideologiaa koskevia kirjoituksia *Åbo Tidningar* -lehdessä.

² OO II, 14: "Helvetius dicit omnes aeqve felix ingenium habere, differentiam omnem esse ex educatione diversa: improbable. Sed sane educationis vis maxima, si latissimo sc. sensu sumitur."

³ Leinberg 1884, 114–176.

⁴ Klinge 1987, 520. Lausunto oli reaktio aikaisempaan käytäntöön, jonka mukaan ammatinvalinta suoritettiin vasta filosofisen tiedekunnan opintojen loppuvaiheessa, kun oli aika harkita opintojen jatkamista teologisessa, lääketieteellisessä tai oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Lau-

huomioita on myös Porthanin teeseissä. Hän toteaa, että virkamieskasvatus on yksi julkisen koulutuksen tehtävistä; hän lisää kuitenkin, että ammatillinen koulutus ei saa olla opetuksen ainoa päämäärä, vaan oppilaiden luontaisia taipumuksia on tutkittava ja heidät on ohjattava mahdollisimman varhain sille elämänuralle, joka havaitaan heille sopivimmaksi (*Acc.* 9/1).¹ Tämä teesi on osuva tiivistelmä 1700-luvun loppupuolen koulutuspoliittisesta katsantokannasta. Saman väitöksen seuraavassa teesissä (*Acc.* 9/2) Porthan jatkaa antamalla ohjeita oikeanlaiseen opinto-ohjaukseen. Hän varoittaa liiallisesta määräävyydestä opintojen ja elämänuran valintaan vaikuttamisessa ja huomauttaa, että nuorukaisten kyvyt ja taipumukset ilmenevät usein vasta myöhäisemmällä iällä.² Tähän liittyy myös teesi *Acc.* 3/1, jossa Porthan huomauttaa elämänurien ja ammattien perinnöllisyyden järjettömyydestä sivistyneessä yhteiskunnassa. Teesin mukaan ”muinaiset egyptiläiset pitivät ammatteja perinnöllisinä, mikä on jossain määrin sopiva tapa barbaaristen kansojen keskuudessa”. Synnynnäisten taipumusten tärkeyttä Porthan korostaa myös teesissä *Chron.* 31/8 Ciceroa mukaillen (*off.* 120): elämänuran valinnassa on huomioitava sekä luonnon että olosuhteiden tarjoamat mahdollisuudet, mutta enemmän luonnon.

Uraohjaukseen liittyy 1700-luvun alkupuoliskolla kehittynyt ajatus lahjakkuusvalinnasta (*snillevalet; selectus ingeniorum*). Koulutetun väestönsä kasvaminen liian suureksi olisi luonut taloudellisia ongelmia, koska varsinaiseen tuottavaan työhön tarvittiin koulutamaton työvoimaa. Ruotsalainen pedagogi Gustaf Ruder (1708–1771) oli vuonna 1737 laatinut testit, joiden perusteella lahjakkuuksia voitaisiin valikoida. Tähän suhtauduttiin kuitenkin kriittisesti, myös Turussa. Varhaisia elämänuran valintoja testien perusteella ei juurikaan harrastettu, ja perusteluna tälle käytettiin (Porthaninkin edellä mainitussa teesissä esittämää) huomiota, että ihminen on nuorena vielä kehittymätön. Valintojen tekeminen suositeltiin jätettäväksi noin 20. ikävuoteen.³ Porthan piti tärkeänä, että tutkintovaatimukset eivät olleet liian tarkkarajaisia vaan antoivat vapauden valita erilaisia lahjakkuuksia, koska tieteenalaja ja ammattejakin oli niin monenlaisia.⁴ Esimerkiksi teesissä *Chron.* 46/8 hän puolustaa älykkyydeltään keskinkertaisten ihmisten mahdollisuuksia edetä elämässään; ahkeruudella voi nimittäin saavuttaa jopa suurempaa menestystä kuin älyllisellä lahjakkuudella. Toisaalta Porthan kuitenkin tekee selvän eron kirjaviisauden ja muunlaisen uran välille. Vaikka ihmisen menestys ei riipukaan hänen älyllisestä sivistynei-

---

sunnossa annetaan ohjeita opinto-ohjauksesta ja varoitetaan antamasta vanhempien määrätä liian tiukasti jälkikasvunsa uravalintaa. Opettajan tehtävä on antaa oppilaille kattava kuva tieteenalaja ja ammateista, jotta tämä tietää mistä valitsee, ja huolellisilla keskusteluilla ja testeillä määrittää, mikä sopii parhaiten oppilaan lahjoille. Leinberg 1884, 153–158.

¹ Samankaltainen väittäjä löytyy maisteri Henrik Enckellin (1732–1780; Oulun ja sittemmin Vaasan triviaalikoulun konrehtori) vuonna 1773 julkaisemasta teesiväitöskirjasta *Animadversiones nonnullae subitaneae circa institutionem juventutis thesibus comprehensae*. Teesin mukaan virkamiesten valmistaminen on yksi koulutuksen tehtävistä, ja siksi oppilaiden taipumuksia eri tieteisiin tai ammatteihin on tutkittava, jotta oikea koulutusala voitaisiin valita jo varhain (teesi 6): *Uti institutionis finis inter alios etiam est, ut Respublica viros ad munia rite obeunda habeat idoneos; ita discentium naturalis ad hanc vel illam disciplinam vel artem inclinatio exacte exploranda est, ut quilibet in iis partibus mature erudiat, quae suo genio convenire deprehenduntur.*

² Vrt. myös teesi *Acc.* 9/3 (luku 2.1.).

³ Joutsivuo 2010, 146.

⁴ Suolahti 1902, 203.

syydestään, on silti tärkeää, että lahjakkaimmat keskittyvät nimenomaan ymmärryskykyä kehittämiseen, koska juuri sen avulla kyetään parhaiten edistämään ihmisten ja koko yhteiskunnan hyvinvointia (*Chron.* 56/5).

Turun akatemiaan kirjauduttiin ylioppilaaksi monenlaisin perustein, koska mitään yhtenäistä ylioppilastutkintokäytäntöä ei ollut.¹ Ajankohtaiseen koulutuspolitiikkaan liittyen Porthankin kantoi huolta opiskelijoiden vaihtelevista taustatiedoista ja heikosta kielitaidosta. Vuodelta 1795 on teesi, jossa hän esittää akateemisen oppineisuuden vähäisyyden syyksi sen, että monet siirtyvät ennen aikaisesta alemmilla kouluasteilla yliopistoon (*Chron.* 38/2).² Tällä Porthan tarkoittaa puutteellisen peruskoulutuksen aiheuttamia ongelmia opinnoissa etenemiselle; esimerkiksi vuonna 1797 hän kirjoitti Caloniukselle tapauksista, joissa ylioppilaaksi oli päästetty täysin latinaa taitamattomia ja ruotsiakin vain hädin tuskin lukeemaan kykeneviä nuorukaisia.³

Erityisesti akatemian alkuaikoina varoiteltiin uuden tiedon tuottamisesta, koska sen arveltiin herättävän epäspua tiedeyhteisössä. Descartesin filosofian rantauduttua Turkuun 1600-luvun lopulla muuttui akateeminen yhteisö suopeammaksi uusille ajatuksille. Porthanin aikaan mennessä pidettiin jo selvänä, että professorit saivat luoda myös uutta tietoa.⁴ Teesissä *Chron.* 3/4 Porthan käsittelee akateemisen maailman kahtiajakoa uuden tiedon tuottamiseen ja hyvän koulutuksen tarjoamiseen. Hän esittää, että ”uusien totuuksien” kehittäminen on toki ansiokasta, mutta yhtä tärkeää on välittää hankittua tietoa oppimattomille ja pyrkiä saamaan se hyötykäyttöön. Teesissä on Ovidiuksen *Ars amatoria* -teoksesta peräisin oleva lausahdus ”ei ole pienempi hyve huolehtia saavutuksista kuin hankkia niitä”, mutta Porthan ei mainitse Ovidiusta lähteenä ja erottelee sanonnan muusta tekstistä

---

¹ Turun akatemian opiskelijavalintaa ja opiskelijoiden taustoja käsitellään seuraavissa tutkimuksissa: Hanho 1947, Suolahti 1903, Strömberg 1987 ja Strömberg 1996. Vuoden 1724 koulujärjestyksessä määritelty julkinen koulutus jakautui 1–2 -luokkaiseen pedagogioihin, enimmillään neljä latinaluokkaa sisältäneisiin triviaalikouluihin sekä 2–4 -luokkaiseen lukioihin. Yliopiston pääsyvaatimuksena oli periaatteessa lukion oppisisältöjen hallinta, mutta koska 1700-luvulla maan ainoa lukio sijaitsi Porvoossa, tulivat esimerkiksi turkulaiset opiskelijat akatemiaan käytännössä triviaalikoulun tiedoilla. Kokelaalla tuli olla koulunsa rehtorin antama todistus, jonka nojalla hän sai osallistua pääsykuulusteluun. Dekaanin suorittaman kuulustelun keskeisimmät kohteet olivat kristinuskon perusteiden hallinta sekä latinan taito. Muilta osin kokeen sisältö vaihteli eri aikoina suuresti, ja kiireisimpinä lukukausina kuulustelu jäi lähinnä muodollisuudeksi. Pääsyvaatimusten kirjavuutta lisäsi vielä se, että varakkaiden perheiden lapset olivat koulussa käynnin sijaan olleet yleensä kotiopettajan ohjauksessa; heidän osaltaan koko kuulustelun korvasi tämän yksityisen opettajan kirjoittama lausunto.

² Teesissä käytetään ilmaisua *respublica literaria* (*Inopiae virorum solide doctorum, qua saepe laborat Respublica literaria*[...]), jolla viitataan Turun akatemian teksteissä yliopiston väkeen kokonaisuudessaan (Oja 1974, 57). Sillä tarkoitetaan myös yleisesti oppineiden yhteisöä, missä merkityksessä sitä käytettiin jo 1400-luvulla mutta vakiintuneemmin 1600-luvulta alkaen (Goodman 1994, 15).

³ Porthan Caloniukselle 29.6.1797: “[...] studenter, som knapt kunna läsa Svenska, Latin är ej at tala om.” Porthan syyttää kirjeessä tuolloin rehtorina toiminutta Lars Lefrénia ja dekaanina olutta Olof Schalbergiä siitä, että he olivat päästäneet kielitaidottomia opiskelijoita akatemiaan (Lagus 1886b, 394).

⁴ Joutsivuo 2010, 134–135.

vain kurssiivin avulla. Ovidiuksen seuraavassa säkeessä todetaan, että saavutuksia voi hankkia sattumaltakin, mutta niistä huolehtimisessa tarvitaan taitoa.¹ Asiayhteys on Porthanin teesin aiheen kannalta kaukainen – Ovidius puhuu rakastetun valloittamisesta ja suhteen ylläpitämisestä. Porthan käyttääkin tätä Ovidiuksen säettä lentävän lauseen tapaan ilman yhteyttä sen alkuperään. Keskeistä tässä teesissä on koulutustehtävän ansiokkuuden ja koulutuksen käytännöllisyyden vaatimuksen korostaminen. Ns. uusien totuuksien mainitseminen liittyy väittämän akateemiseen koulutukseen, jolla on keskeinen rooli yhteiskunnan kehittämisessä. Erään Porthanin teesin mukaan akateemisen koulutuksen päämääränä on sekä tulevalla uralla tarvittava tieteiden ja taiteiden tuntemuksen hankkiminen että kunniallisiin tapoihin ja ahkeruuteen totuttautuminen. Opiskelijoiden mainitaan olevan niitä, ”joista on tuleva valtion hyödyllisiä jäseniä”. (*Bibl.* 22/3) Tässä Porthan määrittelee myös teesien itsensä tarkoitusta, joka on yhteiskunnan hyödyttäminen kasvattamalla nuorista sivistyneitä, asiantuntevia ja hyvätapaisia.

Koulutuksen yhteiskunnallinen tärkeys korostuu teesissä *Acc.* 4/6, jossa Porthan puhuu nuorten totuttamisesta iälleen sopivaan työntekoon, askeettiseen ravintoon ja vaikeuksien kestämiseen. Teesin mukaan on tärkeää, että näiden asioiden opettaminen nuorille varmistetaan lainsäädännöllä ja muilla yhteiskunnallisilla käytänteillä, jottei tämä valtion kannalta oleellinen tehtävä jäisi ihmisten mielivallan armoille. Teesi on Porthanin kannanotto julkisen koulutuksen puolesta. Koti- ja kouluopetuksen eli yksityisen ja julkisen opetuksen välisistä eroista keskusteltiin laajasti valistusajattelijoiden piirissä. 1700-luvulla yleisesti kaikki, joiden varallisuus sen mahdollisti, palkkasivat jälkikasvulleen yksityisen opettajan (*informator*) kotiopetusta antamaan.² Tämän nähtiin olevan ristiriidassa ihmisten tasa-arvoisuutta koskevien ajatusten kanssa. Kotiopetuksen uskottiin jäävän tehottomaksi, koska siinä ei kehittynyt kilpailutilannetta oppimisen kannustimeksi ja opettajakin saattoi olla liian lempeä. Toisaalta myös kouluopetuksessa nähtiin lukuisia puutteita kuten opetuksen heikko taso, joka saattoi johtua mm. opettajien alipalkkauksesta. Ryhmässä oleskelua pidettiin yhtä kaikki kasvattavana ja kouluopetuksen järjestäytyneisyyttä hyödyllisenä.³ Porthan itse oli nauttinut ainoastaan yksityisopetusta ja sittemmin myös toiminut kotiopettajana. Akateemisissa piireissä oli kuitenkin alkanut yleistyä mielipide, jonka mukaan julkinen koulutus on huomattavasti yksityistä parempaa.⁴ Tämän Porthankin toteaa suorasanaisesti teesissä

¹ *Ov. ars* 2, 13–14: *nec minor est virtus, quam quaerere, parta tueri. casus inest illic; hoc erit artis opus.*

² Kajanto 1984, 51. Kotiopettajia palkkasivat etenkin aateliset ja muut varakkaat ihmiset. Pappien lapsilla oli usein kotiopettaja, jota pappi saattoi käyttää apulaisena myös oman työnsä hoidossa. Hanho 1947, 151.

³ Sainio 1957, 124–129.

⁴ Sainio (1957, 124–136) esittelee julkisen ja yksityisen opetuksen välistä suhdetta käsitteleviä väitöskirjoja, joista yksityiskohtaisimpia on Johan Bilmarkin *Kortta och enfaldiga tankar on uppfostningsvärdet hinder i vårt kära fädernesland, samt några medel til des förbättrande* (1773). Myös aikaisemmin tässä tutkimuksessa esitelty Porthanin oppilas Jakob Wegelius toteaa teesissään, että julkinen koulutus on ehdottomasti paras vaihtoehto. Wegelius lisää, että oppilasmäärien lisääntyessä on huolehdittava, että myös opettajia on tarpeeksi. Wegelius, teesi 9 (*De methodo linguam latinam addiscendi* 1773): *Scholas publicas privatis multis nominibus praestare, extra dubium est; Per magna autem confluyente discipulorum multitudine, doctorum etiam numerus augeri debet, ut rite singulorum studiis invigilare queant.* Opettajamäärästä annetut ohjeet eivät 1700-luvulla aina toteutuneet kaikissa Suomen kouluissa (Ikonen 1997, 281). Julkisen opetuksen aukkokohtia täy-

Chron. 44/4: ”Vertailtaessa yksityistä ja julkista opetusta on selvää, että jälkimmäinen on huomattavasti edellistä parempaa.” Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä hän perustelee väitettä sillä, että kotiopetuksessa ei saavuteta riittävän otollisia olosuhteita kasvatuksen onnistumiselle (*Stip.* 9). Vuonna 1799 Porthan kirjoitti myös *Åbo Tidningar* -lehdessä, että kansakunnan valistuksen lisäämiseksi ja levittämiseksi on välttämätöntä, että valtio huolehtii yleisten ja hyvin järjestettyjen oppilaitosten avulla nuorison opettamisesta ja kasvatamisesta.¹

Kaikkein pienimpien lasten opettamiseen julkisissa kouluissa Porthan suhtautuu varauksella. Hän toteaa teesissä *Chron.* 6/5, että hyödyllisintä on, jos vanhemmat kouluttavat pienokaisiaan kotona. Samalla hän toisaalta huomauttaa, että julkiset koulut ovat tarpeellisia ja oikein hoidettuina myös kiitoksen arvoisia, ja niitä on yleisesti ottaen perustettava lisää. Teesi viittaa aikakauden yleiseen ajatukseen, että lukemisen ja kristinuskon alkeiden opettamisen olisi tapahduttava kodeissa. Lukkarinkouluja ja pitäjänkouluja perustettiin, koska kotikasvatus oli usein puutteellista näissä asioissa.² Vanhempien opetusvelvollisuus oli säädetty virallisesti alun perin vuoden 1686 kirkkolaissa ja sittemmin 1723 kuninkaallisella päätöksellä.³ Vanhempien suositeltiin kuitenkin antavan kotona lähinnä alkeellista esikasvatusta, jonka jälkeen lapsi tulisi laittaa julkiseen kouluun. Pidemmälle jatkuvan kotiopetuksen katsottiin johtuvan vanhempien mukavuudenhalusta ja tarjoavan lapsille helpon tien suoriutua koulutuksen vaatimuksista.⁴ Myös *Åbo Tidningar* -lehdessä käsiteltiin opetuksen järjestämisen ajankohtaisia ongelmia. Vuonna 1801 julkaisussa kirjoituksessa *Förslag til förbättring af den enskilda undervisningen för barn* valiteltiin, että kasvatusta koskevan tiedon lisääntyminen oli aiheuttanut tyytymättömyyttä julkisten koulujen opetukseen ja olosuhteisiin. Lehden mukaan opiskelu puutteellisessakin julkisessa koulussa on suositeltavampaa kuin yksityisopetus.⁵

Yksityisopetuksen kritisointi ei kuitenkaan johtanut julkisten koulujen käymisen lisääntymiseen. Paikoittain jopa puolet lukiodien oppilaista tuli kouluun kotiopettajan antamalla todistuksella, ja Turun akatemian opiskelijoista keskimäärin 30–40% oli nauttinut yksityistä opetusta ennen ylioppilaaksi kirjautumistaan.⁶ Vaikka yksityisopetus ei ollut Porthanin mielestä paras vaihtoehto, osoittaa kasvatusopin luentokurssien järjestäminen hänen realistista suhtautumistaan aikansa ja oppilaidensa tarpeisiin. Kotiopettajan tehtäviin ei ollut saatavilla opastusta. Se huolestutti Porthania, joka halusi mahdollistaa kunnollisen koulutuksen kaikille oppilaille, niin kodeissa kuin kouluissa. Koulutuksesta ja kasvatustopista käyty vilkas keskustelu vaikutti myös opiskelumahdollisuuksien parantumiseen. Teesissä *Bibl.* 18/2 Porthan huomauttaa, että nämä lisääntyneet mahdollisuudet eivät auto-

---

dentämään perustettiin 1700-luvun lopulla yksityisten rahoittamia kouluja, sekä kiinteitä että kiertäviä (Heikkinen 1972, 75).

¹ *ÅT* 4/1799 *Kårt Historia om Kongl. Akademien i Åbo: ”upplysning och kunskafer aldrig hos en Nation kunna winna fäste, eller blifwa wederbörligen fortplantade och utbredda, om ej Staten genom allmänna och wäl inrättade Läro-anstalter sörjer för ungdomens underwisning och bildande.”* Ikonen 1997, 278.

² Ikonen 1997, 249.

³ Tähtinen & Hovi 2007, 18.

⁴ Joutsivuo 2010, 153.

⁵ *ÅT* 17/1801; Ikonen 1997, 284.

⁶ Joutsivuo 2010, 153; Strömberg 1996, 109–110.

maattisesti johda siihen, että nuori sukupolvi saavuttaisi vanhempiaan laajemman opillisen tietämyksen. Teesin mukaan on erittäin tärkeää, että opiskelun into ja ahkeruus säilyvät ennallaan. Kattava koulutusjärjestelmä saattaisi muutoin johtaa siihen, mitä Porthan toisessa teesissä esittää: hän toteaa, että valistuneina aikoina kehittyi yleensä vähemmän ylivertaisia ajattelijoita kuin aikakausina, jolloin sivistys ei laajalti kukoista (*Acc.* 9/7). Yltiöpäisestä sivistyksen edistymisen uskosta hän varoittaa myös teesissä *Acc.* 11/7, jossa hän kuvailee ihmiskunnan sivistyksen, valistuneisuuden ja menestyksen vaihtelevaa luonnetta; edistysaskeleet näissä asioissa eivät ole pysyviä, ja myös taantumista saattaa tapahtua.

Porthanin voimakkaasti käytännölliseen hyötyyn tähtäävä koulutusajattelu kruunautuu teeseissä siten, että hän esittää kahdessa eri väittämässä Ciceron käyttämän sitaatin runoilija Enniukselta: ”Se, joka ei osaa hyödyntää viisauttaan, on viisas turhaan”.¹ Ensimmäisessä (*Chron.* 12/9) Porthan perustelee, että nämä Enniuksen sanat perustuvat ilmiselvästi vankalle pohjalle. Jälkimmäisessä (*Chron.* 47/7) hän vain toteaa, että Ennius on oikeassa tässä asiassa. Porthanin ajattelussa viisauden ja sivistyksen eli koulutuksen hyödyt koituvat sekä yksilön että yhteiskunnan eduksi ihmisen auttaessa niin itseään kuin muitakin. Hyödyntämätön viisaus on turhaa, eli ymmärryskyvyn kehittäminen vain ajatusleikin vuoksi ei ole koulutuksen päämäärä. Koulutuksen ja yhteiskunnan vuorovaikutus painottuu Porthanin teeseissä lisäksi ajankohtaisiin kysymyksiin, kuten yksityisen ja julkisen koulutuksen asemaan sekä urahjaukseen. Hän tuo myös selväsanaisesti esille, että ihmisen ominaisuudet ovat sekä luonnon että kasvatuksen tuotetta.

2.3. KIELTEN OPETTAMINEN

Teeseissä ei esiinny oppialakohtaisia pedagogisia neuvoja muusta kuin kielten opettamisesta (vrt. kuitenkin luvussa 2.1. käsitellyt teesit geometrian opettamisen tärkeydestä). Kasvatusopin luentomuistiinpanoissa sen sijaan käsitellään joitakin muitakin oppialoja (lähinnä historiaa ja kristinoppia) erikseen. Kielten ja niiden opetuksen runsas käsittely teeseissä on osoitus siitä, että aihe oli Porthanille läheinen ja tärkeä. Puhetaidon professorinahan hän oli Turun akatemian varsinainen latinan ja ruotsin opettaja. Näitä kieliä eivät muut professorit opettaneet. Pyhien kielten professori vastasi kreikan ja heprean opetuksesta ja harjoitusmestarit opettivat nykykieliä (ranskaa)². Porthanin huomion keskipisteenä kieliaiheissa teeseissä on latina, mutta hän esittelee myös yleisluontoisia mielipiteitä kielten opetuksesta sekä mainitsee kreikan kielen muutamassa teesissä.

Vielä 1700-luvun alussa latinan valta-asema Ruotsin koulujen ja yliopistojen opetuskielenä oli vankkumaton. Vuosisadan kuluessa hyötyaate ja uushumanismi vaikuttivat näke-

---

¹ Cic. *off.* 3, 62: *Ex quo Ennius "nequiquam sapere sapientem, qui ipse sibi prodesse non quiret"*. Myös Cic. *ad fam.* 7, 6, 2: *qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequidquam sapit*. Tämä Enniuksen säe on säilynyt ainoastaan fragmenttina; Ennius, *Medea* (Vahlen 1963, 168; fr. 273): *Qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequiquam sapit*. Cicero sanoo sitaatin yhteydessä *De officiis* -teoksessa, että Ennius on oikeassa, mutta hän ja Ennius eivät välttämättä ole samaa mieltä siitä, mitä ”hyöty” tarkoittaa. Molemmista tekstikohdissa, joissa Cicero tämän lainauksen esittää, on kysymys huijatuksi tulemisen välttämisestä.

² Nykykielten opetuksesta Turun akatemiassa ks. Aalto 1986.

myksiin antiikin kielten ja kirjallisuuden merkityksestä. Uushumanismin seuraukset olivat kahtalaiset: toisaalta latinan arvostus koheni hyödyn aikakauden jäljiltä, mutta Kreikan kulttuurin ja kielen kunnioitus vähensi latinan harrastusta. Myös kansankielen aseman parantuminen vaikutti latinan käyttöön. Ruotsin käyttäminen julkisten luentojen kielenä aloitettiin Lundin yliopistossa 1720- ja Uppsalan yliopistossa 1740-luvulla. Turussa ruotsia käytettiin 1700-luvulla vain yksityisillä luennoilla.¹ Väittelyiden kielenä oli koko Turun akatemian toiminnan ajan enimmäkseen latina. Kreikaksi ilmestyi yksi väitöskirja. Kreikan lisäksi myös heprea kuului sallittujen julkaisukielten joukkoon, mutta tätä mahdollisuutta ei kukaan hyödyntänyt. Vuonna 1752 tuli luvalliseksi käyttää ruotsin kieltä väitöksissä, joiden aihe oli matemaattis-luonnontieteellinen tai kotimaan historiaa ja oloja käsittelevä.² Väitöstilaisuuksia oli kuitenkin pidetty ruotsiksi jo vuonna 1748 K. F. Mennanderin johdolla.³ Latina pysyi silti edelleen virallisten luentojen kielenä ja sen oppiminen akateemisen koulutuksen keskeisenä tavoitteena.

Eräässä Porthanin väitöksessä on kaksi peräkkäistä teesiä vieraiden kielten oppimisesta yleisellä tasolla. Ensimmäisessä niistä hän toteaa, että vieraiden kielten tuntemus on välttämättömyys tieteen opiskelijoille, mikä on samalla merkittävä hidaste opintojen edistymiselle (*Bibl.* 21/1). Vierailta kielillä hän tarkoittaa ensisijaisesti latinaa, joka on välttämättömyys tieteen harjoittamiselle, mutta toteamukseen sisältyy yhtä lailla määrittelemätön joukko nykykieliä, joiden osaamista tarvittiin tutkimuskirjallisuuteen perehtymisessä. (Ranskan-, saksan- ja englanninkielisiin⁴ teoksiin viitataan Porthanin väitöskirjoissa useasti.) Seuraavassa teesissä hän toteaa, että jonkin kielen osaaminen edellyttää kykyä sekä ymmärtää puhetta ja kirjoitusta että myös taitoa puhua ja kirjoittaa oikein. Tämän taidon

---

¹ Kajanto 1984, 31. Eurooppalaisen yliopiston historiassa 1600-luvun puoleenväliin asti luennot ja väittelyt pidettiin aina latinaksi. Tämän jälkeen oli kansankielen käyttöä alettu perustella jossain määrin, mutta sen käyttö yleistyi laajemmin vasta 1700-luvun lopulla. (Müller 1996, 345)

² 1750- ja 1760 -luvuilla julkaistiin Turun akatemiassa jopa enemmän ruotsinkielisiä väitöksiä kuin Uppsalan ja Lundin yliopistoissa yhteensä (Manninen 2000, 63). Eniten ruotsinkielisiä väitöksiä ilmestyi 1770-luvulla, jolloin 26 % väitöksistä julkaistiin ruotsiksi. 1780-luvulla ruotsinkielisten väitösten osuus putosi 11 %:iin ja jatkoi edelleen vähenemistään Turun akatemian ajan loppuun saakka. Tämä johtuu osaltaan uushumanismin myötä parantuneesta latinan asemasta ja arvostuksesta. Ruotsinkielisten väitösten vähenemiseen vaikutti myös se, että Ruotsin kuninkaallinen tiedeakatemia oli alkanut julkaista tieteellisiä tutkimuksia ruotsin kielellä. (Urpilainen 2001, 193) Jozef IJsewijn (1977, 187) esittää mielenkiintoisen tilaston Suomessa julkaistujen väitösten kielistä vuosina 1640–1948. Aikavälillä ilmestyi 7177 väitöskirjaa, joista 4748 kappaletta eli 66 % on latinankielisiä.

³ Kiinnostavaa on, että ruotsinkielisiä väitöskirjojakin näyttää ilmestyneen jo ennen vuotta 1752. Henrik Hasselin johdolla julkaistiin 17.7.1751 väitöskirja *Om landt-hushällningens förbättrande i Finland* ja Mennanderin johdolla 15.6.1751 *Anmärckningar om äng- och åkerskiötzel i Österbotn*. Vuodelta 1750 ei ruotsinkielisiä väitöskirjoja ole. Tiedot perustuvat Vallinkosken (1967–1969, 74) kronologiseen hakemistoon.

⁴ Porthania on pidetty Suomen ensimmäisenä englannin kielen ja kirjallisuuden tutkijana. Julkaisussaan *Försök at upplysa Konung Aelfreds geographiska beskrifning öfver den Europeiska Norden* (OS V, 43–99) hän editoi ja käänsi ruotsin kielelle muinaisenglanniksi kirjoitetun keskiaikaisen tekstin, jossa kuvataan Pohjolaa. Englannin kielen taito oli Porthanin ajan Suomessa harvinaisuus. (Valtonen 2009, 13; 16.)

saavuttaminen onkin niin vaativaa, ettei ole ihme, että usein vain oma äidinkieli hallitaan kunnolla ja että vieraalla kielellä kyetään tuottamaan tyylikästä tekstiä vain harvoissa tapauksissa (*Bibl.* 21/2). Opiskelijoiden hankaluudet laatia opinnäytetöitä asianmukaisella latinan kielellä tunnettiinkin yleisesti.¹ Porthanin teesissään esittämä huomautus liittyy tähän akateemiseen epäkohtaan, joka johti usein siihen, että opinnäytetyöt kirjoitti alusta loppuun niitä ohjannut professori. Kuten tämän tutkimuksen johdannossa on todettu, pyrki Porthan välttämään tällaista ja auttamaan kärsivällisesti oppilaitaan tieteellisen tekstin tuottamisessa.

Latinan opetusmetodien kehittämispyrkimyksiä oli käsitelty ahkerasti jo Porthania edeltäneellä vuosisadalla. Kuningatar Kristiinan koululaissa triviaalikouluja ja lukioita varten vuodelta 1649 kehoitetaan käännösharjoituksiin latinasta ruotsiin ja päinvastoin sekä painotetaan tyylikkään kielenkäytön tärkeyttä. Myös suullisen harjoittelun sekä latinan ja äidinkielen idiomaattisten ominaisuuksien huomioimista korostetaan.² 1700-luvun kuluessa, kun pedagogisia kysymyksiä alettiin käsitellä Turun akatemian väitöskirjoissa lisääntyvässä määrin, nousi keskeiseksi aiheeksi kieliopin ulkoluvun vastustaminen.³ Vuonna 1754 valmistuneessa kasvatuskomission mietinnössä perustellaan latinan opiskelun tarpeellisuutta sillä, että se on tieteen kieli (”oppineiden äidinkieli”) ja lisäksi sillä on paljon yhteistä monien eurooppalaisten kielten kanssa. Mietinnössä esitetään tärkeänä asiana se, että latinan opiskelu on aloitettava ruotsinkielisten kielioppikirjojen avulla. Ruotsia on osattava lukea sujuvasti ennen latinan opiskelun aloittamista. Latinan kielestä tulee ensimmäisenä opetella deklinaatiot, konjugaatiot ja muut perustavanlaatuiset kielioppiasiat. Myös sanaston kartuttaminen on tärkeää. Kieliopin ulkolukua on vältettävä ja kirjoitusharjoitusten teettämistä ei tule aloittaa, ennen kuin oppilailla on riittävä sanavarasto.⁴ 1700-luvulla tavallisimmin luennoidut latinankieliset auktorit olivat Cicero, Horatius, Ovidius, Vergilius, Curtius Rufus, Suetonius ja Cornelius Nepos.⁵ Kasvatuskomission mietinnössä todetaan opiskelun järjestyksestä, että siinä vaiheessa, kun oppilas ymmärtää helppoa latinankielistä proosatekstiä, voidaan siirtyä runouden lukemiseen. Ensimmäisenä luettavaksi runoilijaksi suositellaan Ovidiusta.⁶

Yksi Porthanin kannattaman latinan opetusmetodin keskeisistä esikuvista oli Göttingenin yliopiston professori Johann Matthias Gesner (1691–1761). Hänen ajatuksensa pohjautuvat pitkälti Lockeen ja valistusajan yleisiin koulutusta koskeviin teorioihin, joita on käsitelty jo edellä. Myös Porthanin usko koulutuksen voimaan ihmismielen kehittämisessä oli vankka, ja tätä ajatusta hän tuo toistuvasti esille niin luennoillaan, väitöskirjoissaan kuin lukuisissa teeseissäänkin. Porthanin käyttämä ja opettama latinan opetusmetodi tiivistyy hyvin jo luvussa 2.1. käsitellyssä Seneca -sitaatissa (*longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla*), jonka ajatus tässä liittyy kieliopin asemaan opetuksessa. Teesissä *Bibl.* 11/6 Porthan tokaisee: ”Tuskin voi keksiä typerämpää toimintatapaa kuin niitten, jotka vierasta kieltä pojille opettaessaan aloittavat kieliopin säännöistä.” Kasvatustieteen luentomuistiinpa-

---

¹ Kajanto 1984, 31.

² Lagus 1890, 44.

³ Lagus 1890, 105.

⁴ Leinberg 1884, 139; 142; 144.

⁵ Lagus 1890, 102. Sama pätee Uppsalan yliopistoon; ks. Annerstedt 1914, 378–379.

⁶ Leinberg 1884, 147.

noissa todetaan, että kieliopin opettamisella aloittaminen on luonnonvastaista ja johtaa siihen, että lapset vain alkavat vihata koko kieltä.¹ Toisaalta Porthanilla on myös kieliopin merkitystä korostavia teesejä. Eräässä hän viittaa Martin Lutheriin: ”Luther sanoi kieliopista osuvasti: ’Se kostaa väheksyntänsä’” (*Chron.* 35/4). Sama lausahdus mainitaan Porthanin retoriikan luentojen muistiinpanoissa, joissa todetaan, että puhetaidosta voi hyvällä syyllä sanoa samaa mitä Luther sanoi teologiasta: se kostaa väheksyntänsä.² Porthan käsittelee Lutherilta poimimaansa lausahdusta yleispätevänä viisautena, jota voi muokata ja hyödyntää halutun aiheen tärkeyden korostamisessa. Teesissä hänen sanomansa on, että kielioppia tulee käsitellä ja opettaa oikealla tavalla. Hän korostaa opettajan vastuuta tässä tehtävässä ja ilmaisee eräässäkin teesissä, että latinan kieliopin opettamisessa on opettajalle apua suomen kielen tuntemuksesta (*Chron.* 42/2). Porthan mainitsee nimenomaan suomen, koska akateemisesti koulutettujen opettajien ruotsin taito oli itsestäänselvyys. Kasvatustieteen luentomuistiinpanoissa puolestaan käsitellään vain ruotsin kieliopin käyttämistä vieraan kielen opettamisessa.³ Kasvatustieteen luennot oli suunnattu kotiopettajina toimiville ylioppilaille, mutta teesien kohderyhmänä ovat valmistumisensa jälkeen julkisissa kouluissa opettajina toimivat, joiden oppilaina tulee olemaan paljon suomenkielisiä lapsia.

Kasvatustieteen komission mietinnössä ja sitä seuranneessa vuoden 1760 uudessa koulujärjestyksessä painotettiin, että pelkkää ulkolukua tulisi välttää ja keskittyä sen sijaan hyödyllisten asioiden opettamiseen.⁴ Ulkoluvun heikkous etenkin kielten oppimismetodinä oli toki ymmärretty jo aikaisemmin, mutta 1700-luvulla korostui lisäksi hyötyajattelu. Porthan toteaa teesissä *Bibl.* 23/5, että alkeisoppikirjojen ulkoa lukeminen on harkitsematon tapa; on haitallista luetuttaa oppilailla sääntöjä, joita heille ei vielä ole opetettu ja selitetty. Logiikan luentomuistiinpanoissa esiintyy toteamus, jonka mukaan elävä opetus on kirjojen lukemista parempaa: ”*Viva institutio bör föregå och bereda väg för lectio librorum.*”⁵ Pelkkä kirjoista lukeminen on varsinaiseen opettamiseen nähden toissijainen keino, ja erityisesti tämä pätee kielten opetuksessa. Erään teesin mukaan kielioppia toki sanotaan kielen portiksi (*janua linguae*), mutta on selvää, että kieli opitaan paremmin käytön kuin teoreettisen kieliopin opiskelun avulla (*Chron.* 24/2). Kasvatustieteen luentomuistiinpanoissakin painotetaan käytännön harjoittelun merkitystä kielten oppimisessa vastakohtana hedelmättömälle teorian opiskelulle.⁶

Porthanin oppilas Jakob Wegelius julkaisi vuonna 1773 väitöskirjan *De methodo linguam Latinam addiscendi*, jota on pidetty yhtenä ansiokkaimmista 1700-luvulla Turun akatemiassa julkaistuista pedagogisista teksteistä.⁷ Erityisesti Porthanin latinan opettamista käsittelevissä teeseissä on yhtymäkohtia tähän väitökseen. Wegelius hyödynsi väitöskirjassaan sekä

¹ OO II, 294.

² OO IV, 110: ”Man kan derföre med skäl, om konsten at skickeligen utföra sina tankar, säga det samma som Dr. Luther i sin tid sade om Theologien: *ulciscitur contentum sui.*”

³ OO II, 297.

⁴ Hanho 1947, 85–86.

⁵ OO II, 97.

⁶ OO II, 293–294.

⁷ Lagus 1890, 109–113. Kasvatustieteen ja opetusmetodeja käsiteltiin useissa 1700-luvun väitöskirjoissa, joita Matti A. Sainio (1957) esittelee laajasti. Wegeliuksen väitöskirjasta hän toteaa, että se on ”eräs yksityiskohtaisimpia latinankielen opetusmenetelmäkysymysten esityksiä” (Sainio 1957, 161).

Gesneriä että myös Daniel Georg Morhofia (1639–1691), jonka teoksessa *Polyhistor literarius* esitellään laajasti latinan opetusmetodia. Wegelius siteeraa tätä saksalaista ensyklopedistia puhuessaan väitöskirjassaan kielten opiskelun oikeasta järjestyksestä, joka on kolmivaiheinen: ymmärtäminen, kirjoittaminen ja puhuminen.¹ Tässä välissä hän esittää sanatarkan Morhof-sitaatin vedoten tämän järjestyksen luonnonmukaisuuteen² ja jatkaa leipätekstissä, että on turha aloittaa kirjoitusharjoitusten teettämistä oppilailla, jos nämä eivät vielä ole saavuttaneet riittävää kielitaitoa.³ Porthan esittää omassa teesissään asian samantyyppisesti, mutta hänellä kielen oppimisen vaiheet ovat ymmärtäminen, puhuminen ja kirjoittaminen; kaksi jälkimmäistä vaihetta ovat siis vaihtaneet paikkaa.⁴ Tämä vastaa kasvatusopin luentokäsikirjoituksessa esitettyä huomiota: ”Kunskapen i hvart och et Språk har 3 grader, at förstå det, at kunna tala, samt at accurat och prydeligen skrifva det.”⁵ Wegelius-heijastumaa teesissä on se, että Wegeliuksen väitöskirjatekstin tavoin Porthan jatkaa teesiä viittaamalla kirjoitusharjoituksiin. Teesin mukaan latinankielisiä kirjoitusharjoituksia ei tule teettää sellaisilla oppilailla, jotka eivät vielä ymmärrä kieltä kunnolla. ”Ymmärtäminen” viittaa tässä ulkoa osaamista syvällisempään kieliopin hallintaan.

Yksi kielten opettamisen keskeinen metodi Turun akatemiassa olivat keskusteluharjoitukset.⁶ Latinaa piti ymmärtämisen lisäksi osata myös käyttää keskusteluissa ja väittelyissä, joten pelkkä kirjallinen kielitaito ei riittänyt akateemisille oppineille. Porthan käsittelee keskusteluharjoituksia kahdessa teesissä. Ensimmäisessä hän esittää, että niiden näkemystä ei voida hyväksyä, jotka arvelevat, että pelkät keskusteluharjoitukset riittävät latinan kielen oppimiseksi (*Bibl.* 21/3). Jälkimmäisessä hän kuitenkin lisää, että puhumisen harjoittelu on toki hyödyksi latinan opettamisessa (*Chron.* 21/3). Keskusteluharjoitusten riittämättömyyttä korostaessaan Porthan vastustaa ajatussuuntausta, jota jotkut hänen aikalaisensa kannattivat. Ruotsalainen taloustieteilijä Johan Fredrik Kryger (1707–1777) puhuu teoksessaan *Tankar wid lediga stunder* (osa I, 1761) siitä, että kuolleita kieliä kuten latinaa voitaisiin yhtä hyvin opettaa samoin kuin nykykieliäkin. Hän kannatti opettamista pelkän harjoittelun avulla, ilman sääntöjä tai määritelmiä. Krygerin ajatukset tunnettiin myös Tu-

---

¹ ”Ut vero recto ordine heic progrediamur, erit primo intelligenda, deinde scribenda postmodum loquenda.” (s. 12)

² ”Cum enim tres gradus Lingua constituat, primum intelligere, secundum componere, tertium loqui, quos gradus etiam ipsa natura servet; eam nos sequi debere existimat.” Ks. Morhof 1732, 436.

³ ”Frustra ii laborant, qui exercitiis scribendi utuntur, priusquam aliquam linguae notitiam explicatione Auctorum acquisiverunt.” (s. 12)

⁴ *Chron.* 38/3: *Cum in lingua vernacula addiscenda tres sint gradus, primus intelligere, secundus loqui, & tertius scribere, quos gradus ipsa natura servat; eandem viam in linguis quibuscunque addiscendis sequi, haud erit inconsultum. Unde patet, quam absurde ad linguam Latinam scribendam pueri adigantur, quam nondum intelligere valent.*

⁵ OO II, 295.

⁶ Alemmillä kouluasteilla käytetystä latinankielisen keskustelemisen oppikirjasta on esimerkkinä vuonna 1644 Tukholmassa painettu *Formulae puerilium colloquiorum*, jossa on 27 keskustelua kolmella kielellä: latinaksi, ruotsiksi ja suomeksi. Keskustelut käsittelevät koulupoikien elämään kuuluvia aihepiirejä, kuten tervehdyksiä, koulunkäyntiä ja ruokailua. Teos on mitä ilmeisimmin pyrkinyt myös opettamaan käytöstapoja. (Häkkinen 2009, 27)

rusa; mainittua teosta kehui esimerkiksi Pehr Kalm.¹ Porthanin kielteinen kanta Krygerin ajatteluun näkyy kirjoitus- ja puheharjoittelua käsittelevistä teeseistä sekä kasvatusopin luentomuistiinpanoista, joissa todetaan peräti, että monissa tapauksissa ei ole edes tarpeellista oppia latinaa muuten kuin sen verran, että kykenee ymmärtämään sitä.² Porthanille latina oli tietyssä mielessä kuollut kieli.³ Vaikka hän itse käytti sitä päivittäin työsään yliopistolla, ei se ollut enää kenenkään äidinkieli, mikä määrittelee sen kuolleeksi. Porthan kirjoitti aiheesta jopa teesin, jossa hän toteaa, että latinan kieli koki lähes saman kohtalon kuin Rooman valtakuntakin (*Chron.* 42/1). Kokonaan se ei siis tuhoutunut, vaikka siitä puhutaankin kuolleena kielenä.

Kielen oppimisen luonnollisten vaiheitten noudattamisen lisäksi pidettiin Porthanin ajan pedagogisessa ajattelussa tärkeänä jo renessanssihumanisteilta periytyvää ajatusta, että klassisia tekstejä tulee lukea otollisessa järjestyksessä. Ajatusta edustaa Gesner, jonka kommentteihin Johann Gottlieb Heinecciuksen (1681–1741) teoksessa *Fundamenta stili cultioris* edellä mainittu Wegelius viittaa: ”Maximi etjam est ponderis, ut Auctores classici justo pervolvantur ordine; unus enim, teste Gesnero, alteri velut viam sternat, quo facilius intelligi, ac in succum & sanguinem verti possit.”⁴ Tätä sitaattia edeltää Wegeliuksella esitys siitä, että latinaa ei kuolleena kielenä voi oppia muuten kuin antiikin tekstejä lukemalla. Porthan seurailee Wegeliusta kahdessa teesissä, joista toinen on jatkoa ensimmäiselle. Ensin hän huomauttaa, että klassisten auktorien lukeminen on ainoa keino latinan ja kreikan kielitaidon hankkimiseksi (*Bibl.* 22/6). Seuraavassa teesissä hän toteaa, että tekstejä on luetava sopivassa järjestyksessä, niin että ne ikään kuin valmistavat tietä toisilleen (*Bibl.* 22/7).

Lukemisen määrän ja oikean järjestyksen tärkeydestä on Porthanilla muitakin teesejä, joissa hän tarkentaa myös oikeaa suhtautumistapaa teksteihin. Tällaisia kielten opiskeluun liittyviä teesejä on respondenttien ollut helppo puolustaa, koska he Porthanin oppilaina ovat käytännössä saaneet nauttia näiden oppien mukaisesta opetuksesta. Teesissä *Chron.* 36/4 Porthan osoittaa yhdellä iskulla kaksi oppimismetodia vääräksi. Ensin hän kumoaa näkemyksen, jonka mukaan virheetön ja tyylikäs latinan taito voitaisiin saavuttaa ilman

¹ Sainio 1957, 18–19.

² OO II, 295.

³ Porthan nimittää latinaa kuolleeksi kieleksi väitöskirjassa *De consilio convertendi in vernaculam scripta Graecorum Romanorumque classica* puhuessaan antiikin teksteistä, jotka on kirjoitettu ”vieraalla ja kauan sitten kuolleella kielellä” (OO X, 30: ”peregrina atque dudum mortua composita sunt lingua”).

⁴ Heinecciuss 1766, 403; Wegelius s. 11. Heinecciuksen teoksessa käsitellään lukemisen oikeaa järjestystä yksityiskohtaisesti auktureittain. Porthan mainitsee Heinecciuksen nimeltä eräässä teesissä, jossa hän käsittelee latinan oikeinkirjoitusta. Hän kummastelee ensin niitä, jotka eivät tee eroa kirjainten *i* ja *j* sekä *u* ja *v* välille sillä perusteella, että antiikin aikaanakaan niin ei tehty; samalla verukkeella tulisi Porthanin mukaan lopettaa myös sanavälien, välimerkkien ja pienten kirjaimien käyttö. Seuraavaksi hän moittii monien saksalaisten, esimerkiksi Heinecciuksen, noudattamaa ja ”meidänkin väkemme” jäljittelemää tapaa käyttää sanan alussa kirjainta *v* ja keskellä tai lopussa kirjainta *u* riippumatta siitä, onko kyseessä vokaali vai konsonantti (*Bibl.* 17/6). Heinecciuss puolestaan puolustaa teoksessaan selväsanaisesti tätä kirjoitustapaa sillä perusteella, että se perustuu antiikin malliin. Teoksessa kerrotaan, että tätä tapaa ovat noudattaneet mm. (Porthanin teesissäkin mainittu) Cellarius eli saksalainen Christoph Keller (1638–1707) sekä useimmat italialaiset. Heinecciuss 1766, 26–27.

klassisten tekstien lukemista. Sitten hän lisää, että myöskään pelkkä tekstien lukeminen ei riitä kielen oppimiseksi, vaan myös huolellista jäljittelyä (eli kirjoitusharjoituksia) tarvitaan. Toisaalla hän painottaa vielä sitä, että latinaa opitaan nimenomaan klassisia tekstejä lukemalla; mikä tahansa latinaksi kirjoitettu ei käy oikeakielisyyden esikuvaksi (*Acc.* 11/5). Lukemisen oikeaa järjestystä esitellään tarkemmin eräissä Porthanin teesissä (*Bibl.* 12/4) sekä kasvatusopin ja oppihistorian luennoilla.¹ Teesiin sisältyy huomautus siitä, että Vergilius ja Horatius eivät sovi latinan opintoja aloittelevien lukemistoksi. Kreikan opinnoissa puolestaan tulee teesin mukaan kuitenkin aloittaa Homeroksesta ja Hesiodoksesta. Näiden tekstit, jotka eivät suinkaan edusta yksinkertaisinta kreikkaa, ovat ilmeisesti Porthanin katsannossa niin perustavanlaatuisia kreikkalaiselle kirjallisuudelle, että niistä kannattaa kuitenkin aloittaa.

Kreikan opiskelulle asetetut tavoitteet olivat yleisesti ottaen vaatimattomammat kuin latinan.² Kreikan opetus kuului pyhien kielten eli kreikan ja heprean professorille ja painotui vahvasti kristillisiin teksteihin. Kreikka ja heprea olivat tarpeellisia varsinaisesti vain Raamatun ymmärtämiseksi. 1700-luvun kuluessa muuttui jo 1600-luvulla harvinainen profaanin kreikan opiskelu vieläkin harvinaisemmaksi.³ Porthan valittelee kreikan opiskelun raamatullista painottuneisuutta teesissä *Bibl.* 12/3, joka on siis ilmestynyt samassa väitöksessä kuin edellä esitelty auktorien luennan järjestystä koskeva teesi. Hän viittaa menneisiin aikoihin, jolloin oli tapana aloittaa kreikan kielen opiskelu heti kieliopin perusteiden opettamisen jälkeen Uuden testamentin selittämällä ja analyttisellä käsittelyllä, mikä aiheutti haittoja sekä opiskelijoille että teologiselle ja maalliselle [kreikankieliselle] kirjallisuudelle. Tämän väitöksen teesejä puolusti Johan Henrik Cygnaeus, joka toimi sittemmin Turun akatemian puhetaidon dosenttina ja päätyi lopulta kirkkoherraksi. Porthan on Cygnaeuksen tapauksessa saattanut ennakoida tämän tulevaa dosentuuria, koska väitöksen teeseissä käsitellään kielten opettamisen lisäksi myös puhetaitoa (teesit 1 ja 2) sekä Rooman historiaa (teesit 5 ja 6).⁴ Yhteys on kuitenkin epävarma, koska näiden teesien aiheet ovat läheisiä myös Porthanille itselleen.

Kasvatusopin luentomuistiinpanoissa käsitellään jonkin verran kreikan opettamisen erityispiirteitä, vaikka luvun ”Om Graekiska Språket” aluksi todetaan, että kreikkaan pätee suurelta osin se, mitä latinan opettamisesta on edellä sanottu. Täysin edellä esitellystä tee-

¹ OO II, 317, 322; OO III, 95–98.

² Esimerkiksi piispa Johannes Gezeliusen vuonna 1669 painattamissa pappiskokelaiden kielitaitovaatimuksissa edellytettiin kykyä puhua ja kirjoittaa virheetöntä latinaa. Kreikan suhteen riittäväksi nähtiin Uuden testamentin selittämiseen tarvittava kielitaito. (Lagus 1890, 54)

³ Lagus 1890, 100. Vasta vuoden 1807 koulujärjestys muutti kreikan opiskelua virallisesti enemmän profaanien tekstien suuntaan; sen mukaan lukioissa teologian lehtorin tuli luennoida esimerkiksi Lukianosta, Ksenofonia ja Plutarkhosta, ja Uuden testamentin kreikka jätettiin kaikilla kouluasteilla vähemmälle huomiolle (Lagus 1890, 129). Turun akatemiassa alkoi 1790-luvulla ilmaantua luentoja ja väitöskirjoja profaanista kreikasta (Kajanto 2000, 271).

⁴ Johan Henrikin isä, Porvoon piispa Zacharias Cygnaeus, oli pyytänyt Porthanilta erityistä tukea poikansa opintoihin. Johan Henrik olikin opiskeluaikanaan läheisissä tekemisissä Porthanin kanssa, ja sekä hän että hänen vanhempi veljensä Zacharias suorittivat *pro gradu* -väitöksensä Porthanin johdolla. Vuonna 1786 ilmestyi Johan Henrik Cygnaeuksen *pro gradu* -tutkielma *De methodo docendi dialogistica* (Porthanin johdolla), ja myöhemmin samana vuonna Cygnaeus julkaisi sen jatko-osa omana *pro venia docendi* -väitöksensä.

sistä poiketen esitetään kuitenkin, että kreikan opiskelu voidaan paremman opetusmateriaalin puutteessa hyvin aloittaa Uuden testamentin Ensimmäisestä Johanneksen kirjeestä, josta Gesnerkin muistiinpanojen mukaan kehottaa aloittamaan.¹ Nämä luentomuistiinpanot ovat vasta vuodelta 1791, kahdeksan vuotta kyseistä teesiä myöhemmältä ajalta. Toisaalta vuonna 1787 tehdyissä muistiinpanoissa Porthanin kirjallisuuden historian luennoilta esiintyy teesiä vastaava ajatus: kreikan opettamista ei tule aloittaa Uudesta testamentista, koska sen kielessä on niin paljon vaikutteita hepreasta. Samassa yhteydessä neuvotaan aloittamaan suoraan Homeroksesta, vaikka se onkin kielellisesti haastavaa (vrt. edellä esitelty teesi auktorien luennan järjestyksestä).² Luentomuistiinpanoista paljastuu kenties todellisuus: kreikan alkeet opitaan Raamatun tekstejä lukemalla, vaikka Porthanin akateemisena ihanteena onkin homeerisilta lähteiltä aloittaminen.

Erään väitöksen kolmessa peräkkäisessä teesissä Porthan käsittelee aakkoston historiaa. Hän aloittaa toteamalla, että ”on monta syytä pitää aakkoskirjoitusta parempana kuin hieroglyfikirjoitusta, jota entisaikojen ihmiset käyttivät ja joka nykyäänkin on joidenkin kansojen käytössä” (*Chron.* 12/1). Seuraavassa teesissä hän vakuuttaa, että ”nykyisin käytössämme olevan kirjaimiston keksijää on pidettävä yhtenä ihmiskunnan suurimmista hyväntekijöistä” (*Chron.* 12/2). Lopuksi hän julistaa ”universaalien kirjoitustavan (*ars scribendi, sive Characteristica, universalis*) keksimisen yritykset turhiksi” (*Chron.* 12/3). Hieroglyfejä ja merkkikirjoitusta käsitellään tarkemmin väitöskirjassa *De origine & propagatione litterarum* (1794–1795). Hieroglyfikirjoitus on luonteeltaan allegorista ja symbolista (*scriptura symbolica*). Se on ollut käytössä muinaisessa Egyptissä ja Babyloniassa sekä mm. Meksikon, Kanadan ja Perun alkuperäisasukkaiden keskuudessa. Hieroglyfien puutteena on niiden monitulkintaisuus, joten niiden pohjalta kehitettiin merkkikirjoitus (*scriptura characteristic*), jota käyttävät esimerkiksi kiinalaiset. Kehitys kulki siis luonnollisista merkeistä (*signa naturalia*) kohti keinotekoisia (*arbitraria*).³ Väitöskirjassa julistetaan myös, kuinka suuri etu aakkoskirjoituksella on puolellaan. Aakkoskirjoitus on kirjoituksen kehittynein versio, koska se on yksiselitteistä ja sisältää vain vähän merkkejä. Edempänä esitetään vielä, että aakkoskirjoitus on lähes varmasti syntynyt Lähi-idässä.⁴

Kirjoituksesta Porthan puhuu teesissä *Chron.* 16/8, jossa hän toteaa aakkoskirjoituksen keksijän jäävän todennäköisesti hämärän peittoon. Aakkoskirjoituksen synty on aiheena psykologian luentomuistiinpanoissa, joissa todetaan, että aakkoset keksinyttä kansaa ja niiden käyttöönoton ajankohtaa on vaikea selvittää. Näihin luentomuistiinpanoihin sisältyy teesissäkin esitetty maininta universaalien kirjoitustavan keksimisestä. Kyseessä on Leibnizin päähänpisto, joka on Porthanin mukaan epäkäytännöllinen jos ”universaali kirjoitustapa” perustuisi hieroglyfikirjoitukseen ja muussa tapauksessa taas täysin mahdoton.⁵ Kirjoitustaidon kehityksen historiaa käydään läpi myös vuonna 1796–1797 pidetyillä klassillisen arkeologian luennoilla samaan tapaan kuin edellä esitellyssä väitöskirjassa. Muistiinpanoissa tarjotaan aakkoskirjoituksen synty paikaksi Babyloniaa tai sen ympäristöä.⁶

---

¹ OO II, 320–321.

² OO III, 96.

³ OO X, 314–317.

⁴ OO X, 320; 335.

⁵ OO II, 186–187.

⁶ OO III, 128–129.

Väitöskirja ja nämä luennot ovat teesiä myöhempiä, joten on mahdollista, että Porthanille muodostui vasta 1790-luvun kuluessa jonkinlainen luottamus omaan käsitykseensä aakkoskirjoituksen syntyhistoriasta.

Teesissä *Acc.* 13/5 Porthan käsittelee ortografiaa. Teesin mukaan tärkein sääntö on, että sanat kirjoitetaan siten kuin ne lausutaan. Porthan toteaa kuitenkin, että äänteet eivät ole johdonmukaisia eivätkä siten välttämättä vastaa käytettyä kirjoitusasua. Hän kehottaa johtamaan oikean kirjoitustavan sanojen alkuperästä (*origines vocum*), jolla hän tarkoittaa etymologiaa. Porthan viittaa etymologiaan myös teesissä *Bibl.* 10/5, jossa hän puhuu sanakirjojen laatimisesta. Hän vastustaa ”monien ylistämää ja suosittelemää” tapaa järjestää sanat hakuteoksiin ”juuriensa mukaan eli etymologisesti”. Tätä tapaa hän nimittää epäkäytännölliseksi ja suorastaan järjenvastaiseksi etenkin silloin, kun kyse on aloittelijoille suunnatuista sanakirjoista. Kasvatusopin luentomuistiinpanoissa on maininta samasta aiheesta: lasten käyttöön annettavat sanakirjat tulee järjestää aakkosellisesti, ei etymologisesti.¹ Teesissä vuodelta 1787 Porthan esittää huomion synonyymeista. Porthan sanoo, että täysin synonyymisten sanojen olemassaolon tunnistaminen jossakin kielessä vaatii tarkkaa harkintaa, mutta niiden olemassaolon kieltäminenkin olisi liian hätiköity johtopäätös (*Bibl.* 19/1). Väitöskirjasta *De praecipuis dialectis linguae Fennicae* (1801) selvenee Porthanin käsitys synonyymeista: koska useimmissa kielissä on monia murteita, ei ole mikään ihme, että murteista yleiskieleen päätyneet samaa tarkoittavat sanat ovat todellakin täysin synonyymisia. Koko kiista täydellisen synonymian olemassaolosta on siis aiheeton.²

Kielten opettamista koskevat teesit sisältävät kannanottoja sekä ajankohtaiseen että perinteiseen keskusteluun opetuksen tavoitteista ja metodeista. Latinan kielellä on Porthanille erityinen asema, eikä hän hyväksy sen rinnastamista nykykieliin. Myös kreikan opetusta tulisi hänen mielestään kehittää. Kielipedagogiikassa Porthan onkin johdonmukaisesti sama käytännöllisyyden puolestapuhuja kuin myös muussa kasvatustieteessä. Yleisesti tässä opetuksen ja kasvatuksen lähtökohtia käsittelevässä luvussa esitetyt asiat täydentyvät tämän tutkimuksen seuraavissa luvuissa, joissa selviää, miten Porthan sovelsi pedagogista ajatteluaan eri tieteenalojen opettamisessa.

---

¹ OO II, 297.

² OO IX, 299.

3. KIRJALLISUUDEN JA TAITEEN TUNTEMUS

3.1. SIVISTYS, KIELI JA KULTTUURI

Humanistiset tieteet olivat 1700-luvun alkupuoliskolla alkaneet jäädä luonnontieteen ja taloustieteen jalkoihin myös Turun akatemiassa. Porthanin toiminnalla oli kuitenkin elvyttävä vaikutus niihin.¹ Teeseissäänkin hän painottaa kirjallisen sivistyneisyyden merkitystä toistuvasti, kuten esimerkiksi vuonna 1786 toteamalla, että vasta silloin kansakunta on saavuttanut jotakin mainittavaa sivistystä, kun lukeneisuus ei rajoitu pelkkiin akateemisella uralla työskenteleviin ihmisiin. Sivistyksen merkki on laajalle levinnyt kirjallinen harrastuneisuus (*Bibl.* 18/4). Aikaisemmin samana vuonna ilmestyneessä teesissä (*Bibl.* 17/4) hän esittää: ”Yhteiskunnan keskiluokan toivotaan levittävän kirjallista sivistystä sekä ylempien että alempien luokkien joukkoon.” Porthan tarkoittaa keskiluokalla papistoa ja porvaristoa eli omia oppilaitaan, joiden tehtävänä on valistaa niitä, jotka eivät ole hankkineet tai saaneet korkeampaa koulutusta. Samassa väitöksessä hän myös tuomitsee akateemisen opetuksen arvon mittaamisen pelkällä luentojen pitämisen tarkkailulla (*Bibl.* 17/5). Teesi on seurausta akatemian varakanslerin helmikuussa 1783 antamasta muistutuksesta, jossa varoitettiin professoreita heidän luentoluettelojensa puutteellisuudesta ja luennoimiseen käytetyn ajan vähäisyydestä.² Porthan valittaa tästä kirjeessään Mennanderille 17.4.1783 ja toteaa, että luentojen sisällön yksityiskohtainen raportointi aiheuttaisi vain tarpeetonta huolta ja vaivaa.³ Monet Porthanin kollegat toki hoitivat virkaansa varsin laiskasti, mutta työajan seurannan lisääminen ei hänen mielestään ollut oikea ratkaisu tähän ongelmaan.

Porthan toivoo sensuroimatonta vapautta sivistyselämään ja puolustaa vuonna 1796 ilmestyneessä teesissä tiedon levittämisen oikeutta varsin tiukasti: ihmisten valistamisen pitäminen vaarallisena on petollista ja loukkaavaa, ja vähintäänkin se ilmentää väärää käsitystä totuudesta ja onnellisuudesta (*Acc. app.* 1/1). Erityisesti kuningas Kustaa IV Aadolfin aikana (1792–1809) kirjallisuuden levittäminen oli vaikeaa painatusrajoitusten vuoksi. Porthan tuomitsi tämän ankarasti, mistä myös teesi on osoituksena.⁴ Vuodelta 1787 onkin teesi, jonka mukaan tieteille on suotava vapaus, jotta ne voisivat kehittyä täyteen kukoistukseensa (*Bibl.* 19/7). Seuraavana vuonna Porthan siteeraa Horatiuksen säettä ”voima ilman viisautta sortuu omasta painostaan” (*Hor. carm.* 3, 4, 65: *vis consilii experts mole ruit sua*) ja toteaa, että väkiluvun runsaus (”voima”) ei hyödytä yhteiskuntaa, jolle ihmisille opetetaan sivistäviä ja kehittäviä tieteitä ja taiteita (*Chron.* 11/7). Tiedon levittämistä rajoittavia toimenpiteitä olikin esiintynyt jo esimerkiksi vuonna 1785, jolloin kuninkaallinen määräys velvoitti kirjapainoja anomaan erillistä lupaa lehtien julkaisemista varten. *Åbo Tidningar* -lehden kus-

¹ Lindrothin (1981, 208) mukaan Porthanin merkitys tieteen historialle piileekin juuri siinä, että hänen uransa ajoittuu tällaiseen otolliseen aikaan.

² Suolahti 1902, 145–146.

³ Lagus 1898, 69.

⁴ Suolahti 1902, 146.

tantajana toimi Frenckellin kirjapaino, joka hankkikin luvan lehteä varten, mutta Porthan ei – kenties näistä rajoituksista närkästyneenä – halunnut enää jatkaa lehden toimittamista.¹

Porthan korostaa teeseissään ja luennoillaan sitä, että tieteet ja taiteet saivat alkunsa siksi, että ne ovat välttämättömiä ihmiselämälle. Sen vuoksi hän piti myös niiden levittämistä yhteiskunnallisena välttämättömyytenä. Kirjallisten tieteiden ja taiteiden syntyä Porthan käsittelee luennoimansa Christoph August Heumannin (1681–1764) teoksen *Conspectus reipublicae literariae* pohjalta. Hän siteeraa teosta teesissä *Chron.* 30/1: ”Eräs totesi osuvasti, että aikoinaan oli kolme pääasiallista kirjallisten opintojen synnyttäjää ja ruokkijaa, nimittäin välttämättömyys, nautinto ja taikausko.” Heumannia ei mainita nimeltä, mutta teesiin sisältyy viittaus tämän tekstiin, jossa luokitellaan tieteitä ja taiteita niiden syntyperusteiden mukaan. Välttämättömyys tuotti historian, geometrian, astronomian ja kirjeenkirjoitustaidon. Nautinnosta syntyivät musiikki ja runous, taikauskosta astrologia ja unien tulkinta.² Porthan täydentää Heumannin käsityksiä kahdessa samantyyppisessä teesissä, joissa hän toteaa, että useimpien taiteiden ja tieteiden syntyminen on johtunut välttämättömyydestä, mutta toisaalta monet niistä keksittiin itse asiassa sattumalta (*Chron.* 41/5, *Syll.* 6/6). Astronomian historiaa Porthan käsittelee teesissä *Chron.* 37/3, jonka mukaan tämä tiede keksittiin Babyloniassa todennäköisimmin siksi, että sen maantieteellinen sijainti oli otollinen.

Kansakunnan sivistäminen ja kielen kehittäminen liittyvät Porthanin ajattelussa kiinteästi toisiinsa. Teeseissä on paljon ajankohtaisia mainintoja liittyen kielipolitiikkaan sekä kielen ja kulttuurin yhteyteen. Ruotsissa 1700-luku oli kielen standardisoinnin aikaa.³ Kotimaan kielestä haluttiin täysivaltainen ja kaikkiin käyttötarkoituksiin sopiva. Ruotsi alettiin vähitellen hyväksyä tieteen kieleksi ja sitä kehitettiin myös muiden ammattikuntien tarpeisiin sopivaksi. Kielihistorioitsija Johan Ihre (1701–1780) oli keskeisessä asemassa ruotsin kielen kehittämisessä. Ihre työskenteli Uppsalan yliopistossa puhetaidon ja runouden professorina, jota ennen hän oli toiminut myös yliopiston kirjastonhoitajana. Turussa oman aikansa tärkeimpiä kotimaisen kielen käytön puolestapuhujia oli Porthan, joka käsiteli tuotannossaan suomen kielen kehityskelpoisuutta, kansakunnan oman kielen tärkeyttä sekä kielen ja kulttuurin kehitysasteen yhteyttä. Hänen työllään on yhteyksiä etenkin saksalaiseen filosofiaan Johann Gottfried Herderiin (1744–1803). Porthanin on arveltu tutustuneen tämän tuotantoon vuoden 1779 Göttingenin-matkallaan, mutta varsinaista vaikutussuhdetta Porthanin ja Herderin välillä on vaikea rajata tiukasti.⁴

¹ Tommila 2000, 20. Porthan kuitenkin palasi toimittamaan *Åbo Tidningaria* vuonna 1791. Kustaa III:n (1771–1792) sekä Kustaa IV Aadolfin ajan painatusrajoituksista ks. Laine 1996, 206–209.

² Heumann 1763, 70: ”Caeterum tres fuisse studiorum literariorum et genetrices, et nutrices, alibi iam pluribus docui, necessitatem videlicet, voluptatem, et superstitionem. Harum prima ortum dedit arti historicae, geometriae, astronomiae, arti epistolicae; altera musicae et poesi; tertia astrologiae et nirocriticae.” Heumannin teosta käsittelevillä luennoillaan Porthan muokkasi tätä luokittelua. Muistiinpanojen mukaan runous sai alkunsa välttämättömyydestä. Sama koskee myös astrologiaa, koska entisaikoina se tarkoitti itse asiassa samaa kuin astronomia. *OO III*, 372–373.

³ Ks. esim. Ralph 2005.

⁴ Riikonen 2006, 268–270; 289. Riikosen mukaan Porthan ei ollut erityisemmin innostunut Herderistä, vaikka hänen tuotantoonsa tutustuikin. Enemmän Herder-vaikutteita tuli saamaan Porthanin oppilas Frans Michael Franzén.

Porthan on eräissä kirjeessään todennut, että hänen äidinkieltensä on suomi.¹ Hänen toimintansa vuonna 1770 perustetussa Aurora-seurassa liittyy kiinteästi hänen suomea koskeviin harrastuksiinsa. Aurora-seuran painottuminen suomen kielen, historian ja runouden tutkimukseen oli pitkälti Porthanin vaikutusta.² Myös vuonna 1771 ilmestymään alkanut Aurora-seuran *Åbo tidningar* -lehti, jonka ahkerimpia toimittajia Porthan oli, keskittyi suomen kieltä, kirjallisuutta, historiaa ja nykyoloja koskeviin julkaisuihin. Porthan ei kuitenkaan kiihkoillut suomen kielen puolesta siinä määrin kuin hänen jälkeensä tulleet 1800-luvun fennomaanit. Hän ei millään tavalla vastustanut ruotsin kieltä vaan keskittyi vain puolustamaan ihmisten oikeutta käyttää omaa äidinkieltään.³ Sekään, että Porthan piti antiikin kirjallisuutta ja taiteita esikuvallisessa asemassa, ei vähentänyt hänen antamaansa arvoa suomalaiselle kulttuurille. Suomen kieli ja kirjallisuus kykenisivät hänen mielestään kehittymään itsenäiseksi ja kultivoitumaan nimenomaan siten, että antiikin kulttuurista otetaan mallia. Antiikin ihailu on lähtökohta kansallisen kulttuurin ja kielen kehitykselle, eikä klassisten kielten ja kirjallisuuden harrastus ole ristiriidassa sen kanssa.⁴

Porthan kannatti ajatusta, jonka mukaan kieli on sitä kehittyneempi ja säännönmukaisempi, mitä korkeampi sitä puhuvan kansan sivistyksen aste on. *Åbo Tidningar* -lehdessä ilmestyi vuonna 1785 Porthanin kirjoitus Etelä-Amerikan abiponi-intiaaneista, joiden kulttuurin ja kielen primitiivisyyttä hän esittelee osoituksena tämän uskomuksen todenperäisyydestä.⁵ Myös väitöskirjassa *De linguarum usu historico* (1795) mainitaan Amerikan alkuperäiskielet esimerkkinä siitä, miten kieli ilmentää kulttuurin kehitystasetta ja kansan tapoja.⁶ Väitöskirjassa *De vi linguae in gentis ingenium* (1789) puolestaan esitetään varmana ja todistettuna asiana, että älykkään, ahkeran ja hyvätapaisten kansan kieli on kehittyntä ja monipuolista.⁷ Porthanin psykologian luentojen muistiinpanoista löytyy kielen kehitystasteen määritelmä.⁸ Kehittymättömässä ("helt rå") kielessä on paljon yksitavuisia tai hyvin pitkiä sanoja ja vain vähän konjugaatioita, deklinaatioita, moduksia ja tempuksia. Yleisesti ottaen kehittymätön kieli on vaikeaselkoista ja monimerkityksistä ("mörk och tvetydig"). Osittain kehittynyt ("halfodlad") kieli on sellainen, joka on jo saavuttanut jonkinlaisen säännöllisen muodon; eräissä teesissäkin Porthan esittää, että tällaista kieltä puhuva kansa

---

¹ Porthanin kirje Rasmus Nyerupille 27.8.1801 (Lagus 1898, 258): "Finska Poesien och språket, såsom mit egentliga Modersmål, har jag deremot med mera flit studerat." Tutkijoista esimerkiksi Manninen (2000, 125) ja Kajanto (1984, 14) ovat sitä mieltä, että Porthan todellisuudessaakin puhui ensimmäisenä kielenään suomea. Cederberg (1941, 13–15; 34–37) kuvailee, kuinka voimakkaasti Porthan identifioitui nimenomaan suomalaisiin (vastakohtana ruotsalaisille), mutta oli kuitenkin kansallistunteessaan maltillinen.

² Ikola 2000, 106. Porthanin alulle panemista suomen kielen tutkimuksen linjoista ks. Heikel 1894, 278–285. Porthanin lisäksi seuran perustajia olivat Per Jusleen (1739–1794) sekä Menander. Salaseuran esikuva oli tukholmalainen Utile dulci, jonka jäseninä nämä kaksi olivat olleet.

³ Viljamaa 2008, 28. Myös Herderin mukaan kieli on ihmisyyden perustava tunnusmerkki, ja oman kielen käytön estäminen on ihmisoikeusrikkomus (Karkama 2006, 362).

⁴ Saarela 1986, 292.

⁵ ÅT 1785, Bihang, 12–29. "Om Abiporne i Södra Amerika" (Ikonen 1997, 51).

⁶ OO X, 425.

⁷ OO X, 174.

⁸ OO II, 183.

on jo kehittynyt pois sivistymättömästä varhaislapsuudestaan (*Bibl. app. 2/2*). Täysin kehittyneen ("helt odlad") kielen tunnusmerkki on edellä mainittujen muistiinpanojen mukaan, että kyseisellä kielellä kirjoitetaan filosofisia tekstejä.

Vuonna 1798 ilmestyi teesiväitös (*Chron. 52*), jonka kaikki seitsemän teesiä liittyvät kielen kehitykseen. Tämä teesikokonaisuus alkaa puhekyvyn synnystä ja päättyy suomen kielen erinomaisuuden ylistykseen. Ensimmäisen teesin mukaan puhekyky ei ole synnynnäinen tai Jumalan lahjoittama kyky, vaan ihmisen oman älyn hedelmä (*Chron. 52/1*). Seuraavassa teesissä Porthan arvelee puheen kehityksen alkaneen jäsentymättömistä, eleisiin yhdistetyistä äännähdyksistä, joihin vähitellen alettiin liittää konsonantteja (*Chron. 52/2*). Teesin *Chron. 52/3* mukaan puheen kehitystä motivoi se, että se oli kätevä tapa vaihtaa ajatuksia muiden ihmisten kanssa. Sanat syntyivät tunneperäisistä huudahduksista sekä luonnon ääniä jäljittelemällä (eli onomatopoeettisesti). Vastaava selitys kielen synnystä esiintyy myös psykologian luentojen muistiinpanoissa.¹ Nämä teoriat ovat yhteneväisiä Herderin teoksessaan *Abhandlung über den Ursprung der Sprache* (1772) esittämien ajatusten kanssa.² Herderin mukaan kielellä ei ole suoraa jumalallista alkuperää, vaan kieli on vähitellen aistikkokemusten kautta kehittynyt kommunikaation väline. Myös sanojen synnyn onomatopoeettiset selitykset kuuluvat Herderin kieliteoriaan.³ Teesissä *Chron. 52/4* Porthan siirtyy käsittelemään kielen ja kulttuurin kehitysasteen yhtäläisyyksiä. Puhe koostuu äänistä ja ideoista, mistä seuraa, että kieli on yhtä kehittyntä kuin ihmisten sivistysaste (eli ideoiden tuntemus). Teesi *Chron. 52/5* sisältää Porthanin kielen ja kulttuurin yhteyttä koskevan ydinajatuksen: ihmisten ymmärryskyky on vaihtelevaa samaan tapaan kuin kieletkin ovat erilaisia. Kunkin kansan kieltä voi siis käyttää ("ikään kuin"; *quasi*) heidän sivistyneisyytensä mittarina. Seuraavan teesin mukaan kehittyneinkään kieli ei riitä kaikkien tunteiden tarkkaan ilmaisemiseen, vaan avuksi tarvitaan myös äännähdyksiä, ilmeitä ja eleitä (*Chron. 52/6*). Tällä on yhteys esitystaidon oppeihin, jotka ovat retoriikassa keskeisiä (ks. luku 4.1.). Viimeisessä teesissä Porthan liittää teorian kielten kehitysasteesta suomen kieleen, jolla hän sanoo olevan erinomaiset kehittymismahdollisuudet, kunhan sitä vaalitaan huolellisesti (*Chron. 52/7*). Lähes identtinen teesi on ilmestynyt myös kahta vuotta aikaisemmin (*Acc. app. 1/4*, 1796) ja sen kanssa samassa väitöksessä on teesi, jossa todetaan, että kansan alkuperäiskielestä voi olla suurta etua tai haittaa kansan kulttuurin kehitysasteelle samoin kuin kulttuurista voi olla hyötyä kielen kehitykselle (*Acc. app. 1/3*). Jo vuonna 1778 ilmestyneessä teesissäkin Porthan on todennut, että kielen ominaisuuksilla, puutteilla ja vahvuuksilla on suuri vaikutus ihmisten ajatteluun (*Poes. 4/3*).

Väitöskirjassa *De linguarum usu historico* käsitellään kieliä porttina kulttuurien tuntemukseen.⁴ Kielen ja ajattelun yhteydestä johtuu, että ihmismielen ominaisuuksiin perehtyvä filosofi saa kielistä hyvän tutkimusvälineen. Aihetta käsittelevässä teesissä Porthan toteaa, että monien kielten tunteminen ja niiden vertaaminen toisiinsa auttaa tutkimaan ymmärryskykyä ja ideoita (*Chron. 27/5*). Toisaalla hän sanoo, että kansan kielen kehittämisen edistää myös kansan ajattelukykyä (*Bibl. 15/4*). Kieli siis sekä kertoo ajatuksista että vai-

¹ OO II, 180–181.

² Riikonen 2006, 267–268. Tämä teos oli yksi kaikkiaan kymmenestä Porthanin omistuksessa olleesta Herderin kirjasta.

³ Karkama 2006, 363–364; 378.

⁴ OO X, 424.

kuttaa ajatuksiin. Tämän johdosta ei tieteessäkään voi tapahtua edistystä, jollei kieltä ensin kehitetä (ks. *Chron.* 12/8). Kansan alkuperäiskielen kehittäminen on Porthanin mukaan ehdottoman tärkeää. Sen laiminlyöminen johdattaa kansan ajattelua ja tapoja suorastaan kohti barbariaa, kuten väitöskirjassa *De vi linguae in gentis ingenium* todetaan.¹ Tämän väitöskirjan kantavaa teemaa esitellään myös sitä seuraavana vuonna (1790) ilmestyneissä teeseissä. Porthan tuomitsee ne, jotka eivät ymmärrä kotimaisen kielen kehittämisen tärkeyttä (*Chron.* 18/2). Kotimaisella kielellä hän tarkoittaa tässä yhtä hyvin suomea kuin ruotsiakin. Seuraavassa teesissä hän määrittelee, että omakielisen proosakirjallisuuden olemassaolo osoittaa kansakunnan alkaneen edistyä kohti ”vapaata mielen sivistystä” (*Chron.* 18/3). Psykologian luentomuistiinpanoissa esitetyt kielen kehitysasteen määritelmät liittyvät tähän. Filosofinen kirjallisuus osoittaa kielen korkeinta kehitysastetta, kun taas kielen runollisuus on usein merkinä sen kehittymättömydestä.² Proosakirjallisuus on siis jo osoitus jonkinlaisista edistysaskeleista kohti täysiverisen sivistyskielen asemaa.

Vuonna 1800 ilmestyneessä teesissä *Acc.* 8/2 Porthan esittää ikään kuin tiivistettynä kaikki kielen ja ajattelun yhteyttä sekä äidinkielen tärkeyttä koskevat ajatuksensa. Hän sanoo, että yleistäviä ja abstrakteja ideoita voi ajatella ja muistaa pääasiassa kielen avulla. Ihmiset siis ajattelevat jollakin kielellä, koska ajattelua ei ole ilman kieltä. Tämän johdosta on selvää, että ihmisten on saatava käyttää omaa äidinkieltään ja että sitä on myös kehitettävä; ihmisiä ei tule pakottaa vieraan kielen käyttöön. Porthan mainitsee teesin loppuksi, että etenkin uskontoa ei tule opettaa vieraalla kielellä. Teesin sisällölle löytyy vastine logiikan luentojen muistiinpanoista.³ Uskonnon opettamisesta vieraalla kielellä Porthan oli lausunut tiukan kannanottonsa jo vuonna 1789 väitöskirjan *De vi linguae in gentis ingenium* eräässä alaviitteessä: “[...] Quanta dementia! Quanta naturae humanae ignorantia! [...]”⁴ Ruotsin valtiopäivillä oli esitetty Suomen ruotsalaistamiseen viittaavia tavoitteita, joita Porthan vastusti ankarasti.⁵ Kansan sivistämistä varten tarvittiin kansan kieltä – myös suomea – osavia pappeja.⁶ Tämä teesi onkin selvästi suomen kielen puolustuspuhe. Latinan käyttöön akateemisena kielenä ei tässä teesissä viitata, vaikka vieraan kielen käyttöön pakottamisesta varoitetaan. Teesi on vetoamus sen puolesta, että äidinkielenään suomea puhuvat saisivat käydä koulussa ja kirkossa itselleen tuttua kieltä käyttäen ja kuullen.

¹ OO X, 175.

² OO II, 183. Tässä yhteydessä sekä väitöskirjassa *De vi linguae in gentis ingenium* (OO X, 177) huomautetaan lisäksi, että kielen filosofisuus ja runollisuus eivät suinkaan ole toisensa poisulkevia ominaisuuksia.

³ OO II, 29: ”NB Vi tänka altid på ett visst språk, vanl. går det lättast at tänka på modersmålet, som bäst harmonierar med våra tankars hela system och art. Derföre är svårt at öfversätta på ett annat språk (det man eljest väl kan skrifva) också sina egna skrifter; et tvång vil gerna röja sig; tankarna vilja följa ett annat språks marche.”

⁴ OO X, 176.

⁵ Porthan kirjoitti esimerkiksi vuonna 1793 *Åbo Tidningar* -lehdessä vastustavansa ankarasti sitä, että suomalaiset pakotettaisiin vaihtamaan oma äidinkieltensä ruotsiin (Ikola 1983, 19). Porthanin kielipoliittisista kannanotoista ks. myös Manninen 2008.

⁶ Laasosen (1991, 307) mukaan vielä 1700-luvun alussa suomalainen papisto oli pitkälti suomenkielistä, mutta vuosisadan loppua kohden suuri osa papeista ja muista korkeasti koulutetuista käytti jo kotikielenään ruotsia.

3.2. OPPIHISTORIA JA ESTETIIKKA

Oppihistorian (*historia litteraria*¹) virallinen opetus oli alkanut Turun akatemiassa vuonna 1756, kun Jacob Haartman (1717–1788) nimitettiin ylimääräiseksi filosofian ja oppihistorian professoriksi. Nimityksen myötä oppihistoriasta tuli tärkeä osa Turun akatemian opetusta ja tutkimusta. Kuitenkin esimerkiksi jo vuonna 1745 oli Porthanin opettaja Henrik Hassel puolustanut oppihistorian tärkeyttä eräässä teesissään.² Turun akatemiassa keskeinen oppihistorian auktoriteetti oli C.A. Heumann. Haartman ja myöhemmin myös Porthan käyttivät Heumannin teosta *Conspectus Reipublicae Litterariae* luentoimensa perustana.³ Haartman oli aloittanut uransa akatemian apulaiskirjastonhoitajana ja hänet oli nimitetty professorin virkaansa juuri siitä syystä, että hän työskenteli kirjastossa.⁴ Myös Porthan oli innokas kirjastotyöntekijä ja akatemian kirjakokoelmien järjestelijä; hän toimi kirjaston amanuenssina vuodesta 1764 ja kirjastonhoitajana 1772–1777.⁵ Ylipäänsä Ruotsin yliopistoissa oli varsin tavanomaista, että kirjastonhoitajat luennoivat oppihistoriaa, joka voidaankin osuvasti määritellä ”tieteeksi kirjoista ja niiden kirjoittajista”.⁶ Oppihistoriassa on kyse ennen kaikkea tutkimuksen historian tuntemuksesta, mutta esimerkiksi Porthan katsoi, että myös kaunokirjallisuuden tarkastelu kuului oppihistorian alaan.⁷ Turun akatemian kirjastonhoitajan viran luonteeseen kuului kirjaston kokoelmien hoitamisen lisäksi tiedottaa niistä ja niiden mahdollisuuksista nuorisolle; virkaan siis kuului opetusvelvollisuus.⁸

Porthanilla oli kansainvälinen maine laajasta lukeneisuudestaan. Hänestä kerrottiin eräässä anonyymien asiantuntijan kirjoittamassa muistiossa, että hän on ehdottomasti tapaa-

---

¹ Käytän tästä alasta suomenkielistä nimitystä oppihistoria; kuitenkin myös nimitykset kirjallisuushistoria, kirjastotiede tai tieteenhistoria sopivat täydentämään sen kuvausta. Ruotsiksi käytetään termiä ”lärdomshistoria” (esim. Lindroth 1978; 1981). Oppihistoria on 1700-luvun alkupuolella etenkin Saksassa suosituksi tullut tieteenala, joka pyrki vastaamaan jo suureksi kasvaneen kirjallisuuden määrän hallinnoimisen tarpeeseen. Sen varhaisimpia kehittäjiä olivat englantilainen Francis Bacon, joka teoksessaan *Advancement of learning* (1605) käsitteli kommentoitujen bibliografioiden laatimista, sekä sveitsiläinen Conrad Gesner (1516–1565) teoksellaan *Bibliotheca universalis* (1545).

² *Theses miscellaneae*, 16.4.1745. Teesi 21: *Historia litteraria non est negligenda, in quocunq;ue studiorum genere versemur*.

³ Urpilainen 2001, 244–245. Porthania edeltäneestä oppihistorian opetuksesta Turun akatemiassa ks. myös Nordman 1939, 121–123.

⁴ Kajanto 1984, 22.

⁵ Porthanin kirjastourasta ks. Vallinkoski 1975, 62–66. Heikki S. Eskelinen viittaa Vallinkosken käsikirjoitukseen *Turun Akatemian kirjaston historia III* (Helsingin yliopiston kirjasto, 64–83) todetessaan, että Porthania myöhempien kirjastonhoitajien lyhytaikaisuuden ja vähäisen toimeliaisuuden johdosta Porthan käytännössä itse huolehti kirjaston toiminnasta kuolemaansa saakka (Eskelinen 2000, 30).

⁶ Lindroth 1978, 679. Lindrothin määritelmä on sama kuin Heumannin teoksen alussa (1763, 1): ”*Historia litteraria est Historia literarum et literatorum [...]*.” Annerstedt (1914, 368) kertoo, että Uppsalan yliopistossa kirjastonhoitajat antoivat oppihistorian opetusta jo 1600-luvulla.

⁷ Varpio 1986, 20.

⁸ Klinge 2001, x.

misen arvoinen henkilö, koska hän on ”kirjallisuuden sanakirja” (*un lexicon de litterature*).¹ Porthanin monialainen asiantuntemus teki hänestä hyvän oppihistorian opettajan. Hänen Heumanniin perustuvista oppihistorian luennoistaan, jotka hän piti ainakin neljänä lukuvuonna, on julkaistu yhdet muistiinpanot (*Föreläsningar öfver Heumanni Conspectus Reipublicae Litterariae, 1803–1804*).² Porthan toteaa käyttävänsä tätä teosta, koska se on monista saatavilla olevista oppihistoriallisista kirjoista paras. Hän ei kuitenkaan osoita varauksetonta hyväksyntää sille. Luentomuistiinpanojen johdannossa mainitaan, että Heumann puhuu usein monisanaisesti turhista aiheista ja esittelee hyödyllisiä asioita liian lyhyesti. Porthan ei myöskään arvosta tämän esittämää oppihistorian määritelmää, joka on ”kirjallisuuden ja kirjailijoiden historia”. Sen sijaan hän hyväksyy Heumannin täydennyksen, jonka mukaan oppihistoria on ”kertomus kirjallisten opintojen synnystä ja edistymisestä meidän aikaamme asti”.³ Porthan tarkentaa määritelmää vielä toteamalla tässä yhteydessä, että termillä *litterae* tarkoitetaan kaikkia kirjallisia tieteenaloja, joista kullakin, esimerkiksi runoudella ja matematiikalla, on oma oppihistoriansa.

Porthan käsitteli oppihistoriallisia aiheita muillakin luentokursseillaan. Yleistä kirjallisuuden historiaa käydään läpi luentojen *Historia Litteraria Humaniorum* (1787)⁴ muistiinpanoissa, jotka on kirjannut ylös ylioppilas Jakob Frosterus. Porthanin itsensä kirjoittama kaunokirjallisuuden ja estetiikan historiaan keskittyvä luentokäsikirjoitus (*Om estetik och den sköna litteraturen*⁵) on peräisin ajalta vuoden 1791 jälkeen mutta ennen vuotta 1798. Porthan on saattanut tarkoittaa tämän käsikirjoituksen paitsi luentojen pohjaksi, myös käsikirjaksi aiheesta, jonka keskeiset sisällöt eivät olleet vielä vakiintuneet.⁶ Logiikan luentomuistiinpanoissa hän kuvailee oppihistoriaan liittyen sitä, millä perusteilla kannattaa valikoida kirjoja luettavaksi. Koska kirjallisuutta on niin runsaasti, ei kenelläkään ole mahdollisuutta perehtyä siihen kaikkeen. Avuksi tarvitaan bibliognosiaa, jota opitaan opettajien ohjauksessa, erilaisista bibliografisista lähdeteoksista ja kirjastovierailuista. Lisäksi tarvitaan kokemusta ja syvällistä perehtyneisyyttä. Harkintakyvyn kehittäminen on tärkeää, sillä kaikki kirjallisuus ei suinkaan ole yhtä lailla korkealaatuista, ei edes yleisesti arvostettu antiikin kirjallisuus. Bibliognosian lähteeksi mainitaan kirja-arvioiden lukeminen (”lectio Diariorum sive Ephemeridum Literariorum”), joiden avulla kirjallisuuden tuntemus pysyy ajan tasalla.⁷ Porthan käsittelee kirja-arvioita myös väitöskirjoissa *De autodidactis* (1802) ja *De vera notione felicitatis* (1802), joissa viitataan tiettyihin *Allgemeine Litteratur-Zeitung* sekä *Stockholms-Posten* -lehdissä julkaistuihin arvioihin.⁸ Kirja-arvioista on yksi teesikin, jossa to-

¹ Klinge 2001, ix.

² OO III, 341–464. Luennot pohjautuvat vuoden 1763 painokseen Heumannin teoksesta. Porthanin aikaisemmat luennot oli pidetty vuosina 1786–1787, 1794–1795 ja 1798–1799 (Nordman 1939, 125; *Catalogus praelectionum in Regia Academia Aboënsi 1786–1804*).

³ OO III, 343: ”Auctors första definition på Historia Litteraria [*Historia literaria est Historia literarum et literatorum*] duger icke, men den andra eller narratio de ortu et progressu studiorum literariorum ad nostram usque aetatem är god.”

⁴ OO III, 73–122.

⁵ OO XI:1, 1–96.

⁶ Klinge 2001, ix–xii.

⁷ OO II, 98–99.

⁸ OO XI:2, 457–458; 463.

detaan, että ne ovat hyvä apuväline sekä hyvien kirjojen valikoimiseen että niiden sisällön arvioimisen taidon kehittämiseen (*Acc.* 4/1).

Heumann-luennoillaan Porthan esittelee kirjapainotaidon kehitysvaiheita ja toteaa esityksensä aluksi, että se on ”verraton ja ihmiskunnalle mitä hyödyllisin taito”.¹ Samaa mielipidettä hän noudattaa eräässä teesissäkin: ”Ne, joiden mielestä kirjapainotaidon myötä kasvanut kirjojen määrä on kirjallisuudelle enemmän haitaksi kuin hyödyksi, ovat nähdäksemme erittäin väärässä.” (*Acc.* 5/8) Vastakkainen näkemys esiintyy esimerkiksi vuonna 1790 järjestetyssä osakuntaväitöksessä, jossa puolustettiin teesiä, jonka mukaan kirjapainotaito on tiedettä edistänyt ja suuri keksintö, mutta toisaalta se on ”täyttänyt maailman monilla huonoilla ja kelvottomilla kirjoituksilla”.² Porthanin mielestä kirjojen runsaus on yksinomaan hyvä asia, ja oppihistoriallisen bibliognosian avulla on mahdollista valikoida lukemisen arvoisia teoksia kirjallisuuden paljoudesta. Kirjapainotaidon hyödyt olivat hyvin konkreettisesti läsnä myös Porthanin omassa tutkimustyössä, jonka keskeisenä tavoitteena oli julkaista ja levittää laajaan tietoisuuteen sellaisia historiallisia dokumentteja, joita oli säilynyt varhaisilta ajoilta ja vain harvoina kappaleina.

Porthan korostaa oppihistorian tärkeyttä useissa teeseissään. Hän toteaa, että oppihistoria on hyödyllistä ja lisäksi kirjallisuuden harrastajalle välttämätöntä; sen asianmukaiseen käsittelyyn tarvitaan myös yhteiskunnallisen historian tuntemusta (*Chron.* 37/2). Toisessa teesissä hän varoittaa kokemuksen ylenkatsomisesta ja *a priori* -päätelmiin sortumisesta. Tällaisten virheiden ehkäisyssä auttaa oppihistoria, joka osoittaa niiden haitallisuuden (*Bibl. app.* 2/3). Oppihistoria kertoo muistakin vaaroista, kuten erään teesin mukaan siitä, että järkevä filosofisen ajattelun puute ja tapojen rappio johtaa kaikkinaiseen uskonnon halveksuntaan (*Chron.* 56/4). Oppihistoria on hyödyllistä tarjoamiensa esimerkkien vuoksi ja auttaa ymmärtämään esimerkiksi filosofisten kiistojen luonnetta. Porthan toteaa pistävästi, että oppihistoriasta voi havaita filosofien muuttaneen mielipiteitään kuten naiset ja hemmotellut nuorukaiset pukeutumistyyliään (*Russ.* 1/4). Toisaalla hän huomauttaa, että teologian ja filosofian oppihistorian tuntemus auttaa ihmisiä suvaitsemaan paremmin toistensa mielipiteitä (*Chron.* 24/6). Näin siis edistyy sekä tieteiden kehitys että erimielisyyksien sovittelua. Yhdessä teesissä Porthan viittaa menneiden aikojen alkemisteihin. Näiden toiminta oli typerää ja vahingoitti sekä heitä itseään että muita, mutta heidän sinnikkäät hankkeensa tuottivat kuitenkin joitain hyödyllisiä keksintöjä (*Chron.* 41/10). Tämä oppihistoriallinen esimerkki osoittaa, että tieteellisten erehdysten tutkiminenkin paljastaa toisinaan käyttökelpoisia keksintöjä.

Myös Porthanin huomiot harvinaisista kirjoista liittyvät oppihistoriaan. Varhaisin niistä on vuonna 1781 ilmestyneessä teesissä, jossa hän viittaa Jean Leclercin (1657–1736) toteamukseen ”harvinaiset kirjat ovat harvoin erinomaisia” (*rari libri, raro sunt praestantes; Bibl.* 8/4). Samaan tapaan Porthan puhuu myös teesissä vuodelta 1785, jossa hän toteaa, että tämä Leclercin näkemys pätee toki useimpiin harvinaisiin kirjoihin, mutta suoraa yleistystä asiasta ei voi tehdä (*Bibl.* 15/1). Leclerc -sitaatti on peräisin Heumannin teoksesta, jossa referoidaan myös Leclercin esittämiä moitteita niitä kohtaan, jotka keräilevät erityisesti

---

¹ OO III, 368.

² Heikkinen (1972, 166) referoi viipurilaisen osakunnan kuraattori Jakob Bonsdorffin johdolla järjestettyä osakuntaväitöstä, jossa väittelijänä oli Christopher Clayhills.

harvinaisia kirjoja.¹ Heumannin teokseen perustuvilla luennoillaan Porthan korostaa tämän siteeraaman Leclercin lausahduksen todenperäisyyttä: "Rara böcker äro sällan goda. Auctor ricktig."² Luentomuistiinpanoissa lausahdus tosin esiintyy osana Heumannin tekstin käsittelyä, kun teesissä taas se esitetään nimenomaan Leclerc -sitaattina. Teesissä *Bibl.* 8/4 Porthan jatkaa Leclercin hengessä, että harvinaisten kirjojen etsiskely ei ole hyvä harrastus yksityishenkilöille, paitsi korkeintaan hyvin varakkaille. Sen sijaan poliittista historiaa, kirkkohistoriaa tai oppihistoriaa tutkivat henkilöt saattavat päinvastoin hyötyä harvinaisista kirjoista. Tämä on Porthanin oma lisäys, johon palataan kymmenen vuotta myöhemmin väitöskirjassa *De libris raris* (1791).³ Väitöskirjassa todetaan, että harvinaisten kirjojen heikkotasoisuus ei suinkaan ole itsestään selvää ja että tämä väittäjä on yhtä altis poikkeuksille kuin sekin, että yleisimmät teokset olisivat muka kaikkein parhaita.⁴

Porthanin kiinnostus estetiikkaan näkyy niin ikään hänen teeseissään. Alexander Gottlieb Baumgartenin (1714–1762) mukaan estetiikka tarkoittaa aistimellista tietämistä tarkastelevaa oppi- ja tutkimusalaa.⁵ Turun akatemiassa sen käsittely alkaa 1700-luvun loppupuolella.⁶ Porthan liitti estetiikan sekä sen lähtökohtiin antiikissa, erityisesti Horatiukseen, että myös kotimaisen kulttuurin kehittämiseen. Koska estetiikka (*theoria artium elegantiorum*) tutkii ja määrittelee hyvää makua (*bonus gustus*)⁷, oli sillä Porthanin mielestä keskeinen tehtävä kansan taidemaun kehittäjänä. Maun oli kehityttävä, koska taiteetkin kehittyvät, ja kansaa tulee valmistaa korkeamman taiteen vastaanottamiseen. Estetiikan luennoimisen lisäksi Porthan toteutti tätä tavoitetta käytännönläheisemmin toimimalla Aurora-seurassa ja Turun Soitannollisessa Seurassa.⁸ Taiteen hyödyllisyydestä Porthanilla on vankka mielipide. Hän paheksuu niitä, jotka arvelevat taiteen olevan ainoastaan tapoja rappeuttavaa ylellisyyttä. Teesin *Bibl. app.* 1/3 mukaan sillä on päinvastoin merkittävä rooli ihmisten

---

¹ Heumann 1763, 329: "Clericus *Bibl. ant. et mod.* T. VII. p. 3. et in praef. *Artis criticae* non inepte iudicat, raros libros raro esse praestantes, et ob id ipsum raros fieri solere, quod sint minus erudite scripti. In *Bibl. Angl.* T. XIV. p. 194. sq. lepide ii exagitantur, qui libros tantum raros conquirunt, et studiosissime sibi comparant."

² OO III, 454.

³ Väitöskirjan ja sen vuonna 1792 ilmestyneen jatko-osan respondenttina on P. J. Alopaeus, jolla on todennäköisesti ollut merkittävä osuus tekstin laatimisessa. Alopaeus on myös Porthanin julkaistun Heumann-luennon muistiin kirjoittaja. Hänestä tuli oppihistorian dosentti sekä Porvoon lyseon opettaja ja kirjastonhoitaja. Riikonen 1998, xxv–xxvi.

⁴ OO X, 181.

⁵ Termi "estetiikka" on Baumgartenin luomus. Teoksessaan *Meditationes philosophicae ad poema pertinentibus* (1735) hän puhuu "havaitsemisen tieteestä" eli estetiikasta. Vuonna 1750 hän julkaisi teoksen nimeltä *Aesthetica*, jonka mukaan estetiikka on "scientia cognitionis sensitivae". (Wellek 1955, 144) Estetiikka voidaan määritellä myös klassisen retoriikan ja poetiikan sekä 1600–1700-lukujen tietoteorian ja logiikan yhdistelmäksi (Mehtonen 2002, 72).

⁶ Riikonen 2000, 52.

⁷ Käsite "(hyvä) maku" on ollut käytössä jo 1600-luvulla ja tullut tarkemman teoreettisen pohdinnan kohteeksi 1700-luvulla. Maulla viitataan yksilön havaitsemiin taiteellisiin arvoihin, joita hän tarkastelee sekä tunteella että kouluttautuneella järjellä. Wellek 1955, 24.

⁸ Kuisma 2005, 9. Viitatussa teoksessa on julkaistu suomennettuna Porthanin käsikirjoituksen *Om estetik och den sköna litteraturen* sivut 1-6.

tapojen parantajana; taide nimittäin voi parhaimmillaan pitää ihmiset poissa pahoilta teiltä. Taidetta rappeuttavana pitävillä Porthan tarkoittaa Rousseaut ja hänen ajatuksiaan seuraavia.¹

Porthanin aikana termillä ”kaunokirjallisuus” (*Litterae Elegantiores*, *Belles Lettres*, Vitterhet) tarkoitettiin yksinkertaisesti kaikkea retoriikan oppien mukaisesti laadittua kirjallisuutta, niin runoutta kuin historiankirjoitustakin.² Kaunokirjallisuus oli oppinutta kirjallisuutta, ei pelkkää viihdettä. Aivan ensimmäisten teesiensä joukossa Porthan esittääkin väitteen, että kaunokirjallisuus hyödyttää ihmisiä enemmän kuin useimpien filosofien abstraktit spekulatiot. Hän lisää vielä tiukkaan sävyyn, että ”ne jotka eivät tätä usko, eivät ymmärrä paljoakaan” (*Bibl.* 1/11). Porthan aloittaa kaunokirjallisuuden ja estetiikan historian luentokäsikirjoituksensa määrittelemällä tieteellisen kirjallisuuden ja kaunokirjallisuuden eroavaisuudeksi sen, että ensin mainittu pyrkii totuuksien osoittamiseen ja jälkimmäinen niiden esittämiseen miellyttävällä tavalla. Suppeammassa merkityksessä kaunokirjallisuuteen kuuluvat runous, kaunopuheisuus ja estetiikka eli kaunokirjallisuuden ja kaunotaiteiden teoria. Kaunotaiteisiin puolestaan kuuluvat musiikki, tanssi, piirustus, maalaus, kaiverrus, kuvanveisto ja arkkitehtuuri. Estetiikan tavoitteena on löytää yleisiä periaatteita, joiden avulla runoilijat, puhujat ja taiteilijat voivat muovata töitään hyvän maun mukaisesti.³

Hyvää makua ja estetiikan teoriaa käsittelevät Porthanin teesit koskevat joko kirjallisuutta, kaunotaiteita tai kumpaakin niistä. Varhaisimmassa näistä teeseistä hän esittää, että maku vaihtelee sekä yksittäisten ihmisten että kansakuntien välillä (*Bibl.* 19/9). Sanan *gustus* käyttö merkityksessä ”hyvä maku” eli tyyliä ei ollut mitään vakiintunutta saati klassista latinaa, joten Porthan käyttää teesissä ilmaisua ”niin kutsuttu”: *Gustum, quem dicunt* [...]. Hänellä oli yleisemminkin tapana perustella epäklassisten sanojen ja ilmausten käyttöä toteamuksella ”kuten on tapana sanoa”.⁴ Näin hän tekee myös myöhemmässä teesissä, jossa hän sanoo, että vanhan kirjallisuuden tulkitsemisessa tarvitaan oppineisuuden ja älyn lisäksi myös ”niin kutsuttua makua”: *gustu [...] quem vocamus* (*Chron.* 14/7). Seuraavassa väitöksessä ilmestyneessä teesissä hän käyttää jälleen ilmaisua ”niin kutsuttu hyvä maku”: *gustum, qui vocari solet, bonum* (*Chron.* 15/2). Teesin aiheena on se, kuinka tärkeitä sekä synnynnäinen lahjakkuus että luonnon ja taiteen luomien teosten ahkera tarkastelu ovat hyvän maun kehittämisessä. Vanhoja teoksia Porthan kutsuu nimityksellä *antiquitatis*

¹ Kajanto 1984, 135.

² Ruotsin kielessä ei vielä 1700-luvulla ollut käsitettä, joka olisi vastannut kaunokirjallisuutta sanan nykyisessä merkityksessä. Sanalla ”litteratur” tarkoitettiin tuolloin oppineisuutta yleensä. Vasta 1800-luvulla syntyi kaunokirjallisuuden käsite. Rantanen 1997, 11.

³ *OO* XI:1, 1. Myös väitöskirjassa *De habitu artium elegantiorum ad rempublicam* (1789) esitetään kaunokirjallisuuden ja kaunotaiteiden jako ja määritelmät. *Artes humanas* jaetaan varsinaisiin taiteisiin (*artes*) ja kirjallisuuteen (*litterae*). Kaunotaiteissa on kyse ruumiillisista taidoista, mutta myös mielen voimia tarvitaan. Kirjallisuus on mielen tuotosta. Ns. vakavassa kirjallisuudessa (*severiora*) eli tieteissä (*scientiae*) tarvitaan korkeampia mielen kykyjä (*superiores*). Kaunokirjallisuudessa (*elegantiora*) tarvitaan aistikkua ja mielikuvitusta (*sensus, phantasia*). Kaunokirjallisuuteen kuuluvat runous ja retoriikka, joita estetiikka (*theoria artium elegantiorum*) käsittelee. *OO* X, 123–124.

⁴ Kajanto 2000, 24.

monumenta, jolla hän tarkoittaa sekä kirjallisia että esineellisiä teoksia.¹ Seuraavassa teesissä (*Chron.* 15/3) hän viittaa kaiken antiikista säilyneen materiaalin, sekä kirjallisen että esineellisen, ensiluokkaisena pitämisen erheellisuuteen. Hänen parannusehdotuksensa on, että viisaat ja harkintakykyiset opettajat opastaisivat nuorisoa tähän materiaaliin tutustumisessa. Sitten (*Chron.* 15/4) hän täydentää tätä väittämää toteamuksella, jonka mukaan estetiikan teoria on hyödyllinen, kunhan sitä käytetään asiantuntevasti. Nämä teesit ovat vuodelta 1789, jolloin väitöskirja *De habitu artium elegantiorum ad rempublicam* eli ”Kaunotaiteiden ja valtion välisistä suhteista” julkaistiin. Porthan määrittelee hyvän maun (jälleen ”niin kutsuttu”: *bonus gustus, ut loqui solemus*) teesissä *Bibl. app.* 1/4 vuodelta 1795 kyvyksi keksiä ja kokea kauneutta taiteissa. Hän lisää, että tämä kyky kehittyy jatkuvan harjoituksen avulla. Retoriikan luentomuistiinpanoistakin löytyy selitys hyvälle maulle ja sen kehittymiselle. Niissä todetaan, että hyvä maku on enemmän tunneperäinen kuin järkiperäinen kyky. Tyylikkäiden tekstien lukemisen myötä kehittyy vaistonvarainen taito tunnistaa kauneutta ilman järkeen pohjautuvaa harkintaa.² Edellä esiteltyä teesiä seuraavassa lisätään, että vaikka mielikuviutus on tärkeimpiä taitelijoiden lahjoja, on myös harkintakyvyllä keskeinen rooli (*Bibl. app.* 1/5).

Estetiikan teoriaan liittyvät seikat olivat vakiintunut osa Porthanin opetusta, sekä puhe- taitoon että muuhun kaunokirjallisuuden käsittelyyn liittyen. Respondentit olivatkin saaneet tärkeimmät välineet näiden teesien puolustamiseen omalta opettajaltaan. Porthanin mukaan estetiikan tehtävä tieteenalana on löytää hyvän maun tottumuksista yleiset periaatteet ja määritelmät, joita runoilijat ja taiteilijat voisivat opiskella ja soveltaa. Hänen näkemyksensä mukaan oli tärkeää kerätä erilaiset näkemykset yhteen ja muodostaa tästä eklektisestä aineistosta käytännöllinen, hyvää makua palveleva ja yleissivistävä kasvatusväline.³ Kahdessa teesissä hän varoittaa toisaalta liian tiukkojen sääntöjen ja ahtaiden rajojen asettamisesta. Ensimmäisessä (*Chron.* 48/9) hän huomauttaa, että olisi väärin pitää kaikkia sääntöjä haitallisina taiteen kehitykselle. Asianmukaiset säännöt ovat hyödyksi, mutta ankarat, epätäydelliset ja mielivaltaiset säännöt rajoittavat taiteilijaa. Myöhemmässä teesissä hän tarkentaa tätä esimerkillä joidenkin filosofien toiminnasta, jotka pyrkivät asettamaan ruoudelle liian ahtaita rajoja (*Chron.* 55/3).

Hyvä maku arkkitehtuurissa on kahden teesin aiheena. Varhaisemmassa niistä Porthan toteaa, että ennen renessanssin aikaa Euroopan arkkitehtuurissa ja muissa taiteissa oli valloillaan rappeutunut tyyliisuunta, jota kutsutaan sille huonosti sopivalla nimellä goottilaiseksi (*Bibl.* 23/3). Ei ole selvää, kumpi teesissä on keskeisempää: goottilaisen tyyliisuunnan sopimaton nimitys vai sen rappeutuneisuus. Porthan oli joka tapauksessa oman aikansa tapaan uusklassismin eli empiren innokas kannattaja ja goottilaisen arkkitehtuurin halveksija.⁴ Jälkimmäisessä arkkitehtuuria koskevassa teesissä Porthan määrittelee ”niin

¹ Luonnon jäljittelyn merkityksestä taiteessa Porthan puhuu myös teesissä *Chron.* 22/5.

² OO IV, 347.

³ Klinge 2001, xii; xv.

⁴ Esteettisessä ajattelussaan Porthanin on määritelty edustaneen ranskalaista klassismia (Lindroth 1981, 178). Hänellä oli esimerkiksi tapana moittia keskiajan arkkitehtuurin tuotoksia ja esimerkiksi Suomessa yleisiä ristikirkkoja. Ristin muotoinen kirkon pohjakaava edusti hänen mielestään huonoa makua; sen sijaan kirkoista olisi ollut parempi rakentaa pyöreitä tai ovaalin muotoisia. (Saarela 1986, 190) Klinge (1898, 35) arvelee, että Porthanille Turun tuomiokirkko oli

kutsutun hyvän maun” tarkaksi kauneudentajuksi (*sensus pulchri exquisitus*), jota arkkitehti tarvitsee matematiikan ja talousopin osaamisen lisäksi (*Chron.* 36/1). J. A. Ernestin (1707–1781) *Archaeologia literaria* -teokseen (ilmestynyt 1768) pohjautuvilla klassillisen arkeologian luennoillaankin hän esitti, että rakennustaide eli arkkitehtuuri kuuluu talousoppiin, matematiikkaan ja taiteisiin.¹ Arkkitehtuurin käsittely liittyy taidehistoriaan, jota Porthan opetti klassillisen arkeologian nimityksen alla. Hän oli Turun akatemiassa ja kaikissa Ruotsin yliopistoissa ensimmäinen, joka luennoi tätä aihetta.² Klassillisesta arkeologiasta hän innostui todennäköisesti Göttingenin-matkallaan vuonna 1779.³

Edellä mainituilla luennoilla Porthan esittelee myös numismatiikkaa varsin laajasti.⁴ Varhaisemmalla luennoilla hän puhuu rahakokoelmista, joiden tarkoitus on rahojen historiallinen tutkimus. Hän kuvailee kokoelmien sisältämiä rahoja ja pohtii niiden aitoutta. Turun akatemian rahakokoelmassa, jonka perustaja Porthan oli, oli ainakin kreikkalaisia ja roomalaisia sekä vanhoja ruotsalaisia rahoja.⁵ Luentomuistiinpanoissa käsitellään kuitenkin esimerkiksi juutalaisten ja heprealaisten rahoja, joiden aitoudesta Porthan esittää epäilyksensä. Hän sanoo, että rahoja on kahta lajia: samarialaisia, jotka mahdollisesti ovat epäaitoja, ja kaldealaisia eli heprealaisia, jotka varmasti ovat epäaitoja.⁶ Nämä käsitykset ovat peräisin Ernestin teoksesta.⁷ Samasta asiasta Porthan puhuu vuodelta 1781 olevassa teesissä, joka on ilmestynyt lukukautena, jolloin Porthan ensimmäisen kerran luennoi klassillista arkeologiaa Saksasta palattuaan. Teesissä hän huomauttaa, että juutalaiset kolikot, joissa on kaiverruksia moderneilla samarialaisilla ja heprealaisilla aakkosilla, ovat lähes varmasti epäaitoja ja siksi niiden perusteella tehdyt johtopäätökset ovat arvottomia (*Bibl.* 8/5). Tämä teesi on osoitus siitä, että Porthanin luennoimat aiheet ja ajankohtaiset kiinnostuksen kohteet vaikuttivat teesien sisältöihin. Teeseissä on jälkiä klassillisen arkeologian opetuksesta myös niissä (edellä esitellyissä) tapauksissa, joissa Porthan puhuu antiikin esineellisen jäämistön tarkastelun tärkeydestä.

---

vain ”en Götisk ruin”. Hänen arkkitehtuurimakunsa pohjautui kreikkalaisen rakennustaiteen ihailuun.

¹ OO III, 201.

² Matinolli 1966, xvi.

³ Porthan tapasi Göttingenissä mahdollisesti edellä mainitun Ernestin, jonka teoksen pohjalta hän luennoikin ensimmäisen kerran heti matkaa seuraavana vuonna (Jarva 2000, 61–63). Myös Heynen ajatukset vaikuttivat Porthaniin Göttingenissä. Heyne oli painottanut ajattelussaan arkeologian, jota hän kutsui nimellä *Realphilologie*, tärkeyttä (Kajanto 1984, 22). Porthanin arkeologian luennoista on säilynyt kahdet muistiinpanot: lukuvuosilta 1796–1797 (*Annotationer öfver Ernesti Archaeologia Litteraria*; OO III, 123–218) ja 1801–1802 (*Föreläsningar öfver Archaeologien*; OO III, 219–340). Ernestin ohella hänen opetuksessaan näkyy huomattavia vaikutteita J. J. Winckelmannin tutkimuksista ja käsityksistä. Luennot olivat poikkeuksellisen suosittuja ja niitä kävivät kuuntelemassa muutkin kuin opiskelijat. Yksi suosion syy saattoi olla se, että Porthan käytti luennoilla kuvamateriaalia antiikin esineistöstä. Lisäksi hän havainnollisti esitystään Turun akatemian rahakokoelman kolikoilla. Matinolli 1966, xvi–xvii.

⁴ OO III, 148–157 (”Om Mynt-Kunskapen”); 274–289 (”De Re Numaria”).

⁵ Heikel 1940, 242; Jarva 2000, 73.

⁶ OO III, 151.

⁷ Ernesti 1768, 60–61.

Oppihistorian ja estetiikan opettajana Porthan hyödyntää parhaiksi katsomiaan näkökulmia näistä uudehkoista tieteenaloista. Näihin liittyvät teesit ovat ilmestyneet pääasiassa hänen vuonna 1779 tekemänsä Göttingenin-matkan jälkeisinä aikoina, mikä viittaa siihen, että hän reagoi ajankohtaisiin vaikutteisiin uransa aikana. Esineellisen taiteen tuntemus täydentää hänen varsinaista harrastustaan eli kirjallisuutta, ja taidehistorian opetuksessa hän olikin edelläkävijä Turun akatemiassa. Teeseissä keskeisimmäksi aiheeksi kohoaa kirjallisuuden historian merkitys itsenäisen ajattelun kehittämisessä.

3.3. RUNOUTTA, KÄÄNNÖKSIÄ JA MUUTA KIRJALLISUUTTA

Porthan esittää teeseissään neuvoja ja mielipiteitä erityyppisestä kirjallisuudesta. Tässä yhteydessä käsittelen teesejä, joiden aiheena on (a) runous ja (b) kirjallisuuden kääntäminen. Esille tulee lisäksi Porthanin tapa käyttää sananlaskuja tai lentäviä lauseita (c) sekä muutamia matkakertomuksiin (d) ja ”kivityyliin” (e) liittyvät hajahuomiot teeseissä. Huomionarvoinen seikka on vielä kirjeiden kirjoittamista koskevien teesien puuttumisen (f).

a) Runous

Myöhemmät polvet ovat pitäneet suomalaisen kansanrunouden tutkimusta yhtenä Porthanin suurimmista ansioista. *De poësi Fennica* -väitöskirjasarjan ilmestymisen aikoihin (1766–1778) ei tosin vielä ollut olemassa kansanrunouden käsitettä.¹ Kansanrunouden tutkimuksen varsinaista alullepanijaa J. G. Herderiä Porthan ei ilmeisesti tuntenut ennen 1790-lukua, mutta James Macphersonin (1736–1796) 1760-luvulla julkaisemat tutkimukset Ossianin lauluista olivat hänelle kuitenkin jo varhain tuttuja.² Porthanin kansanrunouden tutkimus oli ennen kaikkea kielen ja historian tutkimusta; hän ei varsinaisesti tarkastellut runojen esteettisiä arvoja. Tämä suhtautumistapa todistaa osaltaan myös siitä, että Porthan ei ollut saanut vaikutteita Herderin edustamasta varhaisromantiikasta.³

Teeseissä Porthan ei erityisesti käsittele suomalaista runoutta, vaan puhuu vain yleisellä tasolla esikirjallisen ajan runoudesta. Porthan tunsi suullista runoutta kenties omakohtaisesti lapsuutensa ajoilta, koska hänen kotiseudullaan Keski-Suomessa runonlaulannan on arveltu vielä 1700-luvun alussa olleen elävää kansanperinnettä.⁴ Hän toteaa eräässä teesisä, että ”kenenkään ei tule pitää ihmeellisenä sitä, että runoustaito on useimpien kansojen keskuudessa kirjallisuutta vanhempaa” (*Poes.* 3/2). Tämä oli Porthanin ajalle tyypillinen näkemys (vrt. myös luvussa 3.1. esitellyt huomiot kielen kehitysasteista).⁵ Oppihistorian

¹ Honko 2000, 89.

² Tommila 1989, 50; Honko 2000, 90.

³ Kajanto 1983b, 18; 21.

⁴ Kajanto 1983b, 22; Hakamies 2008, 69.

⁵ Esimerkiksi Homeros-tutkija, skotti Thomas Blackwell totesi vuonna 1735 ilmestyneessä teoksessaan *Enquiry into the life and writings of Homer*, että runous oli proosaa vanhempaa ihmiskunnan historiassa (Lindroth 1981, 198). Aiheesta kirjoitti myös mm. Frans Mikael Franzén. Hän haki kaunopuheisuuden dosentuuria väitöksellä *Historiola orationis humanae quattuor aetatibus descriptae* (1. osa 1791, 2. osa 1795). Väitöksessä esitetään kielten aikakausien jako: ”I. Aetas Puerilis seu Barbara, II. Juvenilis seu Poëtica, III. Virilis seu Philosophica, IV. Senescens seu Corrupta.”

luentomuistiinpanoissakin on terävä huomautus aiheesta: ”De äro stora narrar, som disputerat om det förr blifvit skrifvit vers eller prosa. Ty ostridigt är, at vers förr skrifvits.”¹ To teamus on samaa tyyliä, mitä Porthanilla on tapana käyttää teeseissäkin, kuten: ”Ne ovat naurettavia, jotka...”. Se toimii keinona vahvistaa oman väitteen painoarvoa ilman, että vastakkaisen näkemyksen edustajaa kuitenkaan osoitettaisiin nimeltä mainiten.

Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä Porthan esittää, että runoustaito on saanut alkunsa tunteiden ilmaisemisen tarpeesta sekä niin hyödyn kuin viihtymisenkin takia, jonka vuoksi on ymmärrettävää, että se on kehittynyt jo alkukantaisina aikoina sivistymättömien kansojen parissa (*Stip.* 3). Porthanin näkemys suullisen runouden perinteestä kaiken kirjallisen kulttuurin esiasteena johtaa muihinkin päätelmiin. Teesissä *Bibl.* 19/8 hän sanoo tämän kulttuurin kehittymisen järjestyksen ilmentävän ihmisen ymmärryskyvyn luonnollisia ominaisuuksia. Lisäksi tietoa tästä järjestyksestä voidaan hyödyntää varhaisen kirjallisuuden, myös proosamuotoisen, selittämisessä (ks. *Chron.* 33/6).

Porthan käsitteli luennoillaan ennen kaikkea kirjallista runoustaitoa. Runousopin professuuri oli lakkautettu talousopin professuurin tieltä vuonna 1747, jonka jälkeen puhe- taidon professori oli pääosin vastuussa runouden opettamisesta (*professor eloquentiae & poëseos*). Porthanin edeltäjä Hassel ei opettanut runoutta tai kirjoittanut siitä väitöskirjoja lainkaan, joten Porthanin toiminta loi merkittävän täydennyksen tämän professuurin lakkauttamisen aiheuttamaan tyhjiöön.² Teeseissään Porthan antaa joitakin käytännön ohjeita runojen laatimiseen. Hän puhuu eepisestä eli kertovasta runoudesta ja sanoo, että siinä on luvallista käyttää myyttisiä tarinoita allegorian lähteenä (*Russ.* 3/4). Allegoria on aiheena myös Porthanin väitöskirjassa *De allegoria* (1792) sekä estetiikan luentokäsikirjoituksessa, joka on peräisin 1790-luvulta. Luentokäsikirjoituksessa todetaan, että mytologia on yksi allegorioiden lähteistä.³ Toinen teeseissä esille tuleva käytännön kysymys runoudesta on, tuleeko sen ehdottomasti olla mittaan sovitettua. Varhaisessa teesissään vuodelta 1772 Porthan toteaa, että proosamuotoinen runo on puutteellinen. Hän lisää, että toisaalta pelkkä mittaan sovittaminen ei vielä riitä tekemään runoa. (*Bibl.* 2/11) Porthanin aikalaiset, esimerkiksi hänen arvostamansa estetiikan teorian auktoriteetti J. G. Sulzer (1720–1779), olivat sitä mieltä, että myös proosamuotoinen runous on hyväksyttävää ja että proosan käyttäminen on suorastaan suositeltavaa etenkin näytelmäteksteissä. Väitöskirjassa *De poemate prosaico* vuodelta 1792 kumotaan tämä mielipide.⁴ Horatiuksen *Ars poetica* -teosta käsittelevien

¹ OO III, 439.

² Sarasti-Wilenius 1994, 67. Porthan luennoi mm. Horatiuksen *Ars poetica* -teosta sekä Oodeja (*Carmina*) vuonna 1792 sekä Vergiliuksen *Georgica* -teosta vuonna 1790. Kasvatusopin luentomuistiinpanoissa Porthan suosittelee ensimmäisenä luettavaksi Ovidiuksen teoksia *Tristia* ja *Epistulae ex Ponto* sekä sopivia otteita teoksesta *Metamorphoses*. Seuraavana tulee lukea Vergiliusta, ensin *Georgicaa* ja sitten *Aeneis* -eepoksen ensimmäisiä kirjoja. Myös helppoja otteita Horatiukselta voidaan lukea. (OO II, 317) Nämä neuvot koskevat alkeiskoulutusta, mutta Porthanin luennoimien tekstien perusteella hän noudatti akateemisessa opetuksessakin näitä samoja linjoja, jotka oli määritelty jo akatemian statuuteissa. Antiikin runouden tuntemuksen lisäksi myös runojen kirjoittamisen taitoa pidettiin osana akateemista sivistystä. Erilaisia onnittelutekstejä kirjoitettiin usein runomuotoisiksi. (Kreikankielisiä onnittelutekstejä Turun akatemiassa käsittelee laajasti Korhonen 2004.)

³ OO XI:1, 18–20.

⁴ OO X, 276; Riikonen 1998, xxv.

luentojen muistiinpanoissa todetaan, että kysymys runouden proosamuotoisuuden hyväksyttävyydestä on pelkkää sanasotaa ("ordstrid"; vrt. Porthanin käyttämä termi *logomakhia* ja sen käsittely luvussa 6.2.), kunnes runouden käsite ja runoudelle asetetut vaatimuksen on kunnollisesti määritetty.¹ Nämä luennot on pidetty samana vuonna kuin väitöskirja *De poëmate prosaico* on ilmestynyt. Porthan näyttää pitäneen sinnikkäästi kiinni mittaan sovitetun runouden paremmuudesta, mikä osoittaa, että antiikin runous oli hänelle korkein mahdollinen esikuva.²

Porthanilla oli runoustaidon opettamisen merkityksestä eräänlainen keskitien mielipide. Runous on alun perin luonnonlahjakkuuden synnyttämää, mutta on selvää, että modernina aikana sitä voidaan ja tulee myös opiskella. Tämä ilmenee teesissä, jossa Porthan käsittelee sanontaa *poeta nascitur non fit* ("runoilijaksi synnyttään, ei tulla"). Hän toteaa, että tällainen sanonta ei suinkaan mitätöi ahkeran harjoittelun merkitystä runoustaidon synnyttämisessä. (*Poes.* 3/1) Väitöskirjassa *De autodidactis* (1802) on viittaus samaan sanontaan puhuttaessa runoudesta, joka on syntynyt kirjallista sivistystä vailla olevien kansojen keskuudessa.³ Sanonnalla on perinteisesti otettu kantaa kysymykseen, onko runoustaito synnynnäinen lahja vai tietoisien harjoituksen tulos.⁴ Vuonna 1843 Frans Mikael Franzén mainitsee, että Porthanin kirjoittaman (ja nyttemmin kadonneen) runousopin käsikirjan luonnoksen perusteella hän piti runouteen perehtymisen ensisijaisena keinona erinomaisten runoilijoiden ahkeraa lukemista.⁵

Runouden tietoisien harjoittelun tarpeellisuudesta Porthan toteaa eräässä teesissä, että tyylikkyys ei riitä runoilijalle, vaan tarvitaan myös tietämystä asioista (*Bibl.* 8/1; tarkemmin ks. luku 4.2.). Tyylikkyyttä ja tietämystä edellytetään runoilijoilta, puhujilta ja yhtä lailla filosofeiltilakin. Toisessa teesissä Porthan sanoo, että olisi virhe arvioida runoutta vain mielikuvituksen avulla ja filosofiaa vain järjen avulla (*Chron.* 1/1). Mielikuvituksen roolia runoudessa käsitellään väitöskirjassa *De entusiasmo poetico* (1785), jossa puhutaan myös harkintakyvyn ja hyvän maun tarpeellisuudesta runollisessa ilmaisussa.⁶ Eräässä edellä esitellyssä teesissäkin (*Bibl. app.* 1/5; luku 3.2.) Porthan liittää nämä asiat yhteen: rikas mielikuvitus on taiteilijoille tarpeellinen erityislahja, mutta harkintakyvyn voimaakaan ei tule unohtaa. Runouden tulee toki sisältää tunnetta, mutta ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä Porthan sanoo, että runouden tunteellisuus ei saa olla mielipuoლისuutta, vaan sen tulee olla järjen ohjaamaa (*Stip.* 4). Teesien joukossa hän esittää myös huomautuksen runouden laadun arvioinnista: "Runoilija, joka ei kykene nousemaan keskinkertaisuuden yläpuolelle, ei ansaitse ylistystä." (*Chron.* 41/8)

¹ OO IV, 12.

² Kajanto 1984, 102.

³ OO XI:2, 457: "Sic egregia carmina apud gentes quoque literis parum expolitas, sola natura duce condita fuisse, adeo pervulgata est res, ut in proverbium abierit: *nasci Poëtas, non fieri.*"

⁴ Sanontaa on toisteltu kirjallisuudessa satojen vuosien ajan. Se esiintyy varhaisimmillaan n. vuonna 200 kirjoittaneen Pseudo-Acron kommentaarissa Horatiuksen *Ars poetica* -teokseen. Taustalla on jo 400-luvulla eaa. Pindaroksen aloittama pohdinta siitä, kumpi on runoudessa tärkeämpää: luonto (eli synnynnäinen kyky) vai opittu taito. (Ringler 1941, 497–498; 500–501)

⁵ Klinge (2001, x, xvi) siteeraa Franzénia: "Hvad poetiken angår, hade han däröfver gjort ett eget utkast, men trodde, att den bäst kunde läras genom flitig läsning af ypperliga skaldeverk."

⁶ OO I, 439–466; Kajanto 1984, 100.

Runouden käyttötarkoituksesta Porthan huomauttaa teesissä *Bibl.* 23/7, ettei sen päämääränä ole ainoastaan viihdyttäminen. Tällä hän tarkoittaa, että runouden keskeisenä tehtävänä on myös opettaa. Porthanin näkemyksissä runoudesta onkin sekä käytännöllisyyttä että uushumanismin esteettisiä arvoja; perinteisesti myös runouden moraalinen esikuvallisuus oli tärkeää.¹ Opetustehtävän onnistumiseksi runoilija tarvitsee laajaa tietämystä asioista. Tämä ei myöskään saa holtittomasti muunnella totuutta, mikä todetaan teesissä, jossa viitataan sekä runouteen että puhetaitoon (*Bibl.* 12/1; tarkemmin ks. luku 4.1.). Kuitenkin Horatiuksen *Ars poetica* -teosta käsittelevien Porthanin luentojen muistiinpanoissa huomautetaan, että runous eroaa esimerkiksi historiankirjoituksesta siinä suhteessa, että runoilija saa muokata totuutta miellyttävämmäksi.² Väitöskirjassa *De studio et flore poeseos in patria juvando* (1781) todetaan, että taiteellisten taitojen, etenkin runouden, pitäminen vain huvituksena ja oppineiden ihmisten nautintona väheksyy niiden todellista arvoa.³ Taustalla on ajatus, jonka mukaan runoudella on suuri arvo ihmisten kasvattamisessa ja esimerkiksi kielen opettamisessa.

Varhaisten teesien joukossa on näytelmäkirjallisuutta ja näytelmien esittämistä koskeva väittäjä, josta ilmenee, mikä ero on vakavalla (kauno)kirjallisuudella ja pelkällä viihteellä. Teesissä Porthan myöntää, että näytelmien esittäminen ei uhkaa siveellisyyttä ja on jopa hyödyllistä, kunhan ne alistetaan huolelliselle ennakkotarkastukselle. Näytelmissä ei ole mitään pahaa, mutta ne kuuluvat selvästi alempaan kastiin kuin varsinainen kirjallisuus. Teesi nimittäin jatkuu toteamuksella, jonka mukaan Molièren komediat ja muut vastaavat eivät suinkaan sovi tapakoulutuksen välineeksi eikä Molière todellakaan ansaitse tulla kutsutuksi filosofiksi. (*Russ.* 1/2) Tämä teesi edustaa Porthanin näkemystä siitä, mitkä ovat kirjallisuuden ja viihteen käytön soveliaat rajat. Hänen aikanaan olivat ranskalaiset komedianäytelmät suosittu huvitus, ja Molière sekä muut aikakauden komediakirjailijat pitivät näiden näytelmien tehtävänä ihmisten viihdyttämistä kasvattamistarkoituksessa.⁴ Teesinsä perusteella Porthan jättää komedianäytelmät moraalikasvatuksen välineiden ulkopuolelle. Oppihistorian luentomuistiinpanoissa todetaan Molièrestä, että tämän näytelmissä hyville nauretaan ja paheita ylistetään; teatteria itsessään voisi käyttää ”tapojen kouluna”, mutta sitä käytetään myös väärin tarkoituksiin.⁵

Runouden lukeminen on moraalikasvatusta mutta samalla myös yksi kielen oppimisen keinoista. Latinankielisestä runoudesta on teesin *Chron.* 38/5 mukaan suurta apua sekä kielen ymmärtämisen että sanojen oikean lausumistavan oppimisessa. Teesissä Porthan suosittelee tätä oppimismetodia myös edistyneemmille kielen taitajille. Lausumista opettava

---

¹ Kajanto 1984, 54. Wellek (1955, 21) puhuu uushumanistisesta (”neoclassical”) kirjallisuuden teoriasta ja viittaa G. J. Vossiuksen teokseen *Poeticarum institutionum libri tres* (1647; I, 52), jossa tämä toteaa: ”Poetae sunt morum doctores.” Sarasti-Wilenius (1994, 66) mainitsee, että Turun akatemian merkittävimmän runousopin professorin Torsten Rudeenin (professorina 1692–1706) mukaan runouden tarkoitus on viihdyttäminen ja opettaminen (*delectatio et informatio animorum*).

² OO IV, 31.

³ OO I, 267: ”Error multorum insidet mentibus, non turpis minus quam noxius, quo sibi persvadent, Artium Elegantiorum, & imprimis Poëseos nullum alium esse finem, quam ut delectent, ac doctam quandam hominum animis voluptatem adferant. Falsa haec opinio [...] de pretio et dignitate praestantissimae facultatis nimis abjecte sentire docuit [...]”

⁴ Wellek 1955, 21.

⁵ OO III, 116.

tekijä runoudessa on sen mitallisuus, ja kielitaito kohenee sanojen erilaisia käyttötarkoituksia havainnoimalla. Kasvatusopin luentomuistiinpanojen latinan opettamista koskevassa osiossa puhutaan runouden hyödyistä kielen oppimisessa. Kieltä ei voi osata kunnolla ilman runouteen perehtymistä, ja erityisen tärkeää se on sanojen lausumisen ja tavujen oikean keston oppimisessa. Lisäksi runous opettaa hyvää makua ja rikastuttaa mielikuvitusta.¹ Teesissä *Chron.* 50/3 Porthan esittää kootusti kaikki edellä ilmi tulleet ajatuksensa runouden tarkoituksesta ja hyödyistä. Hän toteaa, että ”erinomaisten runoilijoiden” (eli antiikin runouden parhaimmiston) lukeminen on sekä viihdyttävää että älyllisesti kehittäväää. Lisäksi se ”tuo kaikki kielen rikkaudet saataville”. Teesissä suositellaan runouden lukemista kaikille oppineisuutta tavoitteleville, mutta varsinkin tuleville puhujille.²

b) Kääntäminen

Latinan- ja kreikankielinen klassinen kirjallisuus oli Porthanin pääasiallinen kiinnostuksen kohde kääntämisen saralla. Jo vuonna 1778 hän toteaa teesissään, että tärkeimpien klassisten tekstien kääntäminen ruotsin kielelle on monestakin syystä aiheellista (*Poes.* 4/1). Hänen johdollaan ilmestyi myöhemmin väitöskirja *De consilio convertendi in vernaculam scripta Graecorum Romanorumque classica* (1786), jossa käsitellään klassisten kielten merkitystä ja antiikin kirjallisuuden kääntämisen mielekkyyttä modernina aikana. Suhtautuminen kääntämiseen on kaksijakoista tässä väitöskirjassa. Käännösten lukemisen arvellaan kannustavan alkukielten opiskeluun, ja lisäksi niiden laatiminen kehittää kotimaista kieltä. Toisaalta käännöksiin turvautuminen haittaa syvällistä alkukieleen perehtymistä, eivätkä käytössä olevat käännökset välttämättä ole riittävän korkeatasoisia.³ Porthan osoitti kuitenkin hyväksyntänsä käännöksille: hän julkaisi *Åbo tidningar* -lehdessä omia ruotsinnoksiaan antiikin teksteistä. Laajin on kuudessa numerossa vuonna 1789 ilmestynyt proosamuotoinen käännös Horatiuksen *Ars poetica* -teoksesta (*Försök till prosaisk öfversättning af Horatii bref om skaldekonsten*).⁴ Lisäksi hän käänsi epigrammeja *Anthologia Graeca* -kokoelmasta.⁵

Vuodelta 1775 olevassa teesissä (*Russ.* 1/3) Porthan esittää käännösohjeita ja käyttää ranskalaista kääntäjää Pierre Le Tourneuria (1736–1788) varoittavana esimerkkinä. Teesin aluksi hän toteaa, että kääntäjän tulee keskittyä kirjoittajan ajatusten ja käsitteiden eikä vain yksittäisten sanojen kääntämiseen. Kääntäjä ei saa muokata tekstin sisältöä tai väaristellä kirjoittajan mielipiteitä, kuten Le Tourneur teki englantilaisen runoilijan Edward Youngin (1681–1765) teokselle *Night Thoughts* (*Querela sive Cogitationes Nocturnae*): ”ei niinkään kääntänyt vaan suorastaan varasti itselleen”.⁶ Mainituksessa teesissä Porthan tuomitsee Le Tourneurin ja hänen kaltaisensa ”muka oppineiksi kääntäjiksi, jotka käsittelevät tekstejä

¹ OO II, 316.

² Runouden ja puhetaidon läheistä suhdetta korostetaan myös eräässä toisessa teesissä (*Russ.* 1/1). Käsittelemä aihetta lähemmin luvussa 4.2.

³ OO X, 33; 36.

⁴ ÅT 1789/20, 21, 23, 31, 32, 39 (Heikel 1894, 226).

⁵ Riikonen 1998, xxii.

⁶ Porthan käsittelee Youngia ylistävään sävyyn estetiikan ja kaunokirjallisuuden luentokäsikirjoituksessa: ”Allt hwad denne mannen skrifvit wittnar om ett original snille.” (OO XI:1, 72) Youngin teos oli suosittua lukemista Porthanin aikana, ja sekä Porthanin että hänen oppilaansa, runoilija Frans Michael Franzénin tiedetään arvostaneen sitä suuresti (Koskimies 1956, 276; 320). Se oli käännetty myös ruotsiksi nimellä *Sömmlösa nätter* (af Forselles 2008, 119).

kuin pedagogit poikia: jos toisten kirjoitukset eivät miellytä, kirjoittavat he itse oppineemmin ja kauniimmin”. Tässä yhteydessä on kyse käännöksestä, joka on tehty nykykielestä toiseen (englannista ranskaan). Kääntämiseen liittyvien näkökohtien käsittely ei kuitenkaan eroa siitä, mitä Porthan muissa teeseissä sanoo antiikin kirjallisuudesta. Ranskalaisiin kääntäjiin hän viittaa uudelleen teesissä *Acc.* 11/6, jossa hän valittelee klassisten tekstien käännösten vähyyttä. Tärkeimpiä kreikan- ja latinankielisiä tekstejä tulisi ruotsintaa ”taidokkaasti ja tarkasti”, koska niitä on liiaksi käännetty ”ranskalaiseen tapaan”.

Sanatarkan kääntämisen järjettömyys on aiheena kolmessa teesissä, joissa Porthan ei erottele klassisen ja uudemman kirjallisuuden käännöksiä toisistaan. Hän toteaa: ”Se, joka pyrkii kääntämään toisten kirjoituksia sanasta sanaan, ei ansaitse hyvän kääntäjän nimeä. Päinvastoin on hänen toimintaansa aiheellista pitää järjenvastaisena.” (*Bibl.* 11/5) Toisessa teesissä hän nimittää sanatarkkaa kääntämistä ”häpeällisen tietämättömyyden sikiöksi”, joka osoittaa kääntäjän epäpätevyyden ja tekee vääryyttä sekä alkutekstiä että lukijaa kohtaan (*Chron.* 7/6). Kolmannessa aihetta koskevassa väittämässä hän huomauttaa, että sanatarkan käännöksen pitäminen luotettavimpana käännöksenä on häpeällinen erehdys (*Chron.* 39/2). Nämä sekä muut yllä käsitellyt teesit osoittavat, että sanasta sanaan kääntämisen ja ranskalaisen tyylin vastustaminen ovat olleet Porthanin lempiaiheita vuodesta toiseen, eivätkä ne unohdu myöskään edellä mainitussa väitöskirjassa *De consilio convertendi* (...).¹ 1700-luvun Ruotsin kulttuurissa olivat ranskalaiset vaikutteet varsin läpitunkevia, ja aikakaudella yleisesti hyväksytyihin käännösperiaatteisiin kuului, että kääntäjä otti alkutekstin ikään kuin omiin nimiinsä.² Porthanin teeseissä on selkeät kannanotot sekä tätä suuntausta että toista ääripäätä, sanatarkkaa kääntämistä, vastaan. Hän reagoi näihin molempiin perinteisesti käytettyihin kääntämisen tapoihin tähdäten siihen, että käännöstyössä noudatettaisiin järkevää keskitietä.

Väitöskirjassa *De vi linguae in gentis ingenium* (1789) Porthan puhuu siitä, miten kieli muokkaa kansakunnan ajattelua. Eräässä alaviitteessä hän huudahtaa, miten harvat Ciceroa lukevat ymmärtävät kunnolla tämän todellisia ajatuksia ja sanojen voimaa, ja millaisia erehdyksiä väärin ymmärretyt ja huonosti käännetyt vanhat kirjoitukset, esimerkiksi Raamattu, ovat aiheuttaneet.³ Kääntäjän on ymmärrettävä alkutekstin maailmaa syvällisesti, jotta hän kykenisi välittämään kirjoittajan ajatukset. Tähän liittyy myös luvussa 3.2 käsitelty hyvä maku eli tyyli-taju: Porthan toteaa eräässä teesissään, että vanhojen kirjoittajien selittämässä (jonka tässä yhteydessä samaistan kääntämiseen) tarvitaan oppineisuutta, älyä ja hyvää makua (*Chron.* 14/7). Toisaalla hän perustelee historian opiskelun hyödyllisyyttä sillä, että sen tuntemus on välttämätöntä vanhojen kirjoitusten ja etenkin pyhien tekstien kääntäjille (*Chron.* 49/1). Väitöskirjassa *De consilio convertendi* (...) todetaan, että antiikin kirjallisuuden kääntäminen hyvin edellyttää kattavaa antiikin maailman tuntemusta.⁴ Oppihistorian luentomuistiinpanoissakin on huomautus, jonka mukaan oppineisuus ja äly ovat hyvän kääntämisen edellytyksiä. Samassa yhteydessä mainitaan, että käytössä olevat ruotsinnokset ovat usein hyvin taitamattomasti tehtyjä.⁵

¹ OO X, 40; 45–46.

² Sorvali 2002, 187.

³ OO X, 172.

⁴ OO X, 39.

⁵ OO III, 462.

Yksittäisten sanojen kääntämisestä Porthan toteaa teesissä *Bibl.* 10/6, että etymologia on siinä avuksi. Hän lisää kuitenkin, että sanan varsinainen käyttötapa tulee myös huomioida eikä nojautua liiaksi etymologiaan. Hän kehottaa niin ikään suhtautumaan varovaisesti ”tuohon tavanomaiseen kääntämistaidon oppiin”, jonka mukaan sanojen varsinaisesta merkityksestä (*significatio propria*) ei tule poiketa ilman painavaa syytä (*Bibl.* 10/7). Nämäkin teesit varoittavat sortumasta sanatarkan kääntämisen syntiin. Edelleen Porthan neuvoo, ettei sanojen uudempaa käyttötarkoitusta tule sekoittaa vanhaan. Puhe on latinan kielen sanoista, joiden tulkinta niiden modernin merkityksen mukaisesti on aiheuttanut erehdyksiä niin filosofiassa kuin oppihistoriassakin (*Chron.* 20/6). Toisessakin teesissä Porthan huomauttaa vielä, että tällaiset kielelliset sekaannukset ovat keskeinen syy sille, miksi antiikin filosofia on niin vaikeaselkoista (*Chron.* 33/5). Myös logiikan luentomuistiinpanoissa käsitellään etymologian käyttöä ja todetaan, ettei antiikin kirjallisuuden sanastoa tule kääntää ”meidän aikamme” merkitysten mukaisesti.¹

Kääntämisestä puhutaan logiikan luentomuistiinpanoissa enemmänkin. Aluksi tuodaan esille, että kääntäjän on tunnettava alkukieltä, kulttuuria ja historiaa sekä sitä tieteenalaa tai aihetta, jota käännettävä teos käsittelee. Kääntäjä ei saa myöskään vääristellä tekstiä omien mielipiteidensä mukaiseksi. Merkitykset tulee etsiä alkutekstistä, ei lisäillä niitä sinne. Tässä yhteydessä käsitellään erityisesti Raamatun kääntämistä. Raamatun käännöksen muokkaaminen *secundum analogiam Fidei* eli sen mukaan, mitä kääntäjä itse pitää teologisena totuutena, on väärä tapa. Sen sijaan tulee selvittää totuus ja muodostaa oma mielipiteensä sen mukaan.² Nämä opetukset Porthan tuo esille myös erään teesiväitöksensä kolmen ensimmäisen teesin muodostamassa kokonaisuudessa. Ensimmäisen teesin mukaan kieliopillinen käännös on kaiken oikean tekstin selittämisen lähtökohta (*Chron.* 47/1). Seuraavaksi Porthan tarkentaa, että tekstin sisällön muokkaaminen kääntäjän näkemyksen mukaiseksi ja alkuperäisen kontekstin huomiotta jättäminen on todellisen hermeneutiikan ja logiikan periaatteiden vastaista (*Chron.* 47/2). Tämä liittyy jo edellä mainittuun keskusteluun ”ranskalaisesta tyylistä”. Kolmannessa teesissä hän huomauttaa, ettei edellisessä teesissä mainittuihin virheisiin syyllistynyt kääntäjä voi valittaa, jos hänen näkemyksiään vastaavasti vääristellään. Kyseessä on ”hurskas petos” (*pia fraus*), hyvässä uskossa tehty virheellinen käännös. (*Chron.* 47/3) Porthan haluaa korostaa näillä teeseillä erityisesti sitä, että tarkoitus ei pyhitä keinoja. Kääntämiseen tarvitaan harjoitusta, sääntöjä ja oikeaa eettistä otetta. Kääntämisen taidon käsittely teeseissä, luennoilla ja väitöskirjoissa osoittaa, että sen perusteiden tuntemus on oleellista myös niille, jotka eivät varsinaisesti käännä vaan vain lukevat käännöksiä.

c) Sananlaskut

Porthanin suhde kansan sananlaskuperinteeseen oli kaksijakoinen. Toisaalta hän kehui sanontojen kansanperinteellistä arvoa ja näki vaivaa kerätäkseen niitä³, mutta varsinkin van-

¹ OO II, 101.

² OO II, 100.

³ Porthanin sananlaskukokoelma *Proverbiale Fennicum* tuhoutui Turun palossa vuonna 1827. Sen sisällöstä merkittävä osa on kuitenkin säilynyt 1800-luvun alkuvuosina tehdyissä kopioissa ja muistiinpanoissa. Kuusi 1953, 466.

hemmiten hän korosti enemmän niiden epäasiallisuutta ja harhaanjohtavuutta.¹ Molemmat katsantokannat ovat läsnä hänen teeseissäänkin.

Eräässä kiertokirjeeksi tarkoittamassaan kirjoittelussa vuodelta 1788 Porthan esitti kansanviisauksia puoltavan lausunnon. Hänen mukaansa ne ovat hyödyllisiä elämänohjeita ja kuvaavat myös kansan ajattelutapoja.² Myös väitöskirjassa *De poesi Fennica* (osa III, 1778) Porthan osoittaa kunnioittavaa suhtautumista sananlaskuihin; hän sanoo niiden sisältävän kansan vanhinta viisautta.³ Kasvatusopin luentomuistiinpanoissa suositellaankin mietelauseiden käyttöä opetuksessa.⁴ Erään teesin mukaan ne ovat hyödyksi etenkin kansan eli kouluttamattomien ihmisten opettamisessa; runomittaiset mietelauseet ovat viisauden ja tapakasvatuksen lähteitä. Porthan moittii teesissä suuntausta, jonka mukaan tästä hyvästä vanhasta käytännöstä olisi luovuttava. (*Bibl.* 13/5) Tätä teesiä edeltävänä vuotena hän oli julkaissut *Åbo Tidningar* -lehdessä kirjoituksen kiinalaisesta alkeisoppikirjasta, joka sisälsi runsaasti mietelauseita. Artikkelissa hän toteaa, että mietelauseet ovat parasta moraalin opetusta niin lapsille kuin aikuisillekin.⁵

On epäselvää, mihin Porthan viittaa suuntauksella luopua mietelauseiden käytöstä. Päävastoin niiden hyödyntämiseen kehottava toteamus löytyy esimerkiksi Porthanin oppilaan Josef Mollinin (1756–1810) vuonna 1804 antamassa lausunnossa Suomen Talousseuralle. Lausunto käsittelee oppikirjojen sisältöjä, ja Mollin suosittelee, että niissä tulisi käyttää runsaasti sananlaskuja ja muita runomuotoon puettuja ohjeita erityisesti taloudellisten aiheiden opettamiseksi.⁶ Runomittaisia mietelauseita oli julkaistu esimerkiksi Johannes Gezeliuksen nimissä akatemian kirjastossa säilyneestä käsikirjoituksesta *Florilegium Aboense*, joka sisältää 230 mittaana laadittua mietelauseita. Tässä vuodelta 1669 peräisin olevassa kokoelmassa on aihepiireittäin jaoteltuja latinan- ja ruotsinkielisiä mietelmiä kaikenlaisilta elämän osa-alueilta. Kokoelman on julkaissut Veikko Väänänen (1997). Porthanin teeseissä ei esiinny tähän kokoelmaan kuuluvia mietelauseita.

Vuodelta 1792 on teesi, jossa Porthan varoittaa hyväksymästä kansan mietelmien (*sententiae plebis*) sanomaa sellaisenaan. Esimerkkinä epätarkasta väitteestä hän esittää sanon-

¹ Kajannon (1984, 86) mukaan tämä osoittaa Porthanille tyypillistä asennoitumista kansaa kohtaan. Hän ei juurikaan arvostanut tavallisten ihmisten älykkyyttä ja katsoi, että koulutettujen ihmisten tulisi holhota heitä eikä yrittää oppia heidän ”viisaudestaan”.

² ”Sananlaskut ovat elämänohjeita, jotka terve järki ja kokemus on saattanut kansan yleiseen käyttöön; arvostetaan maksiimeina; niihin vedotaan kuin periaatteisiin ikään; siirtyvät tuleville polville ja siten kansakunnan perusohjeiksi. Paitsi hyötyä kieleen ja sen sanontatapoihin perehdyttäjinä suovat käsityksen kansan älynlahjoista, tietomäärästä, luonteesta ja sen viisaiden ohjenuoriksi asettamista säännöistä. [...] Suomalaiset merkittäviä. Runsas aineisto: samassa erinomaista huvia, tunnetta (vieläpä hienoa!), älykkyyttä.” Suolahti 1901, 79–80. Suolahden mukaan kyseistä kirjoitelmaa säilytetään Helsingin yliopiston kirjastossa. Käännös on suora lainaus Suolahdelta.

³ OO IX, 85: ”*Proverbia*, quae antiquissimam fere gentis cujusque exhibere solent sapientiam, quorumque insigni copia, & ponderorum & acutissimorum abundamus, [...]”

⁴ OO II, 221.

⁵ ÅT 34/1783 *Om Chinesernes ABC Bok*: ”Tänkespråk äro den bästa Moral för barn och gemene man.” Ikonen 1997, 256.

⁶ Sainio 1957, 149–151. Sainio arvelee kansanviisauden suosimisen syyksi Turun akatemiassa 1700-luvulla suosituksi tullutta kotiseutuharrastusta.

nan ”häätä ei lue lakia” (*necessitas caret lege*; *Chron.* 29/7).¹ Samana vuonna tehdyissä retorikan luentojen muistiinpanoissa käsitellään mietelmien (*sententiae*) käyttöä antiikin retoriikassa. Niitä hyödynsivät usein esimerkiksi Seneca, Plinius ja Tacitus. Cicero ja Livius puolestaan kirjoittivat ylevämmällä tyyllillä, johon mietelmien käyttäminen ei kuulunut, ja myös Quintilianus oli heidän kannallaan. Kansan mietelmiä (”*menighetens sententiae*”) moititaan karkeiksi ja muodoltaan alhaisiksi sananlaskuiksi, jotka eivät sovi käytettäväksi missään puheessa.²

Oletettavasti Porthanin edellä mainitusta asenteesta johtuen ei teeseissä esiinny suomalaisia kansanviisauksia, vaan sanonnat ovat peräisin antiikin kirjallisuudesta, kuten *docendo discimus*; ”opimme opettamalla” (*Chron.* 13/4). Sanonta on Senecan esittämä.³ Porthanin lähde ei kuitenkaan ole tässä yhteydessä Seneca, vaan hän käyttää sanontaa yleisluontoisena lentävän lauseena. Toinen vastaava esimerkki on teesissä *Chron.* 30/9 ”erittäin totena vanhana sanontana” (*verissimum est illud vetus*) esitelty lausahdus ”viisas on se, joka tietää hyödylliset asiat, ei se, joka tietää kaiken”.⁴ Se on teesien ainoa kreikankielinen tekstiote ja *docendo discimus* -lausahduksen ohella yksi kolmesta sellaisesta teeseissä esitetyistä sanonnasta, jonka totuusarvoa ei kyseenalaisteta. Kolmas Porthanin hyväksymä sanonta on ”millainen johtaja, sellainen lauma” (*qualis rex, talis grex*). Teesissä *Chron.* 4/9 hän toteaa, että pitkään vallassa olevien hallitsijoiden vaikutus alempiin kansanosiin on yleensä niin suuri, että kyseistä sananlaskua voi pitää varsin todenmukaisena.

Teesissä *Chron.* 37/1 Porthan käsittelee sananlaskujen (*proverbia*) alkuperää: ne ovat syntyneet ihmiselämän tapahtumien havainnoinnista, mutta niihin on usein sekoittunut väärinkäsityksiä ja ne ovat epätarkkoja ja huonosti määriteltyjä. Tämän perusteella Porthan kumoaa tai kyseenalaistaa jonkin esittämänsä sanonnan todenmukaisuuden kolmessa teesissä:

1) Ciceron *De officiis* -teokseen sisältyvää lentävää lausetta *summum ius, summa iniuria* (”korkein oikeus, suurin epäoikeudenmukaisuus”) Porthan nimittää kuluneeksi sanonaksi, joka pätee julkisessa elämässä usein, mutta jota on mahdotonta todistaa filosofisesti oikeaksi (*Chron.* 43/2). Porthan ei mainitse lähteenään Ciceroa vaikka seuraileekin tämän käyttämää ilmaisua ”kulunut sanonta” (*tritum*). Ciceron mukaan sanonta viittaa lain kirjaimen pikkutarkkaan tulkintaan, niin että lain henki unohtetaan.⁵

2) Ovidiuksen *Tristia* -teoksesta peräisin olevaa säettä *bene vixit qui bene latuit*⁶ (”Hyvin eli se, joka huomaamattomana eli”) Porthan käyttää lentävän lauseen tapaan teesissä, jossa hän myös kumoaa sen viestin. Hän toteaa, että kiitoksen halu on hyväksyttävä kannustin

¹ Myös Henrik Hassel tuomitsi tämän sanonnan virheelliseksi eräässä teesissään (*Theses miscellaneae*, 13.6.1745; teesi 17): *Tritum illud: Necessitas caret Lege, non semper valere debet.*

² OO IV, 323.

³ *Sen. epist.* 7, 8: *homines dum docent, discunt* (”ihmiset oppivat kun opettavat”).

⁴ Sanonta on peräisin Aiskhyloksen näytelmästä, mutta se on säilynyt ainoastaan 400-luvulla eläneen Stobaioksen *Anthologion* -teoksessa (*Stob.* 3, 3, 11: ὁ χρῆσιμ' εἰδώς, οὐχ ὁ πῶλλ' εἰδώς σοφός).

⁵ *Cic. off.* 1, 33: *Existunt etiam saepe iniuriae calumnia quadam et nimis callida sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud "summum ius summa iniuria" factum est iam tritum sermone proverbium.*

⁶ *Ov. trist.* 3, 4, 25–26: *crede mihi, bene qui latuit bene vixit, et intra fortunam debet quiaquie manere suam.*

hyvien tekojen suorittamiselle, joten kyseistä ”vanhaa sanontaa” ei voida hyväksyä tunte-mattomuudessa elämisen verukkeeksi. (*Chron.* 53/1)

3) Porthanin kriittisyys sananlaskujen totuusarvoa ja viisautta kohtaan lisääntyy hänen vanhetessaan, ja kaikkein jyrkimmin sananlaskuja kritisoiva teesi onkin ilmestynyt vasta vuonna 1803. Porthan sanoo, että jokainen huomaa sananlaskujen olevan yleispätevästi tosia vain harvoin. Tämä pätee erityisen hyvin sanontaan ”missä hyvä, siellä isänmaa” (*patria ubi bene*), joka suorastaan yllyttää epäisänmaalliseen ajatteluun. (*Syll.* 7/6) Teoksessaan *Tusculanae disputationes* Cicero lainaa säettä *Patria est, ubicumque est bene* Pacuviuksen *Teucer* -näytelmästä.¹ Cicero suhtautuu sanontaan suopeasti ja kertoo esimerkkejä siitä, kuinka maanpakoon joutuminen ei välttämättä ole pahin mahdollinen tapahtuma, koska ihminen voi elää onnellisena missä tahansa.

d) Matkakertomukset

Matkakertomukset olivat suosittua lukemista 1700-luvulla, ja niitä käytettiin sekä hyöty-että huvikirjallisuutena.² Ne ovat osa tarinankerronnan perinnettä, johon kuului kiinteänä osana sekä oman kulttuurin ylistäminen että vieraiden maiden outouden ja pelottavuuden korostaminen.³ Yksi luetuimmista oli Pehr Kalmin kertomus vuosina 1748–1751 tekemästään Amerikan-matkasta (*En resa till norra Amerika*). Kalm kuvaa teoksessaan luonnonolojen lisäksi myös Pohjois-Amerikan asukkaita ja näiden tapoja sekä siirtomaiden poliittisia olosuhteita. Hän kertoo tarkasti myös intiaaneista, näiden elinkeinoista ja elämäntavoista, mutta ei sorru aikakaudelleen tyypilliseen alkuperäiskansojen primitiivisten olosuhteiden ihailuun.⁴ Kenties Kalmin inspiroimana Porthan toteaa teesissä *Chron.* 34/1, että siirtomaat ovat sekä hyödyksi että toisaalta epävakaudessaan usein myös haitaksi; nämä molemmat näkökohdat todistaa historia. Eräässä teesissä Porthan sanoo, että matkakertomusten lukemisesta on paljon hyötyä. Niistä saa tietoja erilaisista elämäntavoista ja käytännöistä, mutta edellytyksenä on, että niiden kirjoittajat toteuttavat tehtävänsä velvollisuuksia oikein. (*Acc.* 4/2) Toisen teesin mukaan matkakertomusten kirjoittamisessa ja lukemisessa on tärkeää, että sekä kirjoittajalla että lukijalla on harkintakykyä (*Chron.* 39/1). Porthan käsittelee myös vieraiden kansojen tapojen ja olosuhteiden tuntemuksen hyödyllisyyttä mm. filosofiassa ja valtiotieteessä. Samassa yhteydessä hän toteaa, että matkustelijat tunnetusti valehtelevat usein. Valehtelu voi olla tarkoituksellista tai sen syynä voi olla huolimattomuus, herkkäuskoisuus tai ennakkoluuloisuus. (*Chron.* 30/7) Seuraavassa teesissä (*Chron.* 30/8) Porthan käyttää esimerkkinä kiinalaisten parissa lähetystyötä tehneitä jesuiittoja, jotka sortuivat petokseen kiinalaisten valehtelun vuoksi. Teesi ei sinänsä ole jatkoa edelliselle, mutta liittyy kuitenkin matkusteluun ja kulttuurieroihin. Matkustelua ja matkakertomuksia käsittelevien teesien tarkoituksena on kasvattaa ylioppilaita kriittisiksi kirjallisuuden harrastajiksi ja kulttuurierojen tarkkailijoiksi.

¹ Cic. *Tusc.* 5, 108.

² af Forselles 2008, 139. Euroopan maita (etenkin Saksaa) kuvaavia matkakertomuksia luettelee Grönroos (1942, 2); esimerkiksi Kaspar Riesbeckin teos *Bref rörande Tyskland* (Göteborg 1789) sisältää asiatietojen lisäksi paljon kirjoittajan henkilökohtaisia mielipiteitä erilaisista Saksaa ja saksalaisia koskevista seikoista. Matkakirjallisuutta esiintyi 1700-luvulla runsaasti kaikkien yhteiskuntaluokkien paitsi papiston kirjakokoelmissa (Ahokas 2011, 267).

³ Rantanen 1997, 31.

⁴ af Forselles 2008, 134–135.

e) Kivityyli

Kivityyli (*stilus lapidarius*) tarkoittaa (piirtokirjoitusten tapaista) keskitettyä tekstin sommittelua, joka oli tullut muotiin Turun akatemian piirissä 1600-luvun jälkipuoliskolla. Sitä käytettiin erityisesti onnittelurunoissa mutta myös kutsuissa ja muissa kirjeissä sekä etenkin muistokirjoituksissa.¹ Porthanilla on kaksi teesiä, joissa hän käsittelee kivityylin käyttöä. Ne ovat ilmestyneet peräkkäin samassa väitöksessä. Ensimmäisessä (*Bibl. 8/2*) hän kuvailee kivityylin hyviä puolia, joita ovat tiiviys, selkeys ja painokkuus. Hän kuitenkin huomauttaa, että kivityyllillä kirjoittamisen oppaat ovat yleensä tasoltaan heikkoja. Seuraavassa (*Bibl. 8/3*) Porthan esittää vastalauseen aikansa tyyppillisille tavoille käyttää kivityyliä. Teesin mukaan sitä käytetään järjettömällä tavalla esimerkiksi omistus- ja onnittelukirjoituksissa, häärunoissa ja jopa puheissa. Näiden teesien motiivina on varoittaa opiskelijoita sortumasta harkitsemattomaan tyyllilliseen jäljittelyyn. Ruotsissa kivityyli oli tullut 1600-luvulla suosituksi ilmeisesti suurelta osin Johannes Schefferin oppikirjan *Gymnasium styli* (1657) ansiosta. Muualla Euroopassa sitä ei kuitenkaan juuri käytetty. Turun akatemiassakin sen käyttö oli lähes lakannut Porthanin aikana.² Hänen teeseissä esittämälleen huolelilleen kuitenkin ollut jotain syytä, vaikka epäselväksi jää, mihin omasta mielestään heikkotasoisin oppaisiin hän tarkalleen ottaen viittaa.

f) Kirjeet

Kirjeiden kirjoittamisen taito oli oleellinen kaikille 1700-luvun koulutetuille ihmisille. Porthan opetti sitä oppilailleen ennen kaikkea siksi, että nämä tulisivat tarvitsemaan virallisten kirjeiden kirjoittamisen taitoa tulevalla virkaurallaan.³ Teeseissä ei kuitenkaan ole yhtään mainintaa tästä taidosta. Porthanin neuvoja kirjeiden kirjoittamisesta on sen sijaan säilynyt hänen pitämiensä retoriikan luentojen muistiinpanoissa, joissa hän opastaa pitämään esikuvina Ciceron ja Pliniuksen lisäksi myös erinomaisena kirjeenkirjoittajana tunnettua kuningatar Kristiinaa. Muistiinpanoissa ohjeistetaan lisäksi mm. erottamaan toisistaan virallisten ja tuttavallisten kirjeiden tyyli sekä välttämään kirjeissä kaikenlaista monimerkisyysyyttä.⁴

3.4. ANTIIKIN KIRJALLISUUS

Tarkasteltaessa Porthanin suhdetta antiikin kirjallisuuteen on kiinnitettävä huomiota erityisesti uushumanismin vaikutukseen. Klassisen filologian saralla keskeisiä uushumanistisia oppineita olivat göttingeniläinen runouden ja puhetaidon professori Johan Matthias Gesner ja hänen seuraajansa Christian Gottlob Heyne (1729–1812). Heyne toimi myös Göttingenin yliopiston kirjastonhoitajana, kuten Porthankin oli toiminut Turun akatemiassa vuodesta

---

¹ Kivityylin käyttöä Turun akatemiassa käsittelee Raija Sarasti-Wilenius (1991).

² Sarasti-Wilenius 1991, 124; 131.

³ Suolahti 1904, 117.

⁴ OO IV, 330–336.

1772 alkaen.¹ Uushumanismi saapui Turkuun göttingeniläisten oppineiden muotoilemissa ajatuksissa, joiden tuomisessa ja edistämisesä Porthanilla oli merkittävä osuus.² Porthan tapasi vuoden 1779 Göttingenin-matkallaan Heynen ja keskusteli tämän kanssa latinaksi. Hän kirjoitti ystävilleen Suomeen mm. tämän erikoisesta tavasta ääntää latinaa. Kirjeessä hän ylistää Heynen asiantuntemusta professorina ja kirjastonhoitajana, mutta toteaa, että tämän ääntämyksen saksalaisvaikutteet aiheuttivat ymmärrysvaikeuksia.³ Jo vuonna 1773 ilmestyneessä teesissä Porthan olikin huomauttanut, että latinan ääntämys on aikojen kuluessa muuttunut suuresti. Hän esittää epäilevänsä, kykenisikö Cicero, ”jos hän heräisi henkiin meidän aikanamme”, edes ymmärtämään nykyihmisten ääntämää latinaa. (*Bibl.* 6/6)

Renessanssihumanistien perintöä seuraten 1700-luvulla ajateltiin, että antiikin tekstien jäljittelyn (*imitatio*) lisäksi oli itse asiassa mahdollista nousta myös niiden tasolle (*aemulatio*). Uushumanistit kokivat, että aiemmin oli keskitytty liikaa klassikoiden kivettyneeseen jäljittelyyn ja niiden käyttämiseen pelkkänä kielen oppimisen teknisenä välineenä. Edistyminen filosofiassa ja luonnontieteissä 1600-luvulla romutti uskoa antiikin sivistyksen kaikkivoipaisuuteen ja klassisen kirjallisuuden hyötyyn tietolähteenä. Tämä johti laajaan keskusteluun antiikin kirjallisuuden merkityksestä, jota kutsutaan vanhojen ja modernien kiistaksi (*Querelle*). Tällä etupäässä Ranskassa käydyllä akateemisella keskustelulla oli keskeinen asema valistusajattelun kehittämisessä.⁴

Latinankielisen kirjallisuuden osuus julkaistuista kirjoista pieneni ja latinan käyttö yliopistoissa väheni nopeasti 1600-luvun loppua kohden ja 1700-luvun aikana Ranskassa, Saksassa ja Englannissa.⁵ Kuuluisia nykykielten käytön suosijoita olivat esimerkiksi Descar-

¹ Leipzigissä vaikuttanut Johann August Ernesti (1707–1781) sekä klassillisen arkeologian perustaja Johann Joachim Winckelmann (1717–1768) olivat myös merkittäviä uushumanistisen ajattelun vaikuttajia. Ks. esim. Pfeiffer 1976, 167–172.

² Kajanto 1984, 42; Riikonen 2000, 41–42. Varpio (1996a, 172) huomauttaa, että antiikin kirjallisuuden itsenäinen arvo oli alettu Turun akatemiassa tunnustaa jo 1600-luvun lopulta lähtien. Kajanto (1984, 106) puolestaan suhtautuu kriittisesti Porthanin Göttingenissä saamiin vaikutteiden merkittävyyteen. Hän toteaa, että Porthan todennäköisesti tunsu Gesnerin, Ernestin ja Heynen töitä jo ennen matkaansa. Kajannon mukaan Heynen tapaaminen korkeintaan vahvisti niitä ajatuksia, joita Porthan oli muodostanut aikaisemmalla urallaan. Yhtenä uushumanismin tuojista Turun akatemiaan on pidetty C. A. Clewbergiä, joka oleskeli Göttingenissä vuosina 1747–1748. Hänen ja Porthanin lisäksi Göttingenin yliopistossa vieraili kolmaskin turkulainen professori, matemaatikko ja tähtitieteilijä Anders Johan Lexell (1780). (Heininen 1988, 58; 68)

³ Porthanin Göttingenistä 22.7.1779 lähettämä kiertokirje: ”Heyne, som är Eloquentiae et Poëseos Professor, är en hel man i sin sak, tillika Bibliothecarius. Som tyskan går trögt för mig; så talar jag med honom latin; men det aflöper ej utan svårigheter; ty hans Sachsiska uttal gör mig bryderi, i synnerhet kostade det på i början at veta, det *fel* skulle betyda *vel*, *sey*, vara *seu*, *schentes* och *maschis* heta *gentes* och *magis*, *dedit* heta *tetit*, och så v. Då han i Kongl. Veteskaps Societeten uppläste en annars rätt vacker afhandling, så förekom mig i synnerhet denna prononciation rätt underlig.” Lagus 1898, 27; Kajanto 1984, 106.

⁴ Edelstein 2010, 5; 36; 116

⁵ 1600-luvun alussa 30 % Ranskassa painetuista kirjoista oli latinaksi, mutta vuosisadan loppuun mennessä vain 10 %. Saksassa vastaavat luvut olivat n. 65 % vuosisadan alussa, mutta 1680-luvulla vain n. 49 %, 1750-luvulla n. 17 % ja 1700-luvun lopussa vain 6 %. Oppinut kirjallisuus

tes, Bacon, Locke ja Rousseau.¹ Ranskan akatemian jäsen Bernard le Bovier de Fontenelle (1657–1754) julkaisi vuonna 1688 teoksen *Digression sur les anciens et les modernes*, joka on yksi keskeisimmistä modernin kirjallisuuden puolustuspuheista. Fontenellen mukaan kirjallisuus ja tieteet edistyvät ajan mittaan eikä maailmassa ole tapahtunut mitään rappeutumista antiikin jälkeen. Klassisen kirjallisuuden ja latinan kielen käytön tärkeyttä puolestaan korosti ranskalainen Nicolas Boileau (1636–1711) varsinkin teoksessaan *Réflexions sur Longin* (1694). Hänen mukaansa vasta aika osoittaa, mikä on todellista taidetta. Esimerkiksi Cicero ja Vergilius olivat kyenneet saavuttamaan täydellisyys, mutta nykykirjallisuuden tason määrittää vasta tulevaisuus. Boileauin mukaan roomalaiset olivat ylivoimaisia epiikassa, retoriikassa ja historiankirjoituksessa, mutta modernit kirjailijat hallitsivat draamakirjallisuuden paremmin ja olivat lyriikassa, filosofiassa ja luonnontieteissä vähintäänkin yhtä merkittäviä kuin klassiset kirjailijat.²

Karl Fredrik Mennanderin väitökseen *De mundo non senescente* vuodelta 1748 sisältyy yksi varhaisimmista Turun akatemiassa esitetyistä kannanotoista kiistaan, onko vanha vai moderni kirjallisuus korkeatasoisempaa. Mennander seuraa väitöksessään Fontenellea ajatuksessa, että modernien ja vanhojen älyllinen kapasiteetti on samanlainen ja modernit ovat lisänneet tietoa vain seisomalla jättiläisten harteilla. Ajatus perustuu fysikaalisiin todisteisiin: maailma ei rappeudu tai kulu, joten oppineisuuskaan ei heikkene ajan myötä. Fontenellen tapaan Mennander erottaa kumulatiiviset ja ei-kumulatiiviset alat toisistaan. Esimerkiksi runoudessa uusi ei voi ylittää vanhaa, mutta luonnontieteissä moderni, pidempään tutkimukseen perustuva oppineisuus on väistämättä korkeatasoisempaa kuin vanhempi. Mennander julkaisi vuonna 1753 kokonaan tälle kiistalle omistetun väitöksen *Nonnulla momenta controversiae illustris: an recentioribus vel antiquioribus palma eruditionis sit tribuenda?* Siinä hän noudattaa edelleen samaa keskittien linjaa, jossa antiikkia ei tule ihailla sokeasti mutta kaikkiin uutuuksiinkaan ei tule langeta.³ Porthan puolestaan asettuu teesissä *Acc.* 5/6 (1797) selvästi Boileauin eli vanhojen kannalle. Hän siteeraa Velleius Paterculuksen Rooman historiaa käsittelevästä teoksesta kohtaa, jossa kirjoittaja puhuu siitä, kuinka tietyt kirjallisuuden alat kukoistavat tiettyinä aikoina. Esimerkiksi parhaat historioitsijat ovat kaikki eläneet lyhyen ajan sisällä, ja puhetaidossa Cicero on ylittämätön. Syyksi tälle Velleius esittää, että täydellisyyttä on vaikeaa kehittää enää pidemmälle, ja se mitä ei voi kehittää, jää syrjään.⁴ Porthan toteaa teesissään Velleius Paterculusta mukaillen, että ”täydellisyydessä ei ole mahdollista pysytellä” (*nullam esse in perfecto moram*) ja esittää todisteena tästä modernina aikana tapahtuneet muutokset tieteen saralla.

Turun akatemiassa vielä 1750-luvun puolivälissä olivat kuitenkin kaikki merkittävät professorit empiristejä ja siten modernistien kannalla.⁵ Porthanin esikuvista etenkin Hassel ja Mennander puolustivat nykykieliä ja modernia oppineisuutta. Samalla kannalla oli

Saksassa oli pääosin latinaksi ennen 1700-lukua; 1690-luvulla saksankieliseksi muuttui historia, 1710-luvulla filosofia ja viimeisenä oikeustiede 1760-luvulla. Kajanto 1984, 35.

¹ Kajanto 1984, 30.

² Kajanto 1984, 37.

³ Kajanto 1984, 38–39.

⁴ Vell. 1, 17, 6: *Alit aemulatio ingenia, et nunc invidia, nunc admiratio imitationem accendit, naturaque quod summo studio patitum est, ascendit in summum difficilisque in perfecto mora est, naturaliterque quod procedere non potest, recedit.*

⁵ Kajanto 1984, 40.

Turun piispa Johan Browallius.¹ Porthan puolestaan oli uushumanismin airut Turun akate-
miassa, mutta hänkään ei silti tyytynyt yksipuoliseen antiikin ihannointiin. Esimerkiksi lu-
vussa 3.1. käsitellyt Porthanin ajatukset kansan oman kielen käytön ja kehittämisen tär-
keydestä osoittavat, ettei hän kannattanut latinan kielen ehdotonta ylivaltaa. Edellä (luku
3.2.) on myös todettu, että Porthan suhtautui varsin kriittisesti C. A. Heumannin *Conspectus
Reipublicae Literariae* -teoksessa esittämiin ajatuksiin kirjallisuuden historiasta. Heumann
erehtyy Porthanin mukaan etenkin antiikin kirjallisuuden suhteen väittäessään, että meille
ovat onneksi säilyneet vanhoilta ajoilta vain kaikkein parhaimmat tekstit. Heumann perus-
telee väitettään sillä, että kautta aikojen on pyritty säilyttämään vain laadukkaimpina
pidettyjä teoksia.² Porthanin ajatus on, että kaikki antiikin kirjallisuus ei ole yhtä lailla esi-
kuvallista. Eräässä teesissäkin hän toteaa, että vaikka suurin osa vanhoilta ajoilta säily-
neestä kirjallisuudesta on kerrassaan erinomaista, osoittaa Heumannin näkemys kuitenkin
tietämättömyyttä. Teesissä mainitaan Heumannin teos ja viitattu tekstikohta. (*Chron.* 4/8)
Porthan ottaa tällä tavoin korostuneesti Heumannin vastaisen kannan, jonka hän tuo oppi-
historian luennoilla kyseisen tekstikohdan käsittelyn yhteydessä esille vielä jyrkemmin
kuin teesissä. Heumannin mielipide on Porthanin mielestä suorastaan oppineelle miehelle
sopimatonta hölynpölyä ("Men Auctor skrifver här sådant pladder, som ej anstår en lär-
d man.") Porthan esittää sen sijaan, että antiikin kirjallisuuden säilyminen on enimmäkseen
ollut sattumanvaraista. Monista ensiluokkaisista teksteistä on ollut jäljellä vain yksi kä-
sikirjoitus, ja jotkin hyväiksi tunnustetut tekstit ovat kadonneet kokonaan.³

Antiikin Rooman kirjallisuus on ollut tapana jakaa ns. kulta- ja hopea-aikaan. Kulta-ajan
(*aetas aurea*) kirjallisuuteen on luettu Rooman tasavallan loppuaikoina sekä Augustuksen
aikana eläneet auktorit. Hopea-ajalla (*aetas argentea*) on tarkoitettu Augustuksen jälkeistä
aikaa (vuodesta 14 jaa. eteenpäin). Nämä arvottavat nimitykset perustuvat renessanssin
ihanteisiin, joiden mukaan jäljittelyn arvoisinta ja korkealaatuisinta latinankielistä kirjalli-
suutta laadittiin Gaius Julius Caesarin ja Augustuksen aikana. Porthan puhuu tästä jaosta
kahdessa peräkkäisessä teesissään. Ensin hän toteaa, että joko kulta- ja hopea-aikaan on
varsin perusteltu, minkä jokainen voi havaita roomalaisia kirjoittajia lukemalla (*Syll.* 2/1).
Porthan siis yhtyy perinteiseen näkemykseen Rooman kirjallisuuden laadullisista aikakau-
sista. Seuraavassa teesissä hän kuitenkin lisää, ettei tähän jakoon tule luottaa sokeasti;
kaikki kulta-ajan kirjallisuus ei suinkaan ole ensiluokkaista ja hopea-ajallakin on toisaalta
laadittu erinomaisia tekstejä (*Syll.* 2/2). Aikaisemmin ilmestyneessä teesissä hän on toden-
nut, että kaikkia Ciceroa edeltäneitä roomalaisia auktoireita, kuten Plautusta ja Terentium,

¹ Johan Browalliuksen (1707–1755; ruotsalainen Linnén oppilas, teologian professori ja vuodesta
1749 Turun piispa) vaikutus Porthaniin ei ollut erityisen suuri, mutta hän oli kuitenkin tyypilli-
nen oman aikansa edustaja; hän ei välittänyt metafysisistä spekulatioista ja kannatti empiristää
tiedettä. Hänellä oli myös tärkeitä ajatuksia koulutuksesta ja latinan opetuksesta. Browallius
ajatteli, että latinan ym. vieraiden kielten taito olisi tarpeellinen vain itselleen filologeille. Varsi-
nainen oppi pitäisi saada ruotsin kielellä, ja latinan opettelu olisi toissijaista. Kajanto 1984, 29; 34.

² Heumann 1763, 84–85: "Sciamus vero ac gaudeamus, habere nos veterum illorum libros
omnium optimos. Cum enim optima quaeque veterum scripta sequeretur peritorum admiratio, hi,
neglectis libris deterioris notae, conseruare studuerunt optimos. Quorum etsi ipsorum nonnullis
iniuria temporis attulit interitum, id tamen evenit, vt e prisco illo aevo nonnisi optimi scriptores
supersint."

³ OO III, 385–386.

ei varsinaisesti voi lukea kulta-aikaan kuuluviksi (*Chron.* 16/9). Heumannin teosta luennoissaan Porthan luettelee kulta- ja hopea-aikoihin kuuluvia runoilijoita. Kulta-aikaan hän lukee Vergiliuksen ja Horatiuksen lisäksi mm. teesissä mainitsemansa Plautuksen ja Terentiuksen. Hopea-ajalta hän mainitsee esimerkiksi Juvenaloksen, jonka satiireista hän sanoo, etteivät ne edusta yhtä hyvää makua kuin Horatiuksen.¹ Tämä on esimerkki siitä, kuinka Porthan luennoissaan täydensi oppikirjoja. Tässä yhteydessä Heumann nimittäin vain luetteli mielestään erinomaisia kirjoittajia eikä jaa niitä aikakausiin.²

Klassisia tekstejä luennoissaan Porthan näyttää keskittyneen enemmän käytännöllisiin seikkoihin kuin teosten esteettisiin ulottuvuuksiin. Väitöskirjoissakin esitetään antiikin kirjallisuuden itsenäistä arvoa korostavia ajatuksia vain harvoissa tapauksissa.³ Sitäkin tärkeämpiä Porthanin uushumanistisen ajattelun ilmentäjiä ovat ne teesit, joissa hän korostaa, kuinka oleellista klassisen kirjallisuuden tuntemus on. Eräässä teesissä hän torjuu ajatuksen, jonka mukaan modernina aikana ei muka enää tarvittaisi kreikkalaista ja roomalaista kirjallisuutta (*Bibl.* 15/2). Toisessa hän toteaa, että klassisten tekstien pitäminen ainoastaan kielten opiskelun välineinä on häpeällinen erehdys (*Chron.* 12/6). Väärässä ovat hänen mukaansa myös ne, jotka arvostavat vain runsasta lukemista ja väheksyvät syvällistä mietiskelyä; hän vertaa näihin sellaisia, jotka ylimielisyydessään pitävät antiikin kirjallisuuden tuntemusta tarpeettomana ja hedelmättömänä (*Chron.* 22/8). Porthanin tieteellisestä suhtautumisesta antiikin kirjallisuuteen puolestaan kertoo teesi, jossa hän selittää vanhojen filosofien vaikeaselkoisuutta sillä, että monet heidän teoksistaan ovat aikojen saatossa kadonneet (*Syll.* 1/3). Eräässä teesissä hän mainitsee, että Pythagorasta ja monia muita antiikin viisaita voidaan yhtä perustellusti kutsua lainsäätäjiksi kuin filosofeiksikin (*Chron.* 16/6).

Uushumanistisen tavan mukaisesti Porthan piti kreikkalaista kulttuuria erityisen korkeassa arvossa.⁴ Heumannin teokseen pohjautuvien oppihistorian luentojen muistiinpanoissa kerrotaan läheteostaan mukaillen, että kreikkalaiset kehittivät kaikki vielä lapsenkengissään olleet tieteenalat, jotka he olivat perineet egyptiläisiltä, varsinaiseen kukoistukseensa. Kreikkalaiset ovat kansakunta vailla vertaa ja heidän kielensä tulisi latinan sijasta olla oppineiden kieli.⁵ Saman ajatuksen ovat Turun akatemiassa esittäneet myös esimerkiksi Mennander ja Hassel.⁶ Myöhemmin samoilla luennoilla on mainittu, että roomalaisten

¹ OO III, 382–383.

² Heumann 1763, 84.

³ Kajanto 1984, 106–107. Toisaalta Kajanto (1984, 199) toteaa, että Porthanin myötä levinneet ajatukset klassisen kirjallisuuden esteettisestä arvosta (sekä Homeroksen runojen suullisesta alkuperästä) olivat sikäli huomattavia, että ne vaikuttivat esimerkiksi J. L. Runebergiin (1804–1877) ja E. Lönnrotiin (1802–1884).

⁴ Etenkin Winckelmann painotti kreikkalaisen kulttuurin ylivertaisuutta ja kohotti sen ylimmäksi jäljittelyn ihanteeksi. Hän käsitteli teoksessaan *Geschichte der Kunst des Altertums* (1764) taiteen kehitystä Egyptistä Kreikkaan ja Roomaan. Pfeiffer 1976, 170.

⁵ OO III, 373. Porthan toteaa samassa yhteydessä eräästä Heumannin teoksen alaviitteestä, että se on oikeassa: "Not. rr). Richtig." Kyseisessä alaviitteessä Heumann rinnastaa oman aikansa ranskalaiset kreikkalaisiin. Ranskalaiset muistuttavat kreikkalaisia ajattelultaan ja tavoiltaan, ja Pariisia voi verrata Ateenaan oppineisuuden keskuksena. Lisäksi ranskan kieli on kreikan tapaan käytössä maan rajojen ulkopuolellakin; se on "koko Euroopan yhteinen kieli". Heumann 1763, 74.

⁶ Kajanto 1984, 116.

saavutukset ovat vain jäljitelmiä kreikkalaisilta.¹ Heumann-luentojen muistiinpanot ovat vasta lukuvuodelta 1803–1804, mutta aikaisemminkin kirjallisuuden historiaa käsittelevillä luennoilla (*Historia Litteraria Humaniorum*, 1787) on ylistetty kreikkalaisia esittämällä, että taiteessa tulee jäljitellä ”luontoa ja kreikkalaisia”. Roomalaisten kulttuuri on arvokasta lähinnä siinä suhteessa, että he jäljittelivät kreikkalaisia.² Horatius-luentojen muistiinpanoissa vuodelta 1792 sanotaan jopa, että kreikka on kaikilla mahdollisilla tavoilla paras tunnetuista kielistä.³ Nämä luennoilla esitetyt ajatukset toistuvat myös teeseissä. Porthan toteaa vuonna 1795, että kreikkalaisen kirjallisuuden tuntemus on ensisijaisen tärkeää (muiden syiden ohella) siksi, että siitä voidaan havainnoida tieteiden ja taiteiden kehityksen historiaa (*Bibl. app.* 1/6). Aikaisemmassa teesissä vuodelta 1790 hän taas sanoo, että kreikan käyttäminen tieteen kielenä latinan sijasta olisi ollut huomattavasti otollisempaa tieteiden kehitykselle (*Chron.* 17/1).

Luentojen ja teesien ajankohdat osoittavat, että kreikkalaisen kulttuurin paremmuus ja esikuvallisuus oli Porthanin vakiintunut käsitys, jossa hän seurasi omien opettajiensa mielipiteitä sekä yleistä ajan henkeä. Iiro Kajannon (2000, 270–272) käsityksen mukaan Porthan oli jopa kiinnostuneempi kreikasta kuin latinasta. Toisaalta Kajanto (1982, 26) on huomauttanut, että Porthan siteeraa kreikkalaisia kirjoittajia vain harvoin ja yleensä latinaksi käännettynä. Porthan kyllä ihaili kreikkalaisia varauksetta, mutta teeseissä se tulee esille vain harvoin. Tämä kuuluu nähdäkseni samaan kategoriaan kuin Suomen historian vähäinen esiintyminen teesien aiheena: Porthan keskittyy opetuksellisesti olennaisiin seikkoihin eikä tuo omia mielipiteitään ja intohimon kohteitaan kovinkaan innokkaasti esille teeseissä. Oppilaiden hyötyyn keskittyminen oli varmasti yhtenä syynä myös sille, että Porthan ei julkaissut väitöskirjoja kreikaksi. Hänen omien mielipiteidensä perusteella olisi voinut olettaa näin tapahtuneen, mutta kreikankieliset väitöskirjat eivät olisi sopineet latinan oppimiseen keskittyneiden opiskelijoiden opinnäytteiksi.

Käyn tämän luvun päätteeksi läpi Porthanin teeseissään siteeraamat ja mainitsevat antiikin auktorit. Tässä yhteydessä sitaattien ja viittausten käsittely on lähinnä tilastollista; sisältöjen tarkempi kommentointi tapahtuu muissa osioissa.⁴ Porthanin teeseissä antiikin kirjallisuus on huomattavasti runsaammin edustettuna kuin uudemmat teokset. Suora sitaatti klassisesta kirjallisuudesta esitetään 65 teesissä, joka on 7 % teesien kokonaismäärästä (889). Mainitsen vertailun vuoksi myös teeseissä esiintyvät viittaukset uudempaan kirjallisuuteen. Sitä siteerataan vain 11 teesissä eli hiukan yli 1 %:ssa teeseistä. Uudempia kirjailijoita

---

¹ OO III, 381.

² OO III, 87.

³ OO IV, 51.

⁴ Teesien sitaatit ja viittaukset on aikaisemmin luetteloitu teoksessa OO XII (Viljamaa 2005, 519–522). Omassa esityksessäni on muutamia täydennyksiä ja muutoksia tähän luetteloon: Seneca -sitaatti teesissä *Chron.* 11/1 ja Cicero -sitaatti teesissä *Acc.* 13/2 sekä teesi *Chron.* 23/4, jossa Porthan esittää sitaatin Cicerolta muttei mainitse lähdettä. Teesissä *Acc.* 6/4 siteerataan Tacitusta ilman mainintaa. Teesissä *Syll.* 1/10 mainittu ”de Paw” on Cornelius De Pauw, ei Johannes Cornelius, ja teesissä *Russ.* 1/3 käsitelty henkilö on Pierre Le Tourneur, ei Cyril Le Tourneur. Olen käsitellyt teeseissä esiintyviä viittauksia klassiseen kirjallisuuteen myös artikkelissa ’Antiikki Porthanin väitösteeseissä’ (Kinnari 2008).

mainitaan nimeltä näiden lisäksi 18 teesissä, ja saman verran on löydettävissä ilman sitaattia esitettyjä mainintoja antiikin auktooreista.

Antiikin auktooreita siteerattiin 1700-luvulla yleisesti väitteiden todistamiseksi, esimerkkien antamiseksi sekä myös pelkän koristeellisuuden vuoksi. Sitaattien suorana lähteenä ei läheskään aina ollut itse siteerattava auktori, vaan ne pohjautuivat usein muuhun kirjallisuuteen tai totuttuun tapaan. Renessanssihumanistit kokosivat antiikin kirjallisuuden antologioita (ns. *loci communes* -teoksia), joista kirjoittajat saattoivat poimia esimerkkejä ja lainauksia. Sitaattien alkuperäinen konteksti jäi usein unohduksiin, ja niistä tuli yleisluontoisia toteamuksia. Moni viittaus klassiseen teokseen oli suorastaan itsenäinen *topos*.¹ Porthan käyttää kirjallisuusviittauksia ja sitaatteja tässä mainituilla tavoilla teeseissään pitkälti samaan tyyliin kuin varsinaisissa väitöskirjoissaankin.² Yksi käytännön eroavaisuus tosin nousee esille verrattaessa teesien ja väitöskirjojen viittauksia. Porthanin lähdeviittauskäytäntö varsinaisissa väitöskirjoissa on tarkka verrattuna muuhun 1700-luvun akateemiseen kirjallisuuteen. Hän mainitsee yleensä sekä kirjoittajan, teoksen että sivunumeron tai tekstikohdan. Teeseissä hän kuitenkin vain kuuden sitaatin yhteydessä esittää kirjoittajan, teoksen sekä sitaatin tarkan tekstikohdan.³ Muissa teeseissä hän mainitsee ainoastaan siteerattavan auktorin nimen, eikä aina sitäkään.

Porthanin teeseissään eniten siteeraama auktori on Cicero, joka oli yleisestikin ottaen arvostetuin antiikin kirjoittaja 1700-luvun Turun akatemiassa.⁴ Porthan lainaa Ciceroa kaikkiaan 22 teesissä mainiten tämän nimeltä.⁵ Lisäksi yhdessä teesissä on Cicerolta peräisin oleva lausahdus, jonka lähteeksi Porthan sanoo vain yleisesti "filosofit".⁶ Yhdessä teesissä Porthan siteeraa teosta *Rhetorica ad Herennium*, mutta lähteeksi hän esittää kuitenkin Ciceron (*Acc.* 4/5). Cicero mainitaan nimeltä lisäksi vielä viidessä teesissä.⁷ Porthan hyödyntää Ciceroa teeseissä sekä retoriikan oppien auktoriteettina että myös moraalifilosofisten viisauksien lähteenä. Hän esittää Cicero-sitaatit hyväksyvällä ja kunnioittavalla alustuksella, kuten "erinomaisesti toteaa Cicero (...)" tai "Cicero neuvoo hyvin (...)". Osaa

¹ Bolgar 1973, 300; Kajanto 1984, 10; Korhonen 2004, 62; Mehtonen 2002, 77–79; Mehtonen 2003, 148; Sarasti-Wilenius 2003, 145.

² Riikonen (1998, xiii) luonnehtii Porthanin viittauskäytäntöä osuvasti: "[väitöskirjoissa] Esitettyjä näkemyksiä puolustetaan tavallisesti vetoamalla tiettyihin hyviksi havaittuihin auktooreihin, joita ovat varsinkin antiikin kirjailijat sekä eräät 1700-luvun ranskalaiset, englantilaiset ja saksalaiset filosofit ja tutkijat. Väitöskirjat edustavat tavallisesti eräänlaista tasaista tieteellistä keskityyliä, jota on silloin tällöin väritetty vertauksin tai ironisin, satiirisin tai sarkastisin huomauksin. Mutta toisinaan sävy on kiihkeämpi, sillä mainittujen hyviksi havaittujen auktooreiden ohella mainitaan myös kritiikin kohteita, joihin suhtaudutaan poleemisesti."

³ Tarkan lähdeviitteen sisältävät teesit ovat: *Bibl.* 6/1, *Bibl.* 7/1, *Bibl.* 17/1, *Poes.* 3/4, *Russ.* 3/5 ja *Chron.* 17/9. Nämä teesit ovat vuosilta 1773–1790; tarkkojen lähdeviitteiden määrä teeseissä vähenee Porthanin uran edetessä.

⁴ Rissanen 2011, 33.

⁵ Cicero-sitaatin sisältävät teesit ilmestymisjärjestyksessä: *Bibl.* 6/1, *Bibl.* 7/1, *Chron.* 1/3, *Chron.* 2/4, *Bibl.* 17/1, *Bibl.* 23/2, *Chron.* 6/7, *Chron.* 22/9, *Chron.* 26/4, *Chron.* 31/8, *Chron.* 32/1, *Chron.* 37/8, *Chron.* 41/6, *Chron.* 48/5, *Chron.* 53/8, *Acc.* 9/6, *Acc.* 12/1, *Acc.* 12/6, *Acc.* 12/7, *Acc.* 12/8, *Acc.* 13/2, *Acc.* 13/8.

⁶ *Chron.* 23/4. Samaa Ciceron toteamusta siteerataan myös teesissä *Chron.* 2/4.

⁷ *Bibl.* 6/6, *Bibl.* 10/4, *Chron.* 40/7, *Syll.* 1/10, *Syll.* 9/7.

Cicero-sitaateista Porthan käyttää jonkin väitteen perusteluna, kuten: "Koska kerran Cicero oikein toteaa, että 'suurin houkute pahantekoon on toivo selvitä rangaistuksesta', on hallitsijan liiallinen lempeys siis haitaksi yhteiskunnalle." (*Chron.* 48/5) Yli puolet eli 14 kappaletta Cicero-sitaateista on kuitenkin esitetty ilman lisäkommentteja, itsenäisinä viisauksina.¹ Erään väitöksen (*Acc.* 12) kymmenestä teesistä jopa neljässä on Cicero-sitaatti. Lisäksi yksi tämän väitöksen teesi sisältää Quintilianus-sitaatin.² Kyseessä on Porthanin tuotannosta kaikkein runsaimmin sitaatteja sisältävä teesiväitös.

Eräässä Cicero-maininnan sisältävistä teeseistä Porthan moittii Ciceroa kritisoineita henkilöitä. Hän mainitsee ensin Cornelius De Pauwin³, joka teesin mukaan on ristiriitaisista näkemyksistään tunnettu Ciceron vastustaja. Hän kysyy retorisesti, onko De Pauwin lisäksi mahdollista löytää vihamielisempää Ciceron vastustajaa kuin "eräs järjetön saksalainen, joka äskettäin moitti tuota suurta miestä [Ciceroa] suorastaan epäinhimillisestä tunteettomuudesta sillä (muka erinomaisella) perusteella, että tämä kertoi isänsä kuolemasta vain muutamilla sanoilla eräässä erittäin lyhyessä kirjeessään Attikukselle" (*Syll.* 1/10). Cicero todellakin vain mainitsee ohimennen isänsä kuoleman (*Att.* 1, 6): *Pater nobis decessit a. d. VIII Kal. dec.* [23.11.68 eaa.] Epäselväksi jää, kuka on tämä saksalainen, johon Porthan viittaa. Teesin ajatus on enemmänkin se, että tekstejä ei tule lukea näiden Ciceron vastustajien tapaan tarkoitushakuisesti.

Porthan siteeraa Ciceroa epäsuorasti kahdessa tapauksessa, joissa kummassakin hän ilmoittaa lainauksen olevan peräisin Enniukselta. Kyseessä on Enniuksen säe "se, joka ei osaa hyödyntää viisauttaan, on viisas turhaan", jonka Cicero esittää teoksessaan *De officiis*.⁴ Porthanin lähde onkin juuri tämä Ciceron teos, jonka hän tunsikin läpikotaisin. Enniuksen säe on säilynyt vain fragmenttina; Porthankin toteaa oppihistorian luennoillaan, että Enniukselta on jäljellä vain muutamia sitaatteja Ciceron teksteissä.⁵

Porthanin toiseksi eniten teeseissä siteeraama auktori on Seneca, jolta esitetyt sitaatit (12 kappaletta) painottuvat myöhäisempiin teeseihin. Ensimmäinen niistä on ilmestynyt vuonna 1787.⁶ Senecan viisautena esitellään etenkin lausahdusta "matka on pitkä teorian kautta, mutta lyhyt ja tehokas esimerkkien kautta"⁷, joka on keskeisenä sanomana muissakin Porthanin teeseissä (ks. luku 2.1.). Myös Senecan kehotusta lähimmäisenrakkauteen (*epist. mor.* 48, 2) Porthan siteeraa teeseissä kaksi kertaa.⁸ Seneca esiintyy teeseissä ennen kaikkea filosofina mutta myös pedagogina ja puhetaidon opettajana, kuten teesissä *Chron.* 48/7, jossa siteerataan hänen lausahdustaan "ei ole mahdollista puhua mitään suurta ja ylivertaista, jos mieli ei ole liikuttunut" (*dial.* 9, 17, 10–11).

¹ Nämä teesit ovat *Bibl.* 7/1, *Chron.* 1/3, *Chron.* 22/9, *Chron.* 26/4, *Chron.* 31/8, *Chron.* 32/1, *Chron.* 37/8, *Chron.* 41/6, *Acc.* 4/5, *Chron.* 53/8, *Acc.* 9/6, *Acc.* 12/6, *Acc.* 12/7, *Acc.* 12/8.

² Cicero: teesit 1, 6, 7 ja 8. Quintilianus: teesi 9.

³ Cornelius De Pauw (1739–1799) oli hollantilainen filosofi, joka julkaisi mm. teoksen *Recherches philosophiques sur les Grecs*.

⁴ *Chron.* 12/9 ja *Chron.* 47/7; *Cic. off.* 3, 62. Ks. luku 2.2.

⁵ *OO* III, 121.

⁶ Seneca-sitaatit ilmestymisjärjestyksessä: *Chron.* 5/7, *Chron.* 11/1, *Chron.* 12/10, *Chron.* 23/9, *Chron.* 32/5, *Chron.* 33/3, *HBorg.* 2/4, *Chron.* 41/7, *Chron.* 48/7, *Acc. prol.* 7, *Acc. prol.* 8, *Acc.* 14/1.

⁷ *Chron.* 11/1 ja *Chron.* 23/9.

⁸ *HBorg.* 2/4 ja *Chron.* 41/7; ks. myös *Acc. prol.* 7.

Runoilija Horatiusta Porthan siteeraa yhdeksässä teesissä.¹ Yhdessä näistä, ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä, häntä ei mainita nimeltä vaan lähteenä on vain ”roomalainen runoilija”. Kyseessä on Horatiuksen toteamus ”mitä hyödyttävät turhat lait, jos ei ole tapoja?”, jonka Porthan esittää myös toisessa teesissä Horatiuksen nimen mainiten.² Ilman sitaattia Porthan mainitsee Horatiuksen teesissä, jossa hän käsittelee antiikin kirjallisuuden lukemisen oikeaa järjestystä (*Bibl.* 12/4). Horatius esiintyy teeseissä runous- ja puhetaidon opettajana (*Bibl.* 8/1, *Acc. prol.* 1) sekä yleisten filosofisten viisauksien lähteenä, kuten lausahduksessa ”voima ilman viisautta sortuu omasta painostaan” (*Chron.* 11/7). Porthan esittää Horatiukselta myös pitkän lainauksen, jota hän nimittää ”oivalliseksi kasvatusopin tiivistelmäksi” (*Chron.* 17/9). Horatius on myös ”erinomainen ihmisluonnon tuntija” todessaan: ”Virheitä välttäänsä rientävät typerykset toiseen äärimmäisyyteen.” (*Acc.* 5/5)³

Kaikkiin siteeraamiinsa antiikin auktoireihin Porthan ei suhtaudu yksinomaan suopeasti.⁴ Hän viittaa teeseissä Quintilianuksen opetukseen retoriikasta pääasiassa positiiviseen sävyyn, mutta tämän käsityksiä puhujan luonteesta ja käsitteistä *mores* sekä *ethos* hän kritisoi kahdessa teesissä ja puhuu ”Fabiuksen harhakäsityksestä” (*Poes.* 3/4 ja *Poes.* 3/5). Näitä teesejä käsitellään tarkemmin luvussa 4.2. Teeseissä on kaikkiaan viisi Quintilianus-sitaattia.⁵ Yhdessä näistä teeseistä (*Acc.* 12/9) Porthan käyttää Quintilianukselta poimimaansa sitaattia kuvaamaan hänen vastustamaansa filosofista temppuilua: ”Quintilianus sanoo kauniisti ja todenmukaisesti: ’Ne, jotka haluavat vaikuttaa oppineilta typeryksien silmissä, vaikuttavat typeryksiltä oppineiden silmissä.’”⁶ Tämäkin teesi tarjoaa samalla puhujille tarpeellisen neuvon ja osoittaa Porthanille tyypillistä tapaa esittää antiikin kirjallisuudesta poimittuja sitaatteja aforismin kaltaisina elämänohjeina. Filosofian hyötyä Porthan kuvaa siteeraamalla Aristoteleen lausahdusta, jolla hän vastasi kysymykseen, mitä hän on oppinut filosofiasta: ”Olen oppinut tekemään käskemättä sen, mitä useimmat muut tekevät lain pelosta.” (*Chron.* 35/3; *Diog. Laert.* 5, 20)

Neljässä teesissä on sitaatti runoilija Juvenalikselta.⁷ Porthan käyttää häntä kasvatustarpeiden lähteenä kuten Senecaa ja Horatiustakin. Kahdessa teesissä hän siteeraa lausahdusta ”lapsi ansaitsee suurimman mahdollisen kunnioituksen” (*Bibl.* 19/5 ja *Chron.* 54/4). Kahdessa muussa teesissä Porthan hyödyntää Juvenalista moraalisen neuvonantajana (*Chron.* 26/5 ja *Syll.* 3/7). Teeseissä on myös yksittäisiä sitaatteja seuraavilta auktoireilta: Diogenes Laertios (Aristoteleen elämäkerta; *Chron.* 35/3), Cornelius Nepos (*Bibl. app.* 2/7), Curtius Rufus (*Chron.* 4/4), Epikuros (*Chron.* 37/7), Livius (*Acc.* 10/7), Plinius vanhempi (*Chron.* 30/2), Sallustius (*Chron.* 39/3), Tacitus (*Acc.* 6/4), Terentius (*Acc.* 13/7) sekä Velleius

¹ Horatius-sitaatit ilmestymisjärjestyksessä: *Bibl.* 8/1, *Chron.* 4/2, *Chron.* 11/7, *Chron.* 17/9, *Chron.* 31/7, *Chron.* 45/8, *Acc. prol.* 1, *Acc.* 5/5, *Stip.* 6.

² *Stip.* 6; *Chron.* 4/2.

³ *Hor. serm.* 1, 2, 24: *Stulti dum vitant vitia, in contraria currunt.*

⁴ Tällaista suhtautumista antiikin henkilöihin on esiintynyt myös esimerkiksi Turun akatemian puhetaidon professorina 1600-luvulla toimineella Daniel Achreliuksella (1644–1692). Achrelius käyttää puheissaan Caesaria sekä positiivisena että negatiivisena esimerkkinä ja esittää kirjailija-Caesarin hyvässä valossa mutta kritisoi sotapäällikkö-Caesaria. Sarasti-Wilenius 2003, 148.

⁵ *Russ.* 3/5, *Poes.* 3/4, *Chron.* 46/3, *Acc.* 12/9, *Syll.* 9/5.

⁶ *Quint. inst.* 10, 7, 21: *Qui stultis eruditi videri volunt, stulti eruditis videntur.*

⁷ Juvenalis-sitaatit aikajärjestyksessä: *Bibl.* 19/5, *Chron.* 26/5, *Chron.* 54/4, *Syll.* 3/7.

Paterculus (*Acc.* 5/6). Raamattua (Roomalaiskirje) Porthan siteeraa kerran (*Bibl.* 4/4) ja Raamatun teksteihin tai henkilöihin hän viittaa viidessä muussa teesissä.¹

Teesien sitaatit klassisesta kirjallisuudesta ilmentävät osuvasti Porthanin näkemyksiä kirjallisuuden arvosta ja käyttötarkoituksista. Siteeratuimmat auktorit ovat osittain samoja kuin tilastossa, joka on saatavilla vuosina 1723–1772 ilmestyneissä väitöskirjoissa olevista sitaateista. Tilaston mukaan runsaimmin sitaatteja on Cicerolta ja Senecalta, ja myös Horatius on kymmenen siteeratuimman joukossa. Quintilianusta ja Juvenalista ei mainita tilastossa.²

---

¹ *Chron.* 29/2 (Aatami); *Chron.* 4/7 (*Historia Susannae*); *Chron.* 29/1 (Mooses); *Chron.* 41/2 (Nooa); *HBorg.* 2/6 (Raamattu yleisesti).

² Vallinkoski (1975, 239) esittää seuraavat sitaattimäärät: Cicero 208, Seneca 131, Plinius (vanhempi) 123, Tacitus 121, Augustinus 88, Aristoteles 72, Ovidius 71, Josefus 67, Platon 55, Horatius 51, Vergilius 51, Livius 47, Herodotos 46, Cornelius Nepos 28, Homeros 28, Ksenofon 28, Caesar 26, Plinius (nuorempi) 25, Lukianos 16, Lucretius 14, Thukydides 12.

4. HYVÄN KIELENKÄYTÖN OPIT

4.1. RETORIIKAN TEORIAA

Puhetaidon opetusta Turun akatemiassa voi luonnehtia kieli- ja ilmaisutaidon opetuksiksi. Puheiden ja saarnojen pitämisen lisäksi näitä taitoja tarvittiin kaikenlaisessa kirjoittamisessa tieteellisistä tutkielmista onnittelurunoihin. Puhetaidon professori oli oppineiden äidinkielen opettaja, ylioppilaiden yleissivistäjä ja kelvollisten kansalaisten kasvattaja. Kie-lioppi-, kirjoitus- ja puheharjoitusten ohessa ylioppilaat saivat oppia yhteiskunnallisen toiminnan ja velvollisuuksien perusteita. Julkinen puhuminen ja kirjoittaminen tulisivat olemaan osa heidän työtään, ja siihen heitä tässä akateemisessa perusopetuksessa valmisteltiin. Porthan oli puhetaidon professorina klassiseen perinteeseen vahvasti nojautuva valistumies, jolle hyötyaatteen tavoitteet olivat tärkeitä tässäkin yhteydessä. 1700-luvulla akateemisen puhumisen taidon merkitys oli hyötyajattelun ja luonnontieteiden nousun myötä vähentynyt ja ruotsin käyttö puheissa lisääntynyt. Porthan jatkoi edeltäjänsä Henrik Hasselin linjausta, jonka mukaan puhetaidon opetuksen tuli ensisijaisesti palvella yhteiskunnan ja kirkon tarpeita. Hassel ei varsinaisesti käyttänyt klassista retoriikkaa esikuvana, ja retoriikan opetuksen tuli hänen mielestään rajoittua ammatillisten vaatimusten tarpeiden täyttämiseen. Porthan omaksui tämän näkemyksen häneltä laajassa mittakaavassa.¹ Toisaalta Turun akatemian puhetaidon opetus palautui Porthanin myötä myös lähemmäs Ciceron kaunopuheisuuden ihanteita. Virallisesti puhetaidon (ja runouden) opetukseen kuului retoriikan sääntöjen käsittely antiikin esimerkkien avulla sekä kirjeiden, runojen ja puheiden kirjoittamisen opetus. Porthanin monipuolisen opetusuran jälkeen pidettiin yliopistossa kuitenkin selvänä, että puhetaidon professorin tuli opettaa kielen, retoriikan ja runouden lisäksi mm. roomalaisia antikviteetteja, klassillista numismatiikkaa ja arkeologiaa yleensäkin, estetiikkaa sekä yleistä kirjallisuuden historiaa.² Juuri näistä aiheista oli Porthan luennoinut; hän jätti näkyvän jäljen puhetaidon professorin opetusalaan.

Turun akatemian julkisten luentojen luettelo (*catalogus praelectionum*) sisältää mainintoja Porthanin retoriikkaa käsittelevästä opetuksesta vuodesta 1768 alkaen. Sen mukaan hän luennoi Ciceron teosta *De oratore* yhteensä 10 vuotena ja Ciceron puheita 15 vuotena. Edeltäjänsä Hasselin suosikkia, Ciceron *De officiis* -teosta hän luennoi vain kahden lukuvuoden aikana. Porthanin julkisista luennoista ei ole säilynyt muistiinpanoja.³ Hänen suhtautumisen Ciceron kaunopuheisuuden esikuvana ilmenee muista yhteyksistä, kuten teeseistä ja väitöskirjoista, joissa tuodaan esille Ciceron ensisijaisuus muiden antiikin auktorien joukossa. Eräässä teesissä Porthan toteaa Ciceron lukemisen olevan kaikkein tärkeintä puhetaidon opiskelijoille, mutta huomauttaa myös, etteivät muutkaan kirjoittajat ole vaillo arvoa (*Chron.* 40/7). Akatemian konstituutioissa oli itse asiassa määrätty, että puhetaidon profes-

¹ Kajanto 1984, 27; 87; Sarasti-Wilenius 1994, 63.

² Mehtonen 2002, 75; Linkomies 1928, 186–188.

³ Kajanto 1984, 66.

sorin tuli korostaa oppilailleen erityisesti Ciceron retorista esikuvallisuutta.¹ Ciceroon on runsaasti viittauksia myös Porthanin varsinaisissa väitöskirjoissa niin retoristen kuin filosofisten huomioiden lähteenä.

Julkisten luentojen lisäksi Porthan opetti retoriikkaa yksityisillä luennoillaan. Niiltä säilyneet muistiinpanot ovat kattava lähde Porthanin retoriikan opetuksen tarkastelulle.² Yksityisopetuksessaan Porthan hyödynsi oppikirjoja (*compendia*), joiden pohjalta hän rakensi luentonsa. Puhetaidon dosenttina ja professorinuransa alussa hän käytti retoriikan oppikirjana G. J. Vossiuksen (1577–1649) teosta *Elementa Rhetorica*, joka oli hänen mukaansa tiivis, selkeä ja helposti saatavilla, vaikka siinä oli myös joitain puutteita, joita opetuksessa tuli täydentää.³ Vuonna 1782 Porthan vaihtoi Vossiuksen oppikirjan J. A. Ernestin teokseen *Initia Rhetorica*, joka oli edeltäjänsä kattavampi.⁴

Puheiden pitäminen kuului tiiviisti aikakauden akateemiseen elämään. Virkaanastujaisia, promootioita ja muita seremonioita juhlistettiin muodollisilla puheilla. Opintoihin sisältyi jatkuvaa puheiden pitämisen harjoittelua. Porthan itse tunnettiin varsin ansioituneena akateemisten juhlapuheiden pitäjänä.⁵ Henrik Hasselin hautajaispuhe (*Oratio funebris*, 21.5.1778) jäi kuitenkin jostain syystä Porthanin ainoaksi julkaistuksi puheeksi.⁶ Vaikka puhetaidon opetus liittyi huomattavan paljon kirjallisiin taitoihin, oli puhuminenkin keskeistä. Porthan painotti opetuksessaan erityisesti esitystaitoja. Akateemisen tai latinankielisen puhumisen lisäksi hän opetti puheiden pitämistä ruotsiksi ja jossain määrin suomeksikin.⁷ Porthan tunsu sekä antiikin että oman aikansa retoriikkaa, eikä varsinaisesti kritisoinut kumpaakaan niistä, vaan lähinnä liiallista teoretisointia ylipäätään.⁸ Antiikin retoriikan teoriaa hän piti edelleen tarpeellisena lähtökohtana. Eräässä teesissä hän mainitsee, että antiikin aikana puhetaito tähtäsi varsinaisesti poliittisen puhumisen opettamiseen. Hän lisää kuitenkin, että samat opit ovat edelleen hyödyksi kaikenlaisen puhetaidon

¹ Suolahti 1902, 15.

² Julkaistut muistiinpanot: *Explicatio praecipuorum praeceptorum Artis Rhetoricae ad ductum Elementorum Vossianorum, 1774–1775* (OO IV, 105–284); *Föreläsningar öfver Ernesti Rhetorica, 1792* (OO IV, 285–366). Ensin mainittu on todennäköisesti Daniel Hirn -nimisen ylioppilaan laatima. Se on luennoilla tehdyistä muistiinpanoista jälkikäteen paranneltu versio. Jälkimmäisen kirjoittajaa ei tiedetä, ja se on laadultaan keskinkertaisempi. Koskeniemi & Matinelli 1971, xvii; xx.

³ Porthan perustelee oppikirjavalintaansa luentomuistiinpanoissa: ”Men denne auctoren hafve vi valdt, både efter den är i allas händer och lättast af alla kan fås, samt redan ifrån Scholorne är för de mästa bekant; så som ock emedan detta compendium för sin korthet och nätthet till vårt ändamål icke är otjenligt. Men vi skole i det följande icke allenast förklara och omständeligare utföra auctors praecepta, utan ock, såsom vi redan utfäst, tillägga det som aldeles brister, samt i synnerhet vända vår uppmärksamhet på det som är reelast och nyttigast [...]” (OO IV, 136–137).

⁴ Porthanin retoriikan opetukseen lisävalaistusta antaa hänen oma, reunahuomautuksin varustettu kappaleensa Ernestin teoksen vuoden 1770 painoksesta (Burman 1991, 100; 109; 122). *Initia Rhetorica* oli niin ahkerassa käytössä, että siitä tehtiin Turussa oma painos vuosina 1792 ja 1805. Vossiuksen ja Ernestin oppikirjoja käytettiin myös lukioissa, ja esimerkiksi Porvoon lukiossa vaihdettiin Vossius Ernestiin 1800-luvun alussa. Hanho 1947, 274–275.

⁵ Porthanin puheita ja onnittelurunoja käsittelee esim. Burman 1991, 100–106.

⁶ Sarasti-Wilenius 2000, 39.

⁷ Kajanto 1984, 68.

⁸ Burman 1991, 98.

opiskelussa. (*Chron.* 5/8) Porthanin mukaan poliittista puhumista ei juurikaan tarvita monarkistisen tai itsevaltaisen hallintomuodon alaisuudessa. Hänen aikanaan julkisen poliittisen keskustelun mahdollisuudet olivatkin varsin rajoitettuja.¹

Taito puhua hyvin mieltyy yhtä välttämättömäksi kuin kyky ajatella terävästi, ja hyvä kielenkäyttö on ylipäänsä välttämätöntä ajatusten kommunikoimiseksi toisten kanssa. Retoriikan käsittely teeseissä kietoutuukin toistuvasti filosofiaan, historiankirjoitukseen ja kaikkeen muuhun kirjalliseen esitykseen. Porthan viittaa kahdessa teesissä Ciceron lausahdukseen ”on parempi puhua taidokkaasti (*copiose*) – kunhan puhuu viisaasti – kuin ajatella älykkäästi mutta vailla kykyä kaunopuheisuuteen”.² Cicerolla termi *copiositas* viittaa varsinaisesti kaunopuheisuuteen. Siihen kuuluu myös ajatus runsaudesta, jonka tulee toteutua enemmän seikkaperäisyytenä kuin silkkana monisanaisuutena. Porthan lisääkin teesissään, että sillä ei suinkaan tarkoiteta ylenpalttista sanojen tulvaa. (*Bibl.* 10/4) Tätä hän täsmentää vielä retoriikan luennoillaan: *copiositas* ei ole mitään päämäärätöntä jaarittelua.³ Toisessa teesissä taas tulee esille, että puhetaito sisältää myös ajattelun taidon, minkä mainittu Ciceron lausahduskin ilmaisee (*Bibl.* 23/2). Molempien teesien taustalla on termin *copiositas* merkityksen selittäminen.

Vossiuksen *Elementa Rhetorica* -teokseen pohjautuvien luentojen muistiinpanoissa esitetään puhetaidon teorian osa-alueet ja niiden tavoitteet seuraavasti: ”Af dessa 4 partes officii oratoris, ger således *Inventio* res et soliditatem, *Dispositio* ordinem och *Elocutio* ornatum. *Pronunciatio* has adjuvat virtutes, iisque vim et quasi vitam largitur.”⁴ Porthanin retoriikkaa käsittelevät väitöskirjat oli suunnitelmallisesti laadittu klassisen retoriikan teorian osa-alueita mukaillen. Väitöskirjat ja luennot muodostavat yhdessä kattavan kokonaisesityksen puhetaidon oppialasta.⁵ Klassinen retoriikka jakautui yleisesti viiteen osa-alueeseen: *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria* ja *pronuntiatio* (*actio*).⁶ Tämän jaottelun osista neljättä, mnemoniikkaa eli muistin harjoittamista, ei Porthanin aikana yleisesti ottaen luettu retoriikan osa-alueeksi. Muistitekniikoiden tärkeyttä vähäteltiin, vaikka myönnettiin, että vielä antiikissa ne olivat olleet välttämätön osa puhetaitoa.⁷ Vossiuksen oppikirjaan perustuvilla retoriikan luennoilla Porthan sai itsensä Ciceron perustelemaan sitä, että mnemoniikka ei ole kiinteä osa retoriikkaa. Muistiinpanoissa siteerataan Ciceron toteamusta teoksessa *Orator* (54): ”De memoria nihil est hoc loco praecipendum, quae communis est multarum artium.”⁸ Ernesti toteaa teoksensa *Initia Rhetorica* johdannossa, että puhetaidon osa-alueet ovat *inventio*, *dispositio*, *elocutio* sekä *pronuntiatio* (*actio*). Hän esittää aikalaistensa

¹ Kajanto 1984, 69.

² Cic. *off.* 1, 156: *eloqui copiose, modo prudenter, melius est quam vel acutissime sine eloquentia cogitare.*

³ OO IV, 321: ”Cicero observerar rätt at hufvudsaken af Eloquentia består i *copiositas* hvarmed ei förstås någon garrulitas (pladder utan sammanhang).” Antiikin oppeja monimuotoisesta ja vakuuttavasta puhumisesta sekä turhan jaarittelun välttämisestä korostettiin jo renessanssi-humanismin retoriikassa (Kivistö 2002b, 133–135).

⁴ OO IV, 145–146.

⁵ Kajanto 1984, 67–68.

⁶ Tässä tutkimuksessa käyttämäni klassisen retoriikan yleisesitys on Kennedy 1994.

⁷ Kajanto 1984, 67. Sarasti-Wilenius (2000, 237) toteaa, että 1500-luvulta alkaen ei muistitaitoa enää käsitelty erillisenä osa-alueena retoriikan oppikirjoissa. Hän huomauttaa, että se mainittiin oppikirjoissa kuitenkin hyvän esitystaidon edellytyksenä.

⁸ OO IV, 147.

tapaan, että muistitekniikat kuuluivat retoriikan teoriaan antiikin aikoina, mutta ”meidän kaunopuheisuutemme ne eivät varsinaisesti liity”.¹ Ernestin teokseen pohjautuvilla luennoilla perustellaan tätä näkemystä niin, että nykyään eivät puheet ole läheskään niin pitkiä kuin antiikissa, joten muistin harjoittamiselle on vähemmän tarvetta. Valitettavana pidetään kuitenkin sitä, että on ajauduttu toiseen ääripäähän eli hylätty puheiden ulkoa opettelu kokonaan.²

Muistamisesta puhutaan myös Porthanin väitöskirjassa *De actione oratoria* (1784). Tekstin mukaan puhujan on syytä mietiskellä sitä mitä aikoo sanoa, ja silloin sen kyllä oppii muistamaankin. Puhuminen (tässä yhteydessä saarnaaminen) on lisäksi paljon vakuuttavampaa, kun puhuja voi vapaasti hyödyntää elekieltään.³ Tämän pohjalta on selvää, millaiset perustelut väittelijä on voinut esittää teesille *Chron.* 40/2. Siinä Porthan vakuuttaa, että muisti on siinä määrin tarpeellinen kyky puhujalle, että muistamattomien olisi parasta pysytellä kokonaan pois puhujan tehtävistä. Teesin aluksi hän mainitsee kuitenkin, että muistin harjoittamista ei varsinaisesti pidetä retoriikan osa-alueena. Hyvämuistisuus on siis puhujalta edellytetty ominaisuus, mutta muistin harjoittamisen teoreettisia oppeja ei siihen tarvita. Saman väitöksen seuraavassa teesissä Porthan toteaa vielä, että saarnojen ulkoa opettelun laiminlyöminen ja suoraan tekstistä lukeminen ei ole hyväksyttävä käytäntö (*Chron.* 40/3).

Porthan hyväksyi neljä klassisen puhetaidon teorian osa-aluetta, jotka esiintyvät teeseissä ja väitöskirjoissa eri mittakaavassa.

1) Puheen valmistelun oppeihin (*inventio*) kuuluu ensisijaisesti sopivan aiheen löytäminen ja argumenttien keksiminen. Varsinaisesti niihin liittyviä teesejä ei Porthanilla ole. Aihetta kuitenkin käsitellään hänen väitöskirjoissaan, etenkin vuonna 1778 ilmestyneessä *De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis*.⁴ Tässä pappien puhetaitoon keskittyvässä väitöksessä esitetään huomioita hyvän puheen edellytyksistä monelta eri kannalta. Erityisesti painotetaan sitä, että puhujan tulee ottaa yleisönsä eli seurakunnan lähtökohdat huomioon puhetta suunnitellessaan. Argumenttien tulee olla kuulijoiden ymmärrettävissä.⁵ Puheen valmistelussa ovat keskeisiä myös puhujan ominaisuudet (*mores*) ja niiden esille tuominen sekä kyky herättää tunteita (*affectus*). Tähän liittyviä teesejä käsittelemme edempänä.

2) Puheessa esitettävien asioiden järjestämiseen (*dispositio*) liittyy yksi teesi, jossa Porthan toteaa, että puheen katkominen jaottelujen ja alajaottelujen tulvalla ei suinkaan osoita hyvää disposition oppien hallintaa (*Chron.* 27/2). Teesi on keväältä 1792, jolloin Porthan luennoi Ernestin oppikirjaa *Initia Rhetorica*; teesillä on siis ajallinen yhteys luennoilla esitettyihin asioihin. Luentomuistiinpanoista ilmenee, että Porthan on käynyt tiiviisti ja tunnollisesti läpi Ernestin esityksen dispositiosta.⁶ Antiikin retoriikassa yleisimmät puheen osat olivat *exordium* eli aloitus, *narratio* eli taustan selittäminen, *probatio* eli todisteiden esittäminen ja *peroratio* eli puheen lopetus. Disposition osat vaihtelivat eri kirjoittajilla ja eri-

¹ Ernesti 1784, 18: ”*Memoria [...] cum nostra eloquentia non magnopere est coniuncta; vnde iure hodie e praeceptis dicendi est sublata.*”

² OO IV, 299.

³ OO I, 371.

⁴ OO I, 133–152.

⁵ Kajanto 1984, 74.

⁶ OO IV, 324–330; Ernesti 1784, 86–108.

laisissa puheen lajeissa. Porthanin luennoilla käsiteltiin Ernestin pohjalta seuraavat puheen osat: *exordium*, *narratio*, *propositio et partitio*, *confirmatio et refutatio* sekä *peroratio*. Disposition oppeja käydään läpi myös kaksiosaisessa väitöskirjassa *De officio oratoris sacri in argumentis disponendis* (1780; 1781)¹.

3) Esitystaidon (*actio/pronuntiatio*) tärkeyttä Porthan painottaa esimerkiksi teesissä, jossa asianmukaisen äänensävyn ja oikeiden eleiden käyttäminen mainitaan jopa tärkeämmäksi kuin argumenttien *inventio* ja *dispositio* (*Acc.* 13/4). Tässä asiassa Porthanin on kerrottu olleen oppiensa veroinen; Franzén sanoi muistopuheessaan, että Porthanin kuuntelijasta tuntui kuin Cicero itse olisi ollut puhumassa.² Esitystaitoa käsitellään retoriikan luennoillakin erityisen laajasti.³ Tämän osa-alueen painottaminen oli Porthanin (ja yleisemmin 1700-luvun) lisäys perinteiseen (ja 1600-luvun) retoriikan opetukseen. Porthanin aikana ajateltiin yleisesti, että etenkin 1600-luvulla oli esitystaidon opettaminen lyöty laimin.⁴ Porthan antaa tälle osa-alueelle vielä huomattavasti enemmän huomiota kuin esimerkiksi hänen käyttämänsä retoriikan oppikirjat.⁵ Väitöskirjoja aiheesta on kolme: kaksiosainen *De pronuntiatione oratoria* (1781; 1782) sekä *De actione oratoria* (1784)⁶.

Actio ja *pronuntiatio* ovat kaksi eri näkökulmaa esitystaitoon, mutta toisaalta molempia termejä käytettiin tarkoittamaan tämän taidon koko alaa. *Pronuntiatio* viittaa varsinaisesti äänen käyttöön ja *actio* kehon liikkeisiin ja eleisiin sekä kasvojen ilmeisiin. Nämä termit kuvaillaan edellä mainituissa väitöskirjoissa,⁷ ja teeseissä niitä käytetään kokonaisvaltaisessa merkityksessään. Ensimmäisessä Porthanin teesiväitöksessä on väittämä, jonka mukaan hyvä esitystaito (*actio*) on kiistatta tärkeää myös ”meidän aikamme” puhujille (*Bibl.* 1/10). Myöhemmässä teesissä Porthan huomauttaa esitystaidon (*pronuntiatio*) olevan tärkeää kaikille ihmisille, myös muille kuin puhujille (*Chron.* 12/7). Kyseessä eivät ole pelkät eleet ja liikkeet, vaan esiintyminen kokonaisuudessaan, sisältäen myös äänenkäytön. Esitystaito on pohjimmiltaan vain välttämätön osa mitä tahansa kielen käyttämisestä. Tämä ilmenee teesistä, jossa Porthan toteaa, ettei kehittyneinkään kieli yksin riitä tunteiden ja mielenliikkeiden tarkkaan ilmaisemiseen, jos sitä ei täydennetä äännähdyksillä, ilmeillä ja eleillä (*Chron.* 52/6).

Hyvä esiintyminen on *Rhetorica ad Herennium* -teoksen kirjoittajan mukaan sellaista, mikä ”näyttää siltä, että puhuja käsittelee asiaa suoraan sydäimestään.”⁸ Tätä viisautta Porthan siteeraa eräässä teesissä väittäen lausahdusta Ciceron sanomaksi (*Acc.* 4/5: *Egregie Cicero de Pronuntiatione dicit [...]*). *Rhetorica ad Herennium* -teosta ei tietenkään Porthanin aikana enää pidetty Ciceron kirjoittamana, ja Porthan itsekin käyttää muualla jo tätä teesiä varhaisemmissa kirjoituksissa nimitystä *auctor ad Herennium* siteeratessaan samaa teksti-

¹ OO I, 227–244; 245–262.

² Franzén 1860, 398.

³ *Explicatio praecipuorum praeceptorum Artis Rhetoricae ad ductum Elementorum Vossianorum*. OO IV, 228–283 (muodostaa kolmasosan tämän luentokäsikirjoituksen säilyneestä osasta).

⁴ Burman 1991, 117.

⁵ Kajanto 1984, 81.

⁶ OO I, 279–308; 359–384.

⁷ Ks. esim. OO I, 282; 361.

⁸ *Ad Her.* 3, 27: *Hoc tamen scire oportet, pronuntiationem bonam id proficere, ut res ex animo agi videatur.*

kohtaa.¹ Kyseistä antiikin retoriikan klassikkolousahdusta lienee ollut helppo lainata ulko-
muistista, jolloin *auctor ad Herennium* ja itse Cicero voivat sekoittua. Porthan painotti affek-
tiopin tärkeyttä retoriikassa. Kuulijoissa tulee herättää tunteita, jotta nämä vakuuttuisivat
puheen sisällöstä. Oikeanlainen esiintyminen (*actio*) on tehokkain tapa tunteiden herät-
tämiseen.² Tämä tapahtuu tehokkaimmin siten, että puhuja tuntee itse ne tunteet, joita pyr-
kii kuulijoissaan herättämään, kuten myös teesissä *Chron.* 32/4 todetaan. Tunteet välittyvät
sympatian voiman avulla, joka on Porthanin affekteja koskevan opetuksen lähtökohtana
sekä retoriikan luennoilla että väitöskirjoissa.³ Tunteiden herättäminen kuulijassa on anti-
ikin retoriikan teorian ydinsisältöä, mutta oppi sympatian vaikutuksesta on tunnusomaista
nimenomaan 1700-luvulle. Aiheelle omistetuissa väitöskirjoissaan Porthan viittaa antiikin
auktoriteettien (Cicero, Quintilianus ja Horatius) lisäksi aikalaisteksteihin. Viittaukset
osoittavat Porthanin seuranneen tiiviisti omana aikanaan virinnyttä keskustelua sympatian
roolista niin retoriikassa kuin moraalifilosofiassa ja estetiikassakin.⁴

4) *Elocutio* tarkoittaa kielenkäytön tyyllistä puolta, jota pidettiin puhetaidon opetuk-
sen tärkeänä osa-alueena. Tämä koskee niin latinaksi kuin ruotsiksi kirjoittamista ja puhu-
mista. Tyylikkään kielenkäytön oppeihin kuuluivat mm. puheen koristelu (*ornatus*) sekä
selkeyden ja ymmärrettävyyden saavuttaminen (*perspicuitas*). Kyseessä oli suorastaan
taiteenlaji, mikä ilmenee teesistä, jossa puheen koristelun arvioimista verrataan maalaustai-
teen ja musiikin arviointiin. Tyylikkään kielenkäytön tunnistaminen edellyttää sen teoret-
tisten oppien tuntemista. (*Acc.* 11/4) Näihin oppeihin kuuluu esimerkiksi teesissä *Poes.* 5/2
mainittu tyylikeinojen (*ornamenta*) jakaminen ”mietelmiin, kielikuviin ja figuuroihin”, jotka
ovat puheen arvokkuutta lisääviä keinoja. Toisessa teesissä Porthan huomauttaa, että tyyli-
keinojen käyttäminen ei tarkoita koristeiden keinoitekoista liimaamista puheeseen, ”kuin
hiuksia käherrettäisiin” (*Chron.* 1/6).

Tyylikeinojen käytön keskeinen tarkoitus on arvokkuuden tuottamisen ohessa puheen
viihdyttävyyden lisääminen. Kaikessa koristelussa on kuitenkin noudatettava totuudessa
pysymisen vaatimusta. Porthan käyttää teesissä *Bibl.* 12/1 auktoriteettina nerokkaaksi kut-
sumaansa Nicolas Boileautta, johon hän viittaa myös oppihistorian luennoilla.⁵ Väitöskirjas-
sa *De forma dicendi epidictica* (1777) myös korostetaan, että tyylikeinojen käyttöön liittyy
monia huomioonotettavia näkökohtia, joista tärkeimpiä on se, että pysytään totuudessa. On
siis varottava turhia nokkeluuksia, jotka eivät perustu vakaaseen harkintaan ja ole tarkkaan

¹ Esim. *OO* IV, 127 (1774–1775); *OO* I, 186 (1780).

² Tunteiden herättämisen taito oli keskeinen aihe antiikin retoriikassa. 1700-luvulla sitä pidettiin
vieläkin painokkaammin esillä, mikä liittyy aikakauden yleiseen sentimentaalisuuteen. Ks.
Burman 1991, 115–117.

³ Ks. esim. *OO* IV, 309; *OO* I, 146. Aiheesta laajemmin 2-osaisessa väitöskirjassa *De sympathia
animorum humanorum* (*OO* I, 153–192; suom. Sari Kivistö, teoksessa *Tunteet ja sympatia*, toim.
Jukka Sarjala. Turku 2003.).

⁴ Väitöskirjassa *De sympathia animorum humanorum* on pitkiä otteita, jotka on lähes suoraan
käännetty estetiikan tutkija Henry Homen (1696–1782) teoksesta *Elements of Criticism* (1762) sekä
filosofi Edward Searchin (1705–1774) kirjasta *The Light of Nature Pursued* (1768–1778). Myös
Lockeen ja Sulzeriin on viittauksia. (Kivistö 2007, 40–43.)

⁵ Nicolas Boileau-Despréaux (1636–1711) oli ranskalainen runoilija, joka mm. käänsi Pseudo-
Longinuksen teoksen *Peri hysus* ja liitti siihen huomioita, jotka puoltavat vanhaa kirjallisuutta
ns. vanhojen ja modernien kiistassa. *OO* III, 418: ”Boileau, snäll poet, stor satyricus”.

tutkittuja.¹ Tässä esityksessä tyylikeinoista on kyseessä antiikin puhetaidon oppeihin kuuluva *exemplum* eli viittaaminen johonkin tapahtumaan tai henkilöön, jota käytetään esitettävän asian perusteluna. *Exemplum* voi olla historiallinen eli tosi (*verum*) tai fiktiivinen eli valheellinen (*falsum*), joista ensin mainittua pidettiin antiikin retoriikan teoriassa tehokkaampana.²

Porthanin opetuksen mukaan kaunopuheinen esitystapa on oleellinen osa kaikkea puhumista ja kirjoittamista. Teesissä *Bibl.* 6/2 hän mainitsee esimerkkinä ns. matemaattisen metodin mukaan laaditut kirjoitukset, joiden ei suinkaan tarvitse olla kuivia ja niukkasanaisia, vaan ne voivat sisältää myös tyylikeinojen käyttöä. Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä hän esittää tarkentavan väitteen kaunopuheisen esitystavan sopimisesta eri asiayhteyksiin: kaunopuheisuutta (*våltalighet*) ei tarvita kaiken tyyppisissä kirjoituksissa, mutta kielen puhtautta, selkeyttä ja kirjoitustyylin kauneutta ei kuitenkaan koskaan saa lyödä laimin (*Stip.* 1). Kaunopuheisuus on jotakin enemmän kuin oikeakielisyys, selkeys ja tyylikkyys, jotka ovat kaikille teksteille välttämättömiä ominaisuuksia. Retorinen kielenkäyttö määrittyy keskeisesti koristeiden ja muiden tehokeinojen käyttämisen kautta.

Puhetaidon oppien mukainen ilmaisutapa voidaan jakaa tyyliinsä perusteella kolmeen lajiin: juhlallisella tyyllillä (*genus grave*), keskityyllillä (*genus medium*) ja arkityyllillä (*genus tenue*) laaditut kirjoitukset ja puheet. Eräässä teesissä Porthan toteaa, että koristelu on paikallaan myös arkityyllillä laadituissa kirjoituksissa ja puheissa (*Chron.* 11/2). Koristelu tuottaa tyylikkyyttä ja myös viihdyttävyyttä, mutta puhetaidon opiskelussa on opittava ymmärtämään, että koristeellinen puhuminen ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin ”hienostunut ja miellyttävä” puhuminen (*Chron.* 27/1). Koristelun tarkoituksena on nimittäin ennen kaikkea lisätä puheen vaikuttavuutta ja vakuuttavuutta (*Chron.* 40/1). Niukkasanaisuus (*brevitas*) on paikallaan joissakin puheen osa-alueissa, mutta ei kaunopuheisuudessa kokonaisuutena; tässä teesissä (*Chron.* 41/6) Porthan käyttää lainausta Ciceron teoksesta *Brutus* (50): *brevitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet*.

Niukkasanaisuuden vastakohta on seikkaperäinen ja runsas kaunopuheinen esitystapa (*copiositas*), johon liittyviä teesejä on esitelty jo edellä. Porthanin retoriikan luentojen muistiinpanoissa kuvaillaan oikeanlaista seikkaperäisyyttä ja toteaa, että selkeyden, tyylikkyyden ja vaikuttavuuden (*perspicuitas, suavitas, vis*) saavuttamiseksi tarvitaan argumenttien koristelua ja kohottamista (*exornatio, amplificatio*). Tunteiden herättämiseksi on myös argumenttien suurenteleminen (*exaggeratio*) hyödyllistä.³ Eräässä teesissä Porthan vielä tiivistää nämä opit toteamalla, että vakuuttamisen oppeihin kuuluva argumenttien laajentaminen liittyy kiinteästi puheen selkeyteen ja koristeluun (*Chron.* 50/4). Retoriikan teoria on hänelle arkipäiväistä perustietoa, jonka käsittely teeseissä on sujuvaa ja noudattelee luentojen sekä väitöskirjojen linjauksia. Erityisesti teeseissä korostuu esitystaito: ulkomuistista puhumisen tavoite ja sopivat ilmeet, eleet sekä äänenkäyttö.

---

¹ OO I, 126.

² Quint. *inst.* 5, 11, 17; Sarasti-Wilenius 2003, 143.

³ OO IV, 321–322.

4.2. KÄYTÄNNÖN PUHETAITOA

Retoriikan päämäärä on, että puhuja saa yleisönsä vakuuttuneeksi (*persuasio*). Vakuuttamisen taidossa keskeisiä tekijöitä ovat puhujan luonne (*mores*) ja kyky herättää tunteita (*affectus*). Porthan huomauttaa teesissä *Russ.* 3/5, että Quintilianuksen (*inst.* 6, 2, 18) näkemys puhujan luonteen ja tunteiden välisestä kiinteästä yhteydestä on todenmukainen. Hän lisää, että yhtä lailla oikeassa oli Aristoteles opettaessaan, että näitä seikkoja tulee käsitellä erillisinä aihealueina retoriikan teoriassa. Vuosilta 1774–1775 olevissa retoriikan luentomuistiinpanoissa mainitaankin puhujan luonteen käsittelyn yhteydessä sekä Aristoteles että Quintilianus.¹ Porthan viittaa samaan Quintilianuksen tekstikohtaan myös mm. väitöskirjoissa *De forma dicendi epidictica* (1777), *De moribus oratoris* (1778) sekä *De sympathia animorum humanorum II* (1780).² Edellä mainittu teesi on vuodelta 1775, eli tämä aihe ja kyseiset antiikin auktoriteetit ovat olleet pinnalla jo Porthanin varhaisella opetusuralla.

Puhujan luonteen vaikutuksen puheen onnistuneisuuteen tiivistää Porthanin teesissä *Chron.* 46/3 esittämä Quintilianus-sitaatti samasta yhteydestä, johon hän äsken käsitellyssä teesissäkin viittasi. Lausahdus kuuluu: ”Se joka puhuessaan vaikuttaa huonolta ihmiseltä, puhuu itse asiassa huonosti”. Millaisen vaikutelman itsestään antaa, sellainen siis on. Teesi liittyy esitystaitoon ja kykyyn herättää tunteita.³ Kuten teesissä todetaan, pätee tuo Quintilianuksen lausahdus puhujien lisäksi kaikenlaisiin opettajiin. Porthan siteeraa Quintilianusta tätä aihetta sivuten myös muualla. Tällä kertaa käsitellyssä on hänen toteamuksensa *pectus est quod disertus facit* (”sydän tekee taitavan puhujan”; *inst.* 10, 7, 15). Teesissä *Syll.* 9/5 Porthan selittää, että tämä tulee ymmärtää kehotuksena kunniallisuuteen, sisäiseen vakuuttuneisuuteen asian tärkeydestä ja totuudellisuudesta sekä syvälliseen asiaan perehtymiseen, jotka ovat eduksi puheen onnistumiselle.⁴ Esitystaidon käsittelyn yhteydessä on edellä jo mainittu teesi, jonka mukaan hyvä esiintyminen on sellaista, mikä ”näyttää siltä, että puhuja käsittelee asiaa suoraan sydämeästään” (*Ad Her.* 3, 27; *Acc.* 4/5). Luontaisten taipumusten merkitystä puhujalle Porthan puolestaan korostaa teesissä *Russ.* 3/6, jossa hän toteaa, että lempeäluontoisista ja rauhallisista ihmisistä ei voi puhujina kehittyä painokkaita ja merkittäviä. Retoriikan luentomuistiinpanoissa kuvaillaan luontaisten taipumusten vaikutusta tähän tapaan: ”En Demosthenes och en Cicero måste födas til orator och ej blott tillåras, nasci debet non fieri äfven så väl som en Homerus, en Virgilius, en Archimedes, en Newton, en Polhem, en Linne, an Apelles, en Phidias, en Raphael etc.”⁵ Millään taiteen tai tieteen alalla ei Porthanin opetusten mukaan voi saavuttaa mitään suurta ilman luontaista lahjakkuutta alalle, kuten edellä on jo todettu hänen ajatelleen esimerkiksi runoilijoista.

Quintilianuksen näkemyksiä puhujan luonteesta käsitellään teeseissä myös teoreettisemmalta kannalta. Porthanin mukaan Quintilianus yrittää turhaan tehdä eroa latinan

---

¹ OO IV, 314.

² OO I, 124; 196; 175.

³ Sama sitaatti esitetään mm. väitöskirjassa *De moribus oratoris* (1778; OO I, 199) vakuuttamisen taidon ja ideoiden assosiaation käsittelyn yhteydessä.

⁴ Huom. väitöskirjassa *De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis* (1778) käsitellään sekä tätä että edellä esiteltyä Quintilianus -sitaattia: OO I, 150–151.

⁵ OO IV, 119.

sanan *mores* ja kreikan sanan *ethos* merkitysten välille (*Poes.* 3/4).¹ Tätä aihetta Quintilianus käsitteleekin laveasti, mitä Porthan nimittää seuraavassa teesissä (*Poes.* 3/5) ”Fabiuksen harhakäsitykseksi (*Fabii allucinatio*)”. Tämän sekavuuden syyksi Porthan esittää, että retoriikan teoriassa tunteita on käsitelty yhtäältä puheeseen ja toisaalta kuulijoihin liittyvänä aiheena. Samaa Quintilianuksen tekstikohtaan on viittaus myös väitöskirjassa *Observationes circa affectus in universon spectatos* (1778)², joka on ilmestynyt samana vuonna kuin mainittu teesi. Porthanin retoriikan luentomuistiinpanoissa puolestaan todetaan, että ”Mores äro vidsträcktare än affectus, och betraktas såsom egenskaper hos Oratorn men ej hos Auditores”. *Mores* viittaa puheessa ilmenevään puhujan luonteeseen sekä myös kuulijoiden taipumuksiin, jotka puhujan tulee ottaa huomioon.³ Kuulijoiden vakuuttuneisuutta edistää siis se, että puhuja muokkaa luonteenlaatuun juuri kyseisen yleisön mielenlaatuun sopivaksi. Porthan käyttää tätä eräässä teesissä perusteluna sille, miksi puheet on valmisteltava nimenomaan itse ja omia kuulijoita silmälläpitäen. Toisten kirjoittamat, eri kohde-ryhmälle tarkoitettut puheet eivät voi olla puhujan itsensä yhtä syvällisesti omaksumia tai yhtä tehokkaasti yleisöön vaikuttavia. (*Chron.* 1/5) Aihetta käsitellään myös väitöskirjoissa *De forma dicendi epidictica* sekä *De sympathia animorum humanorum II*.⁴

Porthan painottaa tunteiden herättämisen taidon tärkeyttä teesissä, jossa hän toteaa, että tunteiden hyödyntäminen tekee todistelusta uskottavampaa ja lisäksi viihdyttää sekä liikuttaa kuulijoita (*Chron.* 50/1). Seuraavassa teesissä hän esittää vielä hieman tautologisesti, että tunteiden herättämisen taito on yksi parhaista kuulijoiden vakuuttamisen keinoista (*Chron.* 50/2). Porthan ennakoii väitöskirjassa *De sympathia animorum humanorum*⁵ teesissä *Poes.* 3/3 toteamalla, että ”aistien ja mielikuvituksen tuottamat ideat ovat sopivampia ja tehokkaampia tunteiden herättämisessä kuin ns. älylliset ideat”. Tunteiden herättämisen hyödyllisyyttä hän taas perustelee teesissä *Bibl.* 16/3 sillä, että jonkin tunteen vallassa olevat ihmiset suoriutuvat asioista, jotka muuten olisivat liian vaikeita. Hän ottaa erikseen esille kirkolliset puhujat (*Sacri Oratores*), joita tämäkin asia koskee. Eräässä teesissä Porthan korostaa Seneca -sitaatin avulla myös sitä, että puhujan itsensä on tärkeää tuntea niitä tunteita, joita haluaa kuulijoissaan herättää: ”Ei ole mahdollista puhua mitään suurta ja ylivertaista, jos mieli ei ole liikuttunut”. (*Chron.* 48/7)⁶

¹ Quintilianus (*inst.* 6, 2, 8–9) puhuu siitä, ettei termille *ethos* ole hänen mielestään latinassa varsinaista vastinetta. *Pathos* on Quintilianuksen mukaan latinaksi *affectus* (”voimakkaat tunteet”), mutta *ethos* -termiä ei tule kääntää suoraan vaan avata sen merkitys (”lievemmat tunteet”) yksityiskohtaisemmin.

² OO I, 222.

³ OO IV, 314.

⁴ OO I, 125; 172.

⁵ Vastaava asia esitetään vuonna 1780 ilmestyneessä väitöskirjan jälkimmäisessä osassa (OO I, 179). Ensimmäinen osa ilmestyi jo kesäkuussa 1778, ja tässä käsiteltävä teesi on saman vuoden huhtikuulta.

⁶ *Optime Seneca: Non potest grande aliquid, & supra ceteros, loqui, nisi mota mens*. Lainausta on sanatakkasti peräisin Senecan dialogista *De tranquillitate animi* (*dial.* 9, 17, 10–11). Tässä dialogin loppuosassa Seneca esittää sanontoja siitä, kuinka runoudessa tarvitaan myös ripaus hulluutta, jota ilman ei voi syntyä suurta älykkyyttä: *Nam sive graeco poetae credimus 'aliquando et insanire iucundum est', sive Platoni 'frustra poeticas fores compos sui pepulit', sive Aristoteli 'nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit': non potest grande aliquid et super ceteros loqui nisi mota mens*. Alku-

Retoriikan luentojen tunteiden herättämistä käsittelevässä osiossa viitataan Horatiuksen *Ars poetica* -teoksen säkeeseen *Non satis est, pulchra esse poemata, dulcia suntu*.¹ Eräässä teesisä esiintyy sama sitaatti hieman pidemmässä muodossa (...*et quocunque volent, animum auditoris agunto*), jolloin Porthan esittää sen nimenomaan yhtä lailla puhujia kuin runoilijoitakin koskevana ohjeena (*Acc. prol.* 1). Samaa lausahdusta käsitellään Horatius-luentojen muistiinpanoissa, joissa ruotsinnetaan säe näin: "Det är ej nog at Poemer äro prägtigt och högt skrefna – de skola och röra hjärtat".² Väitöskirjassa *De forma dicendi epidictica* puolestaan sanotaan näin: "Poëtis quam legem dicit Horatius, eam sibi etiam scriptam putent oratores Epidictici: [Hor. *ars.* 99–100]."³ Tunteiden herättämisen taitoa tarvitaan kaikenlaisessa puhumisessa, niin saarnoissa kuin juhlapuheissa, ja tässä voidaan siis hyödyntää myös runoustaidon oppeja.

Ihmisten välillä on luontaisesti vaikuttava *sympatian* voima, joka saa tunnetilat tarttumaan ihmisestä toiseen. Lisäksi ihmisillä on taipumus mukautua toisten mielipiteisiin, jolloin kyseessä on "ideoiden assosiaatio" (*associatio idearum*).⁴ Tätä oppia selvennetään kattavasti psykologian luentomuistiinpanoissa, joiden mukaan mielikuvituksen kautta kehittyvä *sympatia* johtuu ideoiden assosiaatiosta.⁵ Eräässä teesisä Porthan toteaa, että *sympatia* ja ideoiden assosiaatio ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa, mutta on aiheellista tehdä ero näiden ilmiöiden välille (*Chron.* 20/7). Teesin puolustamiseksi on tarvittu tämän psykologian ja retoriikan teorioiden yhtymäkohdan tuntemusta. Eri tieteenalojen oppisisällöt kietoutuvatkin usein toisiinsa puhetaitoa koskevissa teeseissä. Porthan esimerkiksi suosittelee retoriikan teoriaan sisältyviä oppeja tunteiden herättämisestä myös niille, joiden tehtävänä on ihmismielten kehittäminen kohti suurempaa hyveellisyttä. Tällä hän tarkoittaa opettajia, joiden tulee siis tutustua siihen, mitä retoriikassa opetetaan "tunteiden luonteesta sekä taidosta kiihottaa tai hillitää niitä". (*Chron.* 14/2) Saman väitöksen seuraavassa teesisä Porthan toteaa, että asia tulee esittää kuulijoille "käsillä olevana" (*praesens*), mikäli sen halutaan vaikuttavan heidän mieliinsä ". (*Chron.* 14/3) Puhetaidon oppien tärkeys kaikessa opetuksessa – ja itse asiassa kaikessa kommunikaatiossa – tuleekin toistuvasti esille teeseissä. Retoristen taitojen tarve modernina aikana oli todellisuutta eikä vain korulauseiden aihe.

1700-luvulla kaunokirjallisuutta (*vittherhet*; *Belles Lettres*) ja kaunopuheisuutta (*eloquentia*) pidettiin lähes synonyymisinä käsitteinä. *Vittherhet* -nimitykseen sisältyi kaunokirjallisuuden lisäksi mm. historiankirjoitus ja kirjeet.⁶ Historiallisten tapahtumien kertomiseen ja nykyhetkessä vaikuttamaan pyrkivän puhumiseen tarvitaankin Porthanin opetuksen mukaan samoja (retorisia) taitoja. Useissa teeseissä hän rinnastaa toisiinsa filosofit ja puheiden pitäjät. Tyypillistä näille teeseille on, että kahta toimenkuvaa verrataan toisiinsa

---

peräisen asiayhteytensä puolesta Porthanin esittämä sitaatti voisi liittyä myös teesisä *Poes.* 3/1 esiintyvään sanontaan "runoilijaksi synnyttään, ei tulla".

¹ Hor. *ars.* 99–100; *OO IV*, 308.

² *OO IV*, 27.

³ *OO I*, 124.

⁴ *OO IV*, 309 (tunteiden herättämisestä retoriikassa).

⁵ *OO II*, 137: "Sympathiens upväckes: Imo genom känslor, då andras känslor värka på våra, 2do genom phantasien." 138: "Grunden til Symp[athia] genom phantasien är associ[at]io idearum [...]. Associatio idear[um] är idernas samman hängande uti Serier lika som i kädjor: fit secundum leges coexistentiae (respectu locis et temporis et similitudinis)."

⁶ Burman 1991, 98.

ja todetaan niihin sisältyvän samoja velvollisuuksia, joiden toteuttamisen tavat kuitenkin eroavat toisistaan. Esimerkiksi eräässä väitöksessä on kaksi peräkkäistä teesiä, joista ensimmäisessä Porthan sanoo kerronnan taidon (*narrandi ars*) olevan tärkeää sekä tapahtumien kulun selittämiseksi että yleisön luottamuksen herättämiseksi. Molemmat tavoitteet ovat tarpeellisia sekä historioitsijalle että puhujalle, mutta ensin mainittu koskee painokkaammin historioitsijaa ja viimeksi mainittu puhujaa. (*Acc.* 14/7) Seuraavan teesin mukaan kerronnan toteutus riippuu kuitenkin siitä, onko kerrottava asia todennäköinen (*verisimilis*) vai todistettava (*probanda*). Todistelu on puhujan tehtävä, mutta myös historioitsija voi joutua todistelemaan asioita. (*Acc.* 14/8)

Puhetaidolla ja runoustaidolla, filosofialla sekä historiankirjoituksella on niin yhteyksiä kuin erojakin. Yhteys ilmenee esimerkiksi teesissä, jonka mukaan runouden lukeminen edistää suuresti hyväksi puhujaksi oppimista (*Russ.* 1/1). Teesissä *Chron.* 50/3 Porthan taas huomauttaa, että runouden lukeminen viihdyttää, terävöittää ajattelua ja kehittää kielellisiä kykyjä. Siksi hän suosittelee sitä kaikille humanistisia aloja harrastaville (*literarum studiosi*) ja etenkin puhujiksi aikoville. Myöhemmin hän toteaa, että myös filosofian lukeminen on hyödyksi hyvälle puhujalle (*Syll.* 9/4). Eräs eroavaisuus puolestaan tulee esille teesissä, jonka mukaan antiikin auktorien ylistämää kaunopuheisuutta ei tule sekoittaa kykyyn kirjoittaa hyvin. Antiikin ajan historioitsijoiden ja runoilijoiden kirjalliset taidot eivät siis johtaneet siihen, että samat henkilöt olisivat kyenneet myös ansiokkaaseen puhumiseen. (*Bibl.* 23/1) Antiikin retoriikan opeissa käsiteltiin todellisuudessa kuitenkin yhtä lailla puhumista ja kirjoittamista. Porthanin käsitys suullisen ja kirjallisen kaunopuheisuuden erotte- lusta antiikissa saattaa juontua siitä, että hänen aikanaan antiikin retoriikka nähtiin vahvasti oikeuspuheiden ja poliittisten puheiden pitämisen taitona. Porthanin omana aikana ja hänen opetuksessaan puhetaito tarkoittaa korostuneesti taitoa sekä puhua että kirjoittaa hyvin.¹ Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä Porthan kuitenkin sanoo, että kirjallinen kaunopuheisuus tulee suurelta osin erottaa varsinaisia puheita koskevasta kaunopuheisuudesta (*Stip.* 2). Turun akatemian opetuksen kannalta näissä kahdessa kaunopuheisuuden lajissa oli siis eroavaisuuksia, mutta niitä käsiteltiin pääasiassa samana oppijärjestelmänä. ”Varsinaiset puheet” viittaavat edellä mainitussa teesissä muodollisiin, tiettyä tarkoitusta varten laadittuihin puheisiin – esimerkiksi akateemiset oraatiot – joiden laatimiseen tarvittiin tietämystä juuri kyseisestä lajityypistä yleisten retoriikan oppien tuntemisen lisäksi.

Hyvässä suullisessa ja kirjallisessa esityksessä, niin retorisessa kuin runollisessa, tärkeää on tietäminen. Teesissä *Bibl.* 8/1 Porthan siteeraa Horatiuksen lausahdusta *scribendi recte sapere est et principium et fons* (*ars* 309). Teesi jatkuu toteamuksella, jonka mukaan tyylikkyys ei korvaa oppimattomuutta niin runoilijoilla kuin puhujillakaan. Puhujan tarvitsemää tietämystä kuvaillaan tarkemmin mm. väitöskirjassa *De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis*. Puhujan (eli tässä tapauksessa saarnaajan) tulee tuntea Raamattua ja teologista tutkimusta, mutta pelkkä lukeneisuus ei riitä, vaan tarvitaan myös jokapäiväisen elämän tuntemusta ja oman kuulijakunnan tapoihin tutustumista. Väitöskirjassa vedotaan jo edelläkin mainittuun Horatiuksen viisauteen, jonka todetaan koskevan kaikkia puhujia ja kir-

---

¹ Vossiukseen perustuvien retoriikan luentojen aluksi opinala määritellään näin: ”Det är konsten at tala och skrifva väl, med behag, skicklighet och eftertryck, som skal blifva föremålet för vår uppmärksamhet.” OO IV, 107.

joittajia.¹ Horatius-luennoilla tietäminen määritellään seuraavasti: ”*Sapere, at kunna täncka och hafva insigt i Vettenskaper.*”² Retoriikan luennoilla tietämisen käsittely sisältää edelleen saman Horatius -otteen, joka täydentyy lainauksella Cicerolta: ”*Det samma bestyrker Cicero om en stor orator, hvars ord lyda sålunda: [...] nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atq. artium scientiam consecutus.*”³

Selkeys (*perspicuitas*) on kaiken puhetaidon korkein hyve. Selkeyden tavoittelusta puhuessaan vertaa Porthan usein toisiinsa filosofeja ja puhujia; lähtökohtana on erään teesin mukaan, että filosofeilta ja puhujilta vaaditaan erityyppistä selkeyttä (*Bibl.* 16/5). (Filosofien tarvitsemasta selkeydestä Porthan puhuu myös useissa teeseissä, joita käsitellään tämän tutkimuksen luvussa 8.3.) Selkeyttä haittaavia hankalia termejä tai vertauskuvallisia käsitteitä tulee kuitenkin kaikkien välttää huolellisesti. Teesien joukosta löytyy moite niitä kohtaan, jotka kehottavat filosofeja pidättäytymään ”metaforisten termien käytöstä niiden hämäryyden vuoksi” ja jättämään sellaiset puhujille ja runoilijoille (*Poes.* 4/2). Porthanin näemyksen mukaan hämääriä termejä ei tule käyttää missään kirjallisuuden tai puheen lajissa, ja teesissä moituttu mielipide onkin hänen mielestään suorastaan asiantuntematon.

Väitöskirjassa *De obscuritate orationis* (1798) määritellään hämäryys (*obscuritas*) eli epäselvä esitystapa sellaiseksi, josta kuulija tai lukija ei heti ymmärrä, mistä on kyse. Väitöskirjassa todetaan, että vaikka jotkut sallivat tekstille suurempaa epäselvyyttä kuin puheelle, on kirjallisessakin esityksessä ehdottomasti noudatettava selkeyden vaatimusta.⁴ Siitä ei saa poiketa edes sillä verukkeella, että käsiteltävä aineisto olisi liian perusteellista tai monimutkaista. Teesissä *Syll.* 6/5 Porthan antaa tämän neuvon nimenomaan kirjoittajille.⁵ Edellä mainitussa väitöskirjassa on todettu samoja sanoja käyttäen, että aiheen perusteellisuutta tai monimutkaisuutta ei saa käyttää tekosyynä puhujan tai kirjoittajan epäselvälle (hämäärälle) esitykselle.⁶ Väitöskirjassa viitataan tässä yhteydessä Hugh Blairin (1718–1800) vuonna 1783 ilmestyneeseen teokseen *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*: ”*Authors sometimes plead the difficulty of their subject as an excuse for the want of perspicuity. But the excuse can rarely if ever be sustained.*” Teesin lähteenä on siis Blairin teos.

Käytännön ohjeita nimenomaan puhujien tarvitsemasta selkeydestä on teesissä, jossa Porthan moittii sellaisia puheita, joiden lopetuksessa käytetään selkeämpää kieltä kuin aloituksessa (*Chron.* 48/8). Puhe tulee nimenomaan aloittaa mahdollisimman selväsanaisesti, jotta yleisö ymmärtää koko ajan, mistä on kyse. Tämä on oleellista ennen kaikkea puhujan omien tavoitteiden saavuttamiseksi eli kuulijoiden vakuuttamiseksi, kuten muualla teeseissäkin todetaan (*Chron.* 53/7). Vertailukohtia näille Porthanin puhetaito-aiheisille teeseille löytyy esimerkiksi Henrik Hasselin teesiväitöksestä *Theses de stylo philosophico* (16.7.1741), jossa hän esittää mm. tyylien ja tehtävien nelijaon: runoilija viihdyttää, historioitsija opettaa, reetori vakuuttaa ja filosofi todistaa. Lisäksi Hassel huomauttaa, että selkeys, joka on kaiken esittämisen tärkein hyve, koskee erityisesti filosofeja niin sisällön

¹ OO I, 140–141.

² OO IV, 49.

³ OO IV, 129–130. Cic. *de or.* 1, 20.

⁴ OO X, 434–435.

⁵ *Scriptor qui rem aliquam obscure proponit, in subtilitate vel difficultate materiae a se tractatae, rarissime obscuritatis suae idoneam invenit excusationem.*

⁶ OO X, 439: ”*Argumenti vel subtilitas vel difficultas nunquam idoneam praebet excusationem dicenti vel scribenti, qui obscure illud proponit [...].*”

kuin muodonkin kannalta.¹ Hasselin väitöksessä *Theses rhetoricae* (12.10.1744) on teesejä kuulijoiden vakuuttamisesta, mielikuvituksen tärkeydestä sekä tunteiden herättämisestä.² Hasselin teesit osoittavat, että Porthan seuraili näissä asioissa tuttuja ja perinteisiä Turun akatemian retoriikan opetuksen linjoja. Selkeyden ihailu ja hämäryyden moittiminen niin puhetaidossa kuin filosofisissakin teksteissä olivat myös jo renessanssihumanistien korostamia oppeja. Erityisesti skolastisen filosofian epäselvä terminologia oli heidän paheksuntansa kohteena.³

Puheen selkeys ja koristelu (*ornatus*) liittyvät kiinteästi yhteen. Porthan mainitsee esimerkit ja vertaukset opettavaisina apuvälineinä, jotka ennen kaikkea lisäävät puheen selkeyttä ja myös koristeellisuutta (*Acc.* 14/5). Koristeellisuus ei suinkaan vähennä puheen selkeyttä, mikä ilmenee teesistä, jossa Porthan kumooa muutamia ”erittäin oppineen” Jean Leclercin toteamuksia. Leclerc erehtyy Porthanin mukaan ensinnäkin väittäessään vakuuttamiseen tarkoitettuja argumentteja vain ”kevyesti todenmukaisiksi”. Niiden tulee nimitäin olla nimenomaan tosia. Toiseksi Leclercin näkemykset koristelusta ovat asiantuntemattomia, koska hän toistelee koristelun haittaavan selkeyttä (*Chron.* 20/5). Toisaalta liiallinen koristelu voi Porthaninkin mukaan olla tuhoisaa puheen ymmärrettävyydelle. Hän korostaa, että kaunis ja elävä esitys on toki tärkeää, mutta totuuden esille tuominen on kuitenkin puhujan tärkein tehtävä (*Chron.* 14/8).

Väitöksen *Syll.* 2 seitsemän teesiä muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, joka liittyy antiikin kirjallisuuteen ja kirjalliseen retoriikkaan. Respondenttina oli Jakob Snellman (1784–1832). Hän suoritti ainoastaan *pro exercitio* -väitöksen ja siirtyi sen jälkeen virkamiesuralle. Tuomarintutkinnon vuonna 1803 läpäistyään hän toimi mm. lääninsihteerinä ja päätyi lopulta Uudenmaan läänin varamaaherraksi. Erityistä yhteyttä teesien aiheiden ja respondentin uran välillä ei ole, mutta väitöksen teesit ovat poikkeuksellisen kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Ensimmäisissä, latinan kieltä ja Rooman kirjallisuutta käsittelevissä teeseissä päädytään myöhäisklassisen latinan hämääjän esitystapaan, joka johdattaa puhumaan retorisen selkeyden vaatimuksesta kirjoituksissa. Selkeydestä taas päästään sille läheiseen aiheeseen eli kirjoitusten viihdyttävyyteen.

Ensimmäisessä teesissä Porthan toteaa, että roomalaisen kirjallisuuden jakaminen ns. kulta- ja hopea-aikaan on varsin hyvin perusteltu käytäntö (*Syll.* 2/1). Sitä ei kuitenkaan tule käyttää ainoana perusteena kirjallisuuden laadun arvioimiseksi, eikä kaikkia kulta-ajan kirjoittajia tule pitää ”jäljittelyn arvoisina” (*Syll.* 2/2). Tämä liittyy retoriikkaan sen kautta, että klassisten tekstien jäljittely oli yksi keskeisistä puhetaidon oppimisen keinoista. Kolmannessa teesissä Porthan esittää syitä sille, miksi Augustuksen ajan jälkeinen kirjallisuus ei enää ole kovin hyvin jäljiteltäväksi sopivaa. Teesin mukaan tämä johtui kielen rappeu-

---

¹ Teesi 3: *Haud incommode stylus omnis quadrifariam potest divide: In Poëticum, Historicum, Oratorium & philosophicum. Primus id agit, ut delectet, secundus ut doceat, ubi facta duntaxat exponit. Tertius, ut persvadeat; Quartus ut demonstrando convincat.* Teesi 5: *Quamvis omnis styli praecipua sit virtus perspicuitas, philosophus tamen eidem praecipue studet, & ita quidem, ut neque in ipsis cogitationibus, neque in structura orationis quidquam obscuritatis insit.*

² Esim. teesi 2: *Officium Oratoris est dicere ad persvadendum accommodate, ut auditores, quo vult, flectere ac moderari queat. [...];* teesi 3: *[...] necesse est, ut sensuum & imaginationis vim legesque penitus perspiciat, atque affectuum quoque doctrinam universam exhauriat.*

³ Kivistö 2002b, 93.

tumisesta mm. provinseissa oleskelun vuoksi. Proosakirjoittajat ajautuivat tarpeettomien nokkeluuksien tutkiskeluun ja epäselvän esitystavan (*obscuritas*) käyttöön. (Syll. 2/3)

Myöhäisantiikin kirjallisuuden *obscuritas* antaa syyn painottaa esitystavan selkeyden (*perspicuitas*) tärkeyttä. Neljännessä teesissä Porthan sanoo, että vaikka puheelta vaaditaan toisenlaista ja suurempaa selkeyttä kuin kirjoitukselta, on kirjoituksenkin ehdottomasti oltava helppolukuista ja ymmärrettävää (Syll. 2/4). Viides, kuudes ja seitsemäs teesi liittyvät tekstin viihdyttävyyteen. Huomionarvoista on, että teeseissä puhutaan nyt nimenomaan kirjoittamisesta. Viihdyttävyyden todetaan sopivan etenkin populaareihin kirjoitukseen (Syll. 2/5). Keskeistä on myös se, että viihdyttävyyden tehtävä on ennen kaikkea totuuden esille tuominen (Syll. 2/6). Pelkkä viihdyttävyyys ei kuitenkaan riitä tai ole edes tärkeyttä kirjoittajalle – onhan neljännessä teesissä annettu ymmärtää, että selkeys on puhe-aidon korkein hyve. Viimeisessä teesissä luetellaan vielä viihdyttävyydelle tuhoisia virheitä. Kielen hengen vastaisuus, halpamaiset sanat ja tautologia ovat anteeksiantamattomia rikkeitä missä tahansa kirjoituksessa. Muihinkin kirjoitustaidon puutteen osoitukseen on syytä suhtautua vakavasti, jollei halua joutua naurunalaiseksi. (Syll. 2/7)

Väitöksen Syll. 2 teesit ovat ilmestyneet vuonna 1802 eli Porthanin uran myöhäisessä vaiheessa, ja ne ovat sisällöltään tiiviitä ja vakuuttavia. Teesit ovat kielellisen muotonsa osalta jatkoa toisilleen, joten ne osoittavat, että teeseillä väittely ei aina ollut irrallisten ja sekalaisten argumenttien käsittelyä pelkän väittelyn vuoksi. Toisinaan Porthan esitti teesien avulla yhtenäiselle idealle rakentuvia asiakokonaisuuksiakin. Tämän väitöksen kokonaisuus ilmentää Porthanin retoriikan opetuksen keskeisiä sisältöjä, kuten antiikin arvoa esikuvana ja selkeyden sekä tyylikkyyden tavoittelun tärkeyttä. Näiden ohella hän painotti puhujan luonteen vaikutusta ja tunteiden hyödyntämistä, mikä kaikki tähtää korkeimpaan päämäärään eli kuulijan vakuuttamiseen.

4.3. PAPIEN KOULUTUS JA SAARNATAITO

Hyötyaatteen mukaisesti 1700-luvulla pappien koulutusta alettiin kehittää käytännönläheisempään suuntaan, ja valtakunnassa vallinneita moninaisia käytäntöjä yhtenäistettiin.¹ Varsinainen pappistutkinto suoritettiin tuomiokapitulissa, ei akatemiassa – tosin tuomiokapitulien ja teologisen tiedekunnan yhteys oli niin kiinteä, että käytännössä kyseessä oli akateeminen tutkinto.² Tulevien pappien oli hankittava vankka filosofinen yleissivistys ja lisäksi kiinnitettävä erityisesti huomiota teologian ja pyhien kielten eli kreikan ja heprean opiskeluun. Saarnataidon opiskeluun kiinnitettiin lisääntyvässä määrin huomiota, mistä kertoo Porthaninkin julkaisemien saarnaopillisten väitöskirjojen runsaus. Ivar A. Heikel (1940, 246) on todennut näistä väitöskirjoista, että niillä ”on vieläkin arvonsa”. Nähdäkseni

¹ Väänänen 1975, 44.

² Klinge (1987, 538) huomauttaa, että pappeus oli ensimmäinen ammatti, jota varten oli määriteltä akateemiset tutkintovaatimukset. Vuonna 1804 piispa Jakob Tengström pani Turussa alulle teologisen seminaarin perustamisen, jotta pappien käytännön työhön valmentava koulutus tehostuisi. Vuonna 1806 hän antoi ohjeet vähintään kolme vuotta kestävästä tulevien pappien yliopisto-opinnoista (Väänänen 1975, 45). En käsittele Tengströmin seminaaria tässä yhteydessä, koska se ajoittuu Porthanin jälkeiseen aikaan. Ks. Klinge 1987, 543–547.

Heikel viittaa Porthanin esittämiin selkeyttä, oikeakielisyyttä ja käytännönläheisyyttä painottaviin saarnataidon oppeihin, jotka perustuvat antiikin retoriikan ikiaikaisiin perusohjeisiin.

Saarnaamisen ja sielunhoidon ohella papit hoitivat hallinnollisia tehtäviä ja levittivät sivistystä maaseudulle mm. uusien maanviljelystä tehostavien oppien muodossa; siksi voitiin vaikkapa talousopin opiskelua pitää papin ammattiin valmistavana.¹ Pappien tiedetään ostaneen kirjahuutokaupoista – jotka olivat 1700-luvulla pääasiallinen keino hankkia kirjoja – etenkin lääketiedettä ja maataloutta koskevaa kirjallisuutta, joka auttoi heitä täyttämään kansanvalistuksellista rooliaan.² Pappistutkintoon vaadittiin 25 vuoden ikä. Kirkkoherranviran pätevyysvaatimus, vuonna 1786 määritelty pastoraalitutkinto, sisälsi edellytyksen 30 vuoden iästä, teesien puolustamisen, saarnanäytteen sekä varsinaisen kuulustelun. Kuulusteltavat oppiaineet olivat homiletiikka, moraalioppi, uskonpuhdistuksen historia, Uuden testamentin selitysoppi sekä dogmatiikka. Pappistutkinnon sisältö oli samankaltainen, paitsi että maisterit saivat suorittaa tutkintonsa akateemisena väitöstilaisuutena teologisia teesejä puolustamalla.³ Ammatillisen koulutuksen kehittämisyhtymä 1700-luvun lopulla johtivat siihen, että vuonna 1806 vahvistettiin uusi pappistutkintoa koskeva ohjesääntö. Tutkinnosta tuli kaksivaiheinen, jotta kokelaiden karsinta olisi tarkempaa. Näillä toimenpiteillä pyrittiin parantamaan pappien sivistystasoa ja ammattitaitoa ja siten kehittämään kansan kasvatusta.⁴ Tutkinnonuudistus liittyy myös lahjakkuusvalinnan periaatteeseen (snillevalet, *selectus ingeniorum*), josta on puhuttu jo edellä (luku 2.2.).

Kirkollinen puhuminen oli juhla- ja onnittelupuheiden lisäksi retoriikan oppien pääasiallinen käyttötarkoitus Turun akatemiassa opiskelleille. Porthan kertoo kirjeessään Menanderille vuonna 1781, että koska suurin osa opiskelijoista tulee ryhtymään papiksi, suunnittelee hän retoriikan luentonsa sekä joitakin väitöskirjoja nimenomaan saarnataitoa silmälläpitäen.⁵ Erityisen selvästi pappien puhetaidon kehittämisprojekti näkyikin Portha-

---

¹ Klinge 1987, 540.

² Laine 2008, 41.

³ Väänänen 1975, 46; 164.

⁴ Ikonen 1997, 269–271. Tutkinnon ensimmäiseen vaiheeseen vaadittiin kaunopuheisuuden professorin myöntämä todistus latinan ja ruotsin taidosta. Aluksi kokelas piti näytesaarnan. Tutkintolautakunta kuulusteli kokelasta ruotsin, suomen, latinan, heprean ja kreikan kielissä, logiikassa, metafysiikassa (sisältäen psykologian ja luonnollisen teologian), moraaliopissa, geometriassa, aritmetiikassa, fysiikassa ja luonnonhistoriassa, saarnaopissa, retoriikassa sekä runousopissa. Filosofian kandidaatin tai maisterin tutkinnon suorittaneiden tarvitsi ainoastaan pitää näytesaarna ja osoittaa homiletiikan teorian tuntemuksensa. Ensimmäisen tutkinnon läpäisyn jälkeen seurasi vähintään vuosi teologian opintoja, jonka jälkeen opiskelija kutsuttiin tutkinnon toiseen vaiheeseen. Tutkinto kesti viisi tuntia, ja siinä kuulusteltiin latinan kielellä Raamatun tulkintaa, uskonnon historiaa, kirkkohistoriaa, apologetiikkaa (eli luonnollisen sekä ilmestykseen perustuvia uskonnon todistuksia), dogmatiikkaa, kristillistä siveysoppia, homiletiikkaa, kateketiikkaa ja muuta pastoraaliteologiaa. Pastoraalitutkintoon sisältyi latinankielisten teesien puolustaminen, näytesaarna, latinankielinen tutkielma teologian alalta sekä yksityiskohtainen kuulustelu samoista aiheista kuin pappistutkinnossa.

⁵ 7.12.1781 (Lagus 1898, 38): "Såsom störra delen af vår studerande skola blifva präster, så har jag, för att äfven i min väg gagna så mycket mera, ej allenast sökt flitigt lämna mina föreläsningar i retoriken till predikostolsvärtaligheten, men ock gifvit några sina disputationssämnen i

nin retoriikan luentojen muistiinpanoista. Myös retoriikkaa koskevat teesit ovat yleisesti ottaen saarnataidon tarpeisiin suunnattuja, ja osassa niistä mainitaan nimenomaan papit (*oratores sacri*). Porthanin retoriikka-aiheisista väitöskirjoista monet ovat jo otsikkonsa perusteella saarnataitoa käsitteleviä, mutta muissakin esiintyy runsaasti huomautuksia nimenomaan retoriikan kirkollisesta käytöstä.¹

Porthanin opetuksessa esiintyy puheiden jako epideiktisiin ja pragmaattisiin. Epideiktisten puheiden tehtävä on herättää kuulijoissa ihailua ja viihdyttää heitä. Pragmaattisten puheiden tehtävä on vakuuttaa kuulijat puheena olevasta asiasta. Tällainen puhuminen on jossain mielessä kunniallisempaa, ja saarnaaminen kuuluukin tähän luokkaan.² Saarnaaminen on ennen kaikkea opettamista, mutta siinä on tärkeää myös todistelu (*demonstratio*). Väärän tyyppisestä todistelun tavasta Porthan varoittaa teesissä *Chron.* 29/8, jossa hän paheksuu matemaattisen metodin mukaisen esitystavan käyttämistä saarnoissa.³ Matemaattinen eli geometrinen metodi (ks. tarkemmin luku 8.2.) oli Descartesin kehittämä filosofisen todistelun tapa, jonka vaikutukset logiikkaan olivat huomattavia 1600-luvulla. Retoriikassa käytettävä, tunteisiin ja todennäköisyyksiin vetoava esitystapa kohtasi kritiikkiä tämän uuden tieteellisen todistelun metodin suosion myötä.⁴ Porthan vastaa tähän kritiikkiin puolustamalla perinteisen retoriikan tarpeellisuutta ja kelvollisuutta todistelussa.

Retoriikan luentomuistiinpanoissa käsitellään saarnaamiseen sopimattomia todistelun tapoja. Ensimmäinen on liian ympäröivä ja vaikeaselkoinen todistelu, joka sopii kirjalliseen esitykseen mutta ei puheeseen. Toinen on edelläkin mainitun matemaattisen esitystavan käyttäminen. Siihen kuuluvia muodollisia todisteluita sopii käyttää filosofisessa puheessa, mutta ei saarnassa.⁵ Tarkka argumenttien käsittely oli kuitenkin tärkeää myös saarnatessa. Tästä Porthan muistuttaa teesissä *Chron.* 19/5, jossa hän käsittelee ”monien esittämiä julistuksia ihmisjärjen heikkoudesta” ja niiden käyttämistä jumalallisen ilmoituksen arvon kohottamiseksi. Saarnaajan on varottava puolustamasta virheellisiä päätelmiä, vaikka tarkoitus olisikin uskonnolliselta kannalta arvokas.

Kahdessa teesissä Porthan käsittelee populaaripuhetta (*oratio popularis*), joka saarnaamisen tavoin eroaa filosofisesta puheesta. Saarna ja populaaripuhe ovat molemmat ei-

samma afsikt.” Samassa kirjeessä Porthan kuvailee tyytyväisyyttään saarnataidon opettamisen työnjakoon akatemian professoreiden välillä. Teologian professori Kristian Cavander vastasi saarnataidon teologisesta ja Porthan sen esityksellisestä puolesta. (Klinge 2001, xvii) Kirjeen mukana Porthan lähetti Mennanderille samana vuonna ilmestyneen kaksiosaisen väitöskirjan *Historiola concionum sacrarum Fennicarum* (”Suomalaisen saarnan historiikki”) jälkimmäisen osan. Tässä väitöskirjassa annetaan ohjeita myös suomen kielellä saarnaamiseen (OO IX, 160–164). Väitöskirjaa käsittelee laajasti Kajanto 2005.

¹ Vuosina 1778–1784 ilmestyneet väitöskirjat muodostavat kokonaisuuden, jossa käydään läpi retoriikan teorian osa-alueet: *inventio*, *dispositio*, *pronuntiatio*/*actio* sekä *elocutio*: *De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis* (1778), *De officio oratoris sacri in argumentis disponendis* (osa I, 1780; osa II, 1781), *De pronuntiatione oratoria* (osa I, 1781; osa II, 1782), *De actione oratoria* (1784) ja *De elocutione oratoris sacri* (1784).

² OO IV, 140; Kajanto 1984, 69.

³ Aihetta käsitellään myös väitöskirjoissa *De officio oratoris sacri in argumentis disponendis* (1780; OO I, 232) sekä *De demonstratione oratoria* (1795; OO X, 395).

⁴ Kennedy 1999, 261.

⁵ OO IV, 318.

akateemiselle yleisölle suunnatun puhumisen lajeja, jollaisille on omat vaatimuksensa. Ensimmäisen teesin mukaan on populaaripuheessakin sijaa todistelulle (*Bibl.* 12/2). Tämän todistelun on kuitenkin oltava tietynlaista; väitöskirjassa *De demonstratione oratoria* (1795) nimittäin esitetään, että syllogismien ja yksityiskohtaisten määritelmien käyttäminen ei missään yhteydessä ole paras todistelun keino, mutta oppineelle yleisölle puhuttaessa se voidaan sallia. Puhujan kannattaa suosia perusteluita, jotka ovat vakaita (*firma*) ja selkeitä sekä populaareja (*perspicua et popularia*). *Popularis* määritellään sellaiseksi, mikä herättää yleisön mielenkiinnon ja liittyy ihmismielen liikkeisiin sekä jokapäiväiseen elämään.¹ Toinen teesi populaaripuheesta on kohdistettu nimenomaan saarnaajille (*oratores sacri*). Siinä Porthan puhuu selkeyttä haittaavista tekijöistä, joita ovat terminologian harkitsematon käyttö ja barbaariset tai vanhentuneet ilmaisut sekä lisäksi tarpeeton koristeellisuus, joka pilaa populaarin tyylin. (*Chron.* 7/5) Terminologiaa käsitellään myös logiikan luentojen muistiinpanoissa, joissa määritellään populaarin ja filosofisen puheen eroavaisuuksia. Filosofit puhuu todistellakseen, mutta reetori tai runoilija miellyttääkseen, vakuuttaakseen ja vaikuttaakseen.²

Populaarin tyylin käyttäminen on suositeltavaa etenkin saarnoissa. Populaari puhumisen ja tarpeettoman koristelun välttäminen ei kuitenkaan tarkoita retorista tehokeinoista riisuttua puhetta. Yhdessä varhaisimmista teeseistään Porthan toteaa, että puhetaidon väittäminen vähemmän tarpeelliseksi saarnaajille osoittaa tietämättömyyttä puhetaidon todellisesta luonteesta (*Bibl.* 2/10). Tätä argumenttia puolustetaan laajasti myös Porthanin väitöskirjoissa. Esimerkiksi *De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis* alkaa lainauksella Augustinuksen teoksesta *De doctrina christiana*. Augustinuksen perustelu retoriikan tarpeellisuudesta kirkonmiehille kelpaa edelleen Porthanin aikana; siinä todetaan, että koska retoriikan opit soveltuvat sekä tosien että väärin asioiden esittämiseen, olisi harkitsematonta olla käyttämättä niitä totuuden eli kristillisen uskon levittämiseen.³ Väitöskirjassa *De elocutione oratoris sacri II* (1795) esitetään oletuksena, että retoriikan kirkollisen käytön paheksuminen liittyy lähinnä puheen koristeluun. Kukaan ei nimittäin väitöskirjan mukaan voisi olla niin typerä, ettei ymmärtäisi, kuinka tärkeitä useimmat retoriikan osa-alueet ovat. Puhetaidon teorian osa-alueista mainitaan *inventio* ja *dispositio*, ja hyvän puheen ominaisuuksista *perspicuitas* ja *elegantia*. Seuraavaksi todetaan, että myös koristelun taito on monestakin syystä tarpeellinen saarnaajalle.⁴

Pappien ei erään teesin mukaan välttämättä tarvitse pitää varsinaisia puheita eli oraatioita (*orationes*) yleisölle. Tällä Porthan viittaa jumalanpalveluksissa pidettyjen saarjien ulkopuoliseen julkiseen puhumiseen, joka ei siis automaattisesti kuulunut papin toimenkuvaan. Teesissä *Bibl.* 20/4 hän huomauttaa, että jos papit kuitenkin pitävät oraatioita, on heidän niissä(kin) huolellisesti noudatettava retoriikan oppeja. Teesien, luentomuistiinpanojen ja väitöskirjojen sisältämät puhetaidon opit ovat nimittäin kaikki vähintäänkin implisiittisesti suunnattuja tuleville papeille. Pappia ja muita puhujia erottavia jaotteluita

¹ OO X, 401. Auktoriteettina käytetään Ernestiä.

² OO II, 32.

³ OO I, 136–137: “Pulcre AUGUSTINUS [*doctr. christ.* 4, 2, 3], cum per artem inquit, *Rhetoricam & vera svadentur & falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem.* [...]”

⁴ OO I, 416.

on silti olemassa, kuten puheiden jako epideiktisiin ja pragmaattisiin tai filosofisiin ja populaareihin. Porthan antaa kuitenkin teeseissä varsinaisia neuvoja vain pappien tarvitsemista puheen lajeista, eli tässä tapauksessa pragmaattisista ja populaareista.

Väitöskirjassa *De sympathia* (...) liitetään *sympatia*, esimerkki ja jäljittely tärkeäksi osaksi etenkin pappien retorisia taitoja. Sääntöjen eli teorian esitetään olevan vain kuollutta kirjainta, kun taas esimerkit tempaavat mukaansa ja saavat ihmiset toimimaan halutulla tavalla jäljittelyn avulla.¹ Esimerkit yhdistyvät retoriikan teoriaan myös teesissä, jossa Porthan toteaa esimerkkien ja vertausten käytön tehostavan ennen kaikkea puheen opettavaisuutta sekä lisäävän selkeyttä ja koristeellisuutta (*Acc.* 14/5). Jäljittelyn merkityksestä retoriikassa puhui Porthan luennoillaankin. Vossiuksen *Elementa rhetorica* -teoksen pohjalta pitämällään yksityisellä luentosarjalla hän tähtäsi etenkin pappien retorisen osaamisen kehittämiseen. Luentosarjan muistiinpanoissa todetaan, että ihminen on luonteeltaan jäljittelyyn taipuvainen ("af naturen imitativ"), joten se, millaiselle esimerkille useimmin altistumme, muokkaa ajattelutapaamme eniten ja opettaa meitä tehokkaimmin.² Samassa yhteydessä Porthan siteeraa jo edellä mainittua Augustinuksen *De doctrina christiana* -teoksen neljättä kirjaa, jonka Augustinus oli kirjoittanut klassisen antiikin retoriikan kristilliseksi sovellukseksi. Oteesta Augustinus toteaa, että puhetaito opitaan paremmin kaunopuheisia tekstejä lukemalla ja hyviä puhujia kuuntelemalla kuin retoriikan teoriaa opiskellessa.³

Porthanin tavoitteena ollut papiston sivistyksen kehittäminen ei suorasanaisesti ilmene teeseistä, vaan sen sijaan vaikuttaa niiden taustalla. Tämä vaikutus näkyy kaikkia tieteenaloja käsittelevissä teeseissä. Puhetaito ei aihepiirinä korostu mitenkään erityisesti, ei papeille suunnattuna tai muutoinkaan. Retoriikkaan liittyvät teesit eivät muutenkaan Porthanilla ole niin yleisiä kuin puhetaidon professorilta saattaisi odottaa. Sama koskee myös Henrik Hasselin teesejä ja antaa vahvan osoituksen siitä, että yleissivistävä kasvatus oli näiden professorien opetuksen keskeisin päämäärä. Puhetaidon käsittely teeseissä painottuu teorian perusteisiin sekä käytännönläheisiin neuvoihin, joiden puolustamiseen respondenttien saama opetus on varmasti valmistanut heitä hyvin.

---

¹ OO I, 189.

² OO IV, 122.

³ *Aug. doctr. christ.* 4, 3, 4: *Quoniam si acutum et fervens adsit ingenium, facilius adhaeret eloquentia legentibus et audientibus eloquentes quam eloquentiae praecepta sectantibus.*

5. MENNEISYYDEN KÄSITTELY

5.1. HISTORIAN OPETTAVAISSUUS

1700-luvun tieteellisessä historiankirjoituksessa noudatettiin yhä pitkälti antiikista saakka periytyvää tapaa keskittyä suurmiesten maineikkaiden tekojen kunnioittamiseen ja muisteleamiseen. Antiikin historioitsijoista pidettiin esikuvallisina Liviusta, Tacitusta ja erityisesti Plutarkhosta. Sankaritekojen, hyveiden ja paheiden kuvaaminen nähtiin hyödyllisimmäksi historian opettavaisuuden kannalta, ja hyödyn aikakausi sekä kasvatusopillisen ajattelun kehittyminen tekivät historiasta entistä tärkeämmän käytännöllisten opetuksien lähteen. Toisaalta myös kokeellisen luonnontieteen synty ja Descartesin filosofia edistivät historian-tutkimuksen metodien kehittymistä aiempaa kriittisempään suuntaan. Tarkkoja käsitteitä ja varmoja totuuksia alettiin vaatia myös historialta.¹ Skeptisen ajattelun eli pyrrhonismin suosio historian tutkimuksessa kasvoi, ja kaikkia aiemmin varmoina pidettyjä historiallisia totuuksia alettiin epäillä.² Filologisella tekstikritiikillä oli osansa siinä, että alkulähteisiin kiinnitettiin pikkutarkkaa huomiota. Göttingenin yliopiston professori August Ludvig von Schlözer (1735–1809) muodosti historian tutkimukseen oman kriittisen koulukuntansa, josta Porthan otti vaikutteita.³ Esimerkiksi Schlözerin kirjoittaman Pohjoismaiden historian (*Allgemeine Nordische Geschichte*, 1771) Porthan sai Turun akatemian kirjastoon vuonna 1777. Vuoden 1779 Göttingenin-matkan tärkeää antia oli tapaaminen Schlözerin kanssa. Myös Porthanin tapa luennoita kompendioita selittämällä ja läpikäymällä oli samalla hänen keinonsa opettaa historiallista lähdekriittisyyttä. Hän opasti oppilaitaan vertailemaan ja arvioimaan oppikirjoissa olevia tietoja.⁴

Varhaisimmista teeseistään alkaen Porthan tuo esille, että historian opettaminen on suorastaan välttämätön osa nuorison kasvatusta (*Bibl.* 2/8). Hän selittää, että historia kiinnostaa nuorukaisia, tarjoaa itsessään hyödyllisiä tietoja ja lisäksi kehittää ajattelukykyä (*Chron.* 14/4). Porthan huomauttaa myös, että paras viisauden lähde on selvästikin (oma) kokemus. Historiasta on silti hyötyä varsinkin nuorille ihmisille siinä mielessä, että lukemalla historiaa on mahdollista täydentää puutteita omassa kokemuksessa. (*Acc.* 4/3) Sen opiskelu on tärkeää minkä tahansa opinalan harrastajille, ja erityisen välttämätöntä se on vanhan kirjallisuuden ja pyhien tekstien tulkitsijoille (*Chron.* 49/1). Historian merkitys tieteenalana on siis paitsi sen opettavaisuudessa, myös sen välineellisessä hyödyssä muita tieteenalajoja koskien. Toisaalta historiakin tarvitsee aputieteitä, kuten esimerkiksi maantiedettä. Näiden alojen opetuksen yhdistämisen tärkeydestä huomautetaan kasvatusopin

¹ Lindroth 1981, 263; Tommila 1989, 35.

² Pyrrholainen skeptisismi oli noussut uudestaan esille jo 1500-luvulla, jonka jälkeen sen hyödyntämisestä teologiassa ja filosofiassa kiisteltiin ankarasti. Uusi skeptisismi vaikutti keskeisesti tieteellisen maailmankatsomuksen kehittymiseen. Ks. esim. Popkin 1979.

³ Porthan ja Schlözer olivat kirjeenvaihdossa ja tekivät yhteistyötä historiallisissa tutkimuksissaan. Heininen 1988, 63; 66.

⁴ Tommila 1989, 43; 46; 51.

luentomuistiinpanoissa.¹ Eräässä teesissä Porthan kehottaa myös liittämään oppikirjoihin historiallisia karttoja, joista ilmenevät mm. kyseisenä aikana käytetyt paikannimet (*Chron.* 50/5).

Loppujen lopuksi historian tärkein aputiede on filosofia, jota ilman Porthan toteaa historian pysyvän pelkkänä aineistona, joka jää kaipaamaan käsittelijänsä asiantuntemusta (*Syll.* 1/2). Tällä hän viittaa filosofian tarjoamiin kriittisen ajattelun ja ajatusten erittelyn välineisiin. Teesin *Bibl.* 15/3 mukaan historian yhteiskunnallinen ja moraalinen hyöty on suurta, mutta se edellyttää historioitsijalta hyvää kirjoitustaitoa. Oppihistorian luentomuistiinpanojen alussa todetaankin, että tyyllisten vaatimustensa puolesta historiankirjoitus kuuluu kaunokirjallisuuteen. Historioitsijan tulee osata valita sanansa hyvin ja kuvailla asioita siten, että ne muuttuvat eläviksi lukijan silmissä.² Varsinainen historiankirjoitus ei ole lähteiden luettelointia ja alaviitteiden tulvaa, vaan selkeästi etenevää kerrontaa.³ Kirjoittajan retorinen osaaminen nimittäin määrittelee tekstin vakuuttavuuden eli sen kyvyn herättää sympatiaa. Väitöskirjassa *De sympathia animorum humanorum* (1778) käsitellään muun muassa tätä aihetta sekä painotetaan historian moraalisen hyödyn ja tekstin tyylikkyyden kiinteää yhteyttä.⁴ Teesissä *Bibl.* 20/5 Porthan kiteyttää historiankirjoituksen hyödynäköhdän: historiaa tarvitaan sekä tieteiden kehittämiseen että myös menestykselliseen elämiseen (vrt. moraalinen hyöty).

Porthan antaa teeseissään muitakin ohjeita siitä, millaista on hyvä historiankirjoitus ja mitkä ovat historioitsijan velvollisuudet. Puhetaidon professorina ja Suomen historian tutkijana hän onkin yhtä aikaa sekä kirjallisen tyylin että historian tutkimusmetodien asiantuntija. Eräässä teesissä hän toteaa, että historioitsijan on tarkoituksenmukaista esittää tapahtumista omia arvioitaan, kunhan ne ovat perusteltuja ja puolueettomia. Pelkkä asioiden raportointi ei siis tee hyvää historiankirjoitusta, mutta omien ajatusten esittämisessä on pysyttävä kohtuudessa, jottei kerronnan kulku muuttuisi katkonaiseksi. (*Chron.* 6/4) Porthan myös moittii valloille päässyttä historiankirjoituksen suuntausta, jossa painotetaan esityksen muotoa ja luettavuutta tarkan dokumentoinnin kustannuksella. Tällainen lähestymistapa poistaa historialta sen suurimman hyödyn ja kiitoksen arvoisuuden. (*Acc.* 7/7) Kyseisessä teesissä mainitaan ”sokea koulukuntauskollisuus” (*coecum sectae studium*), joka viitanee siihen, että jotkin ruotsalaiset ovat jäljitelleet etenkin ranskalaisen historiankirjoituksen käytäntöjä. Niitä Porthan moittii myös väitöskirjassa *De scepticismo historico* (1792). Nämä (ranskalaiset) väittävät esimerkiksi, että lähdeviitteet rumentavat sivujen taittoa; lukijan tulisi vain uskoa kirjoittajaa ilman todisteita! Alaviitteessä Porthan kohdistaa syytöksensä ruotsalaiseen Anders Olavi Rhyzeliukseen (1677–1761), joka teoksensa *Episcoposcopia suiogothica* (1752) esipuheessa ilmoittaa, ettei siteeraa mitään auktureita vaan esittää päätelmänsä ilman lähteitä. Porthan sanoo, että tämä vähentää huomattavasti Rhyzeliuksen työn hyödyllisyyttä, luotettavuutta ja kiitoksen arvoisuutta (vrt. teesi).⁵

¹ OO II, 280.

² OO III, 75–76.

³ Varsinaista historiankirjoitusta edustaa Suolahden (1901, 105) mukaan mm. moraalifilosofinen väitöskirja *De influxu morum in felicitatem reipublicae* (1776), jota Suolahti kutsuu Porthanin ”ensimmäiseksi yleishistorialliseksi väitöskirjaksi”. Tekstin esitystapa on ajalle tyyppisesti pragmaattinen (Suolahti).

⁴ OO I, 159.

⁵ OO XI:2, 166.

Eräässä teesissä Porthan esittelee käsitystään historiankirjoituksen alalajeista. On siis olemassa tapahtuneiden asioiden kommentaareja (eli selitysteoksia), annaaleja sekä varsinaista historiankirjoitusta (*Chron.* 6/3). Annaaleista Porthan puhuu väitöskirjassa *De expeditione Johannis I:mi, Svercheridae, in Livoniam* (1798), jonka aluksi hän kertoo keskiajan ja sitä seuranneen kauden historiankirjoittajien laatineen lähinnä ”niukkoja, yksinkertaisia ja puutteellisia sekä toisinaan epätodenmukaisia” annaaleita, jotka yleisesti tunnetaan nimellä *chronica*. Edes tällaisia historian lähteitä ei kotimaan menneisyydestä ole juurikaan saatavilla.¹ Paavali Juustenin Piispainkronikka (*Chronicon episcoporum Finlandensium*) on kuitenkin tervetullut poikkeus. Porthanin tutkielma tästä kronikasta on kommentaari siihen.² Historiankirjoitusta vaivaavan kerrottavien asioiden vähyyden syitä Porthan erittelee kahdessa peräkkäisessä teesissä. Yksittäistä aluetta tai henkilöä käsittelevässä historiassa on merkitystä sellaisillakin asioilla, jotka eivät kuulu jotakin kansakuntaa tai koko maailmaa koskevaan historiaan (*Chron.* 33/8).³ Viittaamalla henkilöhistoriaan näyttää Porthan puolustelevan omaa laajoilla viitteillä varustettua Piispainkronikan julkaisuaan. Seuraavassa teesissä hän jatkaa, että on ilmaus suuresta kerrottavan niukkuudesta, että valtakunnan yleisessä historiassa mainitaan merkitykseltään vähäisiä tai täysin merkityksettömiä asioita (*Chron.* 33/9). Esimerkki valtakunnan historiaa käsittelevistä teoksista on Olof Dalinin (1708–1763) neliosainen *Svea rikes historia* (1747–1762). Porthan seurasi oman aikansa historiankirjoituksen tyylivirtauksia ja puolusti uskollisesti omia käytäntöjään, mikä on heijastunut myös teeseihin.

Historioitsijan yhtenä päämääränä on korjata virheellisiä käsityksiä menneisyydestä ja siten estää ihmisiä käyttämästä vääristeltyä historiaa omien tarkoituseriensä ajamiseen. Näitäkin asioita Porthan käsittelee kahdessa peräkkäisessä teesissä. Hän korostaa, että totuudessa pysyminen on suuri haaste historioitsijalle, koska nykyhetkenkin tapahtumia ja niiden syitä voidaan kuvata lukemattomilla erilaisilla tavoilla. Totuuden selvittäminen menneiden tapahtumien kuvauksista on siten vieläkin vaikeampaa, ja siinä tulee noudattaa huolellista harkintaa. Porthan vakuuttaa myös, että historiankirjoitukseen tulee voida jossain määrin luottaa. (*Chron.* 35/6) Jälkimmäisessä teesissä hän kuitenkin myöntää, että täysin virheetöntä historiankirjoitusta tuskin voi olla olemassa (*Chron.* 35/7). Historiallisten totuuksien luotettavuuden kriteereitä käsitellään tarkemmin logiikan luentojen muistiinpanoissa.⁴ Tässäkin tapauksessa on teesejä puolustanut opiskelija todennäköisesti saanut materiaalia väittelyyn juuri Porthanin omilta luennoilta.

---

¹ OO XI:2, 321.

² Ruotsin keskiajalla kirjoitettiin oppineita latinankielisiä annaaleita ja kansantajuisempia, usein myös kansankielisiä kronikoita, jotka olivat 1300-luvulla uusi ilmiö. Tämä Porthanin kommentoima suomalainen Piispainkronikka, joka on peräisin 1560-luvulta, on laadittu ruotsalaisten kronikoiden mallin mukaan. Tommila 1989, 16–17.

³ Kasvatusopin luentomuistiinpanoissa (OO II, 277) jaotellaan historia yleiseen (”Allmänna eller Universal-Historien”) ja kotimaiseen (”Fäderneslandets historia”). 1700-luvulla Saksan protestanttisissa yliopistoissa oli historian tutkimus jakautunut seuraaviin aihealueisiin: yleinen I. universaalihistoria, Euroopan ja sen eri valtioiden historia (etenkin kotimaan historia) sekä erillisten tapausten ja aikakausien historia (Nordman 1939, 120).

⁴ OO II, 82–84.

Porthanilla oli omien historiallisten tutkimuksiensa ansiosta vakaa käsitys siitä, ettei muinaisten aikojen olosuhteissa ollut mitään erityisen ylevää tai ihailun arvoista.¹ Eräässä teesissä hän mainitseekin, että menneinä aikoina eläneistä henkilöistä on hankala muodostaa oikeudenmukaista kuvaa, varsinkin jos nämä ovat elinaikanaan kohdanneet vihaa ja vainoa (*Syll.* 1/1). Historian käyttämisessä moraalisten esikuvien lähteenä on siis monia haasteita. Ensinnäkin eri aikoina eläneiden kansojen onnellisuuden ja hyveiden vertaileminen ei ole helppoa, koska kyseisten ominaisuuksien johdonmukainen määrittäminen on vaikeaa (*Chron.* 46/4). Lisäksi ihmisillä on taipumus unohtaa menneet vastoinkäymiset ja liioitella nykyisiä ongelmiaan, mikä johtaa siihen, että menneisyys nähdään helposti moraalisen ylevyyden kulta-aikana (*Acc.* 7/1, *Syll.* 11/4). Kriittinen suhtautuminen historiaan onkin erityisen tärkeää juuri tämän historiallisen vääristymisen vuoksi. Vuonna 1798 Porthan kirjoitti Tanskan historian ja kansanperinteen tutkija Rasmus Nyerupille, että hän pyrkii johdattamaan oppilaitaan kriittiseen isänmaan historian tarkasteluun.² Teesissään vuodelta 1791 Porthan olikin jo todennut, että kotimainen historiantutkimus sisältää niin paljon valheita ja satuja, että järkevän epäilyksen (*sobria dubitatio*) apua tarvitaan väistämättä (*Chron.* 22/1). Hän jatkaa yleisellä tasolla siitä, kuinka ihmisten turhamaisuus ja ennakkoluuloisuus aiheuttavat menneitten aikojen kansojen kunnian ylenmääräistä liioittelua tai vähättelyä (*Chron.* 22/2). Järkevän epäilyksen käyttöä historiantutkimuksessa käsitellään laajasti myös näitä teesejä seuraavana vuonna ilmestyneessä väitöskirjassa *De scepticismo historico*.³ Vielä eräässä myöhemmässä teesissäkin Porthan palaa historialliseen skeptisismiin. Siinä hän vetoaa Senecaan (*epist.* 3, 4), jonka mukaan ”on yhtä lailla virheellistä luottaa kaikkiin kuin olla luottamatta keneenkään” (*Acc.* 14/1). Keskeistä on osata tehdä ero järkevän ja liiallisen epäilyn välille. Porthanin teeseissä esiintyviä näkemyksiä skeptisismistä käsitellään lisää luvussa 8.2.

Yhdessä Porthanin teesiväitöksessä on laaja historia-aiheinen kokonaisuus. Väitöksessä on yhteensä kahdeksan teesiä, joista kuusi ensimmäistä liittyy historian tutkimukseen ja historiankirjoitukseen; niissä korostuu erityisesti historian ja muiden tieteenalojen yhteys.⁴ Teesit muodostavat kokonaisuuden myös sillä perusteella, että ne eivät ole irrallisia lauseita, vaan ne ovat kielellisen muotonsakin puolesta jatkoa toisilleen. Väitös alkaa teesillä, jossa Porthan korostaa historian hyötyä moraalifilosofiassa (*Chron.* 31/1). Teesi nivoutuu seuraavaan väittämään huomautuksella, että filosofia vastavuoroisesti hyödyttää myös his-

¹ Viljamaa 2005, xxiii.

² 23.8.1798 (Lagus 1898, 224): ”Tillika har jag äran at bifoga någre Disputationer i Historien, som under mit inseende härstädes utkommit. De äro icke af betydhet; men visa dock, at jag söker handleda de unge Studerande härstädes til critisk upmärksamhet på Fäderneslandets Historia.” Nyerupille lähettämällään historiallisilla väitöskirjoilla Porthan tarkoittanee aiemmin samana vuonna ilmestyneitä Ruotsin historiaan liittyviä väitöskirjoja, joita on kolme kappaletta: *De expeditione Johannis I:mi, Svercheridae, in Livoniam* (”Johannes Sverkerinpojan sotaretki Liivinmaahan”, OO XI:2, 319–332), *Observationes circa historiam decimarum ecclesiasticarum in Suecia II* (”Huomioita kirkon kymmenysten historiasta Ruotsissa”, OO XI:2, 287–300) ja *De dignitate jarlorum in Suecia* (”Jaarlieni arvoasemasta Ruotsissa”, OO XI:2, 361–380).

³ OO XI:2, 155–170.

⁴ Väitöksen seitsemäs teesi sisältää moraalifilosofisen sitaatin Horatiukselta, ja kahdeksannessa teesissä siteerataan Cicerolta elämänuran valintaa koskevaa lausahdusta. Näitä teesejä käsitellään muissa yhteyksissä.

toriassa; siinä Porthan nimittäin määrittelee tarkemmin, mitkä ovat filosofian tärkeimmät käyttötavat historiassa. Filosofian avulla on mahdollista tutkia tapahtuneiden asioiden todenmukaisuutta sekä niiden syitä (*Chron.* 31/2). Kolmannessa teesissä hän tuo esille historian ja luonnontieteiden tutkimuksen metodologisia yhteneväisyyksiä. Filosofista kumpuavia päätelmiä ja otaksunia tulee käyttää varoen niin historiassa kuin luonnontieteessäkin. Hypoteeseja voi näissä molemmissa tieteissä käyttää joidenkin ilmiöiden selittämiseen. On kuitenkin vältettävä tosiasioiden vääristelyä hypoteesien vahvistamisen tarkoituksessa. (*Chron.* 31/3) Neljännen teesin mukaan historioitsijan ja luonnontieteilijän ensisijainen tehtävä on asioiden todenmukaisuuden tutkiminen ja osoittaminen. Historian perustusten luomiseksi tarvitaan huolellista todisteiden ja jäämistöjen, niin kirjallisten kuin esineellistenkin, tutkimusta. (*Chron.* 31/4) Seuraavaksi Porthan palaa jälleen filosofiaan. Edellä kuvailun historiantutkimuksen perustan luomisen jälkeen tulee filosofian vuoro, jonka avulla historia saadaan varsinaisesti kantamaan hedelmää ja hyödyttämään ihmisiä. (*Chron.* 31/5) Tämä edellyttää saavutettujen tulosten tuomista ihmisten saataville tekstin avulla, jossa tarvitaan vankkaa retorista osaamista (*Chron.* 31/6). Tämän väitöksen teesien 1–6 muodostama kokonaisuus tuo esille historiantutkimuksen päämäärän sekä metodit, joilla se saavutetaan; nämä teesit kuvaavatkin osuvasti Porthanin näkemystä menneisyyden käsittelystä.

5.2. ANTIIKIN JA RAAMATUN HISTORIA

Porthan luennoi jonkin verran antiikin historioitsijoiden tekstejä. Hän ilmoitti julkisten luentojen luettelossa (*catalogus praelectionum*) Livius-luennot vuosina 1786–1788 ja 1798–1799 sekä Sallustius-luennot vuosina 1793–1795 ja 1803–1804. Näistä luennoista ei kuitenkaan ole säilynyt mitään muistiinpanoja.¹ Teeseissään Porthan ei siteeraa antiikin kirjoittajia varsinaisina historian lähteinä, vaan hän on poiminut heiltä lähinnä moraalifilosofisia toteamuksia, joiden tarkoitus on toimia esimerkkeinä antiikin henkilöhahmojen ja tapahtumien hyveistä tai paheista.²

Sallustiuksen *Bellum Iugurthinum* -teoksen aloituslause on päässyt aiheeksi vuonna 1795 ilmestyneeseen teesiin, jonka tarkoituksena on tuoda esille ihmiskunnan hyveen vähyyttä. Porthan sanoo Sallustiuksen (*Jug.* 1, 1) todenneen oikein, että ihmislajia hallitsee enemmän katoavaisuuden ja ajan lyhyiden voima kuin hyve, joten sen on turha valitella luontoaan (*Chron.* 39/3). Moralistinen lainaus (*Liv.* 26, 36, 9) on teesissä, jossa Porthan kehottaa tunnollista kansalaista pitämään mielessään tämä Liviuksen toteamus: ”Jos kavallat julkisia asioita, turhaan varjelet omiasi.” (*Acc.* 10/7) Oman aikansa vääryyksien herättämänä Porthan siteeraa vuonna 1795 (*Bibl. app.* 2/7) myös Cornelius Neposta. Hän toteaa, että palkkioiden jakamisessa kansalaisille on pidettävä mielessä tämä Nepoksen (*Milt.* 6, 2) toteamus:

¹ Kajanto 1984, 66.

² 1600-luvulla Turun akatemiassa puhetaidon professorina toiminut Martin Miltopaeus (1631–1679) kirjoittaa vuonna 1669 ilmestyneessä retoriikan käsikirjassaan *Institutiones oratoriae*, että historia on keskeinen lähde kehitettäessä retorisia esimerkkejä (*exemplum*). Hän suosittelee erityisesti roomalaisia historioitsijoita ja Valerius Maximuksen teosta *Facta et dicta memorabilia*. Turun akatemiassa käytettiinkin antiikin kirjallisuutta esimerkkien lähteenä enemmän kuin uudempaa historiantutkimusta. Sarasti-Wilenius 2003, 144.

”Kansamme kunnia-palkinnot olivat muinoin harvinaisia ja vähäpätöisiä ja siksi kunnia-kaita, mutta nyt ne ovat ylenpalttisia ja arvottomia.” Samasta aiheesta on kaksi teesiä myös vuodelta 1794. Ensin Porthan esittää Ciceroa (*nat. deor.* 3, 85) mukaillen: ”Ei mikään kotita-lous tai valtio voi pysyä pystyssä, jos siinä oikein toimiville ei ole luvassa palkkioita eikä väärin tekeville rangaistuksia.” (*Chron.* 37/8) Seuraavaksi hän korostaa kunnia-palkintojen oikeudenmukaisen jakamisen tärkeyttä yhteiskunnan menestykselle ja vallanpitäjien saamalle arvostukselle (*Chron.* 37/9). Nämä teesit liittyvät sikäli ajankohtaiseen aiheeseen, että Kustaa III:n hallinnon aikana (1771–1792) oli ollut tapana jaella kunnia-avaroja ja palkkioita varsin avokätisesti.¹

Kun Porthan puhuu teeseissä antiikin tapahtumista ja henkilö-hahmoista, hän useimmi-ten kyseenalaistaa jonkin tapahtuman arvokkuuden tai toiminnan kunniallisuuden. Eräässä teesissä hän moittii Aleksanteri Suurta todeten, ettei tämä todella ansainnut lisänimeään eikä muutenkaan hänelle kartutettua kunniaa. Porthan toteaa, että jos Aleksanteri Suuren elämää tarkastelee ennakkoluulottomasti, huomaa, ettei tämä ollut nimensä veroinen. (*Chron.* 18/5) Teesissä mainittu *Historia vitae Alexandri Magni* viittanee Curtius Rufuksen kirjoittamaan Aleksanterin elämäkertaan, jota Porthan siteeraakin teesissä *Chron.* 4/4 (ks. luku 6.2.).² Porthan puhuu eräässä toisessa teesissäkin siitä, että toisinaan hallitsijat saavat ansiotta itselleen lisänimen Suuri. Hän viittaa hallitsijoihin, jotka eivät huolehdi kansalais-tensa kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista. (*Russ.* 2/7) Rooman keisari Tiberiusta Porthan käyttää toisaalta hyvän elämisen esimerkkinä teesissä, jonka mukaan hän aiheellisesti pilk-kasi ”niitä, jotka 30 vuotta elettyäänkin tarvitsevat muitten apua erottaakseen ruumiilleen haitalliset asiat hyödyllisistä” (*Acc.* 6/4). Kyseessä on suora sitaatti Tacitukselta.³ Porthan ei mainitse lähde-tään ja on itse lisännyt maininnan tämän pilkan aiheellisuudesta.

Porthan osoittaa kriittistä suhtautumista antiikin historiankirjoitukseen teesissä, jossa hän puhuu Rooman valtakunnan syntyvaiheista. Hän toteaa, että vanhojen latinalaisten kirjoittajien kertomukset Romuluksesta ovat enimmäkseen epäluotettavia. Näiden hämä-rienkin tarinoiden perusteella voidaan Porthanin mukaan silti päätellä, etteivät Rooman perustajat toimineet kovinkaan harkitusti ja viisaasti. (*Bibl.* 12/5) Saman väitöksen seuraavassa teesissä hän käsittelee Rooman kuningasajan päättymistä. Kuninkaat käyttivät hänen mielestään valtaansa väärin, mutta tekivät mahdollisesti väärin myös luopuessaan vallasta, koska he siten jättivät kansansa oman onnensa nojaan kohtaamaan väkivaltaa ja sotia. (*Bibl.* 12/6) Antiikin roomalaisten tapojen paheksuminen jatkuu teesissä *Chron.* 25/9, jossa Port-han esittää gladiaattoritaistelut osoituksena kansan barbaarisesta luonteesta. Tämän julman käytännön lakkauttamista tulee hänen mukaansa pitää yhtenä huomattavimmista kris-tinuskon hyvistä aikaansaannoksista. Toisaalta teesissä *Chron.* 41/1 Porthan puolustaa roomalaisten ja monien muiden kansojen käyttämää hautaustapaa, polttohautausta. Ruu-

¹ Koskimies 1956, 232.

² Tarinat Aleksanterin elämästä olivat suosittua lukemistoa kautta Euroopan etenkin keskiajalla, ja Suolahti (1973, 73) kertoo Aleksanteri-tarinoita käytetyn esimerkiksi 1800-luvulla Saksan yhdistämisspyrkimyksen ajamiseen.

³ Tac. *ann.* 6, 47: *solitusque eludere medicorum artes atque eos qui post tricesimum aetatis annum ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alieni consilii indigerent.* Myös Suetonius (*Tib.* 68) kertoo, että 30 vuotta täytettyään Tiberius huolehti terveydestään itse, ilman lääkäreiden apua.

miiden polttaminen saattoi Porthanin ajan ihmisistä vaikuttaa barbaariselta ja julmalta, mutta hän korostaa, että kyseinen hautaustapa ei ole ruumishautausta huonompi.

Kahdessa peräkkäisessä teesissä on aiheena roomalaisten suhtautuminen kristittyihin. Tämä kahden teesin muodostama kysymys-vastaus -kokonaisuus on jälleen esimerkki siitä, että teesit eivät aina ole täysin irrallisia väittämiä. Ensimmäisessä (*Chron.* 53/4) Porthan pohtii, miksi roomalaiset pitivät kristinuskkoa haitallisena, vaikka he sallivat esimerkiksi juutalaisten elää omien lakiansa mukaan ja olivat muutenkin uskonnollisesti suvaitsevaisia. Seuraavassa (*Chron.* 53/5) hän tarjoaa ongelman selitykseksi kristittyjen kielteistä suhtautumista muita uskontoja kohtaan. Tätä roomalaiset pitivät haitallisena ja katsoivat, että se tuottaa vihaa ihmiskuntaa kohtaan. Kristittyjen vastustamalla ”muilla uskonnoilla” Porthan tarkoittaa Rooman valtionuskontoa, jota hän käsittelee eräässä toisessa teesissä. Roomalaisten (ja kreikkalaisten) uskonto perustui taikauskoon, mutta sitä käytettiin lainsäädännön avulla valtion eduksi, joten sitä tulee pitää kokonaisuudessaan poliittisena uskontona (*Syll.* 6/2).

Edellä esitellyissä teeseissä Porthan lähestyy antiikin historiaa kriittisesti kommentoiden. Hän käyttää Rooman historiaa täsmällisemmin varoittavana esimerkkinä kahdessa yhteiskunnallisessa aiheessa, joista ensimmäinen liittyy avioliittoon ja toinen yhteiskunnan äkkirikastumisen aiheuttamiin ongelmiin. Avioerojen suuri määrä ja mielivaltaisista syistä eroaminen esiintyvät kolmessa teesissä yhteiskuntaa rappeuttavana tekijänä. Kahdessa näistä teeseistä (*Chron.* 11/5, v. 1788 ja *Syll.* 1/7, v. 1802) Porthan viittaa antiikkiin.¹ Niiden ajallinen etäisyys osoittaa, että aihe oli Porthanin opetuksen vakiintunutta ainesta. Jälkimmäisessä teesissä hän maalailee Rooman esimerkin tarjoamaa kauhukuvaa toteutuvaksi teesien ilmestymisen ajan yhteiskunnassakin, mikäli avioeroja tapahtuu liikaa. Avioliittokysymyksessä oli Porthanilla yleisestikin tapana viitata roomalaisiin, mistä on näiden teesien lisäksi kolme esimerkkiä.

1) Väitöskirjassa *De influxu morum in felicitatem reipublicae* (1776) Porthan käsittelee laajasti avioliiton tarpeellisuutta yleisen siveellisyyden ylläpitämiseksi ja kansalaisten määrän kasvattamiseksi, mitkä ovat yhteiskunnallisen hyvinvoinnin keskeisiä edellytyksiä. Hän puhuu väitöskirjassa mm. roomalaisten tapojen rappiosta ja sen ehkäisemiseksi vuonna 9 jaa. säädetyistä avioliittolaista (*lex Papia Poppaea*).²

2) Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa käsitellään siveellisyyden tärkeyttä yhteiskunnan hyvinvoinnille ja todetaan varsin moralisoivasti, että kokonaisia kansakuntia, esimerkiksi roomalaiset, on suorastaan tuhoutunut irstailun vuoksi.³

3) Samojen luentomuistiinpanojen avioliittolainsäädäntöä koskevassa kohdassa viitataan myös roomalaisiin ja siihen, ettei näillä yhteiskunnan rappiotilassaan edes ollut varsinnaista avioliittoinstituutiota.⁴

Toinen yhteiskuntaa rappeuttava tekijä on ansaitsematon vauraus. Porthan puhuu siitä, kuinka yksilö tai yhteisö ei voi tulla onnelliseksi pelkän rikkauden avulla (*Bibl.* 2/7, *Chron.* 23/3). Varallisuutta on parempi saavuttaa rehellisellä työnteolla kuin esimerkiksi perinnön kautta tai onnen kaupalla. Porthan viittaa kreikkalaisten ja roomalaisten saamien sotasaa-

¹ Kolmas teesi on *Chron.* 25/7 (1792); ks. luku 6.1.

² OO I, 103–104.

³ OO II, 391.

⁴ OO II, 464.

liiden tuhoisaan vaikutukseen. Teesissä kuvaillaan ensin sitä, kuinka äkkirikastuminen tekee ihmisen helposti onnettomaksi, tuhlaavaiseksi ja ylellisyyteen taipuvaiseksi. Sitten Porthan jatkaa: ”Kukapa ei tietäisi, miten paljon Persiasta saatu sotasaalis kreikkalaisilla ja Aasiasta saatu sotasaalis roomalaisilla rappeutti heidän tapojaan ja synnytti ylellisyyttä?” (*Chron.* 39/6)¹ Sotasaaliista hän puhuu myös teesissä, jossa todetaan kaupankäynti huomattavasti kiitettävämmäksi tavaksi rikastuttaa kansakuntaa kuin sotasaaliiden hankkiminen (*Chron.* 54/7). Antiikin kansojen toiminta ei siis tältä osin ole ollut mitenkään ylistettävää. Toisaalta äkkirikastumisen ja sotasaaliiden kritisointi oli muutenkin perinteistä tapakasvatusta, joten edellä mainitut teesit eivät välttämättä kuvasta Porthanin mielipidettä antiikin kulttuurista. Erityisen kriittistä suhtautumista roomalaisten valloituspolitiikkaan Porthan kuitenkin osoittaa esimerkiksi väitöskirjassa *De libertate Graecis callide a Romanis oblata* (1794).²

Porthan löytää antiikin historiasta toki myös myönteistä sanottavaa. Teesissä *Acc.* 4/7 hän korostaa koulutuksen merkitystä kansakunnan ajattelun kehittäjänä: oppineita ihmisiä tarvitaan runsaasti, jotta yhteiskunnassa olisi riittävästi hyviä esikuvia muille ihmisille. Porthan käyttää esimerkkinä Ateenaa ja Roomaa, joissa sivistyneisyys oli laajalle levinnyttä. Tässä teesissä ilmaistaan Iiro Kajannon (1984, 107) mukaan ”uushumanismin olemus”, koska siinä esitetään kirjallinen oppineisuus sivistyksen (*humanitas*) ja tyyliä (*elegantia*) lähteenä. Samaa ajatusta Porthan jatkaa teesissä, jonka mukaan hallitsijan on sekä yhteiskunnan että oman etunsa tähden edistettävä kirjallisen sivistyneisyyden leviämistä (*Syll.* 8/6).

Eräässä väitöksessä on kaksi peräkkäistä teesiä, joiden aiheena on Vanhan testamentin henkilöhistorian historia. Ensimmäisessä (*Chron.* 29/1) Porthan toteaa, että Mooseksen kirjoissa esiintyvien, poikkeuksellisen vanhoiksi eläneiden henkilöiden pitkäikäisyys selittyy todennäköisimmin noiden aikojen ihmisten suuremmalla elinvoimaisuudella sekä laadukkaammalla ruokavaliolla. Erilaiseen vuosien laskemisen tapaan vetoavat selitykset eivät teesin mukaan ole uskottavia. Historiantutkimuksessa otettiin jo yleisesti huomioon, että lähteitä on hyvä arvostella niiden syntyajan ajatustavoista ja ympäristöllisistä olosuhteista käsin. 1700-luvulla harrastettiin esimerkiksi Raamatun selittämistä sen tapahtumapaikoissa vallinneiden erityisten olosuhteiden pohjalta.³ Tällainen ajattelu on todennäköisesti kyseisen teesin taustalla, vaikka päättely vaikuttaakin hieman naiivilta. Seuraavassa teesissä on näpätys kirjoittajille, jotka ovat väittäneet Raamatun Aatamin harjoittaneen esimerkiksi filosofiaa tai lääketiedettä. Teesi päättyy sarkastiseen toteamukseen, jonka mukaan ”yhtä hyvin voitaisiin keskustella vaikkapa Aatamin filologiasta, valtio-opista tai oppihistoriasta”. Perusteluna on, että entisaikojen ihmiset eivät varmasti olleet kehittäneet sellaisia taiteita tai tieteitä, joille heillä ei ollut tarvetta. (*Chron.* 29/2) Taustatietoja tälle teesille löytyy vaikkapa Porthanin logiikan luentojen muistiinpanoista, joissa viitataan har-

¹ Seuraavassa teesissä (*Chron.* 39/7) Porthan käyttää hollantilaisia (bataveja) esimerkkinä siitä, että työteliäisyydellä hankittu varallisuus ei johda niin helposti tuhlaavaisuuteen ja ylellisyyteen, mikä pätee sekä yksilöihin että kansakuntiin.

² Kajanto 1982, 26; Riikonen 1998, xliii.

³ Suolahti (1901, 42; 76) kertoo, että näin teki englantilainen Lowth vuonna 1753 ilmestyneessä teoksessaan *De poësi Hebraeorum*. Kyseessä on Englannin piispa ja Oxfordin runouden professori Robert Lowth (1710–1787).

haisiin käsityksiin tieteiden synnystä.¹ Porthanin näkemyksen mukaan varhaisten aikojen ihmiset käyttivät vain luonnollista logiikkaa. Muitakaan tieteenaloja ei hänen mielestään ollut perustettu ainakaan Vanhan testamentin aikoina; tästä hän puhuu laajemmin väitöskirjassa *An miracula sint divinae missionis criteria* (1789) todeten, että juutalaisten teologien esittämät arvelut Aatamin edistyneisyydestä milloin milläkin tieteenalalla ovat enemmän huvittavia kuin uskottavia.² Keskustelu tieteenalojen kehittymisestä ja eri tieteiden keksimisestä on luonteeltaan oppihistoriallista. Porthanin oli perusteltua puuttua aiheeseen, koska vielä hänenkin aikanaan oli Turun akatemiassa vallalla harhakäsityksiä tieteiden raamatullisesta alkuperästä. 1760-luvulla erään dosentin opetusalanana oli ”Raamatun fysiikka”.³ Vakiintuneen akateemisen näkemyksen mukaan Abraham oli ensimmäisiä merkittäviä oppineita. Vedenpaisumuksesta Nooan jälkeläisten välityksellä jatkunut tieteiden harjoitus siirtyi sittemmin esimerkiksi egyptiläisille, joilta kreikkalaiset perivät sen.⁴ Egyptiläisistä alkavan osuuden Porthanin hyväksyi, mutta oppihistorian vanhatestamentillinen kehitys ei hänestä ollut uskottavaa, minkä hän toteaa sekä luennoillaan, väitöskirjoissaan että myös edellä esitellyssä teesissä.

Vanhan testamentin historiaan ja kristilliseen kaanoniin kuuluviin teksteihin liittyy teesi, jossa mainitaan eräs apokryfikirja. Kyseessä on yksi kolmesta Septuagintassa ja Vulgatassa esiintyvistä lisäyksestä Danielin kirjaan. Tässä ns. A-lisäyksessä kerrotaan tarina hurskaasta Susannasta, joka joutuu epäoikeudenmukaisesti syytetyksi aviorikoksesta, mutta selviää syytöksistä nokkelan Danielin ja vahvan uskonsa ansiosta. Teesissä Porthan toteaa, että ”yleisesti pyhiin kirjoituksiimme liitetty tarina Susannasta on sopimattonta mielikuvituksen tuotetta” (*Chron.* 4/7). Tämä tarina kuuluu katolisessa traditiossa Raamatun deuterokanonisiin teksteihin. Se on osa myös luterilaisen Raamatun apokryfikirjojen kaanonia.⁵ Teesi Susannan tarinasta ei ole varsinaisesti teologinen kannanotto, vaan vastaa ajankohtaiseen tarpeeseen. Kauniiksi kuvattu Susanna ja häntä tarinassa himoitsevat tuomarit ovat nimittäin kiinnostaneet Raamatun lukijoita todennäköisesti enemmän muista kuin uskonnollisista syistä. Huomautus tarinan sopimattomuudesta on Porthanin teeseille tyypillistä tapakasvatusta.

1700-luvulle tultaessa oli Raamatun ehdoton auktoriteettiasema luonnonhistoriallisten tapahtumien tietolähteenä alkanut murentua. Etenkin vedenpaisumuskertomusta tarkasteltiin tiedeyhteisössä lisääntyvällä kriittisyydellä. Käsitys siitä, että maailma olisi vain 6000 vuotta vanha, kyseenalaistettiin. Porthan seurasi tällaisia keskusteluja mielenkiinnolla, mikä heijastui myös hänen teeseihinsä. Käsittelen tässä yhteydessä sekä Vanhan testamen-

---

¹ OO II, 121: ”*Keckermanni* Hist. Logicae, ubi de Adami, Noachi etc. Logica: multi eadem stultitia reliqvarum scientiarum Historiam tradunt.”

² OO XI:2, 57–59.

³ Koskimies 1956, 345.

⁴ Urpilainen 2001, 245.

⁵ Kiilunen 2008, 59–61. Susannan tarina on kiehtonut etenkin taiteilijoita, ja esimerkiksi Suomessa maalasi kirkkomaalari Jonas Bergman aiheesta taulun vuonna 1804 (Huhtala 2008, 111). Jotkin varhaiset kristilliset kirjoittajat, kuten Julius Africanus sekä Hieronymus, pitivät Susannan tarinaa myöhäsyntyisenä sepitelmänä (Kiilunen 2008, 219). Lutherin mielestä Danielin kirjan lisäykset olivat epäperäisiä, koska ne eivät kuuluneet Heprealaiseen Raamattuun; hän piti kuitenkin tarinoiden symbolista arvoa kiitettävänä (Nisula 2008, 75).

tin luotettavuutta että muutamia muita teesejä, jotka koskevat maantieteellisiä asioita yleisellä tasolla.

1600-luvun lopulla ruotsalainen lääkäri ja luonnontutkija Urban Hiärne (1641–1724) oli esittänyt ajatuksen, että Itämeren rannikoilla havaittavan maan kohoamisen syynä olisi veden väheneminen. Kuuluksia luonnontieteilijä ja Uppsalan yliopiston tähtitieteen professori Anders Celsius (1701–1744) otti teorian tarkempaan käsittelyyn. Vuonna 1743 ilmestyi Ruotsin tiedeakatemian julkaisuissa hänen tekstinsä *Anmärkning om vatnets förminskande så i Östersjön som Vesterhafvet*. Carl von Linné (1707–1778) oli Celsiusuksen näkemyksen arvovaltainen kannattaja, ja heidän yhdessä kehittämiensä ajatukset veden vähenemisestä saavuttivat yleistä hyväksyntää luonnontutkijoiden keskuudessa.¹ Olof Dalin hyödynsi vedenvähenemisteoriaa vuonna 1747 julkaisemassaan Ruotsin historian ensimmäisessä osassa (*Svea rikes historia*). Dalin halusi uudistaa historiankirjoitusta ja totesi, että Celsiusuksen laskemien perusteella olisi Ruotsin väitetysti loisteliias esihistoria tapahtunut itse asiassa veden peittämällä alueilla. Vaikka göötiläisen historiankirjoituksen käsitykset oli suurelta osin hylätty 1700-luvulla, pitivät ruotsalaiset historioitsijat yhä mielellään yllä myyttiä valtakunnan maineikkaasta muinaisuudesta. Dalinin väite, jonka mukaan Ruotsi oli vedenpinnan korkeuden vuoksi voitu asuttaa vasta 500-luvulla eaa., oli skandaali. Erityisen suurta huomiota teologien parissa herätti se, että mikäli Celsiusuksen laskelmat pitivät paikkansa, olisi suurin osa Raamatun historiastakin pyyhkiytynyt pois veden korkeuden takia. Lisäksi veden väheneminen merkitsisi vedenpaisumuksen jatkumista edelleen, mikä olisi Raamatun todistuksen vastaista.² Turussa vedenvähenemisteoriaa vastusti ankarasti etenkin teologi, luonnontieteilijä ja piispa Johan Browallius (1707–1755). Hänen tekstinsä *Betänkande on vattuminskningen* julkaistiin postuumisti vuonna 1755. Browalliuksen esittämien teologisten ja luonnontieteellisten vastatodisteiden jälkeen kiista veden vähenemisestä rauhoittui hetkeksi. Maan vähittäinen paljastuminen merestä oli kuitenkin kiistaton tosiasia. 1700-luvun jälkipuoliskon aikana tälle ilmiölle kehitettiinkin uusia selityksiä, joiden mukaan vesi ei vähentynytäkään, vaan maanpinta nousi.³

Porthan päätyi osaksi keskustelua veden vähenemisestä jo omassa *pro exercitio* -väitöksessään *Revelationi quid debeat philosophia nostra I* (1758). Siinä esitetään, että Raamatun tarjoama tieto vedenpaisumuksesta on hyödyksi monien luonnonilmiöiden selittämisessä; esimerkkinä mainitaan veden väheneminen.⁴ Väitöksen esimies Jakob Haartman ei tästä päätellen kuulunut Celsiusuksen vastustajiin. Porthan itse palaa myöhemmin (vuonna 1800) vesiaiheeseen teesillä, jossa hän toteaa, että on ”lukuisia todisteita, jotka osoittavat maapallomme olleen muinoin veden peittämä” (*Acc. 6/1*).⁵ Teesi sisältää ajatuksen siitä, että vedenpaisumus oli todellinen tapahtuma ja että sen jäljet ovat edelleen nähtävissä. Tässä vaiheessa ei vedenvähenemisteoria enää ollut muodissa, mutta luonnontieteelliset havainnot veden muinoin suuremmasta määrästä toimivat tämän teesin puolustamisessa.

¹ Lindroth 1978, 284–285.

² Lindroth 1978, 285; Urpilainen 1993, 45; 2001, 210.

³ Lindroth 1978, 286–288; Urpilainen 2001, 210.

⁴ OO I, 39–40.

⁵ Saman väitöksen seuraavassa teesissä (*Acc. 6/2*) hän jatkaa, että maapallon maa-alueita erottavat vesistöt ovat hyödyksi mantereiden välisessä yhteydenpidossa.

Eräässä aikaisemmassa teesissä Porthan puolustaa kantaa, ettei vedenpaisumusta ole teologisesti välttämätöntä pitää koko maapallon kattavana: hän toteaa, että vedenpaisumuksen pitäminen osittaisena ei sinänsä vastusta Raamatun auktoriteettia (*Chron.* 41/2). Käsitys vedenpaisumuksen paikallisesta luonteesta on peräisin ranskalaisen Isaac La Peyrèren teoksesta *Prae-Adamitae*, jossa hän myös totesi, että jo ennen Aadamia oli ollut ihmisiä. La Peyrèren teos kiellettiin ilmestyessään ja siinä esitettyjä ajatuksia kritisoitiin Turun akatemiassa vielä 1700-luvullakin.¹ Porthan edustaa uutta ajattelutapaa hyväksyessään La Peyrèren näkemyksen vedenpaisumuksesta. Teesissä *Acc.* 10/4 hän sanoo, että Mooseksen kirjoissa esitetty luomiskertomus ei välttämättä kerro maailman alkuperäisestä luomisesta, vaan sen korjaamisesta jonkin tuhoisan tapahtuman jälkeen. Näiden teesien perusteella ei Vanhan testamentin todistusta tarvitse Porthanin mielestä pitää luonnontieteellisenä auktoriteettina. Löytöretkien myötä eurooppalaisten tietoon tullut ihmiskunnan runsaslukuisuus ja monimuotoisuus olivatkin herättäneet vaikeita kysymyksiä Raamatun luotettavuudesta, ja esimerkiksi kaikkien ihmisten polveutuminen Nooasta kyseenalaistettiin.² Tähän ajatukseen Porthan ottaa kantaa teesissä *Chron.* 27/9, jossa hän puolustaa Mooseksen tradition luotettavuutta siinä, että ”mustat kansakunnat” ovat varmasti samaa alkuperää kuin ”muutkin ihmiset”, vaikka tämän selittämisen myönnetään olevan haastavaa.

Antiikin ja Raamatun maailmaan liittyvät teesit ovat konkreettisia osoituksia historian opettavaisuus -näkökulman hyödyntämisestä opetuksessa ja kasvatuksessa. Niistä näkyy, miten kiinteä osa jokapäiväistä sivistyselämää nämä historian osa-alueet olivat. Porthan hyödyntää teeseissä konventionaalisia, aina antiikista saakka periytyviä aiheita, kuten äkkirikastumisen paheksuntaa. Toisaalta hän osoittaa myös kriittistä suhtautumista esimerkiksi antiikin tekstien sisältöön. Järkevän epäilyn periaate ulottuukin Porthanin teeseissä myös historian perinteisiin totuksiin.

5.3. RUOTSIN JA SUOMALAISTEN HISTORIA

Porthan oli merkittävä Suomen historian tutkimuksen uudistaja. Teeseissään hän kuitenkin käsittelee historiaa melko harvoin verrattuna siihen, missä määrin hän omilla tutkimuksissaan sitä harrasti. Etenkin suomalaisten historiaa koskevia teesejä on vähemmän kuin hänen omien tutkimuksellisten painotustensa perusteella voisi olettaa. Tämä johtuu hänen opetuksensa ja sen myötä myös teesiensä yleissivistävästä päämäärästä. Teesit eivät olleet Porthanin oman oppineisuuden osoittamista varten, vaan hän piti niiden tehtävänä tarjota opiskelijoille hyödyllisiä ja käytännöllisiä tietoja.³ Historian kohdalla hyödyllisintä on korostaa opetuksessa ja teeseissä sen varsinaista käyttötarkoitusta, joka on käytännöllisten esimerkkien antaminen hyvää elämistä varten.

---

¹ Urpilainen 1998, 360.

² Urpilainen 1998, 359–360.

³ Schybergson (1908, 250) käsittelee Porthanin pitämien luentojen aiheita ja mainitsee, ettei hän luennoillaan käsitellyt omia tutkimusaiheitaan, kuten suomalaista runoutta, historiaa ja suomen kieltä, koska hänen tavoitteenaan ei ollut opettaa erikoistietoja vaan tarjota oppilailleen humanistinen perussivistys. Schybergson huomauttaa myös, että opiskelijat eivät olleet tieteellisesti niin edistyneitä, että olisivat voineet osallistua erityisaiheita käsitteleviin keskusteluihin.

Suomalaisten ja lappalaisten alkuperä oli 1700-luvun aikana noussut keskeiseksi kiistakapulaksi ruotsalaisessa historiantutkimuksessa.¹ Porthan syventyi lukuisissa omissa tutkimuksissaan tähän aiheeseen. Vaikka hän oli ylpeä suomalaisuudestaan, ei hän tutkimuksissaan ryhtynyt sokeasti ylistämään suomalaisten varhaisia vaiheita. Hänen tavoitteenaan oli etsiä ja esittää oikeita tietoja tästä siihen asti hämärän peitossa olleesta aiheesta.² Suomen historian isäksi nimitetyn Porthanin suurin anti kansan menneisyyden selvittämiselle oli alkulähteisiin paluu ja kriittisyyden lisääntyminen.³ Vaikka historia yleisesti ottaen on Porthanin opetuksessa lähinnä moraalisten esikuvien lähde, käsittelee hän kotimaan menneisyyttä syvällisemmin kuin muuta historiaa. Tämä taipumus ilmenee myös teeseissä, vaikkakin harvoin.

Suomen kansan muinaisesta historiasta oli vaikea saada tietoa, mutta kieli auttoi sen tutkimisessa. Porthanin kielisukulaisuustutkimus perustui pääasiassa sanavertailuihin ja lainasanojen tutkimiseen eli oli luonteeltaan etymologista.⁴ Eräässä teesissä Porthan huomauttaa, että etymologian tutkimuksesta on hyötyä kansojen (eli kielten) sukulaisuussuhteiden selvittämisessä siitäkkin huolimatta, että vielä vastikään on tutkimuksessa harrastettu ”liian viisastelevia etymologioita” (*Bibl.* 19/4). Niillä hän viittaa ns. Rudbeckin metodiin, joka oli 1600-luvun Ruotsissa yleinen tapa tutkia historiaa ja kansojen sukulaisuussuhteita.⁵ Porthan kannatti maltillisempaa teoriaa, jonka mukaan kieli heijastelee kansan kulttuurisen kehityksen astetta. Porthan päätteli suomalaisten olleen harvalukuinen ja lähellä luonnontilaa oleva, järjestäytymätön kansa, koska näiltä puuttuivat esivaltaa kuvaavat omaperäiset sanat kuten kuningas, päällikkö ja tuomioistuim; nämä sanat oli lainattu ruotsista. Kielen ja kulttuurin yhteyttä kuvaavan näkemyksen mukaan oli niin, että jos jokin sana puuttui kielestä, puuttui myös kyseinen käsite kansalta. Porthan huomasi, että omia sanoja suomalaisilla oli mm. viljelylle, metsästykselle ja kalastukselle, ja lisäksi heillä oli merkittävä kansanrunouden perinne.⁶

Tutkijanuransa aikana Porthan muutti käsityksiään suomalaisten alkuperästä. Tämä muutos näkyy myös teeseissä.⁷ Kielisukulaisuuden ja kielten evoluution tutkimus oli ennen Porthanin aikaa ollut lapsenkengissä. Vanhoja ajatuksia edustaa Porthanin vuonna 1800

¹ Lindroth 1981, 290.

² Viljamaa 2008, 28–29.

³ Päivi Rantanen (1997) tarkastelee Porthanin historiantutkimuksen metodologiaa ja suomalaisuuden rakentumista kirjallisuustieteellisestä näkökulmasta. Hänen mukaansa Porthanin historiallisten tutkimusten keskeisin uudistus verrattuna aikaisempaan on skeptinen lähestymistapa, *sobria dubitatio* (järjvä epäily). Porthan panosti lähdeaineiston hankintaan ja eri lähteiden vertailuun, mutta hän ei kuitenkaan tehnyt varsinaisia tulkintoja lähteistään. Rantanen 1997, 100–103.

⁴ Ikola 1983, 12–13.

⁵ Ruotsalainen historioitsija ja luonnontutkija Olof Rudbeck (1630–1702) esitti teoksessaan *Atlantica* (4 osaa; 1679–1702), että Ruotsi oli mereen vajonnut tarunomainen Atlantiksen manner. Muutamista sanoista tehtyjen johtopäätösten perusteella Rudbeck myös uskoi, että ruotsi oli Aatamin puhuma alkukieli, josta heprea ja latina polveutuivat. Daniel Juslenius noudatti Rudbeckin metodologia selittäessään teoksessaan *Aboa vetus et nova* (luku 3, §. 21) esimerkiksi sanan ”hakkapeliitta” etymologiaa (”hakkaa päälle”). Rantanen 1997, 86.

⁶ Lindroth 1981, 289.

⁷ Kajanto 1983a, 34; Viljamaa 2005, xxvii.

julkaisema teesi, jossa hän esittää kreikalla olevan suuria yhteneväisyyksiä pohjoismaisiin kieliin ja että tällaiset yhteydet johtuvat useimmiten onomatopoeettisten sanojen esiintymisestä.¹ Hän lisää kuitenkin, että kreikan ja pohjoisen kielten samankaltaisuus todistaa itse asiassa muinaisesta läheisestä yhteydestä ja asutuksen läheisyydestä kansojen välillä (*Acc.* 10/6).² Eräässä teesissä vuodelta 1788 hän esittää, että Islannin ja Skandinavian mytologia olisi suurelta osin peräisin kreikkalaisista ja roomalaisista lähteistä (*Chron.* 9/7). Seuraavana vuonna ilmestyneessä kaksiosaisessa väitöskirjassa *De usu mythologiae hodierno* huomauteetaan kuitenkin aluksi, että myyttien yhteneväisyydet eivät välttämättä kerro yhteyksistä kansojen välillä, vaan enemmänkin näiden samankaltaisista olosuhteista. Myöhemmin väitöksen toisessa osassa kuvaillaan teesissäkin mainittuja mytologioiden yhteneväisyyksiä.³ Teesin ja väitöskirjan yhteyden perusteella voi olettaa, että samoja kysymyksiä on käsitelty myös luennoilla tai muissa keskusteluissa. Respondentti on siis tässäkin tapauksessa voinut puolustaa väittämää Porthanilta aikaisemmissa opinnoissaan saamiensa tietojen perusteella.

Turun akatemian oppineiden parissa suomea ja saamea oli pidetty samana kielenä tai saamea suomen murteena. Porthan tutki aihetta uudesta näkökulmasta, johon hän oli todennäköisesti saanut vaikutteita Simon Lindheimin (1686–1760) vuonna 1759 kirjoittamasta ja postuumisti vuonna 1775 julkaistusta tutkimuksesta *De diversa origine Finlandorum et Lapponum: observationes*. Lindheim työskenteli Turun hovioikeudessa, mutta oli sotavankina Venäjällä ollessaan tehnyt tutkimuksia, joiden perusteella hän totesi, että rodullisten ja kielellisten eroavaisuuksien vuoksi suomalaiset ja saamelaiset eivät voineet olla sukulaisia. Lisäksi hän päätteli saamelaisten muuttaneen maahan paljon suomalaisia aikaisemmin, ja saamelaiset olivat tulleet pohjoisesta mutta suomalaiset etelästä.⁴ Porthanin mukaan suomalaiset olivat saapuneet maahan 300–400-luvulla jaa.⁵ Jo vuonna 1772 ilmestyneessä teesissä Porthan sanoo suomalaisten olevan yksi vanhimmista Pohjolaa asuttaneista kansoista (*Bibl.* 2/9). Hänen oppihistorian luentojensa muistiinpanoissa (1803–1804) kuitenkin todetaan lappalaisten olevan Pohjolan vanhimpia asukkaita ja suomalaisten, jotka ovat sukua lappalaisille, puolestaan saapuneen Kaspianmereltä ja ottaneen haltuunsa suuren osan lappalaisten alueista.⁶ Vuonna 1786 on Porthan esittänyt teeseissään vastaavia päätelmiä: kielisukulaisuuden perusteella on suomalaisilla ja lappalaisilla yhteinen alkuperä,

¹ Psykologian luentomuistiinpanojen mukaan Porthan pitää onomatopoeettisia sanoja kaikkien kielten ensimmäisinä sanoina (*OO* II, 180).

² Daniel Juslenius katsoi, että sekä suomi että kreikka olivat syntyneet hepreasta Baabelin sekouksessa. Suomen ja kreikan äännteellisesti samankaltaiset sanat todistivat Jusleniuksen mukaan, että suomalaiset ja kreikkalaiset olivat muinoin olleet tekemisissä keskenään. Rudbeckiläistä etymologioiden käyttöä harrastettiin vielä myöhään 1700-luvullakin, kun Nils Idman julkaisi väitöskirjansa *Försök at wisa gemenskap emellan finska och grekiska språken* (1774). Idman pyrki osoittamaan, että suomi ja kreikka olivat sukukieliä, mikä johtui siitä, että suomalaiset ja kreikkalaiset asuivat muinoin toistensa naapureina Mustanmeren rannalla. (Korhonen 2004, 43) Käsitelyksistä koskien suomen sukulaisuutta heprean (ja kreikan) kanssa ks. myös Harviainen 2005.

³ *OO* X, 93; 113–115.

⁴ Häkkinen 2008, 51–52.

⁵ Urpilainen 2001, 238.

⁶ *OO* III, 395.

vaikka näiden kielet eivät olekaan niin samankaltaisia kuin jotkut ovat väittäneet (*Bibl.* 18/6). Lappalaiset kuitenkin ovat varsinaisia Pohjolan alkuperäisasukkaita, mutta suomalaiset todennäköisimmin eivät (*Bibl.* 18/7). Samana vuonna Porthan julkaisi myös ensimmäisen osan tutkielmasta *De Bircarlis*, jossa niin ikään käsitellään arvioita suomalaisten alkuperästä. Mainittuja teesejä puolustaneen Henrik Wegeliuksen *pro gradu* -väitös oli Porthanin johdolla ilmestynyt *De antiqua gente Qvenorum* (1788), jossa käsitellään muinaisruotsalaisen kveenien heimon asuma-alueita ja sukulaisuutta suomalaisten kanssa.

Suomalaisten sukulaisuussuhteita Porthan käsittelee vielä yhdessä teesissä vuonna 1790. Hän toteaa, että suomalaiset (ja ruotsalaiset) eivät luultavimmin ole mitään sukua hunneille (*Chron.* 18/4). Tämän väittämän puolustaja, tuleva pappi Henrik Reilin, suoritti *pro gradu* -väitöksensä vuonna 1792 Johan Bilmarkin johdolla; joko sattumalta tai Reilinin oman kiinnostuksen johdosta oli väitöskirjan aiheena kysymys, ovatko hunnit suomalaisten esi-isiä (*An Hunni sint Fennorum aborigines?*).

Edellä esitellyissä Wegeliuksen puolustamissa teeseissä Porthan puhuu myös joillakin seuduilla sijaitsevista kivistä kiviröykkiöistä. Teesin mukaan ne eivät voi olla tämän maan muinaisten asukkaiden kasaamia, koska ne sijaitsevat enimmäkseen rannikolla ja niistä on löytynyt runsaasti ulkomaisia rahoja ja esineistöä (*Bibl.* 18/5). Vuonna 1788 Porthan mainitsikin kirjeessään Ruotsin Tiedeakatemialle (jonka jäseneksi hänet oli edeltävänä vuonna kutsuttu), että Pohjanmaalta löytyy runsaasti kiviröykkiöitä, jotka ovat luultavasti hautoja. Niiden tekijöistä ei ole tietoa, ja niistä on löytynyt mm. kreikkalaisia kultarahoja. Christfried Ganander (1741–1790) oli kirjoittanut pohjanmaalaisista haudoista *Åbo Tidningar* -lehdessä jo vuonna 1782 (nro 28), ja hän julkaisi vastaavia kirjoituksia myöhemminkin.¹ Tiedeakatemian toiminta oli 1780-luvulla keskittynyt virallisesti aikaisempaa enemmän Ruotsin muinaishistorian tutkimukseen.² Mainittu teesi kiviröykkiöistä liittyykin valtakunnallisesti ajankohtaiseen keskusteluun uusista historiallisista tutkimuksista ja antikviiteettilyödyistä. Myös muut Porthanin johdolla samoihin aikoihin ilmestyneet väitöskirjat osoittavat, että aihe oli tuolloin hänen erityisen kiinnostuksensa kohteena. Ruotsin muinaishistorian myyntejä Porthan kumoa myös teesissä *Chron.* 41/3, jonka mukaan Ruotsissa ei varmastikaan tunnettu kirjoitustaitoa aikana ennen Kristuksen syntymää. Lisäksi hän huomauttaa tässä teesissä, että riimukivet eivät liene peräisin Ruotsin esikristilliseltä ajalta. Arkeologian luentomuistiinpanoissa ajoitetaan varhaisimmat riimukivet n. vuoteen 800, ja niiden ilmestyminen yhdistetään kristinuskon saapumiseen Ruotsiin.³ Ruotsalaisten kirjoitustaidon muinaisuutta on puolustanut mm. Daniel Juslenius, jonka mukaan ”monet ovat kattavasti todistaneet ruotsalaisten oppineen kirjoitustaidon jo ennen roomalaisia”.⁴

Porthanin oppihistorian luentomuistiinpanoissa valitellaan, kuinka vähäisesti Heumann esittelee teoksessaan Pohjolan oppineita. Porthan lupaa käsitellä aihetta laajemmin ja mainitsee ensimmäisenä munkki Ansgarin. 800-luvulla elänyt Ansgar oli Hampuri-Bremenin arkkipiispa, joka Porthanin mukaan saarnasi kristinoppia Tanskassa, mutta ei välttämättä Ruotsissa.⁵ Ansgar tulee esille myös teesissä *Chron.* 41/11, jossa Porthan viittaa hänen

¹ Schybergson 1911, 24–25.

² Lindroth 1981, 302.

³ OO III, 268.

⁴ *Aboa vetus & nova* III, 30 (2005, 142).

⁵ OO III, 394.

seuraajansa Rimbartin kirjoittamaan elämäkertaan. *Vita Anscharii* on tärkeä lähde Ansgarin tekemästä lähetystyöstä ja elämästä 800-luvun Ruotsissa. Porthan takertuu erääseen teoksen yksityiskohtaan, joka käsittelee hurskaudestaan tunnetun ruotsalaisen naisen, Frideburgin, pyyntöä jakaa varallisuutensa kuolemansa jälkeen Hollannissa sijaitsevan Dorstadtin kaupungin köyhille. Ansgarin elämäkerran mukaan Frideburg perusteli pyyntöään sillä, että Ruotsissa ei juuri ole köyhiä, mutta Dorstadtissa sitäkin enemmän. Porthan kummastelee tätä väitettä ja toteaa teesissä, että Frideburgin tarkoittama köyhien vähäisyys viittasi varmasti köyhien kristittyjen vähyyteen. Ruotsissahan ei [lähetystyön alkuvaiheissa] vielä ollut paljonkaan kristittyjä ylipäänsä. Pohjolan historiaan liittyy myös teesi, jossa Porthan myöntää norjalaisten tunteneen Pohjois-Amerikan rannikon jo ennen Kolumbusta mutta antaa silti kunnian Amerikan löytämisestä Kolumbukselle, ”tuolle kuuluisalle argonautille” (*Chron.* 21/4).

Suomen historia oli vielä Porthanin aikaan suurelta osin pelkkien hämäräperäisten kronikoiden tarjoamien tietojen varassa.¹ Eräässä laajassa teesissä Porthan esittelee kaksi tapaa, joilla isänmaan historiaa on käytetty hyväksi väärin perustein (*Chron.* 49/2). Seuraava teesi sisältää kehotuksen korjata näitä virheitä muinaisen historian tarkemmalla tutkimuksella (*Chron.* 49/3). Teesien mukaan kansan sotaisuutta ja urheutta pyrittiin siis aikaisemmin lisäämään ylistämällä esimerkiksi goottien ja muiden Rooman valtakunnan tuhonneiden barbaarien urheuden esimerkkiä. Vastaava urheus olisi vallinnut omassa maassammekin, mutta vain jäänyt unohduksiin. Uudempi historian vääristelyn tapa liittyy teesin mukaan talouden kehittämistavoitteisiin. Esi-isiemme väitettiin olleen taloudellisesti niin tuotteliaita, että heidän toimiaan tulisi jäljitellä nykyäänkin. Porthan on todennäköisesti saanut herätteen näille teeseille vuonna 1796 ilmestyneestä Gustaf von Engeströmin kirjasta *Guide du Voyageur aux Carrieres & Mines de Suede*, jossa kirjoittaja vetoaa Ruotsin muinaisuuteen talousopillisten ehdotustensa puolustamiseksi. Porthan oli tilannut teoksen itselleen heti sen ilmestymisvuonna,² ja teesi on ilmestynyt maaliskuussa 1798. Hän siis reagoi ajankoh-taisiin asioihin ja tuoreeseen kirjallisuuteen – ilmiö, joka toteutuu kotimaan menneisyyttä koskevilla teeseillä laajemminkin. Tässä mielessä hänen tutkimusintressinsä näkyvät teeseissä; eivät määrällisesti, vaan laadullisesti.

---

¹ Varhaisin Suomen historiaa käsittelevä teksti on Johannes Messeniuksen (1580–1636) kirjoittama ”Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan vaiheita”, joka kuuluu Messeniuksen 10-osaiseen Skandinavian historiaan (*Scandia illustrata*). Messenius luo suomalaisille tarunhoitoisen, aina vedenpaisumuksesta asti alkavan menneisyyden ja korostaa tekstissään ajan tavan mukaisesti valtakunnan rikkauksia ja väestön urhoollisuutta (Rantanen 1997, 33; ”mahtavan menneisyyden diskurssi”). Messeniuksen edustaman göötiläisen historiankirjoituksen traditio jatkuu myöhemmin Daniel Jusleniuksen teoksissa *Aboa vetus et nova* (1700) ja *Vindiciae Fennorum* (1703), joissa Juslenius jatkaa suomalaisten myyttisen alkuperän ja mahtavan menneisyyden luomista. Rantanen 1997, 70.

² Suolahti 1902, 147.

6. MORAALI JA USKONTO

6.1. VELVOLLISUUDET JA LUONNONOIKEUS

1700-luvun Turun akatemiassa opetettu luonnonoikeus (*ius naturae*) oli oikeusopin ja moraaliopin muodostama kokonaisuus, jonka kohteena on Jumalan ihmiselle antama yhteiskunnallinen järjestys.¹ Luonnonoikeuden opit miellettiin yhtä hyvin teologiaan ja filosofiaan kuin oikeustieteeseen kuuluvaksi aiheeksi, ja niitä saattoi opettaa kuka tahansa professori.² Porthanin velvollisuuksia koskevaa opetusta voi teesien lisäksi tarkastella etenkin hänen vuonna 1793 pitämiensä luonnonoikeuden luentojen muistiinpanojen pohjalta. Hänen motiivinaan luonnonoikeuden luennoimiselle oli toisaalta tulevien juristien yleissivistyksen parantaminen,³ mutta yhtä lailla sen opit ovat tarpeellisia myös muille ammattikunnille. Luennot perustuivat Petrus Brunnmarkin (1717–1794) Uppsalassa painettuun oppikirjaan *Elementa jurisprudentiae naturalis* (1778). Brunnmak esittää kirjansa aluksi, että moraalifilosofia ohjaa tahdon suuntautumista hyvän valitsemiseen ja pahan välttämiseen luonnollisen lain mukaan.⁴ Porthanin luentojen muistiinpanojen alussa määrittellään Brunnmarkia täydentäen, että moraalifilosofia on tiede, joka käsittelee velvollisuuksia, ja luonnollinen laki on Jumalan antama ja säätämä laki. Brunnmarkin mukaan moraalifilosofiaa kutsutaan myös käytännölliseksi filosofiaksi⁵, mutta luentomuistiinpanoissa tämän todetaan olevan epäkäytännöllinen nimitys, koska käytännölliseen filosofiaan kuuluu muutakin kuin moraalioppi.⁶ Muuallakin luentomuistiinpanoissa kritisoidaan Brunnmarkin esittämiä määritelmiä ja jaotteluja.⁷ Luentomuistiinpanoissa on niin paljon oppikirjan korjailua, muokkaa-

---

¹ Klinge 1987, 677; Heikkinen 1972, 14. Aikakauden tärkeimpiä luonnonoikeuden auktoriteetteja olivat hollantilainen Hugo Grotius (1583–1645; *De jure belli ac pacis*, 1623) sekä saksalainen Samuel Pufendorf (1632–1694; *De jure naturae et gentium*, 1672; *De officio hominis et civis*, 1673).

² Luonnonoikeutta luennoivat 1700-luvun loppupuolella Turun akatemiassa esimerkiksi historian ja moraalin professori Johan Bilmark, valtio-opin dosentti Johan Arelin sekä käytännöllisen filosofian dosentti Gabriel Welonius (Klami 1982, 170; 180). Historian ja moraalin professorin opetusaiheeksi oli määritelty yleisen ja kotimaisen historian lisäksi Aristoteleen etiikka ja politiikka, mutta jo Algot Scarinin luennoista (1722) lähtien oli Aristoteleen selittämisen sijasta keskitytty luonnonoikeuden opettamiseen Pufendorfin oppien mukaisesti (Heikkinen 1972, 160).

³ Schybergson 1908, 239.

⁴ Brunnmak 1778, 1: "*Philosophia Moralis est Scientia, Legi Naturali convenienter, dirigendi voluntatem in eligendo bono & fugiendo malo.*"

⁵ *Philosophia practica*; erotuksena teoreettisesta filosofiasta – *philosophia theoretica* – jonka aiheena on totuuden löytäminen.

⁶ OO II, 339–340.

⁷ Esim. OO II, 342. Porthan myös muuttaa Brunnmarkin kirjan käsittelyn järjestystä pedagogisista syistä (OO II, 343) ja huomauttaa Brunnmarkilla esiintyvistä tarpeettomasta asioiden toistamisesta (OO II, 363: "Detta Capitl är alldeles onödig."). Lisäksi hän mainitsee lukuisissa koh-

mista ja erilaisten tekstikohtien tuomitsemista, ettei kaikkia tapauksia ole tässä yhteydessä mahdollista käsitellä. Tiivistetysti totean, että Porthan on luonnonoikeutta luennoidessaan seurannut tuttua ohjenuoraansa, jonka mukaan tärkeää ei ole loputon määrittelemine ja tieteenalojen jaottelu vaan käytännönläheiset käsitykset ja asioiden väliset yhteydet.

Luonnollisen eli Jumalan ilmoittaman lain mukaiset velvollisuudet jakautuvat kolmeen osaan: velvollisuudet Jumalaa, itseä ja muita ihmisiä kohtaan. Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa korostetaan, että ensimmäisellä sijalla ovat velvollisuudet Jumalaa kohtaan.¹ Eräässä teesissä Porthan tarkentaa, että tämä ei kuitenkaan johda siihen, että muut velvollisuudet olisi lyötävä laimin (*Chron.* 7/1). Luentomuistiinpanoissa taas todetaan, että velvollisuudet toisia kohtaan voidaan johtaa velvollisuuksista itseä kohtaan.² Vuonna 1795 ilmestyneessä teesissä Porthan pitää enemmänkin typerinä kuin epäoikeudenmukaisina niitä syytöksiä, joiden mukaan velvollisuuksien johtaminen rakkaudesta itseä kohtaan kumoaisi ajatuksen, että niiden alkuperä on samalla uskonto ja antelias mieli (*HBorg.* 2/3). Vuonna 1797 hän lisää, että sopivin lähtökohta kaikille velvollisuuksille on Jumalan hyvyys (*Chron.* 45/1). Vuodelta 1802 olevassa teesissä hän korostaa vielä käytännönläheisesti niin historian kuin kokemuksen osoittavan, että Jumalan säätämien lakien rikkominen on haitallista ihmisten hyvinvoinnille (*Syll.* 3/1).

Oppi velvollisuuksista on niin keskeinen, että sen teoreettinenkin käsittely on ollut tarpeellista teeseissä. Myös luonnonoikeudesta Porthan puhuu varsin teoreettisella tasolla, etenkin varhaisissa teeseissään.³ Teesissä vuodelta 1773 hän käsittelee sanan "sitoumus" (*obligatio*) kahtalaista merkitystä, joka on teesin mukaan aiheuttanut hyödyttömiä kiistoja moraalitieteessä (*Bibl.* 5/5). Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa eritellään kyseisen käsitteen kahta merkitystä samaan tapaan kuin teesissäkin. Laajemmassa merkityksessä sitoumus on jonkin moraalisen välttämättömyyden täyttämistä. Sanan suppeampi merkitys viittaa juridiseen sitoumukseen.⁴ Ensimmäisessä teesiväitöksessään Porthan esittää, että "velvollisuudet toisia kohtaan jaetaan kielteisiin (*negativa*) ja myönteisiin (*affirmativa*)" (*Bibl.* 1/6). Tätä jakoa käsitellään tarkemmin luonnonoikeuden luentojen muistiinpanoissa, joissa myönteisistä velvollisuuksista käytetään nimitystä *positiva*. Kielteiset velvollisuudet ovat "täydellisiä" (*perfecta*), joiden noudattamisen velvoite on pakottava. Myönteiset velvollisuudet ovat "epätäydellisiä" (*imperfecta*), joita tulee pyrkiä parhaansa mukaan noudattamaan tehdäksemme lähimmäisillemme mahdollisimman paljon hyvää.⁵ Myöhemmässä teesissä (*Bibl.* 9/6, 1782) Porthan selventää, että täydellisten velvollisuuksien taustalla on oppi viatoman suojelemisesta (*moderamen inculpatae tutelae*). Brunmarkin oppikirjassa tämä periaate määritellään oikeudeksi puolustaa itseään ja omaisuuttaan epäoikeudenmukaista väki-

---

dissa, että Brunmarkin esitys jostakin asiasta on pelkkää saivartelua (esim. *OO II*, 366: "bara grillfänger"; 370: "ordlek och gräl"; 371: "subtiliteter och odugligheter").

¹ *OO II*, 366.

² *OO II*, 407.

³ Porthan luennoi luonnonoikeutta Pufendorfin teoksen *De officio hominis et civis* pohjalta jo dosenttina ollessaan, lukuvuosina 1770–1773 (Schybergson 1908, 239). Näistä luennoista ei ole saatavilla muistiinpanoja.

⁴ *OO II*, 350.

⁵ *OO II*, 408.

valtaa vastaan.¹ Luonnonoikeuden luentomuistiinpanojen mukaan se liittyy tilanteeseen, jossa velvollisuudet itseämme ja muita kohtaan joutuvat törmäyskurssille (*collisio officiorum*). Oppi viattoman suojelemisesta koostuu kolmesta osasta: haitanteon välttäminen, haittojen korjaaminen sekä tulevan turvallisuuden varmistaminen. Luonnontilassa kaikki nämä velvoitteet ovat yksittäisen ihmisen vastuulla, mutta yhteiskuntatilassa niistä huolehtiminen on esivallan tehtävä.²

Luonnonoikeus perustuu ennako-oletukselle Jumalasta, koska ilman Jumalaa ei ole mahdollista hahmottaa luonnollista lakia. Tämän Porthan tuo esille jo ensimmäisessä teesiväitöksessään (*Bibl.* 1/5, 1771). Oppihistorian luennoilla (1803–1804) käsitellään skotlantilaista filosofia Francis Hutchesonia (1694–1746), joka muistiinpanojen mukaan on väärässä jättäessään Jumalan vaikutuksen pois moraaliopista ja määritellesään kaiken moraalien alkuperäksi ihmismielen sisäisen moraalisen ymmärryskyvyn.³ Jo teesissä vuodelta 1772 Porthan mainitsee saman Hutchesonin opin sekä viittaa Paavalin 2. kirjeeseen roomalaisille, jossa puhutaan siitä, kuinka pakanakansatkin noudattavat jumalallista lakia pelkän omantuntonsa johdattamina (*Bibl.* 4/4).⁴ Samaan Raamatun kohtaan viittaa myös Brunmark käsitellessään luonnonoikeuden perustaa.⁵ Porthanin mukaan Hutcheson on Paavalin sanojen pohjalta oikeilla jäljillä, mutta teesissä hän korostaa, ettei se riitä luonnonoikeuden lähtökohdaksi, vaan kaikki tulee aloittaa Jumalan käsittelemisestä ”kaikkien asioiden luojana sekä ylimpänä lainsäätäjänä”. Vuonna 1800 Porthan toistaa asian tiiviimmässä muodossa: ”Vaikka onkin totta, että luonnollisen lain ja ihmisen luonnon välillä on kiinteä yhteys, on kuitenkin oikein sanoa, että luonnollisen lain perustaa on etsittävä Jumalan täydellisyydestä.” (*Chron.* 56/2)⁶

Väittämät ihmisten suhteista toisiinsa ja muuhun luomakuntaan kuuluvat teeseissä käsiteltyihin konkreettisiin opetuksiin velvollisuuksista. Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa todetaan lyhyesti, että ihmisellä voidaan katsoa olevan velvollisuuksia myös eläimiä kohtaan, koska näitä ei saa rääkätä tai kohdella mielivaltaisesti.⁷ Kahdessa teesissäkin Porthan huomauttaa, että ihmisellä on luonnonoikeudellisia velvollisuuksia eläimiä kohtaan (*Russ.* 2/5, *Bibl.* 8/7). Kolmannessa teesissä hän lisää vielä, että ihmisellä on toki oikeus omistaa eläimiä, muttei silti oikeutta rääkätä näitä (*Chron.* 55/2). Yleisemmällä tasolla velvollisuusoppiin liittyviä teesejä on useita, joista eräs saa jatkokseen myös eläimiä koskevan väittämän. Aluksi Porthan esittää, että jaottelu ”ihmisiin” ja ”pelkkiin asioihin” on moraaliopissa oleellinen, koska velvollisuudet pohjautuvat siihen. Hän toteaa sen todistavan ihmisten ensisijaisuudesta muihin elollisiin olentoihin nähden. (*Syll.* 7/1) Jatkoteesissä hän lisää, että eläimet ovat kuitenkin etusijalla näihin ”pelkkiin asioihin” nähden, koska eläimillä on aistikyky (*Syll.* 7/2).

¹ Brunmark 1778, 74: ”Moderamen inculpatae tutelae est jus se suaque defendendi contra vim aliorum injustam.”

² OO II, 400–401.

³ OO III, 450.

⁴ Rom. 2, 14–15.

⁵ Brunmark 1778, 27.

⁶ Jumalan suhdetta luonnolliseen lakiin Porthan käsittelee myös teesissä *Bibl.* 19/6, jossa hän pohtii, voiko luonnollista lakia nimittää ”isällisiksi neuvoiksi” (*paterna consilia*). Vastaus on, että Jumala kyllä toimii isällisesti, mutta kyseinen nimitys ei silti ole osuva.

⁷ OO II, 363; 429–430.

Porthan käsittelee teeseissään perhe-elämään liittyviä näkökohtia etupäässä velvollisuusopin kautta. Aiheina ovat avioliitto ja lasten kasvatusta. Ihmiselämään kuuluu rakkaus, johon Porthan viittaa eräässä teesissä: pelkkä puhdas rakkaus (*amor purus*) ei sovi ihmisluonnon olemukseen (*Chron.* 45/3). Vertailukohteena puhtaalle rakkaudelle on kiihkeä ja itsekes rakkaus, joka psykologian luentojen muistiinpanojen mukaan on rakkauden lähtökohta; sen tulee kuitenkin muuttua puhtaaksi, jotta se olisi kestävä, kuten avioliitossa tulee olla.¹ Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa liitetään avioliitto moraalioppiin kuuluvaksi asiaksi ja valitellaan paavin sekaantumista vihkimiseen.² Porthanilla on hääseremoniasta myös teesi, jonka mukaan papillinen siunaus avioliitolle on toki perusteltu, mutta avioliiton vahvistamisen oikeuden luovuttaminen piispoille oli epäviisas toimenpide siviiliviranomaisilta (*Acc.* 8/7). (Kirkollinen vihkiminen oli säädetty pakolliseksi vuoden 1734 Ruotsin laissa.) Eräässä teesissä Porthan arvelee, että lähisukulaisten välisten avioliittojen kielto voidaan perustella luonnonoikeuden opeilla. Hän lisää kuitenkin, että tämä kielto ei kuulu absoluuttiseen luonnonoikeuteen, vaan hypoteettiseen (*Bibl.* 7/2). Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoista löytyy lisävalaistusta tälle väitteelle. Niissä todetaan, että lasten ja vanhempien välinen avioliitto on kielletty luonnollisen lain mukaan eli absoluuttisesti, koska se heikentäisi isällistä kunnioitusta. Sisarusten välisten avioliittojen kielto puolestaan ei voi olla absoluuttinen, koska luomiskertomuksessa Aatamin pojat ja tyttäret avioituvat keskenään. Myös joidenkin kansojen keskuudessa mainitaan sisarusavioliittojen olevan käytäntönä. Seuraavaksi esitetään pohdintoja Mooseksen lain kattavuudesta ja sitovuudesta tässä asiassa ja päädytään siihen, että vaikka tiettyjä asioita ei erikseen ole kielletty, ei silti voida päätellä niiden olevan luvallisia.³ Tämä tarkoittaa hypoteettista kieltoa, johon Porthan viittaa edellä mainitussa teesissäkin.

Teesissä *Chron.* 41/4 Porthan toteaa, että moniavioisuuden hyväksyminen on arveluttavaa ja että jotkut puolustavat sitä ”yhtä epäilyttävällä hypoteesilla”, jonka mukaan tätä käytäntöä noudattavissa maissa syntyy enemmän naisia kuin miehiä. Aikaisemmassa teesissä Porthan jo viitannut niihin, jotka ”edelleen hulluttelevat” väittäen, että joillakin alueilla muka syntyy naisia enemmän kuin miehiä. Teesin mukaan tämä on osoitettu virheelliseksi uskomukseksi sekä filosofisten että kokemusperäisten argumenttien avulla. (*Bibl.* 20/6) Näille teeseille löytyy vastine luonnonoikeuden luentomuistiinpanoista, joissa todetaan, että koska Euroopassa on miesten ja naisten lukumäärä todettu samaksi tilastotietojen pohjalta, voidaan analogian kautta todeta, että näin on muuallakin maailmassa. Sukupuolijakauman ollessa tasainen ei moniavioisuus olisi käytännöllistä eikä myöskään toteuttaisi sukupuolten välistä tasa-arvoa. Se siis sotii luonnollista lakia vastaan.⁴

Rooman historiaan viittaavissa teeseissä (ks. luku 5.2.) Porthan mainitsee, että aviopuolisoiden eroamisen on oltava sallittua oikeudenmukaisista syistä. Hän kuitenkin varoittaa eroamisen yhteiskunnallisista haitoista. Eräässä teesissä hän perustelee, että onnellisuus ja

¹ Schybergson (1908, 234–235) viittaa vuonna 1788 tehtyihin muistiinpanoihin, joita ei ole julkaistu.

² Luentomuistiinpanojen mukaan paavi halusi kasvattaa omaa vaikutusvaltaansa vaatimalla vihkimisoikeuden kirkon haltuun, jonka vuoksi oppi avioliitosta on epäasianmukaisesti liitetty teologiaan. OO II, 462.

³ OO II, 469–470.

⁴ OO II, 467–468.

valtiollinen järjestys edellyttävät avioerojen ehkäisyä. Tämän keinoksi esitetään niihin oikeuttavien syiden torjuminen. (*Chron.* 25/7) Eroamisen oikeutusta käsitellään tarkemmin luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa, joissa tehdään Brunnmarkin esittämiin perusteesiin (aviorikos, hylkääminen) muutamia lisäyksiä. Esimerkiksi vakava, parantumaton sairaus, puolison elinikäinen vankeustuomio tai muu puolisojen välisen sopimuksen toteutumista häiritsevä syy oikeuttaa eroamisen. Erikseen mainitaan, että jos vain miehillä on oikeus erota, mutta ei naisilla, on se täysin luonnonoikeuden perusperiaatteiden (*prima principia juris naturae*) vastaista.¹ Näihin periaatteisiin kuuluu kaikkien ihmisten ja siten myös sukupuolten välinen tasa-arvoisuus.

Velvollisuusoppiin kuuluu myös vanhempien ja lasten välisen suhteen käsittely, ja kasvatusta koskevat huomiot nivoutuvat luonnonoikeuteen useissa teeseissäkin. Luonnonoikeudellisena lähtökohtana on, että isän valta lapsiinsa (*potestas paternal/patria*) ei perustu isän ja lapsien väliseen sopimukseen, vaan kasvatustehtävästä huolehtimiseen, joka on vanhempien velvollisuus. Tämän Porthan toteaa kahdessa erillisessä teesissä, joista molemmat hän toistaa vielä uudelleen hieman eri tavoin muotoiltuina.² Aihe nousee siten varsin yleiseksi teeseissä, joissa Porthanilla muuten on vain harvoin tapana toistaa itseään. Väittämille löytyy vastine luonnonoikeuden luentomuistiinpanoista, joiden mukaan isän valta lapsiinsa ei perustu sopimukseen siitä syystä, että lapsen osalta kyseessä ei ole sopimus.³ Brunnmarkin oppikirjassa väitetään kuitenkin, että isän valta perustuisi sopimukseen.⁴ Porthan vastustaa tätä näkemystä.

Lapsilla on velvollisuus kunnioittaa vanhempiaan, mutta Porthan korostaa ennen kaikkea vanhempien vastuuta lasten velvollisuudentunnon ylläpitämisessä. Hän puhuu eräässä teesissä siitä, kuinka haitallista lasten epäjohton mukainen kohtelu on. Lasten kunnioitusta tukahduttaa, jos heitä toisinaan kohtelee tuttavallisesti ja suopeasti ja toisinaan taas suuttuu pienimmistäkin syistä ja on liian ankara. (*Chron.* 34/4) Toisessa teesissä hän muotoilee asian niin, että lasten liiallinen kehuminen ja heidän kelvottomien tekojensa hyväksyminen rikkoo raskaasti viisaan kasvatuksen lakeja vastaan (*Acc.* 3/6). Vanhemmuudessa keskeisintä onkin johdonmukainen ja kärsivällinen käyttäytyminen, ja sama ohje pätee myös opettajiin ja muihin kasvatustehtävää hoitaviin. Vanhempien velvollisuus kasvattaa ja kouluttaa jälkikasvuun on tärkeämpi tehtävä kuin omaisuuden kerääminen lapsille perinnöksi. Tästä on maininta sekä teesissä *Bibl.* 9/4 että luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa.⁵

Teesin *Chron.* 36/2 perusteluketju etenee näin: hyvät tavat ovat valtion voimavara ja kasvatuksella voidaan vaikuttaa tapojen muovaantumiseen, joten kasvatustaloudellisuuttaan laiminlyövät vanhemmat tekevät rikkomuksen valtiota vastaan. Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissakin huomautetaan, että huolellinen kasvatustaloudellisuus on välttämättömyys, jotta lapsista tulisi kunnollisia ihmisiä ja yhteiskunnan hyödyllisiä jäseniä. Tähän tarvitaan

¹ Brunnmark 1778, 126; *OO* II, 472.

² *Chron.* 9/4 (1788); vrt. *Syll.* 3/3 (1802). *Chron.* 11/6 (1788); vrt. *Chron.* 45/2 (1797).

³ *OO* II, 473–474.

⁴ Brunnmark 1778, 130: "Nos vero in consensu, seu pacto, quod inter parentes & liberos intercedit, fundamentum potestatis patriae ponimus."

⁵ *OO* II, 477: "Bästa arvet man kan lämna åt sina barn, är education. Mycken egendom ell. arf skadar ofta." Muistiinpanoissa puhutaan siitä, kuinka helposti saavutettu eli peritty omaisuus vähentää ihmisen omaa ahkeruutta; tämä mainitaan myös eräässä teesissä (*Chron.* 39/6, 1795).

molempia vanhempia ja vakaata avioliittoa; vanhempien rakkaudeton yhteiselo on haitaksi lapselle.¹ Kaikkea kasvatusvastuuta ei kuitenkaan jätetä vanhemmille, vaan Porthan tuo eräässä teesissä esille myös valtiollisten instituutioiden osuuden: useimmat vanhemmat eivät kuitenkaan osaa kunnolla kasvattaa lapsiaan, joten viranomaisten tulee lainsäädännöllä ja julkisilla koulutuksella varmistaa kasvatuksen onnistuminen (*Syll.* 11/5).

Keskustelu orjuudesta saa osansa Porthanin luonnonoikeudellisessa opetuksessa, myös teeseissä. Vaikka orjuuden lakkauttaminen alkoi varsinaisesti vasta 1800-luvun kuluessa, oli siitä käyty kiivaita väittelyjä jo aikaisemmin, sekä antiikissa että myös Porthanin aikana. Filosofien, teologien ja oikeustieteilijöiden parissa oli keskusteltu ja keskusteltiin siitä, onko toisen ihmisen omistaminen oikeutettua tai edes mahdollista. Luonnonoikeuden muistiinpanojen mukaan Porthan tuomitsee kaikenlaisen orjuuden, ja hän ulottaa tuomionsa koskemaan myös antiikin kreikkalaisia ja roomalaisia. Hän paheksuu etenkin roomalaisten harjoittamaa orjien huonoa kohtelua ja korostaa, että ihmisten oikeudet ovat luonnostaan tasaveroiset, mikä tekee orjuudesta mahdottomuuden.² Teesissä vuodelta 1800 Porthan korostaa vielä, että luontaisten lahjojen eroavaisuudet eivät poista tätä oikeuksien tasaveroisuutta (*Acc.* 11/3). Luonnolliseen lakiin vedoten hän tuomitsee orjuuden myös *Åbo Tidningar* -lehden kirjoituksessa ”Om Slafwar” (1782), jossa hän korostaa, että Ruotsi oli ensimmäisiä Euroopan maita, joissa tuo Luojan tahdon vastainen käytäntö lakkautettiin.³ Orjuuden tuomitseminen ei kuitenkaan liene ollut itsestäänselvyys Porthanin ajan Turun akatemiassakaan, sillä ainakin vielä vuonna 1745 oli Algot Scarin julkaissut teesin, jonka mukaan jotkin menneet ja nykyiset kansakunnat ovat tarvinneet ja tarvitsevat orjuutta menestyäkseen.⁴ Tämä selittää sitä, miksi Porthan on kokenut tarpeelliseksi ottaa aiheeseen kantaa varsin ankaraan sävyyn.

Ensimmäinen orjuutta käsittelevä Porthanin teesi (*Bibl.* 4/5) on ilmestynyt jo joulukuussa 1772 ja liittyy siirtomaissa harjoitettuun ihmiskauppaan. Teesi on ajallisesti lähellä tapahtumia Englannissa, jossa oli saman vuoden kesäkuussa otettu merkittävä askel kohti orjuuden lakkauttamista. Orjakauppaa vastustanut asianajaja Granville Sharp (1735–1813) oli tuolloin saanut aikaan oikeuden päätöksen, jonka mukaan orjat muuttuivat vapaiksi heti Englannin alueelle saapuessaan. Teesissä puhutaan ”kansoista, jotka ylpeilevät sivistyneisyydellään, mutta ovat silti enemmän tai vähemmän säilyttäneet orjuuden”. Näillä kansoilla Porthan viittaa suurimpaan osaan siirtomaavalloista, joissa mitään askelia orjakaupan rajoittamiseksi ei vielä ollut otettu. Ne, jotka ovat ”vähemmän” säilyttäneet orjuutta, tarkoittanee Englantia, jossa edellä mainittu lainsäädännöllinen toimenpide orjuuden ehkäisemiseksi oli jo tehty. Porthan ei kuitenkaan välttämättä ajatellut juuri tätä oikeuden päätöstä, vaan yleisemmällä tasolla Englannissa käytyä keskustelua, johon viitataan myös luonnonoikeuden luennoilla.⁵ Myöhemmässä teesissä hän käsittelee luonnollisen lain mukaista ihmisten välistä tasa-arvoa, jonka kanssa orjuus on ristiriidassa (*Bibl.* 14/5). Tee-

---

¹ OO II, 471.

² OO II, 478–479.

³ ÅT 12/1782; Ikonen 1997, 50; 344.

⁴ *Theses miscellae philosophicae*, 13.4.1745. Teesi 22: *Sunt gentes olim & hodie, quarum, nisi beneficio servitutis, salva esse non potest respublica*.

⁵ OO II, 480: ”I England är mycket tvistat om slafvar. Det partiet, som var för slafhandel, vant sidst med en röst. Dock hoppas man, at det snart hos dem blir förbudit”.

sissä *Chron.* 25/5 Porthan huomauttaa, että siitä, että ihminen syntyy esivallan alaiseksi, ei ole lupa päätellä, että hän luonnonoikeuden vastaisesti voisi syntyä yksityisen omistusoikeuden alaiseksi. Hän korostaa myös, ettei vanhempien oikeus lapsiansa mahdollista näiden orjiksi myymistä tai orjina käyttämistä; lapsella ei myöskään ole velvollisuutta totella sellaista isää, joka ei huolehdi jälkeläisensä kasvattamisesta vaan raaasti hylkää tämän kohtaloon, jonka aviottomat lapset usein kokevat (*Chron.* 7/3). Vanhemmilla on oikeuksia ja velvollisuuksia, kuten kasvatusvelvollisuus, lapsiaan kohtaan. Tämä ei kuitenkaan oikeuta orjuuttamiseen, kuten luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissakin todetaan.¹

Teeseissä esiintyvät ajatukset orjuudesta ovat yhteneväisiä Porthanin luentomuistiinpanoissa korostuvien näkökohtien kanssa. Keskustelunaiheena orjuus on ikuisuusky-symys, mutta toisaalta myös päivänpolttava aihe Porthanin aikana. Tämänkaltaista aihetta käsittelevissä teeseissä yhdistyvät tieteellinen keskustelu, ajankohtaisten tapahtumien käsittely sekä käytännöllinen moraalikasvatus. Erittäin osuvasti teesien monitieteisyyttä kuvaa se, mitä tässä luvussa on esitetty kasvatukseen liittyvistä teeseistä, joissa yhteiskunnan etu, luonnonoikeus ja kasvatusoppi nivoutuvat saumattomaksi kokonaisuudeksi.

6.2. HYVEEN MERKITYS

Merkittävä osa Porthanin teeseistä keskittyy tarjoamaan ylioppilaille moraalisesti oikeanlaisen elämän oppeja. Iiro Kajanto (1983a, 34) onkin huomauttanut, että moraalifilosofiset teesit muodostavat laajasti katsottuna suurimman yksittäisen teesiryhmän. Niiden joukosta yleisimpiä ovat tässä osiossa esiteltävät hyvettä, onnellisuutta ja hyviä tapoja käsittelevät teesit. Ne muodostavat tapakasvatuksen teoreettisen perustan, ja niihin kuuluu myös runsaasti konkreettisia käytösohjeita.

Moraalikasvatuksen perustelu ja lähtökohta Porthanin opetuksessa on, että hyvät tavat ovat yhteiskunnan vankin tukipilari. Tästä hän puhuu jo uransa varhaisessa vaiheessa: sekä teesissä *Bibl.* 6/5 (1773) että väitöskirjassa *De influxu morum in felicitatem reipublicae* (1776), jolla on paljon muitakin yhteyksiä teeseihin. Väitöskirjan mukaan hyvien tapojen vaikutus yhteiskunnan menestykseen on totuus, jonka useimmat tietävät mutta jota harvemmat ovat kuitenkaan lähemmin tarkastelleet. Hyvillä tavoilla tarkoitetaan tässä hyveellistä elämäntapaa, joka muodostuu pyrkimyksestä velvollisuuksien noudattamiseen.² Hyvien tapojen edistämiseksi väitöskirjassa esitetään neljä keinoa: uskonnon kunnioitus, viisaasti säädetyt lait, hyvä koulutus ja kasvatus sekä hyvät esimerkit.³ Kaikkia näitä keinoja käsitellään myös teeseissä, joita esittelen tarkemmin kutakin aihepiiriä koskevassa yhteydessä. Väitöskirjassa

¹ OO II, 475.

² OO I, 89–90. Väitöskirjassa on myös lainaus, joka muistuttaa teesin sanamuotoa (OO I, 95): "Jure itaque Dn. ISELIN in Tentamine uso de legibus ferendis, mores firmissima vocat felicitatis reipublicae fulcra." Viittaus on Isaak Iselinin (1728–1782) teokseen *Versuch über die Gesetzgebung* (Zürich 1760). Teesi *Bibl.* 6/5: *Bonos mores firmissima esse civitatis fulcra, [...]*.

³ OO I, 108–112: "*Reverentia erga religionem primum merito occupat locum. [...] Mores etiam promoventur legibus sapienter sancitis. [...] Rationem juventutis educandae praeclaram & omni numero perfectam, cui jure optimo civium in bonos mores propensionem amoremque adscribimus. [...] Bona exempla.*"

siteerataan Horatiuksen säettä ”mitä hyödyttävät turhat lait ilman tapoja”¹, joka on niin ikään päätyntyn kahden teesinkin aiheeksi. Varhaisemmassa (*Chron.* 4/2) Porthan esittää tämän säkeen ja lisää, että tavat riippuvat käytännöistä, koulutuksesta ja uskonnosta. Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä hän puolestaan kirjoittaa: ”Roomalainen runoilija toteaa aiheellisesti, että lait ilman tapoja (jotka perustuvat kasvatukseen, esimerkkeihin, viisaisiin toimenpiteisiin ja uskontoon) ovat voimattomia pitämään valtiota ja sen kansalaisia järjestyksessä.” (*Stip.* 6) Teesissä on edelleen samat perustelut tapojen muodostumiselle kuin väitöskirjassakin, ja nämä perinteiset ajatukset ovat varmasti olleet tuttuja myös teesejä puolustaneille väittelijöille.

Porthanin teesien mukaan hyveellinen ihminen on sellainen, jota ei ole mahdollista lahjoa tai houkutella pahoihin tekoihin, kuten petokseen tai rikokseen (*Chron.* 43/3). Lahjomattomuuden hyveen Porthan esittää toisaalla myös historioitsija Curtius Rufuksen sanoin: ”Usein työn raskaus ajaa pelkurit tarjoutumaan kaupaksi, mutta hyve ei luovu mistään koettelematta.” (*Chron.* 4/4)² Hyveen tavoittelu on niin välttämätöntä, että kaikkea sitä haittaavaa on pidettävä vahingollisena (*Chron.* 9/1). Porthan käyttää tässä teesissä käsitettä ”hyveen olemus” (*habitus virtutis*), joka on myös seuraavana vuonna ilmestyneen kaksiosaisen väitöskirjan *De habitu virtutis comparando* (1789) aiheena. Väitöskirjan mukaan hyveen olemus edellyttää tietoa velvollisuuksista. Lisäksi tarvitaan jatkuvaa harjoitusta, jonka avulla saavutetaan tottumus hyveellisyyteen.³ Hyve on siis taito, jota opetetaan ja opetellaan. Sitä Porthan neuvoo teesissä *Bibl.* 16/4, jonka mukaan opettajien tulee hyödyntää otollisia tilaisuuksia ja suotuisia aikoja oppilaidensa hyveen kehittämisessä, sillä ihmismieli ei aina ole yhtä vastaanottavaisessa tilassa. Teesi on käytännönläheisesti suunnattu tuleville papeille ja opettajille, joilla on tärkeä rooli kansalaisten moraalisisessa kasvatuksessa.

Teesissä *Chron.* 6/1 Porthan mainitsee, että kaikilla ihmisillä (lukuun ottamatta mielenvikaisia, ”eläimen tasolle vajonneita”) on jonkinlainen moraalinen ymmärryskyky (*sensus moralis*), joka ei kuitenkaan ole synnynnäinen ominaisuus vaan järjenkäytön avulla kehitettävä taito. Moraalinen ymmärrys tarkoittaa kykyä ymmärtää velvollisuuksia ja toimia niiden mukaan. Saman väitöksen seuraavassa teesissä (*Chron.* 6/2) Porthan toteaa, että sanalla ”omatunto” (*conscientia*) viitataan yleensä tähän moraaliseen ymmärryskykyyn, vaikka sanan todellinen merkitys liittyy paremminkin kunnian ja häpeän tuntoon. Omaatuntoa käsitellään myös luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa samaan tapaan kuin teesseissä. Omantunto (”samvete”) on ihmisen oma tuomio omista teoistaan (erotuksena muiden teoista tehtyihin tuomioihin, jolloin kyseessä on ”imputation”). Moraalinen ymmärryskyky (”moraliska känslan”) on opittu kyky, joka on sitä kehittyneempi, mitä parempi koulutus ihmisellä on. Muistiinpanoissa korostetaan, että omantunto ei aina ole oikeassa; siksi esimerkiksi tuomarin tulee tuomita lain, ei omantunnon mukaan.⁴ Tämä selittää, mitä Porthan tarkoittaa teesissä, jossa hän toteaa, että omaatuntoa tulee kuunnella mutta sitä ei varsinaisesti voi kutsua toimintamme normiksi (*Acc.* 3/5). Omaatuntoa luonnehtii osuvasti myös teesi, jonka mukaan maanpäällisessä elämässä on ”kaksi Jumalan lähettämää tuomaria,

¹ OO I, 93; Hor. *carm.* 3, 24, 36–37: *quid leges sine moribus vanae proficiunt?*

² [...] *Verius mox adjicit: Saepe taedio laboris ad vilitatem sui compelluntur ignavi: at virtus nihil inexpertum omittit. Historia Alexandri Magni* 5, 9, 7.

³ OO XI:2, 119–120; 127.

⁴ OO II, 351.

joita onnekkainkaan rikollinen ei pakene, nimittäin kunkin ihmisen omatunto sekä muitten tekemä arvio hänestä” (*Syll.* 4/3). Kahdessa peräkkäisessä teesissä Porthan esittää vielä, että ihmisielen vapaus on omantunnon ja moraalisen ymmärryskyvyn edellytys (*Syll.* 10/6), ja omantunnon olemassaolo puolestaan todistaa ihmisielen vapauden (*Syll.* 10/7).

Moraaliopetuksen tärkeyttä perustellaan useissa muissakin teeseissä. Porthan sanoo, että oikean tiedon välittäminen hyvän ja pahan luonteesta on tarpeellista, sillä vaikka ihmiset eivät tietoisesti tekisi pahoja asioita, ei heillä kuitenkaan välttämättä ole todenmukaisia käsityksiä siitä, mikä oikeastaan on hyvää ja mikä pahaa (*Acc.* 14/3).¹ Tiedon merkitys hyveellisyydelle korostuu myös teesissä, jossa Porthan kumoaa ennakkoluulon, jonka mukaan älykkäämmät ihmiset (*ingenia feliciora*) olisivat taipuvaisempia paheisiin. Tämän luuleminen osoittaa virheellistä käsitystä hyveen alkuperästä (joka siis koostuu oikeasta tiedosta koskien hyvää ja pahaa). (*Chron.* 46/7)² Toisessa teesissä Porthan toteaa, että entisaikojen tapa kutsua hyveiden tavoittelijoita viisaiksi ja paheiden orjia typeriksi on vanhasti perusteltu (*Acc.* 13/6). Järjenkäytön tarpeellisuudesta hän huomauttaa esittämällä sanonnan ”häveliäisyys on hyveen vartija” ja lisäämällä, että häveliäisyys voi olla myös haitaksi hyveelle, jos se ei perustu järkevään harkintaan (*Chron.* 5/1). Kohtuudessa pysymisen tärkeyttä hyveen tavoittelussa Porthan painottaa eräässä teesissä esittämällä sitaatin myös Horatiukselta (*epist.* 1, 6, 15–16): ”Viisas kantakoon hullun nimeä ja oikeudenmukainen epäoikeudenmukaisen, jos etsii hyvettä yli tarpeen.” (*Chron.* 31/7)

Porthanin moraalifilosofisissa teeseissä saavat etenkin Cicero ja Seneca toimia aforististen toteamusten lähteinä. Antiikin auktoriteetteihin vetoaminen onkin yleinen tapa perustella väitteitä, kuten jo luvussa 3.4. on todettu. Seuraavaksi esittelen tämän osion aiheeseen liittyviä lainauksia, joita on Senecalta kahdeksan ja Cicerolta yhdeksän. Ne esiintyvät toisinaan hyvin tiheästi; esimerkiksi eräässä väitöksessä on Seneca-lainaus kahdessa peräkkäisessä teesissä. Ensin (*Acc. prol.* 7) Porthan lainaa otetta Senecan dialogeista (*dial.* 8, 3, 5): ”Ihmiseltä edellytetään, että hän on hyödyksi toisille; jos mahdollista niin monille, jos vähemmän mahdollista niin harvemmillemme, jos vielä vähemmän niin lähimmille tai vähintäänkin itselleen.” Jälkimmäinen on Senecan moraalikirjeistä (*epist. mor.* 76, 18) lainattu hyveen määritelmä: hyvä ihminen on sellainen, jota ”mikään asia ei pidätä kunniallisesta eikä mikään hyötymisen toivo kannusta kunniantomuuteen” (*Acc. prol.* 8). Hyvä ihminen myös keskittyy elämään lähimmäistään varten, kuten Porthan kahdessa erillisessä teesissä korostaa niin ikään Seneca-lainauksen avulla.³

Teesissä *Chron.* 12/10 Porthan toteaa Senecan sanoneen viisaasti: ”Huonosti elävät ne, jotka aina aloittelevat elämistä.” (*epist. mor.* 23, 10) Sitaatin lähteenä olevassa Senecan moraalikirjeessä käsitellään sitä, että ihmisen tulee päättää, mitä polkua hän elämässään seuraa, tai muuten hänen elämänsä on aina keskeneräistä eikä hän voi valmistautua kuolemaan. Tämä Porthanin lainaama lausahdus on Senecalla itse asiassa Epikuros-sitaatti,

¹ Vastaavan ajatuksen Porthan esittää aikaisemmassa teesissä, jossa hän toteaa hyveen ja paheen eroavan toisistaan joissain tapauksissa vain hienovaraisesti, jolloin ne voivat sekoittua toisiinsa (*Chron.* 43/1).

² Saman väitöksen edellisessä teesissä (*Chron.* 46/6) Porthan huomauttaa, että kelvottomien ihmisten pyrkimys hyveen teeskentelyyn on kuin vero, jonka he vastentahtoisesti maksavat hyveelle.

³ *HBorg.* 2/4, *Chron.* 41/7 (*Sen. epist. mor.* 48, 2).

mitä Porthan ei ota huomioon teesissä. Toisaalla teeseissä hän huomauttaa Senecan todenneen viisaasti, että ”koko elämä on kuolemaan oppimista” (*Chron.* 33/3; *dial.* 10, 7, 3). Seneca on muutenkin kuolema-aiheisten väittämien lähteenä; eräässä teesissä viitataan myös hänen tragediassa *Hercules furens* (426) esittämäänsä säkeeseen ”se, jota voidaan pakottaa, ei ole oppinut kuolemaan”. Teesin mukaan tämä stoalainen näkemys (siitä, että mahdollisuus tappaa itsensä on äärimmäinen takuu vapaudesta) osoittaa, kuinka haitallisia vaikutuksia itsemurhan hyväksyminen aiheuttaisi yhteiskunnalle. (*Chron.* 5/7) Pakkokeinot olisivat tehottomia, jos moraalinen ilmapiiri sallisi itsemurhan. Itsemurhaa käsitellään myös luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa, joissa viitataan Platonin, Vergiliuksen ja Ciceron esittämiin näkemyksiin itsemurhan luvattomuudesta.¹

Itsemurhaan liittyy luonnonoikeudessa myös ajatus siitä, että koska ihmisellä on velvollisuus säilyttää oma elämänsä, ei hän saa turhaan altistaa itseään vaaroille. Kuoleman halveksimista käsittelevää teesiä edeltävän väitöksen teesissä Porthan toteaa kuitenkin, että vaikka ihminen ei ole oman elämänsä haltija (*auctor*; luoja eli Jumala), voi hän silti hyvällä omallatunnolla asettaa itsensä alttiiksi hengenvaaralle (*Chron.* 24/7). Tätä ajatusta selvennetään luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa esimerkillä sotilaasta, joka on sitoutunut puolustamaan isänmaataan.² Sotilaallisiin hyveisiin liittyen Porthan toteaa kuitenkin, että antiikin filosofien näkemystä kuoleman halveksimisesta ei voi varauksetta hyväksyä (*Chron.* 25/6). Toisaalla (*Chron.* 4/4) hän kutsuu ”perättömäksi viisaudeksi” toteamusta, joka on peräisin historioitsija Curtius Rufuksen teoksesta *Historia Alexandri Magni*: ”Urheitten miesten tulee mieluummin halveksia kuolemaa kuin vihata elämää.” (*Curt.* 5, 9, 6)

Teesin *Chron.* 53/8 mukaan Ciceron lausahdus ”mikä on soveliasta, on kunniallista, ja mikä on kunniallista, on soveliasta” on ilman muuta hyvin sanottu.³ Vuonna 1776 ilmestyneessä teesissä *Bibl.* 7/1 Porthan esittää pelkän Cicero-sitaatin ja sen tekstikohdan: ”Se, ettei henkilö välitä mitä toiset hänestä ajattelevat, on paitsi ylimielistä, myös kaikkiaan huonotapaista (Cicero, *De officiis*, kirja 1, luku 28).” Sitaatti liittyy Cicerolla siihen, että toisten ihmisten kunnioittava kohtelu on tärkeää ja yleisellä mielipiteellä on merkitystä, joten on varottava loukkaamasta ketään (*Cic. off.* 1, 99). Ihmissuhteisiin ja toisten kunnioittamiseen liittyy myös viittaus Ciceron *De amicitia* -teokseen, jossa hän kumoaa näkemyksen, jonka mukaan ystävää ”tulee rakastaa siten, kuin joskus joutuisi vihaamaan” (*Chron.* 1/3). Tämän Ciceron tekstikohdan mukaan todellinen ystävyys olisi mahdotonta, jos ystäväänsä pitäisi potentiaalisena vihollisena, ja parempi olisi olla ryhtymättä ystäviksi sellaisen ihmisen kanssa, jota saattaisi arvionsa mukaan joskus alkaa vihata (*Cic. am.* 59). Näissä tapauksissa perustelut pelkän irrallisen sitaatin sisältäville teeseille löytyvät siteeratuista teksteistä. Toisinaan alkuperäisellä asiayhteydellä on siis olennainen merkitys, vaikka muutoin sitaatit klassisesta kirjallisuudesta ovatkin usein irrallisia ”lentäviä lauseita”.

Väitöksessä *Acc.* 12 on jopa kolme peräkkäistä teesiä, joissa Porthan lainaa hyvän elämisen oppeja Ciceron eri teoksista. Ensimmäisessä hän toteaa Ciceron olevan oikeassa liittäessään yhteiskunnalliset hyveet joko oikeudenmukaisuuteen tai hyvän tekemiseen (*Acc.*

¹ OO II, 386–387.

² OO II, 387.

³ Siteeratusta tekstikohdassa (*off.* 1, 94) Cicero selittää sanan *honestas* (kunniallisuus, säädyllisyys, arvokkuus) merkitystä sekä sen yhteyttä ja eroa sanaan *decorum* (soveliaisuus).

12/6).¹ Seuraavassa Porthan jatkaa, että sama (Cicero) määritteli asianmukaisesti kolme ensisijaista epäoikeudenmukaisuuden lähdeksi: hyökkäyksen kohteeksi joutumisen pelko, ahneus ja vallanhimo (*Acc.* 12/7). Nämä ovat Ciceron poliittisissa kirjoituksissa esiintyviä ominaisuuksia, joita hän liittyy tyrannin tai muun väärintekijän toimintaan.² Kolmannessa teesissä Porthan sanoo Ciceron todenneen osuvasti, että ”onnellisuus on yhdistelmä hyvien asioiden runsautta ja kaiken pahan poissaoloa” (*Acc.* 12/8; *Tusc.* 5, 29). Kaikki nämä kolme Cicero-sitaattia kietoutuvat myös muualla teeseissä esitettyihin moraalifilosofisiin oppeihin. Oikeudenmukaisuuden (eli sen, ettei vahingoita muita ja antaa jokaiselle osansa) Porthan määrittelee hyveeksi, joka on välttämätön perusedellytys onnellisuudelle (*Chron.* 51/8). Ahneudesta hän toteaa edelleen Ciceroon viitaten, että hyvä ihminen ei pyri kartuttamaan omaisuuttaan ahneudesta vaan siksi, että voisi tehdä hyvää sen avulla (*Acc.* 9/6; *Cic. Rab. Post.* 3). Hän siteeraa myös Senecaa aiheeseen liittyen: ”Köyhältä puuttuu paljon, ahneelta kaikki.” (*Chron.* 32/5; *Sen. epist.* 108, 9) Porthan määrittelee ahneuden aiheuttajaksi nautinnonhalun (*voluptatis studium*), joka tukahduttaa kunniallisuutta ja rehellisyyttä (*Syll.* 10/5). Ahneuteen hän palaa myös seuraavassa, viimeiseksi jääneessä teesiväitöksessään, jossa hän esittää edellä mainittua Cicero-sitaattia heijastellen, että ahneuden paheellisuus riippuu siitä, mitkä ovat omaisuuden kartuttamisen keinot ja päämäärät (*Syll.* 11/3).

Onnellisuus

Onnellisuuden ja hyveen yhteys on esillä useissa teeseissä. Eräässä Porthan vakuuttaa, että kaikki (vähäinenkin) hyve edistää ihmisen onnellisuutta (*Chron.* 26/6). Saman hän on esittänyt aikaisemmin Ciceron sanoilla (*nat. deor.* 1, 48): ”Kukaan ei voi olla onnellinen ilman hyvettä.” Kyseisessä teesissä Porthan käsittelee ulkoisilla aisteilla koettavien nautintojen vahingollisuutta ja toteaa, että hyve ja kunniallisuus tuottavat hyödyllisimmän nautinnon (*Chron.* 2/4; v. 1784). Samaa Ciceron lausahdusta hän siteeraa seitsemän vuotta myöhemmin ilmestyneessä teesissä, tällä kertaa anonymisti: *Recte philosophi, beatum esse sine virtute posse neminem, docuerunt* (*Chron.* 23/4).³ Onnellisuutta hän käsittelee myös tätä edeltävässä teesissä, jossa hän huomauttaa, että rikkaudet ja valta eivät itsessään riitä tekemään ihmistä onnelliseksi (*Chron.* 23/3). Keskeisenä sanomana teeseissä onkin, että vain hyve täydellistää onnen.

Aistinautintojen vaikutus onnellisuuteen tulee esille monessa yhteydessä. Porthan ihmettelee sekä eräässä teesissä (*Chron.* 49/4) että väitöskirjassa *De vera notione felicitatis* (1802)⁴ sitä, miten jotkut filosofit ovat voineet yhdistää onnellisuuden pelkästään aistinautintojen hankkimiseen. Onnellisuus ei pääsääntöisesti synny nautintojen kautta, joten vastaavasti kärsimysten kokeminen ei suinkaan tee ihmiselämästä onnetonta (*Bibl.* 9/7). Kärsimyksistä voi myös versoa nautintoa, eikä nautintoja saavuteta niitä ehdoin tahdoin metsästäämällä (*Poes.* 5/5). Nautinnonhalua rajoittavaksi tekijäksi Porthan mainitsee teesissä

¹ Ks. *Cic. off.* 1, 20; vrt. myös *de or.* 2, 343–344.

² Ks. esim. *Cic. Phil.* 2, 117. Ajatus siitä, että Porthan (tai jokin hänen lähteensä) muodostaa tämän kolmen tekijän luettelon Ciceron kirjoitusten pohjalta, on peräisin Toivo Viljamaalta (keskustelu sähköpostin välityksellä 13.3.2012).

³ Saman väitöksen seuraavassa teesissä Porthan viittaa nautintoihin: ”On viisasta muistuttaa, että voimakkaita nautintoja ei ole helppo saavuttaa.” *Chron.* 23/5.

⁴ OO XI:2, 465–466.

Chron. 14/9 maltillisuuden (*temperantia*). Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä hän ottaa esille yhteiskunnallisen näkökulman: valtion sisäinen rauhallisuus juontuu nautinnonhalun rajoittamisesta (*Stip.* 7). Samana vuonna (1803) ilmestyneessä teesissä Porthan huomauttaa nautinnonhalun johdattavan ihmisiä pois velvollisuuksien noudattamisesta, mutta nautintojen välttämiseksi hän kehottaa kuitenkin noudattamaan kultaista keskitietä; äärimmäinen askeesi tai ruumiin kiduttaminen ei ole hyveen tai hurskauden edellytys (*Syll.* 6/1). Saman ajatuksen hän esitti lyhyemmin jo teesissä vuodelta 1788: ”Ne, jotka väittävät, että kaikkia nautintoja on vältettävä, eivät oikeastaan välitä ihmisten onnellisuudesta.” (*Chron.* 9/2)¹ Nämä teesit osoittavat, että Porthan toistaa samoja asioita eri aikoina ilmestyneissä teeseissä. Esimerkkitapauksista ensimmäisessä (Cicero-sitaatti) hän palaa aiheeseen tiiviimmässä muodossa, toisessa taas myöhempi teesi on laajempi.

Eräässä väitöksessä on kolmen teesin kokonaisuus onnellisuudesta. Ensimmäisen teesin (*Syll.* 5/1) mukaan Jumala on luonut ihmisen sitä varten, että tämä nauttisi onnellisuudesta, ja antanut onnellisuuden tavoittelun keinoksi ihmiselle vapauden.² Oppi siitä, että Jumala loi ihmisen olemaan onnellinen, kuuluu luonnolliseen teologiaan.³ Siihen liittyen ajateltiin, että elämme parhaassa mahdollisessa maailmassa (”*lāran de Mundo Optimo*”), mihin Porthan viittaa myös teesissä *Bibl.* 17/1: hän toteaa, että tämän Leibnizin opin siemenet löytyvät jo Cicerolta.⁴ Oppi mainitaan myös luonnollisen teologian luentomuistiinpanoissa.⁵ Toisessa onnellisuus-kokonaisuuteen kuuluvassa teesissä Porthan sanoo, että onni löytyy mielen tyyneyden avulla saavutettavasta hyveestä (*Syll.* 5/2). Kolmannessa teesissä hän määrittelee moraaliopin tarkoitukseksi ihmiskunnan onnellisuuden lisäämisen (*Syll.* 5/3). Näissä teeseissä Porthan ilmaisee moraaliopin teoreettisen lähtökohdan. Käytännönläheisempää opetusta onnellisuuden saavuttamisesta hän antaa vaikkapa teesissä, jossa hän kehottaa toivomaan asioita jotka ovat toteutettavissa ja nauttimaan ilonaiheista joita on helppo saavuttaa (*Chron.* 37/5). Hän toistaa saman ajatuksen vielä viimeisessä teesiväitöksessään vuonna 1804 lisäten, että onnen kaipuu on synnynäistä ja siksi kaikilla ihmisillä tulee olla mahdollisuus onnellisuuden saavuttamiseen (*Syll.* 11/2).⁶

---

¹ Porthan käsittelee sanan ”nautinto” (*voluptas*) erilaisia tulkintoja teesissä *Acc. prol.* 3, jossa hän vertaa niitä sanontaan ”sanat ovat rahaa” (*verba valere ut nummos*). Sanaa ”nautinto” on teesin mukaan eri aikoina sekä ylistetty että pidetty pahamaineisena, mutta kyse on enemmänkin ihmisten käyttämien sanallisten ilmaisujen ristiriitaisuudesta kuin heidän näkemystensä vaihtelevuudesta.

² Jumalan vaikutus ihmisen onnellisuuteen on aiheena myös kahdessa väitöksen *Chron.* 51 (1798) teesissä. Porthan sanoo Jumalan antaneen ihmiselle kyvyn löytää ne totuudet, jotka ovat tarpeellisia onnellisuutemme kannalta (*Chron.* 51/5). Toisessa teesissä hän toteaa, että hyvän ja pahan kokeminen on yksilökohtainen tunne, jonka vuoksi Jumala ei voinut haluta yhden onneton tehdäkseen muut onnellisemmiksi (*Chron.* 51/7).

³ Klinge 1987, 669.

⁴ Vrt. *Cic. nat. deor.* 2, 86–87.

⁵ *OO II*, 514.

⁶ Vuonna 1800 ilmestyneessä teesissä *Acc.* 10/2 Porthan esittää, että ihmisillä on taipumus tavoitella onnellisuutta myös vahingollisilla keinoilla, mutta näiden pyrkimysten epäonnistuminen ei suinkaan tarkoita, että elämä olisi kurjaa. Teesi viittaa siihen, että Jumala on luonut maailman otolliseksi ihmisen onnellisuudelle. Vuonna 1803 Porthan puolestaan toteaa, että ihmisen tulee

Logiikan luentomuistiinpanoissa kuvataan edellä esiteltyä teesiä (*Syll.* 5/1) vastaavasti, että Jumala loi ihmisen olemaan onnellinen ja siksi antoi tälle kyvyn erottaa oikea väärästä sekä tavoitella hyvää ja välttää pahaa.¹ Kahdessa 10 vuoden välein ilmestyneessä teesissä Porthan puolustaakin näkemystä, jonka mukaan ihminen tavoittelee pohjimmiltaan aina vain hyvää.² Sama väite esiintyy myös Brunnmarkin luonnonoikeuden oppikirjassa (*Elementa jurisprudentiae naturalis*).³ Kolmas Porthanin teesi aiheesta sisältää viittauksen ”viimeaikaisiin filosofiin”, joita hän kritisoi myös väitöskirjassa *De vera notione felicitatis*: näiden – etenkin Johann Gottlieb Fichten (1762–1814) (josta tarkemmin luvussa 8.3.) – mukaan onnellisuuden tavoittelu on turhaa.⁴ Teesissä Porthan toteaa, että tällainen mielipide on ristiriidassa tuon ”järjen ja kokemuksen oikeaksi todistaman kanoniseen toteamuksen” kanssa, että ihminen tavoittelee aina vain hyvää (*Chron.* 40/6).

Porthan myös vastustaa näkemystä, jonka mukaan ihmiset toimivat vain omaa hyötyään silmälläpitäen. Kritiikin kohteena on ranskalainen filosofi Claude Adrien Helvétius, josta Porthan on puhunut myös aikaisemmissa yhteyksissä. Helvétiuksen kirjoituksia hyveestä teoksessa *De l'esprit* (1758) kommentoidaan väitöskirjassa *De habitu virtutis comparando*, jossa todetaan, etteivät tämän ajatukset ole aivan virheellisiä mutta kuitenkin epätarkasti ilmaistuja.⁵ Helvétius edusti luonnonteologisten oppien vastaista ateismia. Vaikka Porthan jossain määrin kannatti hänen ajatuksiaan kasvatuksesta (ks. luku 2.2.), päätyi hän myöhemmin vastustamaan ankarasti Helvétiuksen moraaliopillista kantaa. Klinge (1989, 17) katsoo, että vielä 1780-luvulla Porthan suhtautuu myönteisesti Helvétiuksen filosofiaan mutta Ranskan vallankumouksen jälkeen kritisoi sitä korostetusti. Logiikan luennot (joissa ankarin kritiikki esiintyy) ovatkin vuodelta 1796 ja aihetta koskevat teesit vuodelta 1800. Ensimmäinen teesi (*Acc.* 7/5) on suppeampi. Jälkimmäisessä hän toistaa aluksi ensimmäisen teesin sisällön: Helvétius ja monet muut ovat väärässä sanoessaan, että ihmiset tavoittelevat vain omaa hyötyään. Porthan lisää, että myös stoalaiset ja heidän perillisensä erehtyvät väittäessään, että hyve on arvokasta vain sen itsensä takia; he nimittäin jättävät huomiotta sen, millainen voima hyveellä on onnellisuuden edistämisessä. (*Acc.* 10/5) ”Stoalaisten perilliset” on viittaus esimerkiksi edellä mainittuun Fichten. Stoalaiset ajattelevat Porthanin mukaan virheellisesti myös väittäessään, että hyvät ja pahat teot ovat keskenään samanarvoisia. Hän vertaa tätä näkemystä siihen, että tekojen hyvyttä tai pahuutta arvioitaisiin ainoastaan lainopillisin perustein ja ottamatta huomioon niiden seurauksia. (*Syll.*

---

mukauttaa tavoitteensa asioiden luontaiseen laatuun eikä yrittää muovata asioita omien toiveidensa mukaiseksi; näin on mahdollista hyötyä asioista (*Syll.* 4/6).

¹ OO II, 11. Muistiinpanojen mukaan näitä kykyjä tarvitsee kehittää, koska muuten ne jäävät alkeelliselle tasolle; niiden korkeampi hiominen on logiikan tehtävä.

² *Bibl.* 15/6 (1785); *Bibl. app.* 2/1 (1795).

³ Brunnmärk 1778, 7: ”Ea est natura & indoles voluntatis nostrae, ut nihil appetat, nisi bonum, idque vel verum, vel apparens, malum vero aversetur, teste experientia.” Porthanin luonnonoikeuden luennoilta tehdyissä muistiinpanoissa tarkennetaan, että Brunnmarkin käyttämä sana *apparens* ei ole sopiva, vaan hyvä (*bonum*) on joko todellista (*verum*) tai kuviteltua (*oppinatum*). OO II, 350.

⁴ OO XI:2, 463–464.

⁵ OO XI:2, 116. Lisäksi logiikan luentomuistiinpanoissa kritisoidaan Helvétiuksen näkemystä, jonka mukaan kaikilla ihmisillä on lähtökohtaisesti samat älylliset lahjat ja niissä havaittavat erot johtuvat vain koulutuksesta (OO II, 14).

5/6) Stoalaiset saavat toimia eräässä teesissä kuitenkin myös moraalifilosofian esikuvina: Porthan viittaa muinaisten stoalaisten (ja pythagoralaisten) kehotukseen keskittyä jokapäiväiseen elämän tarkasteluun, joka on hyveen ja viisauden tavoittelun keino (*Chron.* 10/6).

Eväitä hyvään elämään

Hyveen merkitystä käsitteleviä teesejä on esitelty edellä runsaasti. Niissä Porthan käy läpi keskeisimpiä teoreettisia oppeja ja käyttää antiikin moraalifilosofista kirjallisuutta mielmien lähteenä. Hän harjoittaa moraalikasvatusta myös käytännöllisempiä oppeja käsittelevien teesien avulla. Esimerkin tärkeys on yksi arkielämään kiinteästi liittyvistä aiheista. Oppilailleen – tuleville papeille, opettajille ja muille esikuvallisissa ammateissa toimiville – Porthan huomauttaa runoilija Juvenaloksen sanoin, että ”kaikki luonnevat ovat sitä selkeämmin moitteelle alttiina, mitä suuremmissa arvossa niihin syyllistyvää pidetään” (*Syll.* 3/7).¹ Opetustehtävien kunniallisen hoitamisen kannalta oleellinen on myös teesi, jossa muistutetaan, että ihmisen velvollisuuksiin kuuluu tietämättömien ja väärässä olevien opettaminen ja neuvominen; toisten erehdyksistä tai virheistä hyötyminen olisi epäoikeudenmukaista (*Chron.* 8/1). Porthan myös neuvoo, miten on suhtauduttava sellaisiin vääryyksiin, joita ei pysty itse korjaamaan: ”Yhteiskunnassa on siedettävä virheitä tekeviä ihmisiä. On kuitenkin varottava, ettemme näitä sietämällä itse samalla antautuisi vaarallisiin virheisiin.” (*Acc.* 14/4)

Hyve ja miehinen urhoollisuus yhdistyvät toisiinsa kahdessa teesissä. Varhaisemmassa niistä Porthan toteaa aluksi, että urhoollisuutta suurimpana hyveenä ihailevat kansat elävät usein turvattomissa olosuhteissa (sotaisuuden vuoksi). Hän kuitenkin huomauttaa, että ”kaiken hyveen eräänlaisena perustana on pidettävä mielen maskuliinista voimaa ja miehekästä vakautta”. (*Acc. app.* 1/2)² Myöhemmässä teesissä hän lisää, että mielen urhoollisuus on hyveen perusta, koska se auttaa vastustamaan houkutusia ja suoriutumaan velvollisuuksista (*Syll.* 10/3).³ Hän pyrkii selvästikin esittämään oppilailleen, että hyve ei ole yksiselitteinen asia. Ciceron (*off.* 3, 95) sanoin hän toteaa teesissä *Chron.* 32/1, että hyveet ja paheet ovat suhteellisia: ”Monet asiat, jotka näyttävät luonnostaan olevan moraalisesti oikein, eivät kaikissa tilanteissa olekaan sitä.” Hän mainitsee myös, että tunnollisuus ja rehellisyys ovat ihmisen maineelle edullisia hyveitä, mutta niiden avulla ei kuitenkaan saavuteta muita hyötyjä, kuten kiinteitä ystävyys- tai liittolaisuussuhteita (*Chron.* 17/7).

Rehellisyys on joka tapauksessa hyveistä tärkeimpiä. Porthan toteaa ankarasti, että valehteleminen ei ole sallittua missään olosuhteissa, vaikka se vaikuttaisikin harmittomalta teolta. Valehtelu voi aiheuttaa ennakoimattomia haittoja, ja se vähintäänkin vahingoittaa valehtelijan mainetta. (*Chron.* 13/5) Samoja perusteluja käytetään luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa.⁴ Toisessa teesissä Porthan mainitsee, että totuuden puhumisen velvollisuus ei perustu sopimukseen eli kyseessä on absoluuttinen velvollisuus, joka pätee aina ja kaikissa tapauksissa. Toisten vahingoittaminen on yksiselitteisesti kielletty luonnollisen

¹ *Juv. sat.* 8, 140–141.

² Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissäkin (*Stip.* 10) ruumiillinen karaistuneisuus yhdistetään mielen rohkeuteen ja voimaan.

³ Saman väitöksen seuraavassa teesissä (*Syll.* 10/4) Porthan jatkaa, että velto ja heikko (*effeminitus*; naismainen) kansa pyrkii vain nautintojen etsiskelyyn, jolloin hyveitä esiintyy vähemmän.

⁴ OO II, 412.

lain mukaan, ja myös puhumalla aiheutettu vahinko kuuluu kiellon piiriin. (*Acc. prol.* 5)¹ Porthan esittää kuitenkin eräässä teesissä anekdootin hollantilaisista kauppiaista, jotka vastasivat japanilaisille kieltävästi näiden kysyessä, ovatko he kristittyjä; he sanoivat olevansa vain hollantilaisia (bataveja). Heidän tekonsa ansaitsee teesin mukaan paljon lempeämmän tuomion kuin monet voisivat ajatella. (*Chron.* 19/6) Japanilaiset, jotka eivät suvainneet kristittyjä, rinnastunevat tässä anekdootissa vihollisiin. Vihollisia nimittäin on em. luentomuistiinpanojen mukaan luvallista petkuttaa.²

Kahdessa teesissä Porthan sanoo, että pahan tekeminen on aina väärin, vaikka tarkoitus olisi hyvä. Ensimmäinen näistä (*Chron.* 13/6) on samassa väitöksessä heti edellä esitellyn valehtelua käsittelevän teesin jälkeen. Myöhemmässä teesissä (*HBorg.* 2/1) Porthan myöntää asian suhteellisuuden; pahoista teoista voi toisinaan seurata jotain hyvääkin, mutta niiden tekeminen on silti väärin. Eräässä tätä varhaisemmassa väittämässä hän on kuitenkin suhtautunut lievemmin tähän kysymykseen todeten, että jonkin pahan välttämiseksi tehdyt väärät teot ovat hyväksyttävämpiä kuin nautinnon saavuttamiseksi tehdyt (*Chron.* 2/5). Kahdesta moraalaisesta vääryydestä ei Porthanin mukaan voi joutua valitsemaan pienempää pahaa, sillä pakon edessä tehty valinta aiheuttaa, että valittu ”paha” ei olekaan moraalinen vääryys (*Chron.* 45/4). Myöhemmin hän toteaaakin, että väittely siitä, voiko tunnettua maksiimia ”kahdesta pahasta on valittava pienempi” soveltaa myös moraaliseen vääryyteen, on *logomakhiaa* eli kiistelyä pelkistä käsitteistä tai sanoista (*Chron.* 56/1).³ Tieteellisiä kiistoja ja väittelyitä Porthan kuvaa usein tällä kreikkalaisperäisellä sanalla, joka esiintyy teeseissä kaikkiaan kymmenen kertaa (latinalaisessa muodossa *logomachia*).⁴ Kyseistä termiä käyttivät jo esimerkiksi Porthanin opettajat Hassel ja Scarin, ja Porthan toisteli sitä usein myös luennoillaan niiltä tehtyjen muistiinpanojen perusteella. Kirjaimellisesti *logomakhia* merkitsee ”sanoista taistelemista”. Porthan käyttää sitä kuvaamaan väittelyitä, joissa keskitytään enemmän käytettyihin sanoihin ja termeihin kuin itse asiaan.

Algot Scarin on vuonna 1738 todennut teesissään, että ”hyvä tarkoitus ei tee moraalisesti väärästä teosta hyvää” ja vuonna 1754 käsitellyt laajemmin pienemmän pahan periaatetta.⁵ Porthanin luentojen muistiinpanoissa esitetään, että moraalisella vääryydellä tar-

¹ Brunnmärkin oppikirjassa erotellaan vahingoittaminen teoilla ja puhella (1778, 88: ”Laeditur alter vel *facto* vel *sermo*.”) Porthanin luonnonoikeuden luentojen muistiinpanoissa todetaan tämä jaottelu turhaksi, koska myös puhuminen on teko (*OO* II, 412: ”Sermo är jämväl et factum, hvarför Auctors distinction onödig.”). Eräässä teesissä Porthan huomauttaa aiheesta myös, että eettinen totuus ja todenpuhuminen eivät ole sama asia (*Chron.* 27/3).

² *OO* II, 413: ”Det är väl lofligt at bedraga sin fjende.”

³ *Disputatio eorum, qui certant, utrum canon ille notissimus, e duobus malis minus esse eligendum, ad mala etiam moralia sit applicabilis, in logomachiam abit.* Periaatetta ”kahdesta pahasta on valittava pienempi” käsittelee esimerkiksi Cicero (*off.* 3, 1, 9; 3, 28, 6); se on peräisin jo Aristoteleelta (*Nic. eth.* 5, 3, 16).

⁴ Neljässä tapauksessa *logomachia* on kirjoitettu isolla alkukirjaimella. Sille synonyyminen ilmaisu on *de verbis litigare*, jota Porthan käyttää teeseissä kerran (*Bibl.* 12/2). Kyseessä on retoriikan teoriaan liittyvä kiista.

⁵ *Theses miscellae morales*, 27.6.1738. Teesi 11: *Intentio bona actionem moraliter malam non reddere potest bonam. Aphorismi morales, nexum inter legem & officium in statu ordinario et extraordinario brevissime delineantes*, 17.7.1754. Aforismi 6: [...] *ex duobus [...] malis, quod minus fuerit, est eligendum* [...].

koitetaan pahoja tekoja tai syntiä, eikä ole mahdollista, että kaksi moraalista vääryyttä joutuisivat keskenään törmäyskurssille.¹ Brunnmärkin oppikirjassa on aihetta käsitelty samaan tapaan²; Porthan viittaa siis teeseissään jonkin muun lähteen epäasiallisuuteen. Porthan tosin tarkentaa luennoillaan Brunnmärkin esitystäkin toteamalla, että kahdesta vääryydestä on välttämätöntä valita toinen vain siinä tapauksessa, että vääryydet ovat luonteeltaan onnettomuuksia (eli pahoja seurauksia), ei silloin, jos ne ovat pahoja tekoja.³ Teesissä *Russ.* 2/6 Porthan toteaa, että kahdesta täysin samanlaisesta ja tasaveroisesta asiasta ei suinkaan ole välttämätöntä valita joko molempia tai ei kumpaakaan, kuten jotkut filosofit virheellisesti väittävät.

Konkreettisen tapakasvatuksen malliesimerkinä ovat uhkapelaamista käsittelevät teesit, jotka edustavat myös ajankohtaisten kysymysten käsittelyä. Uhkapeleihin liittyen julkaistiin *Åbo Tidningar* -lehdessä esimerkiksi erään englantilaisen maalaispapin kirjoittama kirje, jossa hän toteaa: ”Nuoren ihmisen tavat muovautuvat kernaasti sen seuran mukaisesti, jossa hän viettää aikaansa. Olen sitä mieltä, että ne talot, joissa pelipöytiä pidetään, eivät ole viisauden kouluja.”⁴ Lehdessä kritisoitiin myös käsitystä, jonka mukaan ruumiillinen rasitus ei sopinut ylhäisille ihmisille. Tällainen ajattelutapa johti hyödyllisten ajanviettopojen korvaamiseen kevyillä harrastuksilla, kuten korttipelillä. Ylhäisön paheet olivat erityisen haitallisia, koska alemmat kansanosat matkivat niitä mieluusti.⁵ Eräässä teesissään Porthan sanoo, että korttipelien pelaaminen on ajan tuhlaamista sekä vahingollista etenkin nuorisolle. Hän mainitsee vielä, että pelaaminen on viime aikoina tullut yleiseksi ja hyväksytyksi ajanviettotavaksi. (*Bibl.* 18/3) Kasvatusopin luentomuistiinpanoissakin esitetään, että pelejä harrastava opettaja on suorastaan vaaraksi oppilailleen ja että lapsia tulee suojella noppa- ja korttipelien huonolta vaikutukselta.⁶ Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa puolestaan jaetaan pelit seura- ja uhkapeleihin, joista ensimmäiset ovat terveydelle haitallisia ja jälkimmäiset sen lisäksi vaarallisia siinä mielessä, että niissä voi menettää omaisuutensa. Uhkapelaajat ovat joko huijareita (jotka rinnastetaan varkaisiin) tai hölmöläisiä, jotka voitonhimossaan tuhlaavat aikaa tähän lapselliseen puuhaan. Parempi olisi harrastaa sellaisia pelejä, joihin sisältyy liikuntaa, kuten pallopelit.⁷ Teesissä Porthan toteaa vielä ankarasti, että ”useimmat noppapelurit ovat tai tulevat olemaan huijareita” (*Chron.* 7/2). Ilman minkäänlaista taustaa tai asiayhteyttä tämä teesi on pelkkä moralistinen

¹ OO II, 531: ”Malum morale eller synd.” OO II, 406: ”Tvänne mala moralia kunna icke colli-dera.”

² Brunnmärk 1778, 78–79: ”Quando absque nostra culpa duo sese offerunt mala, quorum alterum necessario est eligendum, adest *casus necessitatis*. Mala illa sunt vel *physica* ambo, numquam moralia, vel *alterum physicum* est, & *alterum morale*.”

³ OO II, 406: ”Om malum tages för missgärning, så gäller icke det som Auctor anförer, utan endast då malum tages för olycka.”

⁴ ÅT 7/1777 *Bref från Ängelsk Lands-Präst til en Lord*; Ikonen 1997, 195. Otteen suomennos on Ikonen.

⁵ ÅT 1/1799 *Tankar om Tidsfördrif*; Ikonen 1997, 195.

⁶ OO II, 210; 234–235.

⁷ OO II, 449. Vapaa-ajanviettotavoista ks. myös Ikonen 1997, 201–202: Korttipeliä pidettiin ajan tuhlaamisena ja sen katsottiin latistavan henkisiä kykyjä, sillä siinä saattoi heikompiikin ajattelija pärjätä. Suositeltavia vapaa-ajan viettotapoja olivat sivistynyt keskusteleminen, lukeminen tai kävelyretket ja huvimatkat maaseudulle.

toteamus, jota ei voi todistaa. Paras perustelu tälle väitteelle näyttää olevan tuo monissa yhteyksissä esiintyvä käsitys uhkapeleistä porttina tapojen rappioon. Teesi on kuitenkin harvinaisen jyrkkä verrattuna Porthanin yleiseen linjaan.

Yksi arkielämää lähellä olevista tapakasvatuksen aiheista Porthanin teeseissä on ystävyys.¹ Hän toteaa, ettei pahantahtoisten ihmisten (*homines mali ingenii*) tai omaa hyötyä tavoittelevien välillä voi vallita todellista ystävyyttä (*Chron.* 33/1; *Acc.* 5/4). Hän puhuu myös ”ystävyyden säännöistä” (*amicitiae leges*), joissa keskeistä on se, ettei ystävältä pyydetä tai hänelle tehdä palveluksia, jotka olisivat moraalisesti väärin (*turpia*; ”häpeällisiä asioita”. *Chron.* 26/7). Ystävyudet muodostuvat ajattelutavaltaan samankaltaisten ihmisten välille ja vahvistuvat näiden harrastusten ja elämänurien samankaltaisuudesta (*Acc.* 7/2). Tästä puhutaan myös väitöskirjassa *De sympathia animorum humanorum* (osa I, 1788).² Akateemista ystävällisyyttä puolestaan käsittelee teesi, jossa Porthan toteaa, että väittelijöiden välillä vallitseva ystävyys ja säädyllisyys on kiitoksen arvoista (*Chron.* 48/6).

Kaikkiaan kolmessa teesissä Porthan opastaa ylellisyyden välttämiseen. Kustavilaisen ajan pukeutuminen oli usein pröystäilevää ja esimerkiksi pappiloissa ajaututtiin toisinaan niin hienostuneeseen tapakulttuuriin, että ne joutuivat taloudellisiin hankaluuksiin.³ Ensimmäisessä teesiväitöksessään Porthan esittää, että nykyihmiset ovat entisaikojen ihmisiä heikompia ruumiillisesti, mikä johtuu ylellisestä ruuasta sekä ulkomaalaisen mallin mukaisesta, näyttävästä mutta epäkäytännöllisestä vaatetuksesta (*Bibl.* 1/9). Myöhemmin hän toteaa, että ylellisyys aiheuttaa millä tahansa mittapuulla arvioituna suuria haittoja valtiolle (*Bibl.* 9/10). Teesi viittaa sekä ruokavalion ja pukeutumisen ruumiilliseen heikentävyyteen että ylellisyys- eli tuontitavaroiden epäsuotuisaan kansantaloudelliseen vaikutukseen. Vuonna 1802 ilmestyneessä teesissä Porthan kertoo vielä, että ihmisluontoon kuuluu mukavuuksien ja viihdykkeiden tavoittelu, mikä usein johtaa ylellisyyteen, jos varallisuus sen mahdollistaa (*Syll.* 3/2).

Yhteiskunnallisten asioiden ja valtiollisten virkojen hoitamiseen liittyviä teesejä on muutamia. Kahdessa teesissä Porthan puuttuu Epikuroksen esittämään näkemykseen, jonka mukaan ei ole viisasta ryhtyä osalliseksi valtion asioista vaan vain hiljaisesti mukautua niihin (*Chron.* 37/7; *Syll.* 3/5). Hän viittaa saman väitteen virheellisyyteen myös väitöskirjassa *De obligatione civis ad capessendam rempublicam* (1788), jonka aiheena ovat kansalaisvelvollisuudet ja valtiollisten virkojen hoitamisessa tarvittavat ominaisuudet. Epikuroksen näkemyksen ongelma on väitöskirjan mukaan siinä, että jos viisaat jättäytyisivät pois virkauralta, jäisi valtio typeryksien käsiin.⁴ Tämä väitöskirja sekä aihetta käsittelevät teesit kertovat siitä, että Porthanille oli tärkeää kasvattaa oppilaitaan kohti oikeanlaista virka-

¹ Ystävyys oli jo esimerkiksi Cicerolla tärkeä filosofisten pohdintojen aihe. Sen käsittely Porthanin teeseissä liittyy myös hänen ajalleen tyypilliseen seurojen perustamiseen (kuten Aurora-seura) ja niihin liittyviin suhteisiin, joita Koskimies (1956, 101) nimittää ”tunteileviksi ystävyysliitoiksi”.

² OO I, 164.

³ Laasonen 1991, 399.

⁴ OO XI:2, 11.

miesmoraalia. Kunnollisen ihmisen ominaisuuksiin kuuluu, että hän toivoo isänmaalleen mahdollisimman paljon hyvää.¹

Tulevien virkamiesten tapakasvatukseen liittyvät myös kunnianhimoa käsittelevät teesit. Varhaisimmassa niistä Porthan toteaa, että ”kunnianhimo (gloriae cupiditas) ei aina liity vallan tavoittelua (ambitio) eikä vallan tavoittelu aina synnytä kunnianhimoa” (Chron. 9/3). Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa määritellään nämä käsitteet. *Ambitio* on korkeiden virka- ja arvoasemien tavoittelua, *gloriae cupiditas* puolestaan sitä, että himoitaan tunnustusta omille henkilökohtaisille ominaisuuksille. Molemmat näistä voivat olla hyveitä tai paheita riippuen siitä, mitkä ovat tavoitteet tai keinot. Esimerkiksi korkeiden virkojen tavoittelu on hyväksyttävää, jos on kykyä niiden hoitamiseen.² Kunnianhimon käsitettä Porthan tarkentaa eräässä teesissä toteamalla, että nautintojen etsiminen ulkoisesta loiste-*liaisuudesta* viittaa enemmän kunnianhimoisuuteen kuin nautinnonhaluun; silloin nimittäin ihminen tuntuu olevan kiinnostuneempi toisten mielipiteistä kuin omasta nautinnostaan (Chron. 36/5). Lopulta hän esittää konkreettisen väittämän virkamiesten paheellisesta kunnian tavoittelusta: ”Monet valtion virkamiehen kokevat työnsä velvollisuudet raskittavina ja siksi ajattelevat olevansa tarkoitettuja johonkin suurempaan. Tätä tulee tosiaankin useimmiten pitää suurena typeryyden osoituksena.” (Chron. 53/2) Toisaalla Porthan tarjoaa ihmisten toiminnan – pitkälti siis kunnian tavoittelun – selitykseksi taipumusta olla tyytymättömiä olemassa oleviin hyviin asioihin ja kaivata jotakin poissa olevaa suurempaa hyvyyttä; tämän havainnon lähteenä hän käyttää kahdessa samankaltaisessa teesissä Lockeaa (Chron. 46/9; Syll. 3/6). Teesien ilmestymisen välillä on viisi vuotta. Myöhemmässä niistä Porthan lisää, että ihmiset toimivat enemmän pahan pelossa kuin hyvän toivossa.

Porthan puhuu teeseissä toistuvasti myös ihmiselämän kurjuudesta. Tasapainoinen olotila onnellisuuden ja kärsimyksen välillä on ihmiselle tärkeää (Russ. 3/2).³ Tulevia vastoinkäymisiä ei sovi pelätä, vaan ihmisen tulee oppia kärsivällisesti sietämään kohtamiensa vaikeuksien rasituksia (Acc. 14/6). Aforistisesti Porthan esittää, että ”ketään ei tule sääliä enempää kuin sitä, joka itse pitää itseään onnettomana” (Chron. 28/4). Ihmisillä on taipumus valittaa omasta kurjuudestaan silloinkin, kun oikeudenmukaista syytä ei ole; turha valittaminen tekee kuitenkin vääryyttä myös Jumalan suopeudelle ja viisaudelle (Chron. 19/1). Toisaalla teeseissä viitataan jumalalliseen viisauteen: pahoilta vaikuttavat tapahtumat saattavat kuitenkin olla Jumalan suunnitelman mukaisesti lopulta hyviä (Chron. 33/2). Myöhemmässä teesissä Porthan lisää tähän, että hyvänä tulee pitää kaikkea sellaista, mikä tuottaa tyytyväisyyttä (Syll. 7/5). Edelleen toistuu myös tuttu ajatus siitä, että viisaus on tärkeää onnellisuuden kannalta. Porthan toteaa, että ”tiedon valon ja ihmisen onnellisuu-

¹ Teesissä, jossa Porthan toteaa tämän, on lisäys, ettei hyväksi kansalaiseksi keuhutu kuitenkaan välttämättä ole muutoin hyvä ihminen (Chron. 44/3). Eräässä teesissä hän huomauttaa, että yleisen edun edistäminen on samalla myös oman hyödyn tavoittelua (Chron. 42/4).

² OO II, 397. Käsitteitä määritellään myös väitöskirjassa *De oblectatione et appetitu mentis, de fine in media translato* (1784), jonka aiheena on ihmisen luontainen taipumus nautinnon ja onnellisuuden etsintään. Siinä erotellaan kolme ihmisen halujen pääryhmää: nautinnonhalu (*voluptatis studium*), ahneus (*avaritia*) ja vallan tavoittelu (*ambitio*); OO I, 429.

³ Jatkona tälle teesille Porthan esittää, että kristinuskon vastaista kantaa edustavat ovat väärässä väittäessään, että ihmiselämä on kurjaa eikä toivoa (tuonpuoleisesta) helpotuksesta ole (Russ. 3/3). Myöhemmässä teesissä Porthan jatkaa, että on julmaa sekä epäedullista myös valtiota kohtaan riistää ihmisiltä toivo onnellisemmasta kuolemanjälkeisestä elämästä (Chron. 5/6).

den välillä on luonnollinen yhteys” (*Syll.* 3/8). Viimeisessä teesiväitöksessään hän huomauttaa vielä, että ihmisen kokemat huolet ja vaivat saavat heidät arvostamaan hyviä asioita, joten niilläkin on tärkeä osuus onnellisuuden syntymisessä (*Syll.* 11/1).

Hyvien tapojen merkitys ihmisen ja yhteiskunnan onnellisuudelle eli menestykselle osoittautuu Porthanin teesien perusteella hänen opetuksensa keskeiseksi sisällöksi. Korkeaa moraalialia vaaditaan etenkin papeilta, mutta teeseistä näkyy myös selvästi pyrkimys virkamieskasvatukseen. Kaikkien yhteiskunnan jäsenien tulee pyrkiä kohti hyvettä eli noudattaa velvollisuuksia parhaansa mukaan. Tähän tarvitaan avuksi opettajia, joiden vastuulla moraalikasvatus on. Liialliset nautinnot ja yleellinen elämäntapa ovat haitaksi; kohtuus ja viisaus tuottavat suurimman onnen.

6.3. LUONNONTEOLOGIA

Uskonnon tutkimus ei ollut Turun akatemiassa teologisen tiedekunnan professorien yksinoikeus. Filosofisessa tiedekunnassa opetettiin pyhiä kieliä, joihin eksegetiikka nojautuu vahvasti, ja kirkkohistorian käsittely tapahtui usein muun historian yhteydessä. Filosofisen tiedekunnan professorit harrastivat myös luonnollista teologiaa, mahdollisesti osoittaakseen pätevyyttään varsinaisen teologian professorin viran toivossa.¹ Porthaninkin merkitys papiston kasvattajana on suuri kaiken muun ohella myös uskonnon suhteen, vaikka hän itse oli jo varhain hylännyt ajatuksen teologisista opinnoista ja pappisurasta.² Hänen aikanaan teologisessa tiedekunnassa työskenteli vain harvoja merkittäviä professoreita (lähinnä Jakob Tengström ja Jakob Bonsdorff), joten Porthanin opettama luonnollinen teologia sai korostuneen aseman tulevien pappien koulutuksessa.³ Porthan ei julkaissut väitöskirjoja, joissa tätä olisi suoranaisesti käsitelty.⁴ Teologisia teesejä hänellä on kuitenkin runsaasti, ja ne liittyvät hänen tavoitteisiinsa kasvattaa oppilaitaan ammatillisesti. Tämä eroavaisuus väitöskirjojen ja teesien sisällöllisissä painotuksissa havainnollistaakin erittäin osuvasti Porthanin teesien luonnetta. Taustalla vaikuttaa myös se, että uskonnolla oli keskeinen yhteiskunnallinen merkitys. Tämä korostuu esimerkiksi teesissä, jossa Porthan toteaa, että uskonnon keskeinen osa-alue on hyvien tapojen ja hyveen edistäminen (*Chron.* 39/4).

---

¹ Laasonen 1991, 298. On otettava huomioon, että varsinaisia opillisia teologiaan liittyviä kysymyksiä eivät muut kuin teologian professorit olisi saaneet väitöskirjoissa käsitellä. Sääntö periytyy Turun akatemiaan sen emoyliopistosta Uppsalasta. Ohjeistus perustuu luterilaisen puhtasoppisuuden suojeluun ja aiheutti etenkin kartesiolaisen filosofian nousukaudella 1600-luvun lopulla kiistoja painatusoikeuksista (Laine 1996, 196).

² Pohdintoja siitä, miksi Porthan ei odotusten mukaisesti kulkenut kirkollista urapolkua, esittää Klinge (1989, 19–22): Porthanin aito kiinnostus puhetaidon professorin opetusalaan, hänen kristillisen vakaumuksensa heikkous sekä se, että hän ei mennyt naimisiin; kirkkoherruus ja piispuus (joihin hänellä olisi ansioidensa puolesta ollut hyvät mahdollisuudet) edellyttivät periaatteessa avioliittoa.

³ Laasonen 1991, 392.

⁴ Kajanto 1983a, 36. Kajanto huomauttaa, että esimerkiksi Hassel ja Bilmark julkaisivat väitöskirjoja myös luonnonteologiasta. Porthan noudattelee luonnonteologian opetuksessaan pitkälti samoja opillisia näkökantoja kuin Hassel sekä Browallius ja Mennander.

Porthanin opetus painottui maltilliseen neologiaan, millä saattoi osaltaan olla vaikutusta 1800-luvulla ylemmän papiston ja herännäispapiston välille kehkeytyneisiin jännitteisiin.¹ Porthan vastusti teologian professorina vuosina 1784–1803 toimineen Lars Lefrénin levittämää pietististä kristillisyyttä.² Hyödyn aikakaudella, kun käytännön hyöty oli tärkeyden mittarina, jopa teologian asema heikkeni Turun akatemiassa. 1700-luvun puolivälin teologista tutkimusta hallitsi neologinen suuntaus, jonka tavoitteena oli vahvistaa kristinoppia yksinkertaistamalla ja selkeyttämällä sen ydinkohtia. Neologia pohjautui saksalaiseen valistusteologiaan, ja se pyrki löytämään synteessin järjellisen ajattelun ja ilmoituksen välille. Ranskalainen valistus hyökkäsi voimakkaasti kristinuskoa vastaan. Suomessa vaikutti lähinnä saksalainen valistus, joka pyrki enemmänkin yhdistämään uskonnon ja järjellisen ajattelun. Saksalainen valistusteologia oli kiinnostunut historiallisesta näkökulmasta Raamattuun, ja eksegetiikan tutkimus tuli sen myötä suositummaksi.³

Luonnonteologinen ajattelu oli kehittynyt luonnontieteessä ja filosofiassa tapahtuneiden edistysten myötä. Raamattua ei enää käytetty luonnontieteellisten selitysten lähteenä, vaan sitä alettiin päinvastoin tulkita luonnossa havaittavien tosiasioiden perusteella. Raamatun sopimattomuus luonnontieteen auktoriteetiksi hyväksyttiin ja sen sisäisiä ristiriitaisuuksia tunnustettiin. Uskonnon perustaksi tuli jumalallisen ilmoituksen sijasta järki, ja maanpäällinen elämä koettiin keskeisemmäksi pohdinnan kohteeksi kuin tuonpuoleinen.⁴ Porthan luennoi luonnonteologiaa (*theologia naturalis*) syksyllä 1802. Muistiinpanojen mukaan luonnonteologia on järjen, ei ilmoituksen, avulla saatua tietoa Jumalasta.⁵ Vuonna 1776 ilmestyneessä teesissä Porthan on kuitenkin korostanut ilmoituksen roolia. Hän toteaa, että ainoastaan ihmisluonnon turmeltuneisuus voi selittää sen, miksi niin monet kyseenalaistavat jumalallisen ilmoituksen tarjoaman tiedon merkityksen (*Bibl.* 7/5). Edelleen vuodelta 1787 olevassa teesissä Porthan käsittelee ilmoituksen sekä sen tulkintatradition tärkeyttä. Hän huomauttaa, että ”nykyiset filosofit” (joilla hän tarkoittaa luonnonteologiaa kehittäneitä Leibniziä ja Wolffia) eivät ole kyenneet muodostamaan Jumalasta asianmukaisia käsityksiä, koska he ovat jättäneet ilmoituksen ja tradition huomiotta. Porthan ei kiistä luonnollisen teologian arvoa ja pätevyyttä, mutta hän ei kuitenkaan pidä sitä yksin riittävänä. (*Chron.* 4/3) Vielä vuonna 1802 hän viittaa ”viimeaikaisiin kokeiluihin, jotka ovat epäonnistuneita ja harkitsemattomia”, joissa on haluttu jättää huomiotta ilmoitetun (Jumalan antaman) uskonnon säädökset (*Religio positiva*)⁶ ja korostaa ainoastaan luonnollisen ja filosofisen (eli järjen ja luonnon tarkastelun avulla havaittavan) uskonnon merkitystä. (*Syll.* 1/8) Tämä teesi on saanut innoituksensa Ranskan vallankumouksesta, johon Porthan viittaa ”viimeaikaisilla kokeiluilla”.⁷ Saman väitöksen seuraavassa teesissä hän siteeraa kommenttia, jonka mukaan ”milloinkaan ei järjen valta ole ollut heikompi kuin äskettäin, kun sille

¹ Laasonen 1991, 394.

² Suolahti 1902, 105.

³ Laasonen 1991, 297–298; 394.

⁴ Klinge 1987, 669.

⁵ OO II, 489. Klinge (1987, 673) toteaa, että Porthanin luonnollisen teologian opetus ei ollut erityisen omintakeista, mutta ”hänen oppiansa seuraaminen selvittää tämän alan keskeisten käsitteiden sisältöä ja jatkumista”.

⁶ Termi *religio positiva* on vakiintumaton tieteellinen käsite, joten Porthan käyttää sen yhteydessä ilmaisua ”niin sanottu” (*ut loquuntur*). Vrt. Kajanto 1982, 24.

⁷ Kajanto 1983a, 37.

vihittiin temppeleit ja alttareita Ranskassa” (*Syll.* 1/9). Ilmoitettua uskontoa puoltavaa ajattelutapaa on kuitenkin edustanut jo Porthanin opinnäytetöinään puolustama kaksiosainen väitöskirja *Revelationi quid debeat philosophia nostra* eli ”Mitä filosofiamme on velkaa ilmoitukselle” (I osa *pro exercitio* 1758, II osa *pro venia docendi* 1762), jossa pyritään osoittamaan, että kaiken jumalallisen merkityksen kiistäminen Raamatulta olisi väärin.¹

Teologiset huomiot nivoutuvat kiinteästi luonnonoikeuteen. Tämä yhteys näkyy sekä Porthanin näistä aiheista pitämien luentojen sisällöissä että myös teeseissä. Erään teesin mukaan ”universaaleja jumalallisia lakeja” (*lex Divina positiva universalis*) ei ole olemassa (*Bibl.* 23/9). Porthan keskittyy tässä kumoamaan (esimerkiksi Brunmarkin oppikirjassa esiintyvää) näkemystä, jonka mukaan säädetty laki on joko universaali eli kaikkia ihmisiä koskeva tai erityinen (*particularis*) eli vain joitakuista ihmisiä koskeva.² Myös Algot Scarin on esittänyt eräässä teesissään, että monet filosofit ja teologit ovat kieltäneet universaalien positiivisten jumalallisten lakien olemassaolon vailla riittäviä perusteita.³ Porthan on tästä korostetusti eri mieltä. Universaali säädetty laki on aiheena hänen luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissakin, joissa todetaan, ettei sellaista voi olla olemassa. Olisi älytöntä väittää, että Jumala olisi säättänyt lakeja, jotka koskisivat kaikkia ihmisiä mutta joita hän ei olisi tehnyt kaikkien tiettäväksi järjen avulla. Jumalan luonnollinen laki ilmenee järjen ja luonnon tarkastelun avulla, ja positiivinen eli säädetty laki jumalallisen ilmoituksen avulla.⁴

Luonnonoikeudellisen ajattelun mukaiset velvollisuudet Jumalaa kohtaan muodostavat luonnollisen uskonnon (*religio naturalis*) perustan. Brunmarkin oppikirjassa velvollisuudet Jumalaa kohtaan jaetaan 1) hänen tuntemiseensa (*notitia*) ja 2) hänen palvelemiseensa (*cultus*). Porthanin ja Brunmarkin mukaan Jumalan tunteminen on varsinainen velvollisuus (Porthan: ”en verkelig plikt”; Brunmark: ”inter officia merito refertur”), johon hänen palvelemisensa perustuu.⁵ Teesissä vuodelta 1790 Porthan toteaa, että luonnollisen uskonnon arvo ei vähene siitä, että sen erinomaisuudesta ja välttämättömyydestä vaaditaan osoitus (*Chron.* 17/3). Tätä teesiä edeltävässä väitöksessä puolestaan on jopa neljän teesin kokonaisuus teologiasta. Ensin Porthan esittää, että Jumala on ”kaikkien asioiden täydellinen olemus”, mutta se ei itsessään vielä riitä luonnollisen uskonnon selitykseksi (*Chron.* 16/1). Seuraavassa teesissä hän jatkaa, että ihmisen ajattelun rooli uskonnon kehittämisessä selviää tarkastelemalla sekä uskonnollisten ihmisten ajattelua että etenkin niiden, joille Jumalan sana on tai on ollut tuntematonta (*Chron.* 16/2). Sitten hän käsittelee jumalallisen läsnäolon rajoja ja painottaa kaitselmuksen kaikenkattavuutta (*Chron.* 16/3, *Chron.* 16/4). Kaitselmusta määritellään vielä sekä luonnonoikeuden että luonnonteologian luentomuistiinpanoissa. Kaitselmus tarkoittaa sitä, että Jumala ylläpitää luotujensa olemassaoloa ja elinvoimaa sekä hallinnoi luomakuntaa.⁶

¹ Klinge (1987, 673–674) käsittelee luonnonteologisten oppien esiintymistä tässä Porthanin väitöskirjassa.

² Brunmark 1778, 34–36.

³ *Theses miscellae morales*, 27.6.1738. Teesi 2: *Dari leges Divinas positivas universales Theologi & Philosophi magni nominis negarunt, sed sine ratione sufficiente.*

⁴ OO II, 361–362; 466; 469.

⁵ OO II, 366; Brunmark 1778, 46.

⁶ OO II, 371. Kattavampi käsittely on luonnonteologian luentomuistiinpanoissa; OO II, 526–528. Teesissä *Chron.* 22/4, 1791 todetaan myös, että jumalallinen kaitselmus ilmenee tarkastelemalla ihmisen syntymän ja kuoleman järjestystä.

Todistukset Jumalan olemassaolosta ovat keskeinen aihe luonnonoikeuden ja luonnonteologian luennoilla sekä teeseissä. Aloitan luentojen sisällön esittelyllä. Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa (1793) kumotaan ensin niiden perustelut, jotka väittävät, että Jumalaa ei ole; muistiinpanojen mukaan on naurettavaa väittää, että maailma olisi ollut aina olemassa tai että se olisi syntynyt sattumalta.¹ Seuraavaksi todetaan, että näiden perustelujen kumoamiseksi esitetyt argumentit kuuluvat varsinaisesti luonnolliseen teologiaan. Muistiinpanoissa esitetään lyhyesti, että paras todiste Jumalan olemassaolosta on maailmassa havaittava järjestys ja tarkoituksenmukaisuus.² Luonnonteologian luentomuistiinpanoissa (1802) jumalatodistuksille on omistettu oma lukunsa (II, "De existentia Dei").³ Argumentit Jumalan olemassaolon osoittamiseksi jaotellaan muistiinpanoissa seuraavasti: 1) Ihmisen synnynnäinen tietoisuus Jumalasta ("Idea Dei innata"), joka on epäpätevä, koska kaikki kansat eivät ole tiedostaneet Jumalan olemassaoloa. 2) A priori -argumentointi eli Jumalan päättelyminen olemassa olevaksi pelkkien ideoiden avulla, joka tuomitaan epäloogiseksi viisasteluksi ja kehäpäätelmäksi: "Detta är en tydelig sophism. Och petitio principii."⁴ 3) A posteriori -argumentointi, jossa päätellään luotujen asioiden pohjalta, että on olemassa niiden Luoja. Tämä jaetaan metafyyssiseen, fyysiseen ja historialliseen todistukseen. Metafyyssinen todistus on se, että tyhjästä ei voi syntyä mitään, eli jotakin on ollut olemassa aina ja ikuisesti (Aristoteleen *primus motor*). Muistiinpanojen mukaan tämä on "hämärää, mutta niin on yleisestikin ottaen käsityksemme Jumalasta".⁵ Fyysinen eli luonnollinen todistus vetoaa siihen, että maailmaa tarkastelemalla voidaan päätellä sen luojan viisaus ja hyvyys. Maailmassa kaikella on tarkoituksensa. Tätä teleologista argumentointia pidetään muistiinpanoissa erinomaisena todistuksena Jumalan olemassaolosta. Historiallinen todistus perustuu siihen, että niin monet kansat uskovat johonkin jumaluuteen; tämä on muistiinpanojen mukaan heikko todistus.⁶

Muistiinpanoissa käsitellään vielä Kantin edustamaa moraalista todistusta, jonka mukaan ihmisen omatunto – rangaistuksen pelko ja palkkion odotus – on periaatteessa osoitus Jumalan olemassaolosta. Kantilaiset ovat kuitenkin idealisteja ja ajattelevat, että kaikki itsemme ulkopuolinen on mielikuvitusta, joten myös Jumala on mielikuvitusta. Kantin todistus Jumalan olemassaolosta on siis tyhjänpäiväinen; "naurettava ja ylimielinen".⁷ Lopuksi esitellään niiden perusteluja, jotka kieltävät Jumalan olemassaolon. Heidän väitteensä, että maailma on syntynyt sattumalta ja pelkän luonnon luomana, tuomitaan epäpäteväksi. Vaikka luulemme jonkin tapahtuneen sattumalta, ei se tarkoita, ettei sille olisi syytä! Loppupäätelmänä muistiinpanoissa esitetään, että ilman Jumalaa kaikki peittyisi

---

¹ OO II, 367.

² OO II, 368.

³ OO II, 499–507.

⁴ OO II, 501. Logiikan luentojen muistiinpanoissa viitataan a priori -jumalatodistukseen "abstrakteina spekulatioina, joilla ei ole paljonkaan arvoa" (OO II, 10).

⁵ OO II, 502.

⁶ OO II, 504. Kyseessä on Ciceronkin teoksessaan *De natura deorum* (1, 43) esittämä Epikuroksen ns. "ex consensu gentium -argumentti", jota esimerkiksi Porthanin oppilas Samuel Castrén käsiteli väitöskirjassaan *Diss. academica argumentum pro existentia Dei ex consensu gentium desumptum examinans* (1790).

⁷ OO II, 505: "Men detta är löjligt och äfven förmodl. af högmod."

pimeyteen; ei olisi ketään palkitsemassa, rankaisemassa ja lohduttamassa kärsiviä, joten ajatuksen Jumalasta täytyy olla osa ihmisluontoa.¹

Todistukset Jumalan olemassaolosta tulevat teeseissä esille monipuolisesti, ja Porthan noudattelee samoja linjoja kuin luonnonoikeuden ja luonnonteologian luentomuistiinpanoissa. Jo vuonna 1772 ilmestyneessä teesissä hän puolustaa teleologista todistusta toteamalla, että ”vain sokea ei huomaisi luonnollisten päämäärien olemassaoloa” (*Bibl.* 2/1). Aristoteleen *primus motor* -ajatuksen paikkansapitävyyttä hän todistelee teesissä *Chron.* 10/4 vuodelta 1788. Teesin mukaan ei ole mahdollista, että maailma olisi kuin kone, joka on itse pannut alulle liikkeensä ja ylläpitää sitä itse, joten kaikki järkevät filosofit tunnustavat ”ensimmäisen ja ylimmän liikkeen alullepanijan” olemassaolon. Vuonna 1792 Porthan toteaa teleologista todistusta puoltavasti, että luotujen olentojen havainnointi on selkein tie Jumalan olemassaolon todistamiseksi. Hän lisää, että luonnontieteestä (*scientia physica*) on tämän vuoksi paljon hyötyä luonnollisessa teologiassa. (*Chron.* 26/1) Useampia todistuksia nivoutuu yhteen teesissä vuodelta 1798: ”Jumalan olemassaolon todistaa yhtä lailla se vaisto, joka mielisämme edellyttää sitä, kuin metafysiset prinssiipit ja luonnon järjestyskin.” (*Chron.* 51/3) Seuraavassa teesissä Porthan jatkaa, että Luojan viisaudesta ja täydellisyydestä johtuen luonnossa ei voi tapahtua mitään, mikä olisi turhaa, sopimatonta tai vastoin Jumalan tahtoa (*Chron.* 51/4).² Vuonna 1803 Porthan esittää vielä, että ”fyysis-teleologinen todistus” on arvokkain tie Jumalan olemassaolon havaitsemiseen (*Syll.* 5/5). Samaa todistusta puolusti teeseissään myös Porthanin edeltäjä Hassel.³

Historiallinen todistus eli eri kansojen yksimielisyys jumaluuden olemassaolosta on aiheena kahdessa teesissä, joissa molemmissa se todetaan riittämättömäksi. Ensimmäinen teesi on jo vuodelta 1775 (*Russ.* 2/4). Jälkimmäisessä (*Chron.* 35/1, v. 1794) Porthan toteaa, että historiallisen todistuksen käyttäminen Jumalan olemassaolon osoittamiseksi on ”pitkä ja hankala matka lyhyen ja yksinkertaisen (eli teleologisen todistuksen) sijaan”. Maailman syntymiseen sattumalta hän viittaa teesissä *Bibl.* 7/8, jossa on sama huomio kuin luonnonteologian luentomuistiinpanoissakin: ”Kun yleisesti sanotaan jotain tapahtuvan sattumalta, ei sillä tarkoiteta, ettei tapahtumalle olisi mitään syytä, vaan että syytä ei vain tiedetä. Siispä ne, jotka poistavat maailmalta sen ensimmäisen syyn väittämällä, että maailma on syntynyt sattumalta, käyttävät sekä perätöntä että myös ristiriitaista ilmaisua.” Luentomuistiinpanojen loppupäätelmässä mainittua Jumalan välttämättömyyttä rangaistusten ja palkintojen jakajana Porthan käsittelee teesissä, jonka aiheena on oppi velvollisuuksista. Vaikka velvollisuuksien olemassaolo voidaan perustella myös ilman uskontoa, on niiden noudattamiseen velvoittava todellinen voima löydettävissä vain Jumalasta. (*Bibl.* 17/2)⁴ Kantiin ja idealisteihin viittaa puolestaan teesi *Acc.* 10/9, jonka mukaan Jumalasta ja uskonnosta voi puhua ainoastaan, jos myöntää itsemme ulkopuolisen Sallimuksen olemassaolon.

¹ OO II, 507. Ks. myös OO II, 529: sattumalla tarkoitetaan, ettei tapahtuman syytä tiedetä; todellisuudessa mikään ei tapahdu sattumalta.

² Tähän rinnastuu myöhempikin teesi, jossa Porthan mainitsee, että tuskin mikään asia maailmassa on olemassa vain yhtä tarkoitusta varten (*Acc.* 14/2, 1801).

³ *Theses miscellaneae*, 11.4.1745. Teesi 5: *Argumenta quae existentiam DEI probant, ultimum revoluntur in illud: mundum non esse a semetipso.* *Theses miscellaneae*, 13.6.1745. Teesi 11: *Mundum hunc non esse a semet ipso ex finitudine rerum certissime concluditur.*

⁴ Tätä edeltävän väitöksen teesissä Porthan toteaa, että kristinuskon opettama oikea tieto Jumalasta on ollut suureksi hyödyksi moraaliopin kehittymiselle (*Bibl.* 16/6).

Jumalan käsittäminen ainoastaan mielen sisäiseksi ideaksi, jolla ei ole mitään objektiivista ja todellista olemassaoloa, on sanoilla leikkimistä ja asioiden vääristelyä.

Luonnonteologian luentomuistiinpanojen keskeisenä aiheena ovat Jumalan ominaisuudet ("Attributa divina"; "Guds egenskaper"), joita ovat esimerkiksi *potentia* (valta), *sapientia* (viisaus), *bonitas* (hyvyys), *justitia* (oikeudenmukaisuus) ja *perfectio* (täydellisyys). Oikeudenmukaisuuden määritelmä lainataan Wolffilta: "Rättvisans grund är godheten; hvarföre Wolffen rigtigt definierar Justitia: per bonitatem, sapienter administratam." Oikeudenmukaisuus ei ole sitä, että Jumala toteuttaisi hyvyyttään antamalla kaiken anteeksi, vaan sitä, että hän käyttää viisauttaan oikeudenmukaiseen rankaisemiseen; se on todellista hyvyyttä.¹ Eräässä varhaisessa teesissä (*Bibl. 7/3*, v. 1776) Porthan kuitenkin moittii tätä Wolffin määritelmää liian laveaksi ja korjaa sitä korostamalla erityisesti Jumalan tahtoa. Oikeudenmukaisuus toteutuu, kun Jumala käyttää ankariakin keinoja noudattaakseen viisaita tavoitteitaan. Samassa väitöksessä on kaksi muutakin teesiä, joissa Porthan käsittelee joidenkin teologisten oppien heikkouksia.² Vuodelta 1778 on vielä yksi tällainen teesi, jonka sisältö liittyy yksityiskohtaisiin teologisiin kiistoihin eikä niinkään vaikuta vastaavan teesien yleissivistävää, opettavaista päämäärää.³ Vaikeaselkoiisiin teoreettisiin oppeihin liittyvät teesit näyttävätkin olevan tyypillisempiä Porthanin uran alkuvaiheelle. Mainittujen väitösten (*Bibl. 7* ja *Poes. 4*) respondentit Karl Ingman (8825) ja Johan Kerchström (8913) ryhtyivät molemmat opettajiksi eivätkä hankkineet pappisvihkimystä. Nämä teesit eivät siis saa selitystä väittelijöiden erityisestä teologisesta suuntautumisesta. Sen sijaan ne edustavat Porthanin taipumusta mainita filosofisen tai teologisen ajattelun suuntauksia, jotka hän tuomitsee epäasianmukaisiksi eli sellaisiksi, että ne eivät ansaitse syvällistä käsittelyä.

Jumalan oikeudenmukaisuutta Porthan käsittelee edelleen kahdessa vuodelta 1800 olevassa teesissä. Ensimmäisessä hän opastaa, ettei mitä tahansa onnettomuuksia, kuten sairauksia tai luonnonkatastrofeja, tule automaattisesti pitää Jumalan lähettiminä rangaistuksina joistain onnettomuuksien uhrien tekemistä rikoksista (*Chron. 55/5*).⁴ Oppia Jumalan rankaisuvallasta ei tule ulottaa asioihin, joihin se ei selvästikään liity vaan jotka ovat maallista alkuperää. Jälkimmäisen teesin aiheena on ihmisen vapaus. Teesin mukaan on väärin ajatella, että suurinta jumalallista hyvyyttä olisi se, että Jumala ei olisi antanut ihmiselle lainkaan vapautta toimia väärin. Vapauden menetyksen myötä poistuisivat myös oikeudenmukaisten palkkioiden ja rangaistusten syyt; tämä vähentäisi ihmiselle kuuluvaa arvoa. (*Acc. 10/1*) Vuonna 1803 Porthan toteaa vielä aiheeseen liittyen, että "mielipide, jonka mukaan kaikki ihmisten hankkeet ja teot riippuvat Jumalan absoluuttisesta määräyksestä,

¹ OO II, 508.

² *Bibl. 7/6*: "Skolastikkojen opetus vaikuttaa hankalalta heidän sanoessaan, että jumalallisten attribuuttien erottamattomuus tarkoittaa sitä, että 'kaikki mikä on Jumalassa, on itse Jumala'". *Bibl. 7/7*: "Hankalasti on myös esitetty, että Jumalan toiminta, joka säilyttää luotujen voimia, on vuorovaikutusta näiden tekojen kanssa. Tästä seuraa tuskaisia yrityksiä selittää Jumalan vuorovaikutusta pahojen tekojen kanssa."

³ *Poes. 4/6*: "Epäkäytännöllistä oppia Jumalasta edustavat ne, jotka pyrkivät johtamaan ja todistamaan kaikki hänen attribuuttinsa jonkin yhden idean perusteella, oli se sitten välttämättömyyden idea, itsestään olemassaolon idea tms., ja jättävät huomiotta luodut olennot, jotka hän tarkoitti omien hyveittensä peiliksi."

⁴ Teesissä käytetään ilmaisua *poenae positivae*, joka viittaa lakisäätteisiin rangaistuksiin erotuksena luonnonlakiin sisältyvistä luonnollisista rangaistuksista; ks. OO II, 359.

on itsessään häpeällinen ja haitallinen” (*Syll.* 6/3). Ihmisen vapaus on arvokas asia ja uskonnon kannalta oleellinen tekijä.

Pahuuden alkuperän eli teodikean ongelman selvittäminen liittyy luonnonteologian luentojen muistiinpanoissa Jumalan ominaisuuksien käsittelyyn. Muistiinpanoissa huomautetaan, että kaikki filosofit, kuten Platon, Cicero jne., uskoivat korkeampaan olentoon, mikä todistaa, että ihmisjärjen ominaisuutena on olettaa Jumalan olemassaolo. Kuitenkin persialaiset filosofit katsoivat, että on olemassa kaksi jumaluutta, hyvä ja paha. Hyvä jumaluus on maailman luoja, ja paha jumaluus selittää pahuuden olemassaolon maailmassa. Tämä harhaoppi levisi manikealaisuudesta myös kristinuskoon.¹ Vuonna 1803 ilmestyneessä teesissä Porthan sanoo, että monet filosofit päätyivät selittämään pahuuden olemassaoloa maailman luojaista erillisellä pahuuden aikaansaajalla (*Syll.* 7/4). Teesissä ei mainita, että kyseessä on harhaoppi; sen toteaminen on jätetty väittelijän vastuulle. Tämän perusteella on syytä olettaa, että respondentti on osallistunut kenties juuri Porthanin vuonna 1802 pitämille luonnonteologian luennoille, joiden pohjalta teesiä on voinut puolustaa.

Selvänä tosiasiana pidetään, että Jumala on luonut maailman. Luonnonteologian luentojen muistiinpanojen kirjoittaja Fredrik Waldstedt mainitsee erikseen ”kanslianeuvos Porthanin mielipiteenä”, että se, joka kiistää tämän, on samalla tullut kiistäneeksi myös koko uskonnon.² Maailma on luotu tyhjästä (*ex nihilo*); teesissä *Chron.* 17/2 Porthan toteaa, että sekä olemassa olevien asioiden tuhoamiseen että niiden tyhjästä luomiseen tarvitaan äärettömä voima (*infinita potentia*).³ Maailman luomiseen vaadittava suunnaton voima mainitaan myös luentomuistiinpanoissa Jumalan ominaisuuksien käsittelyn yhteydessä.⁴ Luentomuistiinpanoissa kysytään, miksi Jumala loi maailman. Vastaukseksi annetaan, että Hän teki sen hyvytensä vuoksi ja tehdäkseen luodut olennot onnellisiksi. Toinen näkökulma on, että Jumala loi maailman ilmaistakseen omaa täydellisyyttään (*Manifestatio perfectionum Divinarum*), mikä sopii yhteen Hänen hyvytensä kanssa. Täydellisyyden ilmaiseminen maailman luomisen motiivina on myös mahdollista tulkita niin, että Jumala olisi ollut kunnianhimoinen ja kaivannut kiitosta ihmisiltä.⁵ Tämä tulkinta kumotaan sekä luentomuistiinpanoissa että teesissä *Poes.* 5/3, joka on ilmestynyt jo vuonna 1778. Porthan on nähtävästi kokenut tarpeelliseksi korostaa, että tämä maailman luomisen selitys ei ole ristiriidassa Jumalan ylevien ominaisuuksien kanssa. Jumala loi maailman lisätäkseen omaa kunniaansa, mutta teesin mukaan se ei tahrannut häntä kunnianhimon häpeällä.

Luonnonteologian luentomuistiinpanoissa todetaan sielun kuolemattomuudesta, että jossain mielessä kysymys siitä kuuluu psykologian alaan, mutta ilman luonnollista teologiaa, jossa se on keskeinen aihe, ei siihen saada varmuutta. Sielun kuolemattomuuden sanotaan olevan kristillisen uskon suojahaarniska (”palladium”); ilman sitä ei uskontoa olisi, ja samalla se toimii vakaana perustana uskonnolle.⁶ Kolmessa teesissäkin on aiheena

¹ OO II, 513.

² OO II, 518: ”Den som nekar, at Gud skapat verlden, har nekat ock (efter Kanzli Rådet Porthans tanka) all Religion.”

³ Maailman luomiseen Porthan viittaa myös teesissä, jossa hän paheksuu niiden ajattelematonta väittäelyä, jotka keskustelevat siitä, ”olisiko maailma voitu luoda ennen kuin se luotiin” (*Chron.* 23/2).

⁴ OO II, 509.

⁵ OO II, 522.

⁶ OO II, 537; 541.

sielun kuolemattomuus. Ensimmäisessä (*Bibl.* 3/5) vuodelta 1772 Porthan sanoo, että arvokkaimmat todisteet sielun kuolemattomuudelle löytyvät jumalallisesta tarkoituksenmukaisuudesta (*Oeconomia Divina*); filosofien käyttämät, sielun luonteeseen pohjautuvat perustelut eivät ole riittäviä. Sielu on hyveen ja uskonnollisuuden suojaaarniska (*virtutis & Religionis palladium*). Ihmisen erityislaatuisuus ja kehittymiskyky esitetään todisteena sielun kuolemattomuudelle teesissä *Chron.* 10/2. Luonnonteologian luentomuistiinpanoissa on vertaus luontoon ("analogia naturae"), jossa mikään ei katoa, vaan kehittyy paremmaksi kuten toukka, joka koteloituu ja muuttuu perhoseksi.¹ Samaa perustelua sielun kuolemattomuuden puolesta Porthan käyttää luentomuistiinpanoja seuraavana vuonna (1803) ilmestyneessä teesissä: "Analogian johtaminen koko luonnosta, jossa emme näe minkään häviävän kokonaan, lisää suuresti painoarvoa toiveelle sielun kuolemattomuudesta." (*Syll.* 8/2) Sielun kuolemattomuuteen viitataan tätä edeltävän väitöksenkin teesissä, joka sisältää myös moitteen idealistista (kantilaista) ajattelutapaa kohtaan²; väitökset ovat ilmestyneet 2.4. ja 16.4. eli vain kahden viikon välein.

Luonnonteologian luentomuistiinpanoissa määritellään uskonto 1) oikeaksi tiedoksi Jumalasta ja 2) oikeanlaiseksi Jumalan palvelemiseksi.³ Edellä esitellyissä teeseissä sekä luentomuistiinpanojen aikaisemmissa osissa on käsitelty tietoa Jumalasta. Hänen palvelemisensa on muistiinpanojen viimeinen osio, ja tästäkin aiheesta on myös monia teesejä. Jumalan oikeanlainen palvelus perustuu oikeille käsityksille Jumalasta. Luentojen mukaan virheelliset jumalakäsitykset ovat olleet syynä pakanoiden julmille palvontakäytännöille, kuten ihmisten uhraamiselle. Teesissä *Chron.* 37/4 Porthan toteaa uhreista yleisesti, että niiden suorittamisen alkuperä on nähtävästi se, että ihmiset halusivat osoittaa kiitollisuutta Jumalaa kohtaan. Muita virheellisiä palvelutapoja ovat esimerkiksi juutalaisten, katolilaisten ja ortodoksien paastoaminen ja katumusharjoitukset. Myös luostarilaitos perustuu väärin ymmärrettyihin käsityksiin Jumalasta ja on lähinnä pakanallisen palvelun jäljittelyä. Ateistit ovat käyttäneet näitä erehdyksiä tuomitukseen uskonnon kokonaisuudessaan. Muistiinpanoissa todetaan, että vika ei kuitenkaan ole uskonnossa itsessään, vaan ihmisissä, jotka käyttävät sitä väärin.⁴ Vuonna 1803 ilmestyi teesi, jossa Porthan tiivistää nämä luennoilla esitetyt asiat: "Monien kansojen häpeällinen taikauskaisuus osoittaa, että oikein käsitetty tieto korkeimmasta Sallimuksesta on mitä tarpeellisinta Jumalan arvoisen palveluksen aikaansaamiseksi." (*Syll.* 8/1)

Teesin *Chron.* 42/5 mukaan palveluksen perustana tulee olla ymmärrys Jumalan luomis-, säilyttämis- ja hallitsemistyöstä (*creatio, conservatio, gubernatio*); pelkästään Hänen absoluuttisen erinomaisuutensa palvomina ei toteuta uskonnollisuutta asianmukaisesti. Porthan opettaa, että Jumalan palveleminen jakautuu sisäiseen ("invärtes", *internus*) ja ulkoiseen ("utvärtes", *externus*). Sisäinen palvelus eli sielussa tunnettu Jumalan kunnioitus on kaiken palveluksen perusta. Ulkoinen palvelus on sisäisten tuntemuksien ilmaisemista. Ul-

---

¹ OO II, 539.

² *Syll.* 7/7: "Eikö niiden, jotka ovat ensin vakuuttaneet, ettei mitään itsenäisiä olentoja – eli itsemme ulkopuolisia asioita – ole, mutta kuitenkin sen jälkeen väittelevät Jumalan olemassaolon ja sielujen kuolemattomuuden puolesta, tulisi ajatella pitävän meitä suorastaan pilkkaan?"

³ OO II, 542.

⁴ OO II, 542–544.

koinen palvelus jaetaan ensinnäkin välittömään (*immediatus*) ja välilliseen (*mediatus*). Väli­ tön palvelus on suoraan Jumalaan kohdistuvaa ja välillinen sitä, kun teemme hyviä tekoja toisille ihmisille Jumalan vuoksi. Ulkoinen palvelus jaetaan myös suoraan (*directus*) ja epäsuoraan (*indirectus*). Suora palvelus on Jumalan ylistämistä ja rukoilemista; epäsuora palvelus on se, että kunnioitamme ja noudatamme Hänen asettamaansa lakia. Suora palvelus jaetaan yksityiseen (*privatus*) eli kodeissa tapahtuvaan ja julkiseen (*publicus*) eli seurakunnan kokoontumisissa tapahtuvaan. Kyseisissä luonnonteologian luento­ jen muistiinpanoissa korostetaan, että näitä kaikkia palveluksen osa-alueita tarvitaan.¹ Oikeanlaista Jumalan palvelemista käsitellään samaan tapaan myös luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa. Esityksen aluksi huomautetaan, että aihe liittyy luonnollisen uskonnon käytännölliseen osaan, joka on varsinaisesti moralioppiin kuuluva asia.²

Porthan käsittelee teeseissä monipuolisesti luennoilla esitettyjä Jumalan palvelemiseen liittyviä ydinkysymyksiä. Ne ovat oleellinen osa yhteiskunnallista moraalikasvatusta. Etenkin pappien mutta myös kaikkien muiden yhteisön jäsenien on tarpeellista tietää, mikä on oikeaoppinen tapa harjoittaa uskontoa. Varhaisessa teesissään (*Bibl.* 2/4, v. 1772) Porthan tuomitsee vääräksi mielipiteen, jonka mukaan todelliseen Jumalan palvelemiseen ei muka tarvittaisi lainkaan ulkoista palvelua. Saman ajatuksen hän toistaa myös vuonna 1781 (*Bibl.* 8/6). Vuonna 1790 hän kääntää asian toisinpäin: pelkkä ulkoinen palvelus vailla yhteyttä sisäiseen palvelukseen ei ole riittävää (*Chron.* 17/5). Vuonna 1792 hän puolestaan toteaa, että ulkoinen palvelus ei ole välttämätöntä niinkään Jumalan vaan ihmisen itsensä vuoksi (*Chron.* 26/2). Sisäinen palvelus on tarpeellista pelkän ulkokultaisen silmänpalvonnan välttämiseksi, johon syyllistyvät luentomuistiinpanojen mukaan varsinkin katolilaiset. Ulkoista palvelusta ja etenkin sen julkista osaa tarvitaan, koska sen myötä ihmiset tulevat hurskaammiksi esimerkin ja sympatian voiman avulla. Julkiset jumalanpalvelukset toimivat lisäksi uskonnollisen opetuksen keinona ja varmistavat kansan pysymistä oikeaoppisena. Ihmiset myös kaipaavat jossain määrin seremoniallisuutta, mutta tässäkin tulee noudattaa kohtuutta; ei saa keskittyä liiaksi seremonioihin kuten katolilaiset tekevät, mutta niitä ei tule kokonaan poistaakaan kuten reformoidut kirkot ovat tehneet. Luterilaisessa kirkossa noudatetaan keskitietä näiden ääripäiden välillä.³ Tätä käytäntöä Porthan suosittelee­ kin teesissä, jonka mukaan julkinen jumalanpalvelus tarvitsee seremonioita, mutta niiden liiallinen runsaus ja loistokkuus ovat enemmän omiaan tukahduttamaan hurskautta kuin herättämään sitä (*Chron.* 1/4).

Porthanin tapa käsitellä uskonnollisia aiheita teeseissään on yhteiskunnallisesti painotunutta ja yhdistyy kiinteästi luonnonoikeuden velvollisuusoppiin. Hän esimerkiksi toteaa, että hurskauden julkinen harjoittaminen yhteisesti sovittujen sääntöjen mukaan toteuttaa ihmisen velvollisuuksia kanssaihmissään kohtaan (*Chron.* 33/4). Jumalan oikeanlainen palveleminen onkin nimenomaan sellaista, joka tähtää Hänen kunnioittamisensa lisäksi myös ihmisten onnellisuuden edistämiseen (*Bibl.* 21/6). Jumalaa tulee rakastaa ”puhtaasti” (*amor purus*) eli hänen itsensä vuoksi, mutta tämän rakkauden perimmäinen tarkoitus on

---

¹ OO II, 546–548.

² OO II, 372.

³ Samata asiat tulevat esille sekä luonnonoikeuden (OO II, 372–377) että luonnonteologian (OO II, 547–548; 553) luento­ jen muistiinpanoissa.

toimia ihmisen omaksi parhaaksi.¹ Uskonnon harjoittaminen tähtää yksilön ja yhteiskunnan onneen ja menestykseen, ja niitä Porthan pitää muitakin aiheita käsittelevissä teeseissään tärkeinä tavoitteina. Akateemisten oppialojen rajat eivät siis tässäkään asiassa ole olennaisia. Luonnonteologisia teesejä ei voi pitää erityisesti tulevan papiston tarpeisiin suunnattuina, vaan niillä on merkitystä kaikille yhteiskunnan jäsenille.

6.4. HARHAOPPIEN TORJUMINEN

Porthan esittää teeseissä, luennoilla ja väitöskirjoissa lukuisia huomioita erilaisista harhaoppisuuden muodoista, mikä ei ole ihme, sillä aihe on myös yhteiskunnallisesti merkittävä. Luonnonteologian ja luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa harhaoppien torjuminen liittyy oikeanlaisen jumalanpalveluksen opettamiseen, jota on käsitelty edellä. Kaiken kaikkiaan Porthanin suurennuslasin alle joutuvia harhaoppisia ilmiöitä ovat ateismi, taikausko, virheelliset kristinuskon tulkinnat (etenkin katolilaisuus) sekä pakanauskonnot ja niiden mytologia.

Väitöskirjan *De crimine atheismi* (1801) mukaan ateismi on yhteiskunnan vakautta ja turvallisuutta uhkaava rikos, sillä ”ketäpä ateisti pelkäisi?”² Jumalanpelko on hyvien tapojen ja lakien noudattamisen varmistusmekanismi. Vaarallisena esimerkkinä väitöskirjassa mainitaan ”pariisilaiset ateistit, oman aikamme rikollisjoukko” eli Ranskan vallankumouksen väkivallan ja kaaoksen aiheuttajat.³ Jumalattomuuteen liittyy Porthanin katsannossa myös toinen vaaratekijä, uskonnollinen ja filosofinen fanaattisuus. Hän päätyy erikoisella tavalla käyttämään tukenaan jopa muutoin vastustamansa Rousseau’n erästä lausahdusta. 14.4.1800 ilmestyneessä teesissä *Acc.* 6/8 hän viittaa (vuonna 1778 kuolleen) Rousseau’n julistaneen kuin ennustuksena, että näinä ”Gallian liigan” aikoina (*tempore Ligae Gallicae*) on helppo ajautua suosimaan uskonnollista fanatismia, jos hylkää kaikki lapsuudessaan omaksumansa periaatteet (eli oikeaoppisen uskonnollisuuden). Pian tämän jälkeen (23.4.1800) ilmestyi teesi *Chron.* 55/1, jossa Porthan esittää huolestuneen vuodatuksen tästä vaarallisesta ateistisesta suuntauksesta. Teesin mukaan entisaikoina ajateltiin, että kaikki hyve edellyttää Jumalaa kohtaan tunnettavaa hurskautta, mutta nykyään kuvitellaan, että todellinen hyve löytyy siitä, ettei uskota Jumalan olemassaoloon. Edelleen vuonna 1803 ilmestyneessä teesissä Porthan viittaa Ranskan vallankumoukseen ja sen myötä levinneeseen fanaattiseen ateismiin (*Syll.* 6/7). Hän toteaa tässä teesissä, että fanaattisuuteen ovat taipuvaisia myös ne, ”jotka haluavat vaikuttaa filosofeilta muiden silmissä”; tämä lisäys liittyy Kantiin ja hänen seuraajiinsa.⁴

¹ OO II, 374. ”Puhtaaseen rakkauteen” Jumalaa kohtaan Porthan viittaa myös teesissä *Chron.* 2/6, jonka mukaan rakkaus ei vielä syntyessään ole puhdasta vaan muuttuu sellaiseksi, kun idea Jumalan *täydellisestä luonnosta* muuntuu ideaksi Jumalasta *hyväntekijänä*.

² OO XI:2, 431: ”Quem enim timebit Atheus?”

³ OO XI:2, 433: ”nostra aetate cohors Atheistarum Parisiensium sceleratissima”. Ks. Pietarinen 2003, xxxv–xxxvii.

⁴ Viljamaa 2005, xxv. Ks. myös Heikkinen 1972, 44.

Luonnonoikeuden luentojen mukaan ateismia on kahta lajia: teoreettista ja käytännöllistä.¹ Teoreettiset ateistit pyrkivät järkeilyn kautta osoittamaan, että Jumalaa ei ole. Käytännöllistä ateismia on tahallinen Jumalan tahdon vastainen toiminta ja se, ettei sydämessään usko Jumalan olemassaoloon. Jumalaan uskovia mutta silti väärin toimivia ihmisiä ei lueta ateisteiksi.² Eräässä teesissä Porthan sanoo, että kiista teoreettisen ateismin olemassaolosta on pelkkää *logomakhiia* (*Chron.* 17/4). Luonnonteologian luennoillakin ateismin jaottelusta todetaan, että se on hämärä ja hyödytön ("mörk och onyttig").³ Porthan rinnastaa ateismin ja taikauskon yhtä suuriksi yhteiskunnallisiksi haittatekijöiksi teesissä vuodelta 1787 (*Chron.* 5/4). Saman väitöksen seuraavassa teesissä hän vahvistaa ajatuksen, jonka mukaan "taikausko on tietämättömyyden tytär" (*Chron.* 5/5). Samana vuonna ilmestyneessä teesissä hän kuvailee mustaa magiaa ja paholaisen kanssa tehtävää sopimusta, jotka ovat "tietämättömyyden ja taikauskon sikiöitä" (*Bibl.* 22/8).⁴ Vuonna 1797 hän taas perustelee oikean Jumalaa koskevan tiedon merkitystä taikauskon haittojen ehkäisemisessä (*Acc.* 5/1).

Myös Porthanin väitöskirjoissa *De spectris* (1795) ja *De vi cognitionis physicae ad superstitionem minuendam* (1798) pyritään torjumaan taikauskoa tieteellisin perustein. Niissä molemmissa esitetään, että oppimattomuus ja mielen sairaus ovat syitä sille, miksi ihmiset uskovat esimerkiksi haamuihin tai muihin yliluonnollisiin asioihin.⁵ Teeseissäkin Porthan huomauttaa, että kirjallinen sivistys, filosofia sekä oikeaoppinen uskonnollisuus torjuvat taikauskoa ja fanatismia. Vuonna 1788 hän esittää, että sivistyksen arvo ei suinkaan vähene siitä, että näinä valaistuneina aikoinakin monet ovat yhä taipuvaisia taikauskoon ja fanaattisiin hankkeisiin (*Chron.* 8/5). Myöhemmin hän jatkaa, että eurooppalaisten kansojen menestys johtuu pitkälti "kirjallisuuden ja uskonnon kirkkaammasta valosta, joka on menestyksellisesti vähentänyt despotismin ja taikauskon voimaa" (*Chron.* 25/8). Kirjallisuuden vapaan käytön estämisenkin hän tuomitsee vaaralliseksi taikauskon ylläpitämiseksi (*Chron.* 49/5).

Edellä esitellyissä teeseissä toistuu kirjallisuuden valon (*lux literarum*) käsite valistusaatteen terminologian mukaisesti. Ne liittyvät keskeisesti myös Porthanin itsensä määrittelemään teesien tarkoitukseen, johon olen viitannut jo tämän tutkimuksen johdannossa. Vuonna 1788 – samoihin aikoihin kuin osa juuri tässä yhteydessä käsiteltävistä teeseistä ilmestyi – Porthan nimittäin kirjoitti uppsalalaiselle Johan Henrik Lidénille kirjeen, jossa hän huomauttaa käsittelevänsä teeseissään ajankohtaisia asioita ja muita sellaisia tietoja, jotka ovat hyödyksi ylioppilaille näiden myöhemmässä elämässä.⁶ Kirjeessä mainitut "ajan

¹ Muistiinpanoissa (*OO* II, 377) kumotaan oppikirjassa esitetty jaottelu, jonka mukaan teoreettinen ateismi on Jumalan kieltämistä sanoilla ja käytännöllinen taas teoilla (Brunnmark 1778, 58).

² *OO* II, 377–378.

³ *OO* II, 498.

⁴ Tämän teesin mukaan näihin uskomiseen on kaiken järkevän filosofian vastaista eikä suinkaan vaaratonta uskonnolle. Jo varhaisissa kirkolliskokouksissa ne tuomittiin "vääräksi mielipiteeksi ja pakanalliseksi erehdykseksi" (*falsa opinio & error paganorum*).

⁵ *OO* XI:2, 261; 348. Pietarinen 2003, xxxiv–xxxv.

⁶ Porthanin kirje J. H. Lidénille, 20.6.1788 (Lagus 1898, 143): "I anseende til de tidsens tecken som visat sig; har jag dock räknat för min plikt, at och för min ringa del tjena mine Landsmän (håldst våre unge studerande som härifr. skola hemföra nyttige och vettige kunskaper), med uplysningar som hafva anseende på detta temporaire behof. Herr Professoren lærer märka det af någre

merkit” viittaavat swedenborgilaisuuteen ja oppiin ns. animaalisesta magnetismista, jotka olivat alkaneet levitä huolestuttavassa määrin kotimaisissa piireissä.¹ Kirjeessään Porthan siis perustelee Lidénille taikauskkoa käsittelevien teisien kirjoittamista. Harhaoppisuuden vähentämiseen tähtäävät väittämät edustavat mitä suurimmassa määrin ajankohtaisia ja hyödyllisiä asioita, jotka ylioppilaiden on syytä tuntea tulevaa uraansa varten.

Eräässä vuonna 1797 ilmestyneessä väitöksessä on kolme uskonnollisiin harhaoppeihin liittyvää teesiä. Aluksi Porthan toteaa, että kehittymätön ymmärryskyky aiheuttaa taikauskaisuutta ja pyrkimystä ennustaa tulevaisuutta (*Chron.* 48/1).² Tulevaisuuden ennustaminen on epäuskonnollista; erään aikaisemman teesin mukaan se, että Jumala on tahtonut ihmisen tulevan kohtalon olevan häneltä kätkeyty, ilmentää Hänen viisauttaan ja hyvyytään (*Chron.* 22/7). Tämän Porthan esittää toisaalla (*Chron.* 45/8) myös runoilija Horatiuksen sanoin: ”Viisaasti on jumala peittänyt tulevaisuuden, yön tummuteen kohtalon kätkien.”³ Teesissä vuodelta 1788 (vrt. kirje Lidénille) Porthan viittaa unien tulkinnan harjoittamiseen. On luonnoton ajatus, että nukkuville ihmisillä olisi jotakin suurempaa tietämystä kuin valveilla olevilla, joten enneniini uskomisen on merkki kansan barbaarisuudesta ja sivistymättömyydestä. (*Chron.* 10/3) Villi-ihmisten typeryyttä ja raakuutta puolestaan saadaan parhaiten lievennettyä perehdyttämällä heidät oikeaan uskuntoon (*Bibl. app.* 1/7). Varsinkin 1770- ja 1780-luvuilla oli Ruotsissa myös sivistyneistön pariin levinnyt taikauskoista harastelua esimerkiksi unien tulkinnan ja vainajien henkien manaamisen muodossa. Mystiikka vaikutti jopa valtiollisiin asioihin itse kuningas Kustaa III:n ja hänen lähipiirinsä välityksellä.⁴ Porthan puhuu sivistymättömästä ja barbaarisesta kansasta, mutta hänen moitteensa koskee kaikkia yhteiskuntaluokkia.

Teesissä *Chron.* 48/3 Porthan käsittelee uskonnonvapautta, jolla hän tarkoittaa tässä yhteydessä lähinnä eri kristillisten kirkkokuntien suvaitsemista. Uskonnollisen monimuotoisuuden salliminen ei teesin mukaan aiheuta nyky-yhteiskunnassa mitään haittoja, mutta silti eivät entisaikojen ankarat toimenpiteet katolilaisuutta (”paavinuskoa”) vastaan olleet lainkaan aiheettomia. Vieraiden uskontojen suvaitseminen oli toisaalta myös taloudellinen kysymys, koska monissa ammateissa tarvittiin kansainvälistä osaamista. Esimerkiksi Pehr Kalm totesi teesissään vuodelta 1757, että uskonnollinen yhtenäisyys on valtiolle tärkeää, mutta vieraitakin uskontoja voidaan suvaita harvaan asutussa maassa.⁵ Vielä 1600-luvulla

Theser, som finnas framför min Disp:s-suite rörande Finlands Historia: den anledningen har jag nyttjat, at bibringa ungdomen vissa nödiga ideer, som jag förklarar med all flit.”

¹ Rein 1908, 231; Rein 1939, 113.

² Seuraavassa teesissä (*Chron.* 48/2) jatketaan, että mielen kehittäminen (*cultura*) edistää onnellisuutta vain siinä tapauksessa, että ennakkoluulojen ja pahojen tapojen tilalle opitaan totuuteen perustuvaa ajattelua. Tämä teesi ei suoranaisesti liity harhaoppeihin, mutta on kuitenkin jatkoa ensimmäisessä teesissä käsitellylle ymmärryskyvyn kehittymättömyydelle (*intellectus incultus*).

³ Hor. *carm.* 3, 29, 29–30: *Prudens futuri temporis; exitum caliginosa nocte premit Deus*. Porthan esittää saman sitaatin ilman mainintaa sen lähteestä väitöskirjassa *De scepticismo historico* (1792). Sitaatin asiayhteytenä on, että ihmisen toimintaa ohjaavat enemmän todennäköisyydet kuin varma tieto.

⁴ Rein 1939, 105–106.

⁵ *Theses philosophicae*, 6.7.1757. Teesi 3: *Unitas religionis in republica maxima quidem praerogativa esset; ubi tamen illa civium laborat inopia, ibi exoticas, observatis observandis, tolerari posse existimamus*. Väitöksessä *Aphorismi nonnulli atheismum oeconomiae inimicum adstruentes* (28.6.1760) Kalm

oli uskonnollisen yhtenäisyyden nimissä katsottu tarpeelliseksi käännyttää jopa ortodokseja.¹ Kuitenkin jo silloin Ruotsissa suvaittiin myös uskonnollista monimuotoisuutta. 1700-luvulla uskonnonvapausvaatimukset yleistyivät aatteellisista syistä, ja esimerkiksi Locken filosofiassa korostettiin, että uskontoon ei saanut pakottaa. Tämän mukaisia ajatuksia esittää myös Porthan.² Eräässä teesissä hän sanoo, että koska harhaluulo tai epäily ei ole ihmisen tahdosta riippuvaista, ei harhaluuloja siksi tule poistaa väkivalloin (*Chron.* 25/2). Vuonna 1781 annettiin uskonnonvapausasetus, joka salli uskonnonharjoitusoikeuden kristillisiin kirkkoihin kuuluville Ruotsiin muuttaneille ulkomaalaisille ja heidän jälkeläisilleen. Luterilaiselle kantaväestölle asetukset ei suonut oikeutta vaihtaa kirkkokuntaa.³ Uskonnonvapautta käsitellään myös Porthanin luonnonteologian luentomuistiinpanoissa.⁴

Harhauskoinen predestinaatio-oppi on teesin *Chron.* 48/4 aiheena. Ajatus ennalta määrätystä kohtalosta on teesin mukaan suosiossa islaminuskoisten (*Muhammedani*) sekä monien sivistymättömien kansojen parissa. Nämä kansat ”kärsivät despoottien julman ikeen alla”, ja predestinaatio-oppi näyttää auttavan heitä kestäämään sietämättömät olosuhteensa mutta samalla estävän heitä parantamasta kurjaa asemaansa. Islaminuskosta Porthan on todennut jo eräässä aikaisemmassa teesissä, että se sisältää lukuisia karkeita virheitä, mutta sen ansioksi on kuitenkin luettava kuvien palvonnan lakkauttaminen suuressa osassa itämaita (*Chron.* 32/2).

Islam, pakanauskonnot sekä ”keskiajan kristinusko” eli katolilaisuus esiintyvät teesissä *Acc.* 7/6 yhtäläisinä esimerkkeinä siitä, mitä tapahtuu, kun unohdetaan terveen järjen käyttö uskontoa koskevissa asioissa. Keskiajalla harjoitettu kristillisuus ei Porthanin mukaan juurikaan eronnut suoranaisestä pakanuudesta (*Chron.* 43/8).⁵ Porthanin aikana keskiajan tutkimus oli epäsuosiossa osittain siitä syystä, että luterilaisesta näkökulmasta suhtauduttiin usein jopa vihamielisesti katoliseen keskiaikaan.⁶ Porthan itse toteaa väitöskirjassa *Historiola concionum sacrarum Fennicarum* (”Suomalaisten saarnojen historiasta”, 1781) että paavin vallan aikana kansa oli vain nimellisesti kristittyä ja eli uskonnollisessa pimeydessä.⁷ 1700-luvun Turun akatemiassa suhtauduttiin keskiaikaan yleisesti vieroksuen, ja keskiajan tapojen ja uskonnollisuuden rappio oli myös lehtikirjoittelun aiheena.⁸ Porthanin

käsittelee ateismin haitallisuutta yhteiskunnan menestykselle. Uskonnolliset asiat liittyvät siis mitä suurimmassa määrin valtion taloudelliseen hyvinvointiin.

¹ Erityisesti Turun piispa Johannes Gezelius (vanhempi) edusti tätä luterilaisen täysortodoksian mukaista ajatusta; ks. Laasonen 1991, 191–195.

² Teesissä *Bibl.* 21/5 Porthan toteaa, että sotaan ryhtyminen on oikeutettua vain silloin, jos on koettu jokin loukkaus sodan kohteena olevien taholta. Tämän perusteella tulisi olla selvää, ettei myöskään uskontoa tule levittää asevoimin tai millään muullakaan pakotteella.

³ Laasonen 1991, 382; 384.

⁴ *OO* II, 557.

⁵ Teesissä *Chron.* 49/6 Porthan toteaa aiheeseen liittyen, että pyrkimys kirkon yhtenäisyyteen aiheutti haittoja keskiajalla sekä maalliselle että kirkolliselle elämälle.

⁶ Koskimies 1956, 328.

⁷ *OO* IX, 123.

⁸ Kajanto 1985a, 81–82. *Åbo Tidningar* julkaisi vuonna 1802 käännöksenä kirjoituksen, jossa kuvattiin 1200-luvulla yleistä tapaa, jonka mukaan moni pappi suostui jakamaan ehtoollisen vain erillisestä maksusta. (*ÅT* 17/1802 *Anmärkning ar öfver Sederna i Europa. Öfversättning.* Ikonen 1997, 76.)

näkemyks Lutheria edeltäneestä kristinuskosta on kokonaisuudessaan synkkä. Hän aloittaa ongelmien puimisen jo ekumeenisista kirkolliskokouksista (*concilia generalia*).¹ Vuosina 1792 ja 1794 ilmestyneiden Porthanin teesien mukaan historiaan perehtyminen paljastaa, että nämä kirkolliskokoukset olivat lähinnä haitaksi uskonnolle ja valtiolle (*Chron.* 27/8; *Chron.* 37/10.) Vuonna 1796 hän jatkaa aiheen käsittelyä: ”Olemme sanoneet kirkolliskokousten aiheuttaneen kristillisyydelle yhtä paljon haittaa kuin hyötyäkin, ja arvelemme, ettei historiakaan vastusta näkemystämme.” (*Chron.* 42/7) Porthan on siis kokenut tarvetta täydentää tästä asiasta aiemmin esittämiään kommentteja tutulla argumentilla ”historia todistaa”. Tämä voi kertoa siitä, että aihe on herättänyt laajempaakin keskustelua.

Harhaoppisuutta torjuessaan Porthan joutuu ottamaan kantaa myös teologian oppihistoriaan. Vuonna 1797 hän valittelee sitä, että teologiset oppijärjestelmät kehittyivät aikana, jolloin filologia sekä järkevä filosofia eivät olleet vielä kehittyneet (*Chron.* 44/7). Logiikan luentomuistiinpanoissa esitetään logiikan historian käsittelyn yhteydessä, että kirkkoisien tuottama kirjallisuus on sekä järjellisesti että filologisesti tyhjänpäiväistä barbariaa.² Teesi ja luentomuistiinpanot sisältävät saman väitteen, mutta luennoilla se on esitetty selvästi terävämmillä sanoilla. Turun akatemiassa käytettiin barbarian käsitettä sekä ihmiskunnan sivistymättömistä varhaisvaiheista että myös sivistyneiden kausien väliin jäävistä rappeutuneista ajoista.³ Porthanin näkemysten mukaan sivistyksen tila katolisella keskiajalla ja kirkkoisien aikaan edustaa jälkimmäisen kaltaista barbariaa.

Suoraan katolista kirkkoa vastaan suunnattuja teesejä on useita. Edellä esitellyissä teesseissä Porthan puhui keskiajan kristillisyydestä; nyt syytöksien kohteena on puolestaan itse paavi. Varhaisin katolilaisuutta (tai ylipäänsä harhaoppeja, pakanuutta tai ateismia) käsittelevä teesi (*Bibl.* 13/4) on vuodelta 1784. Siinä Porthan toteaa, että ahneuden ja vallanhimon rappeuttama paavi-instituutio on aiheuttanut suuria haittoja kaikille Euroopan kansoille pohjoisia alueita myöten. Hän kuitenkin myöntää teesissä, että paavien toimista on ollut myös hyötyä. Tätä katolisen kirkon kaksijakoista vaikutusta Porthan käsittelee myöhemmin väitöskirjassa *De ambiguis pontificium Romanorum de litterarum flore promovendo meritis* (1795), jossa esitellään paavien toimia niin kirjallisuuden edistämiseksi kuin sen tuhoamiseksi.⁴ Teesissä mainitut hyödyt liittyvät väitöskirjassakin esitettyihin huomioihin joidenkin paavien toiminnasta koululaitoksen hyväksi.⁵ Vuonna 1803 Porthan sivuaa samaa aihetta puhuessaan ristiretkistä. Ensin hän toteaa, että ristiretket epäonnistuivat Euroopassa vallinneen poliittisen tilanteen vuoksi (*Syll.* 8/8). Seuraavassa teesissä hän myöntää, että ristiretket kuitenkin edistivät taiteen, kirjallisuuden ja tapojen kehittymistä Euroopassa (*Syll.* 8/9).

Eräässä teesissä Porthan syyttää katolista kirkkoa sekä uskonnollisia fanaatikkoja siitä, että nämä ovat antaneet ateisteille syytä vastustaa kristinuskkoa (*HBorg.* 2/6). Näitä paavien aiheuttamia vääristyneitä oppeja, jotka ovat Raamatun vastaisia, ovat esimerkiksi muualla

¹ Luterilaisessa kirkossa lasketaan seitsemän ensimmäistä kirkolliskokousta ekumeenisiksi. Viimeinen niistä on siis Nikean toinen kirkolliskokous vuonna 787.

² *OO* II, 122: ”*Patres, nihil emendabant. Parum acute ratiocinabantur. Deliquium litterarum, et Barbaries.*”

³ Kivistö 2002a, 48; 54.

⁴ *OO* X, 343–368; Riikonen 1998, xxvi.

⁵ *OO* X, 360. Lisäksi Koskimies (1956, 330) on huomauttanut, että katolisen ajan Suomi oli varsin itsenäinen kokonaisuus verrattuna Kustaa Vaasan toteuttaman uskonpuhdistuksen (1527) jälkeisiin aikoihin, mikä helpotti Porthanin omia historiallisia tutkimuksia.

teeseissä paheksutut luostarilaitos ja selibaattikäytäntö. Luostarielämässä on ongelmana ensinnäkin se, että se ei edusta oikeanlaista tapaa palvella Jumalaa (ks. luku 6.3.). Luostareissa harjoitettu yhteisomistus on harhaoppi, joka on haitaksi ihmisilajille. Teesissä *Acc.* 8/3 Porthan puhuu aluksi teoriasta, jonka mukaan Jumala antoi kaikki asiat ihmisten yhteiseen käyttöön, mutta ihmisillä on silti oikeus luopua tästä yhteisomistuksesta ja vallata asioita omaan käyttöönsä. Kyseessä on Locken hallintaoikeusteoria, johon viitataan myös väitöksessä *De dominio* (1798).¹ Katolilaisten harhaoppisena erehdyksenä Porthan mainitsee myös selibaatin. Pappissäädyn pakottaminen selibaattiin on haitaksi sekä papeille että valtiolle (*Acc.* 8/6). Aikaisemmin ilmestyneessä teesissä hän on todennut, että paavillinen oppi selibaatin pyhyydestä ja ansiokkuudesta on ristiriidassa sen kanssa, että avioliitto kuitenkin samalla on katolisen kirkon sakramentti (*Acc. app.* 2/5).² Luonnonoikeuden luentojen muistiinpanoissa esitetään sama huomio selibaatin ristiriitaisuudesta. Naimattomuusväärtimukseen syynä on luentojen mukaan ennen kaikkea paavin ahneus: Rooman Istuin on kaikkien pappien omaisuuden perijä muiden laillisten perillisten puuttuessa.³ Selibaatissa eläminen ja luostareihin sulkeutuminen on yhteiskunnallinen ongelma. Kahdessa 12 vuoden välein ilmestyneessä ja keskenään identtissä teesissä Porthan toteaa, että luostarielämä on aiheuttanut suurta haittaa moraaliopille.⁴ Tapakulttuurin kehittämiseksi on tärkeää, että ihmiset ovat yhteiskunnan aktiivisia jäseniä. Ikään kuin luostarielämän vastakohtana hän suosittelee kolmessa kuuden vuoden välein ilmestyneessä ja niin ikään keskenään samansisältöisessä teesissä sitä, että molemmat sukupuolet seurustelisivat säädyllisesti keskenään; teesien mukaan tämä edistää hyviä ja soveliaita tapoja.⁵ On kiinnostavaa, että juuri näissä asioissa esiintyy muutoin harvinaisesti samojen tai lähes sanojen teesien toistoa. Nähdäkseni se liittyy aiheiden yhteiskunnalliseen painoarvoon.

Katolisen kirkon moittimisen vastapainona on kaksi uskonpuhdistusta kiittävää teesiä. Ensimmäisessä (*Chron.* 20/2) Porthan toteaa uskonpuhdistuksen vaikuttaneen jopa katoliseen kirkkoon, mutta ei kuitenkaan riittävästi; hän kieltää, että ”paavilliset erehdykset” olisivat voineet korjautua ilman Lutherin ja hänen kumppaniensa alullepanemaa reformaatiotakin. Vaikutuksilla katoliseen kirkkoon Porthan viitanee Trenton kirkolliskokoukseen (1545–1563), joka järjestettiin vastareaktionä reformaatiolle ja jonka seurauksena esimerkiksi anekauppa lakkautettiin. Uskonpuhdistuksen konkreettisia seurauksia Ruotsissa käsitellään teesissä *Chron.* 47/5, jossa todetaan, että Kustaa Vaasan toteuttama kirkon varojen siirtäminen valtiolle ei tehnyt mitään vääryyttä kirkolle tai pappissäädyille.

Teeseissään Porthan keskittyy uskonnollisissa asioissa selvästi enemmän harhaoppien torjumiseen kuin oikeaoppisten ajatusten toistamiseen – tapa, joka osoittautui keskeiseksi myös luvussa 6.3. esitellyissä teeseissä. Luterilaisen Turun akatemian linjauksiin sopi hyvin se, että väittelijä pannaan puolustamaan teesejä, joissa käsitellään paavinuskoisuuden heikkouksia. Näin toimivat myös esimerkiksi Porthanin opettajat Algot Scarin ja Henrik Hassel. Eräässä Scarinin teesiväitöksessä on peräti seitsemän väittämää luostarielämästä. Viimei-

---

¹ *OO* XI:2, 305–307.

² Huom. samassa väitöksessä on kolme pakanakansojen uskomuksia käsittelevää teesiä, joita käsitellään edempänä.

³ *OO* II, 462.

⁴ *Chron.* 17/8 (1790) = *Syll.* 3/4 (1802).

⁵ *Bibl.* 9/8 (1782), *Chron.* 9/6 (1788), *Chron.* 36/6 (1794).

nen niistä päättyy lainattuun epigrammiin, joka kuvaa Scarinin näkemystä luostareista: *Vos monachi, vestri stomachi sunt amphora Bacchi. Vos estis, Deus est testis, deterrima pestis.*¹ Hassel puolestaan sanoo, että paavinuskon torjuminen on oikein historiallisisten syiden perusteella.²

Kahdessa Porthanin teesiväitöksessä on kummassakin kolmen teesin kokonaisuus pakanauskonnoista. Varhaisempi niistä (1796) sisältää yhteensä vain viisi teesiä, joista yksi on edellä käsitelty selibaatti-teesi (*Acc. app. 2/5*). Väitöksen ainoa harhaoppisuuteen liittymätön teesi käsittelee hallintomuodon valintaa. Ensimmäisessä teesissä Porthan esittää, että pakanakansojen monijumalaisuus on häpeällinen erehdys, joka on seurausta heidän virheellisestä jumalakäsityksestään (*Acc. app. 2/1*). Tätä jumalakäsitystä selvitetään luonnonteologian luentomuistiinpanoissa: pakanakansat käsittivät jumaluudet enemmän enkelien kaltaisiksi olennoiksi ja vasta vähitellen kehittivät ajatuksen ylimmästä jumaluudesta.³ Toisessa teesissä (*Acc. app. 2/2*) Porthan lieventää tuomiota sanomalla, että pakanakansojen mytologioissa esitetyt ”järjettömät ja häpeälliset valheet jumalista” on helpompi hyväksyä, jos niitä tulkitaan allegorisina viittauksina luonnollisiin tai moraalisiin tosiasioihin. Samaa ajatusta hän toistelee teeseissä vuosilta 1784 ja 1794⁴, ja myyttien allegoriset tulkinnat ovat myös vuonna 1789 ilmestyneen kaksiosaisen väitöskirjan *De usu mythologiae hodierno*⁵ sekä vuonna 1795 julkaistun väitöskirjan *De Pandora Hesiodae*⁶ aiheena. Teesissä *Acc. app. 2/3* Porthan kertoo, että sekä pakanakansojen että kristityn rahvaan harjoittama kuvien ja patsaiden palvonta juontaa juurensa tietämättömyydestä ja taikauskoisuudesta. Harhaoppisuutta esiintyy siis yhtä lailla kristillisten kansojen parissa.

Jälkimmäisessä kolmen teesin kokonaisuuden sisältävässä väitöksessä Porthan sanoo aluksi, että uskonnolla on kiinteä yhteys moraalialueeseen, mikä ilmenee myös pakanauskonnoissa (*Syll. 9/1*). Seuraavaksi hän jatkaa edelläkin esitellyn jumaluuksien allegorisen tulkinnan käsittelyllä: esimerkiksi Mars ja Cupido ovat vertauskuvallisia personifikaatioita sodasta ja rakkaudesta, ihmiselämän keskeisistä asioista. Tämä selittää teesin mukaan sen, miksi pakanauskonnoissa liitettiin jumaliin myös epätäydellisiä ominaisuuksia. (*Syll. 9/2*) Kolmannessa teesissä Porthan esittää tulkinnan jumalien kateudesta ja hirmuvalltiudesta, joilla he vahingoittivat ihmisiä. Kyseessä on vertauskuva ihmiselämän epävarmuudesta ja muuttuvaisuudesta. (*Syll. 9/3*)

Hyvänä esimerkkinä teesien moninaisista ja sekalaisista aihepiireistä on, että yhdessä teesissä Porthan ottaa puheeksi maapallon ulkopuolisen elämän. Teesissä myönnetään, että maapallon lisäksi on luultavasti muitakin asutettuja planeettoja. Pohdintojen esittäminen

¹ *Theses miscellae*, 28.6.1732. Kuva munkeista juopottelevana vitsauksena sopii siihen, että Scarin kritisoi katolista kirkkoa muuallakin ja katsoi, että kirkon toiminta oli tähdännyt pääasiassa maallisen vallan hankkimiseen (Urpilainen 1993, 207–209).

² *Theses miscellaneae*, 13.6.1745. Teesi 27: *Papismus optime refutatur per Historiam*.

³ *OO II*, 497.

⁴ *Bibl. 14/1; Chron. 35/2*. Henrik Hassel on sen sijaan vuonna 1745 ilmestyneessä teesissään ollut sitä mieltä, että vanhat myyttiset tarinat sisältävät sekä historiallisia, eettisiä että fyysisiä totuuksia. Historiallisen totuudenhan Porthan kumoaa. (Hassel, *Theses miscellaneae* 27.6.1745. Teesi 8: *Mythologia antiqua partim veritates historicas, partim morales, partim naturales continet.*)

⁵ *OO X*, 85–119; tästä aiheesta erityisesti 89–90. Kajanto (1984, 129) huomauttaa mainittujen teesien ja tämän väitöskirjan yhteyksistä.

⁶ *OO X*, 372.

näiden asukkaiden ominaisuuksista tuomitaan kuitenkin mielettömäksi toiminnaksi. (*Acc.* 6/3) ”Mielettömyyteen” viittaamisen ensisijaisena kohteena lienee Emanuel Swedenborg (1688–1772), joka kirjoitti mielensä sisäisillä matkoilla näkemistään avaruuden olennoista. Swedenborg kuvasi eri planeettojen asukkaiden ulkonäköä ja elämäntapoja varsin tarkasti esittäen havaintonsa nimenomaan tosina eikä minään filosofisina pohdintoina.¹

Porthanin harhaoppien torjuntaohjelma on teeseissä hyvin edustettuna varsinkin hänen opettajanuransa jälkipuoliskolla, ja hän korostaa sitä tasaisesti myös muissa teksteissään sekä luennoillaan. Hänelle näyttää olevan tärkeintä osoittaa, että liiallinen poikkeaminen hillityn luterilaisuuden poluilta on vaaraksi yhteiskunnalle. Ihanteena on se, että ihmiset viettävät aktiivista seuralämää niin kirkossa kuin muuallakin; luostareihin eristäytyminen tai naimattomuuden vaatimus ei palvele kenenkään etua. Tiedon ja sivistyksen levittämisen vapaus on myös oleellinen osa asiallisen ja hyödyllisen uskonnollisen ilmapiirin ylläpitämistä, mikä on oleellinen osa hänen kasvatustehostelmaansa.

---

¹ Eurooppalaisia pohdintoja maapallon ulkopuolisesta elämästä antiikista 1700-luvun puoliväliin käsittelee Siukonen 2003. Filosofisia kirjoitelmia avaruuden asukkaista oli julkaistu aina antiikista saakka. Ciceron *Somnium Scipionis* oli saanut seuraajikseen mm. Bernard le Bovier de Fontenellen luonnonfilosofisen dialogin *Entretiens sur la pluralité des mondes* (*Keskusteluja maailmojen moninaisuudesta*, 1686) sekä Voltairen (1694–1778) filosofisen tarinan *Micromégas* (1752). Anders Celsius puolestaan julkaisi kaksi tieteellistä väitöskirjaa aiheeseen liittyen. Kuun asuin-
kelvottomuuden hän osoitti fysikaalisin todistein väitöskirjassa *De luna non habitabili* (1740), ja väitöskirjassa *De pluralitate mundorum* (1743) hän pohdiskelee maan ulkopuolista asutusta filosofisista lähtökohdista käsin. Porthanin tarkoittamia ”mielettömyyksiä” ei näissä teoksissa kuitenkaan varsinaisesti esitetty. Porthan mainitsee Swedenborgin nimeltä eräässä teesissä ja viittaa ”hänen näkyjensä julistajiin” (*Syll.* 11/7).

7. YHTEISKUNNALLISIA KYSYMYKSIÄ

7.1. LAINSÄÄDÄNNÖN JA RANGAISTUSTEN PERIAATTEET

Porthan toteutti yhteiskunnallisen kasvatuksen tavoitettaan myös laatimalla teesejä oikeustieteellisistä kysymyksistä. Suolahti (1901, 176) toteaa, että oikeustieteellisten teesien paljoutta saattaa osaltaan myös selittää Porthanin läheinen ystävyys ja yhteistyö lainopin professori Matthias Caloniuksen kanssa. 1700-luvun oikeustiede perustui ennen kaikkea luonnonoikeudelliseen ajatteluun, joka oli loogisuudessaan ohittanut vielä 1600-luvulla vallassa olleen roomalaisen oikeuden auktoriteettiaseman.¹ Erään Porthanin teesin mukaan siviilioikeuden (*ius civile*) tutkimus on edistänyt luonnollisen oikeuden tuntemusta, mutta siitä huolimatta siviilioikeutta tulee tutkia ja kehittää nimenomaan luonnollisen oikeuden oppien perusteella (*Chron.* 21/5). Kahdessa myöhäisessä teesissään Porthan käsittelee myös muuta oikeustieteen historiaa. Hän toteaa, että attikalainen oikeus vaikutti roomalaiseen ja roomalainen oikeus puolestaan nykyisiin lakeihin, joten attikalaisen ja roomalaisen oikeuden tuntemus on tärkeää sekä oikeustieteelle että myös monille muille tieteenaloille (*Syll.* 4/1). Hän viittaa samana vuonna (1803) myös Lykurgoksen lakeihin, jotka olivat hänen mukaansa puutteellisia kansalaisten menestymisen edistämisen kannalta (*Syll.* 9/8). Ensin mainittu teesi on samalla kannanotto oppihistorian tärkeyden puolesta ja molemmat teesit osoittavat, että Porthanin humanistinen, lähteiden tarkastelua painottava ajattelu ulottuu myös hänen oikeustieteelliseen opetukseensa. Lainsäädännön tuntemus esimerkiksi auttaa selvittämään kansakunnan mielenlaatua, tapoja ja sivistyneisyyden astetta, kuten hän eräässä teesissään toteaa (*Chron.* 23/8). Porthan esittää myös lentävän lauseen ”jokaisen tavat muokkaavat hänen kohtaloaan” (*sui cuique mores fingunt fortunam*) ja lisää, että tämä pätee yhtä lailla yhteiskunnallisella tasolla ja koskee myös lainsäädäntöä (*Bibl. app.* 2/6).²

Luonnonoikeuden luennoilta tehdyt muistiinpanot ovat vuodelta 1793. Niissä esiintyviä aiheita Porthan käsittelee teeseissäänkin pääosin vasta 1790-luvun aikana. Varhaisemmilta ajoilta on muutamia teesejä, joissa hän käy läpi vapauden käsitettä ja lakien suhdetta siihen. Vuonna 1784 hän toteaa, että lait, jotka estävät ihmistä vahingoittamasta itseään, eivät mitenkään loukkaa tämän vapautta (*Bibl.* 14/3). Vapauden käsitteen monitulkintaisuus on valittelun aiheena vuonna 1787 teesissä, jossa hän vertaa sen vaikeaselkoisuutta onnellisuuden käsitteeseen (*Bibl.* 21/7). Kansalaisten vapaus perustuu viisaisiin lakeihin, eikä kuninkaan valta-asema ole ristiriidassa tämän vapauden kanssa (*Chron.* 16/5, v. 1790). Samalta vuodelta on teesi, jossa Porthan sanoo, että lain ulkopuolella elämisen pitäminen vapautena ilmentää typerää käsitystä vapaudesta (*Chron.* 18/7). Vuonna 1791 hän toteaa, että lakien tulee kyetä suojelemaan ihmisiä vääryyksiltä, jolloin ne edistävät yhteiskunnallista rauhaa parhaiten (*Chron.* 23/7). Vuonna 1792 Porthanilta ilmestyi vielä kaksi miltei identtistä teesiä,

¹ Pölönen 2002, 150–151.

² Kyseistä lausahdusta siteeraavat antiikin auktoireista esimerkiksi Cornelius Nepos (*Att.* 11, 6) ja Cicero (*parad.* 34).

joiden mukaan lait ovat sitä parempia, mitä paremmin ne mahdollistavat yhteiskunnan menestymisen ja mitä vähemmän ne heikentävät ihmisten vapautta.¹

Porthanin ajalle tyypillinen näkemys oli, että rikollisuutta torjutaan tehokkaimmin oikeanlaisella valistuksella ja kasvatuksella. Rikosten ennaltaehkäisyssä painotettiin rikollisuuden syiden poistamista; ihmisille oli tarjottava mahdollisuus ansaita elantonsa kunniallisilla tavoilla.² Teeseissä Porthan korostaakin toistuvasti, että lakien ja rangaistusten tarkoituksena tulee olla rikosten ehkäiseminen. Hän viittaa esimerkiksi klassiseen periaatteeseen ”rangaistukset harvoille, pelko kaikille” (*poena ad paucos, metus ad omnes*; *Chron.* 26/9).³ Tätä hän käyttää myös perusteluna rangaistusten julkisen toimeenpanon suosittelulle (*Chron.* 45/6). Poikkeuksellisen pitkässä teesissä vuodelta 1788 hän esittää, että vielä viisaita lakeja ja rangaistuksiakin arvokkaampia toimenpiteitä ovat sellaiset, jotka vähentävät rikollisuuden johtavia tekijöitä. Näistä hän mainitsee esimerkkeinä toimettomuuden ja köyhyyden vähentämisen eli kunniallisten elinkeinojen harjoittamisen mahdollistamisen. (*Chron.* 8/6) Tähän liittyy myös teesi, jossa hän myöntää, etteivät viisaimmatkaan lait voi estää kaikkia rikoksia (*Chron.* 55/6). Kahdessa peräkkäisessä teesissä vuodelta 1794 Porthan painottaa ensin koulutuksen ja muiden valtiollisten toimenpiteiden merkitystä rikosten ehkäisyssä (*Chron.* 34/6) ja sen jälkeen toistaa huomion rikollisuuden syiden poistamisesta (*Chron.* 34/7). Nämä teesit ovat ilmestyneet seuraavana vuonna kuin luonnonoikeuden luentojen muistiinpanot on kirjoitettu ylös. Se koostuu yhdeksästä teesistä, joiden aiheet ovat luonnonoikeudellisia ja/tai talousopillisia, joten tästä väitöksestä muodostuu yhteiskunnallinen teemakokonaisuus.⁴

Eräässä vuonna 1793 eli luonnonoikeuden luentojen vuonna ilmestyneessä väitöksessä on kaksi teesiä, joiden aiheena on lakien ja rangaistusten ennaltaehkäisevyys. Ensimmäisessä Porthan esittää Platonin ajatuksen: ”Ei ole viisasta rangaista siksi että on tehty väärin, vaan siksi että ei tehtäisi väärin”. (*Chron.* 32/3)⁵ Samaan periaatteeseen viittaa myös Johan Bilmark teesissään vuodelta 1771.⁶ Toisessa teesissä Porthan huomauttaa, että lakien säätämässä ja muussa valtion hallinnossa on viisaampaa välttää vääryyksien tapahtumista kuin kosta jo tapahtuneita (*Chron.* 32/6). Rangaistusten vaikutusta niiden varsinaisen kohteen eli rikollisen itsensä parantamiseksi on kuitenkin myös pidettävä huolellisesti silmällä, kuten Porthan korostaa erään toisen väitöksen kahdessa peräkkäisessä teesissä.⁷ Nämä näkökohdat sopivat perusteluiksi erälle aikaisemmalle teesille, jossa hän esittää,

¹ *Chron.* 26/8; *Chron.* 28/6.

² Ikonen 1997, 143.

³ Tätä sanontaa on käyttänyt esimerkiksi Cicero (*Cluent.* 128: *Statuerunt enim ita maiores nostri ut, si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortito in quosdam animadverteretur, ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret.*), ja se tunnetaan myös englantilaisen oikeusoppineen Sir Edward Coken (1552–1634) juridisena maksimina.

⁴ Muut teesit ovat *Chron.* 34/1: siirtokunnat; *Chron.* 34/2: luonnontila; *Chron.* 34/3: työhön kannustaminen; *Chron.* 34/4: vanhempien kasvatusvelvollisuus; *Chron.* 34/5: vankilat; *Chron.* 34/8: talousoppi; *Chron.* 34/9: sodankäynti.

⁵ Tähän Platonin opetukseen viittaa esim. Seneca (*dial.* 3, 19, 7): *nam, ut Plato ait, nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur.*

⁶ *Caussa indigentiae publicae in non-notabili pecuniarum defectu*, 17.5.1771. Teesi 5: *Sic etjam canonem huncce veteribus probatum rectum iudicamus: Nullus sapiens punit, quia peccatum est, sed ne peccet.*

⁷ *Chron.* 46/1 ja *Chron.* 46/2 (1797).

että rankaisematta jättäminen ei suinkaan ole oikeudenmukaisuuden tai laupeuden osoitus (*Chron.* 20/4). Porthan vetoaakin toisaalla myös Ciceron toteamukseen, jonka mukaan ”toivo selvitä rangaistuksetta on suurin houkute pahantekoon”. Tämän perusteella hallitsijan liiallinen lempeys on haitaksi valtiolle. (*Chron.* 48/5; *Cic. Mil.* 43)

Rankaisemisen teoriaan liittyy oppi syyksilukemisesta (*imputatio*). Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa määritellään kolme erityyppistä syyllisyyttä eli tekijyyttä: fyysinen (*caussa mere physica*), moraalinen (*caussa mere moralis*) ja fyysis-moraalinen (*caussa et physica et moralis*). Syyllinen voi olla pelkästään teon tekijä, pelkästään sen suunnittelija ja teettäjä tai molempia. Brunnmarkin (1778, 18–19) jako sisältää vain kaksi ensin mainittua syyllisyyssyyppiä, jotka hän lisäksi määrittelee eri tavalla: moraalinen syyllisyys sisältää tietoisuuden ja tahallisuuden (*”sciens & volens”*), mutta fyysinen syyllisyys ei. Fyysistä tekijää ei voi syyttää teosta, koska hän on ikään kuin syyntakeeton. Esimerkkinä mainitaan koira, jota ihminen yllyttää jonkun kimppuun; ihminen on moraalinen ja koira fyysinen tekijä. Porthanin luentojen muistiinpanoissa todetaan, että toisten tekoihin ei voi olla syyllinen, paitsi jos on osallisena teosta, jolloin syyllisyys on yhtäläinen.¹ Saman huomion hän esittää teesissä *Chron.* 11/4: ”Ihmiset, jotka eri tavoin ovat johonkin toimintaan osallisia ja ovat vaikuttaneet siihen enemmän tai vähemmän, ovat yhteisesti syyppäitä toiminnan päämäärän saavuttamiseen.” Teosta voi syyttää vain sen tekijää, toteaa Brunnmak.² Tämän mainitsee myös Porthan kahdessa teesissään. Ensimmäisessä hän puhuu pakanakansoista, joiden keskuudessa noudatetaan barbaarista käytäntöä: rangaistaan lapsia näiden vanhempien tekemistä rikoksista (*Chron.* 18/8). Jälkimmäisessä hän viittaa saman käytännön epäoikeudenmukaisuuteen ja toteaa, että muiden tekemistä rikkomuksista rankaiseminen on harkitsematonta tyranniaa (*Chron.* 24/8). Hän kumoo myös väitteen, jonka mukaan toisten tekemän teon jälkiä peittelevää voidaan syyttää kyseisestä teosta, koska hän muka toiminnallaan osoittaa hiljaista hyväksyntää teolle (*Acc. prol.* 4). Teesissä kumottava väite on jälleen Brunnmarkin esittämä.³ Luonnonoikeuden muistiinpanoissa todetaan jopa, että tämä oppi on täysin väärä ja jumalanpilkkua sekä korostetaan, että syyllisyys edellyttää osallisuutta rikokseen.⁴ Oikeuskäytännöt ovat aiheena vielä yhdessä teesissä, jossa Porthan toteaa, että selvästi aikaisemmin tapahtuneiden asioiden käyttäminen rikosten puolustamisessa on sopimatonta (*Acc.* 7/3).

Teesissä *Acc. prol.* 6 Porthan sanoo, että oikeus näyttää usein ankarammalta toisia kohtaan kuin toisia, mutta sen luonto on aina hyväntahtoinen. Luonnollinen laki on Jumalalta peräisin; se on vapaan toimintamme normi, jonka Jumala on tuonut tietoisuuteemme järjen keinoin.⁵ Luonnolliseen lakiin sisältyy luonnollisia rangaistuksia ja palkintoja. Poliittiseen eli ihmisen säätämään lakiin sen sijaan liittyy säädetyjä rangaistuksia.⁶ Tähän luentomuistiinpanoissa olevaan opetukseen Porthan viittaa vuonna 1797 ilmestyneessä teesissä

¹ OO II, 354–355.

² Brunnmak 1778, 18: ”*Factum nemini imputari potest, nisi ejusdem auctori.*” [kursiivi Brunnmarkin]

³ Brunnmak 1778, 21: ”*Qui aliorum vestigia premit, similia patrando, consensu tacito facta illorum comprobant; quare & haec ipsi imputari possunt, saltem in foro Divino.*”

⁴ OO II, 356.

⁵ OO II, 358: ”*Lex naturae est norma actionum liberarum, nobis a Deo per rationem communicata.*” Määritelmä on suora lainaus Brunnmarkilta (1778, 28).

⁶ OO II, 359.

Chron. 45/7, jonka mukaan luonnollisten rangaistusten olemassaolon kieltäminen osoittaa tietämättömyyttä Jumalan viisaudesta ja hyvyydestä, ihmisluonnosta sekä luonnollisesta laista. Samana vuonna ilmestyneessä teesissä *Chron.* 43/6 hän toteaa, että uskonnolla on merkittävä rooli ihmisten tekemisessä alttiimmiksi lain noudattamiseen. Seuraavassa teesissä hän jatkaa, että uskonnon ja vanhempien kunnioitus on tärkeää oppia jo nuorena, jotta ihmisistä kasvaisi kuuliaisia lakia ja viranomaisia kohtaan (*Chron.* 43/7). Myös hallintovallan perustaksi tarvitaan uskontoa, on Porthan jo eräässä aikaisemmassa teesissään huomauttanut (*Chron.* 28/5). Täten uskonto, lainsäädäntö ja hallinto kietoutuvat toisiinsa jakamattomaksi kokonaisuudeksi, kuten Porthanin opetuksessa muissakin aiheissa usein tapahtuu.

Erilaisten rangaistusmuotojen käsittely teeseissä liittyy tiiviisti ajankohtaisiin aiheisiin. Kustaa III oli vuonna 1772 kieltänyt kidutuksen käytön rikoksesta epäillyn kuulustelussa. Epäilty saatettiin kuitenkin määrätä vankilaan tai pakkotyöhön tunnustusta odoteltaessa. Vankiloiden epäinhimilliset olosuhteet olivat kirjoittelun aiheena *Åbo Tidningar* -lehdessä, ja erityisesti tutkintavankien säilyttämistä näissä kylmissä ja pimeissä loukoissa paheksuttiin.¹ Porthan viittaa näihin ongelmiin kahdessa teesissä, jotka ovat vuosilta 1787 (*Chron.* 4/5) ja 1794 (*Chron.* 34/5). Molemmissa hän esittää, että vankiloiden julmat olosuhteet eivät sovi sivistysvaltion toimintaperiaatteisiin ja huomauttaa, ettei tutkintavankeja tulisi säilyttää tällaisissa paikoissa. Kidutusta Porthan käsittelee teesissä vuodelta 1789. Hän sanoo, että tunnustukseen pakottaminen kiduttamalla on epäinhimillistä mutta myöntää, ettei kiduttamista voi kokonaan tuomita kaikissa tapauksissa, esimerkiksi silloin, kun varas kieltäytyy kertomasta, minne on piilottanut varastamansa rahat (*Chron.* 13/7). Teesistä voi päätellä, ettei kidutuksen käyttämistä kuulustelukeinona oltu kokonaan hylätty kuninkaan kiellosta huolimatta. Edellytyksenä kuitenkin on, että syyllisyys on jo todettu, mutta teon seurauksiin voi vaikuttaa. Porthanin mainitsema esimerkki on kummastuttava; onko varastetun rahan kadoksissa oleminen todellakin niin vakava tilanne, että se oikeuttaa epäinhimillisyyttä lähentelevän käytännön toteuttamiseen?

Yksi teeseissä käsiteltävä rangaistusmuoto on maastakarkoitus. Vuonna 1803 ilmestyneessä teesissä Porthan toteaa, että sitä tulisi pitää oikeutettuna ainoastaan joidenkin rikosten tapauksessa, jottei muita kansoja (eli niitä, joiden keskuuteen rikollinen karkotetaan) kohtaan tehtäisi vääryyttä (*Syll.* 4/4). Samassa väitöksessä on muitakin juridiikkaan liittyviä teesejä, kuten edellä esitelty väittämä attikalaisen ja roomalaisen oikeuden annista modernille oikeustieteelle (*Syll.* 4/1) sekä merialueiden hallintaa (*Syll.* 4/2) ja hallitsijan lainsäädäntö- ja armahdusoikeutta (*Syll.* 4/5) käsittelevät teesit. Niitä puolustanut Abraham Paehrman suoritti oikeustieteen kandidaatin tutkinnon Turussa ja lähti sitten Uppsalaan opiskelemaan oikeustiedettä. Teesien aihepiiripainotus näyttäisikin liittyvän väittelijän akateemiseen suuntautumiseen.

Kuolemanrangaistus oli käytössä Ruotsin rikoslaissa Porthanin aikana, ja teloituksia pantiin täytäntöön myös Turussa.² Kuolemanrangaistus on kaikkiaan neljän teesin aiheena. Ensimmäiset niistä ovat ilmestyneet vasta vuonna 1797, jolloin Porthan käsittelee aihetta kahdessa peräkkäisessä teesissä. Hän toteaa kuolemanrangaistuksen olevan joissain tapa-

¹ Ikonen 1997, 151.

² Ikonen 1997, 158. Ikonen mainitsee esimerkkinä vuoden 1805, jolloin Turussa mestattiin yhteensä seitsemän ihmistä.

uksissa ainoa keino suojella ihmisiä joidenkin ihmisten parantumattomalta pahuudelta (*Acc.* 3/2), mutta sitä tulisi käyttää ainoastaan julkista turvallisuutta uhkaavien rikosten tapauksessa (*Acc.* 3/3). Hän jatkaa vielä, että viisaat viranomaistoimenpiteet voivat estää monia rikoksia, joita ankaratkaan rangaistukset eivät ehkäise (*Acc.* 3/4). Tällä hän viittaa edellä käsiteltyihin toimenpiteisiin esimerkiksi köyhyyden poistamiseksi. Vuonna 1803 Porthan toistaa, että kuolemanrangaistus tulee määrätä ainoastaan vakavista ja yleistä rauhaa sekä turvallisuutta uhkaavista rikoksista. Kuolemanrangaistuksia määrätään usein ja kevyidenkin epäilysten vuoksi, mikä on julkisen vapauden sekä turvallisuuden käyttämistä sortovallan tekosyynä. (*Acc.* 6/7) Samana vuonna Porthan esittää, että julmat rangaistukset ovat ihmisyyden vastaisia ja poliittisesti epäviisaita, mutta kuolemanrangaistusten kaikkinaisen hylkääminenkin ei palvelisi valtion etua eikä ole ihmisten välisen luonnollisen tasa-arvoisuuden edellytys (*Syll.* 7/3). Tätä tasa-arvoa (*aequalitas naturalis*) hän on käsitellyt myös aikaisemmassa teesissä. Ihmiset ovat luonnollisen lain mukaan tasa-arvoisia, mutta yhteiskunnallinen tasa-arvoisuus on eri asia; luonnolliseen tasa-arvoisuuteen ei kuulu kaikkien ihmisten omaisuuden ja auktoriteettiaseman tasapäistäminen (*Chron.* 46/5).

Lainopillisten seikkojen esittäminen teeseissä heijastelee sitä, kuinka tärkeää kaikkien yhteiskunnan (sivistyneistön) jäsenten on ymmärtää lakien säätämisen ja rangaistusten toimeenpanon taustalla vallitsevia periaatteita. Porthan noudattaa oman aikansa ajatuksia suhtautumalla varauksellisesti julmiin rangaistuksiin mutta toisaalta tietyissä tapauksissa hyväksymällä ne välttämättömin. Tärkeintä on kuitenkin rikollisuuden ehkäiseminen, joka tapahtuu sosiaalista oikeudenmukaisuutta kehittämällä.

7.2. HALLINNOLLISET AIHEET

Porthan opettaa luennoilla, teeseissä ja väitöskirjoissa yhteiskuntatilaan liittyviä hallinnon, sopimuksien ja valtaoikeuksien teoreettisia taustoja. Vertailukohteeksi sopii, mitä Klinge (1989, 17–18) esittää historian ja moraalin professori Johan Bilmarkin luonnonoikeudellisen opetuksen ydinsisällöistä. Bilmark oli luonnonoikeuden keskeisin edustaja Turun akatemiassa ja hänen johdollaan 1700-luvun lopulla suoritetuissa tutkintokuulusteluissa kysyttiin pöytäkirjojen mukaan seuraavia kysymyksiä: ”Mikä on yhteiskunnan perusta? Mikä on laki? Mikä on sopimus? Mikä on vala?” Porthanin luonnonoikeuden opetus keskittyi pitkälti samoihin oikeusfilosofisiin kysymyksiin, kuten tässä osiossa tullaan havaitsemaan. Lakiin liittyviä näkökohtia on käsitelty jo edellisessä osiossa.

Porthanin luentojen mukaan omistusoikeus (*dominium*) ja sopimus (*pactum*) ovat perustana ns. hypoteettisille täydellisille velvollisuuksille (*officia perfecta hypothetica*). Nämä velvollisuudet koskevat vain erikseen määriteltyjä tilanteita erotuksena absoluuttisista täydellisistä velvollisuuksista (*officia perfecta absoluta*), jotka koskevat kaikkia ihmisiä.¹ Omistusoikeus ei perustu sopimukseen vaan luonnolliseen tosiasiaan, jonka mukaan ihmisellä on omistusoikeus oman työnsä tuloksiin; tätä Locken oppia omistusoikeudesta puolustetaan

---

¹ OO II, 416.

selväsanaisesti etenkin väitöskirjassa *De dominio* (1798).¹ Näitä luonnonoikeuden keskeisiä oppeja käsitellään teeseissäkin jo varhain. Vuonna 1772 Porthan viittaa Lockeen: ”Omistusoikeuden perustana pidämme aiheellisesti kuuluisaa Lockeä seuraten sitä luonnollista oikeutta, mikä kullakin on työhönsä ja sen avulla hankkimiinsa hyödykkeisiin.” (*Bibl.* 2/5) Saman väitöksen seuraavassa teesissä hän sanoo, että kiista meren omistusoikeudesta on silkkaa *logomakhiää* (*Bibl.* 2/6). Meren omistusoikeuden järjettömyyteen Porthan viittaa toistamiseen vuonna 1803 teesissä, jonka mukaan kaikkien tulee saada tasapuolisesti hyödyn- tää merialueita elinkeinonaan (*Syll.* 4/2). Jo Algot Scarin on teesissään vuodelta 1748 toden- nut, että merialueiden yksityisomistus ei ole mahdollista eikä suositeltavaa.² Porthanin luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa perustellaan tätä näkemystä: omistusoikeus perustuu työhön ja että esimerkiksi merta ei voi omistaa, jollei sitten ole itse omalla työllään jotenkin luonut sitä tai esimerkiksi saattanut sitä purjehduskelpoiseksi.³

Teesissä *Chron.* 37/6 Porthan esittää soveltaen, että asioiden hankkiminen omalla työllä tuottaa suurimman vapauden ja itsenäisyyden muiden mielivallasta. Tärkeä tekijä on myös se, että oppii tyytymään vähään. Hän käyttää Locken omistusoikeusoppia myös Jumalan vallan perustelemiseksi: Jumala on luonut maailman ja hallinnoi sitä, joten hänellä on omistusoikeus luomakuntaansa (*Bibl.* 4/3: *Principium enim simplicissimum videtur, ut “in sua quisque opera dominium habeat”*). Kaikesta päätellen Porthan on pitänyt tärkeänä, että hänen opiskelijansa tuntevat omistusoikeuden filosofista ja teoreettista taustaa. Kahdessa teesissä hän mainitsee, että omistusoikeus ei perustu sopimukseen, vaan ennemminkin sopimusten taustalla on teoria omistusoikeudesta (*Bibl.* 13/2, *Bibl.* 17/3). Sopimuksen määritelmä on luonnonoikeuden luentomuistiinpanojen mukaan ”kahden tai useamman osapuolen yhteisymmärrys (*consensus*) jonkin sitoumuksen tekemisestä tai purkamisesta”, ja omistusoikeuden ensisijaisena ominaisuutena on, että siitä voidaan luopua tai se voidaan siirtää. Sopimusten pätevyys edellyttää osapuolten täyttä ymmärrystä, tietoisuutta, rehellisyyttä, vapaaehtoisuutta, sovittavan asian laillisuutta ja vastavuoroista yhteisymmärrystä.⁴ Eräässä teesissä Porthan toisaalta esittää, että vaikka väkivalloin ja epäoikeudenmukaisesti luodut sopimukset eivät ole sitovia, joutuu niitä kuitenkin usein noudattamaan, jotta voisi menestyä elämässä (*Chron.* 10/5: *saepe tamen nostra postulat felicitas, ut ea servemus*). Monessa asiassa Porthan oli periaatteen mies, mutta tämän esimerkin perusteella hän osasi suositella myös joustavaa suhtautumistapaa luonnonoikeuden oppeihin.

Valojen vannomista käsittelevä opetuskin liittyy luonnonoikeuden sopimusteorioihin. Porthanin luentojen muistiinpanoissa painottuu erityisesti Jumalan rooli valojen vannomisessa. Vannojan tulee uskoa Jumalaan, jotta vala olisi luotettava. Valoja ei saa käyttää kevyin perustein eikä liian usein. Muistiinpanoissa moititaan käytäntöä, jonka mukaisesti vannotaan käsi lakikirjalla; parempi olisi, jos käytettäisiin Raamattua vannomisen välikappaleena ja suhtauduttaisiin valoihin muutenkin mahdollisimman suurella kun- nioituksella ja juhlavuudella. Kiellettyjä (eli Jumalan lain vastaisia) asioita koskevat valat

¹ OO XI:2, 301–317; Pietarinen 2003, xxix–xxx. Samana vuonna ilmestyi myös väitöskirja *De fundamento obligationis pactorum perfectae*, jossa käsitellään sopimusten sitovuutta (OO XI:2, 333–345).

² *Theses miscellaneae*, 8.7.1748. Teesi 9: *Oceanus in privatam abire proprietatem nec potest, nec debet*.

³ OO II, 430–431.

⁴ OO II, 417; 419–420.

eivät ole sitovia.¹ Neljässä Porthanin teesissäkin esiintyy huomioita valojen vannomisesta. Ensimmäinen niistä on ilmestynyt vuonna 1792. Siinä Porthan esittää samoin kuin luentomuistiinpanoissa, että kiellettyjä asioita koskevat valat eivät ole sitovia (*Chron.* 25/4). Hän toteaa, että ainoastaan uskonnon kahleet tekevät valoista luotettavia (*Chron.* 35/5). Ihmisillä saa vannottaa vain sellaisia asioita, jotka he kykenevät myös toteuttamaan, jotteivät he joutuisi noudattamaan valoja huolimattomasti (*Chron.* 40/5). Viimeisessä teesissä (vuodelta 1800) Porthan toistaa luennoilta tutun ajatuksen, jonka mukaan valojen pyhyyden ja tehokkuuden varmistamiseksi niitä on käytettävä harkiten ja juhlallisen välikappaleen (lakikirja tai mieluummin Raamattu) avustuksella (*Acc.* 8/5). Porthan siis käy teeseissä läpi keskeisimmät luonnonoikeuden luentomuistiinpanojen opetukset valojen vannomisesta. Nämä neljä teesiä vaikuttavat suorastaan suunnitelmallisesti laadituilta, vaikka ne ovat ilmes-
tyneet hajallaan kahdeksen vuoden ajanjaksolla.

Perinnöt ja testamentit ovat omistusoikeuden siirtämisen alalajeja, mutta ne eivät ole luonnonoikeudellisia vaan siviilioikeudellisia toimenpiteitä.² Keskustelut testamenttien perustumisesta luonnolliseen lakiin tuomitaan sekä luentomuistiinpanoissa³ että teesissä (*Chron.* 18/6) pelkäksi *logomakhiaksi*; Porthanin mukaan kyseessä on väärinkäsitys, joka johtuu siitä, ettei testamentin ja lahjoituksen välistä eroa ole ymmärretty kunnolla. Esimerkiksi Algot Scarin totesi teesissään vuonna 1745, että testamenttien perustuminen luonnonoikeuteen on ”ratkaisematon kysymys”.⁴ Porthanille ratkaisu oli kuitenkin selvä. Kiinteistöjen ja maatilojen perinnöllistä omistusoikeutta hän puolustaa vuonna 1800 ilmestyneessä teesissä *Acc.* 8/4.⁵ Teesi on seurausta vuonna 1798 ilmestyneestä väitöskirjasta *De jure hereditatis privatae in republica pernecessario*, jossa viitataan viimeaikaisten ranskalaisten filosofien esittämiin väitteisiin, joiden mukaan etenkin maaomaisuuden periytyminen olisi haitaksi valtiolle.⁶ Aikaisemmassakin teesissä Porthan on jo todennut, että vallan jakaminen nautintaoikeuteen (*usufructuarium*) ja perittyyn (*patrimoniale*) oikeuteen on järjetöntä ja haitallista (*Chron.* 9/5, v. 1788).

Kahdessa varhaisessa teesissään Porthan käsittelee koron ottamista. Ensimmäisessä hän esittää, että on ristiriitaista kieltää koron ottaminen lainatuista rahoista mutta kuitenkin sallia voiton kerääminen vuokralle annetuista tiluksista (*Bibl.* 5/6, v. 1773). Jälkimmäisen teesin mukaan kohtuullisen koron vaatiminen niiltä, jotka käyttävät lainaamiaan varoja voiton tuottamiseen, on luonnollisen tasaveraisuuden mukaista (*Poes.* 5/4, v. 1778). Myös Henrik Hassel on vuonna 1745 esittänyt, että kohtuullisen koron ottaminen on luvallista.⁷ Porthan puolustaa samaa näkemystä luonnonoikeuden luennoillaan yhtyen Brunnmarkin

---

¹ OO II, 423–426.

² OO II, 439; 442.

³ OO II, 440–441.

⁴ *Theses miscellae historico-civiles*, 1.6.1745. Teesi 9: *Testamenta, quae post mortem nostram vim suam primum exserunt, utrum jure Nat. praecepta sint, nec ne, anceps quaestio est.*[...]

⁵ Saman väitöksen edeltävässä teesissä (*Acc.* 8/3) on viitattu yksityisomistuksen luonnollisuuteen ja luostareissa harjoitetun yhteisomistuksen haitallisuuteen ihmiselämälle; ks. luku 6.4.

⁶ OO XI:2, 382.

⁷ *Theses miscellanae*, 27.6.1745. Teesi 21: *Usuras modicas illaesa conscientia accipere & poscere fas est.*

oppikirjassa esitettyihin ajatuksiin.¹ Porthan ei näytä käyvän tätä kysymystä läpi mitenkään erityisen laajasti, mutta se on kuitenkin asia, joka kuuluu tiiviisti perusopetukseen esiintyen hänen luennoillaan, teeseissään, oppikirjassa sekä edeltäjä Hasselin teeseissä.

Teeseistä löytyy viittaus isän valtaan, jossa Porthan huomauttaa, että hallitsijan vallan perustetta ei tule johtaa isän vallasta (*Chron.* 45/9). Yhteiskunnallinen vallankäyttö perustuu itse asiassa hallitsijan ja alamaisten väliseen sopimukseen, jossa toteutuu yhteisymmärrys (*consensus*). Tämä Porthan toteaa jo teesissä *Bibl.* 5/7 vuodelta 1773. Myöhemmässä teesissä (*Bibl.* 13/3, v. 1784) hän viittaa ”joidenkin viimeaikaisten filosofien ja etenkin Humen” esittämään kritiikkiin tätä vastaan. Sopimuksesta juontuvaa vallankäyttöä ei teesin *Chron.* 23/6 mukaan voi pitää luonnollisen tasa-arvoisuuden vastaisena. Myös yksimielisyydestä esitettyihin virheellisiin teorioihin Porthan puuttuu sekä teesissä *Bibl.* 8/8 että luonnonoikeuden luennoilla. Teesin mukaan yksimielisyyden jakaminen ”muodostettuun” (*formatus*) ja ”ennalta oletettuun” (*praesumptus*) on ymmärtämättömyyden osoitus. Luentomuistiinpanoissa selvennetään, että *consensus formatus* on todellisuudessa *consensus verus*. Oppikirjan kirjoittajan (Petrus Brunmark) käyttämää käsitettä *consensus praesumptus* nimitetään sen sijaan muistiinpanoissa useita kertoja tarpeettomaksi ja asiattomaksi.² Esivallan rankaisuoikeus perustuu erään Porthanin teesin mukaan luonnolliseen oikeuteen, jonka nojalla kuka tahansa saa käyttää voimakeinoja hillitäkseen rauhan rikkojia. Tämä luonnontilassa voimassa oleva oikeus on siirretty hallitsijalle yhteiskuntasopimuksen kautta. (*Acc.* 6/6) Samaa oikeuteen Porthan viittaa myös teesissä, jossa hän kumoo väitteen, että oman maineen suojeleminen vastustajan tappamisella olisi (luonnontilassa) sopimatonta (*Bibl.* 14/2). Tämä Porthanin mukaan virheellinen näkemys on Brunmarkilta peräisin, ja luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissakin mainitaan, että oppikirja erehtyy tässä asiassa.³

Porthan suhtautui kriittisesti Ruotsin kuningashallintoon etenkin 1790-luvulla, mutta kuninkuutta sinänsä ei laajamittaisesti kyseenalaistettu Turun akatemian piireissä ja Porthanin osoitti pohjimmiltaan lojaaliutta valtakunnan johdolle.⁴ Teesissä *Syll.* 4/5 hän toteaa tätä heijastellen, että erivapaus lakien määräyksistä sekä rangaistusten armahtamisen valta kuuluu ilman muuta hallitsijalle, mutta näitä vapauksia tulee käyttää harkiten ja säästeliäästi. Teesissä on vielä lisäys, jonka mukaan hallitsijaa ei saa houkutella hyödyntämään erivapauksiaan perusteetta. Jo vuonna 1775 – jolloin Kustaa III vieraili Turun akatemiassa⁵ – Porthan käsittelee hallitsijan velvollisuuksia teesissään. Yhteiskunnan menestys riippuu yksittäisten kansalaisten menestyksestä, ja hallitsijan maine, kunnia ja alamaisilta saama rakkaus perustuu hänen kykyynsä puolustaa ja edistää kansalaisten hyvinvointia (*Russ.* 2/7). Ajatus yksilöiden hyvinvoinnin yhteydestä kansakunnan menestykseen esiintyy Porthanilla myös kahdessa vain kolmen viikon välein ilmestyneessä teesissä vuodelta

¹ OO II, 448; Brunmark 1778, 107: ”Usuram sumere non prohibet Lex Nat. aequum enim est, ut lucri, quod ex rebus meis alius sibi fecerit, partem aliquam mecum communicet. Usuram accipere non magis injustum est, quam mercedem pro praestita opera exigere.”

² OO II, 356; 419; 432; 443. Brunmark 1778, 21. Myös väitöskirjassa *De consensu* (1795; OO XI:2, 235) Porthan käsittelee aihetta ja huomauttaa, että luonnonoikeuden oppikirjoissa on tapana tehdä teesissäkin mainittu jako.

³ Brunmark 1778, 77: ”Famam & existimationem cum caede obtrectatoris tueri, absonum est.” OO II, 404: ”Auctor har åter här underligen och otydiligen raisonerat.”

⁴ Koskimies 1956, 207; Manninen 2008, 244.

⁵ Koskimies 1956, 228.

1795.¹ Porthan esittää teeseissä myös näkemyksiään hallintomuodon valinnasta. Ensimmäisessä hän puolustaa sanontaa ”paras hallintomuoto on se, mikä parhaiten hallitaan” (*HBorg. 2/5: Non male dicitur, eam Regiminis formam esse optimam, quae optime administratur*). Jälkimmäisessä hän erittelee asiaa tarkemmin; on otettava huomioon, mikä olisi itsessään paras ja mikä taas kyseisen kansan ja olosuhteiden kannalta otollisin. Hän lisää, että hyvät tavat auttavat kansaa menestymään myös epäsuotuisan hallinnon alaisena, mutta tapojen rappeutuessa ei paraskaan lainsäädäntö riitä turvaamaan hyvinvointia. (*Acc. app. 2/4*) Teesissä *Chron. 7/4* Porthan määrittelee despoottisen hallintomuodon sellaiseksi, joka ei perustu pysyviin ja vakaisiin lakeihin vaan hallitsijan esteettömälle mielivallalle. Tällaista yksilön turvallisuutta ja vapautta uhkaavaa tilaa on teesin mukaan ehkäistävä suosimalla aristokraattista, demokraattista ja monarkistista hallintomuotoa. Hallitsijan valtaa ei kuitenkaan voi varsinaisesti rajoittaa; Porthan moittii näkemystä, jonka mukaan hallitsijalle olisi annettava sellainen valta, mikä mahdollistaisi hyvien asioiden saavuttamisen mutta estäisi aiheuttamasta pahaa (*Chron. 45/10*). Hallintomuotoon liittyy vielä teesi, jossa Porthan sanoo, että ”sen tie kohti kunniaa on hyvin liukas, joka tukeutuu kansanjoukkojen mieliteeseen” (*Chron. 47/6*).

Yhteiskuntasopimukseen on viitattu jo edellä käsitellyissä teeseissä. Lisäksi Porthanin uran myöhäisempinä aikoina ilmestyneissä teeseissä on paljon keskustelua yhteiskuntatilasta. Kahdessa peräkkäisessä teesissä vuodelta 1797 Porthan selittää yhteiskunnallisen järjestäytymisen taustoja. Ensin hän toteaa, että ihmiset ovat luonnostaan tarkoitettuja toimimaan yhteistyössä (*Chron. 44/5*). Seuraavaksi hän esittää, että turvallisuuden säilyttämisen pyrkimys on yksi tärkeimmistä syistä yhteiskuntien perustamiselle (*Chron. 44/6*). Samantyyppisen teesin hän on julkaissut myös vuonna 1800: laki ja viranomaiset tuovat ihmisille turvallisuuden tunteen ja mahdollistavat onnellisuuden saavuttamisen (*Chron. 54/5*). Vuodelta 1790 puolestaan on teesi, jonka mukaan puhekyky ja sen myötä myös ajattelun kehitys tulevat yhteiskuntatilan ulkopuolella aina jäämään puutteellisiksi ja epätäydellisiksi (*Chron. 16/7*). Vuonna 1803 tulee jälleen esille yhteiskuntatilan tarpeellisuus menestyksellisessä elämisessä sekä se, että puhekyky on yhteiskunnan kehittämisessä välttämättömyys (*Syll. 8/5*).² Samana vuonna hän kuvailee vastavuoroista tarvetta yhteiskuntien muodostamisen alullepanijana. Taipumus hyödyntää yhteyksiä muihin ihmisiin on juurtunut lajiimme, minkä todistamisesta teesissä annetaan kunnia Cicerolle. (*Syll. 9/7*)³

Luonnontilan määritelmä on luonnonoikeuden luentomuistiinpanojen mukaan se, että ihminen elää kuulumatta mihinkään yhteiskuntaan.⁴ Tämä tila on luonnollisten lakien lähtökohta, minkä vuoksi sen tarkastelu on oleellista. Porthan ei suostu hyväksymään Rousseauin ajatusta luonnontilan ihanteellisuudesta. Eräässä teesissä hän siteeraa Ciceron

¹ *Chron. 39/5, Bibl. app. 1/8*.

² Saman väitöksen edellisessä teesissä (*Syll. 8/4*) Porthan viittaa ns. kulta-aikaan, jolloin – jos sitä koskaan olikaan – oli ihmiselämä varsin arvotonta, koska ihmiset ryhtyivät kehittämään mielen ja ruumiin taitojaan vasta välttämättömän pakon edessä. Jo vuonna 1791 hän on todennut, että ”välttämättömyys kehittää uutteruutta” (*necessitas acuit industriam*), joten metsissä vaeltelevia (luonnon)kansoja on vaikea johdattaa sivistyneeseen elämäntapaan (*Chron. 19/4*).

³ Teesissä ei suoraan siteerata mitään tiettyä Ciceron tekstiä, mutta tämä käsittelee ihmisten luontaista taipumusta yhteistoimintaan esim. teoksessa *De finibus* (4, 2, 4).

⁴ *OO II, 364*. Samassa yhteydessä kumotaan kaksi virheellistä luonnontilan määritelmää: 1) ihminen sellaisena kuin hän syntyy ja 2) villinä metsässä elävä ihminen.

esittämää sovinnollisuuden ja lempeyden ylistystä sekä selittää barbaaristen kansojen vihamielisyyttä ja kostonhimoisuutta juuri luonnontilan alkuperällä ja olosuhteilla (*Chron.* 6/7).¹ Luonnontilassa elävät kansat ovat barbaarisia eli sivistymättömiä ja huonotapaisia; yhteiskuntatilan ylivertaisuus korostuu vertauksella barbaareihin.² Tapojen rappio kuitenkin ajaa järjestäytyneenkin yhteiskunnan kohti barbariaa. Porthan toteaa, että vellostuneet ja ylellisyyden rappeuttamat kansat eivät eroa barbaareista niin paljon kuin voisi luulla (*Chron.* 4/6). Sivistymättömässä tilassa eläville ihmisille tärkeitä hyveitä ovat ennen kaikkea rohkeus ja ruumiillinen voimakkuus (*Acc.* 5/3). Järjestäytymättömän luonnontilan olosuhteet ovat väkivaltaiset, mitä ilmentää teesi, jossa Porthan rinnastaa kaksintaistelujen sallimisen yhteiskunnassa silkkaan luonnontilaan (*Chron.* 45/5).

Porthan käsittelee teeseissään myös sotatoimia. Varhaisin niistä on vuodelta 1773, jolloin hän toteaa, että on vaikea määritellä tarkasti sitä, missä määrin luonnollinen laki sallii sodan mielettömyydet (*Bibl.* 6/4). Loput aiheeseen liittyvät teesit ovat ilmestyneet vasta 1790-luvulla ja sen jälkeen. Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä Porthan painottaa vähälukuisen kansan suurta tarvetta yksittäisten kansalaisten urheuteen, isänmaallisuuteen, sotaisuuteen ja taistelukuntoon. Tätä hän perustelee Kreikan ja Sveitsin historialla. (*Stip.* 11) Sekä stipendiaattiteeseissä (v. 1803) että Porthanin viimeiseksi jääneessä teesiväitöksessä vuodelta 1804 on väittämä, jonka mukaan sodat voivat toisinaan olla hyödyksikin. Sodan haittoja nimittäin kompensoi se, että niiden avulla saadaan kirjallista sivistystä leviämään villien ja barbaaristen kansojen pariin (*Syll.* 11/6). Toisaalta barbaarien valloittamaksi joutuminen on sitäkin suurempi tappio; stipendiaattiteesin mukaan on suuri ero roomalaisten ja kreikkalaisten (sivistys leviää barbariaan) ja tataarien ja turkkilaisten (barbaria tuhoaa sivistyksen) tekemien valloitusten välillä (*Stip.* 12).

Oikeutta liittoutua sotilaallisesti Porthan perustelee kahdessa teesissä sillä, että se perustuu luonnontilaan, jossa toteutuu oikeus ja velvollisuus suojella viattomia epäoikeudenmukaisilta hyökkäyksiltä (*Chron.* 19/3, *Chron.* 34/2).³ Tähän hän viittaa myös teesissä, jonka mukaan luonnontilassa elävät kansat joutuvat itse puolustamaan omia oikeuksiaan – myös väkivaltaisesti, jos muu ei auta (*Chron.* 38/6). Tälle väittämälle löytyy vastine sekä Henrik Hasselin teeseistä⁴ että luonnonoikeuden luentomuistiinpanoista, joiden mukaan kyse on tilanteesta, jossa ei ole esivaltaa, joka suojelisi kansalaisia vääryyksiltä.⁵

¹ Cic. *off.* 1,88. Kajannon (1984, 135) mukaan tämä teesi on suunnattu suoraan Rousseaut vastaan. Porthan esittelee Rousseauin vastaisia ajatuksiaan myös esimerkiksi väitöskirjassa *De Pandora Hesiodaea* (1795; *OO* X, 374).

² Tämä vastaa muissa Turun akatemiassa julkaistuissa väitöskirjoissa esitettyä kuvaa barbaareista; aiheesta kirjoittaa Kivistö 2002a.

³ Jälkimmäisen teesin kanssa samassa väitöksessä (*Chron.* 34/9) Porthan toteaa myös, että ns. rangaistussotien käymisen oikeus on perusteltua kieltää, mutta hyökkäyksen kohteeksi joutunutta yhteiskuntaa on oikeus auttaa sotilaallisesti ilman aikaisemmin solmittua liittolaisuuttakin.

⁴ Hassel, *Aphorismi de transactionibus pacis*, 12.7.1748; aforismi 1: *Gentes, ut communi in terris non subjacent imperio, ita proprii juris sunt vindices. Hinc controversiarum decisionem, damni reparationem & securitatem a laesione in futurum, si amicae transactioni, quae prius omnino tentari debet, locus non sit, nec justa fiat satisfactio, armis quaerere necessum habent.*

⁵ *OO* II, 401: "När då i naturliga tilståndet ingen är, som straxt kan försvara min rätt, så är jag närmast berättigad at göra det sjelf." Vrt. myös teesin *Bibl.* 9/6 käsittely luvussa 6.1.

Eräässä teesissä Porthan käsittelee valtion johtajien toiminnan epäjohtonmukaisuutta siinä asiassa, että he rankaisevat ankarasti omia kavaltajiaan mutta samalla yllyttävät vihollisia kavallukseen ja palkitsevat näitä siitä (*Bibl. app.* 2/8). Tämän perusteella Porthan näyttäisi vaativan hallitsijoilta niin korkeaa moraalialia, että he eivät saisi harjoittaa tämänkaltaista puolueellisuutta, joka kuitenkin olisi tarpeellista oman valtion suojelemiseksi. Yleisesti ottaen hänen hallinnollisia aiheita käsittelevät teesinsä ovat kuitenkin melko käytännönläheisiä. Niissä vastataan konkreettisiin kysymyksiin omistamisen ja hallitsemisen vapauksista ja rajoituksista, joita voi soveltaa monilla elämän osa-alueilla.

7.3. TALOUSOPISTA LUONNONTIETEISIIN

Porthanin aloittaessa yliopisto-opintonsa vuonna 1754 elettiin Turun akatemiassa hyödyn aikakautta, jolloin tiede pyrittiin valjastamaan ensisijaisesti taloudellisen voiton tavoittelun välineeksi.¹ Tämän ilmentymänä oli vuonna 1747 (lakkautetun runousopin professuurin tilalle) perustettu talousopin professuuri, jonka ensimmäinen haltija oli Pehr Kalm. Uutena virkana syntyi lisäksi vuonna 1761 kemian professuuri, johon valittiin Pehr Adrian Gadd (1727–1797). Kalmin aikalainen, Uppsalan yliopiston kasvitieteen professori Carl von Linné (1707–1788) oli urauurtavan luonnontutkimuksensa johdosta aikakauden merkittävimpiä hahmoja, ja erityisesti turkulaisille talouden ja luonnon tutkijoille hän oli keskeinen auktoriteetti. Linné oli myös yksi vuonna 1739 Tukholmassa toimintansa aloittaneen Kuninkaallisen tiedeakatemian perustajista. Tiedeakatemiassa pyrittiin edistämään uutta luonnontieteellistä tutkimusta ja sen jäseniksi pääsivät ansioituneet tieteilijät, joiden hakemusta joku jäsenistä suositteli. Turkulaisista jäseniksi pääsivät mm. Kalm ja Gadd sekä 16 muuta professoria, jotka edustivat luonnontieteitä, lääketiedettä, matematiikkaa ja teologiaa. Tiedeakatemia rahoitti tutkimusmatkoja hyötykasvien etsimiseksi ja yleisesti näytteiden keräämiseksi, ja Kalm valittiin matkustamaan Pohjois-Amerikkaan vuonna 1747, josta hän toi mukanaan siemeniä ja taimia sekä Linnén tutkimuskäyttöön että omaan kokeilu- puutarhaansa ja sittemmin perustettuun akatemian puutarhaan viljeltäväksi. Turussa myös Gadd harrasti koeviljelyä keskittyen pääasiassa taloudellisesti hyödyllisten kasvien viljelymenetelmien kehittämiseen.

Porthanin talousopillinen harrastus oli yhteydessä hänen kotimaata ja sen historiaa koskeviin tutkimuksiinsa, joihin liittyi myös runsaasti matkustelua Suomessa (etenkin Tunel-din maantieteen oppikirjaa varten tehdyt keräysmatkat; ks. edellä). Porthanin yhteiskunnallinen kiinnostuneisuus liittyy myös kansalaisten hyvinvoinnin parantamiseen sekä tiedon ja sivistyksen levittämisyhteyksiin.² Porthan valittiin vuonna 1797 Suomen

¹ Urpilainen (2001, 190) nimittää hyötyajattelun kulta-ajaksi Turun akatemiassa vuosikymmeniä 1740–1760.

² Kerkkonen 1939, 241–243. Porthanin taloudellisen ajattelun taustaksi on ehdotettu myös hänen nuoruusaikaansa, jolloin hän joutui isänsä sairauden vuoksi jo varhain huolehtimaan perheensä taloudesta. Hänen ahkeruutensa Turun akatemian maatalojen tarkastajana ja viljelyssuunnitelmien tekijänä paransi yliopiston rahatilannetta suuresti. (Laine 1939, 226) Ivar A. Heikel on todennut, että jos Porthan olisi voinut keskittyä syvällisiin filologisiin tutkimuksiin, olisi hän epäilemättä saavuttanut kansainvälisen (saksalaisen) tieteen tason. Hänen aikansa isänmaalliset

Talousseuran ja vuonna 1799 koskenperkaustoimikunnan jäseneksi. Hänen talousopilliset teesinsä ovat kuitenkin pääosin ilmestyneet aikaisemmin. Esimerkiksi vuonna 1782 Porthan toteaa, että valtion varallisuuden lisääntyminen kasvattaa väkilukua ja edistää toime-
 liaisuutta (*Bibl.* 9/9). Hän korostaa sitä, että hyvinvoinnin tulee jakautua tasaisesti koko kansalle, jotta yhteiskunta kehittyisi ja saavuttaisi kunniaa (*Bibl.* 20/7). Hyvinvoinnista Porthan käyttää ilmaisua *felicitas*, joka tulee ymmärtää viittauksena menestymiseen myös taloudellisissa asioissa. Hän korostaa konkreettisten esimerkkien vaikutusta talousoppia käsitellessään. Tehokkaimpia kannustimia työntekoon ovat hänen mukaansa sellaiset, jotka osoittavat ihmisille, että se edistää mielen ja ruumiin terveyttä (*Chron.* 34/3). Niinpä myös puutteita ja tarpeita, jotka kannustavat ihmisiä työntekoon, on pidettävä hyvinä asioina (*Chron.* 54/6). Ciceron sanoja (*off.* 2, 54) mukailleen Porthan toteaa, että työn ja ahkeruuden mahdollistama anteliaisuus on parempaa kuin sellainen, mikä perustuu vain rahalliseen pääomaan (*Chron.* 26/4). Porthan sanoo kokemuksen vahvistavan, että vaatimattomasti mutta kuitenkin riittävästi omalla työllään ansaitseva ihminen on olosuhteisiinsa nähden rikkaampi kuin sellainen, joka nauttii suuria tuloja. Myöskään sattumalta ilman omaa ansiota saavutettu varallisuus ei kanna pysyvää hedelmää. (*Chron.* 36/7) (Vrt. myös luvussa 5.2. esitellyt teesit perityn ja sotasaaaliiksi saadun omaisuuden huonosta vaikutuksesta.) Tällaiset teesit ilmentävät Porthanin talousopillisen ajattelun keskeistä pyrkimystä, kansalaisten henkisen ja aineellisen hyvinvoinnin parantamista. Tähän projektiin kuuluu perinteisiä oppeja hyvästä elämisestä, kuten rehellisen työn ylistys, sekä myös uusia ajatuksia esimerkiksi hyvinvoinnin oikeudenmukaisesta jakautumisesta.

Yksi Porthanin opetusmetodi oli ajankohtaisten sanomalehtiartikkelien kommentointi, minkä hän oli perinyt edeltäjiltään Scarinilta ja Bilmarkilta.¹ Porthan käyttää tätä menetelmää ahkerasti tieteelliseen ja yhteiskunnalliseen debattiin mm. *Åbo Tidningar* -lehden kirjoituksissaan. Myös teeseillä on yhteyksiä näihin kirjoituksiin, vaikka niissä ei suoranaisesti kommentoidakaan lehtiartikkeleita. Yhteiskunnallisista ongelmista ja niiden ratkaisujen käsittelemisestä kiinnostunut Porthan kirjoitti esimerkiksi köyhien ja sairaiden hoidosta *Åbo Tidningar* -lehdessä vuonna 1785 ja samana vuonna myös eräässä teesissä. Teesin mukaan nykyaikaisia vaivaistaloja ja orpokoteja on tapana ylistää entisiä parempina, mutta on syytä epäillä, ansaitsevatko ne todella niille annettuja kiitoksia. (*Chron.* 3/3) Lehtikirjoituksessaan Porthan käsittelee uusien löytölastenkotien perustamista osoituksena kritiikkittömästä innostuksesta uutuuksiin. Hänen mukaansa ajatus uudesta laitoksesta kodittomille lapsille saattaa vaikuttaa hyvältä, mutta toteutusta tarkemmin tutkiskelemalla löytyy myös huonoja puolia: lastenkodeissa kuolleisuus oli suurta, mutta silti niihin käytettiin valtavia summia rahaa. Porthan ehdottaa, että rahat käytettäisiin mieluummin köyhien perheiden tukemiseen. Hänen mielestään rakastavien vanhempien luona kasvaminen on ainoa oikea

---

virtaukset ja pyrkimys kansakunnan vaurastuttamiseen johdattivat häntä kuitenkin hajautamaan työaikansa monelle muullekin taholle, etenkin taloudellisiin harrastuksiin ja kotimaan historian tutkimukseen. (Heikel 1940, 249) Kotimaan olojen kehittäminen on yhtä kaikki yhteydessä valistusfilosofiaan ja täydentää kuvaa Porthanin asettumisesta aikansa aatemaailmaan, jossa yhdistyvät hyöty ja humanisuus.

¹ Urpilainen 1993, 66–67.

tapa varmistaa hyvä kasvatus, ja hän vastustaakin artikkelissa erityisen jyrkästi sitä, että avioliitossa syntyneitä lapsia sijoitettaisiin lastenkoteihin perheen köyhyyden vuoksi.¹

Kansan sivistämistä pidettiin 1700-luvulla yleisesti tehokkaimpana keinona talouden kasvattamiseen. Kansalaisille tuli opettaa taloustiedettä.² Myös lehtikirjoituksissa väkeä kannustettiin talousopillisten kokeilujen tekemiseen. Porthan kuitenkin varoitelee *Åbo Tidningar* -lehdessä talonpoikia sokeasta uutuudenviehätyksestä ja huomauttaa, että sadon epäonnistuminen kokeilujen vuoksi olisi varsinkin köyhemmille taloille kohtalokasta.³ Eräässä teesissäänkin hän korostaa, että talousopillisten kokeilujen tulee olla harkittuja ja niiden toteuttajien riittävän varakkaita ja sinnikkäitä sekä kykeneviä hankkeiden asianmukaiseen hoitamiseen (*Bibl.* 21/4). Taloudellista osaamista tulee Porthanin mukaan edistää julkisilla toimenpiteillä, kuten uusille hankkeille suotuisalla lainsäädännöllä. Tärkeää on toisaalta etenkin se, ettei talousopillista edistystä estetä millään toimenpiteillä. (*Chron.* 34/8) Näiden teesien ja lehtikirjoituksen perusteella Porthan näyttää korostavan erityisesti yhteiskunnan vastuullista roolia. Hän yhtyy myös kansanvalistuksellisiin pyrkimyksiin, mistä hänellä on kaksi peräkkäistä teesiä vuodelta 1800. Ensimmäisen mukaan talousopillisten periaatteiden opettaminen kansalaisille lisää perheiden vaurautta ja siten hyödyttää yhteiskuntaa. Tärkeimpä oppeja ovat sellaiset, jotka kumpuavat luonnonhistorian tutkimuksesta. (*Chron.* 54/8) Seuraavassa teesissä Porthan lisää, että etenkin kasvitiede (*scientia botanica*) on hyödyllistä talousopillisessa sivistyksessä (*Chron.* 54/9). Kasvitieteen kohottaminen keskeiseen asemaan talousopissa olikin hyvin ajankohtainen asia. Vuodesta 1793 talousopin ja luonnonhistorian professorina toimi Karl Niklas Hellenius (1765–1820), joka panosti erityisesti kasvitieteen opettamiseen. Vuonna 1794 hän sai kuninkaallisen määräyksen keskittyä ”kasvitieteeseen ja niihin luonnonhistorian osiin, jotka ovat yhteydessä talousoppiin”; luonnonhistoriasta tuli tämän professuurin ensisijainen painopiste, ja talousoppi jäi taka-alalle.⁴

Talousasioista Porthan toteaa yleisellä tasolla teesissä *Chron.* 8/2, että periaatteessa omaisuuttaan saa käyttää miten tahansa tahtoo, mutta tarkemmin ajateltuna se ei ole lainkaan niin. Hän tarkoittaa, että moraaliset normit vaikuttavat omaisuuden käyttämiseen. Myös sen keräämisen on tapahduttava oikeudenmukaisin keinoin; teesin *Chron.* 17/6 mukaan omaisuutta tulee hankkia myös tulevaisuutta varten, mutta vain kohtuullisesti, koska on myös osoitettava luottamusta jumalalliseen kaitselmukseen. Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissakin käsitellään sitä, että omaisuutta tulee kartuttaa kohtuudella ja mieluiten todelliseen tarpeeseen.⁵ Brunnmarkin oppikirjan vastaavassa kohdassa todetaan mm., että omaisuutta kerätään joko nykyistä tai tulevaa tarvetta varten tai mukavuuksien vuoksi ja että on väärin olla lainkaan panostamatta omaisuuden keräämiseen.⁶

1700-luvun usko taloudelliseen kasvuun näkyi *Åbo Tidningar* -lehden kirjoituksissa, joissa Suomen maaperää ja vesistöjä pidettiin antoisina ja viljantuotannon kasvua ylistettiin. Väkiluvun moninkertaistumisen uskottiin olevan mahdollista viljelykelpoisen maan

¹ ÅT 17/1785 *Anmärkningarna rörande Hittenbarns-Hus*. Ikonen 1997, 82; 229–233.

² Ikonen 1997, 122.

³ ÅT 39/1782 *Anmärkningarna til försvar för våra Bönder*; Ikonen 1997, 110.

⁴ Heikel 1940, 305.

⁵ OO II, 393–395.

⁶ Brunnmärk 1778, 70–71: ”*Opes vel ad vitae necessitatem spectant, tam praesentem, quam futuram; vel ad commoditatem. [...] Peccant quoque ii, qui opibus comparandis nullam impendere volunt operam.*”

tehokkaamman käytön avulla.¹ Porthan ei kuitenkaan uskonut väkiluvun rajattomaan kasvuun, vaan suhtautui jossain määrin kriittisesti aikansa intoiluun. Eräässä teesissään hän toteaa, että talousopillisen osaamisen kehittyessä voi maamme väkiluku kasvaa paljon nykyistä runsaammaksi, vaikka eteläisempien alueiden väkilukua ei Suomessa voidakaan saavuttaa (*Chron.* 21/2). Aivan vastaavan väittämän on esittänyt Pehr Kalm vuonna 1769 ilmestyneessä teesiväitöksessään.² Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä Porthan puolestaan huomauttaa lisäksi, että jos valtio karujen olosuhteidensa tai asukkaidensa ylellisyyden tavoittelun takia tarvitsee paljon tuontitavaroita eikä huolehdi vientituotteidensa lisääntymisestä väkiluvun kasvua vastaavasti, kohtaa sitä köyhtyminen ja väestönkasvun taantuminen (*Stip.* 14).

Johan Kraftmanin lehtikirjoituksessa vuodelta 1772 todetaan, että valtakunnassa on tullut aika siirtää painopiste armeijan ylläpidosta ja kehittämisestä maanviljelyyn edistämiseen, koska viljelys on sotimista parempi keino varmistaa valtion arvostus ja vauraus.³ Porthankin puolustaa maanviljelyksen hyötyä toteamalla, että se tuottaa ihmisille välttämättömiä asioita, eikä se myöskään häiriinny muiden valtioiden toimista niin helposti kuin muut elinkeinot (*Bibl. app.* 2/4). Maanviljelys on poliittisista tilanteista riippumaton elinkeino, toisin kuin kauppa ja käsiteollisuus. Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä aihetta käsitellään laajemmin. Teesin aluksi Porthan huomauttaa, että kiista eri elinkeinojen paremmuudesta on tarpeeton, koska asia riippuu olosuhteista ja elinkeinojen tulisi ennen kaikkea tukea toisiaan. Maanviljelyksen tärkeyttä hän perustelee edellä esitellyn argumentin avulla. (*Stip.* 13)

Elinkeinojen ja kaupankäynnin lisääntyminen nähtiin *Åbo Tidningar* -lehden kirjoituksissa tärkeänä edellytyksenä vaurauden lisääntymiselle. Käsitöläisyyttä, tehdastuotantoa ja kaupan vapautta pyrittiin edistämään. Vastapainona maanviljelyyn ylistämiselle huomauteltiin, että myös kaupunkielinkeinot ovat tärkeitä.⁴ Myös hyvien kulkuyhteyksien tarve tiedostettiin yleisesti 1700-luvun taloutta koskevassa keskustelussa. Porthanin maantieteellinen tuntemus oli lisääntynyt sen myötä, kun hän matkusteli kotimaassaan sekä

---

¹ Ikonen 1997, 103. Väestönkasvusta kiinnostuttiin 1700-luvulla merkantilistisen talouspolitiikan myötä. Valtion mahdin uskottiin olevan suorassa suhteessa sen väkilukuun, mutta toisaalta oltiin huolissaan luonnonvarojen riittävydestä kasvavalle populaatiolle. Tiitta 2007, x.

² *Aphorismi miscellanei*, 3.7.1769. Aforismi 6: *Patriam nostram longe pluribus millionibus hominum, quam quas nunc possidet, alimenta praebere posse, tuto asserimus; eo usque autem excoli posse, ut tot incolas, quot aut ejusdem area Chinae, aut Regio ejusdem magnitudinis in australibus Europae partibus, aut sub mitiori coelo collocata, & debita diligentia culta, alat, ob plures rationes impossibile plane videtur.* Vuonna 1766 Kalm totesi myös, ettei suotuisa ilmasto niinkään tee kansasta väkirikasta, vaan enemmänkin kansan uutteruus ja kyky hyödyntää luonnonvaroja. Lisäksi asiaan vaikuttaa hallintomuoto (*Theses oeconomicae*, 5.7.1766; teesi 11): *Fuere olim, & sunt forte hodie, qui summopere urgent numerum civium ex constitutione climatis dependere tamquam ex causa unica. Et licet concedamus felicem omnino esse regionem, quae climati subjacet reliquis longe salubriori, tantum tamen abest, ut sententiae huic faveamus, quin potius, experientia loquente, numerum hunc adscribamus majori vel minori civium industriae, peritiae eorum in applicandis naturae bonis, formae regiminis in Republica vigenti: ut reliqua sicco pede transeamus.*

³ *ÅT 1/1772 Oförgripelige tankar, om och huruvida Landets upodling kan befrämjas igenom upmuntningar*; Ikonen 1997, 105.

⁴ Ikonen 1997, 114–118.

keräsi ja kirjoitti parannusehdotuksia Eric Tuneldin Ruotsin maantieteen oppikirjan (*Geographie öfwer konungariket Sverige och därunter hörande länder*)¹ Suomea koskeva osioon. Keräystyo oli alkanut jo 1770-luvun lopulla ja kulminoitui vuonna 1795 ilmestyneeseen Tuneldin teoksen seitsemänten painokseen. Porthanin artikkelisarjassa *Tankar om Finlands upodling* vuodelta 1797 käsitellään huonojen kulkuyhteyksien tuottamia haittoja. Kulkuyhteyksien kehittäminen lisäisi Porthanin mukaan talonpoikien uutteruutta, jonka myötä väkiluku lisääntyisi ja kulttuuri kehittyisi. Ratkaisuksi hän suosittelee esimerkiksi kanavien rakentamista ja uusien sisämaakaupunkien perustamista Suomeen.² *Åbo Tidningar* -lehden artikkelisarjaa edeltävältä vuodelta on teesi, jossa Porthan esittää samoja ajatuksia. Hän toteaa, että Suomen kehittymisen kannalta on välttämätöntä, että sisävesipurjehdusta edistetään ja kaupunkeja, joissa käsityöläisyys ja tehtaot kukoistavat, perustetaan lisää (*Chron.* 42/3). Vuonna 1800 Porthan jatkaa, että käsityöläisyys toimii parhaiten kaupunkiympäristössä, mutta että myös kaupunkien ulkopuolelle perustettuja tehtaita on mahdollista hyödyntää menestyksekkäästi (*Acc.* 10/8).

Maantieteeseen liittyy teesi, jossa Porthan toteaa, että lähteiden syntyminen selittyy parhaiten sadevedellä ja ilmaan kohoavilla höyryillä (*Acc.* 12/10). Hän käsittelee muitakin luonnonhistoriallisia aiheita. Teesin *Russ.* 2/3 mukaan entomologia eli hyönteistutkimus ei ole pelkkä kuriositeettiala. Toisen teesin aiheena taas on eläin- ja kasvimaailman välinen analogisuus luontokappaleiden syntymässä, elämässä ja kuolemassa (*Chron.* 22/6). Porthan lähestyy ihmisiä ja eläimiä kokonaisuutena, joka eroaa elottomista asioista sekä kasveista. Hän huomauttaa, että vaikka ns. sensitiivisillä kasveilla voisi näyttää olevan yhtäläisyyttä aistivien eläinten kanssa, eroaa niiden sensitiivisyys kuitenkin selvästi eläimistä (ja ihmisistä) (*Chron.* 47/4). Tällaisten aiheiden esiintyminen teeseissä on harvinaista ja osoittaa, että Porthan oli ennakkoluulottomasti kiinnostunut lähes kaikenlaisista kysymyksistä. Näihin hän lienee saanut innoituksen jostakin ajankohtaisesta keskustelusta. Kyseisiä väittämiä puolustaneilla respondenteilla on täytynyt olla näiden aiheiden tuntemus hallussaan, minkä Porthan on varmasti ottanut huomioon teesejä laatiessaan.

Porthanin aikana keskusteltiin luonnonolojen vaikutuksesta historian kulkuun, mitä oli pidetty kiinnostavana kysymyksenä jo antiikin aikoina. Montesquieu (1689–1755) käsittelee teoksessaan *Lakien henki* (1749) laajasti sitä, millä tavoin esimerkiksi ilmastolliset seikat ohjaavat yhteiskuntajärjestelmien kehitystä. Porthan sai näitä environmentalistisia vaikutteita ajatteluunsa etenkin vuoden 1779 Göttingenin-matkaltaan.³ Kysymys ilmastosta oli väittelyiden aiheena myös Uppsalan yliopistossa ja Ruotsin tiedeakatemiassa 1700-luvun loppupuolella.⁴ Vuonna 1791 Porthan toteaa teesissä *Chron.* 20/3, että kiistassa ilmastosta ihmisten ominaisuuksiin on totuus löydettävissä keskivaiheilta. Hän viittaa aiheeseen jälleen vuonna 1795 teesissä, jonka mukaan luonnon anteliaisuus ei suoraan vaikuta kansalaisten menestykseen (*Bibl. app.* 2/5).

¹ Teos oli Ruotsin tärkein maantieteen oppikirja kouluopetuksessa koko 1700-luvun ajan. Ensimmäinen painos oli ilmestynyt vuonna 1741 nimellä *Inledning til geographien öfwer Sverige*. Porthanin korjaukset ja lisäykset sisältävän seitsemännen painoksen osio ”Om Storfurstendömet Finland” on 300 sivun laajuinen. Tiitta 2007, xii; xxiii.

² *ÅT* 11–14, 16, 17, 19, 21/1797 (*OO XIII*, 92–113); Ikonen 1997, 132–134.

³ Rikkinen & Tiitta 2000, 150; 153.

⁴ Annerstedt 1914, 354–355.

Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa käsitellään monitahoisesti kysymystä siitä, tuleeko ihmisen nauttia liha- vai kasvisravintoa. Luennoinnin lähtökohtana esitetään, että joidenkin kansojen keskuudessa ei eläimiä tapeta ravinnoksi. Esimerkiksi joidenkin intialaisten kerrotaan pitäytyvän kasvisravinnossa, mikä johtuu pääosin ilmastosta; lihansyönnin kuumassa Intiassa olisi terveydelle haitallista ja karjankasvatus haastavaa. Myös uskonnollisia (taikauskaisia) ja filosofisia syitä käydään läpi ja päädytään siihen, että ravinto tulee valita ennen kaikkea paikallisen ilmaston perusteella. Esimerkiksi kylmemmillä alueilla ei olisi saatavilla riittävästi kasvisravintoa. Ihmisen hampaiden soveltuvuus myös lihansyönnin esitetään todisteeksi siitä, että ihminen on tarkoitettu sekasyöjäksi.¹ Nämä luonnonoikeudelliset pohdinnat toistuvat teeseissä tiiviissä muodossa ja luentomuistiinpanoista selviää hyvin, millaisilla argumenteilla näitä teesejä saattoi puolustaa. Yhdessä teesissä Porthan esittää, että ihmisasutuksen maantieteellinen levinneisyys todistaa sekä kasvien että eläinten sopivan ihmisravinnoksi (*Chron.* 28/3). Samansisältöinen väittäminen on *Chron.* 29/5, jossa hän puhuu maantieteellisen levinneisyyden sijaan ilmastosta. Sekä luontoäidin tarkoittamaan ravitsemukseen että eläinten ja ihmisten oikeuksiin liittyy teesi, jossa Porthan sanoo, että kieltäytyminen eläinten tappamisesta ravinnoksi osoittaa sopimatonta säälin tunnetta (*Chron.* 19/2). Luonnon järjestys ja ihmisruumiin rakenne nimittäin paljastavat, että ihminen on tarkoitettu sekasyöjäksi (*Acc.* 9/4).

Porthan sivuaa teeseissään satunnaisesti myös teoreettista luonnontiedettä. Hänen ensimmäisessä teesiväitöksessään on väittämät miinusmerkkisten lukujen olemassaolosta ("Reaaliluku voi olla vähemmän kuin ei mitään"; *Bibl.* 1/7) sekä geometriasta ("Samantyyppisiä suorista viivoista on mahdollista muodostaa erisuuruisia kuvioita"; *Bibl.* 1/8). Seuraavana vuonna (1772) ilmestyi teesi, jossa hän viittaa kysymykseen, ovatko fyysiset kappaleet jaettavissa äärettömyyksiin (*Bibl.* 3/3). Samaa ongelmaa on käsitelty myös Porthanin itse puolustaman *pro gradu* -väitöksen aforismissa,² ja siihen hän palaa jälleen vuonna 1793 ilmestyneessä teesissä *Chron.* 30/3.³ Vuonna 1776 häneltä ilmestyi fysiikkaan liittyvä teesi (materialelle ominaisen liikkeen luonteesta; *Bibl.* 7/4). Vuodelta 1792 on vielä teesi, jossa Porthan käsittelee kappaleiden liikkeen laatua (*Chron.* 26/3).

Matemaattis-luonnontieteelliset teesit ovat Porthanilla harvinaisia poikkeuksia, jotka selittynevät niitä puolustaneiden ylioppilaiden aikaisemmilla opinnoilla. Tätä on kuitenkin hankala todistaa, koska yksittäisten opiskelijoiden kuuntelemista luennoista ei ole mahdollista saada kattavaa käsitystä; luentojen osallistujaluetteloja on säilynyt vain fragmentaarisesti. Oletusta opiskelijoiden vaikutuksesta matemaattis-luonnontieteellisiin teeseihin tukee kuitenkin se, että kolme niitä puolustaneista ylioppilaista toimi myöhemmin lääkäreinä,

¹ OO II, 428–429. Ks. myös OO II, 388.

² *Aphorismi philosophici*, 1759 (OO I, 78–79). Väitös ilmestyi Jakob Gadolinin johdolla. Gadolin oli julkaissut väittämän aiheesta myös vuonna 1753. Siinä hän toteaa, että filosofien käymä kiista aineen jaettavuudesta äärettömyyksiin ajautuu silkaksi *logomakhiaksi* (*Theses mathematico-physicae*, 10.7.1753; teesi 9): *Controversiam illam de divisibilitate materiae in infinitum, inter Philosophos motam, in logomachiam abire, quisque rem accurate perlustrans videbit*. [...]

³ *Olfactum inprimis de maxima corporum divisibilitate nos certiores facere, non immerito urgetur*. Teesin mukaan siis hajuaisti on todiste kappaleiden jaettavuudesta – ajatus, joka on peräisin Aristoteleelta ja jota on toisteltu myös myöhemmässä kirjallisuudessa. Samassa väitöksessä Porthan esittää myös väittämät myrkkujen jakamisesta kolmeen ryhmään (*Chron.* 30/4) sekä kapillaari-ilmistä (*Chron.* 30/5).

yksi opiskeli lääketiedettä ja vielä viides (Fredrik Juvelius, *Chron.* 22)¹ jatkoi *pro gradu* -tutkielmassaan luonnonhistoriallisesta aiheesta. Herman Aejmelaeus (*Russ.* 2) oli tuleva lääketieteen opiskelija.² Lääkäreiksi ryhtyivät Henrik Deutsch (*Chron.* 28)³, Johan Glasberg (*Chron.* 29)⁴ sekä Benjamin Holmudd (*Chron.* 30)⁵. Mainittujen henkilöiden teesiväitökset ovat vieläpä ilmestyneet hyvin lähellä toisiaan, vuosina 1791–1793.

Talousopin käsittelijänä Porthan on tuttuun tapaan käytännönläheinen ja näyttää seurailevan esikuviansa, kuten Kalmin, painotuksia sekä ajan henkeä yleisemminkin.

---

¹ Kruunupyyn kirkkoherra Fredrik Juvelius (10290) suoritti *pro gradu* -väitöksensä K. N. Helleniuksen johdolla (*Specimina quaedam instinctus, quo animalia suae prospiciunt soboli*, 1792. Suom. Sari Kivistö: *Joitakin esimerkkejä vaistosta, jolla eläimet huolehtivat jälkeläisistään*. Teoksessa Esa Lehikoinen, Risto Lemmetyinen, Timo Vuorisalo & Sari Kivistö, *Suomen lintutieteen synty: Turun akatemian aika*. Turku 2009, 185–193). Otsikon mukaan kyseessä on tutkimus eläinten vaistosta, joiden avulla ne huolehtivat jälkeläisistään. Juveliuksella on saattanut olla omaa kiinnostusta eläinkunnan tutkimiseen, koska hänen puolustamiensa *pro exercitio* -teesien (*Chron.* 22, 1791) joukossa käsitellään erilaisia luonnonhistoriallisia aiheita liittyen elollisten olentojen eroavaisuuksiin ja yhtäläisyyksiin, syntymään ja kuolemaan sekä luonnon järjestykseen (*Chron.* 22/3, *Chron.* 22/4, *Chron.* 22/5 ja *Chron.* 22/6).

² Herman Julius Aejmelaeus aloitti lääketieteen opinnot, mutta ryhtyi sittemmin merimieheksi eikä ilmeisesti koskaan toiminut lääkäriä. Hänen puolustamissaan teeseissä esitetään väittämiä sielun sijainnista aivoissa (*Russ.* 2/1) sekä ihmisruumiin muuttumisesta (*Russ.* 2/2) sekä todetaan, että hyönteisten tutkimus ei ole pelkkä kuriositeettiala (*Russ.* 2/3). Teeseissä on nähtävissä suuntautumista fysiologian tutkimukseen.

³ Lääkäri sekä luonnontutkija Henrik Deutsch oli toiminut armeijan lääkäriä jo opiskeluaikanaan, vuosina 1788–1790. (Kansallisbiografia, s.v. Deutsch, Henrik) Hän suoritti *pro gradu* -väitöksensä Johan Bilmarkin johdolla ravinnon ja tapojen yhteyttä käsittelevällä tutkielmalla (*De alimentorum & morum nexu*, 1795). Lisäksi hän saavutti lääketieteen tohtorin arvon. Hänen puolustamistaan teeseistä neljä käsittelee tieteellistä terminologiaa ja hämäreiden käsitteiden käyttöä (*Chron.* 28/7, *Chron.* 28/8, *Chron.* 28/9 ja *Chron.* 28/10), ja muutamassa teesissä esitetään huomioita ihmisten järjestä, luonteesta ja tunne-elämästä (*Chron.* 28/1 ja *Chron.* 28/2). Teesissä *Chron.* 28/3 todetaan, että luonnonolojen perusteella on selvää, että ihmisen on tarkoitus syödä sekä kasvis- että liharuokaa. Deutschin oma kiinnostus pohjoisten alueiden luonnonoloihin ja taloudellisten resurssien kehittämiseen tulee esille tässä teesissä.

⁴ Turun ja sittemmin Kuopion piirilääkäriä toiminut Johan Fredrik Glasberg oli koulutukseltaan lääketieteen tohtori. Hänet oli nimitetty myös erään terveyslähteen intendentiksi. Glasbergin puolustamien teesien perusteella on selvää, että hänen ammatillinen suuntautumisensa oli selvillä jo opintojen varhaisessa vaiheessa. Teeseissä käsitellään Raamatun henkilöiden pitkäikäisyyden syitä (*Chron.* 29/1), lääketieteen ja kirurgian yhtäläistä tärkeyttä (*Chron.* 29/4), ilmaston vaikutusta ruokavalioon (*Chron.* 29/5) sekä psykologian tuntemuksen tärkeyttä lääkärielle (*Chron.* 29/6).

⁵ Benjamin Holmudd työskenteli Oulun kaupunginlääkäriä. Hän teki itsemurhan myrkyttämällä itsensä vuonna 1802. Holmuddin tapauksessa teesien ja myöhemmän elämän yhteys onkin suorastaan ironinen. Tämä tuleva lääkäri puolusti teesejä mm. kappaleiden jaettavuudesta (*Chron.* 30/3) ja kapillaari-ilmioistä (*Chron.* 30/5), ja teesissä *Chron.* 30/4 käsitellään entisaikojen ihmisten tapaa jakaa myrkyt kolmeen luokkaan luonnon kolmen valtakunnan mukaisesti. Tämän teesin aiheella on yhteys paitsi Holmuddin toksikologiaa käsittelevään *pro doctoratu* -väitökseen (*Toxicologiae primas lineas*, 1797), myös hänen kuolintapaansa.

Ottaen huomioon hänen monipuoliset harrastuksensa valtakunnan talousasioiden kehittämisessä, on näitä asioita koskevia teesejä siihen verrattuna melko vähän. Tähän päteekin jo aikaisemmin esitellyissä aihepiireissä havaittu taipumus, jota Porthan noudattaa teesien aiheiden valinnassa: teesien tulee käsitellä opintojen keskeisimpiä sisältöjä, ja ajankohtaisuus tai tieteellinen uutuusarvo ovat vain lisämausteita.

8. FILOSOFIAN OIKEA JA VÄÄRÄ KÄYTTÖ

8.1. IHMISMIELI, AISTIT JA TUNTEET

Porthanin tieteellinen maailmankuva oli maltillisen valistusfilosofian mukainen. Hänen filosofista ajatteluaan on kuvailtu ”empiiris-rationaalisesti suuntautuneeksi eklektiseksi populaarifilosofiaksi”.¹ Juhani Pietarisen (2003, xiii) mukaan Porthanin esittämä metafysiikan kritiikki ei kuitenkaan silti tarkoita, että hän olisi ollut yksioikoisesti empiristien, kuten Locken, kannalla; kyse on lähinnä siitä, että Porthan ei kokenut tarpeelliseksi syventyä monimutkaisiin käsitteisiin. Hän keskittyi filosofiassa kasvatuksellisesti olennaisiin seikkoihin: terveen järjen käyttöön ja klassiseen sivistykseen. Psykologia², logiikka, moraalioppi ja luonnonoikeus olivat Porthanin suosimia aiheita filosofian parissa, koska hän koki niillä olevan konkreettista, elämänläheistä merkitystä.³ Psykologia edustaa Porthanin opetuksessa sekä logiikan että moraali filosofian perustaa, koska se käsittelee mielen ominaisuuksia: ymmärryskykyä (*intellectus*) ja tahtoa (*voluntas*). Ymmärryskyky on loogisen ja tahto eettisen ajattelun perusta.⁴ Psykologian alalla Porthan seurasi Locken ajatuksia ja piti tämän teosta *Essay concerning human understanding* esimerkillisen selkeänä ja perusteltuna. Hän opetti psykologian perusteita yksityisillä luennoillaan ainakin jo vuonna 1788.⁵ Näiden luentojen muistiinpanoja ei ole julkaistu, joten hyödynnän tässä tutkimuksessa *Opera omniassa* julkaistuja ylioppilas Fredrik Waldstedtin (1783–1843) tekemiä muistiinpanoja (*Grundritning til läran om människans själ*), jotka ovat aikaisintaan vuodelta 1802.⁶

Psykologiassa esiintyy Porthanin mukaan turhia jaotteluja ja tarpeettomia määritelmiä, kuten niin monessa muussakin aiheessa. Tämä liittyy hänen kriittisiin näkemyksiin metafysiikasta, joita käsitellään tarkemmin luvussa 8.3. Porthanin ensimmäisten teesien joukossa on väittämä, jonka mukaan psykologian jakaminen käytännölliseen (*empirica*) ja teoreettiseen (*rationalis*) ei ole hyödyllinen kyseiselle tieteenalalle (*Bibl.* 1/2). Tämä on perustava lähtökohta Porthanin psykologian opetukselle, koska hän aloittaa aiheesta pitämänsä luennotkin sillä.⁷ Logiikan luentojen muistiinpanojen mukaan teoreettinen psykologia on

¹ Rein 1908, 223: “[...] en eklektisk populärfilosofi af empirisk-rationalistisk riktning.” Ks. myös Pietarinen 2003, ix.

² Psykologiaa (“sielutiedettä”) käsiteltiin filosofian osa-alueena tuohon aikaan; se oli vasta vakiintumassa omaksi opinalakseen. Sarjala 2003, 15.

³ Salomaa 1927, 426.

⁴ Rein 1908, 223–224. Porthanin logiikan luentomuistiinpanoissa todetaan, että tahtoa kehitetään moraaliopin ja luonnonoikeuden avulla, kun taas ymmärryskyvyn kehittäminen on logiikan tehtävä (*OO II*, 10).

⁵ Schybergson 1908, 232.

⁶ *OO II*, 129–200. Waldstedt kirjautui Turun akatemian opiskelijaksi vuonna 1802; tarkempaa tietoa muistiinpanojen kirjoittamisajankohdasta ei ole.

⁷ *OO II*, 131: “Psychologien el. vetenskapen om människans själ [...] dess indelning i Empirica och Rationalis som Wolff föreslog, är ej tjenlig.” Tämän hyödyttömän jaon tekemisestä syytetään

enimmäkseen joutavaa ilveilyä; siihen kuuluvat mm. ”tyhjänpäiväiset” keskustelut sielun olemuksesta.¹

Käsitteet ”sielu” ja ”mieli” esiintyvät Porthanin psykologian opetuksessa synonyymisina. Latinankielisessä tekstissä hän käyttää välillä sanaa *mens*, välillä *animus* (ja varhaisissa teeseissä myös *anima*). Luonnonoikeuden luentojen muistiinpanoissa todetaan, että *anima* tarkoittaa henkeä ja *animus* sielua.² Mielen toiminnasta puhuessaan Porthan käyttää yleensä sanaa *mens*, kun taas sen olemusta käsiteltäessä on sanavalintana *animus* / *anima*. Hän esimerkiksi puhuu sielun (*anima*) olemuksesta kahdessa uransa alkuvaiheilla ilmestyneessä teesissä, joiden aiheina on sielun lisääntyminen (tradukianismi; *Bibl.* 2/3) sekä se, ettei sielun sijaintia aivoissa ole mahdollista määritellä (*Russ.* 2/1)³.

Vuodelta 1773 on pitkä teesi, jossa Porthan esittää useamman mielen (*mens*) toimintaa koskevan väittämän. Aluksi hän toteaa, että oppi ihmismielen vapaudesta on tärkeä ja sen selittäminen on haastavaa. Vapaus (*libertas*) on erotettava ymmärryskyvystä (*intellectus*) ja tahdosta (*voluntas*). Lopuksi hän määrittelee ihmismielen vapauden kyvyksi huomata tai olla huomaamatta sekä suunnata tai olla suuntaamatta tarkkaavaisuutta (*attentio*) johonkin asiaan, ilman mitään sisäistä tai ulkoista pakotetta. (*Bibl.* 6/3) Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa on sama määritelmä.⁴ Kolmessa teesissä Porthan esittää tarkkaavaisuuden jaon tarkoitukselliseen (*libera*) ja tahattomaan (*necessaria*), joista kahdessa ensimmäisessä hän lisää, että ihmisellä on kyky suunnata tarkkaavaisuutensa tarkoituksellisesti johonkin tiettyyn asiaan, kun taas eläimillä tätä kykyä ei ole.⁵ Logiikan luentomuistiinpanoista löytyy väittelijälle tarpeellisia taustatietoja ihmisen ja eläinten tarkkaavaisuuden erottelulle. Päätelykyky (*ratiocinatio*) kehittyi universaalien käsitteiden avulla tapahtuvasta abstraktista ajattelusta, joka puolestaan edellyttää kykyä suunnata tarkkaavaisuus tarkoituksellisesti. Eläimiltä puuttuu kyky abstraktiin ajatteluun ja siten myös päätelykyky.⁶

Mielen vapautteen liittyy vielä muitakin teesejä. Ensimmäisessä niistä Porthan kumoo väitteen, jonka mukaan ihmisellä olisi täysi vapaus suorittaa valintoja ilman minkäänlaisia

Wolffia. Sama todetaan myös logiikan luentojen muistiinpanoissa, mutta Wolffia ei kuitenkaan mainita (*OO* II, 10): ”*Psychologia* [...]. NB. *Distinctio* in *Empiricam* et *Ration[alem]*: saltim heic inutilis.”

¹ *OO* II, 10: ”*Caeterum* illa *Psychol: Rationalis* fere nugatoria; de *essentiae animae* disputationes fere inanes.”

² *OO* II, 381: ”*Anima* betyder andedrägt, men *animus* betyder själ.” Tämä kommentti liittyy oppikirjan (Brunnmark) tekstikohtaan, jossa käytetään ihmismielestä nimityksiä *mens* ja *anima*; Brunnmark 1778, 61: ”[...] *mens*, sive *anima* appellatur.”

³ (Psykologian luentomuistiinpanojen mukaan sielu sijaitsee aivoissa; *OO* II, 157: “[...] *hjernas* el. *Själens vehiculum*.”) Samassa väitöksessä edellä esiteltyjen teesien kanssa on myös fysiologiaan liittyvä väittämä, jossa käsitellään ihmisruumiin muuttumista (*Russ.* 2/2).

⁴ Tarkkaavaisuus on ajattelun suuntaamista johonkin tiettyyn asiaan ja tiettyssä määrässä. Toisinaan ei ole mahdollista suunnata tarkkaavaisuuttaan vapaasti, esimerkiksi suuren surun kohdatessa tai äkillisen huolestuttavan metelin kuuluessa. Silloin ei ihminen kuitenkaan ole vapaa, vaan häntä hallitsevat tunteet. Hyvä tarkkaavaisuuden suuntaamisen kyky ulkoisista häiriötekijöistä riippumatta on oppimisen edellytys, ja sitä voi myös harjoitella. *OO* II, 344–345.

⁵ *Chron.* 15/10, *Chron.* 27/6, *Acc.* 12/5. Väitöksessä *Chron.* 15 on myös kolme aisteihin liittyvää teesiä, joita käsitellään edempänä.

⁶ *OO* II, 59.

vaikutteita (*motivi*); päinvastoin ihmisiä on mahdollista ohjailla moraalisesti ja heillä on myös sitoumuksia, jotka vaikuttavat heihin (*Chron.* 6/6). Vaikuttimien olemassaolo ei kuitenkaan kumoa oppia mielen vapaudesta (*Chron.* 38/1), ja itsenäisesti toimiessaankaan mieli ei ole kokonaan vapaa vaikuttimista (*Chron.* 13/1). Porthan myös toteaa, että ”ihmismieltä ei voi taivuttaa millään muulla keinolla kuin hyvän tai pahan esittämällä” (*Bibl.* 9/3). Tämä opetus esiintyy myös luonnonoikeuden luentojen pohjana olevassa oppikirjassa (Brunnmarkin *Elementa jurisprudentiae naturalis*). Brunnmarkin mukaan tahto saadaan taivutettua vaikuttimien (*motivi*) avulla; hyvän tavoitteluun esittämällä hyvää ja pahan välttämiseen esittämällä pahaa.¹ Psykologian opeilla on tärkeää pedagogista merkitystä ja lisäksi niiden soveltamiseen tarvitaan myös retorista osaamista. Opettaminen on ihmisen tahdon oikaisemista, mikä tapahtuu ymmärryskykyä kehittämällä. Eräässä väitöksessä on kahden teesin kokonaisuus, jolla Porthan ilmaisee, että ymmärryskyvyn ja tahdon välinen yhteys on niin kiinteä, että jälkimmäinen ei voi hioutua ilman ensimmäisen kehittämistä (*Bibl.* 20/1, *Bibl.* 20/2). Nuorten ajattelun ja tapojen muovaaminen on Porthanin mukaan sama asia kuin hyveen opettaminen, mikä puolestaan tapahtuu tietoa lisäämällä eikä voi onnistua ilman, että opettajalla on psykologian opiskelusta hankittua ihmismielen tuntemusta (*Chron.* 14/1). Porthan palaa aiheeseen vielä toteamalla, että ihmisen kehittämisen aloittaminen tahdon eikä ymmärryskyvyn parantamisesta osoittaa fanaattisuutta sekä tietämättömyyttä psykologiasta (*Chron.* 18/1).

Sielun olemuksen sekä sielun ja ruumiin yhteyden käsittely on psykologian osa-alue, johon Porthan suhtautuu varauksellisesti. Jo ensimmäisten teesiensä (1771) joukossa hän toteaa, että ”kaikki kiistat sielun ja ruumiin olemuksesta ovat hyödyttömiä” (*Bibl.* 1/3). Vastaavan tuomion on esittänyt hänen opettajansa Henrik Hassel eräässä teesiväitöksessään vuodelta 1745.² Porthanin psykologian luentomuistiinpanoissa on jaoteltu sielua koskevat mielipiteet kolmeen luokkaan. Materialistit kieltävät sielun olemassaolon ja idealistit väittävät, että on vain sielu ja että aineelliset asiat ovat pelkkiä kuvia. Sekä ruumiin että sielun olemassaoloon uskovat jaetaan kahteen ryhmään: niihin, jotka ajattelevat että sielu ja ruumis toimivat yhdessä ja niihin, jotka katsovat niiden olevan toisistaan erillisiä.³ Teesissä vuodelta 1772 Porthan tuomitsee sekä materialistisen että idealistisen näkemyksen vääräksi (*Bibl.* 3/4). Myöhemmin hän huomauttaa, että sielun aineettomuus voidaan todistaa omantunnon ja itsetietoisuuden olemassaolon perusteella (*Acc.* 12/4, v. 1801). Sielu on luonteeltaan yksinkertainen (*simplex*) eli erillinen kokonaisuus, mikä luonnonteologian luentomuistiinpanojen mukaan voidaan päätellä siitä, että se kykenee ajattelemiseen.⁴ Aiheesta on maininta myös luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa.⁵ Kahdessa teesissä

¹ Brunnmark 1778, 7: ”Repraesentatio boni vel mali, cum actione connexi, dicitur *motivum*. [...] Ex repraesentatione boni movetur ergo & flectitur voluntas ad appetendum [bonum], & ex repraesentatione mali ad aversandum [malum].”

² *Theses miscellanae*, 13.6.1745. Teesi 6: *Ludunt operam, qui essentiam corporis indagare conantur*. Teesi 7: *Idem de illis affirmandum qui essentiam animae investigatum eunt*.

³ OO II, 157.

⁴ OO II, 538.

⁵ OO II, 381. Oppikirja (Brunnmark) määrittelee tässä yhteydessä ihmismielen yksinkertaiseksi olennoksi, joka on tietoinen itsestään ja asioista itsensä ulkopuolella: ”Ens illud simplex, quod in nobis sui, & aliarum rerum extra nos, conscius est, *mens*, sive *anima* appellatur.” Brunnmark 1778, 61.

Porthan esittää, että tästä ei voi päätellä sitä, että sielu (tai tässä yhteydessä osuvammin ”mieli”) kykenisi kuitenkin aina ajattelemaan.¹ Teesit ovat ilmestyneet 10 vuoden välein; aihe on siis noussut toistuvasti esiin sekä luennoilla että teeseissä.

Logiikan luentojen muistiinpanoissa mainitaan kolme teoriaa sielun ja ruumiin yhteyden toimintaperiaatteista: fyysisen virtaamisen, myötäolon ja ennalta säädetyn harmonian teoria.² Näistä jälkimmäinen tuomitaan luonnonteologian luentomuistiinpanoissa pelkäksi ilveilyksi. Teoriaa sanotaan Leibnizin keksinnöksi; hän uskoi, että sielu ei vaikuta ruumiiseen tai päinvastoin, vaan että ne kulkevat ikään kuin käsi kädessä.³ Vuonna 1772 ilmestyneessä teesissä Porthan huomauttaa aiheeseen liittyen, että myös ”myötäolon” teoria on järjetön (*Bibl.* 4/2). Lopulta vuonna 1797 hän myöntää, että lähimpänä totuutta näistä kolmesta on ”fyysisen virtaamisen” teoria, vaikka siinäkin on omat ongelmansa (*Acc.* 4/4). Nämä teoriat näyttävät olleen suosittu aihe myös Porthanin edeltäjien keskuudessa; sekä Scarin että Hassel viittaavat niihin teeseissään.⁴ Johan Bilmark puolestaan huomauttaa vuonna 1771, että sielun ja ruumiin yhteydestä ei ole vielä esitetty kunnollista selitystä.⁵ Sielun ja ruumiin yhteyden olemassaolo on kiistoista huolimatta kuitenkin tosiasia, jonka tuntemus on oleellista psykologian käytännön soveltamisen kannalta. Eräässä teesissä Porthan korostaa, että ihmisen sielun ja ruumiin välillä on kiinteä yhteys, jonka vuoksi psykologit tarvitsevat tietoa ihmisen anatomiasta ja fysiologiasta. Hän lisää, että samasta syystä myös lääkärit tarvitsevat vuorostaan tietoa psykologiasta. (*Chron.* 29/6) Aikaisemmassa teesissä hän on todennut perusteluja mainitsematta, että psykologian menestyksenkäs tarkasteleminen edellyttää välttämättä myös anatomian ja fysiologian tuntemusta (*Poes.* 5/1). Vielä kolmannessakin teesissä hän käsittelee fysiologian tärkeyttä psykologian tutkimukselle todeten, että pelkkien abstraktien pohdintojen avulla ei psykologian alalla voi saavuttaa mainittavia tuloksia (*Acc. prol.* 2). Psykologian aputieteenä voi nimittäin Porthanin mukaan käyttää myös fysiognomiaa. Hän määrittelee sen opiksi, jonka avulla voidaan päätellä ihmismielen taipumuksia ruumiin ulkoisen muodon perusteella. Hän kuitenkin mainitsee fysiognomian epävarmuuden niissä kahdessa teesissä, joissa hän aihetta käsittelee. Ensimmäisessä hän sanoo, ettei sen avulla voi saada varmaa tietoa, mutta sitä ei silti tule pitää täysin turhana (*Bibl.* 11/4). Toisessa hän puhuu fysiognomian haastavuudesta ja harhaanjohtavuudesta mutta huomauttaa, ettei kyseessä kuitenkaan ole täysin järjetön oppi ja että sitä hyödyntävät toisinaan lähes kaikki ihmiset (*Syll.* 1/6). Näin Porthan osoittaa

¹ *Poes.* 4/5 (1778), *Chron.* 6/8 (1788).

² OO II, 86: ”Systemata 3^a commercii animi et corporis. *Influxus physici, Assistentiae et Harmoniae praest.*”

³ OO II, 500.

⁴ Scarinin mukaan ”ennalta säädetyn harmonian teoria” näyttää kiistävän kaiken varmuuden ruumiin olemassaolosta. (*Theses oeconomicae*, 16.12.1747. Korollariteesi 4: *Systema harmoniae praestabilitae commercium inter mentem & corpus ex iis explicat principiis, quae omnem de existentia corporum certitudinem evertere velle videntur.*) Hassel puolestaan sanoo, että keskustelut sielun ja ruumiin yhteydestä ovat turhia. (*Theses philosophicae*, 1.7.1738. Teesi 12: *Vanae sunt controversiae de modo unionis inter animam & corpus.* Ks. myös *Theses philosophicae varii argumenti*, 8.5.1745. Teesi 22: *Qui modum commercii inter animam & corpus explicare conantur, vanum & irritum suscipiunt laborem.*)

⁵ *Caussa indigentiae publicae in non-notabili pecuniarum defectu*, 17.5.1771. Teesi 10: *Genuinum commercii inter animam & corpus modum, nondum esse detectum existimamus.*

teeseissä, että eri tieteenalat linkittyvät toisiinsa sekä myös arkielämään. Keskeistä on, että ei ajauduta liialliseen teoretisointiin; tämä oppi lienee ollut näiden teesien puolustamisen lähtökohdana väittelijöille.

Psykologian tutkimuskohteena ovat myös mielen muuntuneet ja häiriintyneet tilat. Porthanin luentojen muistiinpanoissa esitetään, että mielipuolisuus on vaikeasti määriteltävissä oleva tila, jota on varottava sekoittamasta ymmärryskyvyn heikkouteen, typeryyteen tai hidasaälyisyyteen. Tämä ajatus löytyy teesistäkin, jonka mukaan ei ole kovinkaan helppoa aina tehdä tarkkaa eroa mielipuolisuuden (*insania*) ja typeryyden (*stultitia*) välille (*Chron.* 11/3). Muistiinpanoissa käsitellään samassa yhteydessä myös nukkumista ja unenäköä, ja unet ovat aiheena myös teeseissä. Ensimmäisessä Porthan toteaa, että unien tarkastelu on oivallinen keino ihmismielen tutkimiseksi (*Chron.* 27/7). Myöhemmin hän huomauttaa, että unien selkeys ja voimakkuus johtuvat monesta seikasta, joista ulkoisten aistien vaikeneminen on vain yksi (*Acc.* 12/3). Luentomuistiinpanoissa luetellaan tarkemmin näitä unien eloisuuteen vaikuttavia tekijöitä.¹

Aisteja, kieltä ja ymmärryskykyä käsitellään psykologian opetuksessa siten, että keskeiseksi nousee ihmisten ja eläinten välisten erojen ja yhtäläisyyksien määrittelyminen. Eräässä väitöksessä on kolme peräkkäistä teesiä, joissa Porthan käsittelee aisteihin liittyviä asioita. Aluksi hän esittää, että ulkoiset aistit on asianmukaista jaotella ylhäisiin (*nobiliiores*) ja alhaisiin (*ignobiliiores*) (*Chron.* 15/6). Seuraavaksi hän toteaa, että ihmisen kyvyt ylittävät eläinten kyvyt jopa ulkoisten aistien suhteen (*Chron.* 15/7). Hän jatkaa vielä, että ulkoiset aistit kehittyvät terävimmiksi, kun niitä käytetään huolellisesti ja kun käyttämisen tarve on suuri (*Chron.* 15/8). Selityksiä aistien jaottelulle ja ihmisen aistien paremmuudelle löytyy psykologian luentomuistiinpanoista.² Jälleen siis eväät teesien puolustamiselle ovat löytyneet Porthanin omilta luennoilta.

Ilman ihmisyyhteisön jäsenyyttä ei ihminen juurikaan eroaisi eläimistä, toteaa Porthan teesissä *Chron.* 54/1. Hän puhuu pelkkien luonnollisten vaistojen varassa elämisestä, millä hän tarkoittaa kielellisen toiminnan kautta tapahtuvan järkevän ajattelun puuttumista. Seuraavassa teesissä hän jatkaakin, että ihmisen ajattelun ylivertaisuus perustuu ennen kaikkea kykyyn käyttää kieltä; perusteluna on, että kielen avulla on mahdollista eritellä ja ilmaista myös aistikokemuksen ulkopuolella olevia asioita ja näin saavuttaa laajempaa tietämystä (*Chron.* 54/2). Ajatus korostuu myös väitöskirjassa *De vi linguae in gentis ingenium* (1789)³ sekä psykologian luentomuistiinpanoissa, joiden mukaan kieli ja kirjoitustaito tekevät tärkeimmän eron ihmisten ja eläinten sekä eri kansojen välille.⁴ Eräässä teesissä Porthan huomauttaa, että jos ulkoisten asioiden tiedostaminen on ajatteleminen, niin sillä perusteella eläimetkin ajattelevat (*Chron.* 42/6). Aste-ero ihmisten ja eläinten lahjojen välillä johtuu siitä, että näiden henkiset ja ruumiilliset ominaisuudet eroavat toisistaan. Huomattava on erityisesti se, että teesin *Chron.* 22/3 mukaan ihmisten ja eläinten ”mielen kyvyt” ovat erilaisia.

¹ Mielipuolisuus, unennäkö: *OO* II, 151–154.

² Ulkoisilla aisteilla tarkoitetaan kuulo-, näkö-, haju-, tunto- ja makuaistia. Sisäisiä eli sielullisia aisteja ovat tietoisuus itsestä – jota eläimillä ei ole – sekä esimerkiksi muisti ja mielikuvitus. Eläinten aistit ovat rajoittuneempia kuin ihmisten, jotka kykenevät esimerkiksi hienostuneeseen harmonian, melodian, värien ja muotojen havaitsemiseen. *OO* II, 134–136.

³ *OO* X, 163.

⁴ *OO* II, 177.

Eläimillä on kyky ajatteluun, ja vastoin Descartesin näkemystä Porthan uskoi, että eläimillä on myös sielu: ”Ei ole selvää kuinka ne, jotka arvelevat ettei eläimillä ole sielua, kykenisivät todistamaan, että heillä tai muillakaan ihmisillä olisi sielu.” (*Bibl.* 5/4) Tällä kannalla oltiin yleisesti muutenkin; esimerkiksi *Åbo Tidningar* -lehdessä julkaistiin vuonna 1804 lausahdus ”de äro dock inga Cartesianer, att de skulle neka djuren själar”.¹

Luonnonoikeuden luentomuistiinpanoista ilmenee, että ymmärryskyky voidaan ymmärtää joko laajemmin yleisenä tietämisen kykynä tai suppeammin asioiden erittelyn kykynä. Jos ymmärryskyky mielletään laajemmassa merkityksessä, on myös eläimillä ymmärryskyky.² Jälkimmäiseen, suppeampaan ymmärryskyvyn määritelmään sisältyy vain ihmisten ajattelu, koska näillä on mahdollisuus toteuttaa ymmärryskykyään kielen avulla. Eräässä teesissäkin Porthan sanoo, että järki erottaa ihmisen eläimistä ja juuri siksi on niin tärkeää, että ihminen kehittää huolellisesti tätä erityistä lahjaansa (*Chron.* 28/1). Puhekyky on oivallinen keino sekä kommunikoida toisten ihmisten kanssa että myös kehittää omaa ajattelua (*Chron.* 40/4). Porthan toteaa senkin, että mielen ja kielen kehittämisen välillä on kiinteä yhteys (*Chron.* 54/3). Tämä yhteys johtuu siitä, että kieli on mielen peili; asiaa perustellaan laajemmin esimerkiksi väitöskirjassa *De linguarum usu historico* (1795).³ Mielen kehittämisestä Porthan puolestaan sanoo teesissä *Chron.* 53/3, että siinä on tärkeää kyky siirtää ajatukset nopeasti asiasta toiseen, mikä kehittää monipuolista ajattelua.

Muistitekniikat liittyivät antiikissa retoriikan teoriaan, ja ne olivat tärkeitä myös renessanssin oppineille.⁴ Sittemmin muistia käsiteltiin osana oppia ihmismielen toiminnasta. Muistin tarpeellisuus kaikille ihmisille korostuu Porthanin teesissä, jonka viesti on, että kaikkien tieteenalojen harjoittajat tarvitsevat yhtä lailla muistia ja älyä. Porthan kumoaa jyrkästi uskomuksen, jonka mukaan muisti olisi vähemmän tarpeellista filosofeille ja älykkyys historioitsijoille (*Chron.* 2/3). Logiikan luennoilla muistin tärkeys selitetään siten, että ilman sitä ovat muut mielen kyvyt hyödyttömiä. Muistin hyödyntäminen edellyttää harkintakykyä, mutta samoin harkintakyky on hyödytöntä ilman muistia.⁵ Eräässä teesissä Porthan toteaa, että ihmislunnon ominaisuuksien perusteella on selvää, kuinka tarpeellista muistin harjoittaminen on (*Chron.* 14/5). Edellä mainitussa logiikan luentomuistiinpanojen kohdassa esitelläänkin lukuisia keinoja muistin harjoittamiseksi, mm. ajattelun selkeyttäminen, opiskelun systemaattisuus, assosioiminen ja runomitan käyttäminen.

Logiikan luennoilla ylistetään mielikuvitusta eloisan kielen ja kauniiden ilmaisujen sekä ajatusten ja muistin perustana. Mielikuvitusta on kuitenkin hillittävä vakavamielisten kirjoitusten lukemisella jne., jottei sen käyttö johtaisi fanatismiin.⁶ Mielikuvituksen hillitseminen ja hallitseminen nousee esille myös teesissä, jossa Porthan kutsuu mielikuvitusta ymmärryskyvyn äidiksi – kunhan sitä käytetään järjellä (*Chron.* 13/3). Psykologian luentomuistiinpanojen mukaan muisti ja mielikuvitus ovat pohjimmiltaan sama kyky.⁷ Eräässä

¹ *ÅT* 62/1804 *Anekdoter*. Ikonen (1997, 55) luettelee *Åbo Tidningar* -lehdessä julkaistuja kirjoituksia, joissa käsitellään eläinten toiminnassa ilmenneitä inhimillisiä piirteitä.

² *OO* II, 343: ”Intellectus, in sensu latiori, est facultas cognoscendi [...]. Intellectus sensu strictiori est facultas res distincte representandi. [...] I latiori sensu hafva djuren ock intellectus.”

³ *OO* X, 424.

⁴ Mikkeli 2000, 178.

⁵ *OO* II, 114–115.

⁶ *OO* II, 114.

⁷ *OO* II, 165. Muisti ja mielikuvitus käsitellään luentomuistiinpanojen sivuilla 161–167.

teesissä Porthan kuitenkin kiistää tämän; muisti onkin mielikuvituksesta erillinen mielen kyky, mutta niiden rajojen määrittelyssä on suurta hajontaa (*Bibl.* 12/7). Väitöskirjassa *De vera notione memoriae* (1789) käsitellään aihetta laajasti.¹ Kysymys näiden kykyjen erosta vaikuttaa pelkästään akateemiselta ja sen käsittely on esimerkki siitä, että Porthan esittää teeseissä myös käytännönläheisestä ajattelusta poikkeavia väittämiä.

Porthanin kiinnostus tunteiden tutkimiseen kumpuaa osittain affektiopin keskeisyydestä retoriikassa. Lisäksi 1700-luvulla oli laajemminkin alettu kiinnittää huomiota tunteisiin, mielenliikutuksiin ja herkkyyteen.² Affektien tutkimukseen liittyy *sympatian* vaikutus, jota koskevat opit tulevat Porthanilla esiin muitakin aloja käsiteltäessä. Sillä on tärkeä kasvatuksellinen rooli (ks. luku 2.1.) ja se on hyödyksi puhetaidossa (ks. luku 4.). Retoriikan luentomuistiinpanoissa kuvaillaan affektiopin esiintymistä eri tieteenaloilla. Psykologia käsittelee affektien perustaa ja syitä, moralioppi niiden vaikutusta tapoihin ja niiden ohjaamista, logiikka sitä, miten niitä estetään saamasta valtaa yli järjen ja retoriikka sitä, miten niitä herätetään itsessä ja muissa.³ Affekteihin liittyvät Porthanin varhaisella urallaan julkaisemat väitöskirjat *Observationes circa affectus in universum spectatos* (1778) sekä *De sympathia animorum humanorum* (I osa 1778, II osa 1780).⁴ Ensin mainitussa väitöskirjassa luetaan, ketkä tarvitsevat affektioppia työssään: moraalin opettajat, reetorit, runoilijat, luonnontieteilijät, lääkärit, maalarit ja kuvanveistäjät. Erityisesti mainitaan psykologit. Psykologian tehtävänä on tutkia ihmismieltä, selittää tunteiden syntyä sekä olemusta ja luoda siten affektiopin perusta muiden mainittujen alojen edustajia varten.⁵

Porthan käsittelee tunteita jo teesissä *Bibl.* 3/6 vuodelta 1772, jossa hän moittii joidenkin filosofien aiheuttamaa sekavuutta affektioppiin. Nämä ovat väittäneet kaikkien tunteiden olevan kiivaita haluamisen tai karttamisen toimintoja. Teesissä määritellään neljä perustunnetta, joista ilo ja suru ovat lievempiä mielihalun ja vastenmielisyyden ilmentymiä; rakkaus ja viha puolestaan ovat varsinaisia kiivaita toimintoja. Teesi ennakoi kuutta vuotta myöhemmin ilmestynyttä väitöskirjaa *Observationes circa affectus in universum spectatos*. Siinä esitellään lukuisia filosofisia kiistoja affekteista ja todetaan lopulta, että vain kiivaita toimintoja kutsutaan affekteiksi. Affektien jako kiivaisiin ja lievimpiin myönnetään kuitenkin aiheelliseksi, vaikka niiden rajoja onkin vaikea määritellä.⁶ Vuonna 1782 Porthan kumoaa teesissään väitteen, jonka mukaan affektit olisivat synnynnäisiä (*Bibl.* 10/3). Edellä mainitussa väitöskirjassa perustellaan tarkemmin, että affektit eivät voi olla synnynnäisiä, koska ne edellyttävät näkemystä ja tietämystä kohteestaan. Synnynnäistä on vain taipumus kokea affekteja.⁷ Myös luonnonoikeuden luentomuistiinpanoissa mainitaan, että affektit eivät ole synnynnäisiä. Asiayhteydessä käsitellään ihmisten pahojen tekojen syitä, joita ovat temperamentti, tottumus, affektit sekä sairaudet. Affektit eivät voi toimia tekosyynä väärin

¹ OO XI:2, 17–38.

² Sarjala 2008, 68.

³ OO IV, 309.

⁴ Näiden väitöskirjojen sisältöä analysoi Sarjala (2003).

⁵ OO I, 215–216.

⁶ OO I, 222. Aikaisemmin todetaan, että affektiopin sekavuus ei ole mikään ihme ottaen huomioon, että ihmisillä on tapana liittää samoihin sanoihin erilaisia ideoita etenkin vakiintumattomien käsitteiden kohdalla (217). Wolffin koulukunnan käsityksenä esitetään, että ilo ja suru ovat mielihalun ja vastenmielisyyden hallitsemia tuntemuksia (219).

⁷ OO I, 223.

toimimiselle, koska ne ovat itse hankittuja. Temperamentista puolestaan todetaan, että sen kehittymiseen vaikuttavat synnynnäiset tekijät, elämäkokemukset, kasvatusta, ikä, tottumus ja osittain myös ilmasto.¹ Muistiinpanot ovat vuodelta 1793. Porthan esitti saman ajatuksen myös teesissään vuonna 1792: temperamentti ja affektit riippuvat ihmisten olosuhteista ja tilanteesta (*Chron.* 28/2).

Vuonna 1787 Porthan viittaa teesissään stoalaisten ja Aristoteleen koulukunnan käymään kiistaan siitä, tulisiko tunteita hillitä vai pitäisikö ne kokonaan tukahduttaa; teesin mukaan se oli tyhjäänpäiväistä *logomakhiaa* (*Chron.* 5/2).² Sekä väitöskirjassa että luonnonoikeuden luentojen muistiinpanoissa huomautetaan, että stoalaiset nimittävät affekteiksi vain niin voimakkaita tuntemuksia, että niitä ei voi hallita järjellä; siksi heidän määritelmänsä mukaiset affektit on kitkettävä pois.³ Vuonna 1797 Porthan palaa aiheeseen toteamalla teesissään, että vaatimus kaikkien tunteiden tukahduttamisesta osoittaa tietämättömyyttä ihmisen luontaisista taipumuksista (*Chron.* 43/4).⁴ Samana vuonna ilmestyneessä teesissä hän toistaa, että tunteita ei itsessään tule pitää pahoina, vaikka ne usein ajavatkin ihmisiä jopa rikolliseen toimintaan (*Acc.* 5/9). Ruotsinkielisessä stipendiaattiteesissä hän huomauttaa vielä, että on viisasta pyrkiä hallitsemaan tunteensa, mutta pelkkä järkipäiväinen toiminta ei riitä ihmiselle, vaan lisäksi tarvitaan myös onnellisuuden tavoittelun taipumusta (*Stip.* 5). Tunteet ja järki ovat vastakohtia, mutta tunteella eläminen on ihmisen luonnollinen ominaisuus siinä missä pyrkimys onnellisuuteenkin.

Täsäs osiossa käsitellyillä teeseillä on runsaasti yhtymäkohtia luentojen muistiinpanoihin ja väitöskirjoihin. Näistä kaikista lähteistä ilmenee, että Porthan käsittelee monia psykologian oppeja varovaisesti. Tämä johtuu siitä, että hän pyrkii karttamaan epävarmoja teorioita. Ihmismielen tutkimuksella on kuitenkin jokapäiväiseen elämään nivoutuvia sovel-luskohteita, joten hän on katsonut aiheelliseksi korostaa sen tärkeyttä sekä luennoimalla psykologiaa että laatimalla siitä teesejä. Sielun ja mielen toiminnasta sekä ihmisen tunne-elämästä tarvitaan nimittäin tietoa etenkin pedagogisia tarkoituksia varten; näitä aiheita ei voi jättää väliin, jos haluaa kehittää kasvatustapoja ja parantaa opettajien yleissivistystä.

8.2. TOTUUS JA ENNAKKOLUULO

Totuuden löytämistä ja ennakkoluulojen vastustamista koskevat argumentit ovat yleisiä Porthanin opetuksessa. Tärkein vertailukohde näitä aiheita käsitteleville teeseille ovat hänen pitämiltään logiikan luennoilta säilyneet muistiinpanot vuodelta 1796.⁵ Väitöskirjoista totuutta ja ennakkoluuloja sivuavat etenkin *De praejudiciis* (1781) sekä *De praejudiciis amo-*

¹ OO II, 345–347.

² Saman väitöksen seuraavassa teesissä Porthan puhuu tunteiden jaottelusta ja esittää, että toivo ei varsinaisesti ole ilon alalaji, vaikka se perustuukin ilon tunteeseen (*Chron.* 5/3).

³ OO I, 217; OO II, 347.

⁴ Teesin aluksi Porthan myöntää, että kiivaiden mielenliikutusten aiheuttama toiminta ei varsinaisesti ole moraalisesti arvostettavaa. Seuraavassa teesissä hän sanoo, että kateus on kaikista tunteista kamalin, eivätkä paheellisuudellaan muutoin kerskuvat ihmisetkään uskalla tunnustaa kateutensa määrää (*Chron.* 43/5).

⁵ OO II, 1–128.

vendis (1785); lisäksi Porthan julkaisi lukuisia muitakin filosofiaan liittyviä väitöskirjoja.¹ Filosofisten totuuksien opettamisen lähtökohdan hän ilmaisee osuvasti teesissä *Bibl.* 19/3, jossa hän siteeraa anonyymia viisasta miestä (*vir acutus*): ”Se, joka ei yritä selittää sitä mikä on käsittämätöntä, vaan pyrkii vain tuntemaan käsittämättömyyden rajan ja edistymään siihen saakka, saa haltuunsa kaikkein laaja-alaisimman ihmisen tietämyksen.” Porthan toteaaakin, että ihmisen ymmärryskyky on rajallinen, joten kaikkea ei ole voi tietää, vaikka tietämättömyyttä on toki vältettävä niin pitkälti kuin mahdollista (*Syll.* 1/5).

Jo varhaisimpien teesiensä joukossa Porthan määrittelee, että logiikka on ”tieteenala, jonka avulla voidaan menestyksellisesti perehtyä totuuteen sekä kertoa siitä muille”. Logiikka jakautuu kahteen osaan eli totuuden selvittämiseen, joka on erityisen tärkeää, sekä totuudesta kertomiseen; logiikka on hyödyllinen tieteenala, jonka piirissä kuitenkin esiintyy paljon puutteellisuutta, joutavuutta ja sekavaa esitystapaa. (*Bibl.* 4/1) Logiikan luentojen muistiinpanoissa esitetään ensin lyhyt määritelmä: ”*Logica* Konsten at nyttja förnuftet väl i Sanningens utforskande.”² Edempänä kuvaillaan logiikkaa vastaavilla sanakäänteillä kuin teesissä: ”*Logicam omnes consentiunt esse scientiam, qvae docet intellectum recte dirigere in veritate cognoscenda* (et cum ipsi investigamus, et cum ab aliis traditus ne fallamus); pleriq. addunt etiam *rite aliis communicanda*.”³ Muistiinpanojen marginaalissa on merkintä Watts, joka viittaa englantilaiseen teologiin ja loogikkoon Isaac Wattsiin (1674–1748). Logiikkaan kuuluvan totuuden kertomisen todetaan luentomuistiinpanoissa kuuluvan esimerkiksi Ernestin mukaan retoriikan alaan. Teesiensä tapaan kerrotaan, että logiikan oppeja rasittavat monet hyödyttömät ja virheelliset sisällöt.⁴ Niinpä Porthan suosittelee myös eräässä teesissä maltillista suhtautumista tähän tieteenalaan: teoreettista logiikkaa ei tule pitää yksinään riittävänä keinona totuuden saavuttamiseksi, eikä sitä myöskään tule väheksyä täysin hyödyttömänä (*Chron.* 15/5).

Porthan käsittelee totuuden lajeja kahdessa peräkkäisessä teesissä, joista ensimmäisessä jaetaan totuudet kahteen osaan: ”asioiden itsensä tietäminen” sekä ”tietäjän mielessä oleva tietäminen”. Ensin mainittu liittyy itse asioiden luonteeseen ja on muuttumaton sekä ihmisestä riippumaton. Jälkimmäinen on väistämättä yhteydessä ensimmäiseen ja siihen kuuluvat asioiden mielessä ymmärretyt muodot; filosofia on varsinaisesti tämän jälkimmäisen selittämistä. (*Chron.* 51/1) Seuraavassa teesissä jaotellaan myös subjektiiviset totuudet kahteen: aistien avulla omaksuttaviin eli fysikaalisiin ja päättelyn avulla saavutettaviin eli rationaalisiin. Päättelyssä käytetään varmoja periaatteita eli perusoletuksia. Kolmantena totuuden lajina esitellään historiallinen eli moraalinen, joka liittyy osittain kumpaankin ensin mainittuun totuuden lajiin. (*Chron.* 51/2) Näitä teesejä puolustanut Gabriel Israel Hartman toimi myöhemmin Turun akatemian teoreettisen filosofian dosenttina (1801) ja sen jälkeen kirjastonhoitajana (1807). Tässä hänen väitöksessään on muitakin totuuden luonteeseen sekä lisäksi Jumalan olemassaoloon ja hyveisiin liittyviä väittämiä (ks. luvut

¹ Porthanin filosofisia väitöskirjoja esittelee Pietarinen (2003).

² OO II, 8.

³ OO II, 13. Samalla sivulla esitetään vastaava määritelmä: ”*Logicam igitur definimus: Scientiam qvae docet rationem (tradit praecepta) veritatem in qvaeunque materia feliciter indagandi & cum aliis communicandi, s. scientia rite dirigendi intellectum in cognoscendo et cum aliis communicando. Duplex ergo ejus objectum: 1° De cognoscendo, 2° de communicando feliciter vero.*”

⁴ OO II, 13.

6.2. ja 6.3.). Vaikuttaa todennäköiseltä, että Porthan on teesejä laatiessaan huomionut väittelijän kiinnostuksen filosofiaa ja akateemista uraa kohtaan.

Logiikan luentomuistiinpanojen perusteella sana "totuus" voidaan ymmärtää sekä metafyyssisenä, loogisena että moraalisenä käsitteenä. Esimerkiksi moraaliset totuudet selviävät luonnollisen oikeuden opetuksista, joten logiikkaa ei voi pitää yksinomaista totuuksien lähteenä.¹ Eräässä teesissä Porthan esittää totuuksien jaon formaaleihin ja materiaalsiin, joista jälkimmäiset jakautuvat varmoihin ja todennäköisiin (*Bibl.* 10/2). Materiaaliset ja formaalit totuudet ovat uudehkoja tieteellisiä käsitteitä, joiden yhteydessä Porthan tapansa mukaan käyttää ilmaisua "niin sanotut" (*ut loquuntur*). Kahdessa teesissä hän korjaa virhepäätelmää, jonka mukaan totuuden perustana olisi se, voidaanko jostakin asiasta tehdä naurettavaa (jolloin se olisi epätotta) vai ei (jolloin se olisi totta) (*Chron.* 13/2, *Chron.* 20/9). Keino etsiä totuutta on tehdä johtopäätöksiä, missä on muistettava tämä logiikan perussääntö: "Myönteiset ja kielteiset johtopäätökset tulee aina tehdä yleisestä tyypilliseen ja tyypillisestä yksilötapaukseen." Teesissä *Bibl.* 5/1 Porthan lisää, että tämän säännön unohtaminen johtaa virhepäätelmiin, joihin filosofitkin ovat toistuvasti ajautuneet. Hän toteaa myös, että syllogistiikasta on hyötyä totuuksien puolustamisessa, mutta ei niiden keksimisessä (*Chron.* 12/4). Hän viittaa tämän toteamuksen lähteenä "viisaisiin miehiin", jotka logiikan luentomuistiinpanojen perusteella ovat saksalainen filosofi Samuel Christian Hollman (1696–1787) sekä Francis Bacon. Luentomuistiinpanoissa todetaan: "Syllogismus parum ad inveniendam veritatem, plus ad inventam solide proponendam. (:*Verulamii, Hollmanni judicia*)."² Huonona totuuden löytämisen keinona Porthan mainitsee yhdessä teesissä myös ns. Karneadeen metodin eli sen, ettei tuoda ilmi omia ajatuksia, vaan väitellään sitä vastaan, mitä kukin sanoo ajattelevansa (*Syll.* 9/6). Karneades oli 100-luvulla eaa. elänyt filosofi, joka edusti Platonin Akatemiassa harjoitettua skeptisismiä. Porthanilla onkin ollut kana kynittävänä eri aikakausina vaikuttaneiden skeptikoiden kanssa, kuten myöhemmin tässä luvussa ilmenee.

Totuuden etsintä, löytäminen ja vaaliminen ovat ihmisten onnellisuuden ensisijainen perusta. Vuonna 1785 Porthan toistaa eräässä teesissään lähes sanatarkasti tämän samana vuonna ilmestyneessä väitöskirjassa *De praejudiciis amovendis* esiintyvän lauseen.³ Varsinkin moraalinen totuus on tärkeää onnellisuuden kannalta; tämä näkemys esiintyy teesissä *Chron.* 51/6, joka on samassa väitöksessä kuin edellä esitellyt totuuksien lajeja erittelevät väittämät. Totuuden etsiminen ja tutkiminen on ihmiselle ominaista; tätä ajatusta Porthan puolustaa teesissä *Chron.* 22/9 käyttäen auktoriteettina Ciceroa (*off.* 13). Totuuden tavoitteluun Porthan puolestaan kannustaa sanomalla sen tuottavan valtavasti mielihyvää. Samassa teesissä hän muistuttaa voimakkaiden intohimojen haittaavan totuuden tutkimista. (*Chron.* 2/1) Myös valmiiksi tosina pidettyjen näkemysten kriittinen tarkastelu on välttämätöntä, koska muussa tapauksessa saattaisi sokean sattuman kautta "alistua virheen häpeällisen ikeen alle" (*Syll.* 6/4). Totuuden tietämisen hyöty on siinä, että sen avulla ihmis-

¹ OO II, 68–69.

² OO II, 122.

³ *Bibl.* 16/1: *De veritate, ut unico felicitatis suae fundamento, solliciti semper debent esse mortales; & eam, ubi invenerint, lubenter amplecti.* Vrt. *De praejudiciis amovendis*, OO I, 482: "De veritate enim, ut unico felicitatis nostrae fundamento, solliciti semper esse debemus; & eam, ubi invenerimus, lubenter amplecti."

ten halut ja tavat voivat korjaantua. Arvokasta mahdollisuutta totuuden etsimiseen ei siis tule heittää hukkaan. (*Chron.* 53/6)

Porthan esittää opetuksessaan toistuvasti huomioita ennakkoluuloista (*praejudicia*), joiden vastainen taistelu on osa hänen käytännönläheistä filosofista ajatteluaan. Teesin *Chron.* 1/2 mukaan ennakkoluulot ja harhakäsitykset estävät totuuden tuntemista ja ovat siten haitaksi ihmisten onnellisuudelle.¹ Väitöskirjassa *De praejudiciis amovendis* ennakkoluulot esitetään kaikkien ihmiskuntaa vaivaavien virheiden ja haittojen lähteenä. Ne synnyttävät uskonnollista kiihkoilua, taikauskoa, kunnianhimoa ja sotia; ne haittaavat ihmisten elämää kuin rutto.² Aikaisemmin ilmestyneessä väitöskirjassa *De praejudiciis* sanotaan, että ennakkoluulojen voittaminen kuuluu logiikan alaan. Tämän aiheen parhaina asiantuntijoina mainitaan Bacon, Descartes ja Locke. Myös tämän väitöskirjan mukaan ennakkoluulot ovat ihmisten onnellisuuden pahimpia vihollisia, jotka ovat vaivanneet ennen kaikkea filosofeja ja teologeja. Laajassa merkityksessä ennakkoluuloilla tarkoitetaan kaikkia näkemyksiä, jotka eivät perustu huolelliseen tutkintaan ja todisteisiin. Suppeammassa merkityksessä ennakkoluulo viittaa vain virheellisiin käsityksiin; tätä määritelmää noudattavat väitöskirjan mukaan useimmat loogikot, kuten Bacon ja Locke.³ Logiikan luentomuistiinpanoissakin määritelmä ennakkoluuloista on jaettu kahteen luokkaan. Laajemmassa merkityksessä ennakkoluulot ovat ilman tarkempaa tutkimusta muodostettuja käsityksiä, jotka voivat olla tosia tai vääriä. Suppeammassa merkityksessä ennakkoluulot ovat virheellisiä arvioita, joita käytetään perusteena harhakuviteluille tai jotka toimivat esteenä totuuden löytymiselle. Ennakkoluulojen syitä on kahdenlaisia: sisäisiä ja ulkoisia. Kaikille ennakkoluuloille yhteinen sisäinen syy on harkitsemattomuus (*“praecipitantia”*), ja muita ovat lapsuudenaikainen tietämättömyys (*“naturae nostrae imbecillitas, in statu infantiae”*), laiskuus ja huolimattomuus (*“ignavia l. desidia”*) sekä halut ja mielenliikutukset (*“begärelser och sinnesrörelser”*). Ulkoisiin syihin kuuluu se, että asiat saattavat näyttää erilaisilta kuin todellisuudessa ovat ja esimerkiksi tyylikkäätsanakäänteet voivat hämätä. Lisäksi koultus, tottumus ja auktoriteettien seuraaminen altistavat ennakkoluuloille.⁴

Myös eräässä varhaisessa teesissä (*Bibl.* 3/1, v. 1772) Porthan esittää ennakkoluulojen määritelmän: “[Ne] ovat ennalta muodostuneita mielipiteitä, jotka voivat olla joko tosia tai vääriä”. Tämä vastaa väitöskirjan *De praejudiciis* sekä logiikan luentomuistiinpanojen mukaisesti ennakkoluulojen laajaa määritelmää. Teesi on poikkeuksellisen laaja, ja siihen sisältyy myös ohjeita ennakkoluulojen vastaiseen taisteluun: filosofin tulee keskittyä kaikkein haitallisimpien ennakkoluulojen poistamiseen, sillä kansa toimii joka tapauksessa niin helposti niiden johdattamana, ettei niitä kaikkia ole mahdollista saada hälvennettyä. Toisaalta on varottava, ettei ennakkoluulojen poistamisen vimmassa päädy samalla karsimaan myös sellaisia yleisiä mielipiteitä, jotka ovat hyödyllisiä ja perusteltuja. Ennakkoluulot ovat “muotoaan muuttavia vihollisia”, joiden valtaan saattaa joutua, jos ei toimi harkitusti niiden hillitsemisessä. Hyödyllisten yleisten mielipiteiden kumoamisesta Porthan varoittaa myöhemmässä teesissä (*Chron.* 44/1, v. 1797), jossa hän muistuttaa uudistuspyrkimysten

¹ Poikkeuksena Porthan mainitsee kyseisessä teesissä kuitenkin alistetussa asemassa olevat (esim. orjat), joille tietämättömyys omasta kurjuudestaan on vain siunaus.

² OO I, 469.

³ OO I, 324–326; 331.

⁴ OO II, 73–76.

tuottamista virheistä ja haitoista. Tässäkin teesissä hän kuitenkin lisää, että sokea auktoriteetti-usko ja vanhoissa ajatuksissa pitäytyminen on todennäköisesti haitallisempaa. Myös väitöskirjassa *De studio novitatis in philosophia* (1794) käsitellään kysymystä niin uusien kuin vanhojen ajatusten sokeasta seuraamisesta ja todetaan, että kumpikin ääripää edustaa häpeällistä ennakkoluuloisuutta.¹ Tämänkaltaisia järkevään ja hedelmälliseen ajatteluun johdattavia oppeja Porthan toistelee kautta linjan, ja ne ovatkin kiinteä osa hänen akateemista perusopetustaan. Niissä ei ole sinänsä mitään ainutlaatuista, mutta Porthan kyllä painottaa niitä varsin korostuneesti.

Logiikan opetuksessa tarkastellaan ennakkoluulojen (*praejudicia*) lisäksi myös harkittuja mielipiteitä (*judicia*). Eräässä varhaisessa teesissään Porthan toteaa, että kiista mielipiteiden kuulumisesta ymmärryskyvyn (*intellectum*) tai vapaan tahdon (*voluntatem*) piiriin on suurimmaksi osaksi vain *logomakhiaa*. Sanalla ”mielipide” voidaan tarkoittaa joko havaintoa kahden idean sopusoinnusta tai ristiriidasta, tai sitten mukautumista tähän havaittuun asiaan. Mielipiteen jälkimmäistä merkitystä tarkoitetaan logiikassa silloin, kun kehoitetaan varovaisuuteen mielipiteen muodostamisessa. (*Bibl.* 5/2) Logiikan luentomuistiinpanoissa käsitellään mielipidettä samaan tapaan kuin teesissä; sen sisältämä ajatus mielipidettä koskevista kiistoista toistuu lähes sanatarkasti: ”Controversia, utrum Judicium pertineat ad intellectum an ad voluntatem, Logomachia.” Pelkkä havainto asioiden sopusoinnusta ei liity vapaan tahdon käyttämiseen, mutta toinen merkitys, itse mielipiteen muodostaminen eli mukautuminen havaittuun asiaan, sisältää myös jonkin verran vapaan tahdon käyttämistä.²

Teesissä *Chron.* 24/4 Porthan myöntää inhimillisen ymmärryskyvyn heikkouden ja toteaa, että ihmiset syyllistyvät sen vuoksi usein ristiriitaisten näkemysten vaalimiseen. Oppihistorian tuntemus on tärkeä keino ehkäistä ennakkoluuloja, joiden joukkoon väitöskirjassa *De praejudiciis amovendis* lukeutuvat mm. auktoriteetti-usko sekä sokea uusien tai vanhojen ajatusten kunnioittaminen.³ Samaan tapaan Porthan esittää eräässä teesissäkin, että vanhan filosofian historian tuntemus suojelee ennakkoluuloilta (auktoiteetti-uskolta, uutuudenviehätykseltä) ja on muutenkin hyödyksi oppineisuuteen pyrkiville (*Chron.* 3/2). Teesi ja väitöskirja ovat ilmestyneet samana vuonna. Ennakkoluulojen määritelmää käsittelevässä pitkässä teesissä (*Bibl.* 3/1; ks. edellä) Porthan varoitti hyödyllisten yleisten mielipiteiden kumoamisesta. Hän kuitenkin korostaa teesissä *Chron.* 25/1, että kaikki ennakkoluuloiksi luettavat käsitykset on ehdottomasti poistettava. Hän viittaa tällä siis keskusteluun siitä, pitäisikö joitain mahdollisesti hyödyllisiä harhakäsityksiä ja ennakkoluuloja suorastaan tarkoituksellisesti ylläpitää. Tästä asiasta kiistelemineen on teesin mukaan ”häpeällistä *logomakhiaa*”. Tällaiseen on syyllistynyt ainakin Algot Scarin, joka julkaisi vuonna 1745 teesin, jonka mukaan ennakkoluuloja ei yksiselitteisesti tarvitse pitää haitallisina.⁴ Scarinin teesi osoittaa, että Porthanin vastustamia käsityksiä kyllä esiintyi oppineissa piireissä, tai ainakin oli vielä vastikään esiintynyt.

---

¹ OO XI:2, 222.

² OO II, 45.

³ OO I, 486.

⁴ *Theses miscellae historico-civiles*, 1.6.1745. Teesi 13: *Judicia, quae rei aut actionis dijudicationem justam praecedere, & praejudiciorum nomine vulgo venire solent, non omnia prava esse & ex genere malorum, sed dari eadem non prava etiam, a veteribus & modernis philosophis commendata, & ad usum non simplici vice vocata, re penitus expensa, nemo negabit.*

Porthan ottaa teeseissä esille myös muita virheellisiä tapoja suhtautua ennakkoluuloihin. Jotkut ihmiset nimittäin pitävät niitä vastaan taistelemista turhana, koska niitä kaikkia ei kuitenkaan kyetä torjumaan. Tämä on Porthanin mielestä suorastaan naurettava perustelu, koska saman ajatuksen nojalla ei ruumiillisia sairauksiakaan vastaan kannattaisi taistella (*Chron.* 54/10). Myös väitöskirjassa *De praejudiciis amovendis* esitetään tämä hyvin konkreettinen vertaus sairauksien hoitamiseen. Kuten sairauksia, tulee ennakkoluuloja ensinnäkin varoa ja jos kuitenkin joutuu niiden valtaan, sopivilla parannuskeinoilla karkottaa niitä. Parannuskeinona näihin ”mielen sairauksiin” on järkevä epäily, *sobria dubitatio*.¹ Sen paras esikuva Porthanille on Descartes. Eräässä teesissä Porthan sanoo, että kartesiolainen *sobria dubitatio* on ”kaiken epäilemistä, mutta järkevästi, eli vain siihen asti, kunnes totuus ilmenee”. Tämä sääntö on niin painokas, että sitä ei tule rajoittaa minkäänlaisilla poikkeuksilla. (*Chron.* 23/1) Toisessa teesissä Porthan huomauttaa, että epäilystä kutsutaan ”viisauden portiksi”, mutta sitä ei tule pitää yksinomaisena harkintakyvyn kehittämisen välineenä, vaan se on pidettävä sopivissa rajoissa (*Bibl.* 5/3). Väitöskirjassa *De scepticismo historico* (1792) esitetty ohje järkevään epäilyyn on, ettei tule epäillä liian vähän eikä liian paljon: ”ne aut nimis parum, aut nimis multum dubitemus”. Skeptisismien eli liiallisen epäilyn kuvataan olevan haitallista kaikilla aloilla, niin tieteissä kuin taiteessakin. Väitöskirjassa käsitellään erityisesti liiallisen epäilyn haittaa historiassa. Skeptisismien todetaan mitätöivän historian tärkeimmän käyttötarkoituksen eli menneiden tapahtumien tuntemisen kasvattavan vaikutuksen. Tutkijalta edellytetään kuitenkin huolellisuutta, tarkkaa ja ankaraa harkintaa eli kriittisyyttä sekä todistelujen löytämistä; sellaista on järkevä epäily.²

Porthan painottaa opetuksessaan oman harkinnan käyttämisen tärkeyttä. Teesissä *Chron.* 56/6 hän kuvailee, millaista on todellinen filosofinen ajattelukyky: ”[Sen] tulee olla vapaa liiallisesta taipumuksesta omaksua toisten suosittelemia uusia tai vanhoja mielipiteitä, ja sillä tulee myös olla riittävästi tahdonlujuuutta todistella ja vaalia niitä mielipiteitä, joita se itse pitää tosina ja riittävästi todistettuina.” Ennakkoluuloisuuteen johtava auktoriteetti-usko tulee siis korvata itseluottamuksella. Toisen teesin (joka on ilmestynyt samana vuonna kuin väitöskirja *De scepticismo historico*) mukaan jokin varmana pidetty totuus voidaan usein perustellusti kyseenalaistaa, mutta ”luotettavien ihmisten” esittämiin todistuksiin nojautuvien asioiden kyseenalaistamisessa tulee olla varovainen. Teesissä kehoitetaan perusteltuun epäilemiseen ja huolelliseen tutkimiseen. (*Chron.* 24/5) Ennakkoluuloista Porthan toteaa myös, että Jumala on asettanut ihmisen teot järjen vallan alaiseksi. Järkeen luottavat ihmiset toki erehtyvät toisinaan, mutta erehtyväisyyden liioittelu alistaisi järjen vallan ennakkoluuloille ja ihmisauktoriteetille. Liiallinen epäily on vahingollisempaa kuin ihmisjärkeen luottaminen. (*Chron.* 55/7)³ Kriittinen suhtautuminen skeptisismiin kumpuaa Porthania edeltäneiden vuosisatojen aikana tapahtuneesta antiikin skeptikoiden uudelleen löytämisestä. Michel de Montaigne (1533–1592) herätti skeptisen filosofian henkiin, ja siitä

---

¹ OO I, 471–472.

² OO XI:2, 157–158; 165.

³ Saman väitöksen seuraavassa teesissä Porthan viittaa järjettömään mielipiteeseen, jonka mukaan ”meidän tulee käyttää järkeämme, mutta ei seurata sitä” (*Chron.* 55/8). Lopuksi hän toteaa, että on järjetöntä keskittyä tutkimaan, mitkä ennakkoluulot ovat varsinaisesti vahingollisia ja mitkä eivät, koska järkevää on ainoastaan pyrkiä niiden poistamiseen (*Chron.* 55/9).

tuli keskeinen tekijä uskonpuhdistuksen teologisissa kiistoissa.¹ Porthanin täytyy neologisen teologian kannattajana pyrkiä kumoamaan ne (katolisen kirkon) skeptiset ajattelijat, jotka pyrkivät kiistämään kaiken uskontoa koskevan tiedon varmuuden.

Kaikkien totuuksien systemaattinen kyseenalaistaminen on Porthanin mielestä hedelmätöntä myös filosofiassa. Hän paheksuu skeptikoita, joiden toiminta on hänen mukaansa suorastaan hulluutta verrattuna järkevään epäilyyn.² Skeptikot väittävät, ettei totuudesta voi saavuttaa mitään varmuutta, kun taas Porthanin suosittama järkävä epäily tähtää parhaan mahdollisen varmuuden saavuttamiseen. Teesissä *Bibl.* 15/5 hän toteaa, että skeptikoiden näkemyksen vastaisesti on olemassa yleisiä perusoletuksia (aksioomia), joiden todenperäisyyttä ei kukaan vakavissaan epäile. Skeptikot vievät epäilyn järkävien rajojen ulkopuolelle kiistäessään kaikki yleiset, ehdottomat tiedot. Toiseksi virheellisen ajattelun ääripääksi Porthan esittää kaiken varman (*certa*) tiedon pitäminen totena (*vera*). Tällainen ajattelu osoittaa epäselvyyksiä varmuuden käsitteen hahmottamisessa sekä kyvyttömyyttä erotella asioiden objektiivista olemusta ihmisten subjektiivisesta tiedosta (*Bibl.* 13/1). *Objectiva* ja *subjectiva* esiintyvät epäklassisessa tieteellisessä merkityksessä, minkä Porthan ilmaisee jälleen käyttämällä termeistä nimitystä ”niin kutsutut” (*ut loquuntur; quae dici solet*).

Järkevään epäilyyn kuuluu myös olettamusten ja todennäköisyyksien hyväksyminen osaksi päättelyä. Porthan kuvailee, että on yhtä lailla epäviisasta hylätä kaikki uskottavimmatkin hypoteesit, kuin luottaa niihin ilman epäilyä (*Bibl.* 18/1). Myöhemmin ilmestyneessä teesissä hän toistaa, että hypoteeseja ei tule kokonaan hylätä filosofiassa, mutta on varottava, ettei niitä aleta pitää varmoina totuuksina (*Chron.* 25/3). Tämä teesi sijaitsee samassa väitöksessä kuin eräs edellä esitelty, ennakkoluuloihin liittyvä väittäjä (*Chron.* 25/1), ja ne ovat ilmestyneet samana vuonna kuin väitöskirja *De scepticismo historico*, joten väitöskirjalla ja teeseillä näyttäisi olevan ajallinen yhteys. Saman vuoden loppupuolella ilmestyi vielä teesi, jossa Porthan käsittelee teorian ja kokemuksen suhdetta käytännöllisissä taidoissa (*artes practicae*). Teoreettista tietoa on arvosteltu siitä, että se perustuu hypoteeseihin. Kokemuksen arvon voi puolestaan kyseenalaistaa sillä perusteella, että siihen sisältyy inhimillisen erehdyksen vaara. (*Chron.* 29/3, v. 1792) Teoriaa eikä kokemusta ei siis tule kumpaakaan hylätä kokonaan. Sekä teoreettinen filosofointi että käytännöllinen toiminta perustuvat Porthanin ajattelussa samaan ohjenuoraan, eli olettamusten ja tosiseikkojen huomioimiseen sopivassa suhteessa.

Porthan painottaa itsenäisen ajattelun merkitystä, mutta muidenkin ihmisten ajatuksiin tulee perehtyä. Kahdessa peräkkäisessä teesissä hän selvittää näkökohtia, joissa tiivistyy hänen oppinsa oikeanlaisesta epäilyä ja auktoriteettien kunnioittamisesta. Hän valittelee, kuinka harvat ihmiset punnitsevat asioiden todenmukaisuutta omalla harkintakyvyllään. He suorastaan vieroksuvat totuuden tutkimista ja ajautuvat sokeaan auktoriteettiuskoon. (*Bibl.* 22/4) Seuraavaksi hän tarkentaa, että on tärkeää saada harjoitusta muiden ihmisten ajattelun tarkastelussa, koska siten oppii itse ajattelemaan oikein (*Bibl.* 22/5). Totuuden selvittämiseksi tarvitaan tietoa, ja tiedon saamiseksi tarvitaan ajattelun lisäksi kokemusta. Porthan painottaa, että tarvitsemme myös toisten ihmisten kokemuksia ja että suurin osa tietämyksestämme on itse asiassa toisten ihmisten kokemuksen ansiota (*Bibl.* 11/3, v. 1783;

¹ Popkin 1979, 42; 81.

² *De praejudiciis amovendis* (OO I, 481): ”*Dubitationem autem hanc sobriam, a nobis commendatam, diversissimam a Scepticorum esse insania, nemo non facile videt.*”

Acc. 5/2, v. 1797). Vielä myöhemmin ilmestyneessä teesissä hän toteaa, että kaikki tieto on kokemusperäistä; nämä kokemukset ovat osittain omia ja osittain muiden, sekä sisäisiä että ulkoisia. Totuuden selvittämisessä on siis otettava huomioon sekä omat kokemukset että myös muiden kokemuksen perusteella muotoutunut *a priori* -tieto (Syll. 5/4, v. 1803). On kuitenkin tärkeä muistaa, että kokemusta on edelleen punnittava huolellisesti järjen avulla, jotta totuudet saataisiin varmuudella selvitettyksi (Chron. 30/6).

Monet Porthanin aikalaiset Turun akatemiassa, kuten logiikan ja metafysiikan professorina vuodesta 1779 alkaen toiminut Olof Schalberg (1733–1804), kannattivat saksalaisen Christian Wolffin (1679–1754) filosofista järjestelmää.¹ Myös Porthan käsittelee Wolffin oppeja varhaisissa teeseissään ja puhuu esimerkiksi tämän esittämistä päättelyn perusperiaatteista. Riittävän perusteen periaatetta (*principium rationis sufficientis*) ei tule rajoittaa vain kontingenteihin totuuksiin. Porthan ei myöskään hyväksy ajatusta, että olisi vain kaksi totuuden tietämisen periaatetta, nimittäin loogisen ristiriidan (*principium contradictionis*) ja riittävän perusteen periaate. (Bibl. 3/2) Termit ovat tieteellisiä eivätkä klassisen latinan käytön mukaisia, joten Porthan nimittää niitäkin tuttuun tapaan ”niin kutsutuiksi” (*sic dictum; ut loquuntur*). Tällaista esiintyykin erityisen runsaasti teeseissä, joissa käsitellään modernin filosofian oppeja, mikä kertoo Porthanin suhteesta tieteelliseen kielenkäyttöön: uudissanoihin on suhtauduttava varovaisesti.

Wolffin filosofia pohjautuu riittävän perusteen ja loogisen ristiriidan periaatteisiin, joiden avulla päätelmät tulisi deduktioon avulla johtaa. Wolff uskoi, että kaikki tieteenalat voidaan systematisoida matemaattisen tarkoiksi kokonaisuuksiksi. Porthanilla oli oma näkemysensä tästä matemaattisesta metodista, jonka kehittäjäksi hän logiikan luentomuistiinpanoissa nimeää Descartesin. Hän sanoo Leibnizin ottaneen tämän metodin käyttöönsä ja mainitsee samassa yhteydessä Wolffin, joka hänen mukaansa poisti logiikasta monia hyödyttömiä hienouksia.² Porthan käsittelee matemaattista metodologiaa myös pitkässä teesissä, jossa hän myöntää, että se on suorastaan ainoa järkevä metodi filosofiassa ja siksi sitä pitäisikin nimittää ”filosofiseksi metodiksi” (*methodus philosophica*). Sen avulla voi kuvailla kaikki tieteenalat, mutta se ei saa johtaa siihen, että esitystapa olisi äärimmäisyyksiin asti kuiva ja niukka; kaunopuheisuudelle on teesin mukaan tilaa myös tätä metodologiaa käytettäessä. (Bibl. 6/2) Tietyissä määrin Porthan siis hyväksyi matemaattisen metodin käytön ja wolffilaisuuden, vaikka pääosin se hänen mielestään keskittyi liiaksi pelkkiin määritelmiin ja aksioomiin.³

Porthanin aikana erityisesti luonnontieteissä korostettiin empiriaa. Tähän viittaa Porthanin puhuessaan eräässä teesissä siitä, että olemassa olevia asioita (*res existentes; erotuk-sena* ”pelkistä ideoista”, *ideae merae*) käsittelevien teorioiden tulee perustua kokemukseen. Hän lisää, että kokemukseen perustumattomat teoriat ovat erityisen järjettömiä luonnontieteissä (*scientiae Physicae*). (Chron. 50/6) Seuraavassa teesissä hän kehuu Baconin kehittämää

¹ Salomaa 1927, 426.

² OO II, 6–7.

³ Salomaa 1927, 426. Porthanin osittainen myönteinen suhtautuminen matemaattiseen metodiin saattaa juontua hänen opiskeluajoiltaan, jolloin hän asui teologian dosentti, sittemmin professori Kristian Cavanderin (1730–1812) luona ja sai tältä ohjausta opinnoissaan. Cavander julkaisi vuonna 1759 väitöskirjan *De usu et abusu methodi mathematicae in theologia revelata*, jossa hän toteaa, että matemaattista metodologiaa voidaan tietyllä tavalla hyödyntää teologiassa. Heikel 1940, 226.

induktiivista metodia, koska se ohjaa pois abstrakteista mietiskelyistä ja kohti kokemuksen huomioimista totuuden tutkimisessa. Lopuksi hän toteaa, että Baconin metodi on ollut ja tulee olemaan suureksi hyödyksi useimmille tieteenaloille. (*Chron.* 50/7) Porthanin logiikan luentojen muistiinpanoissa puhutaankin Baconista yhtenä skolastisen filosofian oikaisijoina; hänen ansionaan mainitaan, että hän suositteli kokemusperäistä todistelua.¹ Myös oppihistorian luentomuistiinpanoissa ylistetään Baconia suurenmoiseksi ja hänen teostaan *De augmentis scientiarum* (1623) verrattomaksi.²

Porthanin ensimmäisen teesiväitöksen ensimmäinen teesi käsittelee keskeistä kysymystä ideoiden alkuperästä. Teesissä todetaan: ”Synnynnäiset ideat perustuvat aistihavaintoon.” (*Bibl.* 1/1: *Fundamentum idearum innatarum, est sensatio.*) Porthan tarkoittaa itse asiassa, että synnynnäisiä ideoita ei ole, vaan että kaikki ihmisen tieto perustuu hänen omiin aistihavaintoihinsa. Siten hän vastustaa kartesiolaista oppirakennelmaa ja puolustaa sen sijaan Locken käsitystä ideoiden kokemusperäisyydestä ja siitä, että syntyessään ihminen on *tabula rasa*. Vasta aistihavainto (*sensatio*) tuottaa ihmiselle tietoa ja käsityksiä maailmasta. Eräessä teesiväitöksessä Porthan esittää ensin, että on yhtä lailla epätodennukaista väittää ideoiden syntyvän joko yksin ulkoisten aistien avulla tai yksin ihmismielen sisäisesti (*Bibl.* 9/1). Seuraavaksi hän toteaa, että ”kaiken ihmisen tiedon ensisijainen perusta on aistihavainto” (*Bibl.* 9/2). Huomattava on, että teesissä käytetään ilmaisua ”ensisijainen perusta” (*fundamentum primum*), ei siis ainoa. Myöhemmin ilmestyneessä teesissä Porthan painottaa erikseen vielä aistihavaintojen todenperäisyyttä (*Chron.* 56/7). Kokemuksen merkitys puolestaan korostuu teesissä, jonka mukaan useimmat universaalit käsitteemme syntyvät ainoastaan olemassa olevien asioiden abstrahoimisen kautta. Tämän vuoksi kokemuksen tarkastelu on keskeistä näiden käsitteiden tutkimisessa. (*Chron.* 24/3) Ideoiden synnynnäisyyden kiistämisellä taas ei teesin *Chron.* 44/8 mukaan tarkoiteta sitä, ettei ihmisellä olisi Jumalan antamaa eli synnynnäistä kykyä hankkia tietoa ideoista.

Filosofiset keskustelut synnynnäisistä ideoista lukeutuvat suorastaan *logomakhian* eli turhien terminologisten kiistojen joukkoon; esimerkiksi erään vuonna 1778 ilmestyneen Porthanin teesin mukaan synnynnäisiä ideoita koskevien teorioiden historia osoittaa oivallisesti sen, kuinka ihmiset taistelevat usein sinnikkäämmiin termien kuin käsitteiden ja näkemysten säilyttämisen puolesta (*Poes.* 3/6). Samansisältöisen teesin hän julkaisi myös vuonna 1789 (*Chron.* 15/9). Tämä on yksi niistä harvoista tapauksista, joissa Porthan esittää saman väittämän toistamiseen. Aihe on kiistatta tärkeä hänen opetuksessaan. Keskustelut ideoiden alkuperästä hän mainitsee vielä yhdessä teesissä vuonna 1791. Siinä hän viittaa myös moraalisia periaatteita ja ihmismielen vapautta koskeviin filosofisiin kiistoihin, joita ovat ideoiden alkuperän lisäksi käsitelleet ”jo muinoin kreikkalaisetkin yhtä suurella mielen liikutuksella” kuin monet viimeaikaiset filosofit (*Chron.* 21/1).

Havaitsemisen ja ideoiden määritelmiä käsitellään sekä logiikan luentomuistiinpanoissa että teeseissä. Luentojen mukaan idea on havaitsemisen perusteella mieleen muodostunut käsitys jostakin asiasta.³ Porthan esittää saman näkemyksen teesissä *Bibl.* 10/1, jossa korostuu luentomuistiinpanojen tapaan myös se, että käsitteet ”havainto” (*perceptio*) ja ”idea” on syytä pitää toisistaan erillisinä. Myöhemmässä teesissä Porthan toteaa, että ihmisellä on

¹ OO II, 6. Baconin metodin hyödyistä luonnontieteelle ks. myös OO II, 85.

² OO III, 414.

³ OO II, 17–18.

jonkin verran vaikutusvaltaa tekemiinsä havaintoihin, mutta enemmän ideoihinsa (*Acc.* 7/4). Ideoista jotkut ovat hallitsevia eli niillä on suurempaa vaikutusta ideoiden järjestykseen ja niiden välisiin yhteyksiin; osa ideoista taas ikään kuin nukkuu välillä, mutta ne ovat silti herätettävissä (*Acc.* 12/2). Tätä ajatusta Porthan esittelee teesin lisäksi myös väitöskirjassa *De ideis hominum obscuris* (1789).¹

Porthan kokee keskustelun ideoista jossain määrin turhauttavana, mutta yleisesti ottaen hän pitää logiikkaa hyödyllisenä alana. Teoreettinen logiikka on tarpeellista totuuden löytämisessä, mutta pelkästään siihen ei tule nojautua, vaan myös käytännön kokemuksia tarvitaan; kultainen keskitie on siis tässäkin asiassa paras valinta Porthanin katsantokannan mukaan. Sama pätee siihen, että aistihavaintoihin perustuva kokemus on tiedon ensisijainen lähde, mutta se ei itsessään riitä, vaan vasta järkevä pohdiskelu johdattaa totuuden lähteille. Hän käsittelee teeseissään totuuden ja tiedon saamiseen liittyen varsin teoreettisiakin oppeja. Näiden yksityiskohtaisten pohdintojen merkitys on laajasti katsoen siinä, että esittämällä oikeaksi katsomiaan teorioita hän saa varmistettua oppilaidensa ajattelun pohjautumisen järkevälle perustalle.

8.3. JÄRJETTÖMÄT KIISTAT JA HÄMÄRÄT TERMIT

Heti ensimmäinen Porthanin teesiväitös sisältää kannanoton akateemisen maailman pysähtyneisyyttä vastaan. Hän julistaa, että keskittyminen pelkästään varmojen, vakiintuneiden ja hyödyllisten totuuksien tutkimiseen tarkoittaisi kuoliniskua useimmille tieteenaloille (*Bibl.* 1/12). Tällä hän viittaa etenkin filosofian parissa vallinneeseen epäkriittiseen ja vanhoja teorioita ylläpitävään opetukseen.² Hillitty edistys on tervetullutta, mutta liiallinen uutuudenviehätys ei. Franzénin muistopuheen mukaan Porthan vastusti kaikessa opetuksessaan sitä, että opiskelijat toistelevat sokeasti oppitermejä ja lauseita, joita he eivät itse ymmärrä; opittu asia on ymmärrettävä, eikä saa "vannoa opettajan sanoihin".³ Porthanin suhtautuminen filosofiaan onkin suorastaan intohimoista silloin, kun hän havaitsee turhia kiistoja tai hämärää esitystapaa. Teeseissä hänen moitteidensa kohteeksi joutuvat niin vanhat kuin uudemmat filosofit, jotka tekevät selvistä asioista epäselviä, kiistävät kaikki totuudet tai vääristelevät niitä. Monet kiistanaiheet hän tuomitsee turhiksi ja suosittelee selvän maalaisjärjen käyttöä. Esimerkiksi teesin *Chron.* 55/4 mukaan "terveen järjen puutetta osoittaa, että tekee kiertoteitse sen, mikä olisi helpompaa suorittaa omakätisesti". Toisaalta Porthan myöntää, että asioista keskusteleminen ja väittelemine ovat välttämättömiä tieteen kehittymiselle. Hän kiteyttää teesissään nämä molemmat näkökannat toteamalla, että "tieteelliset kiistat ovat kieltämättä aiheuttaneet paljon vahinkoa oppineisuudelle, mutta on oikein väittää niistä olleen myös paljon hyötyä" (*Chron.* 20/1). Hän huomauttaa myös, että

¹ OO XI:2, 151–152.

² Suolahti 1902, 145.

³ Franzén 1860, 403: "[...] omogne ynglingar [...] förspilde sin tid att lära sig på skryt eftersäga termer och fraser, som de föga förstodo, men i hvilka de trodde sig äga hvad för dagen gällde som det högsta vishet. Hvad Porthan hufvudsakligen yrkade var, att man skulle begripa hvad han lärde och ej *jurare in verba magistri*." Kyseessä on Horatius-sitaatti; Hor. *epist.* 1, 1, 14: *nullius addictus iurare in verba magistri*.

järkevän, keskitietä edustavan tai sovitteluun pyrkivän mielipiteen esittäjä joutuu usein väittelyn molempien osapuolien vihan kohteeksi (*Acc. app.* 1/5).

Porthanin ydinsanoma on, että filosofian tehtävä on etsiä totuutta, ei hämärtää sitä. Uransa loppupuolella ilmestyneessä teesissä hän toteaa: ”Ennen sanottiin, että totuus on piilossa syvässä kaivossa, josta se on vaivalla nostettava. Monet filosofit kuitenkin vaikuttavat yhä pyrkivän itse upottamaan sen kaivoon, jotta se tarvitsisi vielä suuremmalla vaivalla kaivaa sieltä esiin.” (*Syll.* 1/4) Iiro Kajanto (1983a, 35) pitää tätä teesiä nimenomaan Kantia kohtaan osoitettuna pistona. Teesin lähtökohtana on Demokritoksen lausahdus ”totuus on syvyydessä” (ἐν βυθῶ γὰρ ἡ ἀλήθεια), jota Cicero siteeraa latinaksi muodossa *veritas in profundo demersa est* (Cic. *ac.* 1, 44). Uudella ajalla tätä sanontaa on käytetty muodossa *veritas in alto puteo latet*, ”totuus on piilossa syvässä kaivossa”.¹ Porthan esittää sanonnan vanhemmassa muodossaan väitöskirjassa *De studio novitatis in philosophia* (1794), jossa hän valittelee totuuden löytämisen hankaluutta ja hitautta: ”*Veritas in profundo, ut ille dixit, est demersa, non sine magno [...] labore [...] inde hauriendam.*” Sanan *ille* kohdalla on alaviite, jossa sanojaksi mainitaan Demokritos ja lähteeksi Ciceron *Academica*.²

Kajannon (1983a, 35) mukaan Porthanilla on tapana toisinaan selviytyä hankalista kysymyksistä tuomitsemalla ne kiistelyksi pelkistä sanoista, minkä voi nähdä myös monimutkaisten ongelmien vähättelynä. Tähän viittaakin jo edellä mainittu Porthanin käyttämä sanonta totuudesta, joka on upotettu kaivoon; hän itse ei jaksa sitä syvyyksistä etsiskellä. Sekavaksi jää esimerkiksi Porthanin opetus määritelmistä, joihin hän myös liittää *logomakhian* käsitteen. Teesissä *Bibl.* 11/1 hän kiittää aikaisempien filosofien tapaa jakaa määritelmät (*definitiones*) ”muodollisiin” (*nominales*) ja ”reaalisiin” (*reales*), mutta lisää, että jotkin uudemmat filosofit ovat ajattelemattomasti alkaneet sekoittaa reaaliset määritelmät ”geneettisiin” (*genetici*). Määritelmiä käsitellään myös logiikan ja psykologian luentojen muistiinpanoissa.³ Teeseissä Porthan jatkaa tästä aiheesta myöhemmin toteamalla, että väittelyt muodollisten määritelmien mielivaltaisuudesta ovat turhaa *logomakhiaa* (*Bibl.* 23/8). Erään teesin mukaan muinoin on tarpeettomasti kiistelty siitä, onko koko muodollinen määritelmä ylipäätään totta vai ei (*Chron.* 27/4). Porthanin näkemys määritelmistä on, että filosofit usein kiinnittävät liikaa huomiota niihin. Liiallisia ja epäselviä määritelmiä paheksuvaa väittämää hän oli puolustanut jo omassa *pro gradu* -väitöksessään.⁴ Myöhemmin hän toteaa, että käsiteltävien asioiden ja sanojen tarkka määrittäminen on toki filosofin tehtävä, mutta jo itsessään riittävän selkeiden nimitysten tapauksessa se on turhaa. Tueksi hän lainaa teesissä *Bibl.* 6/1 Ciceron toteamusta ”puhumalla tulevat epäselvät asiat selvemmiksi, ja samoin selvät asiat epäselvemmiksi.” Cicero puhuu sitaatin alkuperäisessä yhteydessä (*de inv.* 2, 156) siitä, ettei hän aio antaa esimerkkejä jokaisesta säännöstä, koska liika selittäminen tekee selvän asian ymmärtämisestä vaikeampaa. Cicerolla kyseessä on retoriikan teorian opettaminen. Porthan noudattaa tieteenalojen yhteyksiä kunnioittavaa ideologiaansa hyödyntämällä puhetaidon oppeja filosofian käsittelyssä. Retoriikan luennoillaankin hän on viitannut samaan Ciceron lausahdukseen.⁵

¹ Viljamaa 2005, xxiv.

² OO XI:2, 205.

³ OO II, 37–40; 145–146.

⁴ *Aphorismi philosophici* (1759; OO I, 76): *Aphor.* I.

⁵ OO IV, 328: ”*Definitione ut res obscurae clariores evadunt, ita clariores obscurae.* Cic.”

Turhiin määritelmiin ja itsestään selvien asioiden todistamiseen liittyy teeseissä muitakin Cicero-sitaatteja. Väitöksessä *Acc.* 13 niitä on kaksi. Ensimmäinen niistä on: "Mitään niin mieleltöntä ei voi sanoa, ettei joku filosofi olisi sitä jo sanonut." (*Cic. div.* 2, 119) Kyseisessä teesissä Porthan lisää, ettei Ciceron tarkoitus suinkaan ollut vähentää filosofialle kuuluvaa arvostusta – kutsuuhän hän toisaalla filosofiaa "elämän johtajaksi" (*dux vitae*). (*Acc.* 13/2) Porthan pyrkii korostamaan, ettei hänkään vähättele filosofian merkitystä terävillä kommentteillaan vaan päinvastoin yrittää suojella filosofiaa sen harjoittajien järjettömyydeltä. Hän siteeraa Ciceroa toistamiseen teesissä *Acc.* 13/8, jossa hän rinnastaa tämän moitittimat stoalaiset ja jotkin oman aikansa filosofit: "Monista nykyajankin filosofeista, jotka ylpeilevät verrattomilla ansioillaan, voi oikeutetusti sanoa saman, mitä muinoin Cicero moittien huomautti stoalaisista: 'Mitä eroa on paitsi se, että minä kutsun tuttuja asioita tutuilla nimillä ja te taas keksitte samoille asioille uusia nimiä?'" (*Cic. fin.* 5, 89) Porthanin logiikan luentojen muistiinpanoissa stoalaiset esitetäänkin turhanaikaisen perusteellisina filosofeina.¹ Eräässä varhaisessa teesissä (1775) hän sanoo, että stoalaisten teorit kohtalosta ja sallimuksesta ovat sopusoinnussa Leibnizin, Wolffin ja muiden uudempien filosofien teorioiden kanssa (*Russ.* 1/5). Stoalaisten oppeja sivutaan myös teesissä *Chron.* 13/8, jonka mukaan kiista ihmisten tekojen yhdentekevyydestä on *logomakhiaa*. Porthanin opettaja Algot Scarin on teesissään vuodelta 1748 väittänyt, että yhdentekeviä tekoja olisi olemassa.² Johan Bilmark puolestaan totesi vuonna 1771 ilmestyneen väitöksensä liitteenä olevien teesin joukossa, että ns. yhdentekevien tekojen olemassaolo on ongelmallinen kysymys.³ Asiasta on saattanut olla vaihtelevia näkemyksiä myös Porthanin aikana, mikä selittää kyseisen Porthanin teesin tarpeellisuuden.

Teesissä *Acc.* 12/1 Porthan lainaa Ciceron esittämää moitetta epikurolaisia kohtaan, joiden toiminta on "väkivallan tekemistä aisteillemme, riuhtaisemista irti mielistämme sanojen merkitykset, joihin olemme tottuneet" (*Cic. fin.* 2, 16). Väitöskirjassa *De vera notione felicitatis* (1802) Porthan siteeraa samaa Ciceron tekstikohtaa puhuessaan epätavallisia merkityksiä käyttävistä filosofeista, mutta väitöskirjan mukaan Cicero olisi esittänyt toteamuksensa stoalaisista.⁴ Teesissä Porthan liittyy tähän toteamukseen toisen Ciceron *De finibus* -teoksesta peräisin olevan lainauksen: "On panostettava siihen, että käytämme yleisimpiä ja sopivimpia eli asian selkeimmin ilmaisevia sanoja." (*Cic. fin.* 4, 57) Tässäkin teesissä syytetään nykyajan filosofeja näistä samoista erehdyksistä, joihin jo antiikin filosofit syyllistyivät. Kritiikkiä itsestään selvien asioiden todistelua ja turhaa määrittelyä kohtaan Porthan esittää myös teesissä *Acc.* 11/1, joka on ilmestynyt edeltävänä vuonna (1800). Näissä teeseissä moitituilla "nykyajan filosofeilla" hän tarkoittaa Kantia ja hänen koulukuntansa edustajia, kuten J. G. Fichteä.⁵ Vastaavia huomioita on esitetty jo Porthanin väi-

¹ OO II, 122: "Stoici subtiles disputatores et dialectici. Nugatores etiam."

² *Theses miscellaneae*, 8.7.1748. Teesi 6: *Actionum indifferentium existentiam assumere tuto possumus, modo earum indoles rite explanetur.*

³ *Causa indigentiae publicae in non-notabili pecuniarum defectu*, 17.5.1771. Teesi 9: *Quaestio, an detur actio indifferens? pro problematica merito censori potest.*

⁴ OO XI:2, 465: "Cujusmodi Philosophis merito dicas quod Stoicis, similem olim morem amantibus, exprobravit Cicero: *Hoc est, inquiens, vim afferre sensibus, extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus.*"

⁵ Viljamaa 2005, xxv.

töskirjassa *De studio novitatis in philosophia* (1794)¹, jossa ei myöskään mainita Kantia tai Fichteä nimeltä. Muiden väitöskirjojen perusteella on kuitenkin selvää, että tämä kritiikki kohdistuu juuri heihin.² Fichte oli saksalaisen idealismin perustajahahmoja ja Kantin oppien seuraaja.

Samassa väitöksessä kuin kaksi edellä esitellyistä Cicero-sitaateista, joista toinen liittyy kantilaisuuden paheksuntaan, on myös teesi idealisteista. Sen mukaan idealistien filosofia on arvotonta, koska sen kannattajat itsekin myöntävät, ettei idealismin oppeja ole mahdollista noudattaa sitovasti (*Acc.* 13/3). Tähän väitökseen sisältyy myös teesi turhista määritelmistä (*Acc.* 13/7). Siinä Porthan siteeraa komediakirjailija Terentiuksen säettä ”hyvin tehty – olen paljon epävarmempi asiasta kuin ennen” (*Ter. Phorm.* 458–459: *Probe fecisti, incertior multo sum, quam dudum.*). Tämän Porthan liittää filosofien harrastamiin määritelmiin, joita he ”laskettelevat äärettömästi”. Hän kutsuu Terentiusta teesissä nimellä *Comicus*. Samassa väitöksessä on myös teesi, jossa Porthan kritisoi saksalaista tapaa kutsua filosofiaa nimellä ”verldslig-vishet” eli maallinen viisaus (saksaksi ”Welt-weisheit”). Nimitys on peräisin kirkkoisien käyttämästä termistä *saecularis sapientia*. Teesin mukaan jotkut ”meikäläisistäkin” kutsuvat filosofiaa tällä nimellä, joka kuitenkin on epäasianmukainen käänös termille ”filosofia”. (*Acc.* 13/1) Väitöksen *Acc.* 13 kahdeksasta teesistä kaikkiaan viisi liittyy siihen, että Porthan paheksuu oman aikansa filosofeja. Väitös muodostaakin tiiviin asiakokonaisuuden, jota täydentävät vielä kahdessa sitä edeltävässä väitöksessä (*Acc.* 11 ja 12) esiintyvät väittämät turhista määrittelyistä ja hämäristä termeistä.

Leibniziläinen idealismi kyseenalaisti aineellisen ulkomaailman todellisuuden. Porthanin kanta tähän on kautta linjan, että havainnot ja niihin perustuvat johtopäätökset ovat puutteellisuudestaan huolimatta todellisia ja pääasiassa oikeita.³ Logiikan luentojen muistiinpanoissa on huomautus, jonka mukaan kiistat siitä, voiko ideoissa olla totuutta tai valheellisuutta, ovat *logomakhiaa*. Myös keskustelu aistimusten todenmukaisuudesta mainitaan idealistien ja skeptikoiden kiistanaiheena, johon Porthanin vastaus muistiinpanojen perusteella on, että aistimuksemme ovat riittävän tarkkoja mutta jossain määrin puutteellisia.⁴ Teeseistä löytyykin samansuuntainen väittämä, jonka mukaan ulkoiset asiat eivät aina ole täsmälleen sellaisia, jollaisina ne havaitaan, mutta aisteja ei silti tarvitse pitää petollisina (*Bibl.* 11/2). Samaan väittelyyn Porthan viittaa myös teesissä *Chron.* 33/7, jossa hän tuomitsee sekä ennen (skeptikot) että nykyaikana (idealistit) käydyt kiistat aistien luotettavuudesta *logomakhiaksi*. Eräässä teesissä hän vieläpä toteaa, että ”ne, jotka yrittävät kieltää luotamuksen aisteihin, joko ovat itse typeriä tai pitävät kaikkia muita typerinä” (*Chron.* 47/10). Hän käyttää hyödyttömän ja epätarkoituksenmukaisen kiistan malliesimerkkinä skeptikoiden väittelyä siitä, ”löytyykö varma totuus niistä ideoista ja aistimuksista, jotka ovat aina kaikilla ihmisillä samat” (*Bibl.* 16/2). Aistien luotettavuudessa Porthan on eri mieltä

¹ OO XI:2, 201–223.

² Pietarinen 2003, xv. Salomaa (1927, 428) on todennut, että Porthanin väitöskirjat *De studio novitatis in philosophia* ja *De libertate philosophandi* (1795) ovat ensimmäiset Turun akatemiassa julkaistut Kantin filosofiaa vastaan tähdätyt tutkielmat. Niissä korostuvat maltillisen kritiikin ja epäilyn harjoittamisen tarkeys. Väitöskirjassa *De obscuritate orationis* (1798) on pitkä alaviite, jossa hyökätään nimeltä mainiten Kantia ja kantilaisuutta vastaan (OO X, 441–444; Viljamaa 2005, xxiv).

³ Salomaa 1927, 426.

⁴ OO II, 69–70.

kuin opettajansa Hassel, joka väitti eräissä teesissään, ettei aisteihin voi aina luottaa, koska ne pettävät niin usein.¹

Sekä idealistien että skeptikoiden vastustus on aiheena vielä muissakin teeseissä. Vuonna 1800 Porthan nimittää idealismia järjettömäksi opiksi, joka on ihmiselämälle täysin vieras (*Chron.* 56/9).² Vuodelta 1787 on teesi, jossa hän siteeraa toteamusta, jonka mukaan järki todistaa vääräksi dogmaatikoiden harkitsemattomuuden ja luonto skeptikoiden (*Bibl.* 19/2). Seuraavana vuonna Porthan puolestaan huomauttaa, että ei ole järkevää vastustaa skeptikoita puolustamalla sellaista näkökantaa, jonka mukaan ideamme ovat ulkoisten asioiden tarkkoja kuvia (*Chron.* 12/5). Skeptikoiden jyrkkää epäilystä ei siis kannata pyrkiä todistamaan vääräksi toisen ääripään avulla. Vuonna 1791 ilmestyneen teesin mukaan skeptikot pyrkivät antamaan ohjeita velvollisuuksista, vaikka heidän ei omaa oppiaan seuraten tulisi siihen pystyä. Tätä Porthan pitää osoituksena skeptikoiden typeryydestä ja epäjohdonmukaisuudesta. (*Chron.* 21/6) Idealismia käsittelevät teesit ovat ilmestyneet Porthanin uran loppupuolella, kun taas skeptikoita hän moittii jo aikaisemmassa vaiheessa. Hänen näkemyksensä näiden yhteydestä kiteytyy lopulta vuonna 1804 ilmestyneessä teesissä, jonka mukaan (johdonmukainen) idealismi ja skeptisismi eivät juuri eroa toisistaan (*Syll.* 10/8).

Saivartelun malliesimerkiksi Porthan kohottaa skolastiikan. Hän siteeraa eräissä teesissä kartesiolaisuuden ja modernin kirjallisuuden puolustajana tunnettua Bernard le Bovier de Fontenellea, joka on kutsunut skolastista filosofiaa ”rikkiviisauden ja tietämättömyyden tyttäreksi” (*filia acuminis & ignorantiae*; *Bibl.* 11/7). Toisessakin teesissä Porthan viittaa skolastikoihin, tarkemmin sanoen heidän vaikeaselkoisiin opetuksiinsa Jumalan olemuksesta (*Bibl.* 7/6). Heidä käsitellään samankaltaiseen sävyyn Porthanin logiikan luentojen muistiinpanoissa, joiden mukaan skolastikoiden (ja arabifilosofien) tapa etsiä ja esittää totuutta edustaa pahimmanlaatuista saivartelua ja terveen järjen puutetta filosofian historiassa.³ Oppihistorian luentomuistiinpanoissa taas on maininta keskiajan luostarilaitoksen opettajista, joita kutsuttiin nimellä *Scholastici*. Heidän ansiokseen luetaan systemaattisuus, mutta heitä moititaan liiallisesta perusteellisuudesta ja filosofian sekä teologian sekoittamisesta. Skolastisen filosofian todetaan olevan yhä edelleen voimissaan useimmissa katolisissa maissa.⁴ Skolastisten viisastelujen torjuminen on perua jo Uppsalan yliopiston statuuteista vuodelta 1655, joita noudatettiin myös Turussa.⁵ Porthanille kysymys skolastiikan asemasta onkin pääosin oppihistoriallinen, mutta se liittyy myös hänen omana aikanaan havaitsemaansa filosofian vaikeaselkoisuuteen.

Ontologia oli wolffilaisessa oppijärjestelmässä metafysiikan ydinalue. Porthanin ajatteluu tämä ei sopinut, vaan hän hyväksyi metafysiikan parista lähinnä kosmologian ja psykologian.⁶ Ensimmäisten teesiensä (*Bibl.* 1/4, v. 1771) joukossa hän esittää, että ontologian järjestelmä voitaisiin kokonaisuudessaan esittää kymmenellä tavallisella kirjan sivulla,

¹ *Theses miscellaneae*, 27.6.1745. Teesi 26: *Sensibus non semper est fidendum, quippe qui saepissime nos fallant.*

² Edeltävässä teesissä (*Chron.* 56/8) Porthan viittaa myös materialistiseen ajatteluun: ”Ne, jotka haluavat liittää materian käsitteen kunkin idean substanssiin sillä perusteella, että materiaaliset asiat ovat ensisijaisesti tuttuja aisteillemme, harjoittavat heikkoa päättelyä.”

³ OO II, 6. Vrt. OO II, 122: ”*Scholastici*, peiores magistris suis Arabibus”.

⁴ OO III, 396–397.

⁵ Kallinen 2002, 30.

⁶ Suolahti 1904, 137; OO II, 9.

jos siitä vain ensin poistettaisiin kaikki turhat käsitteet, jaottelut ja kiistanaiheet. Tätä teesiä voidaan pitää senhetkistä Turun akatemian filosofian opetusta vastaan suunnattuna kritiikkinä. Olof Schalberg opetti vanhentunutta Wolffin oppia ja keskittyi liiaksi ontologiaan. Lisäksi Schalberg käytti luentojensa pohjana Friedrich Christian Baumeisterin (1709–1785) oppikirjoja, joiden wolffilaista metafysiikan käsittelyä Porthan vastusti.¹ Porthanin tapa käsitellä metafysiikkaa teeseissään ja luennoillaan osoittaa, että hän pyrki tarttumaan – keinotekoisista oppialarajoista välittämättä – yhtä lailla minkä tahansa tiedekuntansa oppiaineen opetuksen epäkohtiin.

Metafyysikoiden turhat kiistat ovat kolmen muunkin 1770-luvulla ilmestyneen teesin aiheena. Ensin Porthan tuomitsee metafyysikoiden väittelyt ”kunkin entiteetin ykseydestä, totuudellisuudesta sekä olemuksellisesta täydellisyydestä ja hyvyydestä” (*Bibl.* 2/2). Myös keskustelu ”olemusten ikuisuudesta, välttämättömyydestä ja muuttumattomuudesta” on luonnonvastaista termeillä ilveilyä. Tämän Porthanin teesin perusteella muka ainoa metafysiikan anti filosofialle on loogisen ristiriidan periaate, jota he toistelevat ”ikään kuin uutena ja ainutkertaisena asiana”. (*Russ.* 3/1)² Kolmannessa, hyvin pitkässä teesissä Porthan moittii metafysiikan harrastajia näiden leväperäisestä todistelun tavasta. Vain selkeitä ja perusteltuja määritelmiä saisi käyttää todistelun välineenä. Metafyysikot ovat sen sijaan sekoittaneet todisteluihinsa valtaisan määrän virheellisiä ja harhaanjohtavia päätelmiä (paralogismeja ja sofismeja). (*Poes.* 4/4) Logiikan luentojen muistiinpanoissa suhtaudutaan metafysiikkaan erittäin epäluuloisesti ja kyseenalaistetaan, voiko tämä filosofian osa-alue tuottaa mitään hyödyllistä. Universaaleihin periaatteisiin nojautuminen ei ole vakuuttavaa, ja induktiivinen päättely on ongelmallista, jollei sitten tunnusteta synnynnäisten ideoiden olemassaoloa. Lopuksi todetaan edellä mainitun teesin tavoin, että koko metafysiikan oppijärjestelmä ”tulvi paralogismeja ja sofismeja”.³ Porthan kuitenkin käsitteli opetuksessaan runsaasti esimerkiksi psykologiaa, joka lukeutuu metafysiikkaan. Sitä moittiessaan hän näyttää siis sortuvan jossain määrin liioitteleviin väitteisiin.

Väitöksessä *Chron.* 28 on neljän teesin kokonaisuus, joka käsittelee hämärää terminologiaa ja vaikeaselkoista ilmaisutapaa filosofiassa. Porthan esittää, millaista tieteen harjoittamisen ei tulisi olla alkaen varoituksella liiallisesta teknisten termien käytöstä ja päättyen vaatimukseen selkeyden noudattamisesta. Teesit liittyvät ennen kaikkea filosofiaan, vaikka niissä osittain puhutaan aiheesta yleisellä, kaikki tieteenalat kattavalla tasollakin. Aluksi Porthan toteaa, että tekninen terminologia on välttämätöntä filosofiassa ja muissakin tieteissä, mutta sen ylenpalttinen viljely tuottaa vaikeaselkoisuutta ja on omiaan peittämään ajattelussa tapahtuneita virheitä. Tähän syntyivät syyllistyneet tieteentekijät kautta aikojen. (*Chron.* 28/7) Väitöskirjassa *De obscuritate orationis* (1798) verrataan filosofien ja muiden tieteenalojen edustajien tapaa käyttää teknistä terminologiaa mystikoiden ja fanaatikoiden (esim. swedenborgilaiset ja alkemistit) ”luonnonvastaiseen pyhinä pitämiensä termien rakkauteen”. Terminologian todetaan olevan tarpeellista siksi, että sen avulla voidaan ilmaista käsityksiä tiiviimmin ja sujuvammin; kyse on kuitenkin vain ilmaisutavan käte-

---

¹ Suolahti 1902, 91.

² Olemusten eli entiteettien ykseyden todistelun turhuuteen Porthan viittaa vielä eräässä myöhemmässäkin teesissä (*Chron.* 36/8).

³ OO II, 9.

vyydestä, ei opillisen sisällön luotettavuuden lisäämisestä.¹ Logiikan luentojen muistiinpanoissa puolestaan huomautetaan, että termit eivät itsessään ole pahoja, vaan että vain vaikeaselkoisuutta tuottavia termejä tulee välttää.²

Teesissä *Chron.* 28/8 Porthan varoittaa tarpeettomien uusien sanojen kehittämisestä, joka on haitallisin terminologinen sudenkuoppa. Vanhojen asioiden esittäminen uusilla sanoilla tuottaa vain näennäisesti uutta. Eräässä toisessakin teesissä hän toteaa, että esimerkiksi moraalifilosofialle on ollut tyyppillistä, että vanhoja näkemyksiä käsitellään uusina totuuskina vain uusiin sanoihin puettuina (*HBorg.* 2/2). Toisaalta Porthan esittää myös realistisen huomion, jonka mukaan uusien sanojen kehittäminen on tietyissä tapauksissa välttämätöntä, koska missään kielessä ei voi valmiiksi olla sanaa kuvaamaan jokaista mahdollista mieleen tulevaa ajatusta. Hän kuitenkin korostaa edelleen, että uusien sanojen muodostamisessa on noudatettava kohtuutta ja järkevyyttä. (*Syll.* 8/7) Teesissä *Chron.* 28/9 Porthan tarkentaa, että vaikeaselkoiset ajatukset on muunnettava selkeälle, kansanomaiselle kielelle; jos tähän ei kyetä, on terminologiaa kenties käytetty ajattelussa olevien virheiden ja epäselvyyksien peittämiseen. Porthan sanoo, etteivät tällaiset henkilöt ”osoita suurtakaan luottamusta omaan asiaansa”. Hän jatkaa vielä, että epätavallisen ja vaikeaselkoisen esitystavan käyttäjien ei tulisi syyttää vastapuolta siitä, ettei näiden ajatuksia ole ymmärretty oikein; tällaiset ”eivät itse anna suurtakaan kunniaa omalle opilleen”. Tällaiseen syyllistyvät etenkin teologit, mutta vielä häpeällisempää se on filosofille, jonka tärkein hyve on selkeys. (*Chron.* 28/10) Porthan moittii tätä ylimielisenä pitämänsä toimintaa myös kaikkein viimeimpänä julkaistussa teesissään, jossa hän osoittaa sanansa ensisijaisesti swedenborgilaisille ja myös ”monille muille teologeille ja filosofeille” (*Syll.* 11/7). Näillä hän tarkoittaa kantilaisia.³ Teesin tarkoituksena on vastustaa kaikenlaista omaan harkintaan perustumatonta luottamusta mihin tahansa tieteellisiin väitteisiin. Myös filosofien ja teologien on osattava perustella näkemyksensä, jotta ne tulisivat ymmärretyiksi ja uskotuiksi.

Porthan ei suosinut (metafyysikoiden) abstraktia ajattelua ja hänen oli kenties vaikea edes ymmärtää Kantin filosofiaa. Etenkin hän pelkäsi, että kantilaisuuden myötä filosofia ajautuisi vain harvojen, erityisesti sitä varten koulutettujen ihmisten harrastukseksi. Tämä taas oli hänen valistusajattelunsa vastaista.⁴ Porthan vastustaa Kantin filosofiaa silläkin perusteella, että hänen mielestään Locke oli jo aikaisemmin käsitellyt paljon selkeämmin monia Kantin muka uusina keksintöinä esittämiä asioita.⁵ Kantin filosofia oli saavuttanut jalansijaa Uppsalassa pian teoksen *Kritik der Reinen Vernunft* (1781) ilmestymisen jälkeen. Turussa kantilaisuuden leviämistä hillitsi Porthanin vastustus. Porthan ei hyväksynyt Kantin skeptistä suhtautumista ihmisymmärryksen voimaan eikä tämän Jumalan olemassaoloa koskevia todistuksia kohtaan esittämää kritiikkiä. Kantin ajattelua opettivat kuitenkin Turussa mm. vuodesta 1798 Turun akatemian kirjastonhoitajana ja oppihistorian professorina toiminut Frans Michael Franzén sekä Anders Johan Lagus (1775–1831), josta tuli vuon-

---

¹ OO X, 438; 440.

² OO II, 32.

³ Viljamaa 2005, xxiv. Kyseessä on Porthanin teeseistä järjestyksessä viimeinen. Tämän teesin ilmestyessä Porthan oli jo sairaana, eikä hän itse ollut väitöstilaisuudessa läsnä. Hän kuoli 16.3.1804 – kaksi päivää sen jälkeen, kun hänen viimeisiä teesejään oli puolustettu.

⁴ Salomaa 1927, 427; 430.

⁵ Suolahti 1902, 159.

na 1804 logiikan ja metafysiikan ja vuonna 1812 käytännöllisen filosofian professori.¹ Porthanin väitöskirjassa *De obscuritate orationis* (1798) puututaan Kantin (ja Wolffin) filosofoinnin heikkouksiin vedoten siihen, että retorisen selkeyden vaatimus ei toteudu.² Jo vuonna 1795 Porthan oli moittinut Kantin filosofiaa kirjeessään Caloniukselle ja ennustanut, että kantilaisuudelle koituisi sama kohtalo minkä wolffilaisuus ja kartesiolaisuus aikanaan kokivat: se otettaisiin vastaan suurella uutuudenviehätyksellä mutta unohtuisi pian.³ Tee-seissä Porthan ei varsinaisesti hyökkää Kantia vastaan nimeltä mainiten vaan ainoastaan epäsuorasti esimerkiksi näissä vaikeaselkoisuutta käsittelevissä teeseissä. Hän mainitsee Kantin nimeltä vain yhdessä teesissä, jossa on kyse Kantin filosofian soveltamisesta kielioppiin; tämä on Porthanin mielestä osoitus sokeasta filosofisten koulukuntien seuraamisesta. Toinen teesissä mainittu esimerkki tästä tieteenalojen ja oppisuuntien kelvottomasta sekoittamisesta on Wolffin filosofian soveltaminen saarnojen kirjoittamiseen. (*Chron.* 29/8)

Eräässä teesissä Porthan toteaa, ettei kaikkia näkemyksiä, jotka saavat alkunsa jonkun filosofin omaksumista periaatteista, tule lukea hänen mielipiteikseen. Hän selittää, että ihmisten omat ajatukset ja ne, mitä he muille neuvovat, eivät aina ole sopusoinnussa keskenään. (*Acc.* 6/9) Tällä hän viittaa ainakin Kantiin,⁴ mutta samalla myös yleisemmällä tasolla sekaannuksiin filosofisten oppien tulkinnassa. Aikaisemmassa teesissä hän on jo huomauttanut samaan tapaan, että oppineiden ihmisten mielipiteistä tehdyt päätelmät eivät ole heidän vastuullaan. Ei tule kuvitella, että he itsekään välttämättä uskoivat omia näkemyksiään; he saattavat esittää niitä vain epäsuosiota välttääkseen. (*Chron.* 47/8) Seuraavassa teesissä Porthan mainitsee esimerkkinä Epikuroksen, ”joka tuskin vilpittömästi uskoi jumalien olemassaoloon” (*Chron.* 47/9). Epikuroslaisen ajattelun mukaan yliluonnollisia asioita ei ole olemassa mutta toisaalta kaikki, mihin ihmiset uskovat, on totta; tämän perusteella jumalia voi katsoa olevan olemassa. Porthan nimittää Epikurosta ateistiksi myös sekä oppihistorian luennoillaan että väitöskirjassa *De crimine atheismi* (1801), jossa hän mainitsee myös, että filosofien mielipiteitä vääristellään usein.⁵ Antiikin filosofia on muuallakin tee-

¹ Rein 1908, 232–234; Urpilainen 2001, 260–261. Franzén julkaisi *Åbo Tidningar* -lehdessä ruotsinnoksia Kantin teksteistä, mutta ne ilmestyivät pääosin vasta Porthanin kuoleman jälkeen. Tämä saattoi ilmentää sitä, että Franzén kunnioitti opettajansa torjuvaa mielipidettä Kantin filosofiasta. (Ahokas 2011, 254) Franzén kuitenkin luennoi moraalioppia kantilaisen filosofian pohjalta jo vuonna 1802. Hän katsoi Kantin ilmaisseen moraaliopin perusteet nimenomaan kristillisesti, mutta vain filosofisemmin. (*Föreläsningar öfver Sedoläran hållne Vår Termin 1802 af F. M. Frantzén*; Heikkinen 1972, 50) Hän myös julkaisi Kantia puolustavia väitöskirjoja Porthanin vielä eläessä (Klinge 1898, 81–83). Porthanin tiedetään olleen pettynyt oppilaansa kantilaisuuden johdosta (Salomaa 1927, 435).

² Kaksi päivää väitöksen jälkeen (23.2.1798) lähetetyssä kirjeessä Caloniukselle (Lagus 1886b, 459) Porthan toteaa vastustaneensa tässä väitöksessä Kantin filosofiaa. Tällä perusteella väitöksen varsinainen kirjoittaja on Kajannon (1984, 67–68) mukaan todennäköisesti ollut Porthan. Tämänkaltaiset maininnat Porthanin kirjeissä kertovat väitöskirjojen tekijäkäytännöstä. Väitöskirjassa *De obscuritate orationis* on kantilaisuuden kritisoinnin lisäksi keskeistä myös hämärän ilmaisutavan vastustaminen, joka on estetiikan teoriaan liittyvä näkökohta (Mehtonen 2002, 74).

³ Lagus 1886a, 191 (14.5.1795). Porthanin Caloniukselle lähettämässä kirjeessä on useita kriittisiä mainintoja kantilaisuudesta (Ahokas 2011, 105–107).

⁴ Viljamaa 2005, xxv.

⁵ OO III, 375; OO XI:2, 427–428.

seissä Porthanin epäilyksen kohteena. Hän viittaa antiikin filosofien ”jumaluusopillisiin harhoihin”, joiden tunteminen, kuten ylipäänsä filosofisiin kiistoihin perehtyminen, kuitenkin hyödyttää aiheen tutkimusta (*Acc.* 10/3). Näiden teeseissä esitettyjen näkökohtien tarkoitus on ollut auttaa Porthanin oppilaita kohti omatoimista tiedon etsintää ja kriittisyyttä.

Vuonna 1804 ilmestyneessä teesiväitöksessä Porthan esittää pessimistisen arvion valistuneisuuden vaikutuksista varsin ironiseen sävyyn.¹ Hän nimittää ”filosofien suloiseksi uneksi” sitä, että tiedon lisääntyminen kasvattaisi ihmiskunnan hyveellisyyttä ja onnellisuutta (*Syll.* 10/1).² Seuraavassa teesissä hän toteaa, että naurun pidättelevä käy vaikeaksi, kun jotkut väittävät edellä mainitun toiveen toteutuvan tuon uuden, kriittiseksi kutsutun filosofian avulla (*Syll.* 10/2). Teesi on terävä kannanotto Kantin filosofiaa vastaan ja kumoaa ensinnäkin sen kriittisyyden (*quam Criticam appellare amant*; ”jota he rakastavat kutsua kriittiseksi”) sekä sen käyttökelpoisuuden hyveen lisäämisessä (*cujus scilicet placita singulare virtuti adjumentum promittant*; ”jonka oppilauseلمien he lupaavat olevan muka verraton apu hyveelle”). Porthan pysyi Kantin filosofian vastustajana uransa loppuun saakka.

Porthanin toivoo filosofialta ennen kaikkea käytännönläheisyyttä, kuten niin monelta muultakin tieteenalalta. Hän esittää, että filosofian etäännyminen tavallisesta elämästä vähentää sen hyödyllisyyttä (*Acc.* 3/7). Eräässä toisessa teesissä hän tarkentaa, että teoreettisen filosofian kehittäminen ja käytännöllisen laiminlyöminen etäännyttää filosofian harrastusta sen todellisesta päämäärästä ja tarkoituksesta (*Chron.* 56/3). Jotta tämä päämäärä, eli käytännöllinen sovellettavuus, saavutettaisiin, tulee filosofiassa käyttää tervettä järkeä ja selkeää esitystapaa. Porthan toteaa, että ”filosofisen perusteellisuuden mereltä on tuon tuostakin vetäydyttävä terveen järjen satamaan, jottei jouduttaisi haaksirikon vaaraan” (*Chron.* 32/7).³ Seuraavassa teesissä hän jatkaa, että kaunokirjallisuus hyödyttää filosofiaa ehkäisemällä liiallista saivartelua (*Chron.* 32/8). Laaja-alainen lukeneisuus auttaa näkemään metsän puilta, tahtoo Porthan sanoa. Nämä hänen näkemyksensä koskevat yhtä lailla kaikkia tieteitä, mutta niitä sopii korostaa nimenomaan filosofian tapauksessa, koska se on välttämätön lähtökohta tieteelliselle ajattelulle.

Filosofiaa käsittelevissä teeseissä näkyvät vaikutteita Porthanin oman aikakauden aatteellisista virtauksista. Hänellä oli lisäksi kattava tuntemus filosofian historiasta, joten hänen

¹ Kajannon (1982, 29) mukaan ironia ja sarkasmi ovat Porthanin väitöskirjoille ominaisia piirteitä.

² Iiro Kajanto on esittänyt, että tämä teesi saattaa ilmentää Rousseauin ajatusten hyväksyntää, mikä on Porthanille harvinaista. Toisaalta tämän teesin tarkoitus voi olla tarjota väittelijälle tilaisuus argumentoida väitettä vastaan, Kajanto (1984, 135) ehdottaa. Porthanin oppihistorian luentojen muistiinpanoissa on maininta: ”den underlige Rousseau, vetenskapernes fiende” (*OO* III, 443), ja esimerkiksi teeseissä *Chron.* 6/7 ja *Bibl. app.* 1/3 Porthan pyrkii osoittamaan, että Rousseauin näkemykset luonnontilan edullisuudesta ihmiskunnalle ovat vääriä. Teesit kokonaisuutena vaikuttavat selvästi edustavan Porthanin hyväksymiä mielipiteitä, eikä tätäkään teesiä voida nähdäkseni pitää poikkeuksena yleisestä linjasta.

³ Teesissä esiintyvistä ilmaisu *sensus communis* saattaa viitata vuosina 1787–1791 Ruotsissa toimineeseen runoilija Johan Henric Kellgrenin (1751–1795) ja Ruotsin akatemian sihteeri Nils von Rosensteinin (1752–1824) perustamaan seuraan Pro sensu communi (”För det sunda förnuftet”), jonka tarkoituksena oli vastustaa taikauskoisten virtausten vaikutusta tieteeseen. Erityisenä silmätikkuna seura piti Swedenborgin kannattajia. Seura julkaisi kirjoituksia *Stockholms Posten* -lehdessä. (Göransson 2005, 127–128) Kellgren oli opiskellut Turun akatemiassa ja toiminut runousopin dosenttina vuodesta 1774. Hän kuului myös Aurora-seuraan. Rein 1908, 222.

näkemyksillään on laaja pohja. Teesien tarkastelun kohdalla oleellisinta on se, miten ne palvelivat opiskelijoiden tarpeita. Siitä näkökulmasta katsottuna kannattaa kiinnittää huomiota etenkin Porthanin yleissivistävien ja kasvattavien päämäärien ilmenemiseen teeseissä. Filosofian tapauksessa hän ajautuu välillä syvällisiin ja vaikeaselkoiisiin teoreettisiin pohdiskeluihin, mutta pysyttelee silti lähellä teesissäkin mainittua terveen järjen satamaa.

9. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa on käsitelty kaikki Porthanin 889 väitösteesiä. Lopputuloksena on monitahoinen selvitys teesiväitöksistä ja niiden asemasta 1700-luvun akateemisessa kasvatuksessa. Porthanin teeseissä näkyvät hänen omat kasvatuseriaaateensa sekä mielipiteensä niin tieteestä kuin yhteiskunnastakin. Teeseillä on lukuisia yhtymäkohtia hänen muuhun kirjalliseen tuotantonsa, hänen luentoihinsa sekä Turun akatemiassa käytettyihin oppikirjoihin. Ne ovat laaja aineisto, joka heijastelee sekä perinteisiä että ajankohtaisia aatteita ja arvoja. Porthanin teesien vaikutuspiirissä oli huomattava osa 1700-luvun loppupuolella opiskelleesta akateemisesta sukupolvesta, joten niillä on paljon annettavaa aikakauden sivistysyhteiskunnan tarkastelulle. Johdantoluvussa pohdiskelin, missä määrin Porthanin aika kuului valistukseen, hyötyaatteeseen tai uushumanismiin, vai kuvaako sitä parhaiten ajatus ”kasvatuksen aikakaudesta”. Porthanin teesien käsittelyn mittaan on käynyt selväksi, että niissä korostuvat valistuksen myötä painottuva järjen käyttö ja taikauskon vastustus, talouden utilistinen tarkastelu sekä uushumanistinen näkemys kirjallisuudesta. Kaikkein leimallisimpana piirteenä teeseissä on kuitenkin kasvattavuus, joka suuntautuu yliopilaisiin, näiden tuleviin oppilaisiin ja sitä kautta koko kansakuntaan.

Porthanin teesiväitösten asettaminen osaksi Turun akatemian väittelykäytäntöjä on tärkeä osa akateemisen koulutuksen historiankirjoitusta. Porthanin roolina oli käyttää järjen ääntä väittelyiden suhteen, kuten monessa muussakin aiheessa. Hänen mukaansa *pro exercitio* -väitös voidaan suorittaa pelkillä teeseillä, koska ne sopivat mainiosti väittelijän kieli- ja argumentointitaidon osoittamiseen. *Pro gradu* -vaiheessa on kuitenkin tärkeää, että opiskelijat veloitetaan tekemään itsenäisempää työtä myös tutkielman tieteellisen sisällön osalta. Porthan ei suorittanutkaan *pro gradu* -väitöksiä teeseillä muutoin kuin yhdessä tapauksessa, joka kuitenkin saa selityksensä väittelijän *pro exercitio* -väitöksen laajuudesta. Luvussa 1.4. esiteltyjen professorien *pro gradu* -teesiväitösten runsas määrä (50 kappaletta yhteensä 71 teesiväitöksestä) poikkeaa huomattavasti Porthanin käytännöistä. Väitösten ilmestymisaikojen ja promootioiden ajankohtien vertailu osoittaa, että suurin osa *pro gradu* -teesiväitöksistä ilmestyi aivan promootion alla ja selittyi siten sen aiheuttamalla kiireellä. Joissakin tapauksissa oli väittelijän *pro exercitio* -väitöskin ollut hyvin laaja, joten teesien katsottiin riittävän maisterintutkinnon opinnäytteeksi. Monialaisia teesiväitöksiä voi itse asiassa pitää jopa parempana opinnäytteiden muotona kuin ns. varsinaisia väitöskirjoja, jotka usein olivat pohjimmiltaan vain jotakin suppeaa aihetta perinteisillä argumenteilla käsitteleviä kirjoitelmia ja monessa tapauksessa ohjaajan tekemiä.

Yksittäisten väitösten teesimäärä Porthanilla on kohtuullinen. Teesejä on sen verran kuin voisi ajatella, että väitöstilaisuudessa todella ehdittiin myös käsitellä. Tämä poikkeaa hänen edeltäjistään, joiden väitösten teesimäärät ovat paikoittain moninkertaisia. Niissä tapauksissa sivumääräkin lähentelee jo varsinaisten väitöskirjojen laajuutta, mikä kumoaa väitteen, jonka mukaan teesejä olisi käytetty painokustannusten rajoittamiseksi. Porthanin teesiväitöksistä voi kokoavasti sanoa, että ne noudattavat Turun akatemian perinteisiä väittelykäytäntöjä mutta ovat myös välillisesti askel kohti vähitellen kehittyvää vaatimusta

väitöskirjan tekijän omasta panoksesta: irrallisia väittämiä puolustettaisiin vain harjoituksena, ja varsinaisena väitöksenä esitettäisiin itse tuotettu tekstikokonaisuus.

Kieliasultaan Porthanin teesit noudattelevat muista Turun akatemian teksteistä tuttuja linjoja. Ajoittaisesta kielellisestä vaikeaselkoisuudestaan huolimatta teesit ovat luultavasti olleet aikakauden tieteelliseen ilmaisutapaan tottuneelle lukijalle helpommin avautuvia kuin jos niitä lähestyy täysin kontekstistaan irrotettuina. Tätä puoltaa esimerkiksi se, että monet Porthanin väittämät on esitetty fraaseina, jotka olivat opiskelijoille tuttuja jo oppikirjoista, muista luetuista teksteistä tai luennoilta. Yleisesti ottaen Porthan kirjoitti selkeää latinaa, kuten hän kehotti opiskelijoitaankin tekemään. Hän korostaa teeseissään retorisen selkeyden ihanteen lisäksi sitä, että asioista on käytettävä tavanomaisia sanoja. Tämä kieltämättä toteutuu teeseissä, koska tieteellisiä käsitteitä esiintyy lähinnä välttämättömissä tilanteissa, ja varsinkin uudemman terminologian yhteyteen Porthan lisää ilmaisun ”niin kutsuttu”. Äkkijyrkät sanavalinnat ja tuohtuneet huudahdukset eivät ole aivan poikkeuksellisia hänen teeseissään, kuten eivät varauksettoman ihailevat kommentitkaan. Tunneperäisten ilmaisujen käytölle oli hyvinkin tilaa 1700-luvun tieteellisessä keskustelussa, ja sitä mahdollisuutta hyödynsi myös Porthan.

Sekalaisten aiheiden käsittely oli perinteisesti tyypillistä Turun akatemiassa ilmestyneille teesiväitöksille. Niissä esiintyy myös joitakin kysymyksiä, jotka ovat kautta linjan tavanomaisia. Porthan näyttää kopsioineen muutamia teesejä suoraan edeltäjiensä tai aikalaistensa teesiväitöksistä, mutta yhteneväisyydet teesien sisällöissä johtuvat pääosin siitä, että keskeisten tieteellisten kysymysten valikoima oli vakiintunut. Teeseissä ei ollut tapana tuoda esille kokonaan uusia ajatuksia, vaikka ajankohtaisiin tapahtumiin saatettiin toki viitata. Teesien sisältöä määrittää eniten niiden tarkoitus, eli kielitaidon ja argumentointikyvyn osoittaminen. Porthanin teesien aiheita on lähes yhtä monta kuin teesejä, ja karkeastikin eritellen löytyy teeseistä helposti kymmeniä teemakokonaisuuksia. Karkeaksi jaottelu kuitenkin jää, koska aiheet eivät ole yksiselitteisesti eroteltavissa toisistaan ja yksittäiset teesit saattavat helposti sivuta useaa eri alaa. Monet teesit sekä aihepiirit herättävät kauskantoisia kysymyksiä, joihin vastaaminen on aiheiden paljouden takia osittain jouduttu jättämään myöhempään tutkimukseen. Tämän tutkimuksen rajaaminen vain osaan teeseistä ei olisi ollut hedelmällistä. Se, että Porthanin teesit on nyt käyty läpi nimenomaan jakamattomana aineistokokonaisuutena, on nimittäin välttämätön edellytys sille, että jatkossa on mahdollista tarkastella teesejä osana Porthanin ajattelua jotakin tiettyä aihetta koskien.

Porthanin sujuva liikkuminen myös muilla kuin hänen professuuriinsa kuuluvilla akateemisilla aloilla näkyy erityisen selvästi teeseissä. Niistä löytyy yhteyksiä hänen luentokäsikirjoituksiinsa ja luennoilta säilyneisiin muistiinpanoihin. Sanatarkkoja vastineita teeseille löytyy niin luentomuistiinpanoista kuin Porthanin johdolla ilmestyneistä väitöskirjoistakin. Teesien ja väitöskirjojen sisältöjen välillä on myös ajallisia yhteyksiä. Porthan saattaa käsitellä jotakin tiettyä aihetta samoihin aikoihin sekä teeseissä että väitöskirjoissa, ja toisinaan hän jopa ennakoii väitöskirjassa myöhemmin esittämäänsä asiaa teeseissä. Monet teesit eivät ole edes ymmärrettävissä ilman kattavaa taustatietoa Porthanin muista teksteistä tai hänen käyttämistään oppikirjoista. Vasta vertaamalla teesejä tähän muuhun materiaaliin on voinut päätellä, tarkoittiko Porthan väittämät vahvistettaviksi vai kiistettäviksi. Tämän tutkimuksen myötä on käynyt selväksi, että respondentin oli tarkoitus nimenomaan puolustaa väittämiä. Se, mitä Porthan teeseissään sanoo, on se, mitä hän itse myös pitää totena tai vakuuttavimpana. Kirjallisuusviitteitä hän käyttää teeseissä samalla

tavalla kuin väitöskirjoissaankin, joissa niitä toki esiintyy tiheämmässä. Antiikin tekstit toimivat teeseissä pääsääntöisesti mietelauseiden lähteinä ja perinteisten oppien vahvistajina, mutta uudempi kirjallisuus saa osakseen myös kritiikkiä. Erityisesti oppikirjojen näkemyksiä Porthan korjailee ja tarkentaa, mikä onkin oleellista opiskelijoiden johdattamisessa kohti itsenäistä ajattelua.

Tämän tutkimuksen luvuissa 2.-8. on jaoteltu Porthanin teesit aihekokonaisuuksiksi, jotka perustuvat löyhästi 1700-luvun akateemiseen oppialajakoon. Jako ei suinkaan ole tarkkarajainen kuten eivät teesien aiheetkaan. Sen avulla on joka tapauksessa hahmottunut, mitä akateemisen kasvatuksen aatteellisia suuntauksia ja sisällöllisiä painotuksia Porthan opetuksessaan noudatti. Suurimmat teesimassat keskittyvät lukuihin 6. ja 8., joissa on esitelty filosofian eri osa-alueita. Moraalifilosofisista aiheista hyveet ja paheet sekä velvollisuudet ja onnellisuus tulevat teeseissä kattavasti käsitellyksi. Useita teesejä kautta linjan voi kutsua myös pelkästään moralistisiksi. Esimerkiksi teesi, jonka mukaan uhkapelurit lähes poikkeuksetta ovat tai tulevat olemaan huijareita, tähtää voimakkaasti siihen, että opiskelijat pysyisivät pois harrastuksista, joista ei ole varsinaista hyötyä. Porthan ei julkaissut varsinaisia väitöskirjoja teologiasta, mutta koska hänen tavoitteenaan oli pappisivistyksen parantaminen, kirjoitti hän paljon teesejä myös uskontoon liittyvistä aiheista. Harhaoppien torjumiseen keskittyviä teesejä on runsaasti, mikä kertoo tavoitteesta kasvattaa maltillista luterilaisuutta noudattavia kansalaisia.

Filosofian oikeaa ja väärää käyttöä käsittelevistä teeseistä kehkeytyy laaja kokonaisuus, jossa ilmenevät kaikkein selkeimmin Porthanin opetuksen ja ajattelun kultaiset säännöt: kriittisyys, ymmärrettävyys sekä uuden ja vanhan tiedon mielekäs yhteensovittaminen. Hän opettaa ennen kaikkea järkevää epäilyä ja kohtuullista kyseenalaistamista. Esimerkiksi vaikeaselkoiset vanhat ajatukset ja myös uutuudet, kuten Kantin filosofia, saavat johdonmukaisesti ankaran tuomion. Toisinaan Porthan myös kiertää liian monimutkaiset tai järkevästi katsoen tarpeettomat keskustelunaiheet kuittaamalla ne *logomakhiaksi*, kiistelyksi pelkistä sanoista tai käsitteistä. Kokemusperäisyyttä painottava ajattelutapa ilmenee teeseissä monen eri aihepiirin yhteydessä siten, että Porthan käyttää väitteidensä perusteluna ilmaisua ”kokemus (*experientia*) osoittaa”; usein kokemuksen lisänä mainitaan järki (*ratio*). Kokemuksen kanssa rinnasteinen perustelu on samaten teeseissä usein esiintyvä ”historia opettaa”.

Kasvatusta ja koulutusta käsitteleviä teesejä on runsaasti, ja koska Porthan ei varsinaisissa väitöskirjoissaan aiheesta juuri puhu, ovat teesit sitäkin tärkeämpi lähdeaineisto Porthanin pedagogisen ajattelun tarkastelulle. Tieteellisen kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen kehittymisessä hänen roolinsa oli keskeinen. Varsinainen opettajaseminaaritoiminta käynnistyi vasta 1800-luvulla, mutta Porthanin tekemä taustatyö vaikutti suotuisasti siihen, että opettajuus alettiin nähdä muunakin kuin vain välivaiheena pappisvirkaa tavoittelussa. Kasvatustieteellisissä teeseissä on paljon yhteyksiä Porthanin kotiopettajille suunnattuihin luentoihin sekä viittauksia ajankohtaiseen keskusteluun esimerkiksi luonnon ja kasvatuksen osuudesta ihmisen kehityksessä. Yhteiskunnallisesti merkittäviä ja kauaskantoisia aiheita teeseissä ovat lahjakkuusvalinta ja julkisen koulutuksen edistämisyrittämykset sekä kysymykset latinan, ruotsin ja suomen käytöstä opetuskielinä.

Porthan pyrki saattamaan ajatuksiaan laajan yleisön tietoisuuteen käyttäen teesejäkin tähän tarkoitukseen. Hän tutki etenkin Suomen historiaa tavoitteenaan kertoa tuloksista mahdollisimman laajalevikkisissä julkaisuissa. Väitöskirjat olivat näille tutkimuksille hänen

pääasiallinen julkaisukanavansa, jonka hyödyntämisen teesien kirjoittaminen mahdollisti. Teeseillä puolestaan on yhteyksiä hänen lehtikirjoituksiinsa; näitä molempia välineitä hän käytti yhteiskunnallisten näkemystensä julkistamiseen. Toisaalta teeseissä voisi helposti kuvitella olevan enemmänkin kannanottoja ja reaktioita esimerkiksi köyhyyteen tai muihin kansan arkisiin ongelmiin, joita Porthanin oppilaat tulivat työssään esimerkiksi pappeina kohtaamaan. Yhdessä teesissä (sekä lehtikirjoituksessa) esiintyvä maininta orpokotien ja vaivaistalojen ylläpidosta on yksi harvoista konkreettisten arkielämän haasteiden maininnoista teeseissä. Rankaisemisen periaatteisiin liittyvät teesit ovat periaatteessa myös tällaisia, joskin teoreettisempia. Häpeärangaistusten yleisyys 1700-luvun yhteiskunnassa aiheutti sen, että myös teeseissä oli oleellista käsitellä rangaistusten julkisen toimeenpanon tehokkuutta.

Ottaen huomioon Porthanin laajat kotimaan historiaa, maantiedettä ja talousasioita koskevat harrastukset on yllättävää, että näitä aiheita käsitteleviä teesejä on suhteellisen vähän. Jälkipolvet ovat tunteneet Porthanin ennen kaikkea Suomen historian tutkijana, mutta pelkkien teesien perusteella kuvasta olisi muodostunut toisenlainen. Samaten vähälle huomiolle teeseissä jäävät antiikin Kreikan kieli ja kulttuuri sekä klassillinen arkeologia, vaikka Porthan oli niistä kiinnostunut ja puhui niistä luennoillaankin. Teesit toki muodostavat Porthanin mielipiteiden, ajattelun ja tärkeinä pitämien asioiden kokoelman, mutta sillä rajoituksella, että hän pitäytyi opintojen keskeisimmissä aiheissa ja käytti luentojaan sekä väitöskirjojaan teesien lähteenä tarkkaan harkitusti ja valikoiden. Hänen historiallisiin tutkimuksiinsa teeseillä on kuitenkin selvä yhteys siinä, että hän esittelee teeseissä kriittistä historian tutkimusta ja alkuperäislähteiden merkitystä korostavaa näkökulmaa samaan tapaan kuin väitöskirjoissakin.

On selvää, että Porthan käsitteli teeseissään nimenomaan sellaisia aiheita ja kysymyksiä, joita opiskelijat olivat tottuneet luennoilla kuulemaan ja kirjoitus- sekä väittelyharjoituksissa käsittelemään. Yksittäisten väittelijöiden vaikutusta teesien aiheiden valintaan on kuitenkin vaikea todentaa. Esimerkkejä tästä ovat lähinnä tapaukset, joissa Porthan on kirjoittanut teesejä omien kiinnostuksen kohteidensa ulkopuolelta, kuten muutamat luonnontieteelliset teesit tuleville lääkäreille. Teesien aiheet määrittivät yleisesti ottaen yleissivistävän akateemisen opetusohjelman sekä pappis- ja virkamieskoulutuksen tavoitteista käsin. Akateemisen kasvatuksen pääkohdiksi voidaan perustellusti lukea sellaiset asiat, jotka esiintyvät teesien lisäksi myös luennoilla ja varsinaisissa väitöskirjoissa. Tällaista ilmenee kaikkein eniten moraaliin ja uskontoon liittyvissä kysymyksissä. Toki myös puhetaidon opit tulevat useissa eri yhteyksissä esille, mutta niissä on kyse ennen kaikkea professorin opetusvelvollisuuden täyttämisestä.

Hämmästyttävää on, kuinka vähän Porthan toistaa teeseissä itseään. Vain 12 väittämää esiintyy toistamiseen identtisenä tai melko samankaltaisena, ja kolmessa tapauksessa on sama (tai vastaava) teesi julkaistu kolmesti. Toisinaan Porthan täydentää tai tiivistää aikaisemmin esittämiään asioita uudessa teesissä; tästä on 18 esimerkkiä, joista kahdessa tapauksessa aihetta jatketaan vielä kolmannessa teesissä. Näin ollen Porthanin 889 teesistä jopa 821 on ainutkertaisia siinä mielessä, että ne eivät toistu sellaisinaan uudelleen. Joitakin edeltäjiltä tai aikalaisilta kopioituja teesejä on toki olemassa, ja monessa väittämässä Porthan käsittelee vakiintuneita tieteellisiä kysymyksiä, jotka todennäköisesti olivat kaikille yliopistolaisille tuttuja. Teesien laatiminen ei silti ollut Porthanille mekaanista arkistojen hyödyntämistä ja massatuotantoa, vaan hän pohti ja harkitsi jokaista teesiä erikseen. Toi-

saalta niiden lähteenä on useimmiten luennoilla tai väitöskirjoissa esitetty asia, joten Porthan ei kuitenkaan keksinyt tieteellisiä kysymyksiä pelkästään teesejä kirjoittaakseen.

Tämä tutkimus mahdollistaa Porthanin teesien hyödyntämisen lähteenä kaikessa muussa häntä koskevassa tutkimustyössä ja tuo merkittäviä tarkennuksia aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin näkemyksiin. Tarkasteltiin sitten mitä tahansa Porthanin opetuksen ja tieteellisen ajattelun aihepiiriä, ei hänen teesejään voi jättää huomiotta. Ne tarjoavat sekä tiivistelmiä hänen näkemyksistään että myös tarkennuksia hänen painotuksiinsa puhumattakaan siitä, kuinka ainutlaatuisella tavalla ne kuvaavat aikakauden akateemista yleissivistystä. Porthanin teesejä voi tässä tutkimuksessa esitettyjen näkökohtien perusteella osuvasti nimittää – erästä hänen kirjittään mukailen – hyödyllisiksi ja mielekkäiksi opeiksi (*”nyttige och vettige kunskaper”*). J. E. Hedbergin maalaama muotokuva Porthanista (n. v. 1799) korostaa tämän käytännöllistä otetta akateemiseen työhönsä. Siinä Porthan esitetään luennoimassa, kädessään paperi, jossa on teksti *abjectis utile nugis*. Ote on peräisin Horatiukselta, joka kirjoitti, että *”hyödyllinen viisaus on joutavuuksien hylkäämistä”* (*epist.* 2, 2, 141). Se saakoon tässä kuvata myös sitä, mitä Porthan saavutti teeseillään: ne mahdollistivat hyödyllisinä pidettyjen aiheiden mielekkään käsittelyn akateemisissa väitöstilaisuuksissa.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

A. PORTHANIN TEOKSET

A1. Julkaisut, joihin sisältyy teesejä

- Acc.* *Ad recensionem Bullarii Romano-Sveogothici a Nobil. A. Celse editam Accessio*, 1796–1801; OO XII.
- Bibl.* *Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis*, 1771–1787; OO V.
- Chron.* *Chronicon Episcoporum Finlandensium*, 1784–1800; OO VI ja VII.
- HBorg.* *Historia Borgoe Urbis Nylandiae*, 1795; OO IX.
- Poes.* *De Poësi Fennica*, 1778; OO IX.
- Russ.* *R. V. Pauli Juusten Narratio de Legatione sua Russica*, 1775; OO IX.
- Stip.* *Theser till Disputations-öfning för stipendiaterne*, 1803; OO XII.
- Syll.* *Sylloge monumentorum ad illustrandam historiam Fennicam pertinentium*, 1802–1804; OO XII.

A2. Muut väitöskirjat (aikajärjestyksessä)

Luettelo sisältää kaikki Porthanin johdolla ilman teesejä ilmestyneet väitöskirjat, myös sellaiset, joihin ei tässä tutkimuksessa viitata.

- 1758 *Revelationi quid debeat philosophia nostra I*. OO I, 1–42. (Porthan *pro exercitio*)
- 1759 *Aphorismi philosophici*. OO I, 75–82. (Porthan *pro gradu*)
- 1762 *Revelationi quid debeat philosophia nostra II*. OO I, 43–74. (Porthan *pro venia docendi*)
- 1766 *De poësi Fennica I*. OO IX, 1–30.
- 1768 *De poësi Fennica II*. OO IX, 31–66.
- 1776 *De influxu morum in felicitatem reipublicae*. OO I, 83–112.
- 1777 *De forma dicendi epidictica*. OO I, 113–132. (Porthan *pro munere*)
- 1778 *De officio oratoris sacri in argumentis inveniendis*. OO I, 133–152.
De sympathia animorum humanorum I. OO I, 153–167.
De moribus oratoris. OO I, 193–212.
Observationes circa affectus in universum spectatos. OO I, 213–225.
- 1780 *De sympathia animorum humanorum II*. OO I, 169–192.
De officio oratoris sacri in argumentis disponendis I. OO I, 227–244.
- 1781 *Cogitata quaedam, educationem juventutis publicam in scholis inferioribus, spectantia*. OO I, 309–322.
Historiola concionum sacrarum Fennicarum I–II. OO IX, 115–164.
De studio et flore poeseos in patria juvando. OO I, 263–278.
De pronuntiatione oratoria I. OO I, 279–294.
De officio oratoris sacri in argumentis disponendis II. OO I, 245–262.
De praejudiciis. OO I, 323–344.
- 1782 *De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica I–II*. OO IX, 165–263.
De pronuntiatione oratoria II. OO I, 295–308.
De simplicitate, insigni ornatus virtute. OO I, 345–358.
- 1784 *De actione oratoria*. OO I, 359–384.
De elocutione oratoris sacri I. OO I, 385–412.
De oblectatione et appetitu mentis, de fine in media translato. OO I, 423–438.

- 1785 *De enthusiasmo poetico*. OO I, 439–466.
De praejudiciis amovendis. OO I, 467–492.
Monita quaedam philosophica circa studium virtutis hominibus instillandum. OO I, 493–510.
- 1786 *De methodo docendi dialogistica*. OO X, 1–25.
De consilio convertendi in vernaculam scripta Graecorum Romanorumque classica. OO X, 27–48.
De origine litterarum Latinarum I–II. OO X, 49–84.
De Bircarlis I. OO IX, 357–394.
- 1788 *De antiqua gente Qvenorum*. OO IX, 419–437.
De obligatione civis ad capessendam rempublicam. OO XI:2, 1–16.
- 1789 *De vera notione memoriae*. OO XI:2, 17–38.
De Favorino, philosopho academico. OO XI:2, 39–50.
An miracula sint divinae missionis criteria? I–II. OO XI:2, 51–110.
De habitu virtutis comparando I–II. OO XI:2, 111–131.
De ideis hominum obscuris. OO XI:2, 133–154.
De usu mythologiae hodierno I–II. OO X, 85–119.
De habitu artium elegantiorum ad rempublicam I sectio I–II. OO X, 121–160.
De fama magiae Fennis attributae. OO IX, 264–283.
De vi linguae in gentis ingenium. OO X, 161–177.
De Bircarlis II. OO IX, 395–418.
- 1791 *De libris raris I*. OO X, 179–194.
De arcto musices cum ingenio humano nexu, ejusque ad hoc excolendam momento. OO X, 233–254.
- 1792 *De allegoria*. OO X, 255–274.
De poëmate prosaico. OO X, 275–287
De scepticismo historico. OO XI:2, 155–170.
De libris raris II. OO X, 195–231.
De imperio Hermanrici Ostrogothorum regis I. OO XI:2, 171–186.
- 1794 *De imperio Hermanrici Ostrogothorum regis II*. OO XI:2, 187–200.
De studio novitatis in philosophia. OO XI:2, 201–223.
De libertate Graecis callide a Romanis oblata. OO X, 289–302.
De origine & propagatione litterarum I. OO X, 303–317.
Historia Borgoe urbis Nylandiae I. OO IX, 438–460.
- 1795 *De origine & propagatione litterarum II sectio I*. OO X, 318–341.
De consensu. OO XI:2, 225–244.
De elocutione oratoris sacri II. OO I, 413–422.
De ambiguis pontificum Romanorum de litterarum flore promovendo meritis. OO X, 343–368.
De Pandora Hesioidea. OO X, 369–390.
De demonstratione oratoria. OO X, 391–403.
De pulcro. OO X, 405–419.
De libertate philosophandi. OO XI:2, 245–254.
De spectris. OO XI:2, 255–269.
De linguarum usu historico. OO X, 421–430.
- 1796 *Observationes circa historiam decimarum ecclesiarum in Svecia I*. OO XI:2, 271–286.
- 1797 *De anno suscepti a Rege Erico Sancto Imperii et expeditionis in Fenniam motae*. OO IX, 491–506.
- 1798 *De obscuritate orationis*. OO X, 431–451.
De dominio. OO XI:2, 301–317.

- De expeditione Johannis I:mi, Svercheridae, in Livoniam.* OO XI:2, 319–332.
Observationes circa historiam decimarum ecclesiasticarum in Svecia II. OO XI:2, 287–300.
De fundamento obligationis pactorum perfectae. OO XI:2, 333–345.
De vi cogitationis physicae ad superstitionem minuendam. OO XI:2, 347–360.
De dignitate jarlorum in Svecia. OO XI:2, 361–380.
De jure hereditatis privatae in republica pernecessario. OO XI:2, 381–390.
De philosophia populari complexa. OO XI:2, 391–403.
De poesi gentium septentrionalium antiquissima, specimen I. OO X, 453–471.
1801 *De professoribus I–III.* OO XII, 397–453.
De idearum associatione. OO XI:2, 405–423.
De persuasione. OO X, 473–486.
De praecipuis dialectis linguae Fennicae. OO IX, 284–303.
De crimine atheismi. OO XI:2, 424–439.
1802 *De autodidactis.* OO XI:2, 440–461.
De vera notione felicitatis. OO XI:2, 462–474.
De consensu utilis et honesti. OO XI:2, 475–492.
Observationes circa historiam denarii Petrini in Svecia I–II. OO XI:2, 493–531.
De apologo. OO X, 487–499.

A3. Luentojen muistiinpanot

- 1770-1. *Grund-strek til Ryska Historien.* OO III, 1–72.
1774–1775 *Explicatio praecipuorum praeceptorum Artis Rhetoricae ad ductum Elementorum Vossianorum.* OO IV, 105–284.
1787 *Historia Litteraria Humaniorum.* OO III, 73–122.
1790 *Annotationer vid Virgilii Georgicon.* OO IV, 69–104.
1791 *Utkast till undervisning för informatorer, rörande deras skyldigheter och kloka förhållande.* OO II, 201–336.
c. 1791–1798 *Om estetik och den sköna litteraturen.* OO XI:1, 1–96.
1792 *Anmerkningar till Horatii Flacci Ars Poëtica.* OO IV, 1–57.
1792 *Horatii Carminum lib. I.* OO IV, 59–68.
1792 *Föreläsningar öfver Ernesti Rhetorica.* OO IV, 285–366.
1793 *Annotationer öfver Petri Brunnmars Elementa iurisprudentiae naturalis.* OO II, 337–482.
1796 *Collegium Logicum.* OO II, 3–128.
1796–1797 *Annotationer öfver Ernesti Archeologia Litteraria.* OO III, 123–218.
1801–1802 *Föreläsningar öfver Archaeologien.* OO III, 219–340.
1801–1802 *Pauca de Aestetica in genere.* OO IV, 367–372.
1802 *Föreläsningar uti theologia naturali.* OO II, 483–562.
1803–1804 *Föreläsningar öfver Heumannii Conspectus Reipublicae Literariae.* OO III, 341–464.
Grundritning til läran om människans själ. OO II, 129–200. (ajankohta tunteaton)

A4. Porthanin kirjeet

Lagus, Ernst 1898. *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida* (SSLF 38), Helsingfors.

– 1912. *Brev från Henrik Gabriel Porthan till samtida. Del 2: Supplementband* (SSLF 102), Helsingfors.

Lagus, Wilhelm 1886a. *Henrik Gabriel Porthans bref till Matthias Calonius 1 (Åren 1791–1796)* (SSLF 1), Helsingfors.

– 1886b. *Henrik Gabriel Porthans bref till Matthias Calonius 2 (Åren 1797–1800)* (SSLF 5), Helsingfors.

B. MUUT TURUN AKATEMIAN VÄITÖSKIRJAT

Tässä on lueteltu myös sellaiset teesiväitöskirjat, joihin ei tutkimuksessa varsinaisesti viitata vaan joita on käytetty ainoastaan tilastollisten tietojen lähteenä.

Georg Alanus, *Theoremata quaedam miscellanea*. 7.11.1646. *Pro exercitio* Axel Kempe.

Johannes Bilmark, *Caussa indigentiae publicae in non-notabili pecuniarum defectu*. 17.5.1771. *Pro gradu* Fredrik Lebell.

–, *De praepositis Aboensibus, comitibus quondam palatinis*. 9.12.1772. *Pro exercitio* Johan Arenius.

–, *Kortta och enfaldiga tankar om upfostringsvärkets hinder i vårt k[ära] fädernesland*. 21.4.1773. *Pro exercitio* Gustaf Dahlgren.

–, *Diss. historica, solennem inscriptionis actum b[eati] episcopi Aboensis Hemmingi exhibitura II*. 19.4.1775. *Pro gradu* Gustaf Sivers.

–, *Strödda anmärkningar uti filosofien*. 4.5.1776. *Pro exercitio* Claes Fleming.

–, *Någre filosofiske tankar*. 10.10.1796. *Pro exercitio* Anders Eric Afzelius.

Abraham Nicolaus Clewberg, *De caussis floescentis & marcescentis reipublicae litterariae II*. 12.12.1772. *Pro exercitio* Lars Abraham Hoffrén.

Henrik Enckell, *Animadversiones nonnullae subitaneae circa institutionem juventutis thesibus comprehensae*. 17.2.1773. *Pro exercitio* Gustaf Reinhold Appelgren.

Johan Flachsenius, *De impedimentis eruditionis*. 6.7.1678. *Pro gradu* Johan Salenius.

–, *Theoremata nonnulla miscellanea*. 25.10.1679. *Pro gradu* Kristian Walstenius.

–, *Mare aeneum Salomoneum, cum selectis quibusdam aphorismis, historice & mathematice explicatu*. 30.10.1691. *Pro gradu* Georg Ståhlberg.

Jakob Gadolin, *Theses mathematico-physicae*. 10.7.1753. *Pro gradu* Anders Planman.

–, *Aphorismi philosophici de usu scientiae naturalis in oeconomia*. 12.7.1754. *Pro gradu* Israel Altan

–, *Aphorismi philosophici*. 18.7.1754. *Pro gradu* Jeremias Wallenius.

–, *Aphorismi physici*. 6.10.1759. *Pro gradu* Jonas Liliander.

–, *Theses philosophicae*. 30.4.1760. *Pro exercitio* Gabriel Enckell.

–, *Aphorismi mathematico-physici*. 4.6.1760. *Pro gradu* Anders Johannes Lexell.

–, *Aphorismi miscellanei*. 30.7.1760. *Pro gradu* Isak Ervast.

Johan Gadolin, *Historia doctrinae de affinitatibus chemicis* IX. 28.11.1818. *Pro gradu* Gustaf Ringvall.

Henrik Hassel, *De officiis erga inimicos*. 4.3.1738. *Pro exercitio* Petter Wickenberg.

–, *De conscientia theses morales*. 17.6.1738. *Pro gradu* Anders Lilius.

–, *Theses historico-morales*. 23.6.1738. *Pro gradu* Erik Rehnström.

–, *Theses philosophicae*. 1.7.1738. *Pro gradu* Johan Degerman.

–, *Theses politicae de imperio civili*. 16.7.1741. *Pro gradu* Pehr Ring.

–, *Theses de stylo philosophico*. 16.7.1741. *Pro gradu* Anton Martin.

–, *Theses rhetoricae*. 12.10.1744. *Pro exercitio* Jakob Gadolin.

–, *Theses miscellaneae*. 11.4.1745. *Pro gradu* Erik Lencqvist.

–, *Theses miscellaneae*. 16.4.1745. *Pro exercitio* Herman Carling.

–, *Theses miscellaneae*. 17.4.1745. *Pro gradu* Johan Odenius.

–, *Theses philologicae*. 4.5.1745. *Pro gradu* Vilhelm Ross.

–, *Theses philosophicae varii argumenti*. 8.5.1745. *Pro exercitio* Paul Krogius.

–, *Theses miscellaneae*. 13.6.1745. *Pro gradu* Henrik Carling.

–, *Theses miscellaneae*. 19.6.1745. *Pro gradu* Anders Häll.

–, *Theses philosophicae*. 20.6.1745. *Pro gradu* Adam Gerhard Sacklinius.

–, *Theses miscellaneae*. 27.6.1745. *Pro gradu* Lorentz Trolle.

–, *Aphorismi philologici de certitudine linguae sacrae hebraeae*. 29.6.1745. *Pro exercitio* Bengt Krook.

–, *Aphorismi philologici de causis et constitutione linguae sacrae graecae*. 17.7.1745. *Pro gradu* Bengt Krook.

–, *Theses de theologia naturali*. 26.11.1746. *Pro exercitio* Erik Juvelius.

–, *Aphorismi de juramentis*. 16.5.1747. *Pro exercitio* Nils Malm.

–, *Aphorismi historico-politici*. 4.11.1747. *Pro exercitio* Otto Reinhold Nordstedt.

–, *Theses miscellaneae*. 11.11.1747. *Pro exercitio* Olof Anders Gustorff.

–, *Aphorismi historico-critico-sacri*. 12.3.1748. *Pro exercitio* Daniel Ahlberg.

–, *Aphorismi de induciis*. 22.6.1748. *Pro gradu* Jakob Zidén.

–, *Aphorismi de transactionibus pacis*. 12.7.1748. *Pro gradu* Gustaf Orraeus.

–, *Aphorismi de conscientia*. 12.7.1748. *Pro gradu* Johan Elenius.

–, *Cogitationes historico-criticae de lingvis eruditis*. 13.7.1748. *Pro gradu* Jonas Backman.

–, *De necessitate artis criticae aphorismis nonnullis comprehensum*. 16.7.1751. *Pro gradu* Abraham Legner.

Pehr Kalm, *Theses miscellaneae*. 23.6.1756. *Pro gradu* Zachris Cygnaeus.

–, *Theses miscellaneae*. 22.9.1756. *Pro gradu* Daniel Lithander.

–, *Aphorismi oeconomico-politici*. 25.5.1757. *Pro gradu* Sigfrid Porthan.

–, *Theses philosophicae*. 6.7.1757. *Pro gradu* Johan Avellan.

–, *Nonnulli aphorismi curam summi imperantis circa cultum divinum delineantes*. 7.6.1760. *Pro gradu* Henrik Sund.

–, *Aphorismi nonnulli atheismum oeconomiae inimicum adstruentes*. 28.6.1760. *Pro exercitio* Mikael Montin.

–, *Dissertatio gradualis aphorismos X. propositura*. 28.6.1766. *Pro gradu* Gustaf Avellan.

–, *Theses oeconomicae*. 5.7.1766. *Pro gradu* Esaias Hollberg.

–, *Theses miscellaneae*. 21.7.1766. *Pro gradu* Johan Nummelin.

–, *Aphorismi miscellanei*. 3.7.1769. *Pro gradu* Gabriel Rein.

–, *Theses oeconomicae*. 4.7.1769. *Pro gradu* Karl Johan Fagerström.

Karl Fredrik Mennander, *Theses philosophicae de justitia divina*. 27.6.1747. *Pro exercitio* Johan Hidbäck.

–, *Theses de studio historico*. 2.3.1748. *Pro exercitio* Mauritz Vilhelm Fontell.

–, *Theses de informatione juventutis*. 30.3.1748. *Pro exercitio* Erik Apellöf.

–, *Aphorismi philosophici de gloria Dei ex justa consideratione fertilitatis terrae*. 13.4.1748. *Pro gradu* Daniel Hallman.

–, *Theses physicae de transpiratione plantarum*. 22.6.1750. *Pro gradu* Isak Fortelius.

–, *Theses philosophicae de invocatione Dei*. 22.6.1750. *Pro exercitio* Mikael Orraeus.

–, *Aphorismi physici de effluviis corporum naturalium in atmosphaeram*. 13.7.1751. *Pro gradu* Anders Achander.

–, *Theses de usu philosophiae naturalis*. 23.7.1751. *Pro gradu* Petter Kjellin.

–, *Theses philosophicae de sensu tactus*. 26.7.1751. *Pro gradu* Gustaf Welin.

–, *Aphorismi physici de figura corporum*. 4.3.1752. *Pro exercitio* Birger Widlund.

–, *Aphorismi oeconomici commercia Ostrobotniensium spectantes*. 30.9.1752. *Pro exercitio* Jacob Chydenius.

–, *Aphorismi nonnulli de nexu scientiarum philosophicarum*. 19.6.1753. *Pro exercitio* Karl Johan Stälpe.

Algot Scarin, *Theses miscellae*. 28.6.1732. *Pro gradu* Matias Hallenius.

–, *Theses miscellae morales*. 27.6.1738. *Pro gradu* Petter Wickenberg.

–, *Theses philosophicae de anima ejusque facultatibus*. 16.6.1741. *Pro gradu* Abraham Poppius.

–, *Thesium politicarum decas*. 14.7.1741. *Pro gradu* Johan Aejmelaeus.

–, *Theses miscellae philosophicae*. 13.4.1745. *Pro exercitio* Gabriel Melartopaeus.

–, *Theses miscellae historico-civiles*. 1.6.1745. *Pro exercitio* Erik Anders Sundin.

–, *Theses miscellaneae ex antiquitatibus ecclesiasticis depromptae*. 11.7.1747. *Pro gradu* Aaron Prochman.

–, *Theses oeconomicae*. 16.12.1747. *Pro gradu* Samuel Chydenius.

–, *Aphorismi practici de exceptione metus*. 18.12.1747. *Pro exercitio* Gustaf Tönnerus.

–, *Aphorismi philosophici, de juribus principis qui imperio se abdicaverit*. 30.6.1748. *Pro gradu* Jacob Chytraeus.

–, *Aphorismi practici, de lucta facultatis appetitivae inferioris et superioris*. 5.7.1748. *Pro gradu* Gustaf Tönnerus.

–, *Theses miscellaneae*. 8.7.1748. *Pro gradu* Karl Renmark.

–, *Theses miscellaneae*. 10.7.1754. *Pro gradu* Birger Widlund.

–, *Aphorismi morales, nexum inter legem & officium in statu ordinario et extraordinario brevissime delineantes*. 17.7.1754. *Pro gradu* Johan Godhemius.

Jakob Wegelius, *De methodo linguam latinam addiscendi*. 13.2.1773. *Pro exercitio* Salomon Kreander.

C. TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aalto, Pentti 1986. 'Uusfilologiaa Turun Akatemiassa'. Teoksessa *Album amicorum. Kirja- ja kulttuurihistoriallisia tutkielmia Eeva Mäkelä-Henrikssonille 29.7.1986*. Helsinki.

AASF = Annales Academiae Scientiarum Fennicae

Aboa vetus et nova 2005 (Daniel Juslenius). Ed. Kaltio, Outi (SKS 1043). Hämeenlinna.

Ahokas, Minna 2011. *Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla* (Bidrag till kannedon av Finlands natur och folk 188). Helsinki.

Annerstedt, Claes 1914. *Uppsala universitets historia III.2: 1719–1792*. Uppsala.

Antiquitas Borea - antiikin kulttuurin pohjoinen ulottuvuus (Acta Universitatis Ouluensis B 48), toim. Pölönen, Janne & Jarva, Eero. Oulu, 2002.

Bolgar, R. R. 1973. *The classical heritage and its beneficiaries*. Cambridge.

Brunnmark, Petrus 1778. *Elementa jurisprudentiae naturalis*. Upsaliae.

Burman, Carina 1991. "'denna företräffeliga konsten". Henrik Gabriel Porthan och retoriken'. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 66, 97–126.

Cederberg, Arno Rafael 1941. *Henrik Gabriel Porthanin henki*. Helsinki.

Edelstein, Dan 2010. *The Enlightenment. A genealogy*. Chicago.

Ernesti, Johann August 1768. *Archaeologia literaria*. Lipsiae.
– 1784, *Initia Rhetorica*. Lipsiae.

Eskelinen, Heikki S. 2000. 'Porthan kirjastonhoitajana'. Teoksessa *Porthanin monet kasvot*, 25–37.

af Forselles, Cecilia 2008. 'Individualistinen lukemiskulttuuri. Kaunokirjallisuus, historiateokset ja matkakertomukset minuutta kehittävinä kirjallisuudenlajeina'. Teoksessa *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, 115–147.

Franzén, Frans Michael 1860. 'Minne af Kanzli-Rådet Henrik Gabriel Porthan'. *Minnesteckningar öfver utmärkte svenske statsmän, hjeltar, lärde, konstnärer och skalder III*, 389–421.
<<http://runeberg.org/fransmin/porthanh.html>>.

Frijhoff, Willem 1996. '9. Graduation and careers'. Teoksessa *A history of the university in Europe. Vol. 1*, 355–415.

Frängsmyr, Tore 2005. 'Kom upplysningstiden till Sverige?'. Teoksessa *Ljus över landet?*, 23–35.

Goodman, Dena 1994. *The republic of letters: a cultural history of the French enlightenment*. Ithaca.

Grönroos, Henrik 1942. *Mitä Suomessa 1700-luvulla tiedettiin Saksasta. Porthanin aikalaisten parhaiten tuntemat Saksalaiset*. Helsinki.

Göransson, Sverker 2005. 'Johan Henrik Kellgren som upplysningsförfattare'. Teoksessa *Ljus över landet?*, 123–135.

Hakamies, Pekka 2008. 'Henrik Gabriel Porthan kansanrunouden kerääjänä ja tutkijana'. *Aurica. Scripta a Societate Porthan edita* 1, 59–65.
<<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/650/538>>.

Hanho, J. T. 1947. *Suomen oppikoululaitoksen historia I. Ruotsin vallan aika*. Porvoo.

HArk = Historiallinen Arkisto

Harviainen, Tapani 2005. 'The Story of Supposed Hebrew-Finnish Affinity - a Chapter in the History of Comparative Linguistics'. Teoksessa *Inquiries into Words, Constraints and Contexts: Festschrift in the Honour of Kimmo Koskenniemi on his 60th Birthday*, ed. Antti Arppe et al.. Saarijärvi, 289–306.

Heikel, Ivar August 1894. *Filologins studium vid Åbo universitet* (SSLF 26; ÅULH 5). Helsingfors. – 1940. *Helsingin yliopisto 1640–1940*. Helsinki.

Heikkinen, Antero 1972. *Hyöty, valistus ja koulu. Suomen aate- ja oppihistoria 1700-luvulla*. Helsinki.

Heineccius, Johann Gottlieb 1766. *Fundamenta stili cultioris*. Lipsiae.

Heininen, Simo 1988. 'Finnische Gelehrte in Göttingen während des 18. Jahrhunderts'. Teoksessa *Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung*, Gesamtedaktion Häkli, Esko. Göttingen.

Herder, *Suomi, Eurooppa* (SKS 1060), toim. Ollitervo, Sakari & Immonen, Kari. Helsinki, 2006.

Heumann, Christoph August 1763. *Conspectus reipublicae literariae sive via ad historiam literariam iuventuti studiosae aperta*. Hanoverae.

HistAik = Historiallinen aikakauskirja

A history of the university in Europe. Vol. 1, Universities in the Middle Ages, eds. Ridder-Symoens, Hilde de. & Rüegg, Walter. Cambridge, 1996.

Honko, Lauri 2000. 'Porthan suomalaisen runouden ja mytologian tutkijana'. Teoksessa *Porthanin monet kasvot*, 87–99.

HTutk = Historiallisia tutkimuksia

Huhtala, Aarre 2008. 'Apokryfikirjat Suomen ja muun Euroopan kulttuurissa. Teoksessa *Urhea Judit, viisas Sirak*, 102–117

Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle, toim. Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi. Helsinki, 2010.

HYKJ = Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja

Häkkinen, Kaisa 2008. 'Henrik Gabriel Porthan ja saamen kieli'. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 1, 47–57. <<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/647/537>>.

Häkkinen Kaisa (toim.), 2009. *Formulae puerilium colloquiorum* (Wanhan suomen arkisto 2). Turku.

Ijsewijn, Jozef 1977. *Companion to Neo-Latin Studies*. Amsterdam.

Ikola, Osmo 1983. *Porthan kielentutkijana* (SYKLI 22). Turku.

– 2000. 'Porthan suomalaisen kielentutkimuksen tiennäyttäjänä'. Teoksessa *Porthanin monet kasvot*, 101–121.

Ikonen, Risto 1997. *Åbo tidningar 1771–1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä* (Joensuun yliopisto, kasvatustieteellisiä julkaisuja 38). Joensuu.

Jaakkola, Jalmari 1939. 'Henrik Gabriel Porthan, "Suomen historian isä"'. *HistAik*, 223–239.

Jarva, Eero 2000. 'Porthan – Suomen klassillisen arkeologian esi-isä'. Teoksessa *Porthanin monet kasvot*, 61–86.

Joutsivuo, Timo & Mikkeli, Heikki 2000. 'Kohti uutta luonnontiedettä: Hiipivä empirismi ja luonnon matematisointi'. Teoksessa *Renessanssin tiede* (SKS Tietolipas 167), toim. Joutsivuo, Timo ja Mikkeli, Heikki. Helsinki, 360–406.

Joutsivuo, Timo 2010. 'Papeiksi ja virkamiehiksi'. Teoksessa *Huoneentaulun maailma*, 112–183.

Kajanto, Iiro 1982. *Henrik Gabriel Porthan. Valitut teokset* (SKS 373). Jyväskylä.

– 1983a. 'Porthanin mielipiteet väitöskirjojen teesien valossa'. *HistAik*, 33–40.

– 1983b. *Henrik Gabriel Porthan. Suomalaisesta runoudesta* (SKS 389). Vaasa.

– 1984. *Porthan and classical scholarship: a study of classical influences in eighteenth century Finland* (AASF B 225). Helsinki.

– 1985a. 'Porthanin Suomalaisen saarnan historiikki'. *SHKS* 75, 72–92.

– 1985b. *Porvoon lyhyt historia*. Porvoo.

– 1995. 'Finland'. Teoksessa *A History of Nordic Neo-Latin Literature*, ed. Skafto Jensen, Minna. Odense, 159–200.

– 2000. *Latina, kreikka ja klassinen humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1828* (SKS Tietolipas 169). Helsinki.

Kallinen, Maija 2002. 'Antiikin auktoriteetit Turun akatemian luonnonfilosofiassa'. Teoksessa *Antiquitas Borea - antiikin kulttuurin pohjoinen ulottuvuus*, 23–34.

Karkama, Pertti 2006. 'Herderin kieliteoria ja sen jälkiä Suomessa'. Teoksessa *Herder, Suomi, Eurooppa*, 365–393.

Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa (Kasvatusalan tutkimuksia 29), toim. Tähtinen, Juhani ja Skinnari, Simo. Turku 2007.

Kennedy, George Alexander 1994. *A new history of classical rhetoric*. Princeton.

– 1999. *Classical rhetoric & its Christian & secular tradition from ancient to modern times*. Chapel Hill.

Kerkkonen, Martti 1939. 'Henrik Gabriel Porthan ja 1700-luvun taloudellinen harrastussuunta'. *HistAik*, 240–258.

Kierimo, Kyösti 1983. *Observationes de latinitate Porthaniana* (AASF Dissertationes humanarum litterarum 36). Helsinki.

Kiilunen, Jarmo 2008. 'Apokryfikirjojen vaiheet ja kanoninen asema eri kirkkokunnissa'; 'Danielin kirjan lisäykset'. Teoksessa *Urhea Judit, viisas Sirak*, 50–65; 212–228.

Kinnari, Inkeri 2008. 'Antiikki Porthanin väitösteeseissä'. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 1, 121–123. <<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/657/545>>.

– 2010. 'Jakob Wegelius: Joitakin havaintoja latinan kielen oppimismetodista, Turun akademia 1773. Johdanto ja suomennos'. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 3, 65–78.

<<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/3668/3438>>.

Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla, toim. af Forselles, Cecilia & Laine, Tuija. Helsinki, 2008.

Kivistö, Sari 2002a. 'Barbarian käsitteestä Turun Akatemian latinankielisissä dissertaatioissa'. Teoksessa *Antiquitas Borea - antiikin kulttuurin pohjoinen ulottuvuus*, 44–55.

- 2002b. *Creating Anti-Eloquence: Epistolae obscurorum virorum and the Humanist Polemics on Style* (Commentationes Humanarum Litterarum 118). Tammisaari.
- 2007. 'Sympathy in Rhetorical Persuasion: Two Eighteenth-Century Finnish Dissertations'. *Rhetorica Scandinavica* 43, 39–57.

Klami Hannu Tapani, 1982. *Suomen oikeustiede Ruotsin vallan aikana. II: Nollatilasta Matthias Caloniukseen*. Turku.

Klinge, Matti et al. 1987. *Helsingin yliopisto 1640–1990, osa 1. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808*. Helsinki.

– 1989. *Mikä mies Porthan oli?* (SKS Tietolipas 116). Helsinki.

– 2001. 'Johdanto'. Teoksessa *OO XI:1, ix–xviii*, Turku.

Korhonen, Tua 2004. *Ateena Auran rannoilla. Humanistikreikkaa Kuninkaallisesta Turun akatemiasta*. Helsinki.

Koskenniemi, Heikki & Matinoli, Eero 1971. 'Johdanto'. Teoksessa *OO IV, ix–xxv*, Turku.

Koskimies, Rafael 1956. *Porthanin aika: tutkielmia ja kuvauksia*. Helsinki.

Kotivuori, Yrjö 2005. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*.

<<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>>.

Kuisma, Oiva 2005. 'Johdanto', 'Estetiikka ja kirjallisuus'. Teoksessa *Estetiikan syntyänsanat. Suomalaisen estetiikan avainkirjoituksia valistusajalta 1970-luvun alkuun* (SKS 1015), toim. Kuisma, Oiva ja Riikonen, H. K. Jyväskylä, 9–34.

Kuusi, Matti 1953. *Vanhan kansan sananlaskuviisaus*. Helsinki.

Laasonen, Pentti 1991. *Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808*. Porvoo.

Lagerstam, Liisa & Parland-von Essen, Jessica 2010. 'Aatelin kasvatus'. Teoksessa *Huoneentaulun maailma*, 184–220.

Lagus, Ernst 1890. *Studier i den klassiska språkundervisningens historie i Finland*. Helsingfors.

Laine, Katri 1939. 'H. G. Porthan ja kotalousneuvonta v. 1801–02'. *HArk* 46, 225–294.

Laine, Tuija 1996. 'Sensuuri ja sen asettamat julkaisurajoitukset'. Teoksessa *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen* (SKS 647), toim. Laine, Tuija. Helsinki, 185–212.

– 2008. 'Pappi kirjanomistajana ja -välittäjänä 1700-luvulla Uudenmaan ja Hämeen länissä'. Teoksessa *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, 35–63.

Laine, Tuija & Laine, Esko M. 1997. 'Turun akatemia'. Teoksessa *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja* (SKS 686), toim. Laine, Tuija. Helsinki, 14–48.

Leinberg, K. G. 1884. *Handlingar rörande finska skolväsendets historia. 1. Handlingar rörande finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen*. Jyväskylä.

Lindberg, Bo 1990. 'Henrik Hassel – humanist och utilist'. *Lychnos*.

Lindroth, Sten 1978. *Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden*. Stockholm.

– 1981, *Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden*. Stockholm.

Linkomies, Edwin 1928. 'Latina'. Teoksessa *Helsingin yliopiston alkuajoilta*, toim. Suolahti, Gunnar et al. Porvoo, 186–204.

Ljus över landet? Upplysningen som drivkraft i 1700-talets svenska vetenskap och vitterhet, red. Hallberg, Paul. Göteborg, 2005.

Manninen, Juha 2000. *Valistus ja kansallinen identiteetti: aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta* (HTutk 210). Helsinki.

– 2008. 'Den finska nationen i det svenska riket. Daniel Juslenius och Henrik Gabriel Porthans nationskonstruktioner'. Teoksessa *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket* (SSLF 715), red. Engman, Mats & Villstrand, Nils Erik, Helsingfors / Stockholm, 233–263.

Matinolli, Eero 1966. 'Johdanto'. Teoksessa *OO III*, viii–xx, Turku.

Mehtonen, Päivi 2002. 'Valistuksen selko- ja hämäretytylit Pohjolassa: Quintilianus ja Porthan'. Teoksessa *Antiquitas Borea - antiikin kulttuurin pohjoinen ulottuvuus*, 71–80.

– 2003. *Obscure Language, Unclear Literature. Theory and Practice from Quintilian to the Enlightenment* (AASF Humaniora 320). Helsinki.

Merisalo, Outi 1995. 'Classical Philology in Eighteenth-Century Finland: Henrik Hassel and Carl Abraham Clewberg'. *Arctos* 29, 137–154.

Mikkeli, Heikki 2000. 'Renessanssin tieteen edellytyksiä ja reunaehtoja'; 'Tiedon systematiikka, tieteen metodit ja renessanssin ensyklopedismi'. Teoksessa *Renessanssin tiede* (SKS Tietolipas 167), toim. Joutsivuo, Timo ja Mikkeli, Heikki. Helsinki, 30–68; 159–189.

Morhof, Daniel Georg 1732. *Polyhistor literarius, philosophicus et practicus*. Lubecae.

Müller, Rainer A. 1996. '8. Student education, student life'. Teoksessa *A history of the university in Europe. Vol. 1*, 326–354.

Neovius, Ad. 1897. 'Spridda anteckningar rörande Henrik Gabriel Porthan'. *HArk* 15, 214–243.

Nisula, Timo 2008. 'Martti Luther ja Vanhan testamentin apokryfikirjat'. Teoksessa *Urhea Judit, viisas Sirak*, 66–77.

Nordman, Viljo Adolf 1939. 'H. G. Porthan ja oppihistorian opetus Turun akatemiassa 1700-luvulla'. *HArk* 46, 119–128.

Oja, Matti 1974. *De vocabulario academico in academia Aboensi et Upsaliensi. Turun ja Upsalan yliopiston akateemista sanastoa (vuoteen 1828 asti). Osa I. De vocabulario publico. Virallista sanastoa*. Latinan kielen lisensiaatintutkimus, Jyväskylä.

OO = *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* I–XIII. Turku 1939–2007.

OS = *Henrici Gabrielis Porthan Opera selecta* I–V. Helsingfors 1859–1873.

Pfeiffer, Rudolf 1976. *History of Classical Scholarship from 1300 to 1850*. Oxford.

Pietarinen, Juhani 2003. 'Johdanto'. Teoksessa *OO XI:2*, ix–xli, Turku.

Popkin, Richard H. 1979. *The History of Scepticism from Erasmus to Spinoza*. Berkeley.

Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista (HArk 114), toim. Manninen, Juha. Helsinki, 2000.

Pölönen, Janne 2002. 'Roomalaisen oikeuden Eurooppa ja Suomi'. Teoksessa *Antiquitas Borea - antiikin kulttuurin pohjoinen ulottuvuus*, 132–153.

- Ralph, Bo, 2005. 'Lärda sällskap, Johan Ihre & Co. – Språkbruk och språksyn i 1700-talets Sverige. Teoksessa *Ljus över landet?*, 99–121.
- Rantanen, Päivi 1997. *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen* (SKS 690). Helsinki.
- Rein, Gabriel 1939. 'Porthan ja "valon viholliset"'. *HArk* 46, 103–118.
- Rein, Thiodolf 1908. *Filosofins studium vid Åbo universitet* (SSLF 80; ÅULH 10). Helsingfors.
- Ribbeck, Otto (rec.) 1962. *Scaenicae Romanorum poesis fragmenta. Vol. 2, Comicorum fragmenta*. Hildesheim.
- Riikonen, Hannu Kalevi 1998. 'Johdanto'. Teoksessa *OO X*, ix–xlix, Turku.
 – 2000. 'Porthan klassillisen filologian, poetiikan ja estetiikan tutkijana'. Teoksessa *Porthanin monet kasvot*, 39–60.
 – 2006. 'J. G. Herderin tuntemus Turun akatemian piirissä Porthanin ja Franzénin aikana'. Teoksessa *Herder, Suomi, Eurooppa*, 265–290.
- Rikkinen, Kalevi & Tiitta, Allan 2000. 'Porthan Suomen maantieteen edistäjänä'. Teoksessa *Porthanin monet kasvot*, 149–178.
- Ringler, William 1941. 'Poeta nascitur non fit: Some notes on the history of an aphorism'. *Journal of the History of Ideas* 2/4, 497–504. <www.jstor.org/stable/2707023>
- Rissanen, Veli-Matti 2011. 'Cicero-tutkimus Turun Akatemiassa'. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 4, 17–34. <<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/4608/4334>>
- Rüegg, Walter 1992. 'Themes'. Teoksessa *A history of the university in Europe. Vol. 1*, 3–34.
- Saarela, Pekka 1986. 'Klassismi ja isänmaa. Antiikin esikuvallisuus ja sivistyksen sankaruus taiteissa Porthanin ajasta Porthanin patsaaseen'. Teoksessa *Hyöty, sivistys, kansakunta. Suomalaista aatehistoriaa*, toim. Manninen, Juha & Patoluoto, Ilkka. Oulu, 187–236.
- Sainio, Matti A. 1957. *Kasvatusopin tutkimus ja opetus Turun akatemiassa*. Jyväskylä.
- Salomaa, Jalmari Edvard 1927. 'Kantin filosofian ensimmäinen vastaanotto Suomessa'. *Valvoja-aika*, Helsinki, 425–439.
- Sarasti-Wilenius, Raija 1991. 'Latin lapidary style in Finland'. *Arctos* 25, 121–132.
 – 1994. 'Finnish Neo-Latin literature (seventeenth and eighteenth century)'. Teoksessa *Mare Balticum – Mare nostrum. Latin in the Countries of the Baltic Sea (1500–1800)* (AASF B 274), eds. Merisalo, Outi & Sarasti-Wilenius, Raija. Jyväskylä, 60–70.
 – 2000. "Noster eloquendi artifex". *Daniel Achrelius' Latin speeches and rhetorical theory in seventeenth-century Finland*. Helsinki.
 – 2003. 'Exempla in Finnish Latin oratory'. Teoksessa *Erudition and eloquence. The Use of Latin in the Countries of the Baltic sea (1500–1800)* (AASF Humaniora 325), eds. Merisalo, Outi & Sarasti-Wilenius, Raija. Helsinki, 143–156.
- Sarjala, Jukka 2003. 'Tunteiden sosiaalisuudesta. Turun Akatemian väitöskirjojen näkökulma'. Teoksessa *Tunteet ja sympatia. Turun Akatemian väitöskirjoja 1700-luvulta* (latinan kielestä suomentanut Sari Kivistö), toim. Sarjala, Jukka. Saarijärvi, 7–30.
 – 2008. "'Me itse synnytämme affektit". H. G. Porthanin tunneteoriasta'. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 1, 67–70. <<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/651/539>>.

Schybergson, Magnus Gottfrid 1908. *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning I* (SSLF 83). Helsingfors.

– 1911. *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning II* (SSLF 98). Helsingfors.

Siukonen, Jyrki 2003. *Muissa maailmoissa. Maapallon ulkopuolisten olentojen kulttuurihistoriaa*. Helsinki.

SKHS = Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia

SSLF = Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland

Sorvali, Irma 2002. 'Käännökset(kö?) antiikin kulttuurin välittäjinä'. Teoksessa *Antiquitas Borea - antiikin kulttuurin pohjoinen ulottuvuus*, 178–190.

Strömberg, John 1987. 'Ylioppilaat'. Teoksessa *Helsingin yliopisto 1640–1990, osa 1. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808*, Helsinki, 291–354.

– 1996. *Studenter, nationer och universitet. Studenternas härkomst och levnadsbanor vid Akademien i Åbo 1640–1808* (SSLF 601). Helsingfors.

Suolahti (Palander), Gunnar 1901. *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*. Helsinki.

– 1902. *Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana*. Helsinki.

– 1903. 'Tilastollisia tietoja Turun akatemian ylioppilaista'. *HistAik*, 55–84.

– 1904. *Henrik Gabriel Porthan: elämäkerran luonnos*. Helsinki.

Suolahti, Jaakko 1973. 'Antiikin vaikutus myöhempään historiantutkimukseen'. *Turun historiallinen arkisto* 28, 64–77.

Tarkiainen, Viljo 1948. *Henrik Gabriel Porthan*. Helsinki.

Tiitta, Allan 2007. 'Johdanto'. Teoksessa *OO XIII*, ix–xl.

Tommila, Päiviö 1989. *Suomen historiankirjoitus: tutkimuksen historia*. Porvoo.

– 2000. 'Suomen ensimmäinen lehtimies'. Teoksessa *Porthanin monet kasvot*, 15–23.

Tähtinen, Juhani & Hovi, Raimo 2007. 'Kansanopetuksen ja koulujen kehityslinjoja Suomessa 1500-luvulta 1800-luvun alkuun'. Teoksessa *Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa*, 13–53.

Tähtinen, Juhani 2007. 'Henrik Gabriel Porthanin käsitykset opetuksesta ja oppimisesta'. Teoksessa *Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa*, 75–98.

Urhea Judit, viisas Sirak. Johdatus Vanhan testamentin apokryfikirjoihin, toim. Kiilunen, Jarmo ja Huhtala, Aarre. Helsinki, 2008.

Urpilainen, Erkki 1993. *Algot Scarin ja gööttiläisen historiankirjoituksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella* (HTutk 171). Helsinki.

– 1998. 'Maailman luomisesta kivikauteen – varhishistorian ajoitus suomalaisessa historiankirjoituksessa'. Teoksessa *Rohkea, reima ja horjumaton. Samuli Onnelalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja* (Oulun Historiaseuran julkaisuja 27), toim. Tervonen, Antero, Oulu, 359–365.

– 2001. 'Hyödyn ja uushumanismin kausi'. Teoksessa *Suomen tieteen historia 1, Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*, toim. Tommila, Päiviö & Tiitta, Allan. Helsinki, 170–273.

Vahlen, Ioannes (rec.) 1963. *Ennianaes poesis reliquiae*. Amsterdam.

- Vallinkoski, Jorma 1949. 'Piirteitä suomalaisen väitöskirjan historiasta'. *Bibliophilos* 1(29), 1–11.
 – 1962–1966. *Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828* (HYKJ 30). Helsinki.
 – 1967–1969. *Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828 II [Hakemistot]* (HYKJ 30). Helsinki.
 – 1975. *The History of the University Library at Turku II. 1722–1772*. Helsinki.
- Valtonen, Irmeli 2009. 'Anglosaksien Pohjola. Ottar, Alfred ja Porthan sen kuvaajina ja tulkitsoijoina'. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 2, 13–30.
 <<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/2538/2347>>.
- Varpio, Yrjö 1986. *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia*. Porvoo.
 – 1996a. 'Suomalaisen kirjallisuustieteen esihistoriaa'. Teoksessa *Yksi puu, kaksi taivasta*, 172–192.
 – 1996b. 'Maamme väitöskirjakäytännön historiaa'. Teoksessa *Yksi puu, kaksi taivasta*, 193–202.
- Viljamaa, Toivo 2005. 'Johdanto'. Teoksessa *OO XII*, ix–xxviii, Turku.
 – 2008. 'Porthan ja suomalaisuus'. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 1, 27–38.
 <<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/645/535>>.
- Väänänen Kyösti, 1975. *Pappissivistys vanhassa Suomessa*. Helsinki.
- Väänänen, Veikko 1997. 'Florilegium Aboënsë. Recueil de proverbes latins manuscrits de Turku, Finlande'. *Arctos* 31, 189–226.
- Wellek, René 1955. *A history of modern criticism: 1750–1950. I The later eighteenth century*. New Haven.
- Yksi puu, kaksi taivasta. Suomalaisia kirjallisuusväitöskirjoja 1833–1847*, toim. Varpio, Yrjö. Helsinki, 1996.
- Åbo tidningar*. Kansalliskirjaston historiallinen sanomalehtiarkisto
 <<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/browse.html?action=mnemonic>>.
- ÅULH = *Åbo universitets lärdomshistoria*.

LIITE 1: PORTHANIN HARJOITUSAINEIDEN OTSIKOITA

Luettelon on alun perin julkaissut Neovius (1897, 329–330). Olen numeroinut otsikot niihin viittaamisen helpottamiseksi.

v. 1791:

- (1) *Qv. An actiones aliorum nobis imputari possint?*
- (2) *Qv. An peccet, qui contra conscientiam agit errorem?*
- (3) *Confirmetur illud vulgatum: Faber suae quisq. fortunae.*
- (4) *Laudetur fides.*
- (5) *Vituperetur animus inconstans.*

v. 1792, kevätlukukausi:

- (6) *Fr. Äro skadestånd nödvändiga.*
- (7) *Huru nödvändiga dygd och goda seder äro för en orator. (Qv. An virtus et boni mores oratori sunt necessaria?)*
- (8) *Hurudan den korthet är, som Rhetores fordra af en skicklig berättelse. (Detsamma på latin).*
- (9) *An autocheiria sit licita?*
- (10) *Bis dat qui cito dat. – Seneca.*
- (11) *Necessitas exercitus perpetui.*
- (12) *Qv. An reip. sit consultum officia publica venundare.*
- (13) *Qv. Unde verisimilitudo pendet narrationis.*
- (14) *Confirmetur illud Horatii: Scribendi recte, sapere est et principium et fons.*
- (15) *Explicetur necessitas poenarum capitalium in Rep.*

v. 1792, syyslukukausi:

- (16) *Hvarigenom kunna brott förekommas? (Detsamma på latin).*
- (17) *Qv. An vir bonus ambire munus debeat cui rite administrando sese impari sentiat.*
- (18) *Vituperetur vita monastica.*
- (19) *Inopiae multa avaritiae omnia desunt. – Seneca*
- (20) *Qv. An principi competas jus aggratiandi?*
- (21) *Utilitas peregrinationum.*
- (22) *Nihil tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti. – Curtius*
- (23) *Laudetur pronuntiatio oratoria.*
- (24) *Confutetur paradoxon Stoicorum: aequalia esse peccata et recte facta.*
- (25) *Qv. An multitudo legum prosit Reipublicae?*
- (26) *Explicetur et confirmetur illud Ennii: Qvi sibi sapiens prodesse nequit nequicquam sapit.*
- (27) *Caussae cur flos literarum apud Romanos tam cito interiret.*
- (28) *Qv. An recte proverbio dicatur: de mortuis non nisi bene?*
- (29) *Explicetur illud vetus Historicum nec patriam habere nec religionem oportere.*
- (30) *Qv. An mendici sint in civitate tolerandi?*
- (31) *Laudetur beneficentia.*
- (32) *An consultum sit leges Reip. frequenter mutare?*
- (33) *Officia boni Historici (1:o ut veritatem exploret et scribat amplam. 2:o ut pragmatice et philosophice narret. 3: o ut ornate scribat.)*
- (34) *Qv. An gloriae caussa sit bellum suscipiendum?*
- (35) *Qv. An plures in civitate sint religiones tolerandae?*

Otsikoista vain neljä on ruotsinkielisiä, joista ainoastaan yhdessä (6) on annettu kirjoitus-tehtävä pelkästään ruotsiksi; otsikko 7 sisältää saman tehtävänannon molemmilla kielillä ja otsikoissa 8 ja 16 todetaan, että "detsamma på latin". Kaikkiaan 17 on muodoltaan kysymyksiä, kuten ensimmäinen, jossa kysytään: "Voidaanko meitä syyttää muiden teoista?" Myös eräässä Porthanin teesissä käsitellään syyteoppia; teesin mukaan vastaus kysymykseen on, että ihminen ei varsinaisesti ole syyppää toisten tekoihin, mutta osallisuus toimintaan tekee syylliseksi (*Chron.* 11/4). Kysymysmuotoisten otsikoiden alussa on usein kirjaimet *Qv.* eli *quaestio* (kysymys), ruotsiksi *Fr. (fråga)*. Kysymyksen muodossa pyydetään otsikossa 2 käsittelemään sitä, onko syntiä rikkoa omaatuntoa vastaan. Omatunto on aiheena eräässä teesissäkin, jossa todetaan, että omantunnon ääntä on aina seurattava (*Acc.* 3/5).

Aineiden otsikoissa esiintyy usein moraalifilosofisia aiheita, kuten teeseissäkin. Otsikot 4, 5 ja 31 ovat lyhyitä toteamuksia, joiden tarkoituksena on käsitellä ihmisten hyveitä tai paheita: kiitetään rehellisyyttä ja hyvän tekemistä sekä moititaan mielen epävakautta. Rehellisyys mainitaan hyveenä teesissä, jossa sen sanotaan olevan erityisen hyväksi ihmisen maineelle (*Chron.* 17/7). Myös hyvän tekemisestä puhutaan eräässä teesissä (*Acc.* 12/6). Otsikossa 9 pyydetään käsittelemään kysymystä, onko luvallista tehdä itsemurha. Eräässä teesissä Porthan huomauttaa, että itsemurhan salliminen aiheuttaisi haitallisia vaikutuksia yhteiskunnalle (*Chron.* 5/7).

Porthan käyttää otsikoissa lentäviä lauseita ja sananlaskuja samaan tapaan kuin teeseissä. Kolmannessa otsikossa kehoitetaan vahvistamaan (*confirmetur*) sanonta, jonka mukaan jokainen on oman onnensa seppä. Samaa sanontaa käsitellään teesissä, jossa todetaan lisäksi, että ihmisen tavat muokkaavat hänen kohtaloaan (*Bibl. app.* 2/6). Otsikossa 28 mainitaan sanonta, jonka mukaan "kuolleista ei saa puhua muuta kuin hyvää". Tätä sanontaa ei kehoiteta vahvistamaan sellaisenaan, kuten edellistä, vaan otsikon mukaan sen oikeellisuutta tulee selvittää (*an recte proverbio dicatur*). Teeseissäkin Porthan käsittelee sanontoja, jotka eivät hänen mielestään päde varauksetta. Myös antiikin kirjallisuudesta poimitut sitaattit ja lentävät lauseet saavat aineiden otsikoissa samanlaisen käsittelyn kuin teeseissä. Välillä Porthan suhtautuu niihin kriittisesti, kuten otsikossa 24, jossa hän kehottaa kumoamaan (*confutetur*) stoalainen paradoksin, jonka mukaan oikeat ja väärät teot ovat samanarvoisia. Eräässä teesissä (*Syll.* 5/6) hän viittaa samaan stoalaiseen lauselmaan. Teesissä todetaan, että tekojen hyvyyden tai pahuuden arvioiminen pelkillä lainopillisilla perusteilla olisi lähestulkoon sama, kuin jos hyväksyisi tuon stoalaisen oppilauseen. Porthan käyttää sitaatteja myös esikuvallisina lausahduksina. Otsikossa 14 pyydetään vahvistamaan (*confirmetur*) Horatiuksen toteamus, jonka mukaan "hyvin kirjoittamisen alku ja juuri on tietäminen". Sama Horatius-sitaatti löytyy myös teesistä, jossa se niin ikään vahvistetaan (*Bibl.* 8/1; *Hor. ars.* 309). Otsikossa 26 kehoitetaan selittämään ja vahvistamaan (*explicitur et confirmetur*) Enniuksen säe "se, joka ei osaa hyödyntää viisauttaan, on viisas turhaan." Samaa säettä siteerataan kahdessa teesissä, joista molemmissa se esitetään esikuvallisena toteamuksena (*Chron.* 12/9; *Chron.* 47/7).

Kolmessa otsikossa esitetään sitaatti klassisesta kirjallisuudesta sellaisenaan, ilman kehoitusta vahvistamiseen tai kumoamiseen. Senecalta, jota siteerataan teeseissäkin useasti, lainataan toteamusta "Köyhältä puuttuu paljon, mutta ahneelta kaikki" (19). Tämä Seneca -sitaatti esiintyy myös teesissä *Chron.* 32/5. Sitaatin alkuperäinen lähde on Publilius Syruk-

sen *Sententiae* -fragmenttikokoelma.¹ Otsikossa 10 esitetään lentävä lause ”se, joka antaa nopeasti, antaa kaksin verroin”. Otsikon mukaan tämänkin lausahduksen lähde on Seneca, mutta edellisen tapaan se on peräisin Syrukselta.² Otsikossa 22 lainataan Curtius Rufusta: ”Luonto ei ole asettanut mitään niin korkealle, ettei hyve voisi sitä saavuttaa.”³ Porthan siiteeraa Curtiusta myös eräässä teesissään, tosin eri tekstikohtaa (*Chron.* 4/4). Otsikossa esiintyvä Curtius-ote on perinteistä sitaattiaineistoa; se esiintyy mm. Porvoon tuomiokapitulin antamassa lausunnossa koskien lahjakkuusvalintaa (*selectus ingeniorum*) vuonna 1744. Lausunnon kyseisessä kohdassa todetaan, että heikkolahjaisemmankin tulee saada jatkaa opintojaan, mikäli hänellä on intoa ja opettajalla kärsivällisyyttä.⁴

Yhteiskunnalliset ja lainsäädäntöön liittyvät aiheet ovat yleisiä harjoitusaineiden otsikoissa, kuten teeseissäkin. Porthan tuo esille myös ajankohtaisiin tapahtumiin liittyviä kysymyksiä. Otsikossa 12 kysytään, onko valtion viisasta kaupitella julkisia virkoja. Kustaa III:n hallintokaudella, joka päättyi vuonna 1792 eli tämän otsikon ilmestyessä, oli valtiollisten virkojen myyminen tuttu ilmiö. Myös otsikkoa 32 (”Onko valtion viisasta yhtenään muutella lakeja?”) ja 34 (”Tuleeko sotaan ryhtyä kunnian vuoksi?”) voi pitää Porthanin reagoitina Kustaa III:n ajan yhteiskunnalliseen tilanteeseen.⁵ Sodankäynnin oikeutusta käsitellään myös teeseissä.

Otsikossa 25 kysytään, onko lakien paljous valtiolle eduksi. Otsikossa 15 pyydetään selittämään kuolemanrangaistuksen tarpeellisuus. Eräässä teesissä Porthan esittää, että toisinaan kuolemanrangaistusta tarvitaan, jotta ihmisiä kyettäisiin suojelemaan joidenkin yksilöiden hillittömältä pahuudelta (*Acc.* 3/2). Hän suhtautuu kuitenkin teeseissä aiheeseen suurella varauksella. Lainsäädäntöön liittyy myös otsikko 16: ”Miten rikoksia voidaan ehkäistä?” Rikosten ehkäiseminen on teesien mukaan lainsäädännön tärkein tavoite, ja teeseissä esitetään apukeinoiksi mm. koulutusta ja rangaistusten pelotevaikutusta. Otsikossa 20 pyydetään selittämään, tulisiko hallitsijalla olla armahdusoikeus. Eräässä teesissä todetaan, että hallitsijalle kuuluu oikeus säätää lakeja ja jakaa armahduksia, mutta näitä oikeuksia tulee käyttää säästeliäästi ja harkiten (*Syll.* 4/5). Otsikossa 6 kysytään, ovatko vahingonkorvaukset tarpeellisia. Yhteiskunnallisesti merkittävä aihe on myös otsikon 17 kysymys, onko oikein toimia sellaisessa virassa, johon ei tunne itseään päteväksi. Virkauralle valmistaminen oli akateemisen koulutuksen keskeinen tavoite, jota toteutettiin jo opintojen varhaisessa vaiheessa, kirjoitusharjoituksissa.

Uskonnolliset aiheet ovat harjoitusaineiden otsikoissa vähemmän edustettuina kuin teeseissä. Otsikossa 18 kehoitetaan moittimaan luostarielämää. Katolisen uskon ja luostarilaitoksen vastustaminen ilmenee myös useassa Porthanin teesissä. Luettelon viimeisen otsikon (35) aiheena on, voidaanko valtiossa hyväksyä useampia uskontoja. Sama aihe on eräässä teesissäkin, jonka mukaan tietynasteinen uskonnonvapaus on hyväksyttävää (*Chron.* 48/3).

¹ Ribbeck 1962: *Publilii Syrii Sententiae*, 236.

² Syruksella se esiintyy muodossa *Inopi beneficium bis dat qui dat celeriter* (Ribbeck 1962: *Publilii Syrii Sententiae*, 235), mutta lentävänä lauseena se on vakiintunut muotoon *bis dat qui cito dat*. Tämä ja edellinen otsikossa esiintyvä sitaatti sijaitsevat Syruksella peräjälkeen.

³ Curt. 7, 11, 10.

⁴ Hanho 1947, 162–163.

⁵ Suolahti 1902, 147.

Puhetaitoon ja kirjallisuuteen liittyviä otsikoita on kahdeksan kappaletta. Antiikin kirjallisuutta käsittelee otsikko 27, jossa pyydetään kertomaan syistä, jotka johtivat Rooman kirjallisuuden kukoistuksen nopeaan katoamiseen. Näitä syitä sivutaan myös teesissä, jonka mukaan Augustuksen ajan jälkeiset kirjoittajat sortuivat hämärään esitystapaan, koska latinan kieli rappeutui ja sai huonoja vaikutteita provinseissa oleskelleilta ihmisiltä (*Syll.* 2/3). Puhetaidon perusoppeja, puhujan hyviä tapoja ja hyveellisyyttä sekä tiivistä kielenkäyttöä, pyydetään käsittelemään otsikoissa 7 ja 8. Otsikossa 23 pyydetään kiittämään puhujan esitystaitoa (*pronuntiatio*). Nämä retoriikan opit ovat myös teeseissä esiintyviä aiheita.

Otsikossa 13 kysytään, mistä kerronnan todenmukaisuus riippuu. Tämä aihe liittyy historiankirjoituksen metodeihin, kuten otsikossa 33 esitellyt historioitsijan velvollisuudet, joita ovat totuuden esittäminen, asiantunteva ja filosofinen kerronta sekä tyylikäs kielenkäyttö. Otsikon 29 aiheena on historioitsijan puolueettomuus. Sitä pyydetään käsittelemään vanhan sanonnan kautta, jonka mukaan historioitsijalla ei saa olla omaa isänmaata eikä uskontoa. Nämä otsikot sisältävät samoja hyvän historiankirjoituksen oppeja, joita Porthan käsittelee teeseissäänkin. Yleisesti ottaen kaikkiin opintoihin liittyy otsikko 11: ”Jatkuvan harjoittelun tarpeellisuus.” Se noudattaa samaa kasvattavaa linjaa, kuin monet Porthanin teeseistä. Otsikko 21 on ”Matkustelun hyödyllisyys”. Teeseissä Porthan ei puhu matkustelusta, mutta hän käsittelee matkakertomusten hyödyllisyyttä erilaisten käytäntöjen ja tapojen opettajana (*Acc.* 4/2).

Kirjoitusharjoitusten otsikoita olisi kiinnostavaa tarkastella laajemminkin, mikäli niitä olisi säilynyt enemmän. Nämäkin esimerkit osoittavat kuitenkin riittävästi, millaista on teesien ja aineiden otsikoiden sisällöllinen samankaltaisuus. Se tukee tässä tutkimuksessa laajasti käsiteltyä teesien ja luentojen yhteyttä. Opiskelu näyttää olleen selkeää jatkumoa luennoilta kirjoitusharjoituksiin ja varsinaisiin oppinäytteisiin. Tutut aiheet eri tieteenaloilta ja ajankohtaisesta maailmasta toistuvat opintojen aikana uudelleen ja uudelleen, mutta käsittelyn yksityiskohtaisuus lisääntyy ja kysymyksenasettelu monimutkaistuu.

LIITE 2: HENRICI GABRIELIS PORTHAN THESES OMNES

Olen noudattanut teesien editoinnissa alkuperäistä painoasua. Isot alkukirjaimet ja kursiivit ovat Porthanin. Hakasulkeissa oleva teksti on editoijan lisäämää. Jokaisen väitöksen lyhennetyt otsikon yhteydessä on mainittu näköispainoksen sijainti *Opera omnia* -sarjassa, väitöksen ilmestymispäivämäärä sekä respondentin nimi ja matrikkelinumero (Kotivuori 2005). Teesit on järjestetty alkuperäisen ilmestymisyhteytensä mukaisesti teoksittain. Kunkin teesin lopussa on hakasulkeissa viittaus tämän tutkimuksen sivuihin, joilla kyseistä teesiä käsitellään.

Porthanin teesien ortografiasta

Porthanin teesien kirjoitusasu vastaa uuslatinalaisten tekstien yleisiä käytäntöjä, jotka esiintyvät säännönmukaisesti myös muissa Turun akatemiassa painetuissa teksteissä. Esittelen lyhyesti, miten nämä ortografiset ilmiöt toteutuvat Porthanin teeseissä.

Diftongien *ae*, *oe* ja *e* sekä vokaalien *y*, *i* ja *e* vaihtelu näkyy esimerkiksi seuraavasti: *caecus*, 4 kertaa; *coecus*, 3. *Femina*, 2 kertaa; *foemina*, 1. *Saeculum*, 3 kertaa; *seculum*, 4. *Haereditas* (pro *hereditas*), 4 kertaa. *Saltem* (pro *saltem*), 3 kertaa. Konsonanttien vaihtelua näkyy teeseissä välillä *ci*-*ti* esimerkiksi sanoissa *inficias ire* sekä *inficiandum est*. Muotoa *pronuntiare* / *pronuntiatio* Porthan käyttää 7 kertaa ja *pronunciare* / *pronunciatio* niin ikään 7 kertaa. Sana *condicio* esiintyy teeseissä säännöllisesti muodossa *conditio* (16 kertaa).

Sanassa *lubet* ja sen johdannaisissa käytetään toisinaan *u* -vokaalia (teeseissä *lubenter*; *lubentes*; *lubens*). Muoto *libenter* / *libentes* esiintyy teeseissä viisi kertaa. Konsonanttien kahdentumisesta hyvä esimerkki on sana *causa* (teeseissä neljä kertaa) vrt. *caussa* (teeseissä 34 kertaa). Yksikonsonanttisia muotoja teeseissä esiintyy sanoissa *imo* (pro *immo*; teeseissä 3 kertaa) sekä *litera* (35 kertaa) vrt. *littera* (20). Sanasta *pulchra* on jätetty *h* pois kaksi kertaa, kun tavanomainen muoto siitä esiintyy kahdeksan kertaa. Kirjain *p* jää usein pois konsonanttiyhdistelmien *ms* ja *mt* edellä, kuten sanoissa *sumta*, *promte* ja *contemtum*. Vastaavaa ilmenee teeseissä 18 kertaa. Kirjainyhtymä *ct* pro *t* esiintyy Porthanilla kerran sanassa *mulctare* ja sanassa *arctus* (pro *artus*) 15 kertaa. Muotoja *multare* ja *artus* ei teeseissä esiinny.

Konsonanttien assimilaation puuttuminen on humanistilatinan tapaan yleistä myös Porthanilla. Teeseissä esimerkiksi muoto *adsvefacere* esiintyy 5 kertaa, mutta assimiloituneessa muodossa ei kertaakaan. Toisaalta Porthanin latinaa tutkineen Kyösti Kierimon (1983, 37) mainitsema *adfectus* esiintyy teeseissä ainoastaan assimiloituneessa muodossa *affectus*, mutta vain kerran. Sanasta *sollemnis* Porthan käyttää teeseissä muotoa *solennis* (5 kertaa). Muoto *inprimis* esiintyy teeseissä 31 kertaa ja *imprimis* 12 kertaa.

Kirjainten *u* ja *v* välinen vaihtelu on teeseissä pääosin säännötöntä. Yhdistelmä *qu* on kuitenkin yleisempi kuin *qv*. Esimerkiksi sanan lopussa *-qve* esiintyy vain 10 kertaa, kun taas *-que* 587 kertaa. Lisäksi esim. *quaestio* (3 kertaa) vrt. *qvaestio* (1); *lingua* (33 kertaa) vrt. *lingva* (27); *distingu-* (3 kertaa) vrt. *distingv-* (5). Vaihtelua esiintyy jopa yksittäisen teesin sisällä (ks. esim. *Chron.* 49/2: *qvo*, *qui*, *quosque*, *atqve* jne.) ja vaikuttaisi siltä, että tämä säännöttömyys johtuu kirjapainon latojan omista satunnaisista ratkaisuksista.

Sanan alussa *c* vaihtuu toisinaan muotoon *qu*: esimerkiksi *cum* -sana on 11 kertaa muodossa *quum*. *Ex* -etuliitteen jälkeen *s* -kirjain jää teeseissä usein pois, vaikka Kierimo (1983, 37) on sanonut sen olevan harvinaista Porthanin latinalle. Sana *exsisto* esiintyy teeseissä 3

kertaa tässä muodossa, ja *s* puuttuu sanasta 20 tapauksessa (*existere, existentia*). Perfekti-vartalo on kuitenkin aina muodossa *exstit-* (3 kertaa). Myös kirjaimissa *i* ja *j* on runsaasti vaihtelua, esimerkiksi *etiam* (teeseissä 86 kertaa) vrt. *etjam* (21 kertaa). Sanan alussa Porthan käyttää kirjainta *j* yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (sanassa *iam*, joka esiintyy kuitenkin 18 kertaa muodossa *jam*).

Teeseissä käytetään treemaa (merkitsemässä, ettei kyseessä ole diftongi) kirjaimen *ë* yhteydessä 27 kertaa. Useimmiten se esiintyy sanassa *poëma, poëta* tai *poësis* (23 kertaa), joissa sitä käytetään poikkeuksetta. Teeseissä esiintyvät myös sanat *orthoëpeia* (1 kerta), *coërceo* (2 kertaa; lisäksi 2 kertaa ilman treemaa) ja *aër* (1 kerta). Kursiivia käytetään korostamassa merkittäviä sanoja tai käsitteitä, jotka on usein painettu myös isolla alkukirjaimella. Sitaateissa käytetään kursiivia usein, mutta ei aina. Merkittävien henkilöiden nimissä sekä sanassa Jumala käytetään toisinaan versaalia (CICERO, HORATIUS, PLATO, SENECA, FABIVS [=Quintilianus], DEUS).

BIBL. = HISTORIA BIBLIOTHECAE REGIAE ACADEMIAE ABOËNSIS

Bibl. 1 (OO V, 16), 27.6.1771. Resp. Jonas Bergsten (8275).

1. Fundamentum idearum innatarum, est sensatio. [s. 175]
2. Parum, aut nihil potius, Psychologiae profuit ejus in Empiricam & Rationalem facta divisio. [s. 160]
3. De *essentia* & animae & corporum lites, inanes omnes sunt. [s. 162]
4. Systema Ontologiae, rescissis notionibus inutilibus, distinctionibus frivolis, controversiis vanis, propositionibus quaestionibusque otiosis, plagulis decem completum absolutumque, modica Typorum Forma, exornari posse credimus. [s. 181]
5. Jus naturae fingere, non praesupposita idea DEI, vanum est & absonum. [s. 109]
6. Officia erga alios recte dispescuntur in negativa & affirmativa. [s. 108]
7. Datur omnino quantitas, eaque realis, quae est minor nihilo. [s. 157]
8. Ex iisdem rectis lineis figurae possunt inaequales constitui. [s. 157]
9. Inter caussas, cur nostro quam majorum aevo cives nostri debilioribus sint corporibus, victus lautior, & vestes ad speciem magis, exterorumque imitationem, quam ad usum accommodata, merito numerantur. [s. 123]
10. Qui *Actionis* egregiae studium, nostro aevo oratoribus minus esse necessarium putant, maxime falluntur. [s. 78]
11. Elegantiores Literas (Belles Lettres, Witterhet), plus utilitatis hominibus adferre, quam abstractas plurimorum Philosophorum speculationes, quibus dubium videtur, non multum sapiunt. [s. 51]
12. Si rebus nullis, nisi utilibus, solidis, cognitioneque nostra vere dignis, studeremus, quanta strages plurimis scientiis inferretur! [s. 176]

Bibl. 2 (OO V, 20), 24.3.1772. Resp. Anders Erik Asp (8477).

1. Caussas finales in natura nullas qui cernit, corporis inprimis humani fabricam intuens, coecus sit oportet. Argumentum itaque pro existentia Dei a finibus in rerum universo conspicuis deductum, si rite explicatum fuerit, firmissimum esse contendimus. [s. 129]
2. Inter otiosas Metaphysicorum tricas merito referas, quae *de entis cujuslibet unitate, veritate, essentiali perfectione et bonitate*, multis solent disputare. [s. 181]

3. Ex diversis de propagatione animae sententiis, illa qua per traducem propagari statuitur, verisimillima nobis videtur. [s. 161]
4. Opinioni illorum, qui verum Dei cultum abque externa Summi Numinis veneratione consistere posse putant, nemo sanus adstipuletur. [s. 133]
5. Fundamentum introducti domini privati, in jure naturali quod quisque in *laborem* habet, *suum, eaque* vitae subsidia, quae *suo* sibi *labore* paravit, cum Cel. Lockio merito quaerimus, nec consensum quendam reliquorum hominum hic comminisci, opus esse credimus. [s. 147]
6. De dominio maris controversia, in nudam abit logomachiam. [s. 147]
7. Vel maximae divitiae, si industria civium deficit, Rempublicam non reddunt beatam. [s. 98]
8. Diligens et prudenter institutum Historiae studium, non sine summo juventutis damno negligi potest. [s. 92]
9. Fennorum gentem non esse novam quandam Coloniam, sed unam ex antiquissimis gentibus, quae septentrionalem Europae Asiaeque plagam incoluerint, contendere non dubitamus. [s. 104]
10. Qui Eloquentiam Oratori Sacro minus esse necessariam dicunt, quid Eloquentia sit, nescire se probant. [s. 90]
11. Quamvis non quodvis Carmen Poëmaticis nomine sit dignum, poëma tamen prose conscriptum, mancum esse putamus. [s. 55]

Bibl. 3 (OO V, 38), 28.3.1772. Resp. Karl Meurling (8626).

1. Praejudicia, & vi vocis & communi loquendi usu adstipulante, aptissime definiri posse videntur: judicia ante debitum rei examen lata; quae & vera possunt esse & falsa. Cum his, quibus plerumque vulgus regitur, acre licet & perpetuum Philosopho gerendum sit bellum, quoniam tamen exigua adest spes, ut sunt debiles intellectus nostri vires, ea feliciter cuncta dispellendi, aciem suam contra illa imprimis dirigat, quae perniciosos in vitam humanam maxime effectus spargunt, & praecipue diligenter cavendum, ne tanto praejudicia eliminandi feramur ardore, ut omnes communes opiniones, etjam saluberrimas & stabilibus nixas fundamentis, debellare conemur, adeoque a versipellis his hostibus, cum maxime eos superare nobis videmur delusi, turpiter ipsi subjungemur. [s. 170, 171]
2. Parum idonea subnixi esse ratione videntur, qui principium sic dictum rationis sufficientis ad solas restringunt veritates contingentes, & quod duplicis generis omnis sit veritas, duo etjam statuenda esse docent, nec plura, catholica cognoscendi principia complexa (ut loquuntur), alterum videlicet contradictionis, alterum rationis sufficientis, quorum hoc ad veritates contingentes, illud ad necessarias specialiter pertineat. [s. 174]
3. Omnia extensa, sensu Mathematico in infinitum dividi possunt; an vero divisibilitas illa sensu Physico in infinitum progrediatur, difficilius est statuere. [s. 157]
4. Haud facile est iudicatu, utra opinio absurdior sit, eorum qui nulla esse corpora, an eorum qui nullos esse spiritus contendunt. [s. 162]
5. Argumenta pro immortalitate animae recte dispescuntur in interna & externa; quorum illa a natura animae, haec ab attributis & Oeconomia Divina desumuntur; maleque Philosophi, qui prioris tantum generis argumentis adducendis contenti sunt, virtutis hoc & Religionis palladium defendunt. [s. 132]
6. Multum confusionis inde in doctrinam de affectibus redundavit, quod eos omnes appetitus aut aversiones vehementiores esse Philosophi docuerint, quum nonnullos in voluptatis potius aut taedii gradu vehementiore collocandos esse appareat. Quatuor itaque statuendi sunt affectus originarii sive primitivi, gaudium & tristitia, atque amor & odium; quorum hi ad prius, illi ad prosterius dictorum generum pertineant. [s. 166]

Bibl. 4 (OO V, 56), 19.12.1772. Resp. Nils Aejmelaeus (8942).

1. Logicam apte definiri credimus, si dicatur *scientia veritatem feliciter cognoscendi & cum aliis communicandi*; unde in has duas commodissime videtur partes dispesci posse: prior autem pars rursus, cum de veritate modoque eandem feliciter cognoscendi & indagandi, tum de cognoscendi facultate excolenda & emendanda s. perficienda, agere distincte debet. Ut hodie haec scientia tractatur, multas quidem utiles continet observationes atque regulas, sed multas quoque nugas & tricas, multisque vulgo laborat defectibus, nec ordine proponitur satis apto & concinno. [s. 168]
2. Difficile dictu est, utrum systema, modum commercii inter animam & corpus explicandi, systema Adsistentiae an Harmoniae Praestabilitae, sit absurdus. [s. 163]
3. Jus DEI in creaturas, nec ex potentia ejus nec bonitate sola, sed ex creationis & conservationis opere arcessendum est, a quo neutra abest. Principium enim simplicissimum videtur, ut *in sua quisque opera dominium habeat*. [s. 147]
4. Sensum quendam moralem hominum inesse animis, si rite haec doctrina explicetur, & defendi potest, & non dissentire ab effato Apostoli, Rom. 2 : 14, 15 videtur; ut adeo non inutilem in ea explicanda Cel. Hutcheson consumsisse operam sit censendus. Multum vero abest, ut sola hac via Jurisprudentia naturalis, vel explicari integra, vel graviter satis inculcari queat. Ordendum est a DEO Legislatore & Principe summo, ejusque voluntas ex finibus ejus & constitutione naturae humanae diligenter interpretanda. [s. 73, 109]
5. Ut totum institutum servitutis perfectae inter homines introductae, quatenus ad liberos quoque servorum extenditur, in ignorantiae & barbariei tenebris natum, humanitati non optime convenit, ita gentibus quae cultiorum nomine superbiunt, non sane multae cedit laudi, quod eundem hunc morem, magis minusve rigidum, haud paucae retinuerint. Quid itaque de illis sentiendum, qui scriptis eundem defendere veriti non sunt? Et qui turpissimum cum Negris commercium, liberos saepe & cognatos suos Europaeis vendentium, (utrum horum an illorum majori opprobrio?) probare sustinent? [s. 112]

Bibl. 5 (OO V, 74), 4.12.1773. Resp. Matias Simelius (8729).

1. Nisi caute explicetur regula Logicorum: *a genere ad speciem, & a specie ad individuum, valet conclusio universalis affirmans & negans*, facile in errore inducere potest; quod etjam non semel Philosophis accidisse reperimus. [s. 169]
2. Controversia, utrum judicium ad intellectum an ad voluntatem pertineat, ad Logomachias magna ex parte est referenda: quibusdam hac voce ipsam perceptionem convenientiae vel pugnae duarum idearum, aliis acquiescentiam in perceptione hac oblata, indicantibus. Cum a Logicis cauti esse in judicando jubemur, posterior obtinet hujus vocis significatio; acute vero aut obtuse judicare cum dicimur, in priori sensu vocabulum hoc usurpatur. [s. 171]
3. Dubitatio, ut porta sapientiae non male dicitur, ita si nimis illi indulgemus, in stultitiam facile convertitur. Putant nonnulli, dubitandi praecipuum studium, singulare iudicii acumen prodere; sed si ultra justos limites extenditur, nimiam iudicii hebetudinem arguere aequae potest, quod verum argumentorum oppositorum pondus discernere non valet. [s. 172]
4. Qui animis carere bruta existimant, nescio quomodo alios praeter se, homines animis gaudere, demonstrare queant. [s. 165]
5. Vox obligationis quum duplicem admittat significationem, unam latiore, quae necessitatem quamcunque moralem indiget, alteram strictiorem in jurisprudentia inprimis familiarem, & notionem Superioris, necessitatem hanc imponentis, semper includentem; mirum non est, quod diverse a Philosophis soleat definiri, & hinc causam controversiis, scientiae morali haudquaquam proficuis, praebuerit. [s. 108]

6. Qui usuram ex pecuniis mutuo datis capere prohibentes, ex agris tamen & aedibus elocatis fructum percipere permittunt, non vident contradictione implicatam se defendere doctrinam. [s. 148]

7. Fundamentum omnis imperii in consensu civium esse quaerendum certum est; vim itaque aut potentiam cum nonnulli imperiis dedisse ortum contendunt, de adminiculis tantum & occasione elicendi consensum hominum civitatem constituentium, ut veritas in salvo sit, intelligi hoc debet. [s. 149]

Bibl. 6 (OO V, 86), 13.12.1773. Resp. Petter Platan (8962).

1. Accurate res & voces de quibus sermo est definire, Philosophum omnino oportet; sed est tamen etiam hic aliquis modus tenendus, ne vocabula per se satis clara atque evidetia inutiliter explicare conemur; quod non satis observant multi, qui accuratissime docere, videri volunt. Quid autem lucratur, si rem claram non nisi per aequae claram interpretemur? Et saepe valet hic illud Ciceronis (de Invent. L. II. c. 51); quemadmodum *res obscurae dicendo fiunt apertiores, sic res apertae obscuriores fiunt oratione*. [s. 70 n. 3, 5; 177–178]

2. Cum *Methodus Mathematica* ita definitur, ut eam fautores ejus plerumque explicant, recte statuitur omnes scientias hac methodo debere proponi; & nulla alia in Philosophia Methodus sana esse potest: quare *Philosophica* rectius appellabitur. Sed hoc sensu sumpta haec Methodus, neque ornatum aptum & eloquentiam excludit, neque puerilem illam, aridam & jejunam postulat formam, qua cum multi scripta sua sic dicta Philosophica instruunt, leges Methodi Mathematicae inepto huic suo instituto, & Moralium imprimis disciplinarum indoli male congruenti, praetendunt. [s. 80, 174]

3. Quam gravis, tantae quoque difficultatis est doctrina de libertate mentis humanae, quae vulgo non prudenter satis explicatur, ab illis quoque qui ejus se patronos fatentur. Cautissime agere videntur, qui ab interno conscientiae testimonio dimoveri se hic non patiuntur, & accuratius docendi causa Libertatem ab Intellectu & Voluntate distingventes, illam definiunt *facultatem attendendi & non attendendi, attentionem versus unam rem* (s. ut loquuntur objectum) *vel aliam dirigendi, absque omni vel externa vel interna coactione* (s. necessitate determinante.) [s. 161]

4. Licentia bellica quousque sese permittente Lege Naturali extendat, difficile est certis & accuratis ubique limitibus definire. [s. 151]

5. Bonos mores firmissima esse civitatis fulcra, quae eandem & ad potentiam evehant, & in eadem conservent, extra omnem est positum dubitationis aleam. [s. 113]

6. Multorum seculorum aetas veram linguae Latialis orthoëpeian ita corrumpit, ut sui jam non potuerit non evadere dissimillima; & dubitamus merito, an si nostro tempore Cicero revivisceret, vernacula sua loquentes, imo ipsa scripta legentes illa sua excellentissima, posset intelligere. [s. 65, 70 n. 7]

Bibl. 7 (OO V, 104), 11.12.1776. Resp. Karl Ingman (8825).

1. Negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam hominis omnino dissoluti, CICERO *de offic. Lib. I. Cap. XXVIII*. [s. 70 n. 3, 5; 71 n. 1; 116]

2. Intra Gradus consanguinitatis proximos, conjugia esse prohibita, ex jure etiam naturali, licet non absoluto, tamen hypothetico, demonstrari posse putamus. [s. 110]

3. Contra definitionem Justitiae Divinae Wolfianam, quod sit *bonitas Ejus sapienter administrata*, recte monetur, eam nimis videri latam. Justitia quidem ex bonitate fluit; sed *omnia* opera bonitatis Divinae, simul sunt opera sapientiae ejus. Justitia vero Dei in eo proprie consistit, quod *voluntatem suam ad omnia simul possibilia bona constanter intendens*, dura etiam media, ad fines suos infinite sapientes obtinendos, adhibet. [s. 130]

4. Qui motum dicit materiae essentialem & necessarium, contendere simul debet illam non nisi in unam plagam posse moveri; alioquin motus possibilitatem ipse una tollit. [s. 157]
5. Ingenue considerantibus, quid nobis offerat Revelatio Divina, & quid a nobis postulet, mirum videri queat eam inimico adeo animo a tot hominibus excipi, nisi corruptio naturae humanae hoc problema explicaret. [s. 126]
6. Incommoda videtur Scholasticorum locutio, qui inseparabilitatem attributorum Divinorum significaturi, *omnia quae in Deo sunt, ipsum esse Deum*, docuerunt. [s. 130 n. 2; 180]
7. Incommode etiam actio Dei, qua vires creaturarum conservat, *concursum* ad actiones earum dicta fuit; unde anxii illi deinde exstiterunt conatus explicandi *concursum Dei ad actiones malas*. [s. 130 n. 2]
8. Casu fieri cum aliquid vulgo dicimus, non tam nullam id omnino causam habere significamus, quam causam ejus a nobis ignorari. Qui itaque causam aliquam hujus mundi primam removentes, casu esse ortum dicunt, non modo inani, sed etiam contradictoria phrasi utuntur. [s. 129]

Bibl. 8 (OO V, 122), 17.2.1781. Resp. Adolf Fredrik Rangelius (9425).

1. Verissime canit Horatius: *Scribendi recte, sapere est & principium & fons*. A doctrina destitutus, sed liberali & eleganti, neque Poëta neque Orator aliquo in numero esse potest. [s. 56, 72, 84, 206]
2. Stilus inscriptionum s. lapidarius, brevitate, claritate & verborum pondere commendare sese debet. Interdum locus acumini conceditur. Qui ad has leges exempla contendere velit, quae condere audent homines harum literarum imperiti, quo judicio digna sint, facile animadvertet. [s. 64]
3. Cui verus stili hujus usus atque consilium ignotum plane haud fuerit, is etiam non difficulter videbit, quam absurde saepe adhibeatur: v. g. in epistolis nostris dedicatoriis, gratulationibus, epithalamiis, &c. Non multo saniori consilio, quam illius fuit, qui ut orationem stilo lapidario concinnaret, alicui suasit. [s. 64]
4. Valet quidem plerumque illud CLERICI, rari libri, raro sunt praestantes; unde nec eorum conquiendorum studium, in homine privato, nisi locupleti, admodum laudandum est: sed de Historicis tamen, cum qui Politicae ac Ecclesiasticae, tum qui Literariae animum Historiae addixerunt, longe aliter saepe judicandum. Ratio in aprico est posita. [s. 49–50]
5. Nummos Judaeorum, qui ostentantur, tam Samaritanis quam Hebraicis hodiernis literis inscriptos, spurios esse omnes, certum fere videtur. Quae igitur ex illarum figura deducuntur conclusiones, non magni sunt ponderis. [s. 53]
6. Qui cultum Summi Numinis *internum* ab *externo* disjungi posse, aut sine hoc praestari ab hominibus contendunt, illi humanae naturae parum cognoscunt indolem. [s. 133]
7. Nihil impedit, quo minus *officia quaedam erga bruta*, lege Naturali nobis injungi, statuamus. [s. 109]
8. Qui consensum dispescunt in *formatum & praesumptum*, consensus vim & naturam minime se intelligere, eo ipso clarissime produunt. [s. 149]

Bibl. 9 (OO V, 136), 31.5.1782. Resp. Karl Fredrik Johnsson (9525).

1. Illos, qui statuunt ideas, aut ex solis sensibus externis, aut ex solo principio animi humani interno, ortum omnes ducere, minus vel vere vel commode loqui, autumamus. [s. 175]
2. Fundamentum primum omnis cognitionis humanae, experientiam esse statuimus. [s. 175]
3. Nullo alio adminiculo, nisi bonum vel malum repraesentando, flecti mens nostra potest. [s. 162]

4. Liberorum sollicitam institutionem & rectam informationem praecipuam poscere parentum curam, affirmamus. Hinc magis cordi esse illis merito debet, ut liberi rite educantur, quam ut amplissima haereditate augeantur. [s. 111]
5. Bona exempla teneros liberorum animos efficacius & a malo torquent, & ad bonum applicant, quam vel prudentissima verborum praecepta. [s. 26]
6. Natura *officiorum* in alios, quae vocant *Perfecta*, nisi ex adhibita in auxilium doctrina de *moderamine inculpatae tutelae*, accurate explicari minime potest. [s. 108, 151 n. 5]
7. Et naturae humanae & felicitatis veram rationem parum intelligunt, qui vitam humanam infelicem esse inde colligunt, quod dolores plures quam voluptates vehementes atque exquisitas, mortalibus contingere noverimus. [s. 117]
8. Conversationem sexus utriusque publicam, morum honestate temperatam, multum contulisse ad decentiam in sermone & scriptis observandam, non immerito statuimus. [s. 139]
9. Pecuniae copia in Republica aucta, industriam auget & civium numerum. [s. 153]
10. Luxuriam quomodocunque spectatam, maxima reipublicae gignere incommoda, affirmamus. [s. 123]

Bibl. 10 (OO V, 154), 18.12.1782. Resp. Matias Castrén (9816).

1. Differentia nobis videtur merito constitui debere inter significationem vocabulorum *perceptionis* & *ideae*, quae idem indicare nonnulli statuunt Logici: nempe voce perceptionis intelligendum esse ipsum actum putamus, quo repraesentationem nobis formamus rerum extra nos positarum ac in nos agentium; cum idea contra sit effectus quidam hujus actus, vel imago quasi rei perceptae seu repraesentatae, in mente remanens. [s. 176]
2. Cum *veritas* Logica vulgo sumatur & *materialiter*, ut loquuntur, & *formaliter*, difficile non est intellectu, utro vocis hujus sensu utantur, qui illam in *certam* & *probabilem* distinguant. Rationem videlicet habent veritatis materialiter spectatae, hoc est earum ipsarum propositionum, quae cum rebus ipsis conformes habentur; vel potius nostrae de iis cognitionis. [s. 169]
3. Incommodum saltim loquuntur, qui *affectus* hominibus esse *connatos* affirmant. [s. 166]
4. Parum intelligunt quid Ciceroni significet *copiose* dicere, qui in verborum effundenda multitudine & abundantia, hanc facultatem sitam putant. [s. 70 n. 7; 76]
5. Morem Lexicographorum a multis impense laudatum & commendatum, quo vocabula omnia secundum radices suas, seu ordine etymologico, disponunt, non modo in universum incommodum, sed etiam, quoties in tironum usum talia lexica adornantur, plane absurdum esse, merito contendimus. [s. 41]
6. Ut cognitio etymologiae vocum, in verbis interpretandis non raro usum praestat haud spernendum; ita nimis eidem anxie, aut etiam praecipue, inhaerere, usu loquendi non consulto, & ineptum & perniciosum est consilium. [s. 60]
7. Non sine cautione, illa probanda est regula vulgare interpretandi magistrorum, qua non sine gravi necessitate, a significatione vocum propria recedendum esse, sciunt. [s. 60]

Bibl. 11 (OO V, 172), 21.6.1783. Resp. Benjamin Sinius (9780).

1. Non male olim *Definitiones* dispescere solebant philosophi in *Nominales* & *Reales*; quod posterius genus inconsulte cum *Geneticis* quidam recentiores confundere instituerunt. [s. 177]
2. Sensus externi nos haud fallunt, quamvis res externae non exacte tales semper sint, quales nobis ab illis repraesentantur. [s. 179]
3. Minus recte docent, qui nos quoad objecta experientiae internae, experientia aliena haud indigere, asserunt. [s. 174]

4. Physiognomia ad certam quidem ingenii ac morum humanorum ducere cognitionem non valet; sed contemnenda tamen minime est. [s. 164]
5. Nomen boni interpretis adeo non meretur qui in aliorum scriptis transferendis verbum verbo reddere studet, ut contra absurdissime agere merito censendus sit. [s. 59]
6. Vix aliud excogitari stultius potest consilium, quam eorum qui in lingua peregrina pueris tradenda, a praeceptis docendis Grammaticis initium faciunt. [s. 35–36]
7. Vere non minus quam ingeniose FONTENELLIUS *Philosophiam Scholasticam* vocavit *filiam acuminis & ignorantiae*. [s. 180]

Bibl. 12 (OO V, 190), 10.12.1783. Resp. Johan Henrik Cygnaeus (9886).

1. In omnibus ornamentis Oratorii & Poëticis, prima merito censetur virtus, ut *vera* sint: quam non sine ratione ad ipsas quoque fabulas extendit Ingeniosiss. BOILEAU. [s. 57, 79]
2. Qui in oratione populari locum non esse *demonstrationi* contendunt, de verbis litigare videntur. [s. 90, 121 n. 4]
3. Dudum inter sapientiores convenit, pessime & juventuti & litteris, cum Theologicis, tum quas Humaniores vocamus, consulere Scholarum Praefectos & Doctores, qui initium discendae linguae Graecae, post Grammatica jacta fundamenta, a N. Testamento explicando atque analytico tractando, fieri volunt. [s. 39]
4. Male ponunt calculos, qui, quod *Virgilium* atque *Horatium* tironibus latinarum litterarum, qui faciliores auctores antea non triverunt, explicandos inconsulte tradi sentiunt, *Homeri* quoque & *Hesiodi* lectionem, a Graecarum studiosis litterarum, ante multorum aliorum auctorum tractationem absolutam, attingi vetant. [s. 39, 72]
5. Quamvis haud nesciamus, quo loco sint habenda, plurima quae de Romulo, Romanae gentis patre, fabulantur vetusti Latinorum scriptores; non vulgarem tamen in nova hac civitate condenda, atque mox a primis suis exordiis administranda, adhibitam fuisse prudentiam, fateri oportet. [s. 97]
6. Abusos quidem potestate sua esse Reges, qui Populo Romano regna sua testamento traderent, non negamus; utrum vero populis suis male consulerent, qui, quod vi bellisque perniciosi brevi extorturi essent Romani, sponte concederent, disputari potest. [s. 97]
7. *Memoriam*, ut distinctam a *Phantasia* concipi debere mentis nostrae facultatem, certum est: limites vero definire utriusque, facillimum sine dubio judicari non debet, quoniam tot acutissimos viros in illis ponendis mire adeo dissentire, reperimus. [s. 166]

Bibl. 13 (OO V, 218), 31.3.1784. Resp. Simon Johan Castrén (9913).

1. Qui omnem cognitionem *certam*, non posse non simul *veram* quoque esse autumant, fluctuare in notione certitudinis informanda videntur, atque objectivam (ut loquuntur) rerum indolem a subjectiva (quae dici solet) hominum cognitione non satis distinguere. [s. 173]
2. Tantum abest ut origo *Dominii* rerum a *Pacto* aliquo antecedente derivandum sit, ut potius ipsa Pactorum validitas, vix sine praesupposito Dominio, commode adstrui queat. [s. 147]
3. Majestatem Civilem a Pacto inter imperantem & subditos intercedente arcessendam omnino esse, quicquid nonnulli etjam recentiores Philosophi, ac maxime *Humi*us objiciant, recte statuitur. [s. 149]
4. Ut ab avaritia & dominandi cupiditate impotente Pontificis Romani, plurima maximaque mala ad gentes Europaeas, etiam septentrionales, redundasse, in confesso est; ita negari non potest, haud levia quoque Romanae Sedis in has easdem gentes exstitisse merita. [s. 138]

5. Laudari recentiorum temporum consilium haud videtur, quo veterum illum morem fere dimiserunt, sententiis, concinne atque metricè editis praecepta prudentiae morumque tradendi, inter populum imprimis utiliter propagandis. [s. 61]

Bibl. 14 (OO V, 236), 16.6.1784. Resp. Fredrik Johan Rosenbom (9772).

1. Mythologias veterum, initio nihil aliud fuisse nisi veritates vel physicas vel ethicas allegorice propositas; qui scripta eorum consuluerit, ingeniaque cognoverit & conditionem hominum antiquissimorum, facile dabit. [s. 140 n. 4]
2. Qui *famam & existimationem cum caede obtrectatoris tueri* (in statu sc. naturali) *absonum esse* statuunt, minus caute docent. Si quis facti atrocis & infamis innocentem malitiose insinuat, neque ab hac inferenda injuria aliter abduci potest; quin vi coerceri queat, dubium non est. Nec in civitate Magistratus, hanc opem, (quae juri successit violentae in statu naturali defensionis), laeso denegat. [s. 149]
3. Qui libertatem legibus laedi putant, per quas ne sibi nocere ipsi queant prohibentur, absurdam de libertate fovent opinionem. [s. 142]
4. Qui mores hominum ingeniaque, vel *soli naturae*, vel *soli educationi* deberi docent, pariter errant; sed illorum tamen perniciosior error censeri debet. [s. 27]
5. Non animadvertunt quam sibi turpiter ipsi contradicant, qui aequalitatem hominum naturalem non negantes, conditionem tamen hominum qui in civitate servi nascantur, legis Naturalis praeceptis haud repugnare defendunt. [s. 112]

Bibl. 15 (OO V, 252), 20.6.1785. Resp. Erik Wikström (9978).

1. Quod CLERICUS dixit, *raros libros raro esse praestantes*, ut de multis hujus generis scriptis oppido valet; ita simpliciter tamen affirmari non potest. [s. 49]
2. Parum aestimant ingenue, quid litteris Graecis Romanisque nostri debeant homines, qui lucem hujus temporis ope illarum parum jam indigere, statuunt. [s. 68]
3. Ut Historiae usum, tam Politicum quam Ethicum, maximum esse negari nequit; ita non minus manet certum, ex arte scriptorum illum pendere maxime. [s. 93]
4. Inter culturam linguae vernaculae diligentem, feliciterque cogitandi accuratam facultatem gentis cujusque, arctior est nexus quam solent plerique existimare. [s. 45]
5. Generalissima quaedam esse axiomata, ab omnibus hominibus facile agnoscenda, de quibus sanus nemo dubitare serio queat, contra Scepticos defendimus. [s. 173]
6. Quod in suam saepe homines perniciem sponte ruere videntur, non impedit, quo minus suae felicitatis perpetuo eos duci studio, nec nisi bonum appetere, statui debeat. [s. 119 n. 2]

Bibl. 16 (OO V, 270), 10.12.1785. Resp. Nils Johan Kekoni (9764).

1. De veritate, ut unico felicitatis suae fundamento, solliciti semper debent esse mortales; & eam, ubi invenerint, lubenter amplecti. [s. 169 n. 3]
2. Inter inutiles maxime atque ineptas lites, illam merito referimus, quam Sceptici agitant, an ideis illis atque sensationibus, quas easdem omnes semper habent homines, veritas insit certa? [s. 180]
3. Experientia docet, mortales ab affectu aliquo excitatos res saepe difficillimas perficere, quas alioqui refugerent, vel conatui suo succumberent. Affectuum igitur loco & prudenter excitandorum utilis est scientia; qua neque Sacri Oratores carent commode. [s. 82]
4. Doctoribus, virtutem hominum feliciter animis instillare cupientibus, tempora consilio suo faventia, opportunaque occasiones diligenter observandae sunt, prudenterque in usus suos convertendae: non enim aequè semper animos hominum quibusvis concipiendis ideis, sensa-

tionibus, incitamentis, & harum omnium rerum associationibus, patere, experientia docet. [s. 114]

5. Inter perspicuitatem, quam Philosophi observare debent, & illam, quae Oratoribus est adhibenda, magnam esse differentiam, contendimus. [s. 85]

6. Ut certum est, veram de Deo ut Creatore rerum omnium libero doctrinam, Christianae maxime Religioni lucem suam dominatumque, quem hodie inter cultissimas gentes obtinet, debere; ita non minus est indubium, vim ex eadem hac doctrina utilitatemque insignem ad nostram morum disciplinam redundasse. [s. 129 n. 4]

Bibl. 17 (OO V, 288), 3.5.1786. Resp. Isak Rikström (9603).

1. Semina Leibnitianae de mundo optimo doctrinae, in his CICERONIS verbis neminem facile non agniturum putamus: Mundi quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. Ex iis enim naturis, quae erant, quod effici potuit, optime effectum est. Doceat ergo aliquis, potuisse melius. Sed nemo umquam docebit. Et si quis corrigere aliquid volet; aut deterius faciet, aut id quod fieri non potuit, desiderabit. De nat. Deor. L. II, c. 34. [s. 70 n. 3, 5; 118]

2. Quamvis non negemus, ex vero sui amore, seposita etiam religione, officia nostra in nosmet ipsos & alios posse demonstrari; certum tamen manet, veram inde vim, valide nosmet obligantem, & persuasionem efficacem de officiorum perficiendorum indissolubili ac perpetuo cum felicitate nostra nexu, neque in quovis homine, neque omni tempore posse nasci, nisi doctrina de Deo ac praemiis poenisque futurae vitae, in subsidium vocetur. [s. 129]

3. Officium pactorum servandorum, sine adstructa in antecessum de dominio rerum doctrina, commode demonstrari vix potest. [s. 147]

4. A medio in civitate hominum ordine recte speratur, ut literarum is lucem & ad superiorem spargat & ad inferiorem. [s. 42]

5. Academiarum nostrarum parum intelligunt rationem, qui omnem quem Reip. adferant usum, ex praelectionum in illis habitatum diligentia unice metiuntur. [s. 42]

6. Ridiculi sunt, qui distinctionem & usum literarum *i* & *u* vocalium, atque *j* & *v* consonantium, in Latinis scriptis ideo reprehendunt, quod veteribus Romanis ignotus fuerit; ac mirum est, hos vel intervalla vocabulorum, vel signa quibus utimur interpunctionum, vel literarum minorum usum, &c. eandem ob causam non damnare. Nec minus ineptus est mos, Germanis multis, quos nostrorum quidam temere imitantur, Cellario, Heineccio &c. auctoribus adoptatus, qui figura *v* nonnisi in fronte verborum, *u* vero semper in medio aut fine utuntur, sive vocali caeterum sive consonante litera opus sit. [s. 38 n. 4]

Bibl. 18 (OO V, 306), 16.6.1786. Resp. Henrik Wegelius (9996).

1. Qui omnes hypotheses atque conjecturas, in quibus probabilitas aliqua elucet, aut conclusiones verisimiles omnes repudiat, ubi plena tamen ac certa lux haberi nequit; non minus insipienter agit, quam qui eas indubitata amplectitur fide, aut ad veritates immotas refert. [s. 173]

2. Qui ex aucta nostris temporibus discendi facilitate, spem mox concipit, fore ut majorem nostra juvenus eruditionis thesaurum, quam patres sui acquisitura sit; nimis praecipitanter judicat: requiritur enim ut ardor etiam proficiendi & laboris pertinacia simul non decrescat. [s. 32–33]

3. Quin augescens indies cupiditas ac consuetudo, chartarum (quem vocant) ludo tempus misere perdendi, (inter jucundissima, quin necessaria vitae humanae negotia a plurimis jam relatus), & animi & corporis torporem vehementer augeat, ac juventuti inprimis valde noceat, dubitari non debet. [s. 122]

4. Quamdiu pauci sunt, qui libris legendis operam dant, praeter illos quibus ipsum vitae institutum hanc diligentiam injungit; tamdiu dici non potest, literarum cultiorisque vitae studia in gente aliqua insignes fecisse progressus. [s. 42]
5. Moles istas lapidum, quae in Finlandiae nonnullis locis visuntur, seu quia plerumque in littore maris occurrunt, seu quia in iis saepissime nummi peregrini & varia instrumenta peregrinarum nationum reperta sunt, ab antiquis terrae hujus incolis cumulas esse, defendere vix licet. [s. 105]
6. Si ex linguae similitudine consanguinitas duarum gentium recte defenditur, Fennos & Lappones olim unam agnovisse stirpem, negandum haud esse putamus. Tantam tamen vel inter gentes ipsas vel earum linguas intercedere cognationem, quantum multi, linguae utriusque ignari, solent urgere, haudquaquam admittimus. [s. 104–105]
7. Lappones Scandinaviae olim fuisse aborigines & primos incolas, probabile valde videtur; quod de Fennis tamen affirmare idcirco minime licet. [s. 105]

Bibl. 19 (OO V, 324), 28.2.1787. Resp. Johan Stenbäck (9875).

1. Licet vocabula plene synonyma in aliqua lingua haud temere statuenda sint; nulla tamen talia existere qui urgent, nimis agunt praecipitanter. [s. 41]
2. Non incommode olim vir magnus pronuntiavit: ratio Dogmaticorum redarguit temeritatem, natura Scepticorum. [s. 180]
3. Egregie vir acutus dixit: qui explicare non instituit quod incomprehensibile est, sed fines modo nosse studet ubi illud incipiat, & ad illud usque progredi nititur; is amplissimum humanae sapientiae campum vindicat. [s. 168]
4. Quamvis nostri non ita pridem antiquarii Etymologieis suis nimium tribuerint argutiis; non tamen nulla omnino hujus studii ratio in gentium cognationibus indagandis est habenda. [s. 103]
5. Ut nulla morum praecepta, si vel praestantissima fuerint, & optimo ordine summaque arte explicata, puerilibus animis satis prosunt, si illi, quibus incumbit horum agere curam, ipsimet suis actionibus commonstrent, se virtutis, quam commendant exercitium negligere; ita prudentissima omnino est admonitio JUVENALIS: *maxima debetur puero reverentia*. [s. 27, 72]
6. Quatenus Deus, utpote Numen optimum, cum naturis a se creatis paterne agit; concedimus quidem Leges Naturae paterna posse dici consilia: sed mera esse aut commode dici consilia, ut nonnulli statuerunt, merito negamus. [s. 109 n. 6]
7. Ad summum cum splendoris tum utilitatis latissime patentis fastigium scientias aegerrime evehi posse existimamus, nisi libertas, cuivis instituto publice privatimque profuturo tantopere necessaria, concessa ipsis fuerit ac conservata. [s. 42]
8. Ad progressum cognitionis humanae attendentes, facile persuademur, per ipsam rei naturam fieri aliter non potuisse, quam ut Poësis, aetate, non modo caeteris literis liberalibus, sed etiam eloquentiae prosae, antecederent. [s. 55]
9. Gustum, quem dicunt, tam in singulis hominibus, quam totis Nationibus varium esse & fuisse, ab experientia edocemur: quam tamen varietatem, usu, etiam Politico respectu, non carere, facili perspicitur negotio. [s. 51]

Bibl. 20 (OO V, 342), 17.3.1787. Resp. Elias Stadius (9859).

1. Inter repraesentationem intellectus, & appetitionem voluntatis, arctissimum esse nexum, inficias ire potest nemo, qui ad semet ipsum operationesque animi sui singulas vel paululum attenderit; neque facile est, in natura spirituali vel hanc facultatem sine illa, vel illam sine hac, mente concipere. [s. 162]

2. Ex quo arctissimo inter utramque facultatem nexu, facile intelligi potest, frustra esse, qui emendationem voluntatis, nisi cultura adhibita diligenti intellectus ab erroribus fuerit repurgatus, sperari jument. [s. 162]
3. Artes quidem sic dictae liberales, artibus manuariis praestantiores vulgo habentur; cujus vero ratio praestantiae in usu quem utrumque, praebet genus solo, quaerenda non esse videtur. [s. 22]
4. Necessarium quidem in se non est, ut Sacerdotes nostri *Orationes* ad populum habeant; sed quoties habendas tamen suscipiunt, iisdem diligenter pareant praeceptis necesse est, quae Rhetorices Magistri in genere sanxerunt. [s. 90]
5. Historiae usum tam in scientiis excolendis, quam vita feliciter agenda, maximum esse, nemo nisi rerum humanarum prorsus ignarus, negare potest. [s. 93]
6. Mirum est, post cognita argumenta quibus & Philosophia & experientia, naturaliter aequalem hominum sexus utriusque numerum confirmavit, superesse tamen eruditos, qui in terrarum locis nonnullis, plures constanter nasci foeminas quam viros, adhuc nugentur. [s. 110]
7. Eo ad perfectionem civitas quaeque propius accessit, eoque igitur plus laudis meretur, quo plus felicitatis, & civilis & domesticae, non ad exiguum tantum quandam civium partem, sed ad singulos incolas per eam diffusum est. [s. 153]

Bibl. 21 (OO V, 360), 4.4.1787. Resp. Abraham Ekelöf (9862).

1. Quamvis linguarum peregrinarum cognitio literarum studiosis necessaria omnino jam sit; hanc tamen necessitatem magnum simul objicere progressui in studiis impedimentum, contendimus. [s. 34]
2. Quum is demum linguam aliquam callere dicendus sit, qui non modo sermonem eo [sic!] institutum librosque eadem scriptos intelligat, sed & in dicendo & in scribendo recte illa uti sciat; facile patet, hanc rem multi esse studii multaeque exercitationis. Quare mirum non est, si paucis contingit, ut alias, praeter vernaculam, linguas bene calleant, aut alia quam hac, in scriptis quibus elegantiae laus spectatur, feliciter utantur. [s. 35]
3. Consilium eorum probare haud possumus, qui ad linguam Romanam discendam, colloquia sufficere putant. [s. 37]
4. Nova conamina & experimenta in Oeconomicis instituta, eo minus esse reprehendenda putamus, quo certius sit, insignem inde haud raro huic scientiae accedere lucem. Illa vero non a quovis aut temere esse suscipienda, sed ab iis maxime, quibus & opes hanc permittunt audaciam, & in quibus perspicacia inest eadem rite dirigendi, simul contendimus. [s. 154]
5. Qui fundamentum belli aliis inferendi, non nisi in laeso ab iis jure perfecto quaeri posse sciverit; is facile intelliget, quam absurde & impie vis armorum, aut coactio quaevis, ad religionem propagandam aliisque obtruendam, adhibeatur. [s. 137 n. 2]
6. Plurimorum perniciosissimorumque ferax errorum fuit opinio, qua caeci mortales cultum Deo placere posse putarunt, qui felicitatis humanae promovendae consilium simul non spectaret. [s. 133]
7. Paucae quidem existere gentes, quae *libertatem* laudandam magnique esse faciendam non putarent; quoties vero ad vim ejus distincte explicandam, verosque definiendos limites, ventum fuit, non minor occurrit dissensus hominum, quam in ipsa *felicitatis* cum privatae cujusque, tum Civitatis publicae, vera notione constituenda: miro sane utrumque & infausto generis nostri fato! [s. 142]

Bibl. 22 (OO V, 378), 9.5.1787. Resp. Zachris Forsman (9907).

1. Qui putant homines parum vel omnino nihil quod ad ingenii vires ac animi dispositionem inter se differre, educationique soli tribuendam esse omnem quae inter illos observatur diversitatem; parum probabiliter philosophantur. [s. 28]
2. Educationem tamen, ad mores hominum conformandos, non minus quam naturalem mentis eorum dispositionem conferre, experientia testatur. [s. 28]
3. Juvenes literarum studiosos, utilia olim Reipublicae membra futuros, non solum artium & scientiarum suo instituto necessariarum sibi peritiam comparare oportet, sed etiam cum moribus honestis tum indefesso labori animum adsuefacere. [s. 31]
4. Pauci sunt qui in rebus in vita humana occurrentibus, quid verum sit, quidque falsum, suo ipsi iudicio expendant ac perspiciant; sed quae ab aliis pro veris vel falsis haberi didicerunt, ea & ipsi pro veris falsisve habent, non modo taediosam sed & periculosam existimantes veritatis diligentem explorationem: haud memores periculi cui se gravissimo exponunt, cum coecam alienae auctoritati fidem mancipant. [s. 174]
5. In alienis tamen cogitatis cognoscendis & expendendis exerceri nobis opus esse, ut ea ratione recte ipsi cogitare discamus, negare haud licet. [s. 174]
6. Alia ratione cognitionem linguae Latinae & Graecae plenam consequi haud licet, nisi Auctorum classicorum assidua atque attenta lectione. [s. 38]
7. In quo tamen studio ordinem quendam observare oportet, ut auctor unus ad fructuosam alterius lectionem quasi viam munit. [s. 38]
8. Turpis illa de Magia, quam vocant, Daemoniaca, & pacto quodam cum Diabolo inito opinio, (ignorantiae & superstitionis foetus) quam sit sanae philosophiae contraria, difficile haud est intellectu: quo magis videri mirum debet, esse qui eam sine Religionis periculo, cum qua tamen nihil sane communionis habet, contemni non posse atque explodi putent; qui sine dubio ignorant, illam olim Doctoribus Ecclesiae Christianae adeo non placuisse, ut plurimum etiam Conciliorum canonibus pro *falsa opinione & errore paganorum* declarata fuerit, ac de hominibus qui talibus rebus veritatem inesse crederent pronunciatum sit eos *fidem perdidisse*. [s. 135]

Bibl. 23 (OO V, 396), 6.6.1787. Resp. Enok Blomster (10257).

1. *Eloquentia* illa, quam Graeci Romanique scriptores summis vulgo efferunt laudibus, confundi non debet cum facultate egregie *scribendi*: ac ridicule aliquis de bonis Historicis bonisque Poëtis quibuscumque pronuntiavit, eos, *si voluissent ad populum dicere, sine dubio id praeclare potuisse praestare*. [s. 84]
2. Latiori vero sensu Eloquentiae vocabulum intellectum voluit CICERO cum scriberet: *Eloqui copiose modo prudenter, melius est, quam vel acutissime sine Eloquentia cogitare*. [s. 70 n. 5; 76]
3. Minus recte gustum illum in Architectura aliisque artibus corruptum, qui ante resuscitatas literas per Europam dominabatur, *Gothicum* vulgo dicunt. [s. 52]
4. Non male *Paedagogicam* peculiarem scientiarum Philosophicarum partem nonnulli eruditorum constituunt; quae principiis quidem Psychologiae &c. nitatur, sed applicationem illorum specialem ad formanda puerorum ingenia moresque, diligenter tradat. [s. 20–21]
5. Mos inconsultus, libros elementares pueris memoriter legendos recitandosque praebendi, quorum praecepta illis antea aut diligenter non explicantur, aut nondum explicari utiliter possunt, multa vulgo mala gignit. [s. 36]
6. Quin Geometriae studium, modo recte instituatur, in Scholis etiam inferioribus utilissime urgeatur, multoque fructuosius sit, quam ubi Logicae nostrae vulgaris praecepta pueris discenda exhibentur, dubium videri haud debet. [s. 25]

7. Male de *Poësi* iudicant, qui illam ad delectationem solam & valere, & spectare debere, existimant. [s. 57]
8. In Logomachiam inanem disputatio abit, utrum omnis *definitio nominalis* arbitraria sit, an minus. [s. 177]
9. Qui Leges Divinas positivas universales defendunt, non satis se de his rebus distinctas accuratasque tenere notiones, aperte produunt. [s. 127]

Bibl. app. 1 (OO V, 426), 18.3.1795. Resp. Karl Petter Hällström (10698).

1. Licet Artes stricte sic dictae corporis haud exiguam poscant dexteritatem; valde tamen erraverit, qui sine animi vi eximia atque ingenii felicitate, in iis magnum quid praestari posse putaverit. [s. 22]
2. Dispesi autem haud incommode solent in Mechanicas & Elegantiores: licet pro certo asseri nequeat, illas solum usum, has delectationem solam semper spectare. [s. 22]
3. Qui artes elegantiores variis petentes calumniis, eas luxui tantum inservire, & ad mores corrumpendos conferre putant; manifestam produunt oblivionem usus, quem rite adhibitae in hominibus a vitiis arcendis praebent. [s. 50–51, 184]
4. Bonus gustus, (ut loqui solemus), qui inter praecipuas Artificium dotes habendus est, diligentia exercitationeque assidua alitur atque exquisitior redditur; ac rite definitur facultas pulchri in artibus inveniendi sentiendique. [s. 52]
5. Inter eximii ingenii, Artificibus a natura concessi, dotes praecipuas, Phantasiam laetam & uberem merito referentes, vim tamen iudicii minime excludendam ducimus. [s. 52, 56]
6. Historia Litteraria Graecorum vel ob eam rem prae illa aliarum gentium cognitu digna est, quod apud eos cernere possimus, quo ordine ratio humana, peregrino fere auxilio destituta, in artibus ac scientiis, ab una ad aliam excolendam & evehendam, progressa fuerit. [s. 69]
7. Nullum efficacius adest adminiculum homines feros ex stupiditate & ferocia traducendi, eosque molliendi & mitiores reddendi, quam ut vera & vivida religionis cognitione imbuatur. [s. 136]
8. Felix est civitas, ubi illa in animis maximae saltim partis civium viget persvasio, suam utilitatem non esse ab utilitate & felicitate totius reipublicae alienam. [s. 149–150, 150 n. 1]

Bibl. app. 2 (OO V, 436), 1.4.1795. Resp. Hans Petter Winge (10591).

1. Quanquam homo saepe agit quod malum esse non ignorat, id tamen non infringit veritatem canonis Psychologici, nos nihil nisi sub specie boni, appetere. [s. 119 n. 2]
2. Ubi lingua populi indigena formam ostendat regularem, hunc ex prima infantia atque barbarie progressum jam fuisse, oppido patet. [s. 44–45]
3. Quam periculosum sit, experientiae consulendae sprete prudentia, ratiociniis & meditationibus a priori, ut dicunt, ductis se permittere, cum antiquior, tum recentior Historia Litteraria satis docet. [s. 49]
4. Inter omnia quaestuum genera, quae Reip. fructum pariunt, primum locum agricultura vel eo nomine occupat, quod res & maxime necessarias hominibus praebet, & ex civitatum externarum consiliis minus damni quam reliqui omnes, metuendum habet. [s. 155]
5. Errant qui conditionem civium in illis regionibus esse feliciorum mox putant, ubi natura liberalior atque faventior fuisse videtur. [s. 156]
6. Ut enim de privatis hominibus non immerito dicitur, *sui cuique mores fingunt fortunam*; ita de moribus, institutis & legibus Civitatum, idem valet. [s. 142, 206]

7. In praemiis distribuendis illud Nepotis diligenter memoria tenendum est: Populi nostri honores quondam fuerunt rari & tenues, ob eamque causam gloriosi; nunc autem effusi, atque obsoleti. [s. 72, 96]
8. Nulla re sibi minus constare videntur civitatum rectores, quam cum prodicionem apud suos severissime puniunt infamemque declarant, sed simul hostes ad illam diligentissime sollicitant praemiisque proditores ornant. [s. 152]

Russ. = R. V. PAULI JUUSTEN NARRATIO DE LEGATIONE SUA RUSSICA

Russ. 1 (OO IX, 307), 16.12.1775. Resp. Gustaf Wilhelm Rydman (9194).

1. Lectionem Poëtarum assiduam, futuro Oratori maxime esse utilem, merito asserimus. [s. 58 n. 1; 84]
2. Fabulas Dramaticas non solum innoxio sed etiam utilissimo instituto, morumque nullo sane periculo, spectandas praeberi, si diligenti & auctores & actores subjiciantur inspectioni & censurae, dubio caret. *Molierii* autem *Comoedias*, & plures similes, qui morum esse scholam putant, (Poëtam hunc Philosophi etiam nomine decorantes) nae illi valde falluntur. [s. 57]
3. Interpretis est boni, non tam verba singula, quam notiones & mentem auctoris accurate reddere; minime vero ei licet scriptoris cogitata & sententias mutilare, disjicere & pro suo sensu mutare; qua licentia Galli inprimis interpretes multi imprudenter utuntur. Unum nominasse sufficiat Dn. *le Tourneur*, qui D.ni *Young* Angli *Querelam* sive *Cogitationes Nocturnas* non tam vertit quam praedatus est. Atrox hac audacia auctoribus injuria infertur, quos ut pueros paedagogi, semidocti saepe hi interpretes tractant; quibus si aliorum scripta displicent, scribant ipsi doctius & pulchrius, infelices scilicet: istos auctores suo relinquentes fato. [s. 58–59, 69 n. 5]
4. Rudem esse in Historia Literaria oportet, qui Philosophos opiniones, fere ut feminas & adolescentes delicatas vestes atque cultum, pro varietate gustus dominantis mutasse, ignoret. [s. 49]
5. Cum Systemate Stoicorum de fato & providentia, quantum judicare valeo, & Systema Leibnizii-Wolffianum, & multorum aliorum recentissimorum Scriptorum, de libertate, & de nexu rerum omnium, amice conspirat. [s. 178]

Russ. 2 (OO IX, 328), 19.12.1775. Resp. Herman Julius Aejmelaeus (9286).

1. Certam animae in cerebro indagare sedem, ultra vires humanas positum est. [s. 158, 161]
2. Quamvis certum sit, corpus humanum perpetuo mutari; firmis tamen non probatum est rationibus, ad singulas omnino ejus partes hanc mutationem ita se extendere, ut intra determinatum spatium temporis, ex. gr. 10 vel 15 annorum, exactissime novum corpus existat. Nimis itaque festinarunt quidam Metaphysici, qui huic hypothesei novas superstruxerunt. [s. 158, 161]
3. Nec defuerunt, nec desunt, qui Entomologiam s. cognitionem insectorum, meram quandam curiositatem esse statuant; eos autem rem non probe perpendisse, haud dubitamus affirmare. [s. 156, 158]
4. Argumentum, quod ad existentiam DEI demonstrandam, ex unanimi omnium populorum consensu sumitur, parum stringere censemus. [s. 129]
5. Officia quaedam esse etiam erga bruta observanda, non incommode statuitur. [s. 109]
6. Quod asserere quidam Philosophi solent, ens liberum, ex propositis duabus rebus perfecte similibus aequalibusque, aut neutram, aut utramque necessario electurum, ridicule dici putamus. [s. 122]
7. Potentia & gloria civitatis, cum vera ejus felicitate, cujus tantum pars est, & quae ex civium omnium felicitate aestimari debet, magno humanitatis malo confundi solet. Hinc Magnorum

nomine saepe ornati sunt Principes, qui hostes & Patriae suae & humanitatis judicari debuissent. Vera gloria ex sola incolarum felicitate, juste, fortiter, diligenter dextreque defensa & promota, Principi accrescit; haec illi jus ad amorem atque venerationem & populi sui & totius generis humani tribuit. [s. 97, 149]

Russ. 3 (OO IX, 348), 20.12.1775. Resp. Sven Abraham Fontell (9189).

1. Inter tricas non modo inutiles, sed etiam ineptas & monstrosas, merito referas quae Metaphysici *de Essentiarum aeternitate, necessitate & immutabilitate*, disputant; quibus, si ab incommodis & miris terminorum & locutionum praestigiis te expedias, nihil aliud innuitur, quam quod toties sub alia atque alia forma, ut rem novam & singularem repetunt: *Principium Contradictionis esse verum*. [s. 181]
2. Magni est res momenti, ut de conditione & dignitate naturae suae, homines neque nimis abjecte, neque nimis magnifice sentiant. [s. 124]
3. Non igitur optime sectam suam & studium de humano genere bene merendi commendant Religionis Christianae hostes, cum ex suis placitis conditionem humanam ut miseriam & tristissimam, sine spe ullius opis, repraesentant. [s. 124 n. 3]
4. Allegoriam loco Fabulae mythologicae in Poëmate Epico adhibere, nihil repugnat; magnificentius tamen fieri, Divinitatis interveniente opera, extra dubium est. Neque, quod quidam judicant, majestas & sanctitas nostrae Religionis, vates ingenii felicioris ab augusto hoc adjumento in poëmatibus suis adhibendo, prohibet; dummodo in digno argumento graviter satis & prudenter versentur. [s. 55]
5. Non male observat Fabius Quintilianus, Instit. Orat. Lib. VI. C. 2. inter Mores Oratoris & Affectus, magnam intercedere cognationem; quod tamen non impedit, quo minus Aristoteles de utroque argumentorum genere distincte esse praecipendum, recte judicaverit. [s. 70 n. 3; 72 n. 5; 81]
6. Qui tranquillo admodum & leni sunt ingenio, graves & sublimes Oratores evadere non posse, existimamus. [s. 81]

POES. = DE POËSI FENNICA

Poes. 3 (OO IX, 70), 15.4.1778. Resp. Simon Appelgren (9103).

1. Quod de *Poëtis* dici solet, *nasci eos non fieri*, ad exercitationis industriam excludendam nequaquam valet. [s. 56, 82 n. 6]
2. Poëticam facultatem, apud gentes plerasque, literis fuisse antiquiorem, mirum videri debet nemini. [s. 54]
3. Ideas sensuum & phantasiae, ad affectus excitandos multo aptiores & validiores esse, quam sic dictas intellectuales, & ratio docet & experientia. [s. 82]
4. Frustra contendit *FABIUS Inst. Orat. L. VI. C. II. ἦθος* de quo praecipunt Rhetores, male *morum* appellatione Latine significari. [s. 70 n. 3; 72; 81–82]
5. Quod affectus spectari a Rhetoribus solent partim ut orationi, partim ut auditoribus impressi, hujus distinctionis neglectus & illam *FABII* allucinationem, & nonnullam aliam in hac doctrina confusionem, peperit. [s. 72, 82]
6. Multos homines, pro terminis majorum quam pro notionibus & sententiis retinendis pertinacius pugnare, vel historia doctrinae de ideis innatis luculenter demonstrat. [s. 175]

Poes. 4 (OO IX, 88), 15.4.1778. Resp. Johan Kerchström (8913).

1. Praecipuorum Auctorum Classicorum Graecorum Latinorumque in linguam Svecanam translationem diligentem, multis nominibus commendandam putamus. [s. 58]
2. Qui Philosophos a terminis Metaphoricis, ut obscuris, omnino abstinere jubent, hosque Oratoribus solum & Poëtis esse relinquendos judicant, nae illi admodum inepti sunt. [s. 85]
3. Linguarum indolem, vitia virtutesque, in ingenia hominum magnam habere vim, negari haud debet. [s. 45]
4. Definitiones inter principia demonstrandi recte referuntur, quoties non nisi de notionibus, & evolvendis ex idea quadam principali ideis secundariis, quaestio est: cum autem de rebus actu existentibus agitur, nisi antea accurata demonstratione evicta veritas definitionis per partes suas fuerit, adeo non ad eam, ut principium demonstrandi, provocare semper licet, ut saepe hujusmodi confirmatio definitionis, non nisi post diligentem demum rei pertractationem locum invenire possit. Experientia interea consulenda est. Quod secus haud raro egerunt Metaphysici, ingenti vi paralogismorum & sophismatum sic dictas demonstrationes suas conspurcarunt. [s. 181]
5. Inepte ex sola idea simplicitatis animae concluditur, eam non posse non semper cogitare; nec minus inepte, ex facultate mentis repraesentativa omnes ejus operationes facultatesque reliquas derivari atque explicari posse, contenditur. [s. 163 n. 2]
6. Minus commode doctrinam de DEO naturalem proponunt, qui ex una aliqua idea vel *necessitatis* vel *aseitatis* &c. attributa Ejus omnia elicere & demonstrare tentant, consideratione rerum creatarum, quas ipse speculum virtutum suarum esse voluit, temere seposita. [s. 130 n. 3]

Poes. 5 (OO IX, 106), 23.4.1778. Resp. Adolf Magnus Foeder (8988).

1. Psychologiam rite & feliciter tractaturus, a cognitione Anatomica & Physiologica imparatus esse non debet. [s. 163]
2. Ornamenta omnia, ad *dignitatem* orationis efficiendam pertinentia, in *sententias, imagines, & figuras* sermonis proprie sic dictas, haud incommode dispescuntur. [s. 79]
3. Cum mundo creando Summum Numen gloriam intendisse suam statuitur, longe abest ut ambitionis aliqua ei labes hoc ipso tribuatur. [s. 131]
4. Usuras modicas exigere, ab iis praesertim qui nostram pecuniam lucri faciunt, aequitati naturali minime repugnat. [s. 148]
5. Dolores non semper ad vitam nostram infeliciorem reddendam pertinent; saepe ab iis voluptates pullulant, quae jucunditate sua sensum taedii percepti superant: ac multo plerumque minus in vita percipiunt voluptatis, qui semper eam venantur, quam qui ad illam, ut perpetuum consiliorum conaminumque suorum scopum, animum intendunt. [s. 117]

CHRON. = *CHRONICON EPISCOPORUM FINLANDENSIIUM*

Chron. 1 (OO VI, 2), 15.12.1784. Resp. Samuel Castrén (9817).

1. Valde errant, qui sola ratione ingenium Philosophicum, sola Phantasia Poëticum censent. [s. 56]
2. Felicitas hominum cum veritate adeo arcta cohaeret cognitione, ut dubium non sit quin praejudicia & errores quicumque populo cuicumque noceant; nisi acerbe oppressum excipere velis, qui rumpere vincula nequeat sua, cuique beneficii loco sit, miseriam suam non satis nosse. [s. 170]
3. Recte Cicero Biantis illam reprehendit sententiam, *amare oportere, ut aliquando osurum*. [s. 70 n. 5, 71 n. 1, 116]

4. Ut caerimoniis omnibus cultus Divinus publicus carere minime potest; ita nimia earum multitudine nimioque splendore opprimitur magis pietas, quam excitatur. [s. 133]
5. Cum maximi sit in persuasione gignenda momenti, ut ad auditorum suorum ingenia mores-que orationem suam dicens accommodet; vel hinc patet, quam turpiter agant ii praecones sacri qui aliorum e suggestu orationes secure recitent. Aut enim hae argumenta universe tractant, hoc est parum ad persuasionem apte; aut aliis auditoribus quam ad quos verba auctor fecit, raro aequae inculcantur commode. [s. 82]
6. Ornare orationem qui idem putant, ac calamistris illam inurere, imperite admodum judicant. [s. 79]

Chron. 2 (OO VI, 21–22), 16.12.1784. Resp. Jakob Johan Lagerström (9872).

1. Vehementiores cupiditates mentem plerumque occaecare, adeoque ineptam ad veritatis reddere investigationem, nemo negaverit; si autem versus rem ferantur, ad quam attingendam magna scientia multaue meditatione opus sit, quin veritatis studium impense juvent, dubitari nequit. [s. 170]
2. Magni omnino in pueris educandis rem esse momenti, ut amor bonarum artium efficax in animis illorum infigatur, indubium est; quem igitur excitasse, insignior praeceptoris laus est, quam memoriam discipulorum multarum rerum cognitione ditasse, facile mox obliviscendarum, nisi dulcis amor literarum ad pergendum illos alliciat. [s. 23]
3. Qui memoria minus esse Philosopho opus, acumine minus indigere Historicum dicunt, absurde admodum judicant. [s. 165]
4. Cum voluptates, quae sensibus externis percipiuntur, breves & fere momentaneae sint, & plures earum saepius iteratae nauseam taediumque efficiant ac sanitati etiam corporis noceant; omnibus praeterea iis hoc sit commune, ut semper gaudere iisdem nequeamus; voluptas autem e virtute honestoque percepta omnibus his nominibus eas superet: recte utique dixit Cicero, *Beatus esse sine virtute nemo potest*. [s. 70 n. 5, 6; 117]
5. Quum conservatio nostri voluptatum fruitioni semper sit praeferenda, & ea animi nostri sit indoles, ut sensationibus ingratis fortius afficiatur, atque ad eas evitandas & removendas vehementius commoveatur, quam ad ea quaerenda quae sensum gignant gratum; pravae actiones, mali fugiendi causa commissae potius excusationem merentur, quam quae voluptatis percipiendae gratia suscipiuntur. [s. 121]
6. Qui *morem* in Deum etiam in ortu suo *purum* esse debere statuunt, eo turpius errant, quo certius novimus ideam Benefactoris, pro nostro cognitionem earum acquirendi modo, priorem in animo nostro esse idea Naturae Perfectissimae; translatione vero idearum, amor initio *impurus* (ut loquuntur) tandem fieri *purus* potest. [s. 134 n. 1]

Chron. 3 (OO VI, 40), 13.4.1785. Resp. Anders Johan Mennander (9756).

1. Consuetudo cum malis quam sit periculosa, vel Sympathiae vis, quae animos hominum tam facile corripit, luculenter docet: quamobrem adolescentes praecipue ab illa sibi, velut a peste, cavere sollicitate debent. [s. 27]
2. Historiam veteris bene notam sibi reddidisse Philosophiae, & novitatis & auctoritatis & alia plurima arcet praejudicia, multaeque est literarum studiosis utilitati. [s. 171]
3. Quibus prae veteribus nostra saecula gloriari solent Xenodochiorum (s. Hospitalium) & Orphanotropheorum magnifice exstructorum & dotatorum instituta, an tantam vere mereantur, quanta vulgo celebrentur, laudem, dubium videri possit. [s. 153]
4. Quamvis de illorum quidquam detractum haud velimus meritis, qui novis indies inveniendis veritatibus humanae cognitionis thesaurum augent; non minus tamen de hominibus mereri

censendi sunt, qui jam detectas ad usum civium suorum accommodant, atque familiares indoctis reddere student. *Non minor est virtus, quam quaerere parta tueri, & acquisite opum edocere opum usum.* [s. 30–31]

5. Ut ad consuetudinem accurate cogitandi feliciter adducantur pueri, multum confert, si in argumentis tractandis exerceantur non abstractis & a suo ingenio alienioribus; sed quae ad usum vitae accedant propius, sibi quae & aetati suae magis jucundae sint ac familiares. [s. 23]

Chron. 4 (OO VI, 58), 20.6.1787. Resp. Johan Boxström (10086).

1. Ut conditio ingeniumque hominum, antiquissimis temporibus repraesentationes symbolicas utiles necessariasque reddidit; ita hodie etiam in plebe puerisque docendis usu non carent: ubi tamen diligentissime cavendum, ne, quod olim evenit, ex symbolis parum subtiliter intellectis, errores noxii nascantur. [s. 24]

2. Recte cecinit HORATIUS: *quid leges sine moribus vanae proficiunt?* Mores autem ab institutis, educatione & religione, inprimis pendent. [s. 72 n. 1, 2; 114]

3. Licet de pretio atque certitudine Theologiae Naturalis contentim minime sentiamus: fatemur tamen, nullum adhuc hominem Revelationis vel traditionis luce nihil adjutum, satis dignas, quales hodie Philosophi adstruunt, de Summo Numine, ut Creatore Governatoreque rerum omnium infinito, notionem animo informasse. [s. 126]

4. Inter inania acumina referimus illa Nabarzanis verba apud Curtium: *Fortium virorum est magis mortem contemnere, quam odisse vitam.* Verius mox adjicit: *Saepe taedio laboris ad vilem suam compelluntur ignavi: at virtus nihil inexpertum omittit.* [s. 72, 97, 114, 116, 207]

5. Carcerum publicorum saevitia, quae apud gentes Europaeas plerasque adhuc obtinet, barbaras magis quam cultas politasque decet nationes; nec humanitati convenire optime videatur, ut ii quorum nondum causa cognita est, cum facinorosis scelerum jam convictis condemnatisque indiscrete eidem carceri includantur. [s. 145]

6. Molles gentes luxuque corruptae, a barbaris haud uno nomine non tantum distant quantum vulgo putatur. [s. 151]

7. Quin Historia illa Susannae quae Bibliis nostris vulgo adjicitur, fabula sit, eaque satis inepta, dubitari nequit. [s. 73 n. 1, 100]

8. Quamvis negandum haud sit, egregia omnino esse veterum opera pleraque quae ad nos pervenerunt; valde tamen imperitum merito habemus *Heumanni* iudicium (Consp. R. Lit. C. IV, § XIV) *e prisco aevo non nisi optimos scriptores superesse*, pronuntiantis. [s. 67]

9. Tantum omnino mores Principum virorum, qui quidem diutius imperii habenas tenent, in homines inferioris conditionis vim habere plerumque solent, ut proverbium illud, qualis Rex talis grex, a veritate non omnino debeat existimari alienum. [s. 62]

Chron. 5 (OO VI, 77–78), 19.12.1787. Resp. Jakob Frosterus (9914).

1. Recte quidem dicitur: Pudorem esse custodem virtutis; sed idem tamen, ubi ratione non regitur, virtuti inimicus evadere saepe solet infestissimus. [s. 115]

2. Pugna Aristotelicos inter & Stoicos, de affectibus vel moderandis vel exstirpandis, quae olim fuit, quin inanis fuerit Logomachia, dubium non videtur. [s. 167]

3. Gaudium & spes ita sane differunt, ut haec illius quaedam species haud commode constituatur; quamvis illud ex hac oriri, non negemus. [s. 167 n. 3]

4. Si contagio Atheismi aequae late aliam atque Superstitionis lues aliam Civitatem pervaserit; dubium non est, quin haud minorem illa quam haec noxam hominibus sit illatura. [s. 135]

5. Recte omnino superstitio filia ignorantiae dicitur. [s. 135]

6. Qui hominibus in hac vita infortunatis spem eripere alterius vitae beatioris conantur, & crudeliter in miseros hos & in Rempublicam haud benefice agere, censendi sunt. [s. 124 n. 3]

7. Ex Stoicorum mente pronunciat SENECA: *qui cogi potest, nescit mori*. Sed hoc ipsum ejus assertum simul docet, quam perniciosos Autocheiriae licentia civitati paritura foret effectus. [s. 71 n. 6; 116; 206]

8. Ars Rhetorices, quam veteres tradiderunt, proprie quidem ad homines docendos formandosque pertinuit qui oratores in Civitatibus suis evadere politici vellent; sed ex iisdem tamen praeceptis consulendis, ad omne eloquentiae studium magnam utilitatem redundare, certum est. [s. 75–76]

Chron. 6 (OO VI, 93–94), 27.2.1788. Resp. Karl Gustaf Sanmark (9823).

1. Sensum quendam moralem hominibus, nisi plane dementibus ac ad brutorum conditionem detrusis inesse, ejusque summam esse vim atque usum, haud negamus; sed nobiscum nasci, opus non est ut statuamus: ac cum erroribus, saepe haud levibus sit subjectus, rationis ope esse diligenter examinandum & emendandum, simul contendimus. [s. 114]

2. Conscientiae vocabulo non aliud, quam ipsum illum sensum moralem, homines vulgo significant; quae sane honesti turpisve sensum potius quendam involvit, quam distinctam & ratiocinio elicitam officii cognitionem. [s. 114]

3. Inter *Commentarios* rerum gestarum, *Annales & Historiam*, discrimen statuere utique debemus. [s. 94]

4. Judicia de consiliis & factis interponere, modo vera sint, apta, & a studio partium vitioso aliena, officio Historici haud repugnat. Nimia tamen talium judiciorum vel frequentia vel copia, seriem narrationis interrumpere atque opprimere, non licet. [s. 93]

5. Publicas aedes liberorum tenerorum educandorum gratia conditas, haud quidem putamus vel liberis vel civitati aequae praeclaros promittere fructus, ac ubi domi a parentibus sapientibus diligenter educantur; sed scholarum tamen publicarum, vel necessitatem, vel ubi recte constitutae sunt, tamen minime laudem eximiam in dubium vocamus. Harum vero plura genera, quam quibus nos jam gaudemus, condi debere, simul urgemus. [s. 32]

6. Qui, homini concessam esse facultatem putant, (Libertatem vocare solent Indifferentiae) inter plures res, physice sibi possibiles, sepositis omnibus motivis, unam eligenti; non modo experientiae adversantur, sed etiam doctrinam amplectuntur, cum qua facultas homines dirigendi moralis, obligationis vis, & prudentiae vel paedagogicae vel politicae ratio consistere nullo modo possunt. [s. 162]

7. Nihil laudabilius, nihil magno & praeclaro viro dignius esse placabilitate atque clementia, praeclare monet CICERO: cur vero ad vindictam expetendam gravesque & diuturnas inimicitias exercendas, homines barbari & statui naturali viciniore, ferri vehementius soleant, ex ipsa status hujus indole atque conditione, non difficulter intelligitur. [s. 70 n. 5; 150–151; 184 n. 3]

8. Qui ex simplici natura animi concludunt, eum vi semper cogitandi non posse non pollere; invertere verum colligendi ordinem videntur, qui ex cogitandi facultate simplicitatem ejus inferre, potius jubet. [s. 163 n. 2]

Chron. 7 (OO VI, 114), 29.3.1788. Resp. Johan Forsbom (9855).

1. Qui omnia hominis officia simul esse officia in Deum meminert; haud existimabit, officio cuicumque in Deum *directo*, alia quaecunque officia semper esse postponenda. [s. 108]

2. Aleatores plerique aut sunt fraudatores, aut fiunt. [s. 122–123]

3. Qui ex solo procreandi beneficio Parentibus jus in liberos adeo nasci amplum putant, ut hoc nomine imperium in eos exercere, aut vendere eosdem in servitum, aut servorum loco habere,

recte queant, eo errant turpius, quo certius est, ne pietatis quidem officium filium parenti debere; qui, belluis barbarior, subolis suae educandae nullam prorsus curam adhibuit: qualem spurii plerique sortem experiuntur. [s. 113]

4. De Imperio Despotico, quod vulgo horrent homines, confusas tamen valde ideas multi fovēt. Accurate loquendo, illud ubique locum habet ubi legibus constantibus ac consilio certo latis civitas non regitur, nec arbitrio, temeritati, & cupiditatibus imperanti, ulli positi sunt obices. Quin itaque securitati & libertati personali inimicum hoc malum imperia Aristocratica & Democratica aequae ac Monarchica premere queat, dubium non est: quod ita esse, etiam Historia suo confirmat testimonio. [s. 150]

5. Oratores Sacri, qui Technica temere frequentant vocabula, aequae ac qui stili curam nimis negligentes, barbara aut obsoleta adhibent, in perspicuitatis sectandae summam legem graviter peccant. Sed nec ab eadem culpa immunes sunt, qui ornatui nimium studentes, a populari dicendi ratione prorsus recedunt. [s. 90]

6. Conversione libri cujuscunque ex una lingua in aliam verbotenus facta, nihil potest esse absurdius: quod ridiculum consilium, turpis ignorantiae vulgo foetum, cum fidei nomine in interpretando homines inepti defendere volunt, injurii non minus in auctorem quam lectores plerumque sunt. [s. 59]

Chron. 8 (OO VI, 132), 4.6.1788. Resp. Anders Salovius (9890).

1. Quamvis sapientis esse existimetur, aliorum vel ignorantiam vel errorem in suam posse utilitatem convertere: absque injuria tamen hoc fiat oportet; nec, ignorantes errantesque docendi monendique officio se haud vacare, oblivisci simul debet. [s. 120]

2. Quamquam vulgo dicitur, nostris rebus quomodocunque velimus nobis uti licere; id tamen non omnino verum esse reperiet, qui accuratius de hac re cogitare voluerit. [s. 154]

3. Imitando utique hominum ingenia mores & oratio maxime formantur; quamobrem haud parum refert, cujusmodi exemplorum imitatio cuique obtingat. [s. 26]

4. Non inepte doctrinae vim in gente aliqua posse in extensivam & intensivam dispesci putamus. Unde Lexica quae vocant Realia, intensivae illi (interiores literas progressumque scientiarum spectanti) plerumque noxia, ad extensivam promovendam, ubi accurate diligenterque confecta fuerint, conferre tamen posse, haud negamus: sed necesse est cavere, ne doctrinae contingat quod in fluviis obtinere videmus, qui quo latiores, eo minus fiunt profundi. [s. 24]

5. Lumen literarum ac Philosophiae, superstitioni & fanaticismo valide utique obsistit. Nec existimandum est, pretio laudique earum aliquid decedere, si homines quibus per ineuntem aetatem licuit otio ignaviaeque litare, quique sensum animi magis quam iudicium excolere sueverunt, vel in media literarum luce ad superstitionem & consilia fanatica probanda reperiantur esse propensiores. [s. 135]

6. Idonea profecto ratione scitum nititur eorum, qui leges ad cavenda delicta quam ad punienda magis esse comparata debere monent. Ac quamvis ipsae etiam poenae sapienter definitae & sumtae, ad cavenda scelera vehementer valeant; tamen consilia institutaque prudentia, quae illecebras, incitamenta, alimenta & opportunitatem peccandi deminuunt, summam in primis laudem merentur. Inter quae consilia, illa quae ignaviam proscribunt & penuriam removent quaestus honesti, quo exercendo vitae necessitates comparare cuique licet, quaeque hinc inopiae causas tollunt, primo poni loco, merito debent. [s. 143]

Chron. 9 (OO VI, 150), 11.6.1788. Resp. Karl Abraham Keckman (10090)

1. Virtutis studium adeo homini necessarium est, ut quodcunque ejus habitui, quem dicunt, comparando officit, pro noxio mox sit habendum. [s. 114]

2. Omnem voluptatem qui fugiendam esse statuunt, hominis felicitati optime haud consulunt. [s. 118]
3. Cum gloriae cupiditate non semper ambitio est conjuncta, uti neque haec illam semper prodit. [s. 124]
4. Fundamentum potestatis paternae in liberos, in pacto quodam hos atque illos inter obtinente, inepte admodum quaeritur. [s. 111 n. 2]
5. Divisio Regni in *Usufructuarium & Patrimoniale*, non uno nomine & absurda & perniciosa est. [s. 148]
6. Conversationem sexus utriusque publicam, morum honestate temperatam, multum contulisse ad decentiam in sermone & scriptis pariendam, merito statuimus. [s. 139 n. 5]
7. Veterem Islandorum Scandinavorumque Mythologiam, qualem hodie cognoscimus, ex Graecorum Romanorumque fontibus magnam partem esse haustam, diligenter rem consideranti dubium videri non potest. [s. 104]

Chron. 10 (OO VI, 168), 17.6.1788. Resp. Mårten Lilius (9672).

1. Sympathia illa quae inter animos humanos obtinet, maximum omnino in societate humana praestat usum. [s. 27]
2. Mentem nostram, tot egregiis facultatibus instructam, perpetui virium suarum incrementi & altioris indies perfectionis capacem, ac desiderio immortalitatis vehementi flagrantem, a sapientissimo Creatore ad brevem tantum existentiam esse destinatam, non sine magna improbabilitate statui potest. [s. 132]
3. Quamvis portentosum sit, hominibus dormientibus scientiam tribuere majorem quam vigilantibus: somniis tamen interpretandis ad rerum futurarum se pervenire posse cognitionem, miro consensu miseros mortales credidisse, reperias; idque eo avidius, quo magis barbara incultaque gens quaeque fuit. Hujus autem causam stultitiae, non est difficile indagare. [s. 136]
4. Qui in fictis quibusdam ideis atque placitis non subsistit, sed exitum rationum suarum atque fundamentum idoneum vult reperire; facile videt, fieri non posse, ut mundum tanquam machinam concipiamus, quae motum suum ipsa vel dederit sibi vel perpetuo continuet. Quare & *Aristoteles* necessitatem jam vidit primi ac supremi cujusdam motoris, & hodie vident sani omnes Philosophi. [s. 129]
5. Verum quidem est, pacta vi & injuste nobis extorta vim obligandi per se non habere; sed saepe tamen nostra postulat felicitas, ut ea servemus. [s. 147]
6. Pythagoreos atque Stoicos olim quotidianum vitae examen commendasse constat; qui mos dignus utique est, quem homines virtutis sapientiaeque studiosi hodieque imitentur. [s. 120]

Chron. 11 (OO VI, 186), 10.12.1788. Resp. Karl Bergman (10079).

1. Quod egregie dixit Seneca: *Longum iter esse per praecepta, breve & efficax per exempla*; id in memoriam diligenter revocare debent, quicumque juventuti praesunt educandae. [s. 25; 69 n. 5; 71 n. 6, 7]
2. De ornatu orationis valde ineptam fovent notionem, qui in genere tenui locum habere non posse, existimant. [s. 80]
3. Non est adeo facile ac multi putant, inter insaniam & stultitiam accuratum ubique constituere discrimen. [s. 164]
4. Cum actiones aliorum juste nobis haud posse imputari, recte statuitur; non tamen negatur, plures homines, actionis cujusdam vario modo participes, pro majori minorive opera in eam collata, merito ad rationem ejus reddendam communiter obstringi. [s. 144, 206]

5. Ut divortia conjugum, ob causas justas permittenda omnino esse urgemus; ita licentiam hujus rei perniciosissimam civitati esse, vel Romana Historia docere quemque potest. [s. 98]
6. Fundamentum *potestatis* patriae in sola educationis ratione esse quaerendum, adeoque ultra illius feliciter curandae limites extendi non debere, libentes fatemur. Sed *auctoritatem* eorum in liberos adultos, aliis praeterea niti fundamentis, indubium putamus. [s. 111 n. 2]
7. Pulcre canit Horatius: *vis consilii experts mole ruit sua*. Unde patet, non sufficere Civitati si numero abundet hominum, nisi animus etiam eorum scientiis artibusque tractandis cultior atque perspicacior simul reddatur. [s. 42, 72]

Chron. 12 (OO VI, 204), 13.12.1788. Resp. Samuel Gabriel Mellenius (9926).

1. Ars scribendi Alphabetica plurimis nominibus vehementer praeferenda est Hieroglyphicae, qua & veteres olim usi sunt, & hodie quoque nationes quaedam utuntur. [s. 40]
2. Repertorem Chartae scriptoriae, qua hodie utimur, maximis annumerandum esse humani generis benefactoribus, contendere haud dubitamus. [s. 40]
3. Artis scribendi, sive Characteristicae, universalis inveniendae conatus, frustraneos merito pronuntiamus. [s. 40]
4. Artem Syllogisticam ad defendendas quidem veritates nonnihil prodesse, ad inveniendas autem nihil prorsus conferre, viri acuti recte docuerunt. [s. 169]
5. Imperite valde agunt, qui in disputatione contra Scepticos id sibi demonstrandum sumunt, nostras ideas, rerum externarum accuratas esse imagines. [s. 180]
6. Auctores veteres Classicos, qui linguae tantum discendae causa tractandos esse putant, nae illi turpiter falluntur. [s. 68]
7. Facultati bene pronunciandi, quamvis futuri oratores operam inprimis navare debeant; tamen aliis etiam hominibus utilissimam eam esse, contendimus. [s. 78]
8. Linguae & scientiarum culturam adeo arcto conjungi vinculo, merito statuimus, ut illae quamdiu rudes manent, neque hae excoli feliciter possint. [s. 46]
9. Verba Ennii: *qui sibi sapiens prodesse nequit, nequicquam sapit*, firmo niti fundamento, facile quisque videt. [s. 33; 71 n. 4; 206]
10. Scite Seneca: male inquit vivunt, qui semper vivere incipiunt. [s. 71 n. 6; 115]

Chron. 13 (OO VI, 222), 18.2.1789. Resp. Gustaf Asp (9839).

1. Licet animus vi quadam interna & libere actiones suscipiat, inde tamen non sequitur ut sine omnibus agat motivis. [s. 162]
2. Nequaquam illorum probare possumus iudicium, qui quicquid ridiculum reddi possit, illud falsum esse, pronuntiare non dubitarunt. [s. 169]
3. Foecunditatem phantasiae, ubi ratione regitur, homini adeo non esse noxiam putamus, ut potius matrem ingenii salutare, haud dubitemus. [s. 166]
4. Verissimum est, quod proverbio dicitur, nos docendo discere. [s. 62]
5. Mentiri qui sibi licere putant, quoties aliorum jura non violant; haud meminerunt, & sese ipsos suamque existimationem se turpi hoc more laedere, & saepe aliis incommoda, quae praevidere ipsi non poterant, conflare. [s. 120]
6. Malum consilio bono facere, qui licitum esse putant; stultam se de boni malique natura opinionem fovere, produnt. [s. 121]
7. Tormentis ad confessionem scelerum reos adigere, ab humanitate valde quidem abhorret, sed omnem tamen eorum usum ubique condemnare vix audemus; v. g. si fur surreptam aliis pecuniam ubi reconderit, indicare prae fracte renuat. [s. 145]

8. Utrum actiones hominum ullae indifferentes sint, nec ne, quae agitari solet controversia, in logomachiam abit. [s. 178]

Chron. 14 (OO VI, 241–242), 21.2.1789. Resp. Abraham Sevon (9989).

1. Quia voluntas hominis, nisi intellectus suus antea necessario instructus fuerit cognitionis lumine, corrigi nequit; neque cupiditates hominis animique perturbationes feliciter dirigi ab illis possunt, qui homines docere eorumque noxias opiniones averruncare instituunt, nisi sanam hi sibi mentis humanae cognitionem, diligenti adhibito Psychologiae studio, comparaverint. [s. 162]
2. Eos itaque, qui in docenda virtute commendandaque versantur, utile sane consilium inire, si quae de natura affectuum illorumque sive excitandorum sive reprimendorum facultate, a praeclaris Artis Rhetoricae doctoribus traduntur, studiose consulant, arbitramur. [s. 83]
3. Quodcunque, ut in animos mortalium vim insignem exerceat, optamus; id ut *praesens* illi sistendum est. [s. 83]
4. Ex illis, quibus puerorum ratio inprimis feliciter excolitur adminiculis, Historiae studium, utpote & captui puerili accommodatissimum, & per se fructuosum, vehementer commendandum esse judicamus. [s. 92]
5. Qui memoriae exercendae rationem ac diligentiam, minus necessariam judicant, sententiam fovent verae experientiae contrariam; nec eos diligenter naturae humanae conditionem considerasse, palam est. [s. 165]
6. Antiquissimos terrae incolas, res sibi repraesentandi morem adhibuisse quodammodo puerilem, in veterum monumentis versatum fugere potest neminem. Quare sensualem & allegoricam inprimis iis placuisse docendi methodum, mirum videri nequit. [s. 24]
7. Auctores veteres recte explicaturo, praeter doctrinae opes & ingenii acumen, gustu etiam, quem vocamus, mentis opus est; quo carens saepe in falsas interpretandi vias ingreditur. [s. 51, 59]
8. Etiamsi res ab Oratore venuste vivideque proponendae sunt; in veritatem tamen earum explanandam inprimis sollicitè semper incumbere simul debet, atque diligenter cavere, ne nimio & intempestivo ornatu, eas solide intelligendi atque efficaciter sentiendi vim opprimat. [s. 86]
9. Non male temperantiam dixeris voluptatis custodem. [s. 117–118]

Chron. 15 (OO VI, 261–262), 2.12.1789. Resp. Anders Gustaf Florin (10318).

1. Modum veritates utiles, inprimis hominibus rudibus, proponendi Symbolicum, ubi prudenter adhibetur, suo haud carere usu, libenter concedimus; sed in abusum quoque facile abire, experientia satis docet. [s. 24]
2. Ad gustum, qui vocari solet, bonum gignendum, naturae quidem benignitas in homine nihil haud facit; sed facultas tamen & diligentia praeclara naturae artisque opera contemplandi, maxime utique ad illum comparandum confert. Quare Antiquitatis in hoc genere monumenta assidue considerandi opportunitas, vehementer utique prodest. [s. 51–52]
3. Cum tamen nec antiquorum opera, sive litteraria sive aliarum artium, quae ad nos pervenerunt, omnia summi pretii haberi, nisi ab homine praejudiciis nimis capto queant; patet hinc, quanti sit momenti, ut doctorum sapientium iudicio, juvenum studia, in his quoque rebus dirigantur. [s. 52]
4. Unde simul etiam discimus, cujus & quanti pretii sit Theoria artium Elegantiorum, diligenter & perite explicata atque proposita. [s. 52]
5. Aequè sunt inepti, qui ex cognitione Logices Theoretica, satis se adjumenti ad veri perspicendi facultatem consecuturos sperant, ac qui illam diligenter & prudenter cultam nihil omnino prodesse contendunt. [s. 168]

6. Non male sensus nostri externi, in nobiliores & ignobiliores dispescuntur. [s. 164]
7. Vere dici potest hominem, respectu etiam sensuum externorum, praerogativa prae brutis gaudere indubia. [s. 164]
8. Experientia satis docet, usum diligentiolem, & saepius accuratiusque adhibendi necessitatem majorem, ad sensus nostros externos acuendos vehementer conferre. [s. 164]
9. Quam sint homines proni, ad certa vocabula, (sive certos terminos) potius quam subjectas iisdem notiones tuendum, lites de ideis atque principiis innatis satis superque testantur. [s. 175]
10. Attentio mentis in necessariam & liberam recte dispescitur; quarum illa etiam brutis, haec nonnisi hominibus tribuenda est. [s. 161 n. 6]

Chron. 16 (OO VI, 280), 21.4.1790. Resp. Johan Niklas Snellman (10391).

1. Qui Deum esse dicunt Naturam omnium Perfectissimam, minime illi quidem errant; sed haec tamen definitio satis commoda, religionem naturalem explicaturis, censi nequit. [s. 127]
2. Si cognoscere velimus quid in invenienda religione ratio hominis possit; non nostram tantum rationem consulere debemus, quos verbum Dei in rectam viam deduxit, sed rationem maxime illorum quibus hoc verbum aut fuit aut est ignotum. [s. 127]
3. Cum Deum omnibus rebus praesentem recte statuimus, cavendum sollicite est, ne praesentiam Divinam ea metiamur quae corporum est, & locis certis definitur. [s. 127]
4. Qui providentiae Divinae res minimas quasque subtrahunt, non vident male se Divinam majestatem humana imbecillitate metiri. [s. 127]
5. Fundamentum libertatis civilis in legibus sapientibus situm est, nec aut sine legibus libertas intelligi potest, aut libertati necessario contrarium putari debet Regium imperium. [s. 142]
6. Pythagoras & multi alii antiquissimorum temporum sapientes, legislatorum non minori jure quam Philosophorum nomine sunt ornandi. [s. 68]
7. Facultatem loquendi, adeoque culturam ingenii humani, extra statum societatis, semper in homine mansuram fore mancam & imperfectam, pronum est ad intelligendum. [s. 150]
8. Disputatio de inventoribus scripturae Alphabeticae, spissa adhuc caligine circumfusa manet, & mansura semper videtur. [s. 40]
9. Plautus, Terentius, & reliqui ante Ciceronem scriptores Romani, ad aetatem linguae Latinae auream, non commodissime omnes referuntur. [s. 68]

Chron. 17 (OO VI, 299–300), 16.6.1790. Resp. Berndt Johan Gadd (10376).

1. Dubium non est, quin si lingua Graeca loco Latinae scientiis tradendis ab eruditis fuisset adhibita, longe utilius hoc earum futurum fuisset incremento ac flori promovendo. [s. 69]
2. Ut res existentes queant annihilari, infinita potentia non minus requiritur, quam ut ex nihilo creentur. [s. 131]
3. Religioni naturali maximo suo inde nihil decedit pretio, quod revelatae illius & praestantia & necessitas urgetur. [s. 127]
4. Controversia illa, an ulli fuerint aut esse possint Athei Theoretici, in meram abit logomachiam. [s. 135]
5. Cultum Dei externum qui laudant, cum interno non conjunctum; pestiferam non minus quam turpem fovent doctrinam. [s. 133]
6. Opes quidem homo non ad praesentes tantum necessitates sublevandas, sed in futuros etiam usus, colligere debet, ubi fieri juste possit; sed minime tamen hoc studium eo usque urgendum est, ut fiduciae in Providentiam Divinam injuria fiat. [s. 154]

7. Recte contenditur, inter caeteras virtutes diligentiam & fidem maxime quidem aptas esse ad famam homini bonam pariendam, sed non habere tamen vim vel amicos ardentis comparandi, vel socios ac clientes plurimos circum nos congregandi. [s. 120, 206]

8. Vix ulla major in doctrinam morum inferri pestis potuit, quam quae ex Monachismi contagione orta, eam diu afflixit. [s. 139 n. 4]

9. Egregium Paedagogiae *Horatius* quasi compendium exhibet, ubi (Lib. II. Ep. I. v. 126--131.) Poëtarum, qui iidem fere ac sapientes olim erant, studia laudans, canit: *Os tenerum pueri balbumque -- figurat; Torquet ab obscoenis jam nunc sermonibus aurem; Mox etjam pectus praeceptis format amicis, Asperitatis & invidiae corrector & irae; Recte facta refert; orientia tempora notis Instruit exemplis; inopem solatur & aegrum.* [s. 23; 70 n. 3; 72]

Chron. 18 (OO VI, 318), 19.6.1790. Resp. Henrik Reilin (10183).

1. Qui emendationem hominis a voluntate, non ab intellectu sanando, esse incipiendam contendunt, fanaticae doctrinae favent, summamque simul Psychologiae produunt ignorantiam. [s. 162]

2. Imperite admodum iudicant, qui linguae patriae cultum rem esse existimant oblectationi magis quam utilitati gentis servientem. [s. 46]

3. Nationem quandam, quae prosaicos vernacula usos ostentare valet scriptores, ruditate prima relicta, haud contemnendos jam versus animi cultum liberaliorem fecisse progressus, recte statuitur. [s. 46]

4. Nullo modo verisimile est, veterem Hunnorum gentem vel Svecorum vel Fennorum majores cognatione attigisse. [s. 105]

5. Historiam vitae Alexandri Magni Regis Macedonum, mente a praeiudiciis libera contemplans, neque hoc cognomen neque laudes, quas temere in eum cumulas reperimus, vere meruisse, facile perspiciet. [s. 97]

6. Controversia de Testamentis, utrum in lege naturali suum agnoscant fundamentum, vel minus? in meram abit Logomachiam. Testamenti enim ita explicata notione ac vi, ut a Donatione vere differat, non nisi imperfectam, adeoque natura sua invalidam, illud involvere actionem, mox intelligitur. [s. 148]

7. Qui exlex vitae genus, quasi libertati conveniens commendant, stultam se libertatis fovere notionem, ostendunt. [s. 142]

8. Barbariem populorum nonnullorum gentilium, nihil fere luculentius demonstrat, quam quod ob facinora atrociora imprimis quae Majestatem laeserunt, liberos innocentes, eadem qua parentes noxios poena plectant. [s. 144]

Chron. 19 (OO VI, 336), 16.3.1791. Resp. Nils Kristian Sanmark (10360).

1. De infelicitate vitae humanae, quas jactari saepe audias querelae, neque justae semper sunt, atque in benignitatem sapientiamque Divinam haud raro injuriae. [s. 124]

2. Parum diligenter naturae consilium considerant, qui intempestiva commiseratione ducti, negant licere hominibus bruta in suum usum mactare. [s. 157]

3. Quum dubium non sit, quin in statu quoque naturali, homini non liceat modo, sed etiam, ubi sine magno incommodo fieri queat, incumbat, innocentes contra vim injustam tueri; facile liquet, & foedera communis defensionis caussa inita, & bella contra populos latrones, qui civitates vicinas temere ac superbe invadunt suscepta, quamvis ipsi injuriam hactenus passi non simus, juri naturali haud repugnare. [s. 151]

4. Experientia non minus quam diligenti naturae humanae consideratione stabilitam ille dixit sententiam, qui scripsit: *necessitas acuit industriam.* Unde ratio simul elucet, cur gentes parum

numerosae, per silvas vastas errantes, nec cito nec facile ad vitam cultiorem perduci queant. [s. 150 n. 2]

5. Vehementes multorum de imbecillitate atque corruptione rationis humanae declamationes, ad Theologiae revelatae laudem pretiumque extollendum bono quidem consilio adhibitae, tam parum cautae haud raro sunt, atque ad turpissima etiam commenta tuenda facile trahendae, ut documento esse queant, quam provide & accurate in hoc argumento tractando Orator Sacer versari debeat. [s. 89]

6. Consilium Batavorum, qui cum a Japonensibus interrogarentur an Christiani essent? negando respondisse, atque non nisi Batavos se esse, confirmasse perhibentur, multo mitius, quam quod a multis experitur, iudicium mereri credas. [s. 121]

Chron. 20 (OO VI, 354), 8.6.1791. Resp. Johan Fredrik Boucht (9794).

1. Lites literarias inter viros doctos agitatae, multum quidem damni literis saepe peperisse, negari nequit; sed multum quoque commodi attulisse, recte statuitur. [s. 177]

2. Veritatis Religiosae lucem a Luthero ejusque sociis accensam & propagatam, radios in Pontificiorum quoque Ecclesiam sparsisse, indubium est; licet nec aequae felici hoc ubique successu factum sit, nec interiorem hujus Ecclesiae doctrinam mutare valuit. Ac parum diligenter rem perpendisse videntur, qui etiam absque reformatione illa acriore interveniente, Hierarchiae atque errorum Papalium emendationem sensim eventuram, aequae felicem sperandam fuisse, urgent. [s. 139]

3. In famosa illa de vi Climatis in ingenia animosque hominum, controversia, veritatem, ut saepe alias, in medio jacere, existimamus. [s. 156]

4. Clementiae notionem falsam admodum fovent, qui illam justitiae repugnare, aut poena merita maleficis libenter condonanda demonstrari, putant. [s. 144]

5. Mirari convenit, virum doctissimum JO. CLERICUM (Art. Crit. T. I, P. II, C. XVII, §. 7) Argumenta *πυθαγα* interpretari *levi verisimilitudine tincta*; quem nec de ornamentis Rhetoricis verissimam fovisse opinionem, inde colligas, quod perspicuitati orationis ea adversari, non uno loco significet. [s. 86]

6. In scriptis veterum interpretandis diligenter cavendum est, ne vocabulorum significationes ex nostri aevi usu semper metiamur; cujus rei neglectus & in Philosophia & in Historia literaria, non paucos peperit errores. [s. 60]

7. *Sympathia* animorum humanorum licet cum *idearum associatione* magnam habeat cognationem; ab hac tamen non immerito distingvitur. [s. 83]

8. Quamvis difficile sit, instinctus hominis naturales a propensionibus acquisitis accurate semper distingvere; illis tamen eum prorsus carere, hisque gaudere solis, asserere minime audemus. [s. 28]

9. Parum acute judicare nobis videntur, qui criterium veritatis in ea quaeri jubent rei cujusque indole, qua vel ridicula facile reddi, vel non reddi, possit. [s. 169]

Chron. 21 (OO VI, 372), 15.6.1791. Resp. Mikael Ticcander (10439).

1. Qui plane hospes in Historia Literaria non est, facile videt, multas controversias philosophicas, de quibus recentiori tempore vehementer pugnatum fuit, non minoribus apud Graecos olim animorum motibus fuisse agitatae: quales ex. gr. sunt de origine idearum nostrarum, de principiis moralitatis, de libertate mentis humanae &c. [s. 175–176]

2. Quamvis illorum minime probemus declamationes, qui Finlandiam nostram incolarum multitudine ad australiorum terrarum accedere non posse laudem contendunt; dubium tamen

non est, quin longe plures alere valeat, quam hodie alit homines, ubi oeconomiae nostrae ratio emendata sensim fuerit & perfecta. [s. 155]

3. Latinam lingvam, qui tantum per colloquia recte disci hodie posse existimant, valde falluntur; unde tamen non sequitur, ut loquendi diligentia nihil adjumenti ad eandem pueris instillandam praebeat. [s. 37]

4. Quamvis ante Columbi tempora, Americae septentrionalis littora Norvegis nota fuisse, nulli dubitemus; hoc tamen ad inventionis gloriam celebri illi argonautae auferendam non valere, putamus. [s. 106]

5. Negari quidem nequit, ad explicationem pleniorum Juris Naturalis multum lucis ex Jurisprudentia Civili accessisse; sed inde tamen non efficitur, Jus Civile naturali illi & superstruendum & confirmandum non esse. [s. 142]

6. Sceptici, si constare sibi velint, nihil quidem de officiis possint praecipere: sed hac in re, ut in multis aliis, principiis suis conformiter non agunt, evidenti argumento, quam stulta haec sint atque absona. [s. 180]

Chron. 22 (OO VI, 390), 18.6.1791. Resp. Fredrik Juvelius (10290).

1. Pyrrhonismum licet in Historia non magis quam in caeteris artibus probemus; tot tamen illa, (nostrae etiam Patriae) oppressa fuit commentis ac fabulis, ut dubitationis sobriae quidem, sed severioris, opus maxime habuerit auxilio. [s. 95]

2. Ut in multis aliis rebus, sic in laudibus gentium antiquarum supra modum vel extollendis vel deprimendis, ingenii humani sese manifesto prodit vanitas, & vis praejudicatarum opinionum maxima. [s. 95]

3. Diversitatem dotium & perfectionum in animalibus, non solum ex animorum facultatibus diversis, sed ex corporis quoque fabrica, inprimis interiore illa, vehementer pendere, indubium est. [s. 158 n. 1; 165]

4. Qui ordinem in ortu interituque hominum, etsi primo intuitu vix observandum, luculenter tamen, si attentius rem persecuti fuerimus, detegendum, diligenter consideraverit; non poterit non Providentiae Divinae admirandum plane documentum agnoscere. [s. 127 n. 6; 158 n. 1]

5. Opera Naturae mirum in modum artis illis praecellere, vel inde patet, quod homines in suis operibus effingendis, Naturam sollicite imitari, ab omnibus verae pulchritudinis laudisque in hoc genere arbitris probatis, jubentur. [s. 52 n. 1; 158 n. 1]

6. Magnam inter animalia & plantas intercedere similitudinem, cum in genesi utriusque generis, tum in vita ipsa, atque morte etiam observandam, neminem nisi in Historia naturali prorsus hospitem fugere potest. [s. 156, 158 n. 1]

7. Illa Divina sapientia ac bonitas, qua voluit ut fata hominum futura illis essent occulta, grati animi devotione merito semper est nobis veneranda. [s. 136]

8. Turpiter sine dubio errant, qui in multa lectione, sed parum digesta nec meditationis ope quasi concocta, summam eruditionis laudem ponunt; sed non minus absurda occaecantur arrogantia, qui lectionis diligentiam atque cum veterum scriptis familiaritatem, ut parum vel necessariam vel fructuosam spernunt. [s. 68]

9. Egregie Cicero, Natura inquit, vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis & ad vitae societatem; & paucis interjectis: inprimis hominis est propria veri inquisitio atque investigatio. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 170]

Chron. 23 (OO VI, 408), 7.12.1791. Resp. Fredrik Sjöstedt (10442).

1. De omnibus rebus philosopho, sed sobrie, h. e. donec veritas earum apparuerit, esse dubitandum, recte Cartesius monuit: quod praeceptum qui variis limitare exceptionibus solent, satis docent se justam ejus vim aut non intelligere, aut turpiter timere. [s. 172]

2. Parum cogitate disputant nonnulli, mundum hunc prius creati potuisse, quam creatus est; haud memores, ante creatum mundum tempus non fuisse, cujus momentis vel prius vel posterius definiri potuisset. [s. 131 n. 3]
3. Divitias & magnam potentiam, hominem per se neque felicem neque sorte sua contentum reddere posse, & ratio & experientia loquuntur. [s. 98, 117]
4. Recte philosophi, beatum esse sine virtute posse neminem, docuerunt. [s. 69 n. 5; 70 n. 6; 117]
5. Vehementes voluptates non facile esse appetendas, sapienter monetur. [s. 117 n. 3]
6. Quae a statu aut pacto adventitio in civitate homines inter oritur inaequalitas, ita ut alius mandata dare possit ab alio perficienda; aequalitati naturali inimica judicari non debet. [s. 149]
7. Quo plenius legum permittitur potestati, privatorum vindicare injurias; eo major ad inimicitias coercendas & concordiam inter cives servandam, earum est efficacia. [s. 142]
8. Leges reipublicae attento lustratas animo, haud contemnendum praebere argumentum, de civium ingenio, moribus atque quem attigerunt gradum culturae, judicandi, recte docetur. [s. 142]
9. Quamvis acute vereque Seneca dicat *longum iter esse per praecepta, breve & efficax per exempla*; hinc tamen concludere haud licet, praecepta esse omnino contemnenda, aut eorum vim fructuosam nullam statui debere. [s. 25–26; 71 n. 6, 7]

Chron. 24 (OO VI, 426), 7.3.1792. Resp. Karl Henrik Enckell (10495).

1. Quoniam ea est hominis in mundum prodeuntis indoles, ut ad exempla eorum quorum in consortio puerilem agit aetatem mores suos libenter componat; recte dicitur, liberos non minus a sociis suis, quam parentum disciplina, plerumque educari. [s. 26 n. 2]
2. Etsi Grammatica dici solet janua linguae; tamen hanc facilius per usum quam per illius praecepta addisci, negari nequit. [s. 36]
3. Qui cogitaverit, notionum nostrarum universalium plurimas, non nisi per abstractionem a rebus existentibus esse ortas: facile intelliget, quam necessarium sit, ut in iis examinandis subinde animum ad experientiam advertamus. [s. 175]
4. Imbecillitatem ingenii humani non satis considerant, quibus mirum videtur, homines sententias simul amplecti inter se prorsus contrarias. [s. 171]
5. Quum alteri homini saepe improbabile merito videatur, quod alter certum esse intelligit: cauti esse debemus, in iis rejiciendis, quae nobis improbabilia visa, hominum tamen fide dignorum nituntur testimoniis. Unde tamen dubitandi ratio & examinandi diligentia, minime tollendae sunt. [s. 172]
6. Historia diligens dogmatum, cum Theologicorum tum Philosophicorum, si nullum alium haberet usum, nisi hunc ut ad mutuam opinionum suarum tolerantiam homines proniores efficeret; magni tamen existimari deberet pretii: Experientia enim multiplex docuit, ignorantiam historiae literariae rite cultae, matrem intolerantiae ubique fuisse atrocissimae. [s. 49]
7. Quamvis homo auctor vitae suae non sit; tamen bona conscientia interdum vitae periculo se exponere potest. [s. 116]
8. Alterum punire ob peccata alterius, tyranni est, parum prudentis. Unde nec liberos ob peccata parentum, juste puniri, videre licet. [s. 144]

Chron. 25 (OO VI, 444), 14.3.1792. Resp. Salomon Hanelles (10540).

1. Quae agi solet controversia, utrum aliqui errores ac aliqua praejudicia sint, quae ut civitati hominibusque utilia tolerari, imo conservari debeant, nec ne? in turpem abire nobis quidem logomachiam videtur. [s. 171, 173]

2. Error aut dubitatio, a voluntate hominis non pendet: ex qua observatione vel sola patet, quam stulte & inique agant, qui vim adhibere ad veritatem propagandam erroresque tollendos, non dubitant. [s. 137]
3. Hypotheses, uti omnino rejici in philosophia haud debent, ita sedulo cavendum, ne veritatum indubiarum illis jus concedatur. [s.173]
4. Veram vim atque indolem jurisjurandi prorsus ignorant, qui juramenta de rebus turpibus atque prohibitis aliqua pollere vi obligandi, rentur. [s. 148]
5. Inde, quod homo in civitate imperio magistratus subjectus nascatur, concludere haud licet, eum, salvo jure naturali, nasci posse dominio privati obnoxium. [s. 113]
6. Veterum Philosophorum de contemnenda morte praeceptio, non sine cautione diligenti probanda est. [s. 116]
7. Felicitas hominum atque boni in Republica ordinis conservatio postulant, ut divortia quantum fieri possit impediuntur, ac inprimis caussae earum justae arceantur. [s. 98 n. 1; 110–111]
8. Qua prae incolis reliquarum terrae partium Europaei gaudent praerogativa, ea sine dubio luci majori literarum & religionis debetur, quae vim despotismi & superstitionis feliciter minuit. [s. 135]
9. Ludi Romanorum gladiatorii, barbariei atque ferociae gentis manifestum praebent documentum; quorum abolitio loco haud ultimo inter beneficia religioni Christianae debita, poni debet. [s. 97]

Chron. 26 (OO VI, 462), 28.3.1792. Resp. Israel Unonius (10453).

1. Quo certius est, ad existentiam Dei demonstrandam, infinitasque ejus perfectiones cognoscendas, planissimam esse viam, quae attentata nititur rerum creaturarum consideratione; eo evidentius apparet, insignem utique esse scientiae Physicae in Theologia Naturali usum. [s. 129]
2. Cultum Dei externum non quoad Deum, sed quoad homines ipsos, esse necessarium, rem diligentius pensitanti facile apparet. [s. 133]
3. Quamvis Physici duplex genus motus recte constituent, simplicem scilicet & compositum; nulla tamen quae in natura nobis occurrunt corpora motu simplici ferri, neminem rerum Physicarum gnarum latere, existimamus. [s. 157]
4. Bene monuit *Cicero*, illam benignitatem quae constat ex opere & industria, & honestiorem esse & latius patere pluribusque prodesse, quam eam, quae ex pecunia & re familiari constat. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 153]
5. *Juvenalem* recte dixisse: vitiorum quaedam elementa esse, neque repente quenquam fieri turpissimum; autumamus. [s. 27, 72]
6. Omnem virtutem, quantumvis exigua sit, ad felicitatem hominum conferre, contendimus. [s. 117]
7. In amicitiae legibus haec maximi est momenti, ut turpia ab amico nec rogemus ipsi, nec de iis rogati, in ejus gratiam talia faciamus. [s. 123]
8. Tanto perfectiores judicandae sunt Leges Civiles, quanto cum minori libertatis singulorum dispendio, actiones civium ad publicam salutem obtinendam dirigere valuerint. [s. 143 n. 1]
9. In puniendis delictis, ab universitate aliqua admissis, hoc omnino videndum, ut poena ad paucos, metus ad omnes perveniat. [s. 143]

Chron. 27 (OO VI, 380), 22.5.1792. Resp. Adam Reinhold Widqvist (10504).

1. Valde mancam fovent ornatus oratorii notionem, qui ornate dicere idem esse putant, ac venuste & suaviter dicere. [s. 80]

2. Qui Dispositionis diligentis laudem se attigisse putant, cum divisionum atque subdivisionum multitudine orationem suam concidunt; parum accurate hanc rem atque rationem se perspicere, produnt. [s. 77]
3. Veritas Ethica cum Veracitate male a quibusdam confunditur. [s. 121 n. 1]
4. Inter inanes maxime controversias merito illam referas, quae olim agebatur: utrum omnis definitio nominalis vera esset, nec ne? [s. 177]
5. Quin plurium linguarum cognitio & diligens inter se comparatio, Philosopho ad ingenii humani vim perspicendam ideasque multas feliciter examinandas, egregiam adferat opem, dubium minime habemus. [s. 45]
6. Attentio recte dispescitur in liberam & necessariam; quarum illa homini prae brutis animantibus competens, intellectus ac rationis fundamentum est. [s. 161 n. 6]
7. Somniorum consideratio diligens, non contemnendam, ad indolem animi humani intelligendam confert opem. [s. 164]
8. Qui historiam diligentius consuluerit, ei vix dubium videbitur, quin Concilia sic dicta generalia, & religioni & reipublicae plus nocuerint, quam profuerint. [s. 138]
9. Ortum Gentium Nigrarum ex communi reliquis hominibus stirpe, inter problemata explicatu difficilia esse referendum, lubentes concedimus: inde tamen non sequitur, eas diversam plane a nobis originem habere, quod multi Religionis Christianae hostes, traditionis Mosaicae infirmandae consilio, cupide afferuerunt. [s. 102]

Chron. 28 (OO VII, 498), 31.10.1792. Resp. Henrik Deutsch (10333).

1. Quum ratio praecipua sit dos hominis, prae brutis animantibus ei tributa; dubitandum non est, quin turpissimum sit culturam ejus negligere. [s. 158 n. 3; 165]
2. Temperamenta & affectus, pro diverso statu & situ hominum, diversam induere indolem, cuique experientiam consulenti, clarissime apparet. [s. 158 n. 3; 167]
3. Qui cogitaverit, quam late sedes hominum sese extendant, ita ut etiam ultimos fere terrae tractus occupent, facile intelliget, non modo vegetabili verum etiam animali cibo victitare, naturae consilio homini esse concessum: unde, qui omnem cibum animale, ceu corpori humano noxium, rejiciunt, parum naturae providentiam & oeconomiam sibi perspectam habent. [s. 157; 158 n. 3]
4. Nemo magis miserandus est, quam qui sese infelicem ipse putat. [s. 124]
5. Imperium Religione non adjutum, vix condi, neutiquam vero sartum tectumque conservari posse, putamus. [s. 145]
6. Tanto perfectiores judicandae sunt Leges civiles, quanto cum minori libertatis civium naturalis jactura, tranquillitatem & felicitatem Reipublicae praestare valeant. [s. 143 n. 1]
7. Terminos Technicos, ut in aliis artibus, ita in Philosophia esse necessarios, largiendum est; sed nimiam eorum copiam & affectatam novitatem, non modo ad obscuritatem pariendam molestiamque creandam pertinere, sed erroribus quoque occultandis commodum praebere velamen, omnis aevi, atque etiam recentissimi, satis superque docuit experientia. [s. 158 n. 3; 181–182]
8. Imprimis, qui res tritas afferendo novas tamen protulisse videri volunt, facilem hanc solet inire viam, ut novis procudendis vocabulis, fucum plebi faciant litterariae. [s. 158 n. 3; 182]
9. Saepe igitur necessarium est, ut novas hujusmodi sententias accurate aestimaturi, tegumentis suis exutas, nudas, hoc est, verbis vulgaribus propositas, illas contemplemur: quod genus examinis qui detrectant, non maximam produnt caussae suae confidentiam. [s. 158 n. 3; 182]
10. Qui obscure, insolitis utentes rerum vocabulis, sententias proponunt suas, ac deinde adversariis identidem occidunt, illas ab his rite non intelligi; non maximam laudem doctrinae suae ipsi

tribuunt. Quam saepe hoc in Theologicis accidit! Sed haud scio an multo etiam turpius fiat in Philosophia, quae idearum & propositionum perspicuitate sese maxime commendare debet. [s. 158 n. 3; 182]

Chron. 29 (OO VII, 518), 28.11.1792. Resp. Johan Fredrik Glasberg (10458).

1. Varias eorum hypotheses, qui longaevitatem Patriarcharum a Mose celebratam explicaturi, alii aliam annorum computandorum rationem proponunt, majoribus laborare difficultatibus credimus, quam ut simplici illi sententiae, qua ex primaevo corporis humani vigore ac diaeta frugi & naturali deducitur, praeferri mereantur. [s. 73 n. 1; 99; 158 n. 4]
2. Non parum sunt ridiculi, qui ad celebratam antiquissimorum hominum sapientiam tales etiam artes referunt atque scientias, quae neque necessitatibus eorum neque conditioni conveniebant; de Adami v. g. Philosophia, Medicina &c. loquentes. Qui aequae commode de ejus Philologia, Politica, Historia Litteraria &c. disputare possent. [s. 73 n. 1; 99]
3. Qui theoriae in artibus practicis pretium ideo extenuant, quod incertis saepe hypothesis laborat; non meminerunt, experientiae eodem posse jure objici, quod vitis subreptionis haud raro ludatur. [s. 173]
4. Qui de utilitate artium atque scientiarum litigantes, aliam laudaturi aliam deprimere student, ac v. g. de majori vel Medicinae vel Chirurgiae usu pugnant; idem facere nobis videntur, ac si certarent, utrum oculorum aut aurium usus potius sit homini renunciandum? [s. 21; 158 n. 4]
5. In quaestione ventilanda, utrum alimenta ex regno vegetabili, an ex regno animali desumta, corpori magis conveniant humano? climatis sub quo vivunt homines rationem haud esse negligendam, viri eruditi recte monent. [s. 157; 158 n. 4]
6. Arctissimum quod inter animum & corpus humanum intercedere experimur commercium, ut Psychologo Anatomiae & Physiologiae, ita Medico Psychologiae studium, negligere haud permittit. [s. 158 n. 4; 163]
7. Proverbia, quae sententiae plebis non male dicuntur, raro veritates exhibent adeo accurate expressas, ut sine cautione admitti queant. Ad quod genus illud etiam pertinet, quod vulgo frequentatur: *Necessitas caret lege*. [s. 61–62]
8. Caecum sectae studium nusquam fere manifestius sese prodit quam ubi homines sapientiae quam admirantur praecepta ad eas etiam artes trahere nituntur, quibuscum illa parum habent commercii, v. g. cum ad *Wolfianam* olim philosophiam atque methodum conciones suas sacras quidam in Germania conformere instituerent, ac hodie Grammaticam ad *Kantianam* Philosophandi rationem alii accommodare aggrediuntur. [s. 89, 183]

Chron. 30 (OO VII, 537–538), 21.6.1793. Resp. Benjamin Holmudd (10477).

1. Non male aliquis dixit, tres olim fuisse praecipuas studiorum litterariorum genitrices & nutrices, necessitatem scilicet, voluptatem & superstitionem. [s. 43, 72]
2. Illud PLINII "*hominem scire nihil sine doctrina, non fari, non ingredi, non vesci, breviterque non aliud naturae sponte quam flere*" haud sine omni cautione probari posse, manifestum est. [s. 28]
3. Olfactum inprimis de maxima corporum divisibilitate nos certiores facere, non immerito urgetur. [s. 157, 158 n. 5]
4. Rationem veterum, qui venena in tres classes secundum tria naturae regna dividerunt, si ad varium eorum modum agendi attendamus, haberi aptissimam non posse, existimamus. [s. 157, 158 n. 5]
5. Ut veterum opinio, qua fluida ex fuga quadam vacui, aut nisu quodam insito, in antliis, siphonibus &c. ascendere putabant, dudum merito explosa fuit; ita exemplum tuborum capilla-

rium, non tamen omnia hujusmodi phaenomena ex pressione fluidi externi ambientis explicari posse, satis ostendit. [s. 157, 158 n. 5]

6. Solam experientiam, nisi rationis ope cum dirigatur, tum diligenter expendatur, ad veritates tuto cognoscendas haud sufficere, multiplicibus exemplis, vita humana quotidie docet. [s. 174]

7. Quam uberem opem meritoque laudandam Philosophiae & Politices studio adfert cognitio peregrinarum gentium, morumque, institutorum & fortunae, quibus illae utuntur; tanta diligentia & cautione illa cognitio primum examinanda & excutienda est, antequam pro explorata & certa eam amplectamur. Notum enim est, quam multa peregrinatores, partim studio & consilio, partim praecipitantia, socordia, credulitate & praeiudiciis ducti, vulgo mentiantur. [s. 63]

8. Illustri exemplo esse possunt *Sinenses*; quorum laudes Jesuitarum fraus in tantum extulit, ut turpem despotismum, non religione, non virtute, non honore nixum, optimae instar regiminis formae viri egregii bona fide commendare, haud dubitaverint. [s. 63]

9. Verissimum est, illud vetus: ὁ ἄριστος ἔιδως, οὐχ ὁ πολλὸν ἔιδως, σοφός. [s. 62]

Chron. 31 (OO VII, 556), 11.12.1793. Resp. August Fremling (10586).

1. Historiae maximum esse in Philosophia, inprimis Morali, usum, res est manifesta. Sed nec exiguum ex Philosophiae ope Historia fructum vicissim percipit. [s. 95]

2. Philosophiae autem in Historia tractanda usus licet multiplex sit, maxime tamen in factorum veritate examinanda & causis consiliorum explorandis, sese exserit. [s. 96]

3. In quo tamen utroque negotio peragendo cavendum, ne vel ratiociniis vel conjecturis nimis indulgeamus. Inprimis hypotheses in Historia, ut in Scientia Naturali, ad explicanda quidem phaenomena adhiberi utiliter possunt, sed ad illas stabiliendas haec cupide accommodari atque detorqueri minime debent. [s. 96]

4. Itaque in factorum veritate exquirenda & demonstranda, prima Historici, ut Physici, versari cura debet. Quare sine praevio testium & monumentorum examine diligenti, Historiae aedificium condi firmum atque utile haud potest. [s. 96]

5. Deinde autem philosophiae accedente auxilio, ita demum excoli Historia potest, ut maturum atque uberem vitae humanae fructum exhibeat. [s. 96]

6. Ad quod tamen consilium adjuvandum, orationis eximiam facultatem scriptori adjumentum haud leve conferre, certissimum est. [s. 96]

7. Recte HORATIUS cecinit: Insani sapiens nomen ferat, aequus iniqui, Ultra quam satis est virtutem si petit ipsam. [s. 72 n. 1; 115]

8. Bene monet CICERO: in deligendo genere vitae, & naturae nostrae rationem esse habendam & fortunae; sed naturae tamen magis. [s. 29; 70 n. 5; 71 n. 1]

Chron. 32 (OO VII, 574), 20.12.1793. Resp. Henrik Vilhelm Bock (10705).

1. Recte CICERO: *multa*, (inquit), *quae honesta natura videntur esse, temporibus fiunt non honesta*. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 120]

2. Inficiandum quidem haud est, *Muhammedem* novam suam Religionem innumeris iisque crassissimis infecisse erro[r]ibus: hanc tamen sectatoribus suis laudem denegare non possumus, quod eorum potissimum opera per magnam orientis partem, deletus sit turpis idolorum cultus. [s. 137]

3. Recte statuit PLATO: sapientem non punire quia peccatum est, sed ne peccetur. Omnium enim poenarum finis est emendatio hominum, si non semper ipsius delinquentis, tamen caeterorum. [s. 143]

4. Valde magni interest, ut Orator ipse illos sentiat affectus, quos in animis auditorum excitare studet. [s. 79]

5. Inopiae multa deesse, avaritiae omnia, ut ait SENECA, recte statuitur. [s. 71 n. 6; 117; 206]
6. Ut injurias potius cavere, quam illatas vindicare, viri sapientis est; ita in legibus ferendis republicaque gubernanda idem consilium diligenter esse adhibendum, dubio caret. [s. 143]
7. Qui subtilitatum Philosophicarum se committens mari, ad sensus communis portum subinde sese non recipit, magnum incurrit naufragii faciendi periculum. [s. 184]
8. Si nullum alium haberet usum Litterarum Elegantiorum cum Philosophiae studio diligenter conjugendarum consilium; tamen vel hoc solo intuitu maxime esset commendabile, quod a nimio tricarum amore ingenia acuta revocat. [s. 184–185]

Chron. 33 (OO VII, 592), 26.4.1794. Resp. Karl Johan Nordling (10836).

1. Inter homines mali ingenii nulla vera amicitia locum habere potest. [s. 123]
2. Quod malum nobis videtur, non solum respectu habito totius Civitatis Dei, sed etiam ipsius hominis illud patientis, bonum esse potest. [s. 124]
3. Sapienter Seneca: In tota, inquit, vita discendum est mori. [s. 71 n. 6; 116]
4. Non modo Societati humanae noxiam, sed ipsi etiam notioni pietatis maxime inimicam homines fovent opinionem, qui sine officiis erga homines pro virili praestandis illam exerceri posse, autumant. [s. 133]
5. Philosophorum veterum cur difficile sit veras exponere sententias, magna ex parte inde venit, quod verba ab iis adhibita homines ex recentiorum temporum usu libenter interpretantur. [s. 60]
6. Qui in mentem revocaverit, orationem poëticam prosa fuisse tempore priorem; magnum inde adjumentum ad vetustissima scripta, etiam prosaica explicanda, haud raro percipiet. [s. 55]
7. Celebratae illius, cum olim tum hodie, controversiae, utrum sensus nos fallant, nec ne? haud levem partem in logomachia versatam fuisse, propius illam consideranti facile apparebit. [s. 179–180]
8. Multa in Historia particulari unius regionis, aut hominis, momentum habent haud contemnendum, quae in Historia aut totius populi atque nationis, aut omnino universali, silentio sunt praetermittenda. [s. 94]
9. Paupertatem itaque rerum dicendarum non parvam prodit, cum in Historia regni generali, facta aut exigui aut nullius fere momenti commemorari videmus. [s. 94]

Chron. 34 (OO VII, 610), 7.5.1794. Resp. Zachris Uhlenius (10223).

1. Colonias atque possessiones in remotioribus mundi partibus sitas, magna adferre civitati emolumenta, omnis aevi docuit Historia. Sed saepe etiam plus nocuisse quam profuisse, & inter instabilia atque temporaria numeranda esse reipublicae fulcra, eadem Historia testatur. [s. 63; 143 n. 4]
2. Cum hominibus in statu constitutis naturali, professos latrones occidere non solum licitum sit, sed interdum etiam incumbat; palam est, civitatibus infirmioribus utique licere, contra civitatem praepotentem, quae vicinorum subjugandorum manifesta prodit consilia, foedera inire viresque mature conjungere. [s. 143 n. 4; 151]
3. Multas inter rationes, quae homines ad laborem suscipiendum commovere debent, illa quae animi corporisque valetudinem hoc consilio conservari demonstrat, locum haud ultimum sibi merito vindicat. [s. 143 n. 4; 153]
4. Nihil est absurdius, & ad pietatem quam erga parentes liberi fovere debent, exstingvendam efficacius, quam eorum consuetudo, qui alias temere pueros summa non modo familiaritate, sed observantia & obsequio prosequuntur, alias aequae temere castigant, levissimis de causis iisdem irascuntur, moroseque & aspere eos tractant. [s. 111; 143 n. 4]

5. Carcerum publicorum, imprimis eorum in quibus rei nondum convicti atque damnati, ne fugam capessant, servantur, squalor, tenebrae, & frigus, non modo humanitati, sed rei etiam publicae rationibus vehementer repugnant. [s. 143 n. 4; 145]
6. Multitudo permagna scelerum, securitati publicae infestorum, indicium est certum neglectae non modo educationis civium, sed etiam prudentiae, curae & diligentiae eorum quibus reipublicae administratio fuit commissa. [s. 143]
7. Haec autem prudentia, cura atque diligentia, non modo in sceleribus promte & acriter puniendis, sed inprimis in iisdem cavendis, atque materia, opportunitate & illecebris eorum patrandorum removendis, virtutum autem studio efficaciter excitando & fovendo, sese prodit. [s. 143]
8. Multum sine dubio ad florem Oeconomiae promovendum confert, ut publicis consiliis, institutis & legibus adjuvetur; sed non minus, prope dixerim, plus prodest, ut nulla ei obstacula ab ipsis his consiliis, institutis & legibus objiciantur. [s. 143 n. 4; 154]
9. Qui *belli* ut loquuntur, *punitivi* gerendi jus Civitatibus recte denegantes, odio ejus usque eo sese abripi siverunt, ut alteri civitati, alterius contra aggressorem injustum juvandae causa, bellum contra hunc suscipere nulla alia conditione licere sciscerent, quam ubi antea foedus cum illa mutuum inivit; parum accurate rem tenere videntur. [s. 143 n. 4; 151 n. 3]

Chron. 35 (OO VII, 628), 14.5.1794. Resp. Johan Petter Skog (10462).

1. Qvi existentiam Dei ex consensu gentium demonstrare instituunt, longam & difficilem viam, pro brevi & plana, ingrediuntur. [s. 129]
2. Qvi Mythologiam Graecam Historice explicari jubentes, interpretationem ejus Physicam & Moralem prorsus rejiciunt, contra manifestissimam pugnant veritatem. [s. 140 n. 4]
3. Egregium fuit Aristotelis responsum, qvi rogatus quid ex Philosophia lucratus fuisset, *Hoc*, inquit, *ut injussus ea faciam, quae plerique per legum metum faciunt*. [s. 72]
4. Bene de Grammatica dixit Lutherus: *ulciscitur contentum sui*. [s. 36]
5. Cum tristis doceat experientia, neque Juramentorum vi, per summum Deum a jurantibus agnitum factorum, homines pravos ad veritatem dicendam semper posse adigi; quid ab hominibus impiis expectari debeat, nullo religionis vinculo ligatis, facile est ad intelligendum. [s. 148]
6. Omnem velle fidem Historicam tollere, hominis quidem est parum sani: sed cum videmus, quam varie non modo rationes factorum, sed facta ipsa, quae ante oculos fere nostros acciderunt, describi soleant; quanta cautione quantaque diligentia in rebus gestis expendendis exponendisque opus sit, quamque difficile sit munus praeclari Historici rite obire, haud difficulter patet. [s. 94]
7. Unde simul liquet, sperari aegre posse, Historiam conditum unquam iri, majus intervallum temporis complectentem, quae ab omnibus immunis sit erroribus. [s. 94]

Chron. 36 (OO VII, 646), 31.5.1794. Resp. Mikael Lundén (10687).

1. Ex Mathesi & Oeconomia fundamenta Architecturae esse petenda, negari nequit: ut tamen finis quadruplex Architecturae civilis obtineatur, Architectum sensu etiam pulchri exquisito, sive bono, ut loqui solemus, gustu praeditum esse oportet. [s. 53]
2. Quoniam boni mores firmissima sunt fulcra civitatis; experientia autem testatur, educationem sapientem ad mores hominum rite conformandos vehementer conferre: recte statuitur, parentes qui animos liberorum suorum moribus bonis non adsvefaciunt, contra rempublicam peccare. [s. 111]

3. Qui discipulorum suorum non modo memoriam locupletare, sed etiam mentem excolere cupit; quoties res utiles illis proponit, ingenia illorum adjuvare simul debet ad nexum veritatum perspicendum, libere cogitandi facultatem iis permittere, & ad mentem suam exprimendam eos exercere. Ubi autem erraverint, non modo objurgationibus, ne timidi fiant atque serviles, sed veritatis evidentia animo illorum objicienda, sunt in viam reducendi. [s. 23]
4. Opinio eorum, qui linguae Romanae puritatem ac elegantiam, sine lectione auctorum classicorum attingi posse putant, tam est falsa, quam eorum, qui lectionem auctorum assiduam sine diligenti eorum imitatione ad hanc facultatem acquirendam sufficere putant. [s. 38]
5. Qui ex cultus externi splendore voluptatem quaerunt, non tam illam quam ipsi sentiunt, quam illam quam alii eos sentire putant, spectare, planum est: adeoque gloriae cujusdam, ineptae licet vanaeque, potius quam voluptatis cupidine ducuntur. Unde ad ambitiosorum rectius quam ad voluptarios familiam referri, patet. [s. 124]
6. Conversatio publica sexus utriusque quantum ad mores hominum poliendos, decentiamque illis majorem comparandam conferat, & experientia & ratio ostendit. [s. 139 n. 5]
7. Notum est, eos qui magnam pecuniam repente atque inopinanter, nulla vel laboris vel prudentiae suae ope nixi, adipiscuntur, verum ac durabilem ex tali fortuna, fructum rarius percipere; cujus rei ratio perspectu difficilis non est. A qua observatione non multum alia abluat, experientiae testimonio illa quoque firmata, operarios qui mediocre, sed tamen sufficientem, pro labore suo mercedem accipiunt, locupletes, pro sua scilicet conditione, saepius fieri, quam quibus largior merces tribuitur. [s. 153]
8. Entia, ut loquuntur, plura perfecte similia existere in rerum natura haud posse, qui demonstrandum sibi sumserunt, vanam omnino susceperunt operam. [s. 181 n. 3]

Chron. 37 (OO VII, 664), 6.12.1794. Resp. Petter Wallenius (10788).

1. Proverbia nata quidem pleraque sunt ex observatione eorum quae in vita humana fieri solent; sed quod tamen inductione nituntur saepe incompleta, falsi quid illis haud raro immixtum esse videmus, nec illa satis accurate atque definite res proponere. [s. 62]
2. Qui Historiam Litterariam, cujus usus est eximius, cujusque cognitio litterarum cultori valde est necessaria, rite tractare vult, Historiae Civilis ignarus esse minime debet. [s. 49]
3. Quin situs ipse terrae Babylonicae ad Astronomiae inventionem contulerit, non dubitamus. [s. 43]
4. Causa cur homines Sacrificia mature adeo facere instituerent, illa fuisse videtur, ut gratum Deo testarentur animum. [s. 132]
5. Recte praecipunt Philosophi, magnum esse ad felicitatem obtinendam adjumentum, si desideria nostra ad facultatem iis satisfaciendi attemperemus, & gaudiis facile parabilibus animum adsvfaciamus. [s. 118]
6. Libertas & ab aliorum arbitrio atque nutu independentia, in quovis rerum nostrarum situ, tanto comparari major potest, quanto paucioribus esse contenti discamus, quantoque nobis certiore illorum fruitionem, per industriam nostram reddere noverimus. [s. 147]
7. Sententia illa Epicuri: Sapientem ad Rempublicam accedere non debere, sed quietae tantum voluptati inservire, parum consulta fuit. [s. 72, 123]
8. Rectissime Cicero: Nec domus, inquit, ulla, nec Respublica stare potest, si in ea nec recte factis praemia exstent ulla, nec supplicia peccatis. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 97]
9. Justa Honorum distributio, ut multum ad felicitatem Reipublicae tuendam facit, ita ad judicia civium de sapientia & justitia Principis dirigenda, vehementer confert. [s. 97]
10. Concilia ad rei Christianae salutem parum contulisse, Historia luculenter docet. [s. 138]

Chron. 38 (OO VII, 683–684), 18.2.1795. Resp. Tomas Grönlund (10738).

1. Motivis convenienter agere, libertatem mentis adeo non tollit, ut indifferenter se habere ad utramque contradictionis partem, & tamen se ad hanc vel illam determinare, verae libertatis notioni omnino repugnet. [s. 162]
2. Inopiae virorum solide doctorum, qua saepe laborat Respublica literaria, causam haud postremam existimo quaerendam esse in praematurum multorum a Scholis inferioribus in Academiis discessu. [s. 30]
3. Cum in lingua vernacula addiscenda tres sint gradus, primus intelligere, secundus loqui, & tertius scribere, quos gradus ipsa natura servat; eandem viam in linguis quibuscunque addiscendis sequi, haud erit inconsultum. Unde patet, quam absurde ad linguam Latinam scribendam pueri adigantur, quam nondum intelligere valent. [s. 37]
4. Qui Geometriae fundamenta juventuti instillare negligunt; sese ignorare produnt, quantum hoc studii genus ad acuendum iudicium puerorum faciat. [s. 25]
5. Quin lectio Poëtarum, tam ad linguae Latinae intelligentiam accuratior, quam ad veriorum prononciationem, multum faciat, adeoque Scholaribus provectoribus sit inculcanda, dubium non est. [s. 57]
6. Populi varii, qui communi non subjacent imperio, ut ipsi sui juris sunt tutores, ita si damni passi reparatio & securitas a laesione in futurum, amica via, quae prius tentari omnino debet, obtineri non possit, armis jus suum quaerere utique necesse habent. [s. 151]

Chron. 39 (OO VII, 702), 21.2.1795. Resp. Jakob Gummerus (10514).

1. Ex itinerariorum lectione non minus utilitatis quam jucunditatis haberi potest; ubi tamen requiritur, ut nec auctor nec lector eorum, iudicio idoneo sint destituti. [s. 63]
2. Turpiter errant, qui interpretem scripti alicujus servilem, qui verbum verbo reddere ubique conatur, maxime fideliter illud convertere existimant. [s. 59]
3. Recte *Sallustius*, falso, inquit, queritur de natura sua genus humanum, quod imbecilla atque aevi brevis forte potius quam virtute regatur. [s. 72, 96]
4. Fuerunt quidem Religiones ac sunt, quae ad bonorum morum & virtutis studium promovendum parum conferrent aut conferant; sed recte tamen statuitur, illud partem Religionis cujusque, nomine suo dignae, constituere debere praecipuam. [s. 125]
5. Absurdam de felicitate civitatis foveat sententiam, qui eam a felicitate civium, h. e. maximae eorum partis, separant; qui ubi miseri sunt, potentia, gloria & splendor civitatis, nil nisi splendida est miseria. [s. 150 n. 1]
6. Ut divitiae privato, circa suam industriam, subito, per haereditatem vel fortuito quocunque fortunae favore affluentes, saepe illum infelicem magis quam vere felicem reddunt, in luxum atque prodigalitem stultam illum praecipitantes; ita divitiae immensae per occupationem bellicam acquisitae, similem civitati parere noxam, experientia docuit. Quis v. c. ignorat, quam vim praeda Persica in Graecorum, & Macedonica atque Asiatica in Romanorum mores corrumpendos luxumque gignendum, habuerit? [s. 99; 111 n. 5]
7. Divitiae autem labore & diligentia comparatae, uti privatos in luxum atque prodigiam non aequae facile abripiunt; ita idem de populis atque civitatibus valere, vel Batavorum exemplum confirmavit. [s. 99 n. 1]

Chron. 40 (OO VII, 720), 10.12.1796. Resp. Gabriel Domander (10564).

1. Haudquaquam Ornatus orationis unum hoc spectat, ut oratio placeat & delectet; sed illius vim, ad sensus auditorum afficiendos, flectendosque eorum animos, maxime respicere contendimus. [s. 80]

2. Quamvis Memoriae exercendae artem inter partes Rhetorices minus commode referri existimemus; hanc tamen facultatem oratori adeo necessariam esse judicamus, ut, cui illa desit, is optime sibi consulat, si munus oratoris omnino non attingat. [s. 77]
3. Parum vero probandum eorum censem consilium, qui operam orationibus sacris memoriter ediscendis & recitandis hactenus apud nos adhibitam, minus necessariam habentes, Orationes sacras de scripto recitari volunt. [s. 77]
4. Licet facultas loquendi ad cogitata nostra cum aliis communicanda necessario non requiratur; dubium tamen non est, quin illa praestantissimum sit adjumentum, haec non minus aliis patefaciendi, quam menti ipsi sistendi, & magis perficiendi. [s. 165]
5. Ad jurium jurandorum religionem & sanctitatem tuendam non parum pertinet, ut caveatur, ne homines severioribus juramentis, aut ad diligentiora exactioraque officia perficienda jurati obstringatur, quam quae praestare iis datum est; secus enim si fiat, desperatio eorum perfecte servandorum, homines ad ea primum laxius interpretanda, deinde negligentiusservanda, impellit. [s. 148]
6. Recentioris temporis Philosophi, qui de felicitatis nostrae quaerendae studio minus faverent judicant, quomodo hypothesin suam cum canone, experientia non minus quam ratione probato, *Hominem nihil omnino posse appetere, nisi quod bonum sibi videatur*, conciliare queant, fatemur nos non perspicere. [s. 119]
7. Quamvis caeteros auctores classicos Latinos sibi debita haudquaquam privare velimus laude; eloquentiae tamen studiosis inprimis *Ciceronem* assidue legendum, non uno nomine commendamus. [s. 70 n. 7; 74]

Chron. 41 (OO VII, 738), 14.12.1796. Resp. Johan Lagus (10851).

1. Etsi mos Romanorum, aliorumque populorum, corpora mortua cremantium, barbarus ac crudelis multis videtur; illum tamen pejorem, quam nostrum eadem humandi morem non fuisse, facile doceri potest. [s. 97–98]
2. Qui diluvium Noachicum particulare fuisse docent, S. Scripturae auctoritati repugnare, ideo dici recte non possunt. [s. 73 n. 1; 102]
3. Vana fuit eorum diligentia, qui artem scribendi ante Christum natum in Svecia in usu jam fuisse, demonstrare studuerunt; nec Lapidis Runicos tempore allatae in Septentrionem Religionis Christianae antiquiores esse, doceri posse putamus. [s. 105]
4. Qui polygamiam defensuri, majorem numerum feminarum, quam virorum in quibusdam terris, ac inprimis iis ubi polygamia in usu est, nasci contendunt, nova hypothesi aequae dubia, dubiam firmare opinionem conantur. [s. 110]
5. Quamvis necessitas plurimas artes ac Scientias genuerit; forte tamen ac casu multa fuisse inventa, non male affirmatur. [s. 43]
6. Bene Cicero, Brevitas, inquit, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 80]
7. Vere non minus, quam eleganter, Seneca, Alteri, inquit, vivas, si vis tibi vivere. [s. 71 n. 6, 8; 115 n. 3]
8. Poëta, qui supra mediocres sese extollere non valet, laudem non meretur. [s. 56]
9. Ad liberos bene educandos, bona exempla efficacius conferunt, quam vel frequentissima ac sapientissima praecepta. [s. 26]
10. Etsi Alchemistae, stulto suo consilio, multum damni cum sibimetipsis tum aliis pepererunt, negari tamen nequit, utilia quoque aliqua inventa pertinacibus eorum conatibus deberi. [s. 49]
11. Si verum est, quod narrat Rimburtus in vitae Anscharii, Frideburgem filiae suae praecepisse, ut eleemosynas pauperibus distribuendas Dorstadum portaret, quia in Svecia pauperes minus

invenirentur; credi debet, eam non nisi de pauperibus Christianis loqui voluisse, adhuc in patria rarioribus. [s. 105–106]

Chron. 42 (OO VII, 758), 17.12.1796. Resp. Gustaf Johan Ekman (10721).

1. Lingvam Romanam eadem fere fata ac ipsum imperium Romanorum habuisse, non incommode affirmatur. [s. 38]
2. Ut ad Grammaticam alicujus linguae plenam atque accuratam condendam, aliarum lingvarum locuples cognitio non parum prodest; ita in lingva Latina pueris nostris instillanda, non contemnendum subsidium Linguae Fennicae praebet exacta cognitio. [s. 36]
3. Quo Finlandia nostra ad debitam perveniat culturam, necesse est, ut navigatio interior promoveatur, & plura oppida, opificiis ac fabriciis florentia, condantur. [s. 156]
4. Qui communi inservit utilitati, suae haudquaquam negligens esse, existimandus est. [s. 124 n. 1]
5. Fundamentum cultus Summo Numini praestandi, in excellentia Ejus absolutissima quaerere, beneficiis suis, in creationis, conservationis & gubernationis opere conspicuis, non commemoratis, minus aequum in Religionem prodere animum videtur. [s. 132]
6. Si sui rerumque extra se positarum conscius esse, cogitare recte dicitur; bruta cogitare vere utique statuitur. [s. 165]
7. Concilia si non minus mali quam boni rei Christianae attulisse, dixerimus; Historiam nobis adversam nos non habere, putamus. [s. 138]

Chron. 43 (OO VII, 776), 1.3.1797. Resp. Karl Petter Lindahl (11056).

1. Quamvis virtutem sua natura a vitio distinctissimam esse, facile perspicitur; interdum tamen non admodum magno, nec omnibus valde perspicuo discrimine & intervallo diremtae a quibusdam vitiis esse quaedam virtutes videntur: unde saepe errore hominum vitia virtutum laudes ferunt, virtutes in vitiorum reprehensionem incurrunt. [s. 115 n. 1]
2. Licet in vita civili, tritum illud: *summum jus summa injuria*, saepe locum habeat: si tamen ad forum Philosophiae res deferatur, probari haudquaquam potest. [s. 62]
3. Si virtuti, quod meretur pretium, tribuere volumus; statui debet, virum vere bonum, nullo, quamvis magno emolumento, in fraudem ac alia quaevis facinora impelli: in quae contra improbus saepe parva mercede concitatur. [s. 114]
4. Fatendum quidem est, vehementiores, quae nos ad agendum impellunt animi commotiones, morale quoddam pretium per se actionibus nostris conciliare non posse; sed illum tamen indolis humanae ignarum esse habendum putamus, qui omnis generis affectus comprimendos esse, existimat. [s. 167]
5. Omnium, quibus homines abripiuntur affectuum, nullus fere invidia est tetrior; hominesque scelerati, saepe de vitiis suis gloriantes, vix tamen aliis suum invidiae audent aestum confiteri. [s. 167 n. 5]
6. Religio maxime est necessaria, vel quia homines ad Leges justis & injustis, aequi & iniqui observandas, paratiores reddit. [s. 145]
7. Debitam Religionis parentibusque reverentiam habere, a teneris ut discant pueri, necesse est, si Magistratui legibusque eos invenire velimus obtemperantes. [s. 145]
8. Religio, quae medio quod dicitur aevo Europam tenuit, paganismo vix erat praeferenda. [s. 137]

Chron. 44 (OO VII, 794), 3.3.1797. Resp. Olof Ekelind (11010).

1. Novandi studium, quamvis immanes haud raro errores & mala genuerit gravissima; nescio tamen annon vehementius multo nocuerit atque noceat, quod in rebus maximi praecipue momenti obtinere solet, caecum auctoritatis ac antiquitatis praejudicium. [s. 171]
2. Ad Juveniles animos moresque bene instituendos, nihil aequae valet ac bona exempla, praesertim praeceptis adjuncta. [s. 26]
3. Quisque vir probus Patriae suae quam maxime bene cupit; non tamen quisque qui bonus civis laudatur, bonus simul homo est. [s. 124 n. 1]
4. Comparatione inter institutionem privatam atque publicam instituta, hanc illi valde antecelle-re, facillime patet. [s. 32]
5. Ad naturam nostram attendentes, homines ad societatem inter se colendam, factos esse, facile reperimus. [s. 150]
6. Securitatis obtinendae studium, praecipuas inter, quae adferri solent, civitatum instituenda-rum causas, jure habetur. [s. 150]
7. Non minimum Sanctissima Religio inde passa fuit detrimenti, quod Systemata Theologica iis primum condita fuerunt temporibus, quibus nec floruit Philologiae studium, nec de sanioris Philosophiae praesidiis sibi gratulari potuerunt Ecclesiae Christianae Proceres. [s. 138]
8. Si nullas esse ideas innatas contendatur, haud tamen inde sapientiae Divinae quidquam detrahitur, quae hominem iis instruxit facultatibus, ut ideas rerum sibi acquirere possit. [s. 175]

Chron. 45 (OO VII, 812), 29.3.1797. Resp. Abraham Liljenstrand (10924).

1. Licet officia erga alios, etiam ex officiis in nosmet ipsos deduci omnino queant; tamen aptius ex sapienti constantique Dei bonitate consilioque deducuntur. [s. 108]
2. Varie quidem a variis de fundamento potestatis paternae in liberos disputatum est; illis vero qui educationis negotio peragendo, ut genuino fundamento, niti dicunt, album adjicere calculum non dubitamus. [s. 111 n. 2]
3. Humanae mentis indolem parum cognoscunt, qui amorem illum, quem purum vocant, com-mendare & urgere solent. [s. 110]
4. Contingere nunquam potest, ut ex duobus malis moralibus, unum necessario sit eligendum; sed non raro accidit, ut, quod alias malum morale est, in casu collisionis eligendum sit: quod autem eo in casu jam non est malum morale. [s. 121]
5. Pugnas inter cives singulares, non modo illicitas, sed etiam stultas esse, planum est. Ubi vero Magistratus eas aut permittit, aut non serio prohibet & impedit, ibi in tantum civitas est imper-fecta, & status naturalis reducitur. [s. 151]
6. Ut poena publice sumatur, non modo finis poenarum requirit, (qui non tantum in ipso delin-quente emendando, sed etiam aliis a simili facto deterrendis consistit), verum etiam securitas & salus civium, quae secretis poenis sumendis vehementer periclitatur. [s. 143]
7. Qui poenas naturales omnino negant, parum de his rebus sanas ideas fovent: neque enim de sapientia & bonitate Divina, nec de natura humana legeque naturali, commode sese sentire, produunt. [s. 145]
8. Optime Horatius: Prudens futuri temporis; exitum caliginosa nocte premit Deus. [s. 72 n. 1; 135]
9. Qui potestatem imperantis ex potestate paterna deducunt, neutrius indolem bene cognoscunt. [s. 149]
10. Inter sententias mente cassas illam referendam putamus, qua tantam in civitate Principi concedendam esse potestatem sciscitur, ut bona quaevis perficere possit, mala autem facere nequeat. [s. 150]

Chron. 46 (OO VII, 830), 5.4.1797. Resp. Petter Ringzelius (11009).

1. Ut minus arctum consilium (sive finem) statuunt poenarum sumendarum, qui ad peccantem emendandum illud totum restringunt, aliorum a peccatis deterrendorum nullo prorsus habito respectu; ita fatendum est, in illarum genere atque modo constituendo, diligentius ad illum finem attingendum & posse & debere respici, quam vulgo jam fieri videmus. [s. 143 n. 7]
2. Non parum igitur ad miserias minuendas & felicitatem augendam humani generis contulerit Magistratus, qui poenas civiles ad emendandos peccatores magis aptas atque efficaces reddere, satis serio studuerit. [s. 143 n. 7]
3. Quod de Oratoribus sciscit Fabius: *Qui dum dicit, malus videtur, utique male dicit*; id de Doctoribus omnis generis magis etiam valet. [s. 72 n. 5; 81]
4. In virtute atque felicitate populorum, maxime qui diversis admodum temporibus vixerunt, interse comparandis, facile non est, aptam satis & constantem utriusque definiendae mensuram ubique constituere: quamobrem nec parvae difficultatis totum est plerumque hoc consilium. [s. 95]
5. Non modo inter aequalitatem hominum naturalem, ac eam quae in civitate locum habere & potest & debet, magna intercedit differentia; sed etiam naturalis illius absurdam sibi formant ideam, qui eandem omne fortunarum, auctoritatis atque dignitatis discrimen tollere, somniant. [s. 146]
6. Recte statuitur, studium improborum, virtutem simulandi, quasi tributum esse, quod virtuti pendere inviti coguntur. [s. 115 n. 2]
7. Praejudicium illud, quo ingenia feliciora facilius in vitia flecti multi statuunt, satis ostendit, quam mancas multi de vera indole virtutis ideas foveant. [s. 115]
8. Licet omni dubio careat, ingenii felicitatem majorem multo facilioremque hominibus ad bonas artes quascumque viam aperire; tamen mediocribus ingeniis solatio esse debet, illius laudes saepe licere per industriam majorem non modo attingere, sed etiam superare. [s. 29]
9. Magni momenti est in consiliis hominum expendendis & investigandis, accurata Lockii observatio, mortales bonum praesens minus, majori absentis plerumque solere praeferre. [s. 124]

Chron. 47 (OO VII, 850), 15.4.1797. Resp. Johan Jakob Estlander (10848).

1. Grammatica interpretatio, sanae Exegeseos omnis esse debet fundamentum. [s. 60]
2. Ea igitur ratio scripta explicandi vetera, qua sententia iis tribuitur quam interpretes verissimam existimat, non quam contextus & temporis scriptorisque ingenium postulant, verae Hermeneuticae & Logicae e diametro adversatur. [s. 60]
3. Neque talis queri interpretis merito de injuria potest, si alii, simili usi pia fraude, ejus verba in consensum cum suis opinionibus, ejus licet menti maxime adversis, quocumque modo ire cogunt. [s. 60]
4. Licet plantae sic dictae sensitivae analogiam quandam cum sensu animalium, primo habere videantur intuitu; multum tamen ab eo absunt. [s. 156]
5. Rex Gustavus Primus praedia ecclesiastica cum aerario conjungere, sine ulla vel Ecclesiae vel ordinis Ecclesiastici potuit injuria. [s. 139]
6. Qui ex multitudinis judicio pendet, valde lubricum ad gloriam iter ingreditur. [s. 150]
7. Recte Ennius: Qui sibi sapiens prodesse nequit, nequicquam, sapit. [s. 33; 71 n. 4; 206]
8. Non semper eruditae sententiae imputandae sunt, quae ex placitis suis per bonam consequentiam fluunt; sed neque credendum est, eos sententias omnes vere fovere, quas prae se ferre, ad invidiam declinandam, aliquando solent. [s. 183]
9. Sic parum probabile est, Epicurum sincere credidisse Deos existere. [s. 183–184]

10. Qui sensuum tollere fidem allaborant, aut ipsi stulti sunt, aut alios omnes esse stultos putant. [s. 180]

Chron. 48 (OO VII, 868), 22.4.1797. Resp. Mikael Sylvén (10578).

1. Intellectus humanus quo incultior est, eo fortius ad superstitionem, studiumque futura praesciendi, impellitur. [s. 136]
2. Cultura vero animi veram promovere haud valet felicitatem, nisi pari passu, quo praejudicia, mores noxii, eisque superstructae consuetudines pravae, tollantur, veritatique cedant. [s. 136 n. 2]
3. Licet ex pluribus religionibus, in patria toleratis, hodie nihil incommodi nascatur; inde tamen mox concludere haud licet, eam quam superioribus saeculis majores nostri contra Pontificios adhibebant, cautionem atque severitatem, aut iniquam fuisse, aut parum necessariam. [s. 136, 207]
4. Falsa illa, cui Muhammedani atque multae nationes incultae, crudele Despotarum perferentes jugum, favent, de Fato inevitabili doctrina, levamen quidem aliquod miseris ipsorum afferre videtur; sed simul tamen impedit, ne mala sua excutiant. [s. 137]
5. Quoniam, Cicerone recte statuente, maxima peccandi illecebra est impunitatis spes; hinc Imperans, nimiam adhibens clementiam, male consulit Civitati. [s. 70 n. 5; 71; 144]
6. Amicitia & humanitas, inter desceptantes servata, multis merito nominibus laudatur. [s. 123]
7. Optime Seneca: Non potest grande aliquid, & supra ceteros, loqui, nisi mota mens. [s. 71, 82]
8. In Conclusionem qui clarioribus utitur verbis, quam in Summis, suam, in perspicuitate atque persuasionem attingenda, prodit ignorantiam. [s. 85]
9. Cum saepe dici audimus, regularum severitatem progressui artium elegantiorum obesse; de veris accuratisque regulis concedi hoc non potest: nam ingenii laus rationis scitis repugnare non potest. Sed regulae saepe conduntur nimis severae, imperfectae, a paucioribus quam par fuit aut casibus singularibus aut generibus abstractae, saepe etiam arbitrariae; quo facto dubium non est, quin multum noxae gignant, ingenii vim alligando, constringendo, refrigerando, restinguendo. [s. 52]

Chron. 49 (OO VII, 886), 10.3.1798. Resp. Sven Erik Häggberg (10873).

1. Licet eruditus omnis generis, Historiarum studium diligens magnam afferat utilitatem; in veterum tamen auctorum interpretibus illud inprimis summae est necessitatis: quo nomine quanti momenti sacris quoque sit interpretibus, facile patet. [s. 59, 92]
2. Olim moris fuit, ex Historia Patria antiquiori auxilia quaerere alendi in populo nostro studii bellici: quo consilio exempla fortitudinis Gothorum aliorumque barbarorum, qui Romano imperio interitum attulerant, quosque ex Patria nostra omnes fere erupisse indubium habebatur, impense laudabantur. Hodie autem videas, ad hypotheses consiliaque varia variorum oeconomica confirmanda, eandem Historiam antiquam adhiberi, ac quod mireris, industriam prudentiamque majorum nostrorum oeconomicam, sub tempore Ethnicismi, vehementer laudari atque ad imitandum proponi. [s. 106, 209]
3. Quae res utraque docere Historicos nostros debet, quam necessarium sit, ut illa etiam Historiae Patriae periodus obscura paullo accuratius quam hactenus factum fuit, extricetur, a traditionum oppido falsarum corruptelis vindicetur, & diligentis criseos Historicae adhibita face illustretur. [s. 106]
4. Mirum videri deberet, cur recentissimi quidam Philosophi *Felicitatis* notionem ad *voluptatum tantum sensualium* fruitionem restringant; nisi simul appareret, eo facto, longe facilius posse studium ejus quaerendae reprehendi. [s. 117]

5. Qvi literarum exosi lucem, ad ejus abusus impediendos superstitionis imperium restitui volunt, primum damna superstitionis negligenter expendunt, & deinde non attendunt, quibus periculis ipse illam revocandi conatus homines civitatesque exponunt. [s. 135]
6. Vix ullam aliam opinionem ad plura mala gignenda contulisse, quam illam de *Unitate Ecclesiae*, Historia medii imprimis aevi, & Ecclesiastica & civilis, satis testatur. [s. 137 n. 5]

Chron. 50 (OO VII, 904), 21.3.1798. Resp. Henrik Johan Mechelin (11141).

1. Affectus ut non modo ad animos auditorum delectandos maxime conferunt, & ad rationes nostras probandas intellectum eorum reddunt proniorem, sed inprimis ad agendum eos faciunt promptiores, fortiores & alacriores; ita illorum excitandorum facultatem summi in Oratore esse momenti, nemo sanus non videt. [s. 82]
2. Inter adminicula praestantissima quae ad persuadendum adjuvant, illores Oratoris esse, recte docent Rhetores. [s. 82]
3. Cum lectio Poëtarum egregiorum, non modo animos legentium delectet, sed etiam acuat, poliat, locupletet, & quasi omnes linguae divitias iis pandat; scripta eorum cum omnibus literarum studiosis, tum maxime Oratoribus futuris, diligenter esse pervolutanda, merito statuimus. [s. 58, 84]
4. Quae in loco de Contentione praecipere Rhetores solent de Argumentatione Oratoria, nec non de Amplificatione & Exaggeratione, verbo, de Argumentorum inventorum Elaboratione oratoria, ea cum iis, quae in doctrina de Elocutione, quoad Perspicuitatem oratoriam & Ornatum, docentur, arctum adeo habent nexum, ut divelli commode vix queant. [s. 80]
5. Cognitio Historiae & Geographiae, tantam inter se cognationem habent, ut in illa tradenda haec semper adjungi debeat. Quare utilissimum est consilium, libris Historiae elementaribus mappas adjungendi Geographicas, pro cujusque periodi majoris usu varie illuminatas, nominibusque locorum eo tempore usitatis signatas. [s. 93]
6. Ut scientiarum constituere principia ab experientia independentia, ubi non de meris ideis, sed de rebus existentibus quaestio est, consilium semper fuit perversum; ita nullibi is conatus absurdior est, quam in scientiis Physicis. [s. 175]
7. Magni contra *Verulamii* consilium, ut a conatu veritatem abstractarum ope meditationum investigandi recedentes, per viam Inductionis, experientia diligenter consulta, progredi studeamus, plerisque scientiis saluberrimum & fuisse & semper fore, merito urgemus. [s. 175]

Chron. 51 (OO VII, 922), 2.5.1798. Resp. Gabriel Israel Hartman (10722).

1. Veritatis genera sunt duo: vel uti inest rebus ipsis cognoscendis, vel uti est in mente cognoscentis; illa complectitur ipsam rerum naturam, haec ipsarum formas mente comprehensas, quarum convenientiam cum ipsis rebus spectamus. Illa immutabilis est & a nobis non pendet; haec vero locum non habet nisi quatenus cum priori congruat, & in hac explicanda proprie philosophia versatur. [s. 168–169]
2. Veritatum, subjective sumtarum, genera etiam sunt duo: vel illae quas sensuum ope accipimus, & Sensitivae dicuntur, sive si mavis Physicae; vel Rationales, quas ex principiis indubiis deducimus. Tertium illud Historicum vel Morale genus, partim ad priores, partim ad posteriores referendum est. [s. 169]
3. Dei existentia non minus probatur sensu quodam, qui in animo nostro existentiam ejus necessariam sistit, quam ex principiis Metaphysicis, & ordine Naturae. [s. 129]
4. Cum verum habemus, Deum existere, & omnium rerum Conditorem atque Gubernatorem esse, omniaque ab ejus sapientia & perfectissima voluntate pendere; verum etiam habendum est,

nihil in ipsa natura occurrere posse, quod vel frustra aut ineptum, vel plane contra Ejus voluntatem sit. [s. 129]

5. Si diligenter in natura rerum veritates indagamus, eas invenimus, eatenus scilicet quatenus Deus nobis dedit facultatem eas inveniendi, id est quatenus nobis ad felicitatem nostram necessariae sunt. [s. 118 n. 2]

6. Veritates Morales ad felicitatem imprimis cognitu necessariae sunt; quamobrem etiam hinc perspicere possumus, utrum, propositione morali exhibita, haec vera sit, an minus? [s. 169–170]

7. Bonum & malum tam in sentiendo & fruendo, quam respectu juris, individua, non tantum genus respicit; quapropter Deus non unum potuit velle miserum & infelicem, ut alios eo feliciores redderet. [s. 118 n. 2]

8. Justitia stricte sic dicta, ut respectu fructuum suorum summa, ita respectu internae suae laudis dici potest minima omnium virtutum. Qui enim aliis non nocet, sed cuique suum tribuit, is secundum praecepta legis & officiorum perfectorum (ut dicunt), Justus est; sed hoc magna laudis materia non censetur. Justitia idem est in societate humana, quod valetudo in corpore hominis; non scilicet ipsa felicitas, sed primum adminiculum felicitatis. [s. 117]

Chron. 52 (OO VII, 940), 15.12.1798. Resp. Petter Kristian Snellman (11151).

1. Facultatem loqvendi nec connatam esse humanae naturae dotem, nec Deum orationis humanae immediatum esse auctorem habendum, putamus, sed fructum & inventum esse ingenii humani, autumamus. [s. 45]

2. Initio vero homines sibi relictos non statim sibi lingvam formare articulata valuisse, sed ad sensus suos affectusque animi, sua jubente natura, exprimendos ac cum aliis communicandos, vultui & gestibus sonos adjunxisse inarticulatos, probabile putes, donec usus voces consonantibus distingvere & in formam verborum redigere, sensim doceret. [s. 45]

3. Quum homines, quippe qui organis ad sonos articulatos proferendos commodissimis instructi essent, vocem ad cogitationes suas inter se communicandas aptissimum esse adminiculum sensissent, voces seu verba, & affectuum seqvendo clamores, & sonantem imitando naturam, effingere atque formare mox coeperunt. [s. 45]

4. Sermonem vero duabus effici partibus, nimirum sonis & ideis, constat. Cum igitur homines pro diversis suis rebus & satis alii aliis tardiores in rerum cognitione facerent progressus, lingvam eodem gradu ad copiam & cultum, quo homines ad humanitatem processisse, necesse est. [s. 45]

5. Quoniam lingva simul cum ingenio (mutuam sibi opem ferentes) ii accreverunt; tam variam ejus ac ingenii humani fuisse conditionem, patet, & hinc lingvam cujusque gentis quasi pro mensura culturae ejusdem posse adhiberi. [s. 45]

6. Etsi lingva apud nonnullas gentes summum fere obtinuit cultus fastigium, solam tamen ad vividos affectus motusque animi accurate exprimendos sufficere non posse, nisi & sonus & vultus & gestus tamquam signa affectuum propria adjungantur & eam comitentur, recte statuitur. [s. 45, 78]

7. Lingvam Fennicam adeo egregiis pollere dotibus reperimus, ut si cultura ei accedat diligens, dubium esse non possit, quin una praestantissimum evadere queat. [s. 45]

Chron. 53 (OO VII, 958), 18.12.1798. Resp. Gustaf Johan Bergroth (10826).

1. Quum laudis cupiditas haud despiciendum sit calcar factorum laude dignorum; non possumus probare obscuritatis studium, quod quidam, vi antiqui proverbii: *bene vixit qui bene latuit*, commendare & inculcare nituntur. [s. 62–63]

2. Solent non pauci, muneribus in Civitate fungentes, taedio officiorum his sibi injunctorum affici, ideo quod existiment se esse a natura ad majora destinatos: hoc vero apud eosdem non minimum stultitiae documentum, censi saepissime debet. [s. 124]
3. Facultates animi sui exculturis, maximi momenti esse, ut sibi acquirant facilitatem ab una materia ad alteram, quamvis diversam, cogitata sua celeriter ita transferendi, ut ideo in his nulla excitetur turbatio, existimamus; hoc enim modo optime potest ingenium illud versatile, quod maximi admodum in vita est pretii, acquiri. [s. 165]
4. Quum Romani veteres nullis propter Religionem graves fuerint, Judaeosque etiam suis vivere legibus passi sint; non immerito accuratius expendi meretur, quibus illi causis inducti fuerint ut Christianos, quorum religio & publicae Privataeque civium rei salutaris, & in se sanctissima erat, tot malis afficerent? [s. 98]
5. Ac nostra quidem opinione, Romani ideo tolerare Christianos in republica imprimis noluerunt, quia hi caeteras religiones omnes abrogari volebant; quod quidem illi cum nimis arrogans, tum exitiosum rebus suis fore, atque odium in genus humanum prodere, putabant. [s. 98]
6. Cognitio veritatum, quae immediatam ad voluntatem & mores nostros emendandos habent vim, eo turpior evadit, quo minorem iis in vita exercendis operam damus. [s. 170]
7. Ut Orator ab auditoribus suis intelligatur, finemque a se intentum attingat, necessarium ei imprimis est, ut puritatem & perspicuitatem in dicendo observet. [s. 85]
8. Non possumus non probare illud Ciceronis: *Quod decet honestum est, quod honestum est decet.* [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 116]

Chron. 54 (OO VII, 976), 19.4.1800. Resp. Erik Castrén (10446).

1. Homo instinctibus tantum naturae ductus, societateque hominum privatus, parum a bestiis differt. [s. 164]
2. Praecellentiam hominis prae brutis, respectu dotium ingenii, in potestate distinctae repraesentationis rerum, & expressione cogitationum suarum linguae ope facta, sese imprimis exserere existimamus. Unde fit, ut res etiam non sensuales, imo non existentes, sibi tamen repraesentare valeat, ac sphaeram cognitionis suae longe ultra arctos qui brutorum curam coercent, cancellos, extendere possit. [s. 165]
3. Nexum esse arctissimum inter cultum mentis & linguae, cum indoles ipsius rei, tum experientiae testimonium, satis ostendunt. [s. 165]
4. Monitum Juvenalis: Maxima debetur puero reverentia, firmissimis niti fundamentis, ac Parentibus Praeceptoribusque non minus quam Sacerdotibus, quibus institutio hominum rudium est commissa, serio commendandum esse, affirmamus. [s. 27, 72]
5. Caussam, cur homines statum naturalem cum civili commutaverint, in studio securitatis & felicitatis, quam sub tutela legum & magistratuum sese obtenturos esse crediderunt, quaerendam esse, autumamus. [s. 150]
6. Inopia & necessitates, homines ad labores perferendos cogentes, potius in numero bonorum, quam malorum, sunt habendae. [s. 153]
7. Quoniam multum praestat, mercatura exercenda, quam belli spoliis, sese ditare; merito nationibus, quae illi prae his student, gratulamur. [s. 99]
8. Respectu curae rei familiaris augendae, civitati maxime prodest, ut cives genuinorum oeconomiae principiorum notitia, imprimisque ea, quae ex studio historiae naturalis habetur, imbuantur. [s. 154]
9. Scientiam igitur Botanicam, cui maxima pars oeconomiae innititur, in numerum esse referendam literarum utilissimarum, merito contendimus. [s. 154]

10. Satis ridicule quidam praejudiciorum debellandorum studium ex eo fundamento damnant, quod omnia tamen vincere aut exuere, supra humanas positum sit vires: ex quo fundamento neque contra morbos corporis ullam quaerere opem homines deberent. [s. 172]

Chron. 55 (OO VII, 994), 23.4.1800. Resp. Jonas Wikfors (11341).

1. Olim solenne fuit docere, eos qui Divinum aliquod esse Numen negarent, vera virtute praeditos esse haud posse; utpote quibus pulcherrima ejus pars, pietas in Deum deesset; nunc autem, turpi sane vitio ingenii humani, inventi sunt qui contendere haud vererentur, in iis, qui nullum esse Deum credant, inprimis perfectam inesse posse virtutem. [s. 134]
2. Quamvis in bruta hominibus dominium competat; inde tamen non sequitur, esse licitum, ea temere vel cruciare vel vita privare. [s. 109]
3. Ut Theoria artium recte & prudenter culta atque adhibita, vehementer utique prodest; ita praeposterum ejus studium artibus posse nocere, certum est. Quo multorum pertinet Philosophorum conatus, qui cancellos Poëtis, ultra quos ingeniis sui vagari non liceat, arctos praescribunt, & genera quaevis severe definiunt, quae sola eis excolere & ornare liceat. [s. 52]
4. Qui sanitatis suae quocunque modo prodigi sunt, per ambages id agunt quod manus sibi ipsis inferentes promptius faciunt. [s. 176]
5. Casus quosvis infelices, vel privatis hominibus, ceu morbos ac paupertatem, vel totis populis contingentes, ceu bellum, pestem, terrae motus, &c. ut poenas positivas iis ob commissa delicta a Deo immissas, habere, temere haud licet. [s. 130]
6. Legibus civilibus, vel a sapientissimo Legislatore sancitis, omnia tamen scelera omnesque injurias posse caveri, sperandum non est. [s. 143]
7. Qui rationi imperium in consilia vitamque humanam a naturae nostrae Auctore constitutum abrogare, praejudiciisque ac humanae auctoritati illud deferre conantes, errores exaggerant ab hominibus rationis judicio fidentibus saepe commissos; non meminerunt, dubium, quem substituere volunt ducem, in multo plures periculosioresque insidias & fraudes hominem impulsisse. [s. 172]
8. Ridiculam autem non minus quam absonam iniit rationem ingenii tenebras hominibus commendandi, qui nuper docuit, *uti* quidem ratione nostra nos debere, non autem eandem *sequi*. [s. 172 n. 3]
9. Nec minus absurdum illud est ejusdem consilium, quo svadet, ut potius explorare debeamus quaenam praejudicia noxia sint, quam ad illa condemnanda atque exuenda homines hortari. [s. 172 n. 3]

Chron. 56 (OO VII, 1012), 30.4.1800. Resp. Jakob Castrén (11053).

1. Disputatio eorum, qui certant, utrum canon ille notissimus, e duobus malis minus esse eligendum, ad mala etiam moralia sit applicabilis, in logomachiam abit. [s. 121]
2. Licet verissimum sit, inter legem naturae et naturam hominis arctum intercedere nexum; recte tamen dici potest, legis naturalis rationem in perfectionibus Dei esse quaerendam. [s. 109]
3. Recte urgetur, quo studiosius Philosophia Theoretica, ac imprimis subtiliores ejus partes, Practica neglecta, cultae fuerunt, eo illius studium longius a vero fine ac consilio philosophiae discessisse. [s. 184]
4. Religionis ac morum corruptionem increscentem, sanae luce philosophiae deficiente, contemptum omnis religionis apud multos homines, solere comitem habere, tristibus Historia Literaria exemplis confirmat. [s. 49]

5. Quod recte vulgo docetur, felicitatem aequè posse hominibus de plebe ac viris vel cultissimi ingenii contingere; id pretium diligentioris culturae ingenii haud imminuit, qua homines ad alios atque totam adeo civitatem adjuvandam multo fiunt aptiores. [s. 29–30]
6. Verum ingenium philosophicum nimia ad quascunque commendatas sibi ab aliis sive veteres sive novas sententias amplectendas pronitate ac facilitate vacare debet, ac satis animi habere, ad ea quae sibi vera atque sufficienter evicta videntur, confidenter probanda atque tuenda. [s. 172]
7. Licet qui omnium idearum nostrarum originem e sensibus, cum externis tum interno repetunt, (saltem eorum sapientiores) haud negent ex animi nostri vi, atque a cogitandi legibus naturalibus pendere, ut haec & non aliae ideae ex rerum externarum in sensus nostros actionibus oriantur; tamen veritatem sensationum nostrarum hac sua assertione haudquaquam infringunt. [s. 175]
8. Male ratiocinantur, qui inde quod res materiales sensibus nostris inprimis sunt familiares, notionem materiae ad substantiae cujusvis ideam esse adjungendam volunt. [s. 180 n. 2]
9. Quantumvis subtiles ab Idealismi fautoribus pro sententia sua tuenda afferri soleant rationes; recte tamen non absurda minus, quam toti adversa vitae humanae systemati, atque a sensu, consiliis & studiis hominum communibus abhorrens, putatur. [s. 180]

HBORG. = HISTORIA BORGOAE URBS NYLANDIAE

HBorg. 2 (OO IX, 462), 16.5.1795. Resp. Magnus Alopaeus (10617).

1. Certum quidem est, boni quid ex malis factis posse evenire; qui vero malum se facere perhibet, ut aliquid commodi inde profluat, stultitiae non minus quam pravitatis notam meretur. [s. 121]
2. Quam saepe veteres sententiae, aliis verbis propositae, pro novis veritatibus venditentur, vel controversias antiquiores recentioresque de principiis moralitatis diligentius considerantem, fugere potest neminem. [s. 182]
3. Qui omnes, quotquot ex amore sui officiorum originem repetunt, religionis & animi generosi officia tollere criminantur, obtuse non minus quam inique judicant. [s. 108]
4. Bene *Seneca*: non potest, inquit quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad suas utilitates convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. [s. 71 n. 6, 8; 115 n. 3]
5. Non male dicitur, eam Regiminis formam esse optimam, quae optime administratur. [s. 150]
6. Religionem Christianam Civitati noxiam qui criminantur, non qualem Auctor ejus ac S. Scriptura exhibent, sed quomodo vel a Fanaticis vel Hierarchiae Pontificiae defensoribus deformata fuit, illam intuentur. [s. 138]

**ACC. = AD RECENSIONEM BULLARII ROMANO-SVEOGOTHICI A NOBIL. A. CELSE EDITAM
ACCESSIO**

Acc. prol. (OO XII, 2), 23.6.1797. Resp. Fredrik Bergman (10718).

1. Quod Poëtis dedit praeceptum Horatius: non satis est pulchra esse poëmata, dulcia sunt, et quocumque volent, animum auditoris agunto; illud non minus sibi scriptum esse Oratores putent. [s. 72, 83]
2. Physiologiae quaedam cognitio quanti sit momenti illis, qui Psychologiam feliciter tractare volunt, non uno exemplo constat. Quo minus placet eorum ratio, qui nonnisi meditationibus indulgentes abstractis, singularem se huic Scientiae lucem accendisse glorianur. [s. 163]
3. Quod veteri dicitur proverbio, *verba valere ut nummos*, id vel *voluptatis* confirmat vocabulum: quod alias maxime laudatum, alias fere infame habitum, et priscis et recentissimis temporibus, valde dissimile expertum fuit fortunam. Non est tamen existimandum, ipsas hominum sententias adeo semper fuisse diversas, ac eorum formulas discrepasse reperimus. [s. 118 n. 1]
4. Qui vestigia aliorum premit, eum facta horum tacito approbare consensu, adeoque haec etiam illi propterea recte posse imputari, qui statuunt; doctrinam de Imputatione valde pervertunt. [s. 144]
5. Officium veritatem dicendi, pacto cuidam esse superstructum, ut generaliter contendamus, minime opus est; non enim lingua, magis quam manu vel alio quocumque membro, laedere alios licet. [s. 120–121]
6. Justitia saepe quidem durior in quosdam videtur; sed natura tamen sua semper benefica est. [s. 144]
7. Pulchra omnino sunt Senecae verba: Hoc ab homine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest multis, si minus paucis, si minus proximis, si minus sibi. [s. 71 n. 6, 8; 115]
8. Eleganter virum bonum descripsit idem Seneca, eum, qui ab honesto nulla re deterretur, ad inhonesta nulla utilitatis spe incitatur. [s. 71 n. 6; 115]

Acc. app. 1 (OO XII, 20), 22.6.1796. Resp. Isak Montin (10856).

1. Qui verae cognitionis atque lucis inter homines incrementum, periculosum esse putant; aut se velle homines fallere ac laedere, aut ideas veritatis & felicitatis admodum incongruas fovete, produunt. [s. 42]
2. Nomen *virtutis* apud plerasque gentes a *fortitudinis* admiratione ac notione primum effluxisse videntes, conditionem earum, tutelae & defensionis vehementer indiguissent, facile animadvertimus. Sed vere tamen asseri simul potest, vim quandam mentis masculam constantiamque virilem, omnis virtutis quasi basin esse habendam. [s. 120]
3. Ut cultura gentis cujusque ex linguae suae indole permagnum habet aut adjumentum aut impedimentum; ita contra ex gentis cultura, linguae ejus multa magnaue adfluunt commoda & adjumenta. [s. 45]
4. Ad indolem linguae Fennicae diligentius attendentes, adeo egregiis illam pollere dotibus reperimus, ut si cultura accedat diligens, dubium esse non debeat, quin una ex praestantissimarum evadere queat. [s. 45]
5. In vehementi hominum dissensione, saepe qui sanissimam urget sententiam, vel media quasi via incedit, aut dissentientes inter se conciliare sententias studet; non minori se exponit utriusque partis odio, quam cui altera pars litigantium alteri esse solet. [s. 177]

Acc. app. 2 (OO XII, 30), 23.6.1796. Resp. Anders Planman (10603).

1. Cum Ethnicis Polytheismus suus vitio recte vertitur, obliviscendum non est, in ipsa notione Dei quam fovent, praecipuam turpis erroris culpam quaerendam esse. [s. 140]
2. Absurda autem & turpia de diis commenta, quae Mythologia eorum exhibet, excusabiliora evadunt, cum cogitamus ex allegoricis Veritatum vel Physicarum, vel Moralium adumbrationibus, pleraque saltim, ortum traxisse. [s. 140]
3. Imaginibus vero atque statuibus deorum suorum quod virtutes adeo mirabiles tribuerent, ex foedo eodem fluxit fonte, stupida nempe hominum ignorantia atque superstitione, unde cultus quem Christianorum plebs, per tot saecula, sacris suis imaginibus & statuibus exhibuit. [s. 140]
4. De optima regiminis forma qui disputant, distingvere primum debent inter id quod in se, & quod in hoc aut illo populo optimum sit, quodque huic tempori, huic situi, & huic rerum, cum internarum tum externarum, statui maxime accommodatum; deinde etiam meminisse, per bonos mores posse homines in republica non optime constituta felices tamen vivere, ac contra moribus corruptis, nec optimas leges posse felicitatem civium tueri. [s. 150]
5. Inter repugnantibus sibi turpiter sententias simul defensas, merito doctrina Pontificiorum de insigni coelibatus merito & sanctitate prae Conjugio, quod tamen Sacramentum Ecclesiae sit, merito refertur. [s. 139, 140]

Acc. 3 (OO XII, 40), 19.12.1797. Resp. Alexander Cajanus (10209).

1. Morem illum Aegyptiorum, quo vitae genera artesque haereditarias habebant; ut in barbaris non prorsus inconsultum, ita in gentibus cultioribus absurdum esse, facile patet. [s. 29]
2. Supplicia capitalia, etsi parcissime adhibenda, ad effrenatam tamen quorundam hominum malitiam coercendam, & reliquos cives ab immedicabili illorum pravitate tutos praestandos, necessaria interdum esse, asserere haud dubitamus. [s. 145–146, 207]
3. Simul autem certum putamus, iis potissimum sceleribus, quae securitatem atque tranquillitatem publicam turbant, ea esse reservanda. [s. 146]
4. Negari nequit, per vigilantem Magistratum sapientiam, a multis sceleribus homines posse contineri, a quibus eos frustra per poenas severissimas deterreas. [s. 146]
5. Licet conscientiae dictamina sint semper sequenda; conscientiam tamen normam esse actionum nostrarum, non aptissime dicitur. [s. 114, 206]
6. Infantibus puerisque temere adulando, atque actiones eorum minus probas laudando, aut malitia eorum nutu benigno probanda, maxima a parentibus contra sapientis educationis leges saepe committuntur peccata. [s. 111]
7. Philosophia, quo magis ab usu vitae communis recedit, eo evadit, multis nominibus, ineptior. [s. 184]

Acc. 4 (OO XII, 50), 21.12.1797. Resp. Henrik Gabriel Alcenius (10910).

1. Ut lectione bonorum Auctorum in universum alitur ingenium, ita dubitari non potest, quin Ephemerides litterariae, diligenter confectae, non solum ad bonos libros eligendos, verum etiam ad iudicium de scriptis subinde prodeuntibus acuendum, multum prosint. [s. 49]
2. Nec parvum ex debita itinerariorum lectione usum haurire licet; quoniam illorum scriptores, si recte impleverunt suscepti muneris partes, multorum hominum vitae, morum, institutorum &c, expressas nobis imagines tradunt. [s. 63, 208]
3. Experientiam prudentiae magistram esse, ab eaque hanc virtutem maxime petendam, quisque facile intelligit. Experientiae autem locum quodammodo implere historiarum lectionem recte institutam, simul patet. [s. 92]

4. Ex omnibus de commercio animi & corporis systematibus, hucusque propositis, Systema quod vocant Influxus Physici, licet difficultatibus minime carens, ad veritatem proxime accedere, autumamus. [s. 163]
5. Egregie Cicero de Pronunciatione dicit: bona est pronuntiatio, quae facit ut Orator ex animo dicere videatur. [s. 70; 71 n. 1; 78; 81]
6. Ut puerilis aetas mature adsuefiat labori, pro modo aetatis tolerando; ut discat parco victu contenta esse, & difficultates obvias vel animose superare vel patienter ferre: adeo Reipublicae interest, ut non videatur arbitrio hominum relinquendum, utrum has res vel observare vel eas negligere, in educanda juventute velint, sed legibus institutisque illud est iis commendandum ac injungendum. [s. 31]
7. Quo ingenium populi sensum elegantiae adsciscat, atque consuetudine & exemplis ad humanitatem perducatur, necesse est, ut Civitas affluat litterarum disciplinis & eruditis hominibus: quod vel Atheniensis & Romanae Civitatis exempla, satis superque docent. [s. 99]

Acc. 5 (OO XII, 60), 22.12.1797. Resp. Gabriel Winter (10171).

1. Quanti momenti sit, ut tota mente, omnique animi impetu in veram Dei cognitionem incumbamus, innumera fere illa, quae a superstitione profluunt mala, satis nos edocent. [s. 135]
2. Plurimam cognitionis nostrae partem alienae nos debere experientiae, contendere nulli dubitamus. [s. 174]
3. Cum ea sit natura & indoles animi humani, ut ipsas virtutes, ex utilitate quam offerunt mortales aestiment; facile patet, cur inprimis fortitudo & robur corporis, in rudi & inculto humani generis statu, magni facta fuerint. [s. 151]
4. Qui suae tantum utilitatis causa amicitiam cum aliquo inire volunt, ii minime veri salutandi sunt amici. [s. 123]
5. Egregiam naturae humanae cognitionem redolet illud Horatianum: *Stulti dum vitant vitia, in contraria currunt*. [s. 72]
6. Litterarum in orbe nostro conversiones sat luculenter demonstrant, verissimum esse, quod dixit Vellejus Paterculus: *nullam esse in perfecto moram*. [s. 66, 73]
7. Qui teneros & rudes erudituri ac flexuri sunt, non modo ingenii facilitatem, verum etiam patientiam & constantiam teneant oportet & adhibeant. [s. 22]
8. Librorum multitudinem per artem Typographicam enatam, officere litteris plus quam prodesse, qui autumant, nae illi vehementer falli nobis videntur. [s. 49]
9. Etsi homines affectibus abrepti haud raro ad prava patrandae facinora commoventur; inde tamen non sequitur, affectus in se malos esse censendos. [s. 167]

Acc. 6 (OO XII, 78), 14.4.1800. Resp. Karl Fredrik Alcenius (11072).

1. Tellurem nostram olim aqua fuisse tectam, multa sunt quae docere videntur argumenta. [s. 101]
2. Partitionem telluris diversas in regiones ope aquarum intermediarum factam, ad earum commercium & communionem commodiorem multum conferre, negare facile potest nemo. [s. 101 n. 5]
3. Quam probabile est, caeteros Planetas non minus ac tellurem nostram incolis gaudere, tam inanem atque temerariam suscipiunt operam, qui de horum naturae atque indole conjecturis formandis indulgent. [s. 140–141]
4. Non absurde Tiberium Caesarem, eos eludere solitum fuisse, qui post tricesimum aetatis annum, ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia, alieni consilii indigerent, autumamus. [s. 69 n. 5; 72; 97]

5. Quantumvis magnam Educationis in hominum ingenia conformanda vim esse fateamur; absurde tamen vir ingeniosus eorum varietatem, ex sola Educationis diversitate, vel sensu latissimo sumtae, deducendam putavit. [s. 28]
6. Jus poenas infligendi, quod Magistratui competit, ex naturali, quod etiam ante constitutas civitates, singuli homines habent, jure injustos pacis violatores vi compescendi, in Principem per pactum sociale translato, imprimis esse deducendum, apertum nobis videtur. [s. 149]
7. Poenas capitales non nisi in scelera gravissima atque homines maxime facinorosos, pace atque securitate publica id poscente, esse statuendas, merito urgent Philosophi: quarum vel sola frequentia, levissimas ob suspiciones saepe inflictarum, docet, quam turpiter sacram vel libertatis vel salutis publicae tuendae causam tyrannidi suae homines crudeles & impii obtendant. [s. 146]
8. Satis absurde quidam acutioris ingenii sese laudem sibi vindicatos putant, si receptas omnes debellare opiniones, quam si easdem defendere instituant, ubi utrumque temere faciunt. Ac recte pronunciavit celeberrimus Rousseau: qui in exitu seculi XVIII omnia deserit principia sibi a pueritia inculcata, eum, verisimile esse, tempore Ligae Gallicae religioso faurum fuisse fanatico. [s. 134]
9. Non omnes opiniones, quae ex principiis fluunt a Philosopho aliquo adoptatis, tribuere ei licet. Nam non semper sibi homines vel in sententiis vel in consiliis suis consentiunt. [s. 183]

Acc. 7 (OO XII, 96), 21.4.1800. Resp. Karl Gabriel Diederichs (10776).

1. Quamvis tempora praeterita, more solenni atque vetusto laudari, praesentia contra vituperari & reprehendi audias; illa tamen immerito his in universum praeferri, multis docere licet rationibus. [s. 95]
2. Ut Similitudo animorum magnam habet vim ad conciliandas amicitias; ita similitudo quoque studiorum atque negotiorum ad eas conjungendas & confirmandas, non parum habet momenti. [s. 123]
3. Qui rebus antea praeclare gestis ad crimina defendenda utuntur, parum idoneam ineunt rationem. [s. 144]
4. Quamvis Experientia doceat, nos majorem utique potestatem in ideas quam in perceptiones nostras habere; non tamen nullum etiam in has imperium homines posse exercere, experientia confirmat. [s. 176]
5. Qui cum Helvetio contendunt, homines nihil facere nisi suae utilitatis causa; omnem veram tollentes virtutem, humanitati injuriam faciunt. [s. 119]
6. Quam sit periculosum, sanae rationis usum a rebus examinandis ad religionem pertinentibus omnino arcere, non Gentilium modo atque Muhammedanorum exemplum, sed Christianismi quoque, medio quod vocamus aevo facies turpis atque miseranda, satis superque demonstrat. [s. 137]
7. Inter absurdas non minus quam perniciosas sententias, quas coecum sectae studium recentissimis temporibus peperit, non infimum illa meretur locum, qua minus habere momenti asseritur quam vera certaue factorum & eventuum exhibeatur notitia, quam quo ordine atque serie, quantaue exornata probabilitatis specie, legenda proponantur: quo perverso consilio praecipua Historiae & laus & utilitas penitus tollitur. [s. 93]

Acc. 8 (OO XII, 106), 11.6.1800. Resp. Jakob Wegelius (10981).

1. Quum valde referat, non modo quam multas ideas colligamus, sed etiam quales, quo ordine & quanta diligentia formatas atque impressas, qualesque earum series associationis auxilio in

animo nostro condamus; vel hinc patet, quanti sollicita sapiensque educatio in ingenii animique quasi forma fingenda, haberi debeat momenti. [s. 28]

2. Cum magna pars idearum nostrarum, ac inprimis universales illae atque abstractae, sine ope verborum cogitari & in mente conservari nequeat; recte dicitur, homines aliqua semper lingua, ut loqui ita cogitare necesse habere. Unde facile patet, quantae necessitatis sit studium excolendae & perficiendae linguae vernaculae, quam quae sit absurdum, homines ad usum hujus abjiciendum & peregrinae advescendum cogere, aut vulgum alia quam patria sua lingua docere Religionem velle. [s. 46]

3. Licet omnes res, a summo Numine primum communi omnium hominum usui fuisse concessas, certum sit; nulli certa earum parte definite assignata; hinc tamen non sequitur, ut hominibus jus non fuerit ab illa communione recedendi, & res proprias sibi vindicandi. Nec communio illa rerum Monastica, in qua superstitio singulare quoddam vitae sancte degendae subsidium sibi invenisse olim putavit, vel rationi vitae humanae vel felicitati generis nostri convenit. [s. 139, 148 n. 5]

4. Neque minus inconsulta eorum est ratio, qui fundorum omnium praediorumque dominium haereditarium nuperis etiam temporibus reprobare instituerunt. [s. 148]

5. Ad vim atque sanctitatem Juramentorum in animis hominum augendam pertinere, ut neque nimis frequenter aut in levioribus causis, neque sine solenni quodam apparatu adhibeantur, haud temere monetur. [s. 148]

6. Coelibatus Cleri Pontificii, ut superstitioni & errori hominum natales debuit, ita callido Hierarcharum & Papae maxime consilio, inprimis fuit promotus, atque ordini Sacerdotum, non minori Reipublicae quam horum incommodo, obtrusus. [s. 139]

7. Licet idoneae utique svadeant rationes, ut Benedictionis Sacerdotalis ritus nuptiis solenniter ineundis adhibeatur; valde tamen imprudenter inde Magistratus civilis persvaderi sibi olim passus fuit, ut omnis cognitio causarum matrimonialium suo foro eriperetur, atque Hierarcharum subjiceretur potestati. [s. 110]

Acc. 9 (OO XII, 116), 13.6.1800. Resp. Henrik Solin (10842).

1. Licet institutionis publicae finis non ille solus statui debeat, ut Respublica viros ad munera publica rite obeunda nanciscatur idoneos; magna tamen hujus rei, in illa dirigenda, merito habendus est respectus. Unde discentium naturalis, ad hanc vel illam artem, aut hoc vel illud vitae genus inclinatio, quantum fieri potest exploranda est, ac curandum, ut quilibet in iis partibus mature erudiat, quae suo & genio & consilio maxime convenire intelligantur. [s. 29]

2. Nimia tamen diligentia, & imperiosa severitas in studiorum atque vitae genere adolescentibus, hoc respectu tempestive praescribendo, non uno nomine inconsulta est. Saepe enim judicia hominum, etiam laudatorum, falsa atque temeraria fuisse, tardius quorundam adolescentium ingenia viresque sese explicuisse, & inclinationes eorum (non veris semper stabilibusque debitae rationibus) mutatas fuisse, constat. [s. 29]

3. Vis quoque mutua quam pleraeque artes in sese invicem exercent, prohibet, ne studia adolescentium nimis restringamus. Ac quamvis recte urgeatur, eum, qui in una aliqua arte diligenter elaborat, progressus in eadem facturum prosperiores, quam qui diligentiam suam ad multas diffundit; tamen ex aucta per plurium comparisonem perspicacia, & latiori quasi visui suo campo oblato, non spernenda artibus saepe enasci commoda, & ratio docet & experientia. [s. 21, 29 n. 2]

4. Parum videntur & fabricam corporis humani & naturae consilium considerasse, qui sola vegetabilia hominibus esse in alimentum destinata, existimarunt. [s. 157]

5. Artes proprie sic dictae haud incommode dispesci solent in Mechanicas & elegantiores; licet pro certo asseri nequeat, illas solum usum, has oblectationem solam semper spectare. [s. 22]
6. Recte non minus quam ornate Cicero: Boni viri, inquit, in augenda re, non avaritiae praedam, sed instrumentum benignitati quaerunt. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 117]
7. Non temere observarunt viri acutissimi, in luce literarum largius diffusa, pauciora quidem saepe quam seculis minus cultis eminere ingenia reliquis longe superiora; sed hoc tamen laudi illius nihil detrudere: ut in urbibus ubi commercia minus florent, non raro paucos quosdam reperias mercatores, in magna reliquorum paupertate divitiis affluere. [s. 33]

Acc. 10 (OO XII, 126), 21.6.1800. Resp. Henrik Snellman (11073).

1. Qui bonitatis Divinae criminandae inde materiam sumunt, quod recte agendi necessitati hominem Deus non adstrinxerit; illam anhelantes conditionem, ubi libertatis usus simulque justa praemiorum & poenarum causa tolleretur, parum convenientia dignitati humanae vota fovent. [s. 130]
2. Quum homines res sibi noxias, falsa felicitatis spe ducti, saepius optent; quod desideria eorum raro explentur, miseriam hujus vitae non comprobant. [s. 118 n. 6]
3. Graves antiquorum Philosophorum in doctrina de Deo hallucinationes, praeterquam quod cautionem & modestiam in hoc argumento persequendo svadere nobis debent, cognitio & examen conatum ab iis etiam minus prospere factorum aliis quoque nominibus Philosopho fructum promittit haud contemnendum. [s. 184]
4. Valde est illorum Philosophorum probabilis sententia, qui narrationem de formatione terrae Mosaicam, non tam primas origines, quam mutationem atque restitutionem ejus post magnam aliquam quae ei contigerat vastationem, spectare autumant. [s. 102]
5. Ut ab una parte peccavit cum aliis Helvetius, qui homines ad omnes suas actiones nonnisi utilitatis suae intuitu moveri statuit; ita ab altera Stoici & qui nostro aevo illorum jam instaurant praeceptionem, ab humanae naturae nimis recesserunt & recedunt ratione, virtutem nonnisi propter se & internam suam pulchritudinem, nullo habito vis ejus ad felicitatem nostram promovendam respectu, esse amplectendam & commendandam urgentes. [s. 119]
6. Similitudo, quae inter lingvas multas primo obtutu diversissimas intercedit, licet sonis Onomatopojeticis, quoad partem adscribenda saepe sit; affinitatem tamen inter Graecam & lingvas nostras Septentrionales majorem esse, quam ut ex solo hoc fonte derivari possit, adeoque habitationis vicinitatem & arctius olim inter gentem utramque obtinens prodere commercium, existimamus. [s. 104]
7. Egregiam, civique religiosa memoria cuique recolendam LIVIUS tradit sententiam, scribens: *Publica si prodis, tua nequidquam serves*. [s. 72, 96]
8. Artes manuarum non facile posse ad fastigium perducere, nisi in urbibus magna & opificum & aliorum incolarum multitudine florentibus, & ratio dicitur & experientia. Neque huic repugnat rationi, quod Fabricae magni operis & instituti, seorsim locis idoneis conditae, magno interdum successu apud populos industrios & locupletes utuntur. [s. 156]
9. De Deo loqui & religione, existentia Numinis extra intellectum nostrum negata, (sive illo nonnisi ut idea mentis nostrae, cui nulla objectiva & realis competat existentia admissa), est verbis ludere, & fucum hominibus facere. [s. 129–130]

Acc. 11 (OO XII, 144), 15.12.1800. Resp. Johan Sarelius (10970).

1. Non magni est illorum diligentia faciendae, qui iis rebus demonstrandis, de quarum veritate nemo sanus unquam dubitavit, illisque vocabulis definiendis, quae omnes intelligunt, operam impendunt. [s. 179]

2. Caussam differentiae hominum moralis ex educatione & ideis usque ab infantia iis inculcatis, exemplisque eorum quibus in pueritia familiarissime utuntur, vehementer pendere, facile est intellectu. [s. 26]
3. Etjamsi natura uni homini majores quam alteri concedat dotes; aequalitas tamen jurium humanorum naturalis ea re haud tollitur. [s. 112]
4. Ut in Picturis & modis Musicorum dijudicandis, ad sensum pulchritudinis, oculi insveti auresque agrestes saepe torpent; ita in ornamentis oratoriis aestimandis homines artis imperiti turpiter haud raro titubant. [s. 79]
5. Cum duplex jam apud nos in usu sit latinitatis genus, alterum ad quod Auctoritus legendis lingvae Classicis manuducimur, alterum quod ex elementis artium atque disciplinarum haurimus, barbare plerumque & horride propositis; fieri nequit, quin multum molestiae ac turbamenti hinc studiosae literarum juventui creetur, lingvaeque latinae discendae difficultas vehementer augeatur. [s. 39]
6. Dubium non est, quin ex versionibus scitis atque accuratis auctorum Graecorum atque Latinorum praecipuorum in lingvam Svecanam, multum ad hanc emolumenti esset redundaturum, quae nunc nimis ad lingvae Franco-Gallicae rationem a multis fuit comparata. Difficultate vero illud institutum non minore premi, quam usu se commendare eximio, vel summa (turpis sane) qua laboramus talium versionum inopia, prodere videtur. [s. 59]
7. Spem, quam haud pauci Philosophi, de crescente paullatim magis magisque cultura, luce atque vera felicitate humani generis fovent laetissimam, haud certissimis niti fundamentis credas, cum alio tempore, aliis in populis aliisque terrae partibus easdem retrogradi, ubi in aliis progrediuntur, observes, ita ut hoc in orbe sedes iis beatae & constantes vix esse videantur destinatae. [s. 33]

Acc. 12 (OO XII, 162), 1.4.1801. Resp. Fredrik Efraim Bergroth (10946).

1. Philosophis quibusdam recentioribus recte idem obvertas quod Epicureis olim Cicero: *Hoc est vim afferre sensibus, extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus*. Quare merito addit idem: *Opera danda, ut verbis utamur quam usitatissimis, & quam maxime aptis, id est, rem declarantibus*. [s. 70 n. 5; 178]
2. Inter ideas nostras quasdam esse quasi dominantes, quarum in totam reliquarum seriem atque compagem magna sit vis, experientia docet; illarum nonnullas quidem interdum quasi dormire, sed minime tamen otiosas esse, ac facile etiam expergefieri, eadem confirmat. [s. 176]
3. Claritas & vis idearum in somnio nobis observantium, multas caussas habet, nec a sola quiete sensuum externorum explicari satis potest. [s. 164]
4. Pro animi nostri immaterialitate demonstranda, vix aliud habemus validius argumentum, quam quod a simplici nostri conscientia individuoque personalitatis nostrae sensu, deduci solet. [s. 162]
5. Attentio mentis recte in liberam & necessariam dispescitur. [s. 161 n. 6]
6. Recte Cicero virtutes sociales omnes vel ad justitiam vel ad beneficentiam refert. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 116–117; 206]
7. Non incommode Idem tres praecipuos injuriae fontes, in metu quodam ne ipsi lacessamur, in avaritia, & in dominandi cupidine, quaerit. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 117]
8. Bene Cicero Felicitatem (plenum) esse dicit cumulatam bonorum complexionem, secretis malis omnibus. [s. 70 n. 5; 71 n. 1; 117]
9. Pulcre non minus quam vere Qvinctilianus: *Qui stultis, inquit, eruditi videri volunt, stulti eruditis videntur*. [s. 72]

10. Inter varias, quae de fontium origine propositae sunt sententias, illa, quae aquae pluviali & sublatis in aërem vaporibus illam adscribit, maxime probabilis videtur. [s. 156]

Acc. 13 (OO XII, 176), 12.12.1801. Resp. Anders Ludvig Broberg (11555).

1. Philosophiae nomen, quod post tempora Pythagorae invaluit, latiori quidem sensu primum sumebatur, quam quo jam adhibetur, sed nullo modo ad illud rite interpretandum quadrat vox: *Verldslig-Vishet*, qua nostratum haud pauci, Germanorum more, Philosophiam denotare solet. [s. 179]

2. Debitis Philosophiae, quam vitae ducem alias vocat, laudibus nihil detractum voluisse putandus est Cicero, cum dicit, *Nihil tam absurde dici posse quod non dicatur ab aliquo Philosopho*. [s. 69 n. 5; 70 n. 5; 178]

3. Ea Philosophia, qualis est Idealistarum ratio, a cujus decretis sibi necessario esse discedendum, quoties ad agendum sese accingunt, ipsi ejus defensores & patroni fatentur; nullius omnino pretii haberi ab homine sano debet. [s. 179]

4. Ex argumentorum inventione & dispositione non male judicatur, utrum muneri suo tuendo par sit orator, an non; quamvis leviores contra has Oratorii officii partes commissi errores auditoribus minus pariant offensionis, quam si vocem aut corporis gestus rebus ac verbis rite & decenter conformare neglexerit. [s. 78]

5. Orthographiae quidem omnis primaria est regula, ut ita scribamur, quemadmodum loquamur. Quod tamen nulla in lingua hoc accurate observatur, inde est, (ut caussas minus probabiles taceamus) quod eisdem sonos iisdem literis non omnes significant, quodque soni ipsi vocum constantes esse non solent. Adde studium, origines vocum ipsa easdem scribendi ratione indicandi. [s. 41]

6. Virtutis studiosos apud veteres nomine *sapientium* venire, vitiorum vero servos *stultos* vocari, notum est: ejusque rationis probandae graves adsunt caussae. [s. 115]

7. De multis Philosophorum definitionibus, magnopere jactatis, merito dicas, quod ille apud Comicum: *Probe fecisti, incertior multo sum, quam dudum*. [s. 72, 179]

8. Ac multis, etiam recentissimis, qui de singularibus suis in Philosophiam meritis gloriantur, non injuria dicas, quod Stoicis olim exprobravit Cicero: *quid interest nisi quod ego res notas notis verbis appello: vos nomina nova quaeritis quibus idem dicatis?* [s. 70 n. 5; 178]

Acc. 14 (OO XII, 186), 15.12.1801. Resp. Karl Fredrik Ekwurtzel (11409).

1. Scepticismus Historicus, omnia in dubium vocans, quae testium auctoritate nituntur, haudquam subactum semper prodit iudicium: nam utrumque, ut habet Seneca, est vitium, credere omnibus & nulli. [s. 71 n. 6; 95]

2. Ad ea, quae in mundo fiunt, adtendentes, vix ullam rem videbimus ad unicum tantum finem spectare. [s. 129 n. 2]

3. Licet alii homines sese ad ea quae bona, alii ad ea, quae mala sunt, applicare videamus; haec tamen res non probat, ullum hominem esse, qui quod malum ipse putet appetere soleat, sed ostendit, non omnes de bono & malo veras habere notiones. [s. 115]

4. Tolerandos in civitate esse errantes cum recte statuitur, caute tamen id nonnunquam agendum est, ne iis indulgendo, ipsis simul erroribus indulgeamus perniciosus. [s. 120]

5. Exemplis & similitudinibus recte adhibendis, non tantum perspicuitas & ornatus orationi conciliatur, sed docendi quoque vis insignis saepe comparatur. [s. 86, 91]

6. Miserior est, qui acerba in prosperis immoderate timet, quam qui dura in adversis patienter tolerat. [s. 124]

7. Narrandi ars exquisita non hoc tantum praestat, ut quomodo res evenerit perspiciatur, sed & ut fides lectorum ac auditorum gignatur. [s. 84]

8. Multum autem differt studium narrandi ita, ut res verisimilis, & ut probanda videatur. Hoc ad Oratoris, illud ad Historici laudem pertinet. Saepe tamen fit, ut hic etiam, suo salvo officio, illius adhibere artem debeat. [s. 84]

SYLL. = SYLLOGE MONUMENTORUM AD ILLUSTRANDAM HISTORIAM FENNICAM PERTINENTIUM

Syll. 1 (OO XII, 199–200), 17.2.1802. Resp. Sven Henrik Hartwich (11546).

1. Difficile saepe est, de Viro celebri, qui aetatis, in qua vixit, odium tulit & persecutionem, aequitate adhibita judicare; in seculo enim remotiori omnia aequae cernere & cognoscere non possumus, ac potuit praesens aetas. [s. 95]

2. Jure meritoque dicere possumus, Historiam sine Philosophiae subsidio, nonnisi materiam, artem opificis desiderantem, permanere. [s. 93]

3. Dum scimus, per plurimos veterum Philosophorum libros, temporum incuria periisse, dubium haberi non debet, quin tenebrarum, quae adhuc quibusdam veterum Philosophorum scitis offusae sunt, caussa in defectu cognitionis nostrae de vera eorum mente, sit quaerenda. [s. 68]

4. Dixerunt veteres, veritatem in alto latere puteo, studiose inde hauriendam; sed multi Philosophi, etiam hodie, id agere videntur, ut illam ipsi in puteum demergant, quo majore labore in illa inde eruenda sit opus. [s. 177]

5. Cum ignorantiam sollicitate evitandam esse docemus, eam, quae vitari a nobis potest, intelligimus. Quandoquidem, cum ob angustos intellectus nostri limites omnia scire fas non sit, neque nos ulla obligatione tenemur omnia cognoscendi, adeoque omnem absolute ignorantiam vitandi. [s. 168]

6. Ad adminicula hominum scrutandi animos, *Physiognomiam* quoque referunt, quae est ars, ab externa corporis forma, motibus, facie atque vultu, ad propensiones animi concludendi. Quae ars nihil quidem absurdi involvit, ac a quovis fere homine quadantenus solet exerceri; sed non modo difficilis admodum est, verum saepe quoque valde fallax. [s. 164]

7. Divortium frequentiam ad signa morum corruptorum pertinere tetra, nemo ignorat. Quam rem vel Romanorum exemplum demonstrat, non laetissimam quibusdam hodiernis gentibus fortem portendens. [s. 98]

8. Non uno nomine stultum eorum haberi debet consilium, qui Religione ut loquuntur, positiva eliminata, solam populo commendari volunt. Religionem naturalem atque philosophicam.

Quam veritatem vel nupera experimenta, aequae infelicia ac inconsulta, satis confirmant. [s. 126]

9. Vereque non minus quam ingeniose Vir clarus pronuntiavit: Nunquam Rationis imperium fuisse infirmius, quam cum ei nuper in Gallia templa araeque sacrentur. [s. 126–127]

10. Praeter notum paradoxis suis opinionibus atque affertis D: num *de Paw*, iniquiorem Ciceronis hostem non facile reperias, quam absurdum quendam Germanum, qui magno viro frigus animi prorsus belluinum, eo usus (egregio scilicet) argumento, nuper exprobravit, quod mortem Patris sui in perbrevis ad Atticum Epistola familiari non nisi paucis verbis huic significavit.

[s. 69 n. 5; 70 n. 7; 71]

Syll. 2 (OO XII, 218), 20.10.1802. Resp. Jakob Snellman (11450).

1. Vanum haud esse illud, quod vulgo fit inter scriptores Romanos discrimen, quoque *Aurea* eorum *aetas* ab *Argentea* distinguitur, vel mediocris in illis legendis atque conferendis adhibita diligentia docet. [s. 67, 86]
2. Quod tamen eo trahendum non est, quasi vel omnia scripta quae ad illam referre solent, aequae praestantia atque ad imitationem commendanda haberi debeant, aut inter *Argenteae* aetatis Scriptores aliqui prae caeteris non multum emineant. [s. 67, 86]
3. Praeter linguae autem ipsius Latinae corruptionem, per confluentes undique ex provinciis Romam, atque incolarum veterum, bellis maxime turbisque intestinis exhaustorum locum occupantes peregrinos, sensim enatam, intempestivum acutarum sententiarum studium, orta quae inde orationis obscuritas, scriptores plerosque prosaicos Augusti aetate posteriores, imprimis inquinavit. [s. 87, 208]
4. Ac quamvis alia quaedam ac omnino major in Oratore quam in Scriptore requiratur Perspicuitas; tamen ea virtus in hoc etiam tanti existimanda est momenti, ut quicquid ei repugnet difficultatemque & molestiam legenti creet, in vitio poni nunquam non debeat. [s. 87]
5. Cum ea autem studium delectandi sapiens atque tempestivum, arcta adeo, maxime in scriptis popularibus, cognatione est conjunctum, ut laudem ejus haud parum adjuvet. [s. 87]
6. Cumque delectatio in scriptis ad veritatem commendandam, ut vestis ad corpus ornandum adhiberi debeat, facile intelligitur, illam totum aut summum adeo scriptoris studium, solam haud poscere. [s. 87]
7. Sunt autem quaedam vitia, delectationi inimica, quae in nullo scriptionis genere excusari debent (qualia sunt peccata contra genium linguae, verborum sordities, tautologiae &c.). Alia contra ferri possunt, sed artem tamen atque facultatem bene scribendi auctori desse produunt; ex cujus vel ignorance vel neglectu qui laudem etiam venantur, rideri merito debent. [s. 87]

Syll. 3 (OO XII, 236), 15.12.1802. Resp. Carl Johan Holm (11357).

1. Nec genus humanum, nec singulos homines a legibus consilio Creatoris sibi praescriptis, sine magna suae salutis jactura aberrare, testatur tam Historia, quam domestica & quotidiana uniuscujusque experientia. [s. 108]
2. Insitum est hominum naturae, ut desiderii maxime necessariis expletis, commoditates & ornatum sectentur; unde luxuria crescentes opes proxime subsequi solet. [s. 123]
3. Frustra sunt, qui fundamentum potestatis patriae in pacto quodam quaerendum esse putant. [s. 111 n. 2]
4. Vix ulla major in doctrinam morum inferri pestis potuit, quam quae ex Monachismi contagione orta, diu eam afflixit. [s. 139 n. 4]
5. Sententiam Epicureorum, qua, neglecta omni cura publicae salutis, suam tantum privatam cuique promovendam commendabant, neque vel veritati fuisse conformem, vel ex eorum ratione necessario sequi, contendimus. [s. 123]
6. Magni momenti est in consiliis hominum expendendis & investigandis, accurata Lockii observatio: mortales & bonum praesens minus, majori absentis solere praeferre, & mali metu longe efficacius quam boni spe impelli. [s. 124]
7. Bene Juvenalis: omne animi vitium tanto conspectius in se crimen habet, quanti major qui peccat habetur. [s. 72, 120]
8. Cognitionis lux cum felicitate humana nexu continetur naturali. Si igitur certis locis atque temporibus error aliquis esse utilis potest, id ex alio quodam errore provenit, cum quo arcte cohaeret, quique auctoritatis vi munitus dominatur. [s. 124–125]

Syll. 4 (OO XII, 254), 23.2.1803. Resp. Abraham Paehrman (11482).

1. Ut jus Atticum in leges Romanorum, ita jus Romanum in hodiernorum populorum Europaeorum leges magnam vim habuisse, in confesso est. Sed non Jurisprudentiae tantum, verum multis quoque aliis litteris, hoc atque ejus studium vehementer profuisse, fateri oportet. [s. 142, 145]
2. Cum Deus ea omnia quibus vita indiget, omnibus locis non aequè suppeditari voluerit; injuste agunt, qui maris vasti imperium ita sibi arrogare conantur, ut alios populos earum rerum sibi pacifice comparandarum facultate privent, quae ad vitam agendam commodam atque jucundam pertinent. [s. 145, 147]
3. Quamquam Summum Numen supremam delictorum animadversionem sibi reservavit, tardam quidem, sed certam tamen & severam; nihilominus duos etiam hac in vita quasi iudices delegavit, qui rebus humanis interessent, quos neque felicissimus nocentium facile effugeret, Conscientiam nempe cujusque, & Existimationem de iis aliorum. [s. 114–115]
4. Exsilio delinquentes multare, (quod olim maxime solenne fuit, atque gravior etiam quam hodie poena merito habebatur), nisi in quibusdam puniendis criminibus, sine aliorum populorum injuria, vix licet. [s. 145]
5. Licet leges dispensandi, ut & delinquentes poena liberandi, sive aggratiandi, potestas, Principi denegari nequeat, tamen caute & parce utroque jure eum uti debere, in aprico est: quare culpa eos carere haud putamus, qui Principem inducunt, ut ipsis aut eorum amicis tale beneficium temere tribuat. [s. 145, 149, 207]
6. Cum nulla fere res sit, quae non habeat vim homini & nocendi & fructum afferendi, quae a nostro arbitrio haud pendeat; sequitur, ut voluntas hominis, qui successu consiliorum suorum frustrari nolit, debeat se magis accommodare ad indolem rerum, quam illam ad suum desiderium conformare conari. [s. 118–119, n. 6]

Syll. 5 (OO XII, 272), 2.3.1803. Resp. Gustaf Ekmark (11424).

1. Naturam hominis indolemque rerum attente considerans, facile intelligit, hominem eo consilio, ut felicitate frueretur, a Deo creatum esse. Cujus vero indagandae via, libertati hominis a ratione dirigendae, commendata fuit. [s. 118, 119]
2. Quum autem communis hominis finis sit felicitas; ejusmodi idea felicitatis, cui percipiendae quisque hominum par sit, nobis est formanda: in tranquillitate igitur animi, non nisi virtute acquirenda, illam maxime ponere debemus. [s. 118]
3. Si nulla alia Doctrina Moralis, quam quae viam homini ad verum suum finem attingendum simul monstret, probari potest; ex jam positis patet, illam in praeceptis suis homini injungendis felicitatem, sed quae totum genus respiciat, intendere debere; idque eo magis, quum homo sine excitata spe felicitatis ad aliquam rem agendam satis efficaciter obligari vix possit. [s. 118]
4. Initium omnis nostrae cognitionis, partim nostrae partim aliorum experientiae, sive internae sive externae, debemus. Unde sequitur, experientiam in veritate indaganda adeo non esse negligendam, ut omnis cognitio a priori ducta, quae illi non consentiat, spuria sit habenda. [s. 174]
5. Si viam, qua ad cognitionem existentiae Divinae homo pervenit, attente spectamus; dignitas argumenti, quod Physico-Teleologicum vocant, pro illa confirmanda, satis apparet. [s. 129]
6. Si actionum bonitatem vel pravitatem ex sola earundem convenientia cum praecepto legis, sine ulla eorum quae actiones consequuntur, habita ratione, dijudicemus; non multum abesse videamur a Stoicorum placito probando, quo omnia cum bene tum male facta inter se esse aequalia, statuebant. [s. 119–120]

Syll. 6 (OO XII, 290), 19.3.1803. Resp. Claes Magnus Moliis (11018).

1. Delectationum sensualium magna sine dubio vis est ad homines, qui illis indulgent, ab officii semita abstrahendos; inde tamen male colligitur, aut illas omnes esse fugiendas, aut corpore duriter habendo, quin cruciando, virtutis & pietatis laudem comparari. [s. 118]
2. Religionem Graecorum & Romanorum veterum, quamvis ex superstitione ortam, adeo tamen callide ad Reipublicae commodum accommodare eorum norant legumlatores, ut totam fuisse politicam, facile existimare possis. [s. 98]
3. Turpis sane & pestifera in se est opinio, qua omnia consilia factaque hominum ex absoluto Dei decreto pendere statuitur. Sed per sententiarum & actionum suarum, felicem hac ex parte, repugnantiam, honestae indolis homines, sensus moralis victi voce, illi tamen convenienter opinioni vitam suam instituere non reperimus. [s. 130–131]
4. Noxius non minus quam turpis est metus eorum, qui examen formidant sententiarum, quas veras esse existimant; a caeco enim sic quasi casu pendere faciunt, utrum veritatis imperio pareant, an turpi errorum jugo premantur. [s. 170]
5. Scriptor qui rem aliquam obscure proponit, in subtilitate vel difficultate materiae a se tractatae, rarissime obscuritatis suae idoneam invenit excusationem. [s. 85]
6. Artes quidem & scientiae fere omnes a vitae quadam necessitate originem suam ducunt; sed inde tamen negare haud licet, quasdam casu quodam fortuito, sed felici eventu, fuisse inventas. [s. 43]
7. Fanaticismum vulgo tanquam opinionum religiosarum auctoribus & propagatoribus propriam, exagitari a multis videas. Illum vero non solum opinionibus politicis, partium studio adoptatis, sed etiam omnis religionis hostibus, quin illis, qui se prae caeteris appellari & haberi volunt Philosophos, saepe adhaerescere, nostrae aetatis experientia satis docuit. [s. 134]

Syll. 7 (OO XII, 308), 2.4.1803. Resp. Fredrik Vilhelm Pipping (11295).

1. In Doctrina Morali eam distinctionem maximi esse momenti, quam inter *Homines & Res meras* faciunt, nemo negare potest; bona enim pars officiorum, quae nobis & erga nosmetipsos & erga alios homines observanda sunt, distinctione hac nititur, qua de praestantia humanae naturae, caeteris rebus longe excellentis, simul admonemur. [s. 109]
2. Hujus tamen distinctionis usum, eo usque extendendum non esse putamus, ut inde concludamus, brutorum animantium, sensu praeditorum, praecipuam quandam prae rebus inanimatis, nos habere rationem non debere. [s. 109]
3. Quidquid Philosophorum quidam dicant, & Legumlatorum etiam nonnulli statuerint; certum tamen est, ab una parte poenas crudeles esse non minus humanitati quam prudentiae politicae adversas, ab altera autem parte poenarum omnium capitalium abolitionem, neque rationibus Reipublicae convenire, neque ab aequitate naturali commendari. [s. 146]
4. Caussam cur Philosophi mature jam de origine mali disputaverint, variasque pro vario suo sensu conjecturas in medium attulerint, in eo quaerendam esse haud obscure patet, quod mala in mundo obvia, perfectionibus repugnare summi Creatoris viderentur. Unde factum est, ut a caussa mundi plane diversum mali auctorem multi animo conciperent, varie a variis proditum. [s. 131]
5. Falsam nobis inire videntur rationem, qui mali in mundo copiam longe majorem quam boni esse clamitant, adeoque in genere vitam hominum calamitatibus obrui pluribus, quam gaudiis exhilarari, existimant. Ut enim taceamus, multa quae nobis mala videntur, revera mala non esse, sed saepe contra utilia, licet verum usum & rationem eorum perspicere non valeamus; in bonorum numero non exquisiti tantum sensus jucundi poni debent, sed illi quoque omnes, qui efficiunt, ut existentiae nostrae nos non poeniteat. [s. 124]

6. Proverbia, licet in vita communi saepissime usitata, raro tamen usquequaque vera esse, vim eorum propius scrutantem fugere potest, neminem. Quod de trito etiam illo: *Patria ubi bene*, recte omnino dici putamus; quod non solum veritati haud optime convenit, sed etiam verae amoris in patriam indoli contrariam commendat doctrinam. [s. 63]

7. Qui postquam nulla existere entia per se (substantias, vel res extra nos positas) asseruissent, tamen de existentia Dei & animorum immortalitate tuenda postea disputant, nonne ludibrio nos palam habere, videri debent? [s. 132 n. 2]

Syll. 8 (OO XII, 326), 16.4.1803. Resp. Johan Gustaf Rancken (11164).

1. Ad cultum pariendum Deo dignum, quam necessaria sit recta Summi Numinis notitia, animo informata, turpissimae plurimarum gentium superstitiones ostendunt. [s. 132]

2. Analogia totius Naturae, in qua nihil penitus interire videmus, ad immortalitatem Animi sperandam haud parum addit momenti. [s. 132]

3. Quoniam ea est hominis, in mundum prodeuntis indoles, ut eorum exemplis, quorum in consortio puerilem agit aetatem, lubens sese conformet; recte statuitur, liberos non minus exemplis sociorum, quam parentum disciplina educari. [s. 26 n. 2]

4. Cum homo non facile, nisi ab urgente necessitate, ad facultates, cum animi, tum corporis, diligenter excolendas, acuat; haud aegre intelligitur, Aetatem sic dictam Auream, si unquam exstitisset, exigua sane commoda allaturam fuisse hominibus: quippe qui, omnium rerum ignari, vitam degissent Natura Rationali parum dignam. [s. 150 n. 2]

5. Neque vitam humanam extra societatem esse posse felicem, neque societatem sine sermonis adjumento colere licere, facile concedat, quisquis consideraverit, quam vehementer auxilio aliorum quotidie opus habeamus. [s. 150]

6. Haud bene vel publicae vel suae salutis rationem perspiciunt Principes, qui Litterarum luci augendae & diffundendae minus favent. [s. 99]

7. Cum nulla lingua tanta vocabulorum copia affluat, ut omnes notiones animi exprimere possit; nova verba fingendi libertatem Scriptoribus omnino denegandam esse haud putamus, modo ea modice & prudenter utantur. [s. 182]

8. Statum Regnorum Europae, tempore quo bella, gentium sic dictarum infidelium e Terra Sancta expellendarum caussa gesta sunt, considerantibus, mirum haud videbitur, expeditiones has, ab omnium licet ordinum hominibus tanto ardore susceptas, infelicem adeo habuisse exitum. [s. 138]

9. Quae tamen bella, nostro orbi prorsus inutilia non fuisse, sed ad restaurationem Artium & Litterarum nec non ad morum atque civitatum nostrarum rationem emendandam haud parum contulisse, nemo, nisi in Historia hospes, in dubium vocare poterit. [s. 138]

Syll. 9 (OO XII, 344), 10.6.1803. Resp. Karl Georg Ekmark (11425)

1. Inter Religionem & rem moralem intimum intercedere nexum, neque in falsis religionibus, quin in ipso Ethnicismo, prorsus neglectum, quisque diligentius in hoc argumento examinando versatus haud difficulter cernit. [s. 140]

2. Quod autem Ethnici diis suis non modo imperfectiones sed etiam vitia tribuerunt, minus mirum videbitur ei, qui multos eorum primum non nisi personas fuisse allegoricas, ad certas res, magnum in vita humana momentum habentes adumbrandas adhibitas, v. g. bellum (*Martem*), amorem (*Cupidinem*), & sic porro, meminerit. [s. 140]

3. Quomodo explicare etiam magnam partem oportet, quae de invidia Deorum & despotica eorum, nec humanae felicitati faventissima, voluntate vulgo perhibebantur: qua re nihil nisi

incertitudinem & mutabilitatem, saepe valde imperiosam, rerum humanarum inculcare, prisci aevi homines voluisse, credendum est. [s. 140]

4. Oratori egregio Philosophiae studium sapiens & sobrium vehementer prodesse, merito urgeamus. [s. 84]

5. Verba Quintiliani "Pectus est quod disertos facit" ita non sunt intelligenda, quasi quis neglectis omnibus praeceptis Rhetorum solius naturae beneficio disertus evadere possit. Sed hoc involvunt: cum honestatem animi, tum de veritate & momento rei quam commendat persuasionem intimam, ejusque commendandae studium acerrimum, vehementer ad orationis suae praestantiam & successum gignendum conferre. [s. 72 n. 5; 81]

6. Consilium Carneadis, non quid ipse sentiret ostendendi, sed contra id quod quisque se sentire dixisset disputandi, veritati eruendae ac stabiliendae minus fuisse idoneum, existimamus. [s. 169]

7. Mutuam quidem indigentiam primam fuisse causam, quae homines ad societatem inter se ineundam impeleret [sic!], concedentes, tamen naturale etiam studium consortio aliorum utendi, generi nostro esse insitum, quod, mature sese quasi evolvit, ubi experimentum ejus celebrandae fecerit, *Ciceroni* facile concedimus; quod ipsum ad societatem illam amplificandam & perficiendam imprimis contulisse, dubio vacat. [s. 70 n. 7; 150]

8. Leges Lycurgi fini quidem ab ipso intento satis erant accommodatae; verae autem civium promovendae felicitati, humanitati & rationis praeceptis, quominus satisfacerent, multum defuit. [s. 142]

Syll. 10 (OO XII, 362), 29.2.1804. Resp. Henrik Lindberg (11307).

1. Spem qua se multi lactant, fore, ut crescente indies luce cognitionis, studium quoque virtutis et inde felicitas humani generis magis magisque sensim crescat, inter svavia Philosophorum somnia referendam esse, non immerito statuimus. [s. 184]

2. Quam spem cum triumphis maxime debitum iri nonnullos pronuntiare audias novae Philosophiae, quam Criticam appellare amant, cujus scilicet placita singulare virtuti adjumentum promittant, risum difficulter teneas. [s. 184]

3. Non male animi fortitudinem, fundamentum omnis esse virtutis statuas, quae et cupiditatum illecebris resistere, et incommodorum quorumcunque metum, officii semitam calcitro obviorum, superare valeat. [s. 120]

4. Unde intelligitur, cur in populo molli et effeminato, ubi voluptatis studium animos occupat, virtus rarior esse soleat. [s. 120 n. 3]

5. Ut voluptatis studium avaritiam gignit, quae sensus honestos et pios suffocat; ita idem, ubi invaluit, animos quod primo intuitu mirum videatur, duros, quin crudeles, efficere, multiplex testatur experientia. Cujus rei ratio ex defectu roboris, cupiditatum vi reprimendae parvis, facile repetitur. [s. 117]

6. Libertatem animo humano inesse, sua cujusque indubia conscientia testatur. Rationem vero ejus explicare quod parum feliciter Philosophi tentarunt, id sensus interni testimonio officere non debet. [s. 115]

7. Verissime statuitur, sine libertate mentis humanae adstructa, neque laudem aut culpam, neque conscientiae aut moralitatis ullum sensum, locum esse habiturum. [s. 115]

8. Inter Idealismum, sibi constantem, et Scepticismum, non admodum magna intercedit differentia. [s. 180]

Syll. 11 (OO XII, 380), 14.3.1804. Resp. Ezekiel Hildén (11123).

1. Homines, paucis aut exiguis ipsi conflictati molestiis, satis vivide pretium bonorum aestimare non possunt. Quamobrem felicitas sine acquisita per experientiam notione curae atque laboris, et socordior solet esse et langvidior. [s. 125]
2. Quum felicitatis desiderium omnibus innatum sit, facultas etiam eam comparandi omnibus concedi debet. Unde simul patet, eam ab iis rebus expeti non debere, quarum nec comparatio, nec conservatio in nostra est potestate, quarumque inde non omnibus hominibus copia fieri potest. [s. 118]
3. Verum quidem est, Avaritiam, sive nimium studium opes comparandi, hominibus recte vitio verti; sed respectu tamen finis quem spectant, et consiliorum adminiculorumque quibus ad eum attingendum utuntur, valde diversum de diversis avaris deque studio eorum, ferendum est iudicium. [s. 117]
4. Opinionem, quae per animos gentium pervasit, majores suas felicissimis gavisos fuisse temporibus, et moribus floruisse integerrimis, posteros autem magis magisque degenerantes, illa bona perdidisse; ex natura ingenii humani, vetera incommoda facile obliviscentis, praesentia autem, graviter sentientis, magnam partem provenisse credas. [s. 95]
5. In Civitate, cujus mores disciplina salutari regendi et fingendi sunt, cura educandae subolis parentibus tota relinqui non debet, cujus sapienter dirigendae veram rationem plerique parum norunt. Quam ob causam Magistratum legibus sapienter conditis et institutis salutaribus subvenire iis oportet, utque accurate teneatur consilium suum, diligenter curare. [s. 112]
6. Inter res, quae ad mala bellorum quodammodo compensanda pertinent, sine dubio litterarum et cultus humanioris per gentes barbaras atque feras propagatio referri debet, bellorum ope interdum promota. [s. 151]
7. Quod Swedenborgianorum praecones somniorum verbis expressis urgent, ad placita sua rite intelligenda (h. e. obsequiose amplectenda) opus esse, ut *fidem* (implicitam) afferamus; id multi etiam alii et Philosophi et Theologi, dissimulantius licet, probant: a quibus nihil frequentias audias, quam hominibus quotquot opiniones eorum aut formulas prompta fide non recipiunt, sive intelligendi perspicaciam, sive iudicii subtilitatem, arroganter invicem abjudicari. [s. 141 n. 1; 182]

STIP. = THESER TILL DISPUTATIONS-ÖFNING FÖR STIPENDIATERNE

Stip. (OO XII, 456–458), 23.6.1803,

1. *Vältalighet* behöfves väl icke i alla skrifter; men språkets renhet, tydlighet och en nått skriftart, bör i dem aldrig saknas. [s. 80]
2. *Vältalighet* i *skrifter*, måste i många delar vara skild ifrån den som fordras uti egenteliga *Tal*. [s. 84]
3. Som icke endast nöjet, utan jämväl behofvet, och passionernes kraft, alstrat Skaldekonsten; få är ej underligt, at hon få tidigt at menniskjorna blifvit idkad, och äfven i ouplyfta tider, samt hos råa folkslag, älskad och odlad. [s. 55]
4. Den Passion som hos Skalder bör vara rådande, måste noga skiljas ifrån den raseri, som föraktar Förnuftets styrel. [s. 56]
5. At styra sina passioner, bör visserligen vara den Vises yrke. Men at påstå, det endast Förnuftets bud, utan allt biträde af vårt sällhets-begär, äro tilräckliga at sätta menniskjan i behörig verksamhet, det är at icke känna henne. [s. 167]

6. *Lagar utan seder* (hvilka sednare äro Upfostrans, Efterdömet, kloka Inrättningars och Religionens verk) förklaras med skäl af den Romerske Skalden för vanmäktige at hålla en Stat och dess medborgare i ordning. [s. 72 n. 1, 2; 114]
7. Invertes stillhet i en Stat, härrörer antingen af begärens inskränkning, eller af deras förståndiga jämkning. [s. 118]
8. Vid ungdomens upfostran böra tvänne motsatte, men lika skadlige afvägar, sorgfälligt undflys: den ena, at genom för mycken stränghet och tvång nedslå lärjungarnes mod, qväfva deras snille och förhärda deras vilja; den andra, at genom förmycken flathet och frihet, nära deras oflit, sjelfsväld och egenvillighet. At i tid vänjas til ordning, flit och lydnad, är ej mindre angelägenhet, än at riktas med kunskaper. [s. 22–23]
9. Alla försök til den allmänna upfostrans grundeliga förbättring, äro förgäfves, så länge man förlitar sig på den enskilda undervisningen hemma i Föräldrarnes Hus, ehvad anstalter til dess befrämjande än må vidtagas. Hvarken hos Lärare eller Lärjungar kunna där, i de flesta fall, de omständigheter inträffa, som i synnerhet äro verksamma til ändamålets lyckliga vinnande. [s. 32]
10. Utan härdade kroppar, behåller en Nation ej längre sinnets mod och styrka. Alla tiders Häfder öfvertyga oss derom. [s. 120 n. 2]
11. En folkfattigare Nation kan ej emotstå en talrikare, om hon ej lika mycket öfvergå den sednare i personlig tapperhet, Patriotism, Krigs-aga och Krigs-öfning, som hon af densamma öfverträffas i folkmängd. Grekiska och Schweitziska Historien lemna derpå öfvertygande bevis. [s. 151]
12. Om en Nation, som förlorar sin frihet och sjelfständighet, kufvas af et uplystare folk; så kan hon understundom derigenom mera vinna än förlora. Men undertvingas hon af Barbarer; så är förlusten så mycket känbarare. I detta afseende var skilnaden stor emellan Grekernas och Romarens, samt Tatarernes och Turkarnes eröfringar. [s. 151]
13. Man har med hetta drifvit den onyttiga tvisten: om Landtbruket, eller Handeln och Slögderne, skulle mera bidra til et lands välmåga? Sådant beror af omständigheterna; och dessa näringsgrenar böra i allmänhet räcka hvarandra handen. Men det är ostridigt, at et lands välfärd, som förnämligast grundar sig på Handel och Slögder, är utställd för flere vådor och hastigare förfall, än det som hvilat på et klokt och idogt Landtbruk. [s. 155]
14. I gemen måste det väl erkännas för en afgjord sanning, at med folkets tillväxt i et land, som förmår föda sina invånare, när dessa med klokhet styras, varu-mängden och välmågan tiltager. Men om et land, som för sin ofruktbarhet, eller sine invånarens yppighet, behöfver mycket af utländska varor, icke drager derom försorg, at dess export-varor i samma mån som dess folkstock förökas; så måste det så mycket hastigare råka i fattigdom, och dess folkökning snart åter hämmas. [s. 155]

SUMMARY

H. G. Porthan's *theses respondentis* and Academic Education in the 18th Century

Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) is one of the most important characters in the history of the academic world in Finland. He was a professor of rhetoric (*professor eloquentiae*) at the University of Turku, but he is primarily known from his work in the fields of Finnish history, folklore and language. He was a prolific writer of academic dissertations, which were published and publicly defended by his students. Many of the dissertations only included Porthan's own research and were written solely by him, which was the usual custom in the 18th century. The material of my research consists of the *theses respondentis*, short propositions on various subjects, which were printed as supplements to actual dissertations. Their function was to offer the students an opportunity to demonstrate their argumentation skills and knowledge of the Latin language. There are in total 875 Latin theses in 114 dissertations, and 14 Swedish theses in one dissertation.

So far only limited research has been carried out on Porthan's theses. The main purpose of the present study is to examine them as a whole and to describe extensively their role and meaning in the academic education of the 18th century. The term 'academic education' refers here to both the theoretical and the practical aspects of instruction. Porthan lectured on numerous subjects such as philosophy, psychology, educational science, and rhetoric. The surviving lecture notes show a remarkable connection to the theses. In addition, the dissertations written by him or under his supervision have much in common with the theses. In his letters, Porthan mentions the theses as a medium of passing useful lessons on to his students. In the University of Turku, it was common to publish one's dissertations as separate theses in the 17th century, but the convention still continued in Porthan's time. These matters have been mentioned in earlier research and they form the starting point for the present study.

The similarities between Porthan's theses, lectures, and dissertations are discussed in detail throughout the study. The influence of his predecessors and teachers is also taken into account. Porthan's theses deal with almost all academic disciplines, and I have roughly divided the theses according to the subject matter. The topics included are: teaching and education, literature and art, rhetoric, history, religion and morals, jurisprudence and economics, and philosophical questions. In the following paragraphs, I will present the key points of each topic/theme.

Porthan contributed a great deal to the development of education. He published newspaper articles on teaching children, and it was also his aim to train good teachers. There was no specific education available for teachers in 18th century Finland, and therefore Porthan's work was especially influential in this field. The overall objective of his theses is to both educate and teach to educate. He emphasises the social importance of upbringing and the power of a good example. His role as a professor of rhetoric was to teach students to write good Latin and Swedish, and his theses include many remarks on language learning. In his opinion, languages should be taught by means of practice, not theory.

When discussing literature and art in his theses, Porthan stresses the importance of extensive reading. Ancient literature is one of his favorite subjects, and he uses it as a

source for aphoristic remarks. He also refers to e.g. Cicero, Seneca and Horace when discussing many academic questions. His interest in Finnish poetry can also be seen in his theses, and he brings forward current issues concerning aesthetics and the history of literature. Porthan sees the importance of literature in the knowledge and wisdom that can be acquired through reading. If we know the past well enough, we do not have to repeat the mistakes of our predecessors. Obviously, the same point is central also in the theses concerning history as a discipline. Porthan utilises ancient history particularly in teaching good morals. He mentions Finnish history every now and then in his theses, but not as often as in his other writings. The reason for this is that his theses were not primarily a medium for presenting new research, but a way to repeat traditional information.

Porthan's theses were meant for general education, not for a specialisation in some narrow discipline. That is why there are not as many theses on rhetoric as one would expect from a professor of rhetoric. Porthan's main concern in his work as a teacher of rhetoric was the improvement of the speaking and preaching skills of priests, since the University of Turku was founded primarily to educate the clergy. Most of Porthan's students were future priests, who would work as teachers in schools before moving on to working in the church. Porthan knew how important it was for teachers and priests to be able to speak clearly and persuasively. Achieving this was the main goal of the theses on rhetoric.

Moral issues form the largest theme in Porthan's theses. He teaches virtue and good behaviour both theoretically and practically. Everything is based on natural law, according to which people have obligations to God, themselves, and other people. Porthan gives his students practical advice on how to live their everyday lives and be good members of the society. This utilitarian aspect is also visible in the theses on other themes. Teaching jurisprudence and economics was beyond Porthan's official duties, but he discussed them in his lectures and theses because of their social significance. His students were going to be eminent figures in the society, the educated elite, and he was aware of his opportunities to influence the Finnish society through them.

The last theme is philosophy, which had general importance for academic people in all disciplines. Psychological theories were emerging in the 18th century as a part of philosophy, and Porthan was interested in using them in his teaching. In his theses, he talks in particular about the human mind and affects. One of his central goals in philosophy was to promote logical thinking and to eliminate prejudices. He was strongly opposed to using obscure terminology and debating unnecessary questions. In general, he was trying to encourage his students to think independently and critically.

In this study, I have shown that Porthan's theses are an important part of the history of the academic education in Finland. Through them we can learn a great deal about the essential content of university studies during his time. Porthan's influence derives from the breadth of his work. He taught almost every student in the university, covering almost all disciplines. Some of the ideas presented in his theses can be traced back to neohumanistic thought and the Enlightenment. This study presents the necessary background information for approaching the theses, and the results provide a means for constructing a more specific understanding of H. G. Porthan. He was not only a researcher of Finnish history and culture, but also an excellent teacher, who always aimed at benefiting his students.

HENKILÖHAKEMISTO

- Achrelius, Daniel 72 n. 4
 Aejmelaeus, Herman 158
 Aiskhylos 62 n. 4
 Alanus, Georg 13–14
 Aleksanteri Suuri 97
 Alopaeus, Magnus 7
 Ansgar 105–106
 Arelin, Johan 107 n. 2
 Aristoteles 72, 73 n. 2, 81,
 107 n. 2, 121 n.
 3, 128, 129, 157
 n. 3, 167
 Armfelt, Otto Adam 7
 Atticus, Titus Pomponius 71
 Augustinus 73 n. 2, 90–91
 Augustus 67, 86, 208
 Bacon, Francis 17, 47 n. 1, 66,
 169, 170, 175
 Baumeister, Friedrich Christian 181
 Baumgarten, Alexander Gottlieb 50
 Bilmark, Johan 5 n. 2, 3, 31 n. 4,
 105, 107 n. 2,
 125 n. 4, 143,
 146, 153, 158 n.
 3, 163, 178
 Blackwell, Thomas 54 n. 5
 Blair, Hugh 85
 Boileau, Nicolas 66, 75
 Bonsdorff, Jakob 49 n. 2, 175
 Browallius, Johan 67, 101, 125 n. 4
 Brunnmark, Petrus 107–109, 111,
 119, 122, 127,
 144, 148–149,
 154, 162
 Caesar, Gaius Iulius 67, 72 n. 4,
 73 n. 2
 Calonius, Matthias 5, 12, 30, 142,
 183
 Cavander, Kristian 88–89 n. 5,
 174–175 n. 3
 Celsius, Anders 141 n. 1, 101
 Cicero, Marcus Tullius 17, 29, 33, 35,
 59, 70–71, 73–
 76, 78–81, 85,
 97, 115–118,
 120, 131, 144,
 150, 153, 170,
 177–179
 Clayhills, Christopher 49 n. 2
 Clewberg, Abraham Niklas 15, 65 n. 2
 Coke, Edward, sir 143 n. 3
 Curtius Rufus 35, 72, 97, 114,
 116, 207
 Cygnaeus, Johan Henrik 39
 Cygnaeus, Zacharias 39
 Dalin, Olof 94, 101
 Demokritos 177
 Descartes, René 17, 30, 66, 89,
 92, 165, 170,
 172, 174
 Deutsch, Henrik 158
 Diogenes Laertios 72
 Engeström, Gustaf von 106
 Ennius, Quintus 33, 71
 Epikuros 72, 115, 123, 129
 n. 6, 183–184
 Ernesti, Johann August 53, 65 n. 1, 2,
 75–78, 91 n. 1
 Evers, Lorenz 5 n. 4
 Fichte, Johann Gottlieb 119, 179
 Flachsenius, Johan 14
 Fontenelle, Bernard le Bovier de 66, 141 n. 1,
 180
 Franzén, Frans Mikael 3–4, 7 n. 2, 8, 43
 n. 4, 54 n. 5, 56,
 58 n. 6, 78, 176,
 183
 Frideburg 106
 Frosterus, Jakob 48
 Gadd, Pehr Adrian 152
 Gadolin, Jakob 15–16, 19
 Gadolin, Johan 14
 Ganander, Christfried 105
 Gesner, Conrad 47 n. 1
 Gesner, Johan Matthias 17, 35, 37, 38,
 40, 64, 65 n. 2
 Gezelius, Johannes (vanhemp) 39 n. 2, 61,
 137 n. 1
 Gjörwell, Carl Christoffer 2 n. 6
 Glasberg, Johan 158
 Grotius, Hugo 107 n. 1
 Haartman, Jakob 15 n. 3, 47, 101
 Hartman, Gabriel Israel 6 n. 2, 169

Hassel, Henrik	7 n. 2, 11, 15–19, 25, 34 n. 3, 47, 55, 62 n. 1, 66, 69, 74, 75, 85, 86, 91, 121, 125 n. 4, 129, 140, 140, 148, 149, 151, 162, 163, 180	Kant, Immanuel	128, 129, 132, 134, 177, 179, 182–184, 188
Heineccius, Johann Gottlieb	38	Kekoni, Nils Johan	20
Hellenius, Karl Niklas	154, 158 n. 1	Keller, Christoph	38 n. 4
Helvétius, Claude Adrien	28, 119	Kellgren, Johan Henrik	184 n. 4
Herder, Johan Gottfried	43, 45, 54	Kerchström, Johan	130
Herodotos	73 n. 2	Kolumbus, Kristoffer	106
Hesiodos	39	Kraftman, Johan	15 n. 3
Heumann, Christoph August	43, 47–50, 67– 69, 105	Kristiina (kuningatar)	35, 64
Heurlin, Samuel Wilhelm	11	Kryger, Johan Fredrik	37–38
Heyne, Christian Gottlob	53 n. 3, 64, 65	Ksenofon	39 n. 3, 73 n. 2
Hirn, Daniel	75 n. 2	Kustaa III	43 n. 1, 97, 136, 145, 149, 207
Hiärne, Urban	101	Kustaa IV Aadolf	42, 43 n. 1
Hoffrén, Lars Abraham	15	Kustaa Vaasa	138 n. 5, 139
Hollman, Samuel Christian	169	Lagus, Anders Johan	138
Holmudd, Benjamin	158	Leclerc, Jean	49–50, 86
Home, Henry	79 n. 4	Leibniz, Gottfried Wilhelm	17, 40, 118, 126, 163, 174, 178, 179
Homeros	39, 40, 68 n. 3, 73 n. 2	Lexell, Anders Johan	65 n. 2
Horatius, Quintus	23, 35, 39, 42, 50, 55–57, 59, 68, 72, 73, 79, 83–85, 95 n. 4, 114, 115, 136, 176 n. 4, 190, 206	Lidén, Johan Henrik	3 n. 3, 135–136
Hume, David	149	Lindheim, Simon	104
Hutcheson, Francis	109	Linné, Carl von	101, 152
Idman, Nils	104 n. 2	Livius	62, 72, 73 n. 2, 92, 96
Ihre, Johan	43	Locke, John	17, 26, 35, 66, 79 n. 4, 124, 137, 139, 146–147, 160, 170, 175, 182
Ingman, Karl	130	Lukianos	39 n. 3, 73 n. 2
Iselin, Isaak	113 n. 2	Luther, Martin	36, 100 n. 5, 138, 139
Josefus, Flavius	73 n. 2	Lönnrot, Elias	68 n. 3
Jusleen, Per	44 n. 2	Macpherson, James	54
Juslenius, Daniel	10, 103–106	Mennander, Karl Fredrik	15, 16, 18, 19, 34, 42, 44 n. 2, 66, 69, 88, 125 n. 4
Juusten, Paavali	7, 16, 94	Messenius, Johannes	106 n. 1
Juvelius, Fredrik	158	Molière	57
Juvenalis	26, 27, 68, 72, 73, 120	Mollin, Josef	61
Kalm, Pehr	15, 16, 19, 38, 63, 136, 152, 155, 158	Montaigne, Michel de	172
		Montesquieu	156
		Morhof, Daniel Georg	37
		Nepos, Cornelius	72, 73 n. 2, 96, 142 n. 2
		Nyerup, Rasmus	95

Ovidius	30, 31, 35, 62, 72, 73 n. 2	Seneca	25–27, 35, 62, 69 n. 5, 71–73, 82, 95, 115–117, 143 n. 5, 206, 207
Pacuvius	63	Sharp, Granville	112
Paehrman, Abraham	145	Snellman, Jakob	86
De Pauw, Cornelius	69 n. 5, 71	Stobaios	62 n. 4
La Peyrère, Isaac	102	Suetonius	35, 97 n. 4
Pindaros	56 n. 4	Sulzer, Johann Georg	55, 79 n. 4
Platon	73 n. 2, 116, 131, 143, 169	Swedenborg, Emanuel	136, 141, 181, 182, 185 n. 3
Plautus, Titus Maccius	68	Tacitus	62, 69 n. 5, 72, 73 n. 2, 92, 97
Plinius (nuorempi)	62, 64, 73 n. 2	Tengström, Jakob	87 n. 2, 125
Plinius (vanhempi)	29, 72, 73 n. 2	Terentius, Publius	68, 72, 179
Plutarkhos	39 n. 3, 92	Thukydidēs	73 n. 2
Porthan, Sigfrid	19	Tiberius	97
Pseudo-Acro	56 n. 4	Le Tourneur, Pierre	58, 69 n. 5
Publilius Syrus	207	Tuneld, Eric	152, 156
Pufendorf, Samuel	107 n. 1, 2; 109 n. 3	Tuomas Akvinolainen	21 n. 4
Pythagoras	68, 120	Velleius Paterculus	66, 72
Quintilianus	62, 71–73, 79, 81, 82	Vergilius	35, 39, 55 n. 2, 66, 68, 73 n. 2, 116
Reilin, Henrik	105	Voltaire	141 n. 1
Rhyzelius, Anders Olavi	93	Vossius, Gerardus Johannis	57 n. 1, 75, 76, 91
Riesbeck, Kaspar	63 n. 2	Waldstedt, Fredrik	131, 160
Rosenstein, Nils von	184 n. 3	Watts, Isaac	168
Rousseau, Jean-Jacques	51, 66, 134, 150, 151 n. 1, 185 n. 2	Wegelius, Jakob	15, 25 n. 2, 31 n. 4, 36–38
Rudbeck, Olof	103 n. 5, 104 n. 2	Welonius, Gabriel	107 n. 2
Rudeen, Torsten	57 n. 1	Winckelmann, Johann Joachim	53 n. 3, 65 n. 1, 69 n. 4
Ruder, Gustaf	29	Wolff, Christian	17, 127, 130, 161 n. 1, 166 n. 6, 174, 178, 180, 181, 183
Runeberg, Johan Ludvig	68 n. 3	Young, Edward	58
Sallustius	72, 96		
Scarin, Algot	15, 16, 107 n. 2, 112, 121, 137, 139, 140, 147, 148, 153, 163, 171, 178		
Schalberg, Olof	30 n. 3, 174, 181		
von Schlözer, August Ludvig	92		
Search, Edward	79 n. 4		